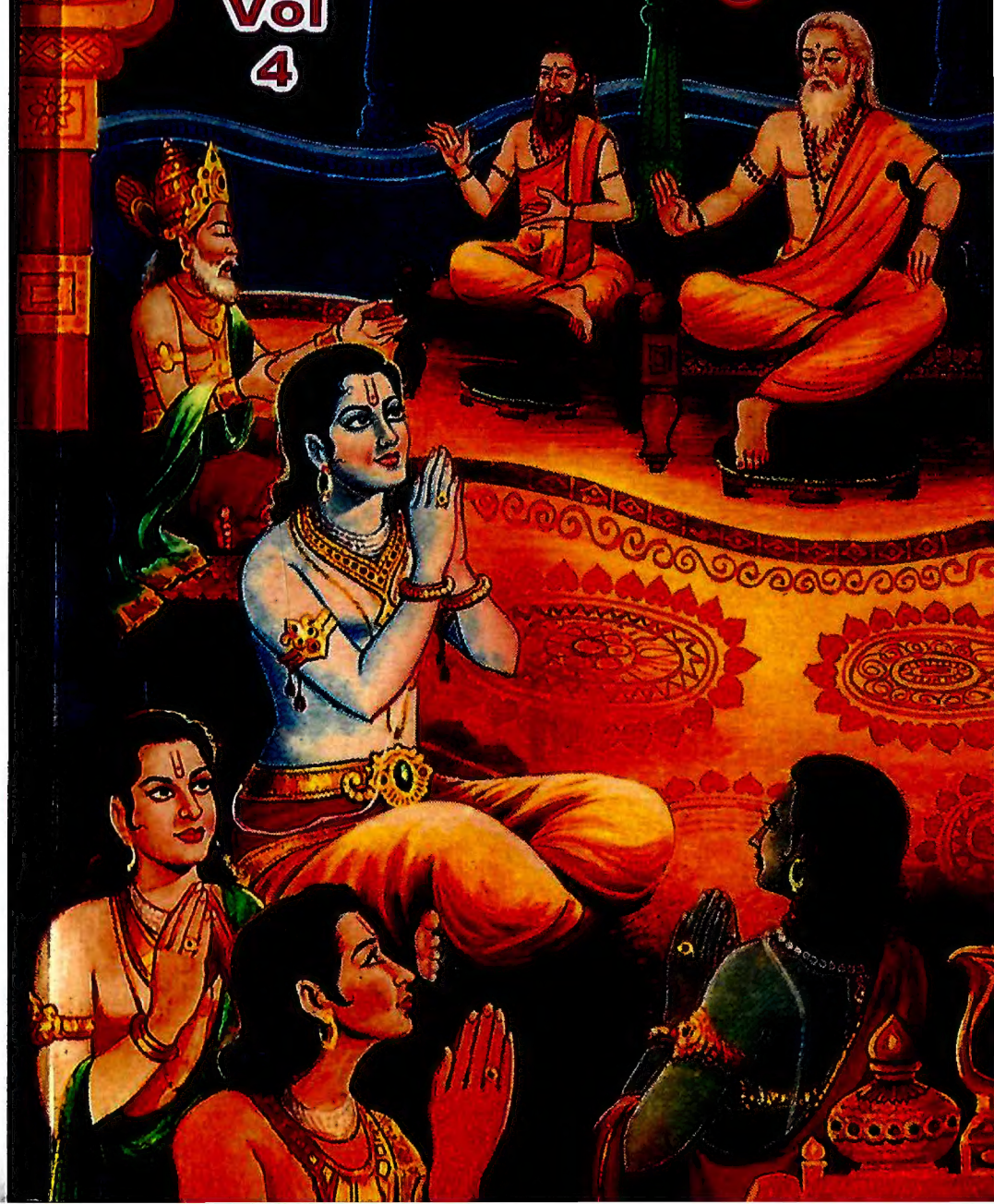

శ్రీ యోగీవాసిష్ఠము

Vol
4

ఓమ్

వాసిష్ఠ రామాయణము

అను

శ్రీయోగవాసిష్ఠము

(తాత్పర్యప్రకాశికయను అంధ్రానువాద సహితము)

మహర్షి వాల్మీకి ప్రణీతము

పూర్వార్థము - చతుర్థ సంపుటము

అనువాదకులు :

శ్రీ పూర్ణానంద స్వాములవారు

శిక్షిశిక్షిశిక్షి

సంపాదకులు - ప్రకాశకులు :

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

వ్యాసాశ్రమము పోస్టు, (మార్గము) ఏర్పేడు, చిత్తూరు జిల్లా. (ఆ.ప్ర.)

ఫోన్ : 517 621 || ఫాన్ నెం. 08574 - 68528

2009

★

జిజ్ఞాసువులైన పాఠకుల ప్రీతికి పాత్రమై మూడుసార్లు ముద్రితమయింది

ఇటీవల చాలాకాలం నుండి దుర్లభంగా వుండిపోయిన ఈ గ్రంథరత్నం కావాలంటూ ఆశ్రమానికి పలువురు లేఖలు వ్రాసేవారు. భగవదనుగ్రహం వల్ల, గురుకరుణవల్ల ఈ మహాగ్రంథాన్ని ఇప్పుడు మళ్ళీ ప్రచురించే సదవకాశం లభించింది. పాఠకుల సౌకర్యాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని దీని నిప్పుడు డెమ్మీ 1/8 సైజులో ఎనిమిది సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నాము.

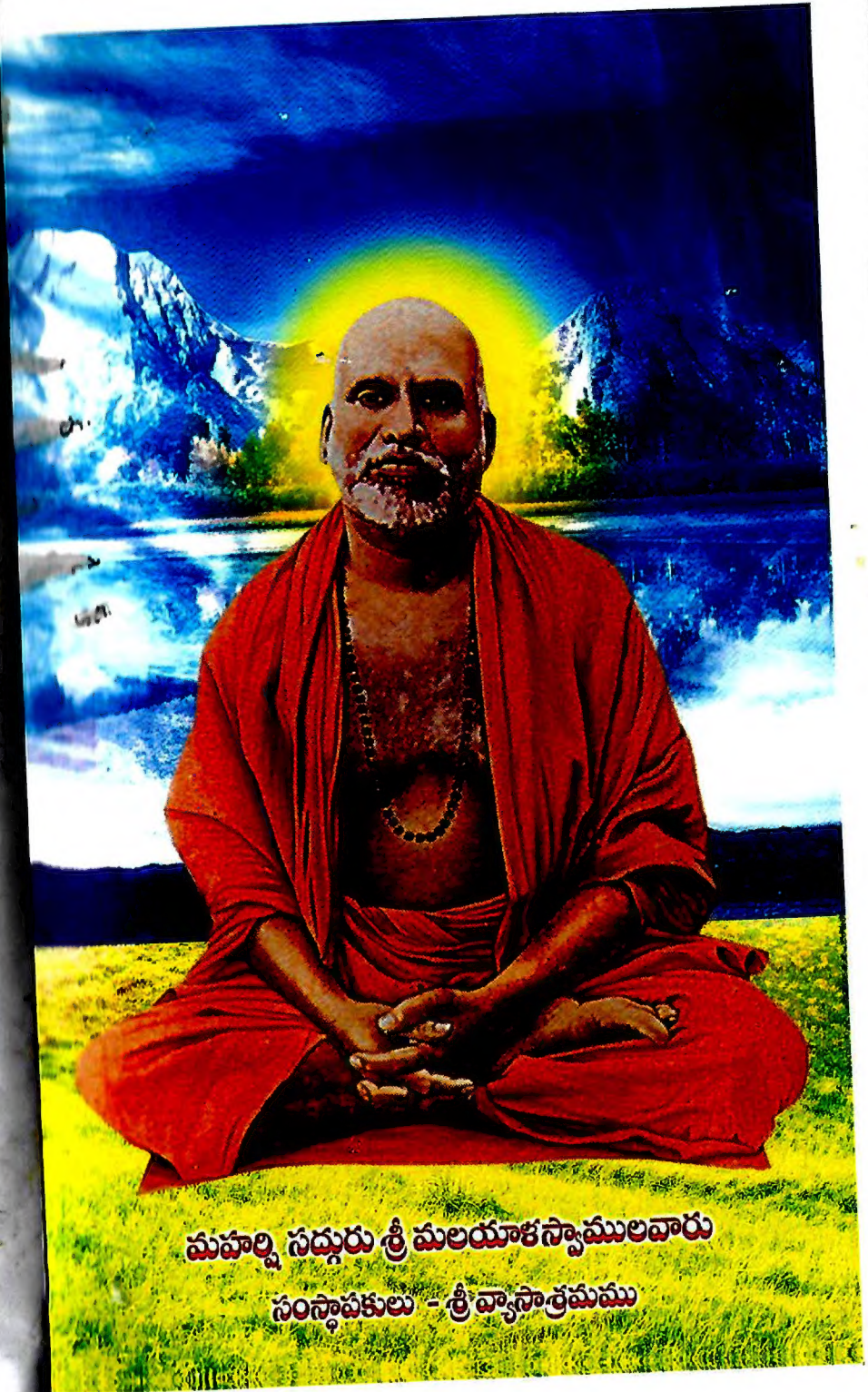
ఈ గ్రంథగౌరవాన్ని గుర్తించి తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు దీని పునర్ముద్రణకు ఉదారంగా ఆర్థిక సహాయం అందించారు. ఇందుకు దేవస్థానం పాలకమండలికి ఎంతో కృతజ్ఞులము. ఈ విషయంలో సహకరించిన ఆశ్రమపూర్వ విద్యార్థి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ధర్మప్రచార పరిషత్ కార్యదర్శి శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మణయ్యగారి అభినందిస్తున్నాము.

ఈ ఉద్గ్రంథం ఇంకా విస్తృత వ్యాప్తి చెంది పాఠకులకు ఆత్మానందాన్ని ప్రసాదించుగాక!

శ్రీ వ్యాసాశ్రమం

22-8-1997.

ప్రకాశకులు

మహర్షి సద్గురు శ్రీ మలయాళస్వాములవారు

సంస్థాపకులు - శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

ఓమ్.

శ్రీ యోగవాసిష్ఠము.

పూర్వార్థము - ద్వితీయసంపుటము.

. విషయానుక్రమణిక .

సర్గ.	విషయము	పుట.	సర్గ.	విషయము.	పుట.
11	త్పిష్టావిచిత్రాన్మోగవర్ణనము	1509	30	హిరణ్యకశిపు వధ	1553
12	నిగోచనవాక్యస్మరణము	1513	31	నారాయణీకరణము	1557
13	నిగోచనవచనము	1519	32	విబుధవాక్యము	1585
14	దిర్ఘవిచిత్రాన్మోగోపదేశము	1523	33	నారాయణాగమనము	1570
15	బలిచింతాసిద్ధాంతాన్మోగోపదేశము	1533	34	ప్రహ్లాదాత్మోపదేశయోగవర్ణనము	1575
16	బల్యుపదేశము	1535	35	బ్రహ్మాత్మచింతావర్ణనము	1580
17	బలివిక్రాంతివర్ణనము	1538	36	ఆత్మసవనము	1602
18	బలిసమాధానవర్ణనము	1542	37	అనురమండలవ్యాకులీధవనము	1613
19	బలివిజానప్రాప్తి	1545			

ఏ క వింశ : సర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏవంప్రబోధితస్తేన తదా పుణ్యేనపావనః

ప్రబోధమాపప్రాకాశ్యం ప్రభాతభవభూతలమ్.

1

శ్రీవసిష్ఠః—ఓరామా ! ఇద్విధముగ పుణ్యునిచే బోధింపబడిన పావనఃడంత ప్రాతః
 'రాజము' 'శాంతి' ము ప్రకాశ మొందునట్లు జ్ఞానప్రకాశమునొందెను.

ఉభావపి తతఃసిద్ధౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగౌ

వీచేరతుర్వనే తస్మిన్యావదిచ్ఛమనిన్వితౌ.

2

ఉటుపిదమ, మోక్షసిద్ధినిబడినవాడును జ్ఞాన విజ్ఞాన పారంగతులును, అనిందితులును
 వారిరువురు నివ్వనముననే సంచరింపదొడగిరి.

తతఃకదాచిత్కాలేన నిర్వాణపదమాగతౌ

తౌవిదేహకాగతస్సేవచా దీవానివశముగతౌ.

3

ఏమృదు కాలక్రమమున వారిద్వరును తైలరహిత దీపద్యయమువలె ప్రళయమొంది
 నిర్వాణపదవి నధిష్ఠించిరి.

ఏవంప్రాగ్మృక్తదేహానామనన్తా జనబంధుతా

ఆఃకైఃకేంగృహ్యతే తాభ్యః కేవాసంత్యజ్యతేనఘ.

4

పాపరహితులగు నో రామా ! ఇట్లు పూర్వకాలిక దేహములకుఁ జెందిన బంధుపులెందలో
 తీవునకు గలరు. వారిలో ఏక యేరిని త్యజించుట ! యేరినిగ్రహించుట !

తస్మాదాసామనన్తానాం తృప్తానాంరఘునన్దన

ఉపాయస్త్యాగ ఏవైకో న నామసరిపాలనమ్.

5

కాన నోరాఘవా ! శోకాదులన్నింటికి మూలభూతమగు విషయవిత్పల్లవన్నింటిని
 పూర్ణముగ త్యజించుటయే కాంతికి యుపాయముగాని విషయగ్రహణ మెన్నటికిని గానేరదు.

చిన్తనేనైధతేచిన్తా త్విన్ధనేనేవ పావకః

నశ్యత్యచిన్తతేనేవ వినేనన మివానలః

6

ఇంధనముచే యగ్నిప్రజ్వలించునట్లు విషయచింతనచే చింత వృద్ధివొందును. అట్టిచింతన
 లేనిచో యింధనములేని అగ్నివలె చింతయును నశించును.

ధ్యేయత్యాగరథాయాథః కరుణోదారయాదృశౌ

లోకమాలోకయస్సీన మాత్మిహోత్తిష్టరాఘవ.

7

ఓ రామా ! 'ధ్యేయ'వాననాత్యాగ'మను రథమూహించి, కరుణాదృష్టితోను,
 యుద్ధరచిత్తముతోను దీనులఁగాంచుచు సర్వభూతదయగల్గి ప్రకృత న్యవహారముల నాచరించును.

ఏమాబ్రాహ్మీస్థితిః స్వచ్ఛా సిమామావిగతామయా

ఏనాంప్రాప్యమహాబాహో విమూఢోఽపినముహ్యతి.

8

ఓమ్ తత్ సత్.

— 0 —

సర్గ.	విషయము.	పుట.	సర్గ.	విషయము.	పుట.
38	పరమేశ్వరవికర్మవర్ణనము	1815	65	భావవిలాసవృత్తాంతమున	179
39	సారాయణచనోపన్యాసము	1819		సహ్యగిరివర్ణనము	179
40	ప్రహ్లాదబోధనము	1826	66	" అనిత్యతాప్రతిపాదనము	180
41	ప్రహ్లాదాభిషేకము	1830	67	అనన్తజ్ఞానచారము	180
42	ప్రహ్లాదవ్యవస్థాపనము	1836	68	సజ్జనిచారయోగోపదేశము	181
43	ప్రహ్లాదనిక్రాంతి	1839	69	కానినమాయాతయోగోపదేశము	181
44	గాధివృత్తాంతమున		70	అనన్తసమిక్లొప్పవర్ణనము	182
	గాధివివాళవర్ణనము	1845	71	సంపారోపదేశము	182
45	" శ్వపచరాజ్యలాభము	1851	72	మోక్షస్వరూపోపదేశము	182
46	" రాజ్యధ్రంశము	1857	73	స్వాత్మవిచారము	182
47	" ప్రత్యక్షవలోకనము	1863	74	వైరాగ్యోపదేశము	184
48	" మాయామహత్త్వకథనము	1871	75	ముక్తాముక్తవిచారము	186
49	" గాధిజ్ఞానప్రాప్తివర్ణనము	1880	76	సంపారసాగరసామృద్ధిప్రతిపాదనము	186
50	" రాఘవాళయవినియోగము	1888	77	తీవన్ముక్తస్వరూపవర్ణనము	187
51	ఉద్దాలతోపాఖ్యానమున		78	యోగవర్ణనము	187
	ఉద్దాలకమనోరథవర్ణనము	1700	79	సమ్యక్జ్ఞానలక్షణ నిరూపణము	188
52	" ఉద్దాలకవిచారవర్ణనము	1708	80	దృశ్యదర్శనసంబంధవర్ణనము	188
53	" ఉద్దాలకవిచారవిలాసవర్ణనము	1718	81	చిత్తాసత్ప్రతిపాదనము	189
54	" ఉద్దాలకవిక్రాంతి	1730	82	ఇన్ద్రియానుకూలసయోగోపదేశము	189
55	" ఉద్దాలకనిర్వాణము	1742	83	చిత్తసత్త్వావిచారయోగోపదేశము	191
56	" ఉద్దాలకధ్యానవిచారము	1747	84	వీరహవ్యవసోజగద్వర్ణనము	191
57	" ఉద్దాలకభేదనిరాసము	1757	85	వీరహవ్యసమాధియోగోపదేశము	192
58	సురఘువృత్తాంతమున		86	ఇంద్రియవర్ణనిరాకరణోపదేశము	192
	మాండవ్యోపదేశము	1761	87	వీరహవ్యనిర్వాణవర్ణనము	193
59	" సురఘునిక్రాంతి	1768	88	వీరహవ్యవిక్రాంతివర్ణనము	194
60	" సురఘునిర్వాణము	1773	89	సద్విలాసవిచారయోగోపదేశము	194
61	" సురఘుపరిఘసమాగమము	1778	90	చిత్తోపదేశవిచారయోగోపదేశము	195
62	" సమాధినిశ్చయము	1782	91	సంస్మృతిజీవవిచారోపదేశము	195
63	" సురఘుపరిఘనిశ్చయము	1783	92	సంస్మృతినిరాకరణక్రమయోగోపదేశము	197
64	" ఉపదేశవర్ణనము	1788	93	సర్వత్రసమదర్శనప్రతిపాదనము	198

మహాబాహుఁడవగు నోరామా ! ఇదియే మిగుల నిర్మలమైనదియు, నిష్కామసహితమును
ఉపాధిరహితమునగు బ్రాహ్మీశ్వరునియగును. ఇద్దఱనిపొందిన, లోకవ్యవహారమందచతురుడును
విమోహితుఁడు గా నేరడు.

ఏకంవివేకంసుహృదమేకాం ప్రౌఢసఖిం ధియమ్

ఆధాయవిహారన్నేవం సంకలేషునముహ్యతి.

9

వివేకమును మిత్రుల, పరమార్థబోధమును ప్రేయసఖిని నెంటునిడుకొని విహరించుచో
మనుజుఁడాపడలందును మోహితుఁడుగాకయుండును.

వినివారితసర్వార్థా దపహస్తితబాంధవాత్

సస్వధైర్యాదృతేకశ్చి దభ్యుద్ధరతిసంకటాత్.

10

సంపదలన్నింటిని పరిత్యజించినప్పటికిని, బంధువుల విడనాడినప్పటికిని, స్వధైర్యమున
కన్యమగు మఱిద్దియును యాపదలనుండి మనుజుని సంరక్షింపజాలదు.

వైరాగ్యేణాథశాస్త్రేణ మహత్త్వాదిగుణైరపి

యత్తేనాపద్విఘాతార్థం స్వయమేవోన్నయేన్ననః.

11

వైరాగ్యముచేతను, శాస్త్రాభ్యుదయనముచేతను, మహత్త్వాది గుణములచేతను ఆపద్విఘాత
మునకై విషయగర్వమునుండి నిన్నునీవు లేవనెత్తికొనుము.

నతత్త్రిభువనైశ్వర్యాన్న కోశాద్రత్నధారిణః

ఫలమాసాద్యతేచిత్తా ద్యన్మహత్త్వోపబృంహితాత్

12

ఓరామా ! విషయత్యాగముచే మహత్తరహృదయమొందు చిత్తముచే నేఫలములభించునో
అయ్యది ముట్లోకములందలి యైశ్వర్యముచేగాని, రత్నభండారముచేగాని లభించదు.

తదేతస్మింజగత్కుఠౌ పాతోత్పాతనదోలనైః

పతన్తిపురుషాయేవై మనస్తేషాంగతజ్వరమ్.

13

ఇక్ష్మరణమున యూర్వాశోగతులను, జన్మపరంపరలునుగల్గి యీ సంసారకుక్షియందు
పసితమ జీవుల మునందెల్లపుడును దుఃఖసహితముగ నేనుండును.

పూర్ణేమనసిసంపూర్ణం జగత్సర్వంసుధాద్రవైః

ఉపానద్గూఢపాదస్య ననుచర్మాప్తైవైవభూః.

14

మనస్సు బ్రహ్మజ్ఞానముచే పరిపూర్ణమగునపుడు లోకమంతయు అమృతమయముగ గన్ప
ట్టును. పాదరక్షలు గలవానికి భూభాగమంతయు చర్మముచే నాచ్ఛాదించబడినదేయగును గదా !

వైరాగ్యాత్పుర్ణతామేతి మనోనాశావశానుగమ్

అశయచిక్తతామేతి శరదేవ సరోమలమ్.

15

అశకువశముగాని మనస్సు వైరాగ్యముచే పూర్ణత్వముకొందును. కాని అశచే శరత్కాల
పండు సరోవరమాలిన్యమువలెనది కూన్యత్వముఁజెందును.

మృదయంతూన్యతామేతి ప్రకటికృతకోటరమ్

అగస్తిపీతార్ణవవదాశా వివశచేతసామ్,

16

అశచే వివశులగునారి హృదయము లోభవైన్యాది దోషములతోగూడినదై, అగస్తి
ముగ్ధిచే పానమైనర్పబడిన సముద్రమువలె కూన్యత్వము నొందును.

యస్యచిత్తతరాస్సారే తృష్ణా చపలమర్కటి

నవల్గతిమహత్తస్య రాజతేహృద్వనంతతమ్.

17

శాంతవైరాగ్యాది ఫలసంయుక్తమగు యెవని చిత్తమను మహావృక్షముపై తృష్ణయను
తగులవానరము గంతుడిడకుండునో వాని హృదయఃపము మిగుల శోభనుబడయును.

పద్మాక్షకోశంత్రిజగద్లోష్పదం యోజనప్రజమ్

నిమేమార్థంమహాకల్పః స్పృహారహితచేతసామ్.

18

ఇచ్ఛారహితులును, బ్రహ్మజ్ఞానముచే పూర్ణచిత్తులునగు వారికి ముట్లోకమును కమల
దీపమువలె యల్పముగాతోచును. మఱియు, జన సమూహమంతయు వారికి గోష్పాదమువలెను
మహాకల్ప మర్థనిమిషముగను గన్పట్టును.

శీతతాసా నశీతాంశో ర్మహిమాచలకన్తరే

నరంభాచందనావల్యాం నిఃస్పృహేషుమనఃసుయా.

19

నిస్పృహఁడగువాని (ఇచ్ఛారహితుని) చిత్తమునగల శీతలత్వము చంద్రుని యందుగాని
హిమాలయ కందరమునగాని, కదళీనవమునగాని, చందనవృక్షములందుగాని యుండ నేరదు.

నతథాభాతిపూర్ణేందుర్న పూర్ణక్షీరసాగరః

నలక్ష్మీవదనంకాన్తం స్పృహహీనంయథామనః.

20

నిస్పృహఁని మనఃబునగల శోభ పూర్ణచంద్రునియందుగాని, క్షీరసాగరమునగాని,
లక్ష్మీముఖారవిందమునగాని యుండ నేరదు.

యథాబ్రజేభాశశిసం సుధాలేపంమమీయథా

దూషయ త్యేవమేవాన్త ర్నరమాశాపిశాచికా.

21

మేఘమండలము చంద్రునిన్ని, కున్నపు లేపనమును కజ్జల (కాటుక) ద్రవమున్న సుడిన
మొనర్చుదండమున మనుజుని యంతఃకరణమును ఆశయను పిశాచము కలుషితమొనర్చుచున్నది.

అశాఖ్యాశ్చిత్తవృక్షస్య శాఖాఃస్థితిదిక్తటాః

తాసుచిన్నాన్వయాపత్యం యూతిచిత్తమహాద్రుమః.

22

చిత్తమును వృక్షముయొక్క ఆశారూప శాఖలు దిగంతములఁగూడ విస్తరించుచున్నవి.
అవి ఛేదించబడినచో చిత్తమను మహావృక్షఃకు స్థాణు (బ్రహ్మ) రూపత్వము నొందును.

ఛిన్నతృష్ణామహాశాఖే చిత్తస్థాశాస్థితింగతే

ఏకరూపతయాధైర్యం ప్రయోతిశతశాఖితామ్.

23

ఛిన్నములగు తృష్ణారూపశాఖలు విచ్ఛిన్నములుగాబడినవై చిత్తమను స్థాణువు శోభించు
నపుడు పూర్వ మల్పరూపముననున్న ధైర్యము శతశాఖలుగా పరిణమించును.

అనస్తమితధైర్యేణ తేన చిత్రేక్షయంగతే

తత్ప్రదంప్రాప్య తేరామ యత్రనాశోనవిద్యతే.

24

ఓ రామా ! నశింపని ధైర్యముగలవాడు (చైరాగ్యము జతేంద్రియత్వము ద్వంద్వసహిష్ణుత మున్నగు గుణములుగల ధీరుడు), అక్షయమగు యత్తమపదవిని జెందును.

ఏతాసాంచిత్రవృత్తినా మాశానాముత్తమాశయః

నదదాసిప్రరోహం చేత్రధ్యయం నాస్తిరాఘవ.

25

ఓ రాఘవా! పవిత్రాంతఃకరణముగల్గి చిత్రవృత్తులకు తాపీయక నుండునో నీకిక జన్మా దులగూర్చిన భయములేదనియే యెంచుము.

చిత్రంవృత్తివిహీనం తే యదాత్మాతమచిత్రతామ్.

తదామోక్షమయీమ న్తః సత్తామాహ్ని సీతాంతతామ్.

26

చిత్రవృత్తిరహితమై యెపుడు నీచిత్ర మచిత్రత్వము నొందునో అప్పుడే నీవాపూర్ణముగ మోక్షస్థితిని బొందగలవు.

చిత్రకౌశికపక్ష్యాణ్య తృప్తయాత్సుభూమాన్తరే

అమంగలానివిస్తారమల మాయాన్తి రాఘవ.

27

ఓ రామా ! తృప్తయను యలూకము (గుడ్డగూబ) విక్షోభమొనర్చుచు నీచిత్రమున యెపుడు నెలకొనియుండునో అపుడు కేవలమకుభమే నీకు సంప్రాప్తమగును.

చిస్తనంవృత్తితిత్యక్తం వర్తతేచిత్రమాశయా

చిత్రవృత్తిమతోహ్యశాం త్యక్త్యానిశ్చిత్రతాంవ్రజ.

28

చింతననే వృత్తి (చిత్రవృత్తి) యందును అట్టిచిత్రవృత్తి ఆశచే ప్రవృత్తమగును. కాన అశయను చిత్రవృత్తిని త్యజించి నీవు చిత్రరాహిత్య స్థితినిొందును.

యోయయావర్తతేవృత్త్యా సతయైవవినాక్షయీ

అతశ్చిత్తోపశాస్త్యర్థం తదవృత్తింప్రక్షయంనయ.

29

ఏది యేచ్ఛిత్తితో గూడియుండునో, అవృత్తియొక్క యభావముచేతనే దానికి నాశము గల్గును. కాన చిత్తోపశమవార్థము నీవు చిత్రవృత్తినే క్షయమొనర్చుము.

ప్రశమితసకలైషణో మహాత్మ

స్వవభవబంధమపాస్య ముక్తచిత్తః

మనసినిగడరజ్జవః కదాశాః

పరిగలితాసుచతాసు కో నముక్తః.

30

ఇత్యాహ్నో వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్త్యోక్తే మోక్షోపాయే

ఉపశమక్రరణే తృప్త్యావిచికిత్సా యోగోత్పత్తిర్నామైక

వింశః సర్గః || 21 ||

ఓ మహాత్మా ! పుత్ర, విత్త, లోకాదులగూర్చిన కోర్కెలన్నింటిని వదిలి, అశయను నింసారబాధమును వీడి, ముక్తచిత్తుడవై శేవన్ముక్తుడవుగము. ఏలయన బునంబున గల దుష్ట మాశలే ఆత్మకు బంధించునట్టి రజ్జువులగును. అట్టి దుష్టయాశ బుపకమింప నీకయెవడు ముక్తుడుగా నిండును ?

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశకయందు ఉపశమ ప్రకరణమున

తృప్త్యావిచికిత్సా యోగోత్పత్తియను ఏకవింశ

సర్గము || 21 ||

దాన్వ వింశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అథనార ఘువంశాఖ్య నభఃపూర్ణనిశాకర

బలివద్బుద్ధిభేదేన జ్ఞానమంసాదయామలమ్.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు :- రఘుకులకాశవంశుడగు నోరామా! అట్లుగానిచో యకస్మాత్తుగ ప్రబోధముదయించుటచేనైన బలివలె నీవున్న పూర్ణజ్ఞానోత్పత్తి నొందుము.

శ్రీరామ ఉవాచ :-

భగవన్సర్వధర్మజ్ఞ త్వత్ప్రసాదాన్మయాహ్వాది

ప్రాప్తంప్రాప్తవ్యమఖిలం వివాన్తంచామలేపకే.

2

శరదీవాంబరాదభిసుదభిమం ముచుచేతన

విభోవ్యపగతంసర్వం తృప్త్యాన్యతన్మనఃతమః.

3

అమృతాపూరితఃస్వస్థః శీతలాత్మామహాద్యుతి

తిష్ఠామ్యానస్తవానన్తః సాయంపూర్ణఞ్చోడురాట్.

4

అశేషసంశయాంభోద శరత్సమయకింత్వహమ్

తృప్తిమేమాంసగచ్ఛామి నచసాంవదతస్తవ.

5

బలేర్విజ్ఞానసంప్రాప్తిం పునర్నద్యోభవన్మద్ధయే

విభో కథయఖిద్యస్తే సన్తోనావనతంప్రతి.

6

శ్రీరామడు :- ఓ మహాత్మా! సర్వధర్మజ్ఞ! తమ కృపావిశేషముచే ప్రాప్తింపవగిన దంతయునేనుప్రాప్తినిొందితిని. నిర్మలమగు యాత్మకవదమున విశ్రాంతిని బడసితిని. దేవా! శరదకాశమున విశాలమేఘ మండలము శీఘ్రముగ నాశమొందునట్లు నా చిత్తమున తృప్తయను నిలిదాంధకార ముపశమించినది. జ్ఞానామృతముచే పరిపూర్ణమగు శీతలచిత్తముయ్య, మహా ప్రకాశయుక్తమగు యంతఃకరణమున్న గల్గి ఆనందయునుడవై సాయంసమయ పూర్ణచంద్రునివలె నెలగొందుచున్నాను కాని, సంశయములను మేఘమండలమునకు శరత్కాలమునట్టి తమయొక్క

దివ్యవచనంబుల వారింప నాకు దృష్టి గలుగకున్నది. కాననో దేవా! మద్రానాభివృద్ధితే బలిచక్ర వర్తియొక్క జ్ఞానప్రాప్తి విషయమునుగూర్చి నాకుఁ దెలియజేయుము. నమ్రశీలుడగు శిష్యునకుఁ జేసించుటయందు మహాత్ములు భేదమునొందిరగనా.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

శ్రుణురాఘవతే వక్ష్యే బలేర్వృత్తాస్తముత్తమమ్
శ్రుతేనయేనతంతత్వబోధం ప్రాప్యసిశాశ్వతమ్.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామా! బలియొక్క యుత్తమవృత్తాంతమును నీకు జెప్పబోవు చున్నాను వినుము. ఏనిని వినిన కాశ్వతమును తత్వబోధను నీవుపొందగలవు.

అస్త్యస్థింజగతఃకోశే కస్మింశ్చిద్విజ్ఞీకుంజకే
పాతాలమితివిభ్యాతో లోకోభూమేరధఃస్థితః.

క్షీరోదార్ణవజాతాభి ర్ద్విగ్ధాభిరమృతాంశుభిః
క్వచిద్ధానవకన్యాభి ర్భూతినిర్వివరాస్తరః.

జిహ్వోగోద్రామరవై ర్విలోలరసనాయుగైః
క్వచిద్భోగిభిరాపూర్ణః సహస్రశతమస్తతైః.

దేహాద్రివలితాశేష విశోద్ధరణఘస్మరైః
క్వచిద్దనుసుతైర్వాస్త్రైస్త శ్చలద్భిరివమేరుభిః.

కుంభకూటాగ్రవిశ్రాంత వసుధామండలోద్భతైః
క్వచిద్విగ్ధస్త్రిభిర్దస్త ద్రుమాద్రిభిరుపాశ్రితః.

మహాకటకటాశబ్ద త్రస్తభూతపరంపరైః
క్వచిద్దుగ్ధంధభూతాభై రధోనారకమండలైః.

అభూతలమభిప్రోత సప్తపాతాలమండలైః
క్వచిద్దత్తాకరైర్వాస్త్రైః పాతాలైర్వివరైరివ.

సురాసురశిరఃసుప్త పాదాంభోరుహపాంసునా
క్వచిద్భగవతాతేన కపిలేన పవిత్రతః.

అసురీసంభృతానస్త పూజనక్రీడనైసిణా
క్వచిద్భగవతాతేన హాటకేనేపాలితః.

ఈ బ్రహ్మాండమందలి యొకానొక దిక్కుంజమున భూమికభోగాగమున ప్రసిద్ధమగు పాతాళమును లోకముగలదు. క్షీరసాగరమున జనించిన అమృతకిరణములచే యుత్తలగు దానవకన్య లచే నందోకభాగము శోభించుచుండె. అందు మఱియొకభాగము పెక్కుశిరస్సులు, నాలుకలు గల్గి శబ్దమునర్పించుచు సర్పములచే పూర్ణమై యొప్పుచుండె. పర్వతసమృతములగు తను దేహములచే జగత్తును వ్యాప్తమొనర్చుచున్నాను, విశోద్ధరణధర్మమున (లేక యజ్ఞమండలి పావన్మును) బలా త్కారముగ గ్రసించువారును, చలించు మేరుసర్పములవంటివారునగు దానవులచే పూర్ణమై యుండలి మఱియొక ప్రదేశము శోభించుచుండె. దిగ్గజ గండర్ఫలములను శిఖిరములపై వాని

భూమధ్యభాగము విశ్రవించుచుండె. మఱియు దిగ్గజజంతుములను నృతముల కప్పుదేశము పవిత్రమువలె వాత్రయభూతమై దనరుచుండె. కటకటాశబ్దములచే ప్రాణులకు భీతిఁగొల్పుచున్నాను దుర్గంధయుతులనగు సరకనివాసులచే వారిమహోభాగము వ్యాప్తమైయుండె. భూతలమునజను వ్యాపించిన సప్తపాతాళమండలములగులదై యాప్రదేశము రత్నాకరములగు మేర్పాది పర్వతము లకు నిలయమైయుండెను. సురాసురులకును వందసీయుడగు కపిలమహామునిచే వాప్రదేశము పవిత్ర మొనర్చబడెను. మఱియు అసురశ్రీల (లేక సైనికుల) చేత పూజింపబడును, స్వర్గలింగాత్మకుఁడును నగు మహేశ్వరునిచే నాదేశము పాలితమైయుండెను

తస్మిన్నురదోష్టంధ ధాత్యమాణమహాభరే
బభూవదానవోరాజా విరోచనకుతోబలిః

సాక్రన్దేనసమంసరైవః సురవిద్యాధరోరగైః
పాదసంవాహనం యస్య సురరాజేనవాంఛితమ్.

కోశస్థైలోక్యరత్నానాం పాతాసర్వశరీణామ్
ధర్మాభవనధర్మజాం యస్యపాలయతాహరిః.

విరావణస్యసంశోషం యన్నామ్నాకటభిత్తయః
కేకయేనాహిహృన్నాహ్మో జగ్గురాజగ్గురాత్రతామ్.

ప్రతాపోగ్రోష్మభిర్యస్య కల్పకాలజనాభయః
యయుఃకోహేన్ముఖాః సప్త సప్తతాం మహితాకృతేః.

యదధ్వరాగ్ర్యగూమాధ రాజయోనితాబ్ధయః
బ్రహ్మాండకోటరస్యాస్య సదా కంచితాయయుః

యస్యదృష్టిదృఢాఘాత నున్నాధానకులూచలః
వినమన్విదిశఃసర్వా లతాః ఫలనతాళవ

అసురుల భుజస్తంభములచే దరింపబడిన మహారాజ్యభారముగల నాపాతాళమునకు విరోచ నుని పుత్రుడగు బలిమను దానవుఁడు రాజైయుండెను. విద్యాధరులును, యురగసమూహమున్ను, యింద్రుడును గూడ వానియొడ భీతిల్లి వారిపాదముల నేవించ నుంకించుచుండును. త్రైలోక్యరత్నా కరమును, సర్వజీవసంరక్షకులను సర్వలోకధారకులనగు బ్రహ్మాదులకుఁగూడ యాత్రయభూత మగు విష్ణుభగవానును వాని రక్షకుడైయుండెను. మయూరవాదము వినినంతనే సర్పముగ మృద యము కంపించునట్లు వాని నామము వినగానే విరావణముయొక్క గండస్థలముకుప్పించి బలహీనమై పోవును. వారిప్రతాపాగ్నిస్పర్శచే సప్తమహాసముద్రమును జలకూల్మములై ప్రళయకాలమందు వలె గర్జనాశ్రమున శేషించియుండును. వారిచే గావించబడు అశ్వమేధాది యజ్ఞములనుండి సుదూతమగు ధూమమును మేఘవంక్తి సమద్రము నాచ్ఛాదించుచు బ్రహ్మాండమునకు కవచము వలె నగుచుండును. వాని కుపరివరీక్షణముచే భూమండలిమున కాధారభూతములగు సప్తకులూచలము లున్న విదీర్ణములగును. భూభారముచే వంకలతివోలె దిగంతములందలి ప్రాణికోట్లన్నియు వానిఁ గాంచినంతనే నమ్రవంతములగును.

లీలావిజితనిశేష భువనాభోగభూషణః

దశకోటిఃసవర్షాణి దైత్యోరాజ్యంచకారహ.

24

సర్వలోకవిభాషణుడగు యంద్రునిగూడ లీలామాత్రముగ జయింపగల్గు మహాపరాక్రమశీలుడైన నాదైత్యాధీశుడగు బలిచక్రవర్తి పదికోట్ల సంవత్సరములు రాజ్యపాలన మొనర్చెను.

అథగచ్ఛత్స్వనల్పేషు యుగేష్యావర్తవృత్తిషు

గురాగురమహాఘోషేషు ప్రేతృతత్సుపతత్సుచ.

25

అజస్రమతిభుక్తేషు త్రైలోక్యోదారవృత్తిషు

భోగేష్యభజదుద్యేగం బలిర్దానవనాయకః.

26

తదుపరి జలానర్తముభంగి పరివర్తనశీలములైన అనేక యుగములు గడచిన పిదప, గురాగురులు పరనోత్పంబులనొంద, ముల్లోకమందలి యుత్తమ భోగములన్నింటిని యనుభవించిన మీదట, దానవేసుడగు నా బలచక్రవర్తికి పైరాగ్యము జనించెను.

మేరుశృంగశిఖారత్న కృతవాతాయనస్థితః

ఏకదాచిన్తయామాస స్వయంసంసారసంస్థితిమ్.

27

ఆత్మతీ యొకనాడు మేరుపర్వత శిఖరముపైని రత్ననిర్మిత వాతాయనములందు గూర్చుండి సంసారస్థితిని గూర్చి యాతడు స్వయము నిట్లాలోచించెను —

కియన్తమిదమత్సుల్లా శ్రీస్తైవమయాధునా

సామ్రాజ్యమిహాకర్తవ్యం విహర్తవ్యంజగత్ప్రయే.

28

మహతామమరాష్ట్రేణ త్రైలోక్యాద్భుతకారిణా

కింవాభవతిభుక్తేన భూరిభోగాతిహారిణా.

29

‘అతుంతిత శక్తిసంపన్నుడనగు నేనిక యెంతకాలము రాజ్యపాలన మొనర్పవలెను ? ముల్లోకములందిక యెంతతడవు నేను విహరింపవలెను ? త్రిలోకములందడ్డుత కన్యుల గావించిన నాయొక్క యీ వికారరాజ్యముచే నేమిప్రయోజనము ? అతిమహాపాపములగు భోగములననుభవించుటచే నేమిఫలము ?

ఆపాతమాత్రమధుర సూనశ్యకపరిత్యయమ్

భోగోపభోగమాత్రంమే కింనామేదంగుభావహమ్.

30

అనిచారముచే మిగుల రమణీయులును, ఏక్కముగ నాశశీలములు నగు యీ భోగము లన్నియు నాకు శుఖప్రదములెట్లగును ?

పునర్నివైకకలనా శర్యరీసంస్థితిఃపునః

పునస్తాన్యేవకర్మాణి లజ్జాయై సచతుష్టయే.

31

మఱివనియే దినము; మఱివనియేరాత్రి; మఱివనియే స్నానపానాది కర్మలు; ఇట్లు గలిగిందగు మఱి వచ్చుచున్నవి. మహాత్ములకియ్యది లజ్జాస్పదములైనను గాని సంకల్పింపరములు గానేరవు.

పునరాల్లింగ్యతేకాంతా పునరేవచభుజ్యతే

నేయంశిశుజనక్రీడా లజ్జాయైమహతామిహ.

32

మఱి నాకాంతాల్లింగనమే; మఱి నాభోగానుభవమే; బాలక్రీడవంటిదగు నిదంతయు మహాత్ములకు లజ్జాకరమేయగును.

తమేవభుక్తవిరసం వ్యాపారోఘంపునఃపునః

దివసేదివసేకుర్యన్వాఙ్మజ్జ కస్యాన్నలజ్జతే.

33

రసహీనములగు నాక్రియలనే మఱి ప్రతిదినమూచరించుచున్నను బుద్ధిమంతుడేల నాటి యెడ లజ్జితుడగుటలేదు ?

పునర్నినంపునారాత్రిః పునఃకార్యపరంపరాః

పునఃపునరహంమన్యే ప్రాజ్ఞస్యేనంబిదంబనా.

34

మఱి వదియే దినము; మఱి వదియే రాత్రి; మఱి నాకర్మపరంపరయే; ప్రాజ్ఞుని దృష్టియందెంతయు విదంబనామాత్రమేమగునది నేనెంచెద.

ఊర్జితాంపునరాసాద్య పునరేతి నిరూర్జితామ్

యథాజలూతథైవాయం తాంతామేలిక్రియాంబనః.

35

జలము తరంగరూపత్వముజెంది మఱి తరంగభావము నొందునట్లు ఆ పూర్వపుక్రియ లనే జనులు మఱి మఱి పొందుచున్నారు కాని సూత్రపత్ర మతీయే వస్తువున్న గాదు.

ఉన్మత్తచేష్టితాకారా పునఃపునరీయాక్రియా

జనంహంసయతేప్రాజ్ఞం బాలలిలోపమా ముహుః.

36

ఉన్మత్తుని చేష్టనంటిదియు, బాలక్రీడానదృశ్యమును, పానఃపూర్వ మెవర్చబడునదియు నగు నీ క్రియాపరంపర ప్రాజ్ఞుని హాస్యాస్పదమేయగును.

కృత్యూపాప్యనయానిత్యం క్రియయాకృతకార్యయా

కోఽగ్ధఃస్యాత్తాదృతోయేన పునఃకర్మనవిద్యతే.

37

నిరంతర మీక్రియలను సఫలతాపూర్వముగ నెఱవేర్చినను కర్మరూపిత్వమాను కృత కృత్యత్వము సంభవించునందున నానిచే నికయేమి ప్రయోజనము ?

కియన్తమనాకాల మిదమాడంబరంమహత్

ఇహాస్మాభిరనుష్ఠేయం కింతానత్సనువాప్యతే.

38

లేక యీప్రపంచమున దృష్టాదృష్టదూషమగు నీకర్మసమూహమింతక కాలమాడంబర వలసియుండును ? ఎఱుడియ్యది సమాప్తముకాగలదు ?

అనన్తేయంశిశుక్రీడా వస్తుశూన్యైవవస్తుతః

ఆవృత్త్యాక్రియతేన్యర్థ మనర్థప్రసరార్థిభిః.

39

యథార్థముగ వస్తుశూన్యమును, వికాలమునగు యీ బాలక్రీడవంతయు దుఃఖార్థమే డివులు మాటిమాటికి న్యర్థముగ నొనర్చుచున్నవి.

ఫలమేకంమహాదారం నేహపశ్యామికించన

కార్యమస్తీతరత్రాప్తే యస్మిన్నామ నకించన.

40

దేనిని పొందిన ఏకైకత్వమేమియు మిగిలియుండకో అట్టియుత్తమ పురుషుడు నే నెచటను గాంచుటలేదు.

భోగాదృతేకిమన్యత్యా తద్భవ్యమవినాశియత్

ఏవంసంచిస్తయామ్యాశు నధ్యామ త్వేత్యసాబలిః.

41

‘గుచ్ఛమగు విషయముఖముకంటె నశ్యమగు వికల్పము మిగిలేని గలదా విచారించెదోయని నిశ్చయించి బలిచక్రవర్తి యంతకిఘముగ ధ్యానపడ్డయ్యె.

అథాభ్యుపాసాసురరాడాః సంస్కృతమితిక్షణాత్

స్వాత్మన్యేవమనన్యథం సబ్రూథంగంవిమర్శయన్.

42

తదుపరి (ధ్యానానంతరము) దానపులఁగ్రుమగు నాబలిచక్రవర్తి కనుబొమ్మల వికల మొనర్చి యాలోచించుచుండ నంతక్షణములో పూర్వకాలిక సంస్కారాదోష్ఠధముచే తానిదివలకు వనిన యర్థము స్మృతిపథమునరాగా ‘అహ! జ్ఞప్తికి వచ్చిచ’ని యాతడుబలెత్తెను.

పురాకిలేహ భగవాన్స్మృత్యోభూత్పువరోచనః

వితామయాత్తత త్వజ్ఞో దృష్టలోకపరావరః.

43

యథాసకలదుఃఖానాం సుఖానాంచమహామతే

యత్రసర్వేభ్రమాఃశాస్త్రాః కోసాసీమా నక్షచ్యతే.

44

కోవ్యపశాస్త్రోమనోమోహః క్షాతీతాసకలైషణః

విరామరహితంకుత్ర తాత విశ్రమణంచితమ్.

45

కింప్రాప్తేహ సమస్తేభ్యః ప్రాప్యేస్మింస్తృప్తిమాన్ముమాన్

కిందృష్ట్యాదర్శనంభూయో నతాతాపకరోత్యలమ్.

46

అత్యంతబహవోఽప్యేతే భోగాహనసుఖావహః

క్షోభయన్తిమనోమోహే సాతయన్తిసతామపి.

47

తత్రాతావిహతానస్త సుందరంకించిదేవమే

తాదృక్కథయయత్రస్థశ్చిరం విశ్రాన్తిమేమ్యహమ్.

48

ఇత్యాకర్ణ్యపురా నిశాకరకరస్పృహలుగుచ్ఛస్థల

త్పుస్పాపూరకృతావగుణనపదన్యోక్తం తలేతేనమే

ఃత్రాస్వర్గహృతస్య సాగరతరోః సంరోషితస్యాజలే

సాగరాకారరసాయనాసనసమం సంమోహశాన్త్యైవచః.

49

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకిచే దేవమూర్తికై మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే విరోచనస్మరణంనామ ద్వావిధః

సర్గః ॥ 22 ॥

అపుడు బలిచక్రవర్తి తన మనంబున యిట్లు జరిగించెను—ఇహపరలోకజ్ఞాదును తత్వ తత్త్వము మహాత్ముఁడనునగు మజ్జనమడైన విరోచనుని పూర్వమునేనిట్లడిగిరిని. ఓమహామతి! సర్వముల వివాదమున్ను విషయముఖప్రాప్తి కసాయభూతములగు సర్వవ్యవహారభ్రమల ప్రశమనమున్ను గల్గునట్టి సంసారావధియెద్ది? మహామోహ మెచటనుమించును? కోర్కెలన్నియు యెచట నంత ముందును? దుఃఖనిహితమగు పూర్ణవిక్రాంతి పర్యదా మనంబున కెచట లభ్యమగును? ఎగ్గానిని పొందిన మనుజుడిక బ్రహ్మలోకపర్యంతముగల సమ స్తవిషయములను పొందినవాడగును? దేనిని దర్శించుటచే మఱల యితర దర్శనము లెవ్వియు నుపకారకములు గానేరవు? దేహ! అనేకములై యున్నను యీ సాంసారిక భోగములు గుఖప్రదముగావు. పైగనవి సజ్జనుల మనంబునుచూడ గూహపెట్టి విక్షోభితమొనర్చి పడఁద్రోయును. ఇక్కాణమున స్వాభావికముగ అనందదాయక మగు యత్తమవదార్థ మెయ్యదిగలదో నాకు వనింపుము. అద్దానియందు స్థితిబోంపి నేను వికలము విక్రాంతి బడఁపెద! చంద్రకిరణములయెడ నిర్జిండు పుష్పఫలగుచ్ఛంబులచే పుణ్యేష్టలమగు గూలభాగము గలదియు, స్వర్గమునుండి బలాత్కారముగ తేలిడి స్వగృహంగణమున నెలకొల్ప బడినదియునగు కల్పవృక్షముక్రింద యాసీనుడైయున్న మజ్జనమఁడా నావ్రత్య నాలించి, కల్ప వృక్షపుష్పరసములవలె సుగంధితులును, మధురములును, అమృతతుల్యములును జరామరణ వారకములునైన యుత్తమ పదనంబులజేటిని నామనోమోహశాంతి కై వచించియుండెనో నాటిని నేనిపుడు స్మరించుచున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమ ప్రకరణమున

విరోచనవాక్య స్మరణమును ద్వావింశ

సర్గము ॥ 22 ॥

త్ర యో వింశః సర్గః.

విరోచన ఉవాచ :—

అస్తిపుత్రాతివితతో దేశేవిపులకోటరః

త్రైలోక్యానాంసహస్రాణి యత్రీమాన్విబహూన్యపి.

1

యత్రీమాన్మోఘదయోనాపి సాగరానా నచాద్యయః

నవనానినత్కీర్ణాని ననద్యోససరాంసిచ.

2

నమహీనాఃచాకాశం నద్యార్చపననాదయః

నచంద్రాక్రావలోకేశా నదేవానచదానవాః.

3

నభూతయక్షరక్షాంసి నగుల్కానవనశీయః

నకావత్పృథుభూతాని స్థావరాణిచరాణిచ.

4

నాపోనజ్వలనోనాశా నోద్ధ్వోనాఘోనవిప్లవమ్

నలోకో నాతపోనాహం నహరీంద్రీహరాదయః.

5

విరోచనుడు:—కుమారా! వేలకొలది త్రైలోక్యములుగూడ నట్లునంతటి అతివిశాలమైన దేశమొందుగలదు. అచట సముద్రములుగాని, పర్వతములుగాని, వనములుగాని, తీర్థములుగాని, నదులుగాని, చెరువులుగాని, భూమిగాని, ఆకాశముగాని, అంతరిక్షముగాని, వాయువుగాని, చంద్రుడుగాని, నూర్యుడుగాని, లోకేశులగు యంద్రాదులుగాని, విష్ణుచూహేశ్వరులుగాని, దేవ దానవులుగాని, భూతయక్షరాక్షసాదులుగాని, లతావనంబులుగాని, తృణకాష్ఠములుగాని, చరాచర ప్రాణికోట్లుగాని, జలముగాని, అగ్నిగాని, ఆకాశగాని, ఊర్ధ్వలోదిశలుగాని, స్వర్గలోకాదులుగాని, హిమాతపములుగాని యెవ్వియును లేవు.

ఏకవంశస్త్రిసుమహాంస్తత్రరాజా మహాద్యుతిః

సర్వకృత్సర్వకసర్వః సచతుష్టింవ్యవధితః.

6

అచట గొప్పమహానీయుఁడును, మహాప్రకాశశిలుఁడును, సర్వకర్తయు, సర్వవ్యాపియు, సర్వయత్నధునగు రాజాకడు (ఆత్మ) గలడు.

తేనసంకల్పిహోమస్త్రీ సర్వసన్మస్త్రీణోన్ముఖః

అఘటాఘటయత్యాఘఘటంవిఘటయత్యలమ్.

7

ఆరాజయిక్క- సంకల్పముచే కల్పించబడిన మంత్రి (మనస్సు) వాని మంత్రణకార్య మొనర్చినదా సంసిద్ధుడైయుండును. మతీయు నాతడు ఘటింపని దానిని (ఆత్మయొక్క సంసారిత్వమును) ఘటిల్లజేయును, ఘటించువానిని (ఆత్మయొక్క పూర్ణానందత్వమును) విఘటితమొనర్చును.

భోక్తుంనకించిచ్ఛక్నోతి సచజానాతికించన

రాజార్థంకేవలంసర్వం కరోత్యజ్ఞోఽపిసన్సదా.

8

ఆ మంత్రి దేనిని యనుభవించుచుండు; యేమియు నెఱుంగదు అట్లుండైనను రాజార్థ మెల్లప్పుడు నాతడు కార్యమొనర్చుచునే యుండును.

ససవనర్వకాలైక కర్తాతస్యమహిమతేః

రాజాకేవలమేకాన్తే న్యస్థవానతిష్ఠతే.

9

రాజయొక్క- కార్యములన్నింటిని ఆ మంత్రియే నిర్వహించును. రాజాకేవలమేకాంతమన స్వస్థుడైయుండును.

బలి రువాచ :—

అధివ్యాధివినిర్ముక్తః కఃసదేశోమహామతే

కథమాసాద్యతేచాపి కేననాధికతఃప్రభో.

10

కఃసతాదృగ్విధోమస్త్రీ రాజాచాపిమహాబలః

హేలాలూనజగజ్జాలై ర్యోఽస్మాభిరపి నోజితః.

11

అపూర్వమేతదాఖ్యానం మమామరభయప్రద

క్షణయామహయాస్సాకం హ్యనోన్యన్మునంశయాంబుదమ్.

12

బలి:—ఓ మహామతి! శారీరిక మానసిక బాధావినిర్ముక్తమగు నా దేశంబెయ్యది? అయ్యదెట్లు ప్రాప్తించును? ఎవరద్దానివిహించిరి? ఆ మంత్రియెవరు? లీలామాత్రమున జగత్స మూహములన్నింటిని జయింపగల్గు మనచేగుడ వినిర్జితుఁడుగాని మహాబలకాలియగు నారాజువడు? దేవతలకును భయప్రదుఁడగు నో మహాత్మా! అపూర్వమగు యాగాధ నాకటింగించి నాహృదయా కాళమునుండి సంశయరూప మేఘమును తొలగింపవేడెద.

విరోచన ఉవాచ :—

సతత్రమస్త్రీబలవా ద్వేవాసురగజైః సుత

సమేతైర్లక్షిగుణితైరపి నాక్రమ్య తేమనాన్.

13

నాసౌసహస్రసయనో నయమోనధనేశ్వరః

నామరో నాసుగోవాపి యదిపుత్రకణీయతే.

14

తత్రాసిముసలప్రాస వజ్రచక్రిగదాదయః

హేతయశుంతతాంయూప్తి దృష్టదీవోత్పలాహతిః.

15

గమ్యాఽసౌనాస్త్రశస్త్రాణాం నభటోద్భవకర్కశామ్

తేనదేవాసురాః సర్వేసర్వదైవవశీకృతాః.

16

విరోచనుడు:—కుమారా! ఇప్పటి యీ దేవాసుర సమూహమునకు లక్షమడుంగు లధిక మగు నైన్యమేతెంచినను మహాలిప్తుఁడగు నా మంత్రిని (మనస్సును) జయింపజాలరు. ఈ యిం ద్రుడుగాని, యముడుగాని, కుచేరుడుగాని, దేవాసురులలో నెడడుగాని వానిని జయింప శక్యులు గారు. శిలపై కమలప్రహారమునలె ఖడ్గ, వజ్ర, గదా, చక్రాది శస్త్రాస్త్రములన్నియు వాని సమీప మున కుంతితములైపోవును. (మహారూపుడగు) ఈ మంత్రి శస్త్రాస్త్రములకుగాని, వీరుల పరాక్ర మునకుగాని విగయుండుగా నేరడు. ఇక్కారణమున నాతడు దేవాసురులగూడ తనవశమొనర్చు కొనెను.

అవిష్టునాపి తేనేహ హిరణ్యాక్షోదయోఽసురాః

పతితాఃకల్పనాతేన మేరుకల్పదుగ్రమాశ్చన.

17

నారాయణాదయోదేవా అపిసర్వావభోధినః

తేనాక్రిమ్యయథాకామ మవలంబునివేశితాః.

18

తత్ప్రసాదేనసాతోపం పంచమాత్రేశరఃస్ఫురః

త్రైలోక్యమిదమాక్రిమ్య సమాజినవివల్లతి.

19

సురాసురాఘృహణ్యోఽపి గుణహిన్యోఽపిదుర్మతిః

దురాకృతిరపికోధస్తత్ప్రసాదేనజృంభతే.

20

దేవాసురసహస్రాణాం సంగరోయఃపునఃపునః

తదేతత్క్రిడనం తస్య మస్త్రీణో మస్త్రీకాలినః.

21

విష్ణువు గాకున్నను యాతడుహిరణ్యాక్షుఁడాదిగాగల యనుమలను, ప్రళయవాయువు ను మే రుచర్వత కల్పవృక్షములం బడత్రోయులాగున వినాశమొనర్చెను. సర్వులకు జ్ఞానోపదేశము చేయునట్టి నారాయణాది దేవతలగూడ తన వశమొనర్చుకొని గర్భగర్తమున వారలం బడవైచెను.

వాని ప్రతాపముచేతనే ముక్కునుడు గర్వముతో తన పంచబాణములచే త్రిలోకంబుల వాక్రమించి సుమాట్టువలె విబృథించుచున్నాడు. మురాసుక సమాహంబుల వివర మొనర్చునదియు, గుణహీనమును, దుర్మతియు, దురాకారయుకమునగు క్రోధము వాని ప్రతాపముచేతనే వికాసమునొందున్నది. పెక్కుమారులు మాటిమాటికి జరుగు దేవాసురుల సంగ్రామము మంత్రవశబుడగు యామంతి యొక్క శ్రీడామూత్రమేయగును.

సమస్తీకేవలంపుత్రీ తేనై వ పృథుణాయది
దీయ తేతత్పుజేయోఽసావవ్యథా త్వచలోపమః. 22

మూం! ప్రభువు (ఆత్మ) చే జయింపబడిన నీక యాతడు ములభముగ జయింప సాగ్యుడగును. 'తేనో' పర్వతమునలె యచంచలుడై యుండును.

తస్యైవతత్పుభోఃకాలే జేతుంతంమ స్త్రిణంసిజమ్
ఇచ్ఛాసంజాయతేతేన జేయతేఽసావయత్నతః. 23

మకృత పరిపాకముచే వివేకముడయింప కాలక్రమమున వాప్రభువునకు మంత్రిని జయింప కోర్కె జనించును. అపుడప్రసన్నుడుగ నే వాని నాతడు జయింపవలెను.

త్రైలోక్యబలినాం మల్ల ముచ్ఛాప్సితజగత్త్రయమ్
జేతుంచేదస్తితే శ త్తి స్తత్పరాకృమవానసి. 24

పుత్రా! ముల్లోకములందలి బలిష్ఠులందఱికింట మిగులబలిష్ఠమై, త్రిలోకంబుల మృతప్రాయమొనర్చునట్టి యీ మనస్సను మంత్రిని జయింపక త్తి గర్భియన్నచో నీవు పరాక్రమ పంతుడనే యగుదవు.

తస్మిన్నభ్యుదితే సూర్యే త్రైలోక్యకమలాకరాః
ఇమేవికాసమాయూస్తి విలీయంతేఽస్తమాగతే. 25

ఆ మంత్రియను నూర్వ్యుడగునయింప, ముల్లోకములను కమలసమాహము వికాసము నొందును. ఆతడ స్తమింప నవియు వివాళ మొందును.

తమేవమేకయాబుద్ధ్యా వ్యామోహపరిహీనయా
యదిజేతుంసమర్థోఽసి ధీర స్తదసిగువృత. 26

మనకుడగు నోమమాగా! అజ్ఞానమును బారద్రోలి యేకాగ్రదిత్తుడవై యామంత్రిని జయింపగల్గుచో నీవు ధీరుడవేయగుదవు.

తస్మిన్జాతేజతాలోకా భవిష్యన్వ్యజితాలపి
ఆజితేత్వజితావ తే చిరకాలజితాలపి. 27

ఆతడుజయింపబడిన నీక జయింపబడని లోకములున్న జయింపబడినవే యగును; జయింపబడనిచో చిరకాలము జయించినలోకములున్న జయింపబడనివేయగును.

తస్మాదనన్తసిద్ధ్యర్థం శాశ్వతాయ సుఖాయచ
తత్ప్రయోజ్యమాత్మిన్ కష్టయానీహిదేవయా. 28

అట్లుచేయవలెననినందున శాశ్వతాయ సుఖాయచ తత్ప్రయోజ్యమాత్మిన్ కష్టయానీహిదేవయా.

కాన యనంతసిద్ధి (ఆత్మప్రాప్తి) కొఱవను, నిత్యముఖప్రాప్తి నిమిత్తమును, వానిఁ బయించుటయందెట్టి కష్టముల (పర్యత్యాగాదుల) కైన సంసిద్ధుడవై ప్రయత్న మాచరింపుము.

ససురదనుజనాగ యక్షసంఘం
సనరమహాలోరగ కిన్నరం సమేతమ్
త్రిజగదపి వశీకృతం సమస్తా
దతిబలినా నను హేలయైవతేన. 29

స్వైరవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే విరోచనవచనంనామ త్రియో

వింశః సర్గః || 23 ||

మిగులబలకాలియగు నామంత్రి, సురాసుర, నాగ, యక్ష, నర, మహాలోరగ, కిన్నరసహితముగ ముల్లోకంబుల గూడ తనవశమొనర్చుకొనెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయుండు ఉపశమప్రకరణమున విరోచనవచనమును త్రయోవింశ

సర్గము || 23 ||

చ తు ర్విం శ : స ర్గ :

బలిరువాచ :—

కేనోపాయేనబలవా స్సతాతపరిజీయతే
కోఽసావతిమహావీర్యః సర్వప్రకథయాశుమే. 1

బలిచక్రవర్తి:—మహాత్మా! ఏయసాయముచే మిగుల బలకాలియగునాతడు (మనస్సను మంత్రి) జయింపబడును? మతియు నా మహాపరాక్రమశీలుడెవడు? ఇవిషయమంతయు సత్వరము వచింపనేడెద.

విరోచన ఉవాచ :—

మ స్త్రిణ స్తస్యతనయ నిత్యాజేయస్థితేరవే
శృణువచ్చిగుసాధత్వం యేనాసాపరిజీయతే. 2

విరోచనము:—మహారా! ఆమంత్రి అజేయుడైనను ములభముగ వానిఁ జయించు మసాయము వచించుచున్నాను, వినుము.

పుత్రయుక్త్యాగృహేతోఽసౌ త్మణాదాయాతివిశ్వతామ్
యుక్తింవినాదహ త్యేష ఆశీవిషఇవోద్ధతః. 3

యుక్తిచే నాతడు త్మణములో వశీకృతుడగును. కాని యుక్త్యాభావముచే కృద్ధనృమునోరె పరుల భస్మీభూత మొనర్చును.

బాలవల్లాలయ్యైవనం యుక్తానియమయన్తియే
రాజానంతంసమాలోక్య పదమాసాదయన్తితే.

4

బాలునివలె లాలించి యుక్తిచే బానిని తమవశ మొనర్చుకొనువాని యాపిమృతు రాజును
సందర్శించి వాని దివ్యపదమును పొందుదును.

దృష్టేతస్మిన్మహీపాలే సమన్తీ వశమేతిచ
తస్మిన్శ్చమన్త్రిశ్యాక్రాన్తే సరాజాదృశ్యతేపునః.

5

రాజ (ఆత్మ) దర్శనమైనచో మంత్రి పశిహూతుడగును. మంత్రి వశపడినచో రాజు
దర్శనమగును.

యావన్నదృష్టోరాజాసౌ తావన్నస్త్రిసనీయతే
మన్త్రిచయావన్న జితస్తాపద్రాజానదృశ్యతే.

6

రాజదర్శనము గానంతవఱకు నామంత్రి జయింపబడడు. మంత్రిని జయింపబడంతవఱకు
నారాజు గాన్పించబడు.

రాజస్యదృష్టేదుర్మస్త్రి సదుఃఖాయఫలత్యతి
మన్త్రిశ్యానిరితేరాజా సోఽత్యంతం యాత్యదృశ్యతామ్.

7

ఏలిన, రాజదర్శనముగానిచో నా దుష్టమంత్రి రాగభ్యపాది దుష్టఃకులనే గలుగ
జేయువాడను. మంత్రి జయింపబడినచో నా రాజు గన్పించకయే యుండును.

అభ్యాసేనోభయం తస్మాత్సమమేనసమారభేత్
రాజసందర్శనం తస్య మన్త్రిశ్చపరాజయమ్.

8

ఇక్ష్వాకుణమున నభ్యాసముచే రాజదర్శన మంత్రిపరాజయముల రెంటిని బుద్ధిమంతు
కొకేసారి ప్రారంభింపవలెను.

పారుషేణప్రయత్నేన స్వభ్యాసేనశస్తైఃశస్తైః
ద్వయంసంసాద్యయత్నేన దేశమాప్నోసితంశుభం.

9

పురుషప్రయత్నముచే అభ్యాసముబాహు క్రమముగ రాజదర్శన మంత్రిపరాజయముల
రెంటిని యొకేతారి యొనర్చిన శుభఫలమగు ఆత్మపదమును నీవు పొందుగలవు.

త్వమభ్యాసేఫలీభూతే తందేశమభిగచ్ఛసి
యదిదై త్యేన్ద్రితమ్భాయో మనాగపినశోచసి.

10

ఓ దానవేంద్రా! అభ్యాసము ఫలీభూతమైనచో ముఱయెన్నటికి లేకమైనను దుఃఖము
లేని యుత్తమస్థానమును నీవు పొందుగలవు.

సంతాప్తసకలాయాసా నిత్యప్రముదితాశయాః
సాధవస్తత్ర తిష్ఠన్తి ప్రశాన్తాశేషసంశయాః.

11

సంతాప్తమయంతయు నశించినవారును, నిత్యము వికసితాంతఃకరణము గల్గియుండు
వానిని సంతోషమునుగల్గించుచు నుండు వివాదములు భావోద్బుధులట్టి యుత్తమస్థానము నలంకరించుదురు.

శృణుకఃపుత్రదేశోఽసౌ సర్వప్రకటయామితే
దేశేనామ్నామయోక్తస్తే మోక్షఃసకలదుఃఖహః.

12

వివాశకర మనారా! ఆదేశమెన్నియో వచించెద నా లింపును. నీవు వచించిన యాదేశ
ము సర్వదుఃఖ వివాశకమగు మోక్షమేయగును.

రాజాతుతత్ర భగవానాత్మా సర్వపదాతిగః
తేనమన్త్రికృతః ప్రాజ్ఞో మనోనామనుహామతే.

13

నీ ముఱుగుటి! మనుష్యానందము మొదలు బ్రహ్మదేవునియానందము వఱకుగల యానంద
ములన్నింటిని పరమైష్ట్య నిరతిశయానందమానవుడు (లేక ఇంద్రియముల కవిషయమగు)
అర్జును యో రాజు. మిగుల బ్రహ్మవంతుడైన మనస్సు నాతడు తన మంత్రిగనొనర్చుకొనెను.

మనోనిష్ఠతయా విశ్వమిదంపరిణతింగతమ్
ఘటత్యేనేన మృత్పింఛో ధూమోఽంబుదతయైవచ.

14

మృత్తిక ఘటరూపమునను, ధూమము మేఘరూపమునను పరిణతిఁజెందునట్లు మనరబా
హుమన్న మోక్షవాసనలే యీ జగదాకారముగ పరిణమించుచున్నవి.

తస్మిన్జాతేతంసర్వం సర్వమాసాదితంభవేత్
దుర్జయంతదన్విజానీయా ద్యుక్త్యైవ పరిజీయతే.

15

అమనస్సును మంత్రి జయింపబడినచో సర్వము జయింపబడినట్లే యగును; మఱియు
ద్యుక్తమున్న సంప్రాప్తిఁచినదేయగును. ఆతడు దుర్జయము. శేవలము యుక్తిచేతనే యాతడు
జయింపబడును.

అనినవాచ :—

యాయుక్తిర్భగవంస్తస్య చిత్తస్యాక్రమకేన్ముటమ్
తాంమేకథయ తత్రావ ద్యథాజేష్యామిదారుణమ్.

16

ఒకచక్రవర్తి:—కుమారా! ఏ యుక్తిచే చిత్తము జయింపబడునో దానిని ముందుగ
జాకు వచింపజేడెద. అదివిని భీకరమగు నాశత్రువును జయించెద

అనినవాచ :—

విషయాన్ప్రతిభాః పుత్ర సర్వానేవహిసర్వథా
అనాస్థాపరమాహ్యమా సాయుక్తిర్ననోజయే.

17

విరోచనుడు:—కుమారా! విషయభోగములన్నింటియందును కోర్కె సంపూర్ణము
కలిపినయెటయే మనోజయంబున మహాయము.

ఏషైవపరమా యుక్తి రనయైవమహామదః
స్వమనోమ త్రమాతంగో ద్రాగీ త్యేనానదమ్యతే.

18

ఇదియే (విషయములయొడ కోర్కె లేకుండుటయే) ఉత్తమమైనయుక్తి. దీనిచే మ
గలుగునుబోలిన మనస్సు శీఘ్రముగ వశమొనర్చబడును.

సహజాత్మకస్తదప్రాపా సుప్రాపాచమహామతే
అనభ్యస్తాతిదుప్రాపా స్వభ్యస్తా ప్రాప్య తేసుఖమ్.

ఓ మహామతి! ఈ యుక్తి దుప్రాప్యమును, సుప్రాప్యముగూడనగును. అభ్యాసము
కర్మచో దుప్రాప్యమును, అభ్యాసమొనర్చిన సుప్రాప్యమునగును.

క్రమాదభ్యస్యమానైసా విషయారతిరాత్మజ
సర్వతఃస్ఫుటతామేతి నేకసిక్తా లతాయథా.

కుమారా! క్రమముగ నభ్యసించబడినచో నీ విషయవిరక్తి జలనేకతలవోలె యంత
బాగించి విస్తృతరూపమును బడయును.

నాసాద్య తేహ్యనభ్యస్తా కాజ్ఞ తాపి శతాత్మనా
పుత్రశాలిరివాప్యస్తా తస్మాదేనాం సమాహర.

పుత్రా! విత్తము నాటినచో ధాన్యము ఫలింపనట్లు భోగాసక్తుఁ డిద్దానినిచ్చగించినచో
అభ్యాసాభాసముచే నది నానికి లభింపకుండును. కాన నభ్యాసముచే యిద్దానిని నీయందు స్థిరమొన
ర్చుకొనుము.

తావద్రమ ప్రిదుఃఖేషు సంసారావటనాసినః
విరతింవిషయేష్యేతే యావన్నాయా ప్రిదేహీనః.

సాంసారిక విషయములందు విరక్తిఁడనంతఃకర జీవుల సంసారగర్తమననే వసించుచు
దుఃఖములఁ బరిభ్రమించుచుండురు.

అభ్యాసేనవినాకళ్ళి న్నాస్తి తిషయారతిమ్
అప్యత్యస్తబలదేహీ దేశాన్తరమివాగతిః.

మిగుల బలవంతుఁడైనను మనుజుడు తాను స్వయముగనడువనిచో దేశాంతరమును
బొందజాలనట్లు అభ్యాసమొనర్చుకొనచో విషయవిరక్తి నెవరును బొందజాలరు.

ధ్యేయత్యాగమతోఽజస్రం ధ్యానతా దేహధారిణా
భోగేష్వరతిరభ్యాసా ద్వృద్ధింనేయా లతాయథా.

కాన దేహధారియగు ప్రతిజీవుడును ధ్యేయవాసనాత్యాగమునే నిరంతర మభిలషించుచు
నేకతలవోలె భోగములయెడ విరక్తి నభివృద్ధిపఱచవలెను.

పురుషార్థాద్య తేపుత్ర నేహసంప్రాప్య తేసుఖమ్
క్రియాఫలంపరిప్రాప్తం హర్షామర్షవివర్జితమ్.

కుమారా! పుర్షార్థ మర్ష (క్రోధ)విహితముగు యత్తమక్రియాఫలము నొందుటయందు
తన పురుషప్రయత్నమున కన్యముగు మఱియొక కుభసాధనమొద్దియును జీవునకులేదు.

దైవమిత్యుచ్యతేలోకే నదైవందేహవత్స్వచిత్రే
అవశ్యంభవితవ్యాఖ్యా సేవహయానియతిశ్చయా.

దైవమిత్యుచ్యతేలోకే నదైవందేహవత్స్వచిత్రే అవశ్యంభవితవ్యాఖ్యా సేవహయానియతిశ్చయా. 26

ఉచ్యతేదైవతేన సాన్తరేవనేతరైః
యద్యస్యేహాగదాయత్ర సంపన్నంసమతాంగతమ్.

ఉచ్యతేదైవతేన సాన్తరేవనేతరైః యద్యస్యేహాగదాయత్ర సంపన్నంసమతాంగతమ్. 27

హర్షామర్షవిహితాయ తదైవమిత్యుచ్యతే

దైవంనియతిహంపంచ పౌరుషేణోపజీయతే. 28

సమ్యక్జ్ఞానవిలాసేన మృగత్వస్థాభ్రమోయథా

యథాసంకల్ప్యతే యద్య తేహిమే : తత్త్వతే. 29

ఫలవత్తాగృహీతత్వే ఫలవత్తాసుఖప్రదమ్

కర్తానోమనసేహ యత్కల్పయతితత్తథా 30

నియతించూద్యతేమేత త్సంకల్పయాని సాతథా

నియతాని మతాన్కాంశ్చి హ్నాననియతావపి. 31

నియతి ప్రేరేతముగ న్నీతియ శుభాశుభకర్మమే ప్రారబ్ధము సామాన్యజనులు బల్కు
చు గాని కాస్త్రపుష్టిగలవారు గాదు. అయితే ప్రయత్నములేకనే ప్రారబ్ధముచే హర్షామర్షముల
యభివృద్ధియు కొండజీయించు. గాంచుచున్నదేయనిన, హర్షామర్షములకు నిమిత్తభూతముగు
భూతకర్మము క్షయింప, అట్టి హర్షామర్షముల వినాశాత్తము సంప్రాప్తము కర్మభ్రం ప్రారబ్ధము
కాస్త్రములముతము. మరుభూమియొక్క యథార్థజ్ఞానముచే మృగత్వస్థాభ్రమ నశించునట్లు, నియతి
బ్రూహ్మగు యత్ప్రారబ్ధము భవప్రయత్నముచే జయింపబడును. మఱియు కర్తయగుజీవుడు
ముగ్ధునియే సూచిస్తుము. ఆమనస్సేవ్యమున దేనిని కల్పనజేయునో, దాని విషయముగనే
గొంగుచుండును. నియతినూర్చి తాను చేయు కల్పనననుసరించి యొకపుడయ్యు నియత పదార్థ
మును, మఱియొకపు డనియతపదార్థములను గాంగుండును.

కరోతిచిత్తం తేనైత చ్చిత్తం నియతియోజకమ్

నియత్యానియతించుకర్వ న్కదాచిత్యాన్వహమికామ్. 32

స్ఫురత్సృష్ట్యాగతోకే జీవోన్యోమిన్నా హమారుతః

నియత్యానియతించుకర్వ న్కదాచిన్నియతించరః. 23

సంజ్ఞార్థంనాశ్చియతి శబ్దస్ఫురతిసానువత్

తస్మాద్వాననన్తనస్తావ న్నదైవంనియతిర్నచ. 34

ఇట్లు చిత్తము స్వసంకల్పముసారము నియతినూడ యత్సన్నమొనర్చునదగును.
ఇక్కారణమున నిత్యమును, నియతరూపమును, శోకస్వభావయంతమునగు హమాత్మయందు
చిత్తరూపుడగు జీవుడు మోక్షాధికార జన్మమున యొకపుడు నాక్షిచైతన్య సాక్షాత్కార
మును (సమాధియను) నియతిన యొనర్చుచు చిదాకాశమున నాయువునలె సంగఃకీతమై తన
చిత్స్వభావమున స్ఫురించును. మఱియొకపుడు సమాధివృత్తాన కాలమున కాస్త్రనియతించే విహిత
ముగు స్వస్వసర్వకామోచిత కర్మలఁగావించుచు అజ్ఞుల ప్రబోధార్థము శిష్టాచారాదుఁడై ప్రవర్తించు
జీయుండు, నియతమున, స్వయముగ నవలమైనను వాయువేగముచే నృక్షములు చలించుచుండ
తానును చలించుచున్నట్లు గవ్వట్లు పర్యటికెనలె లోకమున సుప్రసిద్ధముగు నియతిరూపమునను సమా
ధి నిష్ఠులందు స్థిరసమాధియుతముగను నుండును. కాన మనస్సు జయింపబడనంతఃకరము నియతి
గాని ప్రారబ్ధముగాని జయింపబడదు.

మనస్వస్తంగశేసానో యన్యవత్స్వత్తత్తా
 శోహోహిపురుషోజాతః పౌరుషేణసయద్యథా.
 సంకల్పయతోకేఽస్మిం స్తత్తథాతస్యనాన్యథా
 పురుషార్థాద్యతేపుత్ర సకించిదిహవిద్యతే.

35

36

సానుపుంగవా! మనస్సుయొక్క యధాగ్ధ (చేతన) రూపమునట్లునే యుండనిమ్ము. మనవజన్మయొక్క కర్మజ్ఞానాధికార శరీరముబడసిన జీవుడెట్టివా? కమున సంకల్పముగానిందునో, అట్లునే గానిని పొందుచుండును గాన, తన యధీనముననున్న సంకల్పముచే వైరాగ్యాది పురుష ప్రముత్తముల ద్వారా బ్రహ్మభావమునుగూర్చియే చింతనచేయవలెను. ఏలన, పురుషార్థముదప్పు యా లోకమున మఱిదియునులేదుగదా.

పరంపౌరుషమాశ్రిత్య భోగేష్వరతిమాహారేత్
 నభోగేష్వరతిర్యావ జ్ఞాయతేథవనాశసి.
 నపరానిర్వృతిస్తావ తాప్రిప్యతే జయదాయసి
 విషయేషురతిర్యావ త్ప్రీతాసంమోహకారిణి.
 తావద్యనదశాదోలా విలోలాన్తోలనస్థితిః
 అభ్యాసేన వినాపుత్ర సకదాచనదుఃఖదా.
 భోగభోగిభరప్రోతా కదాశావినవర్తతే.

37

38

39

40

పరమపురుషార్థము నాశ్రయించి భోగములందు విరక్తినిసగూర్చుకొనవలెను. భవ నాశకరంబగు విషయవిరక్తి గలుగవంతవఱకు దివ్యమగు పరమకాంతి లభించదు. మఱియు మోహమోక్షపులగు విషయములం దనురాగము గల్గియున్నంతవఱకు చంచలభోగములను వర్జముల బాధగల్గి దుఃఖదాయకమైన యీ సంసారస్థితి శ్రవణ మనన నిధిధ్యాప సమాధిరూపమగు అభ్యాసములేనిచో యెన్నటికిని లోలగనేరదు.

బలిరువాచ :-

భోగేష్వరతిరేవాస్తః కథంసర్వాసురేశ్వర
 స్థితిమాయాతుజీవస్య దీర్ఘజీవితదాయసి.

41

బలిచక్రవర్తి :- దానవేశ్వరా! నిరంతరమాత్మయందు స్థితిగల్గితేయునట్టిదగు విషయ విరక్తి మనుజుని కెట్లు సిద్ధించును? ఆయ్యది వానియందెట్లు స్థిరత్వముఁ జెందును? విరోచన ఉవాచ :-

ఆత్మావలోకనలతా ఫలినీఫలతిస్సుటమ్
 జీవస్యభోగేష్వరతిం శరదీవమహాలతా.

42

విరోచనము :- మహారా! ఆత్మసందర్శనమున లత మోక్షఫలమును ప్రసాదించునదై శరద్రుతువందలి ద్రాక్షలతాదులవలె విషయవిరక్తి యను ఫలమును గల్గితేయును.

ఆత్మావలోకనేనైషా విషయారతిరుత్తమా
 హృదయేస్థితిమాయాతి శ్రీరివాంభోజకోటార్ద్రే

43

ఆత్మదర్శనముచే నీవిషయవిరక్తి కమలవనమును లక్ష్మీవోలె హృదయమున కుద్రస్థిత మగును.

తస్మాత్ప్రీజ్ఞానికాషేణ విచారేణాతిచారుణా
 దేనమాలోకయద్భోగా ద్రలించావహారేత్సమమ్.

44

ఇక్ష్వారణమున ప్రజ్ఞయను వరిపిడిరాతితో గూడకొని ఉత్తమ విచారముచే ఆత్మదర్శనమొనర్చుచు తత్కాలముననే భోగములందలి క్రితినగూడ ద్విజానుమనుండునలెను.

చిత్తస్యభోగైర్ద్యౌభాగా శాస్త్రీవైకంప్రపూరయేత్
 గురుశుశ్రూషయాచైక మప్యత్పన్నస్యసత్కమమ్.

45

దినమునువలె చిత్తమును రెండుభాగములుగచేసి యందొకభాగమును శరీరవిరహాణము నకు వలసిన యుపభోగములతోను మఱియొకదానిని శాస్త్రప్రవణముచేతను పూరింపవలెను. లేక అపరిశుద్ధచిత్తముయొక్క ఒకభాగమును గురుశుశ్రూషాదియొక్కమగు సన్మార్గమందైనను నియోగిం పవలెను.

కించిద్యుత్పత్తియుక్తస్య భాగంభోగైఃప్రపూరయేత్
 గురుశుశ్రూషయాభాగా భాగంశాస్త్రార్థచిన్తయా.

46

కొంచెము పరిసక్యమైన చిత్తమగుచో, నాల్గుభాగములొనర్చి యందొక భాగమును దేహమాత్రకు సంబంధించిన వానితోడను, రెండుభాగములను గురుశుశ్రూషాదులచేతను ఒకభాగ మును శాస్త్రప్రవణముచేతను పూరింపవలెను.

ప్యత్పత్తిమనుయాతస్య పూరయేచ్ఛేతసోఽన్వహమ్
 ద్యౌభాగా శాస్త్రవైరాగ్యైర్ద్యౌభాగైఃసగురుపూజయా.

47

తత్త్వవిశ్చయయొక్కమగు పరిసక్యచిత్తముయొక్క రెండుభాగములను ప్రతిదినము శాస్త్ర వైరాగ్యదుల సంపాదనముచేతను, తక్కిన రెండుభాగములను ధ్యాన, గురుపూజాదులచేతను క్రమముగ పూర్ణమొనర్పవలెను.

సాధుతామాగతోజీవో యోగోజ్ఞానకథాక్రమే
 నిర్మలాకృతిరాదత్తే పటఉత్తమరంజనామ్.

48

శుభ్రవస్త్రము: రంగును గ్రహించునట్లు సాధుత్వము (మాలిన్యాది వోషరాహిత్యముచే శుద్ధరూపత్వము) బడసిన జీవుడు జ్ఞానప్రాప్తికి యోగ్యుడగును.

శనైశశనైర్ధౌలనీయం యుక్తిభిఃపావనోక్తిభిః
 శాస్త్రార్థపరిణామేన పాలయేచ్చిత్తకాలకమ్.

49

యుక్తులచేతను పావనములగు శ్రుతి, స్మృతి, గురువాక్యాదులతోడను చిక్షేదనత్వము కొందించుచు చిత్తమును బానిని లాలింపవలెను.

పరేపరిణతంజ్ఞానే నిధిలీభూతదుర్గ్రహమ్
 జ్యోత్స్నాఽహీనస్ఫటికవచ్ఛేతః శీతం విరాజతే.

50

శిథిలమైన కాష్ఠమున చంద్రికకళిన్మయై వెలుగు నుట్టికవోరె ఉత్తమజ్ఞానము బొందిన
చిత్తము కడు శీతలమై విరాజిల్లును.

ప్రజ్ఞాయాపరయాముజ్ఞాన్వయో భోగానామిశ్వరస్యచ
సమమేవాథదేహస్య రూపమాశ్వవలోకయేత్. 51

కాటిల్వరహితమగు ఉత్తమ బ్రహ్మకారబుద్ధిచే ఇంద్రియములను, విషయములను, వృత్తు
లను, వాతిననుభవించు జీవుని, దేహమును, వీటన్నింటిని నన్నిదానందరూపమైన అధిష్ఠానబ్రహ్మ
స్వరూపముగ నే వీక్షింపనగును.

ప్రజ్ఞావిచారవశేతః సమమేవ సదాసుత
ఆత్మావలోకనంతృష్టా సంత్యాగంచసమాహరేత్. 52

మమరా! ప్రజ్ఞావిచారములచే ఆత్మదర్శన, తృప్తిత్యాగముల రెంటిని యేకకాలము
ననేనిరంతరము సమకూర్చుకొనుచుండవలెను.

పరదృష్టేవిత్పృష్టత్వం తృష్టాభావేచదృక్పరా
ఏతేమథఃస్థితేదృష్టి తేజోదిపదశేయథా. 53

ఆత్మదర్శనముచే తృప్తిభావము (మూలావిద్యా వివాళనము), తృప్తిభావముచే
ఆత్మదర్శనము - ఈ రెండును అగ్నియొక్క తేజఃప్రకాశములవలె యేకకాలముననే పరస్పరము
స్థితిబొందియున్నవి.

భోగపూగే గతాస్వాదే దృష్టేదేవే పరావరే
పరేబ్రహ్మణివిశ్రాంతి రనంతోదేతి శాశ్వతీ. 54

భోగములందుక్రింది జనించుటచేతను, సర్వోత్తమమగు ఆత్మయొక్క దర్శనమగుటచేతను
పరబ్రహ్మమున శాశ్వతమగు విశ్రాంతి సమకూరును.

విషయాకలితానస్త మనంతోదేతి నిర్వృత్తిః
నకదాచనజీవానా మాత్మవిశ్రవణాదృతే. 55

విషయానందమునే సారభూతముగ నెంచి యర్థాని ననుభవించు జీవులకు అనంతమగు పర
మకాంతి యెన్నటికినిగలుగదు. ఆత్మవిశ్రాంతి దప్పు శాంతికి సాధనము మతియొకటెద్దియును లేదు.

యజ్ఞదానతప స్తీర్థ సేవాభిర్జాయతేసుఖమ్
నతపోభిర్నదానేన నతీరైరపిజాయతే. 56

యజ్ఞ తప తీర్థసేవనాదులచే విషయసంబంధమగు సుఖమే లభించును గాని విషయ
విరక్తి యెన్నటికిని జనించదు.

భోగేషువిరతిర్జన్తోః స్వభావాలోకనాదృతే
కయూచిదపినోయుక్త్యా బుద్ధిరాత్మావలోకనే. 57

ఆత్మదర్శనము గానివో జీవునకు భోగములందు విరక్తి గలుగదు. అట్లనే విషయవిరక్తిలేనివో
నేయుక్తిచేసినను ఆత్మదర్శనమున బుద్ధి ప్రవర్తించునేరదు.

స్వప్రయత్నాదృతేపుంసః శ్రేయసేసంప్రవర్తతే
భోగసంత్యాగసంప్రాప్త పరమార్థాదృతేసుతః. 58

నబ్రహ్మపదవిశ్రాంతి సుఖమాసాద్యతేపరమ్
ఆబ్రహ్మస్తంబవర్యస్తే జగత్సస్థిన్నకుత్రచిత్. 59

తదవదాశ్వస్యతే భాతే పరమేశ్వరజేయథా
పౌరుషంయత్సమాశ్రిత్య దై వంకృత్యాసుదూరతః. 60

భోగాన్విగర్హయేత్ప్రాజ్ఞః శ్రేయోదావ్వరదృఢార్థలాన్
ప్రాధాయాంభోగగర్హాయాం విచారడపజాయతే. 61

మమరా! విషయవిరక్తి సమాధ్యాదుల యభ్యాసమున పురుషప్రయత్నములేనివో
ఆత్మదర్శనమున నీ బుద్ధి యెప్పుడును ప్రవర్తింపదు. భోగత్యాగముచేగల్గు పరమార్థముచేదప్పు మతె
ద్దానిచేతను మనుజునిబుద్ధి ఆత్మశ్రేయమున యెన్నటికిని జొరగొనదు. మతియు నట్టి విషయవిరక్తి
లేనివో బ్రహ్మదిస్తంబవర్యంతముగల యా జగత్తునందెవటనుగూడ బ్రహ్మపదవిశ్రాంతియును యుత్త
మసుఖము మనుజునకు గలుగజాలదు. మతియు తన యాత్మరూపమున నభివ్యక్తమగు పరమేశ్వర
ణులైన పరమాత్మయందు మనస్సునకు విశ్రాంతియున్ను లభింపదు. కాన పురుషప్రయత్నము
నాశ్రయించి ప్రార్థనమును దూరీకరించి బుద్ధిమంతుడగు మోక్షసాగ్రమున ప్రబల ప్రతిబంధరూపము
లైన భోగముల గర్హించవలెను. అట్టి భోగవిగర్హ దృఢమైనవో వివేకముదయించును.

వృద్ధాయాంప్రావృషిశ్రీమాఞ్శరత్కూల ఇవామలః
విచారోభోగగర్హతో విచారాద్భోగగర్హణమ్. 62

అన్యోన్యమేతేపూర్వేతే సముద్రజలదామివ
భోగగర్హావిచారశ్చ స్యాత్కాలోకశ్చ శాశ్వతః. 63

అన్యోన్యంసాధయ స్త్యర్థం సుస్థిగ్ధాసుహృదోయథా
వర్షర్షపు ప్రవృద్ధమైనవెనుక కాల్యాది సస్యసంపత్తియులేమగు శరత్కూలమేతెంచువిధమున
విషయవిరక్తిచే వివేకమున్ను, వివేకముచే విషయవిరక్తియున్ను జనించుచుండును. ఈ రెండును
సముద్రమేఘములవలె పరస్పర మొకదానినొకటి ప్రపూరితమొనర్చుచుండును. భోగములయెడ
యక్రింది, సదసద్వివేకము, నిత్యాత్మసందర్శనమును నీ మూడును మిగుల యనురాగముగల మిత్రుల
వోరె పరస్పర మొకదానినొకటి సహాయభూతములగుచుండును.

పూర్వం దై వమనాదృత్య పౌరుషేణప్రయత్నతః.
దస్తేర్దస్తాన్ప్రసంపీడ్య భోగేష్వరతిమాహరేత్ 64

ప్రాజ్ఞ మొట్టట ప్రార్థనము ననాదరించి, పురుషప్రయత్నము నవలంబించి, దంతములచే
దంతముల కొఱి (మిగుల పరిశ్రమయొనర్చి) యేదిధముగనైనను భోగములయెడ వైరాగ్యమును
సంపాదించవలెను.

దేశాచారావిరుద్ధేన బాన్ధవైకమతేనచ.
పౌరుషేణక్రమేణాచా ధనాని సముపార్జయేత్ 65

ధనైరభ్యాపారేద్భవ్యా న్నుజనాన్గుణశాలినః.
66

ప్రవర్తతేనమాసజ్ఞా త్తేషాం భోగవిగర్హణా
తతోవిచారస్తదను జ్ఞానం శాస్త్రార్థసంగ్రహః
తతఃక్రమేణ పరమ పదప్రాప్తిః ప్రజాయతే

67

దేశాచారముల కనుకూలముగను, బంధుజనసమ్యక్తమగును పురుషప్రయత్నముచే క్రమముగ
ధర్మాన్నించి, యద్దానిచే నజ్ఞులగును, గుణశీలురను, మోక్షమార్గముపదేశించునట్టి మహాత్ములను
యారాధింపవలెను. వీలన నట్టిమహాత్ముల సంస్కర్షణచే విషయవిరక్తి జనించును. విషయవిరక్తిచే
విచారముత్పన్నమగును. విచారముచే శాస్త్రార్థము, అనగా శ్రుతులన్నియు అర్హ్యతబ్రహ్మమునే
ప్రతిపాదించుచున్నవను నిశ్చయజ్ఞాన ముదయమగును. అపిదవ మనననిధిధ్యాసనములచే క్రమముగ
నశ్చుత్తమమగు అత్యుపదము సంప్రాప్తమగును.

యదాతూపర తేకాలే విషయోభ్యోవిరమ్యసే.

68

తదావిచారవశతః పరమం పదమేష్యసి

సమ్యక్ప్రాప్యసివిశ్రాంతి మాత్సర్యత్యస్తపావనే.

69

నపునఃకల్పనాపజ్ఞా దుఃఖాయ నిపతిష్యసి

స్థితాపినాస్థా తేశుద్ధ నమస్తేస్తుసదాశివ.

70

ఎపుడు నీకు విషయవిరక్తిగల్గునో, అపుడే విచారముద్వారా యుత్తమపదము నొంది
మిగుల పడత్రమగు ఆత్మాయందు విశ్రాంతినిబడయగలవు. మఱి కల్పనాపజ్ఞమనబడి నీవెన్నటి
దుఃఖము ననుభవించకుండువు. విషయవిరక్తి నీకపుడుపూర్ణముగ లేకున్నను మున్ముందయ్యది గలుగనున్న
దిగాన శుద్ధసదాశివబ్రహ్మస్వరూపుడవగు యట్టి నీకు నమస్కారము.

దేశక్రమేణ ధనమల్పవిగర్హణేన

తేనాగ్లాసాధుజనమర్జయ మానపూర్వమ్

తత్సంగమోత్థ విషయాద్యవహేలనేన

సమ్యగ్విచారవిభవేన తవాత్మలాభః.

71

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాత్యోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే చిత్తవిచిత్రానామోపదేశోనామ

చతుర్వింశః సర్గః ॥ 24 ॥

(పియుడవగు నోత్రా! దేశాచారములకవిరుద్ధమగు రీతి మొఱ్ఱుదట ధన మపార్జించుము. అద్దాని భోగాగ్రము క్షయపలుకుక బ్రహ్మచేత్రలగు సాధుమహాత్ముల నేవాడులంజేవినియ్యు.
గింపుము. పిదప, యమ్యహాత్ముల సంస్కర్షణమున నావిరూపితములైన విషయవిరక్తాదులచేతను, సాధన
చతుష్టయ సంపత్తిచేతను ప్రవృత్తమగు అధ్యాత్మశాస్త్రవిచారముద్వారా మఱిదిన కంతమణిని
బొందునట్లు నీనాత్మలాభమును బడయగలవు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

చిత్తవిచిత్రానామోపదేశమున

చతుర్వింశ సర్గము ॥ 24 ॥

పంచవింశః సర్గః.

బలిరువాచ :-

ఏతన్మేకధితంపూర్వం పిత్రాచారువిచారిణా

1

ఇదాసీంసంస్మృతందిష్ట్యా సంప్రబోధమహంగతః.

అద్యేయంమమసంజాతా భోగాన్పుత్యరతిఃస్ఫుటమ్

2

దిష్ట్యాశమసుఖంస్వచ్ఛం విశామ్యమృతశీతలమ్.

పునరాపూరయన్నాశాం పునరప్యాహరణమ్

3

పునరావర్జయన్నాంతాం ఖన్నోఽస్మివిభవస్థితౌ.

బలిచక్రవర్తి:- ఉత్తమవిచారశీలుడగు మజ్జనకుఁ డిద్విధమునపూర్వమునాకు జెప్పియుం
డెను. దైవశాస్త్రుగ నేనిపుడద్దానిని స్మరించి ప్రభోధితుడవైతి. ఇపుడు ప్రత్యక్షముగనాకు భోగ
ములయెడ యడచి జరించినది. స్వచ్ఛమై అమృతమునలె శీతమైన శాంతిసుఖమున దైవకముచే
నేనుపుడు ప్రవేశించుచున్నాను. మఱిల మఱిల యాశలదీర్చుకొనుచు, ధనమును జేకూర్చుకొనుచు,
లలనాగణంబునకనుకూలముగ వర్తించుచు - ఇద్విధమున సంపదలక్షింపవలయునని యిల్పించుచు
నేనింతదనుక మిగులపరితప్తుడవైతి.

అహోను ఖలుధమ్యేయం శమభూశీతలాస్తరా

4

సర్వాసనశమంయూన్తి సుఖదుఃఖదృశఃశమే.

శామ్యామిపరినిర్వాణి సుఖమాసేనమేఘైః

5

అయమస్తఃప్రహృష్యామి చన్ద్రబిమ్బిణనాన్వితః.

ఉత్తాంజవన్ద్యనోరంహః ప్రోషితోరు శరీరకమ్

6

అనారతపరిక్షోభం హాదుఃఖవిభవాన్జనమ్.

అజ్గమజ్గేనసంపీడ్య మాంసంమాంసేనచక్రియః

7

పురాహమధవంప్రీతో యత్రనోహవిజృంభితమ్.

దృష్టానదృష్టయోదృష్టా భుక్తంభోక్తవ్యమత్యంతమ్

8

ఆక్రాంతమఖిలంభూతం జాతంకిమివశోభనమ్.

అహో! శీతలముగ నీవృద్ధిని యిపుడెంత ప్రశాంతముగను కనుజీయముగను నున్నది!
శమముదయించుటచే సుఖదుఃఖభవశలన్నియు వివాక మొందును. శమత్వముగల్గి నేనిపుడెంతకణమున
యే విధమైన పరితాపములేక చంద్రబింబమునలె ప్రశాంతముగనున్నవాడవై నిరితశయానందమును
బొందుచునున్నాను. ప్రబల మనోవేగసంయుక్తమును, దేశభ్రమణముచే భ్రాంతశరరసహితమును,
నిరంతరక్షోభము క్షమకుగ విభవోపార్జన మిగుల దుఃఖప్రదమైనదేయగును. పూర్వమునేను శ్రీల
యంగపర్యర్థముచే యానందమునొందుట శేవల మజ్జానవిధానమూత్రమేయగును. మరచైశ్వర్యము
లన్నింటిని నేను గాంచితిని. పరులచే నాక మొనర్పబడని రాజ్యాదివిధనములన్నిటిని యనుభవించితిని.

స్వసామన్యముచే ప్రాణికోటిసంకయః పశీభూతమొనర్చుకొంటిని. కాని వీటిచే నిత్యముభయము నొందెనాకు లభించినది ?

పునస్తాన్యేవతాన్యేవ తత్రేహన్యత్రవాపిచ
ఇతశ్చేతశ్చసన్తూని నాపూర్వంనామకించన. 9
సర్వమేవపరిత్యజ్య పరిహృత్యధియాస్వయమ్
స్వస్థపవాపతిష్ఠేహం పూర్ణాత్పరణివాత్మని. 10
సాతా లేభూతలేస్వగ్రే శ్రీయోరత్నోపలాదయః
సారంతదపితుచ్ఛేన కాలేనాశునిగీర్యతే. 11
ఏతావన్తమహంకాలం భృశంబాలోఽభవంపురా
యఃకుర్వన్వేషమమరై స్తుచ్ఛయా జగదిచ్ఛయా. 12
మనోనిర్మాణమాత్రేణ జగన్నామ్నామహాధినా
త్యక్తేనానేన కోఽర్థః స్యాత్కోనురాగోమహాత్మనః. 13
కష్టంచితరంకాల మనర్థోఽర్థధియామయా
అజ్ఞానమదమత్తేన కాలేనస్వేనసేవితః. 14
తరత్తరలత్యుష్ణేన కిమివాస్మిజ్జగత్త్రయమ్
మయానకృతమజ్ఞేన పశ్చాత్తాపాభివృద్ధయే. 15
ఏతయా తదలంమేఽస్తు తుచ్ఛయాపూర్వచిన్తయా
పౌరుషంయాతిసాఫల్యం వర్తమానచికిత్సయా. 16

ఇహపరలోకములందంతటను అనుభవించిన వస్తువులే మఱల మఱల యనుభవించబడుచున్నవి. కాన వీనియందపూర్వత్వమెద్దియును లేదు. సర్వము పరిత్యజించి, బుద్ధిచేసంకయః స్వయముగ విడనాడి తత్వబోధచే పూర్ణస్వరూపమొంది స్యాత్మయందు పరిపూర్ణుడనైయుండెద పాతాళమందును స్వర్గమునను, భూమియందును, ఆజ్ఞులచే నధికముగ దలంపబడు శ్రీరత్నాది భోగ్యములన్నియు అపతృప్తిలమున వీడిపోవునవేయగును. నేనింతకాల మజ్ఞాడనైయుంటిని. ఏలన, తుచ్ఛమగు నీజగత్తు యొక్క యాధిపత్యముకొఱకై పూర్వము దేవతలతో విరోధము కల్పించుకొంటిని. మనోరథనా మాత్రమగు యాజగత్తన గొప్పమానసికవ్యాధి త్యజింపబడనిచో నే మహాత్మలము చేహరగలదు? అట్టిమహాత్ములకు జగత్తునందు ప్రీతియెట్లుజనించును? ఆహా! దుఃఖము! అజ్ఞానమదోన్మత్తుడనై నేను బహుకాల మనగ్ధమునే యర్థముగ దలంచినవించితిని. అజ్ఞానసహితముడను చంచలకృష్ణాయుక్తుడనై నేను ముట్లో కములందు యొనర్చుని కార్యమేలేదు. అదంతయు భావికాలమున మిక్కిలి పశ్చాత్తాపమున గల్గజేసినది. ఇక తుచ్ఛమగునీ పూర్వకాలిక చింతచే నేమిప్రయోజనము? వర్తమానకాల మందలి అజ్ఞానము నశించుటకై యత్నముచేసిననే మానవజన్మ సఫలమగును.

అద్యాపరిమితాకారా కారణైకతయాత్మని
సర్వతఃసుసమభేత్తి రసాయనమివార్ణవే. 17
కోఽయంతావదహంకింస్యా దాత్తేత్యాత్మావలోకనమ్

పుచ్చామ్యాశనసం నాథం నూనమజ్ఞానశాస్త్రయే. 18
సంచిన్తయామి పరమేశ్వర మాశుశుక్ర
ముద్యత్ప్రసాదమథ తేన గిరోపదిష్టే
తిష్ఠామ్యనన్తవిభవే స్వయమాత్మనాత్మ
న్యక్షీణమర్థముపదేశగిరః ఫలన్తి. 19

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే బలిచిన్తాసిద్ధాన్తయోగోపదేశోనామ
పఞ్చవింశః సర్గః || 25 ||

క్షీరసాగరమును మణిండుటచే నలుచైపుల అమృతమావిర్భవించినట్లు, అనంతాకారయు తుడును, కారణరూపుడు నగు పరబ్రహ్మయతోటి దైవ్యమునొందుటచే అత్మయందంతట పూర్ణ ముభిమావిర్భవించును. కాన నాయజ్ఞానోపశమనముకొఱకై నేడు నా కులగురువగు శుక్రాచార్యుని అత్మసాక్షాత్కారోపాయమును గూర్చి యడుగుచు, ఈ దృశ్యప్రపంచమేమి? అహంప్రత్యయ రూపుడగు జీవుడెవడు? అని యిద్విధమున ప్రశ్నించెద. నేనిపుడు పరమేశ్వరుడును ఆశ్రితజనుల యెడ మిగుల ప్రసన్నుడును నగు శుక్రాచార్యుని ధ్యానించి ఆతని యుపదేశముచే అనంతవిభవ యుక్తమగు పరమాత్మస్వరూపమున స్వయముగ స్థితిఁబొందెన. మహాత్ములచే మపరిష్కమగు పదన ము లక్షయఫలంబును గలుగజేయును గదా!

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
బలిచిన్తా సిద్ధాంతయోగోపదేశమను
పంచవింశ సర్గము || 25 ||

ష డ్విం శ : స ర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :--

ఇతిసంచిన్త్యబలవా నృలిరామిలితేక్షణః
దధ్యాకమలపత్రాక్షం శుక్రమాకాశమద్విరమ్. 1
శ్రీ వసిష్ఠుః--ఇట్లు చింతించినవాడై బలిచక్రపర్తి కనులుమూసికొని చిదాకాశమున విక్రమించువాడును, కమల సేతుడునగు శుక్రాచార్యుని గూర్చి ధ్యానించెను.
సర్వస్థంచిన్తయానంత నిత్యధ్యానోఽథ భార్గవః
చేతఃసంజ్ఞాతవాన్ శిష్యం బలింగుర్విధింపురే. 2

అంతట నిరంతర బ్రహ్మధ్యానతత్పరుడగు శుక్రాచార్యుడు సర్వరూపమగు బ్రహ్మము నందు స్థితిగల్గియున్నట్టి తన్ను ధ్యానించుచున్న వాడును, స్వనిత్యస్థుడును, శత్రుజ్ఞానాభిలాషియునగు బలిచక్రపర్తి నెఱింగెను.

అభసర్వగతానస్త చిదాత్మాభార్గవఃప్రభుః
అనినాయ సదేహంస్యం రత్నవాతాయనంబలేః.

3

అనంతమై సర్వవ్యాపకమైన చిదాత్మస్వయాభుడైన భగవంతుడగు శుక్రాచార్యుడంత
బలివక్రనర్తియొక్క గృహంతరాళమందలి కత్తువాతాయనంబున బ్రవేశించె.

గురుదేహప్రభాజాల పరిమృష్టతనుర్బలిః
బుబుధేప్రాతరర్కంసు సంభోధితమివామ్బుజమ్.

4

అత్తతీ ప్రాతఃకాలమున సూర్యకిరణములచే కనులము వికసించునట్లు గురువగు శుక్రా
చార్యుని శరీరదీప్తిచే బలివక్రనర్తి మిగుల వికాసంబొందెను.

తత్రతర్వార్ష్యదానేన మన్దారకుసుమోత్కరైః
పాదాభివన్దనై రేనం పూజయామాసభార్గవమ్.

5

రత్నార్ష్యపరిపూర్ణాం కృతమన్దారశేఖరమ్
మహర్ణాసనవిశ్రాంత మథోవాచ గురుంబలిః.

6

అంతట నాబలివక్రనర్తి రత్ననిర్మిత పాత్రముచే సురువున కర్ణముంచి వందనాడులనొప్ప
కల్పవృక్షకుసుమంబులచే వానిని బూజించెను. అర్ఘ్యముచే పరిపూరితమైన దేహముగలవాడును
మందార పుష్పసూరిత శిరోభూషణముగ గలచాడును, బహుమాల్యమైన యాసనముపై గూర్చొని
యొప్పువాడునగు తన గురువునుగూర్చి బలివక్రనర్తి యిట్లుబల్కెను.

బలిరువాచ :—

భగవం స్వత్రస్సాదోష్ఠా ప్రతిభేయంపురస్తవ
నియోజయతిహంవక్త్రం కార్యం కర్తుమివార్క-భాః.

7

భోగాన్ప్రతివిరక్తోస్మి మహాసంమోహదాయినః

తత్తత్సంజ్ఞాతుమిచ్ఛామి మహాసంమోహహరియత్.

8

కియన్యాత్రమిదంభోగ జాలంకిగమయమేవనా

కోఽహంక స్త్వంకిమేతేవా లోకాఃకృతవదాశుమే.

9

బలివక్రనర్తి :—ఓమహాత్మ! సూర్యకాంతి తనసన్నిధానమాత్రముచే ప్రజల హియాకార్య
ములందు నిమోగించునట్లు తమయనుగ్రహముచే నుద్భూతమైన ప్రభావిశేషముగల యీ నాబుద్ధి
గనులో యుక్తింతదందుటకు ప్రేరేపించుచున్నది. దేవా! అత్యంతమోహకరమగు విషయభోగ
ములయొడ నేను విరక్తిఁజెందితిని. ఇక మహామోహ (అజ్ఞాన) నివర్తకమగు విరహార్థతత్వము నేని
పుడెఱుంగ గోరుదున్నాను. మహాత్మా విషనుభముయొక్క అవధి యెద్ది? దానిస్వరూపమేమి?
“నేనెవడను? మీరెవరు? ఈ తత్వమంతయు నాకు శిష్యులుగ చెలియఁజేయవలెదెను.

శుక్ర ఉవాచ :—

బహునాత్రకిముక్తేన ఖంగస్తంభయత్న వానమామ్
సర్వదానవరాజేన్ద్ర సారంసంక్షేపతఃశృణు.

10

చిదిహాఃప్రిహించిన్నాత్ర మిదంచిన్మయమేవచ
చిత్త్వంచిదహమేతేచ లోకాశ్చిదితిసంగ్రహః.
భవోస్సిచేత్తదేతస్మా త్సర్వమాపన్నోసినిశ్చయాత్
నోచేత్తద్భవాప్తిప్రోక్తం త్వయిభస్మభవనాయతే.
చిచ్ఛేత్యకలనాబన్ధ స్తన్నక్తిర్ముక్తిరుచ్యతే
చిదచేత్యాఖలాత్తేతి సర్వసిద్ధాంతసంగ్రహః.
ఏనంసిచ్ఛయమాదాయ విలోకయసిహేలయా
స్వయమేవాత్మనాత్మాన మన స్తంపదమాప్యసి.
ఖంప్రజామ్యహమత్త్రైవ మునయఃసప్తసంగతాః
కేనాపిసురకార్యేణ వస్తవ్యంతత్రవైమయా.
రాజన్యావదయందేహ స్తావన్న కథియామసి
యథాప్రాప్తక్రియూత్యాగో రోచతే నస్వభావతః.

11

12

13

14

15

16

శ్రీ శుక్రాచార్యుః— “వానవేకుండవగు నో బలివక్రనర్తి! నేనిపుడాకాశమునకు
న నిన్నిధుండైనయెట్టిని. కాన నధికముగ వదించుట కిపుడవకాశములేదు; సంగ్రహముగ
దల్పదవినుము. “ఈజగత్తు వైతిస్వస్వరూపము. చిత్తుయొక్క అధిపతుగుటచే దృక్వ్యమంతయును
చిన్మాత్రమే. చిత్తునందే అధ్యసించబడినదగుటచే అంతయు చిన్మయమే. నీవున్న చిన్మయడనే;
నేనున్న చిన్మయడనే; ఈననుస్థానమున్న చిన్మయమలే” ఇదియే తత్వమంతటి యొక్క
సారము. నీవు శ్రద్ధాపంతుడవును, “ఓనేయియైనచో యీ నిశ్చయముచేతనే సమస్తమును
పొందగలవు. అట్లుగాఁచో నధికముగ వదించినను భస్మమందలి యాహుతివలె వ్యర్థమగును.
‘చిత్తుయొక్క విషయాకార కల్పనయే బంధము. అట్టి కల్పన లేకుండుటయే ముక్తి. చేత్య (విష
యకార) విమృక్తమగు చిత్తు పూర్ణార్థస్వరూపమేయగును! ఇదియే సమస్త సిద్ధాంతములయొక్క
సారము. ఇట్టినిశ్చయ మవలంబించి అఖండాకార వృత్తిచే నిజగంబంతయు నవలోకించుచో నీవు
స్వయముగనే బ్రహ్మపదమును నిక్కముగ పొందగలవు. నేనిపుడాకాశమున కేగుదున్నాను. సప్త
ర్షులున్న నాలోటి యిట కేతెంచియున్నారు. ఒకానొక దేవకార్యము నిమిత్తమై నేనట కేగవల
సియున్నది. ఓ రాజా! నేనాముందునంతవలకును జీవన్ముక్తులకు గూడ ప్రాప్తించిన కార్యముల
నుజేక్షించుట స్వభావముగ నెన్నటికిని యిందిండు.

ఇతికథితవతాథ భార్గవేణ
స్ఫుటజలరాశిపథా మహాజవేన
ప్లుతమలిశ బలే నభోస్తరాలే
తరలతరజ్వదాకులే గ్రహచామ్రైః.

17

ఇత్యాన్నే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపామే
ఉపశమక్రరణే బలుపుపదోయోగోనామ

ఇట్లు వదించి, శుక్రాచార్యుడ గ్రహమండలమును పుష్పపరాగముచే వ్యాప్తమై భ్రమం
మువోలె శ్యామవర్ణయు క్రమైయున్న నయ్యాకాశ మధ్యమున మేఘమార్గముగూడా యతివేగమున
బై కెగసెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
బలువుపడే యోగమును వడ్డింశ సర్గము. || 26 ||

సప్తవింశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

సురాసురసభాజ్యేష్ఠే తస్మిన్నుగసు తేగతే
మనసాచింతయామాస బలిర్బుద్ధిమతాంవరః.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు :—ఓరామచంద్రా! సురాసురుల సభయందలి ప్రళంసనీయుడగు నా
శుక్రాచార్యుడు వెడలిన పిదప ధీమంతులలో శ్రేష్ఠుడగు నాబలివక్రవర్తి యిట్లు చింతనజేసెను.

యుక్తము క్తంభగవతా చిదేవేదంజగత్ప్రియమ్
చిదహంచదిమేలోకా శ్చిదాశాశ్చిదయంక్రియా.

2

సభాహ్యభ్యంతరేసర్వం చిదేవంపరమార్థతః
అస్తిచిద్వ్యతిరేకేణ నేమాకించనకుత్రచిత్.

3

మహాత్ముడగు శుక్రాచార్యుడు వదించిన దంతయు సత్యమే. ఈ ముగ్ధాకములు చిన్న
క్రస్పరూపములే. నేనున్న చిద్రూపుడనే. సమస్తలోకములున్న చిద్రూపములే. దిక్కున్న
యును, క్రియలన్నియును చిన్మయములే. యధార్థముగ నీ భాహ్యభ్యంతర దృశ్యసమాహమంత
యును చిద్రూపమే. చిత్తునకు భిన్నముగ యీ బ్రహ్మాండమం దేవస్తువున్న లేదు.

అయమాదిత్యిత్యర్థో నచితాయదిచేత్యతే

తదర్కతమసోర్భేదః కథమేవోపలభ్యతే.

4

ఇయంభూరితిభూరేషా చితాయదివచేత్యతే

భూమేకినామభూమిత్యం తద్భవ్యేభవ్యతాంగతమ్.

5

ఇమాదిశోదిశిత్యేత్యస్తే నచితాయది

తత్త్రింనామ దిశాందిక్ష్యం తైలానాంచాపి కాద్రితా.

6

ఇదంజగజ్జగదితి చితాయది నచేత్యతే

తత్త్రింజగత్త్వంజగతో సభ స్త్వంసభసోఽథకిమ్.

7

కాయోఽయంపర్యతాకార శ్చితాయది నచేత్యతే

తత్త్రింనామ శరీరత్వం శరీరస్యశరీరిణామ్.

8

సూర్యుని సూర్యరూపముగ నీ చైతన్యము ప్రకాశింప జేయనిచో నికసూర్యునకు, అంధ
కారునినకు భేదిమేముండును? అట్లనే పృథివిని పృథివీరూపమున చైతన్యమెఱుంగనిచో జలాదుల
కంటె భిన్నముగనయ్యుచెట్లు ప్రసిద్ధిబొందును? ఇవిధమున నేదిక్కులను పర్యతములను, జగత్తును,
అకాశమును, శరీరమును చైతన్య మాయారూపములుగ ప్రకాశింపజేయనిచో, వానికిక యునికి
యిదట?

చిద్విప్రీయాశి చిత్కాయ శ్చిన్యనశ్చిత్తదేహణా

చిదస్తశ్చిద్భూహిశ్చిత్తం చిద్భావాశ్చిద్భవస్థితిః.

9

చిత్తైవైవమహంసర్వం స్ఫుర్భవైవణపూర్వకమ్

కరోమిమాత్రాసంస్పర్శం శరీరేణ నకించన.

10

కిమనేన శరీరేణ కావ్యలోప్తనమేనమే

అశేషజగదేకాత్మా చిదహంచేతనాత్మకః.

11

అహంచిదమ్బురేభానా వహంచిద్భూతపజ్జరే

సురాసురేషుచిదహం సావరేషుచరేషుచ.

12

ఇంద్రియములు, దేహము, మనస్సు, ఇచ్ఛ, బాహ్యభ్యంతరములు, కూన్యాకాశము,
తీర్థిలక్షణమును భావనముదాయము, జగత్స్థితి ఈ సమస్తమున్న చిద్రూపమే. శబ్దస్వర్యాది
విషయముల సచ్చాపూర్వకముగ ననుభవించునది చిద్రూపుడనగు నేనేగాని యీ శరీర మంత
కూత్రమును కాదు. కొయ్యవలెను, మంటిగడ్డవలెను అచేతనమైన యీశరీరముతో నాకేమి ప్రయో
గనము? ఉపాధిరహితమై, సర్వజగదాత్మకమై, చేతనస్వరూపమైన చిద్వస్తువే నేను. అకాశ
మందును, సూర్యాది ప్రకాశ వస్తువులందును, భూతనముదాయమందును, సురాసురులందును
స్థావరజంగమాత్మకములగు తదితర పదార్థములందును గల చైతన్యమే నేను.

చిదస్తీహద్వితీయాహి కల్పనైవ నవిద్యతే

ద్విత్యస్యాసంభవాల్లోకే కశత్రుఃకశ్చవా సుహృత్.

13

ఈ బ్రహ్మాండమందంతట కేవలము చైతన్యముమాత్రమే గలదు. దానికిజేఱుగ మఱియేకల్ప
నయున్న లేదు. అన్యమెద్దియు లేనందుచే నిక యీ ప్రపంచమున శత్రునెవడు? మిత్రుడెవడు?

బలినామ్మఃశరీరస్య చ్చిన్నే శిరసిభాసురే

చితఃకింతద్భవేచ్ఛిన్నం సర్వలోకావపూరణాత్.

14

బలియనుసంజ్ఞచే వ్యవహరింపబడు నీ దేహము భేదింపబడినను ఆసంగమై, సర్వలోక
వ్యాప్తమైయున్న చిత్స్వరూపుడనగు నేనెట్లు భేదింపబడుదును?

చితాసంచేతితోద్వేషో ద్వేషోభవతినాన్యథా

తస్మాద్ద్వేషాదయఃసర్వే భావాభావాశ్చిదాత్మకాః.

15

చిత్తుచే ప్రకాశమగునపుడే ద్వేషము ద్వేషరూపమున భాసించునుగాని లేనచోగాదు.
ఇట్లు రాగద్వేషాది భావాభావపదార్థములన్నియు చైతన్యమున కధీనములగుటచే చిద్రూపములే
యగును.

నచిత్తోవ్యతిరేకేణ ప్రవిచార్యాపికించన
ఆసాద్య తేజిలస్సారా దస్మాత్ప్రిభువనోధరాత్. 16
నద్వేషోఽస్తిసరాగోస్తి సమనోనాన్యవృత్తయః
చిన్మాత్రస్యాతిశుద్ధస్య వికల్పకలనాకుతః. 17
చిదహంసర్వగోవ్యాపీ నిత్యానందమయాత్మకః
వికల్పకలనాతీతో ద్వితీయాంశవివర్జితః. 18
చితశ్చిదితియన్నామ నిర్మామాయాననామతత్
శబ్దాత్ప్రకాశాచిచ్ఛక్తిః పరిస్ఫురతిసర్వగా. 19

ఎంతవిచారించినను వికలమగు నీతిలోకమందు చైతన్యమున శన్యమిదియు గన్పట్టుట లేదు. శుద్ధచిన్మాత్రస్వరూపుడనగు నాకు రాగముగాని ద్వేషముగాని, మనస్సుగాని వనోవృత్తిగాని యేమియు లేనందుచే వికల్పమను కల్పనయే నాయందెట్లు సంభవించును? సర్వవ్యాపకమై, వికల్పకల్పనాతీతమై అద్వితీయమై, నిత్యమై, ఆనందమయాత్మకమైన చిద్రూపమే నేను. నామరూపాత్మమగు యీ ప్రపంచము నామరూపితమగు చైతన్యముయొక్క సంక్షకానేరదు. సర్వత్రవ్యాప్తమై నామరూప కల్పనకంతమను అభిప్రాయభూతమై వెలయు చిత్ శక్తియే శబ్దాత్మకరూపమున స్ఫురించుచున్నది.

దృశ్యదర్శనసిర్గుక్త కేవలామలరూపవాన్
నిత్యోదితోనిరాభాసో ద్రష్టాస్త్రిపరమేశ్వరః. 20
కల్పనా వికలాకారః కాలకాంతకలామయః
ఆభాసమాత్రముదితో నిత్యాభాసవివర్జితః. 21
భారూపైకస్వరూపేఽస్మి స్వరూపేణబహుమ్యహమ్
చేత్యర్థజ్ఞానరిక్తాయ విముక్తాయ మహాత్మనే. 22
ప్రత్యక్షేతనరూపాయ స్వరూపాయనమోస్తుతే
చితయేచేత్యముక్తాయ యుక్తాయుక్తాయయోగ్యయా. 23
సర్వావభాసదీపాయ మహ్యమేవ నమోస్తుతే
చేత్యనిర్గుక్తచిద్రూపం విష్వగ్విశ్వావపూరకమ్. 24
సంశాస్తసర్వసంవేద్యం సచ్చిన్మాత్రమహంమహత్
ఆకాశవదనన్దోహ మప్యణోరణురాతతః. 25

దృశ్యదర్శన వర్జితమై, నిర్మలమై, నిత్యమై, అన్యప్రకారకరహితమైయుండు ద్రవ్యమును పరమేశ్వరుడనే నేను. ఇట్టినిత్యప్రకారమాత్రుడనగు నాయందు ఆత్మప్రకారరహితమై, జలగ్రభాగమున ప్రతిబింబించిన చంద్రకళనలె నూత్నమై, స్వకల్పనచే పరిచ్ఛిన్నమైన యాకృతిగర్భియున్నందునట్టి యీ జీవభావము భ్రాంతియేగాని యభార్థముగాదు. ఇక్కాభావమున అంతిమ సాక్షాత్కారపృథ్విచే నుద్భూతమగు శుద్ధస్వరూపముచే నేను నాజీవభావమును నిర్జించెద. ఇట్లు జీవభావరహితమై, విషయకరమై, మహాత్మమైయుండు సాక్షిచైతన్యము.

అగు నాయాత్మస్వరూపమునకు నమస్కారము. విషయవర్జితమును, చిద్రూపమును, మనననిధిధ్యాన సమాధిరూపయు క్రిపహితమునగు నాసాక్షిచైతన్యమునకు నమస్కారము. సర్వప్రకారకమైన శ్రోతీరూపమగు నాకు నమస్కారము. నిర్విషయమును, చిద్రూపమును, బ్రహ్మాండమంతయు, పూర్ణమైనర్చుకదియు, శాంతస్వరూపమును, సర్వవేద్యమునగు సచ్చిన్మాత్రమైన మహత్స్వరూపమే నేను. మఱియు నేనా ఆకాశమువలె అనంతమై, వ్యాపకమై, అణువుకంటెను నూత్నమైయున్నాను.

నాసాదయన్తిమామేతాః సుఖదుఃఖదశాదృశః
సంవేదనమసంవేద్య మచేత్యంచేతనంతతమ్. 26
నశక్తామాపరిచ్ఛేత్తం భావాభావాజగద్రతాః
అథచైతేజగద్భావాః పరిచ్ఛిన్నస్తుమామిమమ్. 27
యథాభిమతమేవైతే మత్తోనవ్యతిరేకేణః
మయిస్వభావభూతేన వస్తునా వస్తునియతే. 28
హియతేదీయతేవాపి తక్కింకస్యకీలతుతమ్
సర్వదాసర్వమేవాహం సర్వకృత్సర్వసంగతః. 29
చేత్యమస్మ్యహమేవైత న్నకించదపి చోదితమ్
కింశకల్పవికల్పాభ్యాం చితంచిదియమేకికా. 30
సంక్షోభయామ్యహంతావ చ్ఛామ్యామ్యాత్మని పావనే

ఈజగత్తునందలి సుఖదుఃఖాదులు నన్ను స్పృశింపనేరవు. ఏలన వర్తమానవిషయమందు సంవేదన (జ్ఞాన) మసంవేద్యమైయున్న భూతభవిష్యద్విషయములందు వ్యాపక చైతన్యము విషయ కూన్యమైయున్నందును. జగత్తునందలి భావాభావపదార్థములుగాని, దేశకాలాదులుగాని నన్ను పరిచ్ఛిన్న మొనర్పజాలవు. తత్త్వనిశ్చయ ప్రమాణాది జగద్దృశపదార్థములు పరిచ్ఛిన్నమొనర్చుచున్నవనిన, అదిమకు సమృతమే. ఏలనిన, స్వస్వరూపమాత్ర పరిచ్ఛేదముచే అవి నాకంటె వెలుగానేరవు. గదాఒకని వాచుచున్నందుల భవమును దక్షిణహస్తము కైకొనినను, హరించినను, వాని శేమియు హనిలేనివిధమున, ఒక వస్తువుయొక్కస్వరూపభూతమైన మఱియొకవస్తువు యొక దేశమున పొందిపబడినను, హరింపబడినను, యావస్తువునశేమియు హనికలుగనేరదు. యథార్థముగ నేను సర్వకాలములందును సర్వత్ర వ్యాప్తమై, సర్వకర్తయై, స్వరూపమై వెలుగుచున్నవాడను. మఱియు నే నద్వితీయ చైతన్యస్వరూపుడను, సర్వవిషయసర్వరూపుడనునగుదును. వాస్తవముగ పరమార్థమున నేదియు యుత్పన్నమగుటలేదు. ఏలన చిద్రూపుడనగునాకు సంకల్ప వికల్పములచే చేపూరునదేమి? వృద్ధియగునదియేమి? నశించునదేమి నేనజ్ఞానముచే త్తోభకు, జ్ఞానముచే శాంతిని బడయుచున్నాను.

ఇతిసంచింతయన్నేవ బలిఃపరమకోవిదః. 31
ఓంకారాదర్థమాత్రార్థం భావయన్మౌనపూసితః
సంశాస్తసర్వసంకల్పః ప్రశాంతకలనాగణః. 32

నిశబ్దమపిదూరాస్త చేత్యచిస్తకచిస్తనః
ధ్యాత్వధ్యేయధ్యానహీనో నిర్మలఃశాస్తవాసనః. 33
బభూవావాతదీపాభో బలిఃప్రాప్తమహాపదః
ఉపశాస్తమనాస్తత్ర రత్నవతాయనేబలిః
అవసద్భూకాలం స సముత్క్లిర్ణఇవోపలే. 34
ప్రళమితైషణయా పరిపూర్ణయా
మననదోషదశోఽస్థితయైతయా
బలిరరాజతనిర్మలసత్త్వయా
విఘనమచ్ఛత్రయేవ శరన్నభః. 35

ఇత్యాస్తే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతౌక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే బలివిశ్రాంతిర్నామ సప్తవింశః

సర్గః ॥ 27 ॥

ఇట్లు చింతనజేయుచు మిగుల ప్రజ్ఞావంతుడగు నాబలిచక్రవర్తి శ్రాంతుడై, సర్వసం
కల్పవర్జితుడై కల్పనారహితుడై, ఓంకారముయొక్క మూడుమూత్రలకును పరమైవట్టి అర్థమా
త్రను అనగా తురియార్థవ్యవహారమగు బ్రహ్మమును భావించుచు మానస్థుడైయుండెను. నిక్క
ముగ నాతడు చేత్యచేతనచింతకవర్జితుడై ధ్యాత్వధ్యానధ్యేయ రహితుడై, నిర్మలుడై, వాసనా
వర్జితుడై, నాయపులేనిస్థలమందలి దీపమువలె నిశ్చలముగనుండెను. బ్రహ్మపదము నొందినవాడును,
శాంతచిత్తుడునగు నాబలిచక్రవర్తి యారత్నవతాయనేమండే శిలయందు చెక్కబడిన విగ్రహము
వలె బహుకాలము ముగ్ధిరముగనుండెను. శమించిన కోర్కెలుగలవాడై, పరిపూర్ణుడై, విషయ
దోషములులేక, నిర్మలబ్రహ్మభావప్రాప్తియను సత్తగ్ని మేఘరహిత శరత్కాలాకాశమువలె బలిచ
క్రవర్తియగుచు శోభించెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
బలివిశ్రాంతియను సప్తవింశ సర్గము ॥ 27 ॥

అష్టావింశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అథ తేదానవాస్తత్ర బలేరనుచరాస్తదా
తద్గేహంస్ఫాటికంసాధ మచ్చైరారురుహఃక్షణాత్. 1
డిమ్బాద్యామన్త్రిణోధిరాః సామన్తాఃకుముదాదయః
సురాద్యాశ్చైవరాజానో వృత్తాద్యాబలహరిణః. 2
హయగ్రీవాదయఃసైన్యా శ్చక్రాకాద్యాశ్చబాంధవాః
కాద్యాశ్చబాంధవాః. 3

కుబేరయమశక్రాద్యా ఉపాయనకరాఃసురాః
యక్షవిద్యాధరానాగాః సేవావసరకాక్షిణః. 4
రమ్భాశ్చిలోత్తమాద్యాశ్చ చామణిశ్యవగాఙ్గానాః
సాగరాఃసరితఃశైలా దిశశ్చవిదిశస్తథా. 5
సేవార్థమాయయుస్తస్య తంత్రదేశం తదాబలేః
అన్యేచబహవఃసిద్ధా స్తైలోక్యోదరవాసికః. 6

శ్రీ వసిష్ఠుడు :- ఓ రామా ! బలిచక్రవర్తి విశేష్ఠుడైయుండుటగాంచి వాని యను
దగులగు దావపులపుడు స్ఫటికమున నిర్మితమగు నా యున్నత రాజభవనమును క్షణములో నధిరో
గించిరి. దింభుడుమున్నగు భీరమంత్రి పుంగవులును, కుముదాది సామంతులును, కురాది రాజా
లును, పృతాది సేనాపతులును, హయగ్రీవాది సైనికులును, చాక్రాది బంధుగణమున్ను, లడు
కాది మిత్రులును, వలుకాది మోచకాయలును, కానుకలర్పించు కుబేర, యమ, ఇంద్రాది దేవతలును,
శివాభిలాషులగు యక్షవిద్యాధర నాగులును, చామరముల హస్తములగదిడుకొనిన ఉత్తమ దేవాంగ
కులును, సముద్ర, నదీ, పర్వత, దిశలున్ను, ఇంకను ముల్లోకములందు వసించు పెక్కుగ్రంథులును,
దేవతలును, బలిచక్రవర్తిని సేవించుటకై యపుడాస్థానమునకు విచ్చేసిరి.

ధ్యానమానసమాధిసం చిత్రార్పితమివాచలమ్
నమత్కిరీటావలయో దదృశుర్బలిమాదృతాః. 7
తందృష్ట్యావృత్తత రస్య ప్రణామాస్తేమహాసురాః
విషాదవిస్మయానన్త భయమన్ధరతాయయుః. 8

కిరీటాదులై, వంగి నమస్కరించుచు యా దేవాదులత్తటి ధ్యానవిష్ణుడై, మానము
వహించి, సమాధియందున్నట్టి బలిచక్రవర్తిని యత్యాదరమునఁగంచిరి. ఇట్లు వానిఁ గాంచిన కురా
గురులలో మిత్రులు విషాదముజెందిరి. ఉదాసీన లాశ్చర్యయుతులైరి. తత్వజ్ఞులు లానందమును
జెందిరి. అజ్ఞానులు భయవిస్మయచకితులై.

మన్త్రిణాప్రవిచ ర్యాత్ర కింప్రాప్తమితిదానవాః
భార్గవంచినయామాసు ర్గురుంసర్వవిబాంపరశః. 9
చిస్తనానస్తరంచైత్యా భార్గవంభాన్వరంచపుః
దదృశుఃక్షిప్తేంప్రాప్తం గన్ధర్వనగరయథా. 10
పూజ్యమానోఽసురగణై ర్నివిష్టోగురువిప్లవే
దదర్శధ్యానమానస్థం భార్గవోదాసవేత్స్వరమ్. 11
విశ్రమ్యసక్షణమివ ప్రేమవానవలోక్యచ
బలింవిచారయన్స్తప్త్యా పరిక్షిణభాభ్రమమ్. 12
దేహరశ్మిశ్చైత్రైత దీప్తభిక్షిరసాగరమ్
క్షిపన్నివ సభామాహ హసన్వాక్యమిదంగురమ్. 13

అపుడా దానవులగు సంక్రమణమున కర్తవ్యము వాలోచించి మహాప్రాణ్ణుడైన స్వగురువగు శుక్రాచార్యునిగూర్చి చింతన జేసిరి. పిమ్మట వారు దేవీప్రభువగు శుక్రాచార్యుని దేవమును, కల్పిత గంధర్వనగరమునలె స్వక్రమగుటను గాంచిరి. అంతయునునులచే బూజితుడును, మహానిందానవాధిస్థితుడునగు శుక్రాచార్యుడు మానస్సుడైయున్న యా దానవేనునిగాంచి, యొకక్షణము విశ్రమించి, సంసార భ్రమరహితునిగ వానినెఱింగి, ప్రేమాన్వితుడై, చింతనాయుక్తుడై స్వకఠిణిగాంతులచే నభాసదుల క్షీరసాగరమున బడద్రోయుచున్న వానివలె గన్పట్టుచు, యిట్లు బల్కెను.

అతిమాత్రమిందందై త్యాః స్వవిచారణయైవయత్
సంప్రాప్తవిమలావాసః సిద్ధోఽయంభగవాన్పులిః. 14
అయంతదేవమేవేహ తిష్ఠన్దానవసత్తమాః
స్వాత్మసిస్థిమాప్నోతు పదంపశ్యత్సనామయమ్.
శ్రాన్తోవిశ్రామమాయాతః క్షీణచిత్తభవభ్రమః
శాన్తసంసారసీహారో నాచసీయో నదానవాః. 15
స్వప్నవాలోకపతేన సంప్రాప్తోజ్ఞానసంకతే
శాన్తేఽత్రసంభ్రమే సారో దినేనేవ కరోత్కరః. 16
స్వయమేవహికాలేన ప్రబోధమయమేవ్యతి
బీజకోశాత్స్వసంవిత్త్యా కుప్తమూర్తిరివాబ్జురః. 17
కురుధ్వంస్వామికార్యాణి సర్వేదానవనాయకాః
బలిర్యర్షసహస్రేణ సమాధేరోద్భవమేవ్యతి. 18

ఓ దానవులారా! స్వవిచారవశమున బలిచక్రవర్తికి సర్వాధిష్ఠానమును బ్రహ్మపదము సంప్రాప్తించినది! ఇది మిగుల ఆశ్చర్యకరమైనది. ఇక మహానుభావుడగు యీశుడు త్రవసిద్ధిని బొందినట్లేయగును. కాన నోదైత్యప్రముఖులారా! సమాహితచిత్తుడగు వీని నిర్విగ్రహుననే చిరకాల మాత్మయందు స్థితిఁ బడయనిమ్ము; కాంతమును బ్రహ్మపదమును పిక్షింపనిమ్ము. ప్రాంపంచిక వ్యవహారములచే నీతఁడలసియున్నవాడు. ఇక నీతని చిత్తమునుండి దృశ్యభ్రమయంతయు లొలగినది. సంసారతుషారమై న్నమించినది. ఇక్కారణమున నీతడు విశ్రాంతిఁ బ్రాప్తికొంచెను. కాబట్టి మీరీతనిని సలంకరించవలదు. రాత్రియందలి యంధకారము కమించినమీదట చగటివేళ సూర్యకిరణములుబడయించునట్లు, అజ్ఞానసంకటము కమించు బలిచక్రవర్తికి ఆత్మదర్శనము స్వయముగ సంప్రాప్తమైనది. సుప్తానన్ధయందున్న అంకురము క్రమముగ బీజమునుండి విస్తరితమగునట్లు కాలక్రమమున నీతడు సమాధినుండి స్వయముగ జాగృతిని బడయును. కాన మీరందఱును రాజకార్యములను జాగరూకతతో నొనర్చుచుండుడు. వెయ్యిసంవత్సరములైన పిదప యీతడు సమాధినుండి మేల్గొనును.

ఇత్యుక్త్యాగురుణాత్ర హర్షామర్షవిపాదజామ్
దైత్యాశ్చిన్తాంజహుఃశుష్కాం మజ్జరీమివపాదపాః. 20
వైరోచనసభాసంస్థాం విధాయప్రాగ్వ్యవస్థయా
స్వవాచపారపరాస్థుః సర్వప్రవాసురాస్తతః. 21

నరామహిమహిపతయోరసాతలం
గ్రహానభస్త్రిదశగణాస్త్రివిప్లవమ్
దిశోఽద్రయోదిక్పతయశ్చైకందరా
న్యనేచరాగగనచరాశ్చ ఖంయయుః. 22

ఇత్యాదౌ వాసిష్ఠ మహాకరమాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే బలిసమాధానవర్ణనం నామాష్టావింశః

సర్గః || 28 ||

గురువగు శుక్రాచార్యుడిట్లుబల్కె. యంత నా దైత్యులందఱును శుష్కించిన లతను వృక్షము పీడుచందమున హర్షామర్షవిపాదజనితమగు చింతను వీడిరి. అపుడు వారు పూర్వవ్యవస్థ ననుసరించి రాజ్యవిధానము నేర్పటచి ఆయా రాజవ్యవహారములఁజూచుచుండిరి. తదుపరి మనుజులు భూతలమునకును, శేషిది సర్పములు రసాతలమునకును, గ్రహము లాకాశమునకును, దేవతలు స్వర్గమునకును, కులపర్యంతముల యధిష్ఠానదేవతలున్న ఇంద్రాది దిక్పాలకులను వారివారి దిశలకును, వనచరులు వారివారి కందరములకును, గగనచరు లాకాశమునకును జనిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
బలిసమాధానవర్ణనము అష్టావింశ సర్గము || 28 ||

ఏ కో న త్రిం శః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

అథవర్షసహస్రేణ దివ్యేనాసురపుష్పః
దేవదున్దుభిన్రోమైర్బుబుధే భగవాన్పులిః. 1
అతాప్రబుధ్ధే తద్బాలం విరేజే నగరంతదా
వైరిశ్చుఇవసూర్యాఘ ఉదితే కమలాకరః. 2
బలిఃప్రబుధ్ధపవాసౌ యావన్నయాస్తి దానవాః.
తావత్సంచిత్తయామాస సమాధి పదనేక్షణమ్. 3

శ్రీ వసిష్ఠుడు—ఓ రామా! అటుపిదప వెయ్యిదివ్యవత్సరములు గడచినమీదట దైత్య ప్రముఖుఁడును మహాత్ముఁడునగు నాబలిచక్రవర్తి దుందుభిశ్చిబ్బమును విని సమాధినుండి మేల్గొంచెను. అకాశమున సూర్యకిరణములుబడయించగనే కమలవనము వికాసమొందునట్లు అత్రణివాని నగరమంతయు మిగుల శోభనుబొందెను. అట్లుసమాధినుండితేచి బలిచక్రవర్తి దానవులేతెంచువఱకు నచ్చటనేయుండి యిట్లుచింతజేసెను.

అనఁగోనురమ్యాపదపీ శీతలాపారమార్థికీ
అహమస్యాంక్షణం స్థిత్యా పరాంవిశ్రాన్తిమాగతః. 4

తదేతామేవపదవీ మవలమ్యు కరోమ్యహమ్
భవతీహోపభుక్తాభిః కింమే బాహ్యవిభూతిభిః.
ఐన్ద్రవేష్యపిబిమృష్యు నతథానస్తవీచయః
తోషయన్తియథాన్తర్కే సంసిద్ధిభవభూతయః.
ఇతిభూయోఽపివిశ్రాన్త్యై కుర్వాణంగలితంమనః
బలిమావారయామాసు రైత్యాశ్చన్ద్రమివామృదాః.
తానాలోక్యపునర్దధ్యై తత్ప్రణమాకులేక్షణః
త్రైకులాచలసంకాతైః పరివీతవపుస్త్విదమ్.

5

6

7

8

‘ఆహ! ఈపరమార్థపదమేత రమణీయమైనది! యేంతప్రశాంతమైనది! ఓణకాల మిందు వసించుటచే సర్వోత్తమమగు విశ్రాంతిఁబొందితిని. కాన నీసమాధియను దివ్యపదమునే యాశ్రయించి నేను విశ్రమించెద. బాహ్యవిభవముల ననుభవించుటచే నేమిప్రయోజనము? సమాధి పరిపాకముచే జనించు యానందము చంద్రబింబమునగూడ యుండజాలదు.’ అని యిట్లు చింతించుచు మఱి విశ్రాంతి వైపున తనమనస్సును మఱిలించునంతలో, చంద్రునిమేఘము లాశ్రమించునట్లు యా బలిచక్రవర్తిని దానవులందఱును చుట్టముట్టిరి. అట్లు, మఱిపర్యతములవలె విశాలాకృతిగల నాదైత్యులచే యావృతుఁడై వారిప్రణామములచే వ్యాకులసేత్రయుఁడై బలిచక్రవర్తి మఱి యిట్లు చింతన జేయ దొడగను.

చితఃక్షీణవికల్పస్య కిముపాదేయమస్తిమే
మనస్తదభిపాతిత్వాద్భ్రాతి తద్రసతామలమ్.
మోక్షమిచ్ఛామ్యహం కస్మాద్భద్రః కేనాస్మివై పురా
అబద్ధోమోక్షమిచ్ఛామి కేయంబాలవిడమృనా.
నబద్ధోస్థినమోక్షోస్థి మార్థ్యం మే త్తయమాగతమ్
కింమేధ్యానవిలాసేన కింవాధ్యానేనమేభవేత్.
ధ్యానాధ్యానప్రమాత్వక్వా పుంస్త్యంస్యమవలోకయత్
యదాయాతితదాయాతు నమేవృద్ధిర్నమేతయః.
సధ్యానంనాపివాఽధ్యానం సభోగాన్నావ్యభోగితామ్
అభివాఞ్ఞామి తిషామి సమమేవగతస్వరః.
నమేవాఞ్ఞాపరేతత్త్వై నమేవాఞ్ఞాజగత్స్థితౌ
నమేధ్యానదశాకార్యం నకార్యంవిభవేనమే.
నాహంమృతోనజీవామి నసన్నాసన్నసనస్తయః
నేదంమేనైవచాన్యస్మై నమోమమ్యామహంబృహత్.
ఇదమస్తుజగద్రాజ్యం తిషామ్యత్రతుసంస్థితః
నేహవాస్తుజగద్రాజ్యం తిషామ్యాత్మనిశీతలః.

9

10

11

12

13

14

15

16

కింమేధ్యానదృశాకార్యం కింరాజ్యవిభవశ్చియా
యదాయాతితదాయాతు నాహంకించన మేక్వచిత్.
నకించదపిక్తవ్యం యదినామమయాధునా
తత్కస్మాన్నకరోమిదం కించిత్పృక్వతకర్మవై.

17

18

వికల్పరహిత చిద్రూపుఁడైన నాకిక గ్రహింపదగినదేమున్నది? కాని యనానికాలము నుండియు మనస్సు విషయములందే ప్రవర్తించుటచే నయ్యది వానిలోకిఁగ్రుముగ నేకత్వమునొందును. నేనేల మోక్ష మిచ్ఛగించవలెను, పూర్వమెద్దానిచేనైన బంధింపబడితివా? బంధనరహితునడగు నేను మోక్షమిచ్ఛగించుట మాధర్మ్యమేయగును గదా! యథార్థముగ బంధముగాని మోక్షముగాని లేదు. నా యజ్ఞానమిత్తును శమించినది. ఇక ధ్యానముచేగాని ధ్యానాభావముచేగాని నాకేమిప్రయోజనము? ధ్యానాధ్యానముల రెంటియొక్క భవను వీడి స్వాత్మరూపమునే యవలోకించుచునుండెన. ఏది వచ్చునో వచ్చుగాక! ఏదిపోవునో పోవుగాక! వానిచే నాయాత్మస్వరూపమునకు పృథ్వి త్తయ ము లేవియు గలుగజోవు. ధ్యానముగాని ధ్యానాభావముగాని, భోగముగాని, భోగరా హిత్యముగాని నేను వాంఛించుటలేదు. నేను కేవలము దుఃఖరహితమగు సమరూపముననే స్థితిగల్గి యున్నాను. బ్రహ్మతత్వప్రాప్తియందుగాని జగత్స్థితియందుగాని నాకిత్తును కోరికలేదు. ధ్యానముచే గాని, సంసారవిభవములచే గాని ప్రయోజనమున్న లేదు. నేను మృతుడనుగాను జీవితుడగాను. సత్తునుగాను యసత్తునుగాను. ఈదేహభువనాదులఁగాను, యన్యదేహభువనాదులఁగాను. మహత్తర మైన కుద్ధదిదాత్మయే నేను. అట్టివాకు నా నమస్కారము. ఈ రాజ్యముందుగాక, పోవుగాక, నేను మాత్రము నాయాత్మయందు శాంతరూపమున స్థితుఁడనై యున్నాను. ధ్యానముచేగాని రాజ్యవైభవములచేగాని నాకేమియును, ప్రయోజనములేదు. ఏదివచ్చునో వచ్చుగాక! నేనుగాని, నాకు సంబంధించిన యేవస్తువుగాని యెచటనులేదు. కర్మవ్యవహారమునకు నాకేమియు నాకిత్తును లేనందున రాజ్యాపాలనాది యీ ప్రకృత వ్యవహారముల నేనేల యాచరింపరాదు?

ఇతినిర్ణయపూర్ణాత్తా బలిరానవతాంవరః

19

దైత్యానాలోకయామాస పద్మాసీవదివాకరః.

దృష్టిపాతవిభాగేన సర్వేషాం దనుజన్మనామ్

20

శిరఃప్రణామాంజుగ్రాహ పుష్పామోదానివానిలః.

అథవైరోచనస్తత్ర ధ్యేయత్యాగమయాత్మనా

21

మనసా సకలాన్యేవ రాజకార్యాణిసంవ్యధాత్.

ద్విజాన్దేవాన్సురూంశ్చైవ పూజయామాసపూజయా

22

సంమానయామాస గుహృద్భ్రష్టసామస్తసజ్జనాన్.

అర్థేనాపూరయామాస భృత్యానర్థిగణాంస్తథా

23

లలనా లాలయామాస విచిత్రవిభవార్పణైః.

ఇట్లు నిశ్చయించుకొని జ్ఞానులలోనుత్తముఁడును, పరిపూర్ణాత్మస్వరూపుఁడునగు నా బలిచక్రవర్తి యంత, సూర్యుడు కమలముల వీక్షించునట్లు దైత్యుల నవలోకించెను. అట్లు సర్వల

యచితరీతిగాంచి వాయువు పుష్కగంధముల గ్రహించునట్లు వారి కిరఃప్రణామములన్నింటినందుకొనెను. పిదపయాతడు ధ్యేయవాసనాత్మ్యగముతోగూడిన చిత్తముచే రాజకార్యములన్నిటిని నిర్వర్తించెను. అర్హులపాద్యులచే దేవబ్రాహ్మణులను, గురువులను బూజించెను. బంధుమిత్రులను, సామంతులను, సజ్జనులను దానమానాదులచే సత్కరించెను. భృత్యులను, అర్థగణంబునను విరివిగ దానమొసంగెను. పలువిధవిభవంబులచే యంగవల సంతుష్టిబలము.

ఇత్యసావవృధే తస్మిన్నాజ్యే సకలశాసనే
యజ్ఞంప్రతిబభూవాథ మతిశస్యకదాచన. 24
తర్హితాశేషభవనం దేవర్షి గణపూజితమ్
సహశుక్రాదిభిర్మత్తైః సచకార మహామఖమ్. 25

ఇట్లు వానిరాజ్యమంతయు సమృద్ధివంతమై యలరుచుండ యొకనాడ బలిచక్రవర్తి యజ్ఞ మొనర్చు కోర్కెజవించెను. ఆతఁడట్లనే యద్వానిని గావించెను. అందు భూతకోట్లన్నియు తృప్తిగావింపబడెను. దేవతలు, ఋషులు పూజింపబడిరి. ఇవిభమున నా మహాయజ్ఞమును శుక్రాచార్యుఁడాదిగాగల ముఖ్యులతోగూడి యాతఁడు నిర్వర్తించెను.

బలిగోభగభరస్యార్థి నేతినిర్ణయమాధవః
బలేరీహితసిద్ధ్యర్థం సిద్ధిదస్తన్తఖంయయా. 26
భోగైకకృపణాయేదం జగజ్జంజలఖణ్ణకమ్
దాతుంశోచ్యాయచక్రాయ వయోజ్యేష్ఠాయకార్యవిత. 27
క్రమమాణోబలేనాత్ర వజ్చయిత్వాబలింహరిః
బబన్ధపాతాలతలే భూగేహావిహవాసరమ్. 28

బలిచక్రవర్తి భోగముల యాశించువాడుకాడని నిశ్చయించి వాని మనోరథ మిడేర్చుటకై విష్ణుభగవానుఁ డాయజ్ఞమున కేతెంచెను. భోగానంతఃకలుచే కృపణుఁడును, మిగులశోచనీయుఁడునునగు జ్యేష్ఠసోదరుడైన యింద్రునకీ జగద్రూపవనఖండంబు నొసంగుటకై కార్యవతుఁడగు విష్ణుభగవానుడు బలిచక్రవర్తియొనర్చు యజ్ఞమునఁజనెను. మాయాబలముచే త్రిలోకములను తనపాదముచే నాక్రమించి బలిచక్రవర్తిని వంచించి, భూగృహమున వానరమునవలె పాతాళమందు నానిని బంధించివైచెను.

అద్యాసాసంస్థితోరామ పునర్నిత్యహేతునా
జీవన్ముక్తవపుఃస్వస్థో నిత్యంధ్యానవిషణ్ణాధీ. 29
పాతాలకుహారే తిష్ఠజ్ఞోవన్ముక్తగతిర్భులిః
ఆపదంసంపదందృష్ట్యా సమయైవ సపశ్యతి. 30
నాస్తమేతినచోదేతి తత్త్వజ్ఞానుఖదుఃఖయోః
సమాస్థిరకరాచిత్ర లేఖ్యాసూర్యావలిర్యథా. 31
ఆవిర్భావతిరోభావ సహస్రాణీహజీవతామ్
తన్మనశ్చిరమాలోక్య భీమేషువిరతింగతమ్. 32

దశకోటిశ్చవర్షాణా మనుశాస్త్రజగత్త్రయమ్
అన్తేవిరక్తతాంప్రాప్త ముపశాస్త్రంబలేర్గతః. 33
ఊహాబోహాసహస్రాణి భావాభావశతానిచ
బలినాపరిదృష్ట్యాని క్వసమాశ్వాసమేత్యసా. 34
భోగాభిలాషంసంత్యజ్య బలిఃసంపూర్ణమానసః
ఆత్మారామస్థితోనిత్యం మధ్యేపాతాలకోటరే. 35
పునరేతేనబలినా జగదిన్ద్రితయాఖిలమ్
లనుశాస్త్రమిదంరామ బహునస్వర్గగణానిహ. 36
నతస్యేన్ద్రపదప్రాప్త్యా తుష్టిఃసముపజాయతే
నతస్యస్వపదభ్రంశో దుష్ట్యేగ ఉపజాయతే 37
సమఃసర్వేషుభావేషు సర్వదైవోదితాశయః
సంప్రాప్తమాహరన్వస్థ ఆకాశేషనతివృతి. 38

ఓరామా ! నేటికిని బలిచక్రవర్తి జీవన్ముక్తుడై, స్వస్థుడై, నిరంతరధ్యానవరాయణుడై ప్రపంచముయొడ యుదాసీనుడై ప్రారబ్ధవశమున తనకుసంప్రాప్తించును యింద్రత్వవక్తై వేచి యున్నాడు. ఇట్లు పాతాళమున జీవన్ముక్తుడైయున్న యాతఁడు సంపదలను, యాదలను సమముగజూచుచుండెను. చిత్రలిఖితమార్గ కిరణమువలె సుఖదుఃఖములందు వానిబుద్ధి యచంచలముగ నుండెను. భోగలంఘలులను, పెక్కువిభవములను, అనేక జన్మములయొక్క ఆవిర్భావతిరోభావములను గాంచినట్టి యాబలిచక్రవర్తికి భోగములయొడ విరక్తిజనించినది. పదికోట్ల వత్సరములు ముల్లోకముల బాలించిన తదుపరి వైరాగ్యముదయింప వానిమనంబుపకాంతిసొందెను. సుఖదుఃఖములను, వాటి యుత్పత్తి వినాశములను, భావాభావములను పెక్కింటిని యాతఁడు గాంచియుండెను. కాని వానియందుపకాంతి యెచట ? కాన భోగాభిలాషను పరిత్యజించి, పూర్ణచిత్తుడై నిరంతర మాత్రా గాముడై సప్తపాతాళమధ్యమందు రసాతలమున స్థితుడైయుండెను. మఱిపాతాడే యింద్ర పదవిసొంది ముల్లోకములను బాలించుచు యీ బ్రహ్మాండమున చిరకాలము పసించును. వానికి యింద్రపదప్రాప్తిచే సంతోషముగాని, తత్పదమృతీచే భేదముగానిలేదు. సర్వభావములందును సమరూపముగల్గి, సదా సంతుష్టుడై, ప్రారబ్ధముచే సంప్రాప్తమగుదాని ననుభవించుచు, స్వస్థుడై, యాకాశము భంగి నిర్మలుడై యుండెను.

బలేర్నిజ్ఞానసంప్రాప్తిచేపాతే కథితామయా
ఏతాందృష్టిమవప్తభ్య త్వమవ్యభ్యుదితోభవ. 39
బలివత్ప్రవిచేకేన నిత్యోహమితి నిశ్చయాత్
పదమాసాదయాద్వైతం పౌరుషేణైవరాఘవ. 40

ఓరామా ! ఇవిభమున బలిచక్రవర్తి యొక్క జ్ఞానప్రాప్తినిగూర్చి నీకు దెలిపితిని. వానియజ్ఞానదృష్టి నవలంబించినపున్న, జీవన్ముక్తుడవై చెన్నొందుము. మఱియు బలిచక్రవర్తివలె నీవున్న విచేకముచే నేను నిత్యాత్మస్వరూపుఁడనని నిశ్చయించి స్వపాదవశమున అదైర్గపదమును ప్రాప్తించుము.

ద్యేచాప్తేవైవహికాం కోటృక్ష్మావ్యజగత్ప్రియమ్
అస్తేవైవస్యమాపన్నో బలిరప్యసురోత్తమః.

41

అసురులలో నుత్తముడగు బలిచక్రవర్తి పదికోట్లసంవత్సరములు ముల్లోకమందలి భోగములన్నియు ననుభవించినను తుదకు వైరాగ్యమునే పొందెను.

తస్మాదవశ్యవైరస్యం భోగభారమరిందమ
సంత్యజ్యసత్యమానస్త మవైరస్యంపదంవ్రజ.

42

కాన శతృవాళకుడవగు నోరామా! బంధమున తప్పుక దుఃఖరూపములేమును యీ భోగసమూహమును త్యజించి నిత్యమై, సత్యమై, సచ్చిదానందమై, దుఃఖరహితమైనట్టి యుత్తమ పదమునొందుము.

ఇమాదృశ్యదృశోరామ నానాకారవికారదాః
నేహకాంతయాక్షాయా మారాచైలశిలాఇవ.

43

ఓరామా! ఈ దృశ్యపదార్థములన్నియు పలువిధవికారములఁ గల్గజేయునట్లే యగును. దూరస్థపర్వతశిలవలె నీనియందు రమణీయత్వమెన్నియును లేదు.

ధావమానమిహాపుత్ర లుతితంలోకవృత్తిమ్
సంస్థాపయనిబద్ధైత చ్ఛేతో హృదయకోటరే.

44

ఇహపరలోకములకు బయలుపడుచు, ప్రాసంగిక వృత్తులందు మెలంగు నీమనంబును హృదయము కోటరమున స్థాపితమొనర్చుము.

చిదాదిత్యోభవానేవ సర్వత్రజగత్సిథిః
కఃపరస్తేకఆత్మీయః పరిసలసికింముఖా.

45

త్వమనంతోమహాబాహో త్వమాద్యఃపురుషోత్తమః
త్వంపదార్థతాకారైః పరిస్ఫూర్ణతిచిదవ్యయః.

46

సర్వప్రకాశకమైన చిదాదిత్యుడవై యీ ప్రపంచమంతట నీవే వ్యాపించియుండ యింక నీకు శత్రువెవడు? మిత్రుడెవడు? ఏలవ్యర్థముగ నీవాత్మపదమునుండి ద్యుతుడవగుచుంటివి. మహాబాహుడవగు నోరామా! నీవనంతుడవు. ఆదిపురుషుడవు. పురుషోత్తముడవు. చిన్మాత్రశరీరుడవగు నీవే వివిధపదార్థరూపములఁగలిగి విజృంభించుచున్నాడవు.

త్వయీసర్వమిదంప్రోత్రం జగత్సావరజజ్జమమ్
భోధేనిత్యోదితేశుద్ధే సూత్రేమణిగణా యథా.

47

నిత్యభోధస్వరూపుడవును, కుద్ధుడవునగు నీయందీ స్థావరజంగమాత్మక ప్రపంచమంతయు దారమందు మణులవలె గ్రుచ్చబడియున్నది.

నజాయ తేనమ్రయతే త్వమజఃపురుషో విరాట్
చిచ్ఛుద్ధాజన్మమరణ భ్రాంతయో మా భవన్తుతే.

48

నీవు జన్మించుటలేదు, మరణించుటలేదు. జననమరణహితమగు కుద్ధచిద్రూపుడవే నీవు. మణియు నీవు విరాట్పురుషుడవు, కాన జననమరణముల భ్రాంతి నీకు వలదు.

సమస్తజన్మరోగాణాం ప్రవిచార్యబలాబలమ్
తృప్తాముత్యస్పృజ్యభోగానాం భోక్తృవ భవకేవలమ్.

49

తృప్తావృద్ధిచే జన్మాదులను రోగములు ప్రబలమగును. తృప్త సన్నగిల్లుటచే వవియను సన్నగిల్లును. ఇట్లువాని బలాబలముల పరీక్షించి భోగములందలి తృప్తను విడనాడి కేవలము సాక్షిమాత్రుడవై యుండుము.

త్వయిస్థితేజగన్నాథే చిదాదిత్యేసదోదితే
ఇదమాభాసతేసర్వం సంసారస్వప్నమణ్ణనమ్.

50

జగదీశ్వరుడవును, చిదాదిత్యుడవునగు నీవు నిత్యముడయింది యుండిగందుననే స్వప్న రుద్రమైన యీ జగద్విలాససంకరాను ప్రతిభాసించుచున్నది.

మావిషాదంకృపావ్యర్థం కుఖదుఃఖైషణా నతే
శుద్ధచిత్తోఽసి సర్వాత్మా సర్వసస్త్వవభాసకః.

51

ఓరామా! నీవు వ్యర్థముగ శోకింపజనదు. యథార్థముగ కుఖదుఃఖముల భావనయే నీకు లేదు. నీవుశుద్ధచిత్తుడవు. సర్వాత్మసమాభుడవు. సర్వసస్త్వప్రకాశకుడవు.

పూర్వమిష్టమనిష్టంత్య మనిష్టంచేష్టమిత్వేపి
పరికల్ప్యతదభ్యాసా తత్తతోఽపిపరిత్యజ.

52

మనమునకు మొమ్మెదట ప్రీయముగ దోచు విషయాది పదార్థములన్నియు అంతమున దుఃఖదాయకములయియు, అప్రియముగదోచు తపఃక్షోభ, ఇంద్రియసంయమాదులంతమున కుఖదాయకములయియు యెంచి సత్తమభూమికావర్యంతము వానినభ్యసించి తుదకట్టి కల్పననుగూడ పరిత్యజించుము.

ఇష్టానిష్టదృశోస్త్యగే సమతోదేతిశాశ్వతీ
తయాహృదయవర్తిన్యా పునర్జన్మర్నజాయతే.

53

ఇష్టానిష్టకల్పనను త్యజించుచో శాశ్వతమగు సమత్వముదయించును. అట్టి సమత్వము హృదయమున స్థిరపడినచో జీవుడు మలల యీ సంసారమున జన్మింపకుండును.

యేషుయేషుప్రదేకేషు మనోమజ్జతిబాలవత్
తేభ్యస్తేభ్యఃసమాహృత్య తద్ధితేష్టేనియోజయేత్.

54

బాలునివలె యీమనస్సేయే పదార్థములందు సలగ్నమగుచుండునో, వాటినుండి తొలగింది అధిష్టానమగు చిన్మాత్రమునదే యద్దానిని నెలకొల్పవలెను.

ఏవమభ్యాగతాభ్యాసం మనోమత్తమతంగజమ్
నిబధ్యసర్వభావేన పరంశ్రేయోఽధిగమ్యతే.

55

ఇట్లభ్యాసముచేతను సర్వప్రయత్నములచేతను, సర్వాత్మభావముచేతను యీ మనస్సును మదగజము నిగ్రహింపబడినచో జీవునకుమోక్షమను యుత్తమశ్రేయము లభించును.

మాశరీరయథార్థజ్ఞై ర్నిభ్యాదృష్టిహతాశయైః
గూర్తైఃసంకల్పవిక్రీతై ర్విమూఢైఃసమతాంవ్రజ.

56

దేహమును సర్వమును నమ్ముచును, మిథ్యాదృష్టిచే కలుపితమైన చిత్తముగలవారును భోగ సంకల్పములకు వశియాకులనునగు మూఢులనలె నీవెన్నటికిని గాకుము.

అకించనాత్వనిర్ణీతౌ లంబమానాత్మరోక్తిః

నమాన్యాదధికోలోకే కశ్చిదస్తీహదుఃఖదః.

57

అత్యంతస్వనిర్ణయవిషయమున, (వివేకవైరాగ్యాది) ఉపాయరహితమును, అజ్ఞుల యుక్తుల కాధారభూతమునగు మూఢత్వమునకు (అవివేకమునకు) ననుగును దుఃఖపడమైన వస్తువీచ పంచమున నుపయోగపడలేదు.

త్వమేతదవివేకాభ్రముదితం హృదయాంబరే

వివేకపవనేనాశు దూరం నయమహమతే.

58

ఓ మహామతీ! హృదయాకాశమున నుదయించిన అవివేకమును మేఘమును వివేకము వాయువుచే శీఘ్రముగ తొలగించివేయుము.

అత్యనైవప్రయత్నేన యావదాత్మావలోకనే

నకృత్యోఽనుగ్రహస్తావన్న విచారోదయోభవేత్.

59

సచ్చాస్త్రశ్రవణ, వైరాగ్యాది పురుషప్రయత్నములచే అత్యవర్ణనవిషయమున స్వయముగ యత్నింపనంతవలకు అత్యవిచారము నీయందుదయింపవలెనను.

వేదవేదాన్తశాస్త్రార్థ తర్కదృష్టిభిరప్యయమ్

నాత్మాప్రకటతామేతి యావన్నస్వమవేక్షితమ్.

60

మఱియు గురూపదేశాదులద్వారా అంతర్ముఖదృష్టిచే స్వయముగ నవలోకింపబడనంత వలకు శేవల వేదవేదాంత, తర్కదృష్టుల (బహిర్యుఖదృష్టి)చే నీయాత్మ యెన్నటికిని స్వీకృతము గానెరదు.

త్వమాత్మన్యాత్మనా రామ ప్రసాదేనమపస్థితః

ప్రాప్తోఽసివితతంభోధం మద్వచస్వేవ బుభ్యసే.

61

ఓరామా! నాయుపదేశముచే నీవాత్మయందు స్థిబింపినవాడవై విప్లవమును అత్యంత భయము ప్రాప్తివొందితివి.

వికల్పాంశవిహీనస్య త్వయైవాచిద్యోవస్వతః

గృహీతావితతావ్యాప్తి ర్మదుక్త్యాపరమాత్మనః.

62

వికల్పరహితముగ చిన్మాత్మ స్వరూపమైన పరమాత్మయే దేశకాలవస్తువులన్నింటిని వ్యాపించియున్నదిని నీవు నాయుపదేశముచే గ్రహించితివి.

విలీనసర్వసంకల్పః శాన్తసందేహవిభ్రమః

క్షీణకౌతుకసిహారో జాతోఽసివిగతజ్వరః.

63

ఓ రామభద్రా! నీవివుడు సర్వసంకల్పవర్జితుడవై, సంశయవిభ్రమములచేత బాహ్య ప్రపంచకౌతుకమును నీహర మునశమించినవాడవై సంతాపరహితుడవైతివి.

యదుపగచ్ఛసి పాసి నిహంసివా

పిబసి విస్మయనేచ వివర్ధనే

తదపి తేన తదాస్తు యదా మునే

విగతబోధకలబ్ధవిశజ్జితః.

64

శతాల్పే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూత్యోక్తే మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే బలేర్విజ్ఞానప్రాప్తిర్నామైకోనత్రింశః

సర్గః || 29 ||

ఓరామా! అవరణవిశేషరూపముగ నీఅత్యయొక్క కళంకమెఱుడు నశించునో, అత్రుడు జ్ఞానమును ప్రాప్తించుట, తత్సాధనభూతముగ విచారాదుల నొనర్చుట, వివేకవైరాగ్యాదు లనే వాటి రక్షణయొనర్చుట, ప్రమాదాలపూర్విక బోధముల నివారించుట, నమాధినుభవము అమృతమును పానమొనర్చుట, ఉత్తరోత్తరభూమికారోహణముచే విస్మయమును బొందుట, సప్తమభూమికయందలి విశ్రాంతిచే శుభాభివృద్ధివొందుట మున్నగునవిమయములచే కేవలము బ్రహ్మభూతుడవై యుండువు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

బలి విజ్ఞానప్రాప్తియను ఏకోనత్రింశ

సర్గము || 29 ||

త్రింశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అభేమం సరమం రామ విజ్ఞానాభిగమే క్రమమ్

శృణుదై త్యేశ్వరః సిద్ధః ప్రహ్లాదః స్వాత్మనా యథా.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:—ఓరామా! ఇక నిన్నుడు సర్వోత్తమజ్ఞానప్రాప్తి కుపాయమెఱింగించు విమలము దానవేశ్వరుడగు ప్రహ్లాదు డెట్లునిద్దిని బడసెనో యద్దానిని పఠించెద, యాకర్ణింతుము.

ఆసీత్పాతాలకుహారే విద్రావితసురాకురః

హీరణ్యకశిపుర్నామ నారాయణపరాక్రమః.

2

కురాకురుల బారద్రోలువాడును, నారాయణునితోటి సమమైన పరాక్రమముగలవాడునగు హీరణ్యకశిపుఁ డను బైత్యుడు పాతాలమున పనించుచుండె.

అక్రాన్తభవనాభోగః సజహర మాచేర్జగత్

షట్పదస్యబృహత్పత్రం రాజహంస ఇవాంబుజమ్.

3

క్రమరమునకు నివాసభూతముగ కమలమును ప్రాతఃకాలమున రాజహంస బెఱికివైచునట్లు బృహత్పత్రముల జయించునట్టి యారకు యరద్రునినుండి త్రిలోకేశ్వర్యములనూడ బెఱికికొనెను.

చకారజగతాం రాజ్యం సమాక్రాంతసురాసురః
దస్తీనిరస్తహంసౌఘా నలిన్యామలినామివ.

4

సాంసగ్రహర సమాహములః జయించి కమలసరమును గజమాక్రమించువిధమున, మరా
సురులః జయించి యాతడు త్రిభువనముల నేలెను.

అథాసావసురాధీశః కుర్వంత్రీభువనేతత్తామ్
కాలేన సుమచే పుత్రానఙ్కురానివ మాధవః.

5

అట్లాకానపేతుడు ముల్లోకములః బాలించుచు వసంతకాలము అమరముల నుత్పన్న మొన
ద్యువట్లు కాలక్రమమున పలువురు పుత్రులఁబడెను.

తేనవర్ధంతాచిరేణైవ తేజస్సూర్జితబాలకాః
దశారాగ్రంశుతాసీవ వ్యోమాక్రాన్తి విలాసిनః.

6

బాలకులైనను మిగుల పరాక్రమశిలుదును, దేవలోకము వాక్రమించు దలంచువారలగునా
మతులు మార్యకిరణములవలె యవంతమాపముల వృద్ధివొందసాగిరి.

ప్రహ్లాదనామా బలవాన్ప్రధానాత్మా బభూవహ
తేహంమధ్యే మహార్హాణాం మణీనామివ కౌస్తుభః.

7

చలులందు కౌస్తుభమువలె వారలలో ప్రధానుడైన ప్రహ్లాదుడను నాతడు యువరాజ
య్యెను.

తేనారాజత పుత్రేణ హిరణ్యకశిపుర్భృతమ్
సర్వసాందర్యయుక్తేన వసస్తేనేవ వత్సరః.

8

సర్వసాందర్యయుక్తుడగు నా ప్రహ్లాదునినే హిరణ్యకశిపుడు వసంతకాలముచే వత్స
రమువలె మిగుల శోభనుబొందెను.

అథపుత్రసహాయోసౌ బలకోశసమన్వితః
ఆజగామమదగ దైత్యప్రిగ్జ్ఞగలితేభవత్

9

అట్టిపుత్రుల సహాయము గల్గి, నేనా కోశసహాయుడైయున్న యాదైత్యులఁ బ్రేత, పండ్లల
ముల నుండి స్రవించుచున్న మదధారలు గల యేనుగువలె మిగుల మదమము బొందెను

తత్తాపాక్రాన్తితాపేన త్రిజగస్త్రివికాసినా
కల్పాన్తసూర్యగణవన్నవయైవ కరశ్చియా.

10

నూతనకిరణముక్తప్రళయకాల మార్యసమాహముచే ముల్లోకములః సంతప్తుమగునట్లు
ఆ దైత్యుని ప్రతాపముచే త్రిలోకములను పీడితములయ్యెను.

అఖద్యస్తాస్య తేనాథ సూర్యేన్దుప్రముఖాః సురాః
దుర్విలాస విలోలస్య బాలస్యేవ న్యబధవః.

11

దుష్టస్వభావముగల చలబాలకునిచే నాని బంధువులు పీడింపబడునట్లు, సర్వులఁ జయిం
చునట్టి యాదైత్యుని ప్రతాపముచే సూర్యచంద్రుల దేవతలను పీడితులైరి.

ప్రార్థయాంచక్రిరేఽఘాజం దైత్యేన్ద్రేభవతేర్వభే
నతుమన్తే మహాన్తోపి పానఃపున్యేన దుష్క్రియామ్.

12

అటుపిదప నాదైత్యేంద్రుడగు గజమును సంహరించు నిమిత్తము దేవతలు విష్ణుభగవానుని
ప్రార్థించిరి. ఏలన, మాటిమాటికొనర్చు యపరాధమును మహాత్ములైనను నహింపనొల్లరు.

తతఃప్రలయపర్యస్త జగద్రరజృష్ణిలమ్
దిగ్ నిదశేనప్రఖ్య నఖవజ్రాదిజృష్ణిలమ్.

13

స్థిరవిద్యుల్లతాజాల భాసురద్వీజమణ్డలమ్
దశదిక్కోటరోద్భాన్త జ్వలజ్వలనకుణ్డలమ్.

14

సమస్తకులశైలేన్ద్రే పిండపీఠోద్భటోదరమ్
దోద్ధ్రుమాఘాతనిఘాత స్ఫురద్భ్రహ్మాండఖర్బరమ్.

15

వదనోదరనిష్కాంత వాతొత్సారితపర్యతమ్
త్రిజగద్దహనోద్యుక్త కోపకల్పాగ్నిగర్భితమ్.

16

సటావికటపీనాంస స్పందప్రేరిత భాస్కరమ్
వోమకూప లసద్వహ్ని పుంజాపింశర పర్యతమ్.

17

కులూచలమహాకుడ్య ఘటనోద్భటదిక్కటమ్
సర్వావయవనిష్కాంత పట్టిశేప్రాసతోమరమ్.

18

నారసింహం వపుఃకృత్వా మాధవోహన్మహాసురమ్
లసత్కటకటారావం తురజమమివ ద్విపః.

19

అపుడు ప్రళయకాల జగంబువోలె ఘర్జరనినాదంబొనర్చుచు, అంగ పరివర్తనము
నల్పుచు, దిగ్గజ దంతములవంటి నఖములుగల్గి వజ్రసమానమగు దేహముయొక్క ప్రకాశముచే శోభిం
చుచు, మెరుపువలె ప్రకాశవంతమైన దంతములును, దశదిక్కులఁ జ్వలించుచేయు అగ్నికంటి వుండ
లములును, కులపర్యతముల యాకృతివలె భయంకరమైన యుదరమును, భుజరూప వృక్షములచే
ప్రకంపితమై యెగురగొట్టబడిన బ్రహ్మాండముగల్గి, ముఖవ్యాయుమండి బహుశైలవలెన వాయువుచే
చర్మతములఁగూడ నూడబెటుకునాడై, త్రిలోకముల దగ్ధమొనర్చు నుద్యుక్తమగు త్రోధాగ్నిచే గర్వి
భూతుడై, భయంకరమైన కంఠభాగముగలవాడై, భుజములచే నూర్చునిగూడ ప్రేరితమొన
ర్చుచు, రోమకూపములందలి యగ్ని సమాహములచే చర్మతములఁగూడ వివాళముగావిండుచు, కుల
పర్యతముల త్రవ్వ భిత్తినిర్మాణ మొనర్చునద్యుక్తమైన దిక్సముముచే శోభితుడై(వికాలదేహుడై),
వలువిధ యాయుధంబుల ధరించిన శరీరభాగములు గల్గి శోభించుచు, వృషింహదేహమును ధరించి
కటకటాశబ్దమొనర్చుచు విష్ణుభగవానుడు మహానుగుడగు హిరణ్యకశిపుని, గజవత్సమును వధించు
నట్లు వధించివైచెను.

పారమాసురముద్వాన్తైర్దదాహేతుణవహ్నిభిః
ససర్వభూతకల్పాన్తే జగజ్జాలమివానలః.

20

మతియు కల్పాంతమున ప్రాణికోటిసంయుక్తమగు జగత్సమాహుంతఃసిని యగ్ని భస్మీభూతమొనర్చునట్లు తన ప్రచండతేత్రాన్నిచే నృసింహభగవానుఁ డయ్యునుదనినగరమును గాల్చిచెను.

నృసింహమారుతే తస్మిన్భృశం త్కోభముపాగతే
విస్ఫుర్జితఘనాసాస్థితైరేకార్ణవ ఇవాకులే. 21

దుద్రువుర్దానవోఘాస్తే దిగ్జ్వలన్మళ కా ఇవ
ఉపాయయురదృశ్యత్వం దీపాఇవ గతత్విషః. 22

విద్యుత్సహిత మేఘగర్జనలు గల్గి ప్రళయనాయువువలె విస్తృతమైన నృసింహుడను వాయువు విజృంభింప, దిక్కులందంతలు యగ్నిగర్జనులొక్కనుటచే మళకములన్నియు పారిపోవుచందమున యాదానవులందఱును పలాయనులై ప్రకాశరహితమగు దీపమువోలె నదృశ్యులైరి.

అథ విదృతదై త్యేన్ద్రం దగ్ధాస్తఃపురమండలమ్
బభూవ పాతాలతలం కల్పక్షుణ్ణజగత్సమమ్. 23

అత్తటి నాయకరహితులగు దైత్యులున్న భస్మీభూతమైన యంతఃపురములును గల యా పాతాలము ప్రళయకాలవిదగ్ధజగంబువోలె నుండెను.

అకాలకల్పాన్తవిధౌ హతాన్వదై త్యం శ నైర్విభా
క్వాపియా తేనమాశ్వస్త సురసంరభపూజితే. 24

అకాల కల్పాంతమువలెవోచిన యా సంగ్రామమున హిరణ్యకశిపురి వధించి సురసమాహుంతకు ధైర్యముగొల్పి వారించేనత్యాదరమున బూజితుడై విష్ణుభగవానుడు వాగగోచరమగు నిజ పదమునకుఁ జనెను.

మృతశిష్టాదనుసుతాః ప్రహ్లాదపరిపాలితాః
దగ్ధంతం దేశ మాజగ్ముః సరఃశుష్కమివాండజాః. 25

తత్రకాలోచితాంకృత్వా స్వనాశ పరిదేవనామ్
జౌర్ధ్వదేహికసత్కారం చక్రుఃప్రేతేషు బద్ధుషు. 26

ప్రహ్లాదునిచే పాలితులును, మృతినొందగా శేషించినవారునునగు దానవులు శుష్కించిన తటాకమును చక్షులు సమీపించునట్లు భస్మీభూతమైన యాప్రదేశమును సమీపించినవారై బంధుని నాశమునకైమిగుల పరితపించి, మృతించిన తమ యా బంధుగణమున కార్ధ్వదేహికక్రియల నొనర్చిరి.

హతబంధుజనం శ్లుష్టబంధుబాంధవమండలమ్
శ నై రాశ్వాసయామాసుర్మృతశిష్టం స్వకం జనమ్. 27

హతులుకాగా మిగిలినట్టి యా బంధువర్గమును ప్రహ్లాదుఁడు క్రమముగ కాలతఃపఱచెను.

చిత్రార్చితోపమ దురాకృతయో నిరీహః
దీనాశయాహి మహతామ్బురుహోపమానాః

శ్రోత్రాః పాదాః పాదాః పాదాః పాదాః

ఇత్యాన్దే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపానామ్
ప్రహ్లాదవిశ్రాంతా హిరణ్యకశిపువధోనామ

త్రింశః సర్గః || 30 ||

అంత శోకసంతప్తమానములగు యసురవాయుకులు లిఖిత చిత్రమువలెను, విదగ్ధ కాఖా పత్రసహితమగు వృక్షమువలెను నిశ్చేష్టులైరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

ప్రహ్లాద విశ్రాంతియుందు హిరణ్యకశిపువధయను త్రింశ
సర్గము || 30 ||

న క త్రింశః సర్గః .

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అథదుఃఖపరీతాత్మా హరిణా హతదానవే
ప్రహ్లాదశ్చింతయామాస మానీ పాతాలకోటరే. 1

శ్రీవసిష్ఠుడు :- ఓ రామా ! అటుపిమ్మట, దానవసంహారము జరిగిన యా పాతాలలోకమున దుఃఖాక్రాంత చిక్కుడై ప్రహ్లాదుడు మానముగో విట్లు చింతించెను.

కోన్వస్సాకముపాయః స్వాద్యపవేహాసురాజ్కురః
తీక్ష్ణాగ్రో జాయతే తంతం భుజ్జ్ఞే శాఖామృగో హరిః. 2

ఇక మనకు రక్షకుఁడెవడు ? అనుకులను యంతరము సంపదాదులను చిత్రములతోగూడి శ్థిరత్వము నొందుచున్నదెల్ల విష్ణువను వానరముచే నది భక్షించితేయబడుచున్నదే!

న కదాచన పాతాలే దైత్యా దోర్దండశాలినః
స్థిరా బభూవురుద్భిన్నాః పద్మాఇవ హిమాచలే. 3

హిమాలయవర్షతముపై కమలము శ్థిరత్వమునొందినవిధమున తమ భుజవరాక్రమముచే శోభించు దైత్యులున్ను, స్వపాదుర్భుముచే పాతాలమున ప్రకాశమునొందయు శ్థిరరూపము బడయకయునుండిరి.

ఉత్పత్యోత్పత్యనశ్యన్తి భాసురాకారఘర్హరాః
క్షీణప్రస్ఫురితారంభాస్తరంగా ఇవ వారిధేః. 4

చంచలరూపమున స్ఫురించి నశించునట్టి సముద్రతరంగములవలె, ప్రకాశవం తమగు యాకృతిగల్గి, ఘర్హరనిదాంబోసత్వనట్టి యియ్యిసుకులున్న జన్మించిననాళబొంతుమండిరి.

సబాహ్యధ్వంతరం కష్టం సమగ్రాలోకహరిణః
రిపవఃప్రాధిమాయూతా అపూర్వతిమిరభ్రమాః. 5

రాజ్యాది బాహ్యవిధవములను, హర్షోత్సాహాది యంతరికసంపదలను హరించినట్టి భ్రమయుతులగు దేవతాశత్రు వురిపుడు ప్రాధత్యమునొందిరి. అహా ! ఎట్టి కష్టకరమగు విషయము !

తమఃప్రపూర్ణహృదయాః సంకుచత్పుత్రసంపదః

సుహృదః భేదమాయాన్తి నిశీధకమలకరాః.

6

దుఃఖమను యంధకారముతో గూడి, సంపదలను యల్ప పతనంయు క్షములైన మిత్రులను కమలము శివుడు మిగుల భిన్నములైనవి.

తాతస్యమలిన్ద్రున్ననం పాదపీఠోపమర్దతైః

సురైర్విషయ అక్రాంతో మృగైరివ మహావనమ్.

7

మలినచిహ్నులను, ప్రణామములచే మజ్జనమని చరణపాదుకల స్పృశించునారునగు దేవతలు, వికారివనమును హరిణమౌక్తిమించువిభమున యీ మా దేశమంతయును అక్రమించుకొనిరి.

నిరుద్యమాగత్రీకా దీనాఃప్రకటితాశయాః

బాంధవా నవిరాజన్తే పద్మాఃపుష్పదలాశ్రవ.

8

ఉద్యమరహితులై, సంపదల గోల్పోయి, దీనులై, తమహృదికడుఃఖమును వ్యక్తపఱచుచు నా బంధుగణము భస్మీభూతకమలమువలె శోభావిహీనమయ్యెను.

స్ఫురన్త్యసురవీరాణాం గృహేష్యవిరతానిలైః

ఘాసరా భస్మనీహారా ఘాపఘామభరా ఇవ.

9

అసురవీరుల గృహములందు నిరంతరోత్సాహములను నాయువుచే యెగురగొట్టబడిన భస్మమును నీహారము, ఘాపముయొక్క ఘామమువలె శోభించుచున్నది.

హృతద్వారకపాటాసు దైత్యాస్త్రఃపురభిత్తిషు

ప్రభా మరకతస్యేవ జాతా నవయవాఙ్మూరాః.

10

కపాటములులేని ద్వారములుగల యంతఃపురపు గోడలందు, మరకతమఃజలవలె ప్రకాశించునట్టి నూతన యవాంతరము లిపుడుత్పన్నమాయెను.

త్రిలోకీనాభినలినీ మత్తేభా దానవాఅపి

దేవవదైన్యమాయూతాః కిమసాధ్యమహోవిధేః.

11

(త్రిలోక నాభికమలమును (మేరుచర్యతమును) మదగజమువలె సమ్మర్దనమొనర్చు సమర్థులగు దానపులిపుడు పూర్వము దేవతల తెలుగున మిగుల దీనత్వము నొందియున్నారు. ఆహా ! విధిగతి కసాధ్యమెద్ది ?

మనాక్షులతిపూర్ణేఽపి దృష్టారిభయభీతయః

వధ్వస్త్రస్యస్తి విధ్వస్తామృగ్యో గ్రామగతా ఇవ.

12

చక్రము లల్పముగ చలించినను భీతిఁజెందునట్టి దైత్యశ్రీలిపుడు, గ్రామమున ప్రవేశించిన మృగసమాహమువలె మిగుల యుద్వేగము నొందుచున్నారు.

అసురీకర్ణపూర్ణం పుల్లారత్నగులుచ్ఛకాః

సరసింహకరాంబానాః స్థానితామాగతా ద్రుమాః.

13

అసురశ్రీల కర్ణభూషణముల మపయుక్తములగు రత్నమయగుచ్ఛములఁగఱించు దివ్య వృక్షములిపుడు నరసింహుని హస్తములచే చిన్నభిన్నములగుటచే స్థానిత్యముఁ జెందినవి.

దివ్యాంబరలతాపత్రా రత్నస్తబకదన్తరాః

పునరారోపితాస్తత్ర నన్తనేకల్పపాదవాః.

14

దివ్యస్త్ర లతా పత్ర కాభాసహితమై రత్నమయగుచ్ఛములతో నొప్పారు కల్పవృక్షములు నందవనమున ముజలస్థానింపబడెను.

పురాత్వమరబన్దీనామసురైః సంస్తుతంముఖమ్

అద్యత్వసురబన్దీనాం సురైరాలోకితం ముఖమ్.

15

బందితులగు దేవతాశ్రీల ముఖములను పూర్వమనుదులు సంతోషముతో నవలోకించిరి. కానియిపుడు బంధితులగు యసురశ్రీలముఖములనే దేవతలవలలోకించుచుండిరి!

మన్యే దానమహానద్యః సురేభకటభిత్తిషు

ప్రవృత్తాస్తాభవివ్యన్తి తైలసానుస్వివాపగాః.

16

చర్యతశిఖరములనుండి ప్రవహించు నదులవలె యిపుడు దేవతాగజముల గండస్థలములను భిత్తినమాహమునుండి మదధారలు ప్రవహించుచుండునని నేనెంచెద.

అస్మాకమిభగజ్జేషు దానదాహవిభూతయః

లనన్తిమరుఖజ్జేషు సంశుష్కేస్వివధూలయః.

17

కాని మన యేనుగుల గండస్థలములందలి మదదాహముచే జనించిన భస్మము శుష్కమగు భూములందలి ధూళివలె శోభించుచున్నది.

వికాసినితమందార మకరందారుణానిలాః

తే మేరుశిఖరైస్తుల్యాదైత్యాదుర్లభతాం గతాః.

18

పరాగయుక్త వికాసిత శ్వేత మందార పుష్పరసహితమైన వాయుస్పర్శచే చరితృత్తులును, మేరుచర్యత శిఖరములవలె వికారదేహులునగు యనురులిపుడరుదైరి.

సురగంధర్వసుందర్యో దాననాస్త్రఃపురోచితాః

అద్యమేరాస్థితియాతా మంజర్యిణవ నాదవే.

19

దానవాంశఃపురయోగ్యులగు దేవగంధర్వసుందరులిపుడు వృక్షమువైలతవలె మేరు చర్యతమువై స్థితిఁగొనియున్నారు.

కష్టంతాతపురంధ్రీణాం శుష్కాంబురుహానీరసాః

విలాసాఃసురనారీభిర్భర్త్యస్తే లాస్యలీలయా.

20

ఆహా! కడుంగడు కష్టము! మజ్జనమని పురంధ్రీగణముయొక్క శుష్కకమలనదృశములగు నీరస విలాసముల నిపుడు దేవాంగనలు తమ వృత్తలీలయందు భర్త్యునమొనర్చెదరు.

పూర్వంయైరేవ మత్తాతశ్చానులై రుషవీజితః

సహస్రనయనఃస్వర్గే కష్టంతైరేవ నిజ్యతే.

21

ఏ చమరములు పూర్వము నాశండ్రికి వీనబడుచుండెనో అయ్యవి యిపుడు స్వర్గమున యింద్రునకు వీనబడుచున్నవి.

ఇయమస్మాకమప్యాపదాగతా బై న్యదాయినీ
తస్యైకస్యప్రసాదేన దుష్పరుషగత్స్వరేః. 22

దురతిక్రమముగ పరాక్రమముగల విష్ణువుచేతనే మనకిట్టిదీనత్వము గల్గితేయు యాపద మనకు తటస్థించినది.

తస్దోర్వనఘనచ్ఛాయా లభ్యవిశ్రాంతయః సురాః
స కదాచన తప్యంతే హిమాద్రేరివ సానవః. 23

ఆ విష్ణువుయొక్క భుజములను దట్టమైన వనచ్ఛాయయందు విశ్రమించునట్టి దేవతలు హిమాలయశిఖరమువలె యెప్పుటికిని సంతప్తులు గాకయున్నారు.

శౌరిశౌర్యాగ్రశిఖర సఃశ్రయేణాశ్రితశ్రియః
అస్మాన్మముపరున్ధస్తి శునః శాఖామృగాభవ. 24

విష్ణుపరాక్రమమును పర్యవశిఖరముయొక్క యాక్రయముచే సుపత్రియుతులగు దేవతలు, వానరము శునకముల నడ్డగించునట్లు దైత్యుల పాతాళమున యవరోధించుచున్నారు.

తేనాసురపురస్థీణాం నిత్యం మండనమండనే
ముఖపద్మేస్థితం బాష్పమబ్జినీనాం హిమం యథా. 25

విష్ణుపరాక్రమకారణమున, మిగుల సౌందర్యవంతులగు యసురశ్రీల ముఖకడులములపై నను, కమలసకస్సుపై వంచుబిందువులవలె కన్నీటిబిందువులు నెలకొనియున్నవి.

శీర్ణభిన్నలుతద్వి త్తిర్జగజ్జరతమండపః
అయంనీలమణిస్తంభైస్తద్భుజైరేవ ధార్యతే. 26

ఆసురల పరాక్రమముచే విడిగ్గ మొనర్పబడి, క్రుంగుచున్న భిత్తిసమాహముగల యీ జగత్తనః పురాతన మండపమూ, నీలమణిచందమున శ్రీ విష్ణుభగవానుని భుజములచే ధరింపబడి యున్నది.

సధర్మాసురసై న్యస్య మజ్జతోవిపదగ్ధవే
క్షీరోదోదరమగ్నస్య మందరస్యేవ కచ్ఛపః. 27

క్షీరసముద్రమున మునుంగుచున్న మందరపర్వతమును కూర్మముద్ధరించిన చందమున విప త్సాగరమున మునుంగుచున్న దేవతాపై న్యమును విష్ణుభగవానుడుద్ధరించుచున్నాడు.

ఏతేతాతాదయః సర్వే తేనైవాసురసత్తమాః
పాలితాః క్షుబ్ధకల్పాస్త వాతేనేవ కులూచలాః. 28

ప్రళయ వాయువుచే కులపర్వతములవలె, మజ్జనకుడాదిగాల యసుర శ్రేష్ఠులందఱును విష్ణువుచే నాశమొనర్పబడిరి.

స ఏకఏవ సంహారకర్మక్షమభుజానలః
సురసార్థగురుః శ్రీమాన్విషమో మధుసూదనః. 29

శత్రుసంహారవిత్తుడును, భుజహస్త యగ్నిసహితుడును, దేవతలలో నెల్ల శ్రీమంతు డును, పరులచే నెదుర్కొనబడనివాడునగు విష్ణుభగవానుడొకడే సర్వలలోను సమర్థుడగును.

బైత్వదోర్దండపరశోస్తస్య ఏర్ష్యణవీర్యవాన్
దానవాన్పాథతే శక్రో బాలకానివ మర్కటః. 30

దైత్యుల భుజసమూహముల చెడించుటయందు గండగొడ్డలివంటి యా విష్ణుభగవానుని యొక్క పరాక్రమము ననువదించియే మిగుల శక్తికాలియగు యింద్రుడును, బాలుని మర్కటము శ్రీమంతులగున దైత్యుల బాధించుచున్నాడు.

దుష్టయఃపుండరీకాక్షః ప్రణముక్తాయుగోఽపి సర్
నాసౌశస్త్రాస్త్రవిచ్ఛేదైర్వసారో విదీర్యతే. 31

శస్త్రాస్త్రములు ధరించుచున్నను గూడ యా విష్ణుభగవాను నెవరును యింపలేదు. ప్రణము కంటిను దృఢమైనవాడుగాన శస్త్రాస్త్రములచే నాతడు ఖండింపబడడు.

అభ్యస్తాబహవస్తేన మిథః ప్రేరితపర్వతాః
భీమాః సమరసంరథాః సమనుస్సత్త్వితామహైః. 32

తాసు తాస్యతిఘోరాసు ఏతతాస్యతిరాజిము
యోనభీతభదాసీం స భయమేవ్యతి కా కథా. 33

ఒకరిపైనొకరు పర్వతములగూడ విసరవేసికొనినంతటి భయంకర సంగ్రామములందు నా పితామహులతో యుద్ధమొనర్చి వానినద్దచండి యాశించెన్నియో యుద్ధకాశల విశేషముల చేర్చు కొనియుండెను. అట్టి ఘోరసంగ్రామములందును భీతిశైలంబు యాతఁడెప్పుడు భయభీతుఁడగుట యెట్లు తటస్థించును?

ఉపాయమేకమేవేమం హనేరాక్రమనే స్ఫుటమ్
మన్యే తద్యత్తితేకేణ విద్యతే నప్రతిక్రియా. 34

సర్వాత్మనా సర్వధియా సర్వసంరంభ రంహసా
స ఏవ శరణందేవో గతిరస్తీనా నాన్యథా. 35

సర్వభావములచేతను, సర్వయత్నములచేతను యా విష్ణుభగవానుడొకడే యీ లోక మున శరణార్థులకందజుకును శరణ్యుడును. అతని శిరబొందుటదప్ప జీవుల కన్యకతెచ్చియును లేదు. విష్ణువును వశీకరించుట కిదియొకతే ఉత్తమమును యుపాయముని నేనెంచుచున్నాను. విష్ణు కృతబాధానివారణార్థమింతకు రించిన యుపాయము మఱియొకటిలేదు.

న తస్మాదధికః కశ్చిదస్తిలోకత్రయాస్తే
ప్రలయస్థితిస్సర్గాణాం హరిఃకారణతాం గతః. 36

విష్ణువుకంటె యధికఁడే ముగ్ధోకములందెవడును లేడు. సృష్టిస్థితిలయముల మూఁటికి నాతఁడే కారణభూతుడు.

అస్మాన్ని మేమాదారభ్య నారాయణమజ్జ సదా
సంప్రపన్నోఽస్మి సర్వత్ర నారాయణమయోహ్యహమ్. 37

ఈక్షణము మొదలుకొని నేనెల్లపుడును అజాడగు యా నారాయణునినే శరణు
బొందెదను. దేశకాలవస్తువులందంతటను నారాయణమయుండనై నేనిపుడొప్పుచున్నాను.

నమోనారాయణాయేతి మంత్రసర్వార్థసాధకః

నాపైతి మమహృత్కోశాదాకాశాదివ మారుతః.

38

ఆకాశమునుండి వాయువుతోలగనట్లు సర్వార్థసాధకమగు 'నమో నారాయణాయ' అను
మంత్ర మిక నాహృదయకోశము నెన్నటికి వీడకుండును.

హరిరాశా హరిరోవ్యస హరిరుర్వీ హరిర్జగత్

అహంహరిరమేయాత్మా జాతోవిష్ణుమయోహ్యహమ్.

39

దిక్కులన్నియు విష్ణుస్వరూపములే; ఆకాశమున్ను విష్ణురూపమే; ఈ జగత్తంతయును
విష్ణురూపమే; నేనున్ను అప్రమేయుడగు యా విష్ణువునే; నేనిపుడు విష్ణుమయుండనైతి.

అవిష్ణుః పూజయన్విష్ణుం నపూజాఫలభాగ్యవేత్

విష్ణుర్భూత్వా యజేద్విష్ణుమయం విష్ణురహస్థితః.

40

విష్ణుస్వరూపుడగుకయుండి (విష్ణుస్వరూపమందైక్యముగాక) విష్ణుపూజచేయువాడు
కర్మాభిషేకమును బొందజాలడు. కాన విష్ణుస్వరూపుడైయ్యే పూజించవలెను. ఇక్కారణమున
విష్ణురూపుడనై యున్నాను.

హరిఃప్రహ్లాదనామా యో మత్తోనాన్యోహరిః పృథక్

ఇతినిశ్చయవానస్తర్వాప్యేకోఽహం చ సర్వతః.

41

అనంతమిదమాకాశ మాపూర్య వినతాసుతః

కనకాజ్ఞో మమాజ్ఞానామయమాసనతాం గతః.

42

కరశాఖైకవిశ్రాంత సర్వహేతివిహంగమాః

నఖంశుమంజరీకర్ణా మహామరకతద్రుమాః.

43

ఇమేతేమృదుమన్దార దామదిగ్ధాంసమండలాః

మందరాఘృష్ట కేయూరాశ్చత్వారో మమబాహవః.

44

చలచ్ఛశికలాపూర చారుచామరధారిణీ

ఇయంమేపార్శ్వగా లక్ష్మీః క్షీరోదకుహరోద్ధితా.

45

హేలావిలుభభువనా త్రైలోక్యతరుమంజరీ

ఇయంమేపార్శ్వగా కీర్తిరచలామలభాసిని.

46

అనారతజరజ్జాల నవనిర్మాణకారిణీ

ఇయంమేపార్శ్వగా మాయా స్వేంద్రజాలవిలాసిని.

47

ఇయం సా హేలయాత్రాంత్రైలోక్యతరుఖండికా

జయా స్ఫురతి మే పార్శ్వే లతా కల్పతరోరिव.

48

విష్ణునే ప్రహ్లాదనామమును ధరించియున్నాడు. విష్ణువున కవ్యముగ యెద్దియును లేదని
నిశ్చయించితిని గాన నేనే అంతటను వ్యాపించియున్నాను. అసంతాకాశమును వ్యాప్తమొనర్చి

యున్న సువర్ణకాంతియుతుడగు గరుడుడు నాకు వాహనముగ నున్నాడు. నా హస్తములను కాఖి
లపై చక్రగదాద్యస్త్రైరూపములగు కుక్షులు విశ్రమించుచున్నవి. మణియు నఖికాంతులను లతా
సమాహనుతో గూడి ఆయ్యవి మహామృగకకముజిన్న క్షములవలెనున్నవి. కోమల కల్పవృక్షపుష్ప
మాలిచీ శోభించుచు యీ నా బాహువులు సముద్ర హర్షనకాలమున మందరచర్యముయొక్క రాపిడి
చే యరగిన కేయూరములు గల్గియున్నవి. చంద్రకళాప్రవాహమువలె వ్యచ్చమైనట్టిచామరము కైకొని
క్షీరసముద్రమున జనించిన లక్ష్మీదేవి నా చెంతనున్నది. సర్వలోకవ్యాప్తముచు, త్రిలోకవృక్ష
లతవలె శోభాయమానమును, ఆచంచలమును, నిర్మల ప్రకాశయుక్తమునగు విష్ణుకీర్తి మూర్తివంత
మై నా యెదుటనున్నది. నిరంతరము నూతన జగత్కమాహములను నిర్మించునదియు, తన యింద్ర
బాలముతోగూడి విలాస మొనర్చునదియునగు విష్ణుమామ నా సమీపముననే యున్నది. తన వీలా
విలాసముచే ముల్లోకములను వనసమాహముల నాక్రమించునదియు, కల్పవృక్షలతాసమృద్ధమునగు
జయయును లక్ష్మీదేవియొక్క సఖి నా చెంతనే యున్నది.

ఇహామేనిత్యశీతోష్టా దేవా శీతాంశుభాస్కరా

ప్రకటికృతసంసారా ముఖమిధ్యే విలోచనే.

49

మమేయముత్పలశ్యామా వీనామోహదరసుందరీ

శ్యామికృతకకుచ్చక్రా దేహదీప్తిర్విసర్జితీ.

50

అయం మమ కరేతంఖః పాంచజన్యః స్ఫురద్ధ్వనిః

మూర్తం ఖమివ శబ్దాత్మా క్షీరోదజవ సంస్థితః.

51

అయం మే కర్ణికాకోశ నిలీనబ్రహ్మపట్టదః

పద్మకరతలై శ్రీమాన్స్వనాదికుహరోద్భవః.

52

ఇయంమే రత్నచిత్రాక్షీ సుసేరుశిఖరోపమా

హేమాజ్ఞదా గదా గుర్వీ దైత్యదానవమర్షిణి.

53

అయంమేభాస్కరాకార ఉద్యదంశుఃసుదర్శనః

జ్వాలాజటిలపర్యస్త పరిపాలలదిక్రటః.

54

అయంమేకేతుమద్యహ్ని సుందరో జ్వలితోఽసితః

కుతారోదైత్యవృక్షాణాం నస్తయన్నస్తకః స్థితః.

55

ఇదంమే శరధారాణాం పుష్కరావర్తకోపమమ్

శార్ఙ్గం ధనురహిష్టాగ్ని మిస్త్రీకార్ముకసుందరమ్.

56

శిరోష్ఠస్వభావములగల్గి లోకమును బ్రకాశింపజేయు చంద్రనూర్పులను యిట్లు రు దేవులు
నాముఖమును నేత్రరూపమున వెలంగుచున్నారు. ఈ నాశరీరకాంతి నీల కమలమువలె శ్యామ
వర్ణయుక్తమును, మేఘమువలె మందరమును, దిక్కులను చక్రమును శ్యామవర్ణముగ వొనర్చు
నదియు, అంతట వ్యాపించునదియునైయున్నది. చూచులద్యనియుక్తమును, ఆకాశమువలె మూర్తి
వంతమైన శబ్దరూపమును, క్షీరసముద్రమువలె ధవళమునగు పాంచజన్య శంఖమిదిగో, నా హస్త
భువనమున్నది. కర్ణికాయందు లీనమై బ్రహ్మదేవుడను భ్రమరముచే శోభించుచు నాభియును గర్జమున

జనించినదగు కమలమిదిగో నా వాక్యమున కలయుచున్నది. రత్నములచే నలంకృతమును, కుమారు
శిఖర సదృశమును, కునర్ణయుక్తమును, దేవదాసపుల మర్దించునదియునగు యిదియే నాగద; సూర్యుని
నంటి యాకృతిగలదియు, కిరణసహితమును, దీప్తిసమాహములచే నలువైపుల వ్యాపించి దిక్కుల
న క్షయముగ నొనర్చునదియునగు కుమార్తన చక్రమిదియే; ధూమసహితమున అగ్నివలె నుండరమును,
శ్యావవర్ణయుతమును, దైత్యులను పృథులను గండగొడ్డలి వంటిదియు, దేవతలకానందప్రదము
నగు సంకమత భక్తమిదియే; బాణములను జలప్రవాహమునకు ప్రళయకాల పుష్కరావర్త మేఘ
మునువంటిదియు, శేషునివలె దీప్తివంతమును, ఇంద్రధనుస్సువలె నుండరమునగు శార్దూలను ధనుస్సు
యిటునే యున్నది.

ఇమాన్యహమనన్తాని జగన్విజతశ్చేచిరమ్

విభర్ణిజాతనప్తాని వర్తమానాన్యనేకశః.

57

ఇమామహీమే చరణావిదం మే గగనం శిరః

ఇదంవపుర్ణేత్రిజగదిమే మే కుక్షయోదిశః.

58

అసంఖ్యాకములగు యీ బ్రహ్మాండములన్నిటిని చిరకాలమునుండి నేనే నాయందు
ధరించుచున్నాను. ఈ భూమియే నా రెండుపాదములు; ఆకాశమే శిరస్సు; త్రిలోకములే
శరీరము; దిక్కులే యుదరము.

సాక్షాదయమహం విష్ణుస్త్రిలమే ఘోదరద్యుతిః

సుపర్ణపర్వతాచూఢః శంఖచక్రగదాధరః.

59

ఏతేమత్తః పలాయంతే సమగ్రాదుప్తచేతసః

తార్ణాస్తరలసంచారాః పవనాదివ రాశయః.

60

అయంసీలోత్పలశ్యామః పీతవాసా గదాధరః

లక్ష్మీవాగ్రరుడాచూఢః స్వయమేవాహమచ్యుతః

61

కోమామేతి విరుద్ధాత్మా జ్యైలోక్యదహనక్షమమ్

స్వనాశాయ తతః క్షుభ్ధం కాలాగ్నిం శలభో యథా.

62

ఇమే మే జైజసిం సృష్టిం మమాగ్రస్థాః సురాసురాః

నశక్తువన్తి సంబోధుం చక్షుర్మద్యాః ప్రభాఇవ.

63

ఇమంమామీశ్వరం విష్ణుం బ్రహ్మేన్ద్రాగ్ని హరాదయః

స్తువన్త్యనన్తయా వాచా బహువక్త్రసముత్థయా.

64

అయంవిశ్వుంభితైశ్వర్యో జాతోఽహమజితాకృతిః

సర్వద్యంధ్యపదాతీతో మహిమ్నా పరమేణ హి.

65

త్రిభువనభవనోదరైకమూర్తి

ప్రసభవిభిన్నసమస్తదుష్టసత్వమ్

ఘనగిరితృణకాననాన్తరస్థం

సకలభయోపహరం వపుఃప్రశోమి.

66

ఇత్యాప్తే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీణాం దేవదూతాక్షే మోక్షోపాచే
ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదనిర్వాణే నారాయణీకరణం

నానైకత్రింశః సర్గః || 31 ||

నేనిపుడు, నీలమేఘకాంతిగలవాడును, గరుత్మంతుడను పర్యతము పధిరోహించిన
నాడును, శంఖచక్రగదాధరుడను నగు సాక్షాత్ విష్ణుభగవానుడనే అయియున్నాను. రాక్ష
సాదులగు యీ దుష్టజీవులందఱును, వాయువుచే తృణసమాహమువలె, నన్ను గాంచి పరుగిడుచున్నా
రు. నీలకమలమువలె శ్యావవర్ణయుతుడను, పీతవస్త్రధారియు, గదాధరుడను, లక్ష్మీసహితుడను,
గరుడారూఢుడను నగు అచ్యుతుడనే నేను, ముల్లోకముల దహించ సమర్థుడనగు నన్ను యెదు
ర్కొన జాలునట్టి విరోధి యెందుడును? ఏలన, నన్నెదుర్కొనువాడు కాలాగ్నియందు విధాత
వలె తన వినాశమే గాంచుకొనును. మంద పృష్ఠిగలవారు ప్రకాశమును సహించజాలరు; యీ
నా సముఖముననున్న యీ సురాసురులు నా తేజోమయకాంతుల సహించజాలరు. సుర్యుడు
డను, విష్ణుస్వరూపుడనగు నన్ను బ్రహ్మాంధ్రాగ్నిరుద్రాదులు జేసోళ్ల మ్మరించుచున్నాను.
యీ మైశ్వర్యయుక్తుడను, ద్వంద్వములన్నింటి కతీతుడను, సర్వోత్తమ మహావ్యాఘ్రుడను నగు
నేనిపుడువిష్ణ్వేశ్వర సదృశుడనై యొప్పుచున్నాను. ముల్లోకములను గృహములు తనయందు
ధరించువాడును, దుష్టుల బలాత్కారముగ నాశమొనర్చువాడును, మేఘు, పక్షుల, తృణ, వనాదు
లు దధిస్తంభరూపమున వెలయువాడును, సాక్షాత్కాంతముచే భయములయు ననింపజేయువా
డుననగు విష్ణుభగవానునకు (స్వస్వరూపమునకు) ననుసాగము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

ప్రహ్లాదనిర్వాణమున నారాయణీకరణమున ఏకత్రింశ

సర్గము || 31 ||

ద్వాత్రింశః సర్గః .

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

ప్రహ్లాదఇతిసంచిన్త్య కృత్వానారాయణం తనుమ్

పునఃసంచిన్తయామాస పూజార్థమసురదీప్తివః.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! ప్రహ్లాదుడెట్లు చింతించి తన దేహమును నారాయణ

మయమొనర్చినవాడై మఱి విష్ణువును బూజించెనెందున.

వపుషో వైష్ణవాదస్మాన్మాఖ్యోనుగ్ధైః పరావరా

అయంప్రాణప్రవాహేణ బహిర్విష్ణుః స్థితోఽపరః.

2

నాచే కర్మతమును యీ విష్ణుస్వరూపము, నాకన్యమును సమష్టివృష్టి దేవతారూప
మేమియుఁగాదు. మద్రావుడేయగు యీ విష్ణుభగవానుడు హృదయభాగమునుండి ప్రాణవేగముచే
పుష్పంజలి భావనావ్యాసా బాహ్యదేశమున ఆవాహితమొనర్చబడి పూజాకాలమున యన్యునివలె
గన్పట్టుచున్నాను.

తత్సంహారకుడవను నోరామా! ఆటువిష్ణుట విష్ణుదేవమును త్యజించి దైత్యులందఱును విష్ణుభక్తులైనను యా వార్త మాతముఖమున స్వర్గమున వ్యాపించెను.

దేవా విస్మయమాజగ్ముః శక్రాద్యాః సమరుద్ధవాః
గృహీతావైష్ణవీభక్తైర్దైత్యైః కిమితి రాఘవ. 22

ఓరామా! ఆవార్త వినినతోడనే మరుద్ధవాపితులగు యంద్రాది దేవతలందఱును, 'దైత్యులం విష్ణుభక్తిని స్వీకరించిన'ని తలంచి విస్మితులైరి.

క్షీరోదే భోగిభోగస్థం విబుధా విస్మయాంతులాః
జగ్గురమృతముత్సృజ్య నారిమూహవశాలినమ్. 23

విస్మయాంతులగు దేవతలందఱును మృగమును (ఆమరావతిని) పిడి క్షీరసాగరమున శేషశయనమై యున్నవాడును, దేవదంతున మిగుల శోభించువాడును నగు విష్ణుభగవానునిచెంత కేగిరి.

తత్రైవం దైత్యవృత్తాం కథయానూసురస్యతే
పప్రచుచ్ఛైచనమాసీనమపూర్వాశ్చర్యవిస్మయమ్. 24

ఆటకేగి దైత్యుల పృథ్వింతులంతయు విష్ణువున కజింగించి సుఖాసీనుడైయున్న యా విష్ణుభగవానుతో సత్యాశ్చర్యమున నిట్లనిరి.

విబుధా ఊచుః :-

కేమేతద్భగవన్దైత్యా విబుధా మే పదైవతే
తేహి తస్మయతాం యాతా మామేయమితి భావ్యతే. 25

దేవతలు:- ఓ దేవా! మీ కెల్లభుడు విరోధులుగానుండు దైత్యునిపుడు మీ యొడ శక్తిగల్గి తస్మయలైయుండుటకు గారణమేమి? ఇదంతయు జూడ మాయగా దోచుచున్నయది.

కవ్వకీలాత్మస్తదుర్వృత్తా దానవా దలితాద్రయః
కస్యపాశ్చాత్మమహాజన్మలభ్యా భక్తిర్నార్హనే. 26

మీ భక్తులగు మనీంద్రులు నవీందునట్టి చర్వతాదులను విధ్వంసముగ జగట్ట దూరచారులగు దైత్యులెవరు, ఈ తత్వప్రాప్త్యాకాది జన్మలకు యోగ్యమైన విష్ణుభక్తిరైచట!

ప్రాకృతోగుణవాజ్ఞాత ఇత్యేమా భగవన్మథా
లకాలపుష్పమాలేన సుఖాయోద్వేజనాయచ. 27

దేవా! యాభుడు పండితుడాయె ననునట్టివార్త మాకు భీతిగొల్పునదై అకాల పుష్పమాలలె సుఖదుఃఖముల రెంటిని గల్గించేయుచున్నది.

నోపపన్నంహి యద్యత్ర తత్రతన్నవిరాజతే
మధ్యేకాచకలాపస్య మహామూల్యో మణిర్యథా. 28

గాఢాశేంకులంద నూల్యమగు మణి శోభించునట్లు, ఏ పదార్థమెవరు యుక్తముగానో చూడకు న. చుట్టది శోభించుండును.

యోయోయాదృగ్గోచరః సతామేవైతి సంసరిమ్
సదృశేష్యప్యశేషా శ్వా నమధ్యే రమతేకవచిత్. 29

సమాన (జంతు) జగము గల్గియున్నప్పటికిని మేషములతోటి కునక మెన్నడును క్రిడింపని విధమున, ఏటివి యే గుణములు గల్గియుండునో, అట్టివి అట్టిస్థితికే యోగ్యమగును.

నతథాదుఃఖయస్త్యజే మజ్జన్యో వజ్రసూచయః
వై సాదృశ్యేన సంబధ్యా యథైతా వస్తుదృష్టయః. 30

అనుబరీతి సంబద్ధమైన వస్తువులచే గల్గు దుఃఖములను, అంగముతోన్పు పజ్రములను గల్గజేయజాలదు.

యద్యత్రక్రమసంప్రాప్త ముపపన్నమనిస్థితమ్
తదేవ రాజతే తత్ర జలేన్మోఘం నతుసలే. 31

కమలము జలముననే శోభించునుగాని స్థలమునగాదు. అట్లనే యేపదార్థమెవట యోగ్యమగునో అచటనే అయ్యది లెస్సగు శోభించును.

శ్వాధమః ప్రాకృతారమ్భా హీనకర్మరతిఃసదా
వరాకో దానవో హీనజాతిర్భక్తిః కన్యవైష్ణవీ. 32

ప్రాకృతవ్యవహారతత్పరులను, సదా హీనకర్మరతులును, అభిములును, నీచజాతికిఁ జిందినవారునునగు దానవులెవరు, అత్యుత్తమమగు విష్ణుభక్తియెవరు!

కమలినీ పురుషోషరభూగతా
సుఖయతీహ యథా నదురాశ్రయా
దితిసుతోఽపి హి మాధవభక్తిమా
నితికథా న తథేత సుఖాయనః. 33

ఇత్యావ్రే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయః
ఉపశామప్రకరణే విబుధవాక్యంనామ

ద్యావ్రింతః సర్గః || 32 ||

ఓ మాధవా! తపి యావర క్షేత్రమందలి కమల సరస్సు దుష్టాశ్రయశాఢమున జనుల కానందము గొల్పనట్లు, దైత్యులు భక్తులగుట యను విషయమున్ను మాకానందము గొల్పకున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశామప్రకరణమున
విబుధవాక్యమును ద్యావ్రింత

సర్గము || 32 ||

త్రయస్త్రైంశఃసర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

గర్జస్తమతినరబం సురలోకమథారిహః

ఉవాచ మాధవోవాక్యం శిఖవృద్ధమివామ్బుదః.

1

శ్రీ వసిష్ఠః :— ఓరామా ! మిగుల కుపితులై యుచ్చస్వరమున నిట్లు నవించిన యాదేవతలతో శతృవాశకుడగు విష్ణుభగవానుడు, మయూరములతో మేఘము బల్కునట్లు యివ్వధమున బల్కును.

శ్రీ భగవానువాచ :—

విబుధా మా విష్ణోః స్థ ప్రహ్లాదో భక్తిమానితి

పాశ్చాత్యం జన్మ తస్యేదం మోక్షార్హోఽసావరిందమః.

2

శ్రీ విష్ణుభగవానుడు :— ఓ దేవతలారా ! ప్రహ్లాదుడు నాభక్తుడు. మీరు చింతింప జనదు. వానికిని యంతిమజన్మమని యెఱుంగునది. శతృవాశకుడగు యాతడే జన్మముననే మోక్షార్హుడగును.

అత ఉత్తరమేతేన గర్భతా దనుజన్మనా

న కర్తవ్యా ప్రదగ్ధేన బీజేనేవాఙ్మరక్రియా.

3

దహింపబడిన విత్తనము మఱల మొలకెత్తని విధమున యాతడు మఱల శతృగర్భమున జన్మింపకుండును.

గుణవాన్మిర్గుణో బాత ఇత్యనర్థక్రమం విదుః

నిర్గుణో గుణవాన్జ్వాత ఇత్యాహుః సిద్ధిదం క్రమమ్.

4

గుణవంతుడు గుణహీనుడగుట యనర్థదాయకమనియు, గుణహీనుడు గుణవంతుడగుట సిద్ధిదాయకమనియు పెద్దలు వచించిరి.

ఆత్మీయూని విచిత్రాణి భువనాన్యమరోత్తమాః

ప్రయూత నానుభాయైషా ప్రహ్లాదీ గుణితేహనః.

5

ఓ దేవప్రముఖులారా ! మీరు విచిత్రములగు లోకములను, బొంతు, శుష్కములు మీకెన్నటికిని దుఃఖదాయకములు గావేరవు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇత్యుక్త్వా విబుధాం స్తత్ర క్షీరోదార్ణవ ఏచిషు

అన్తర్ధానం యనుశాదేవ స్తటతా పిచ్చగుచ్చవత్.

6

శ్రీ వసిష్ఠః :— ఓరామా ! విష్ణుభగవానుడు దేవతలతో నిట్లుబల్కి తీరమందలి తమల వృక్షముయొక్క పూగుత్తులు నీటివలెందుబడి యదృశ్యమగునట్లు క్షీరసముద్రతరంగములం దంకర్ణాన మయ్యెను.

సోపి సంపూజితహరిః సుకౌఘో న్రజదమ్బరమ్

పుచ్చపర నిర్మాతాత్మణజాల మివాన్దవాత్.

7

మందరపర్వతము చే ముఖింపబడిన సముద్రమునుండి జలకణములు ఆకాశమున కెగిరినట్లు దేవతలున్నా యంత నాకాశమునకుఁ జనిరి.

ప్రహ్లాదంప్రతి గీర్వాణా స్తతః స్నిగ్ధత్వమాయయుః

మహాన్తో యత్ర నోద్విగ్నా స్తత్ర విశ్వాసవన్దనః.

8

అప్పుడినుండియు దేవతలు ప్రహ్లాదినియెడ స్నేహముగల్గియుండిరి. ఏలన, మహాత్ములెల్ల నీచే నెఱుఁపిఁ జెందుదురో దానియెడ తక్కుఁ గల జనులకును విశ్వాసమేర్పడును.

ప్రత్యహం పూజయామాస దేవదేవం జనార్దనమ్

మనసా కర్మణా వాచా ప్రహ్లాదో భక్తిమానితి.

9

అది మొదలు ప్రహ్లాదుడు దేవదేవుడగు జనార్దనుని మనోవాక్యములచే ప్రతిదిన మును పూజింపసాగెను.

అథ పూజాపరస్యాస్య సమవర్ధత కాలతః

వివేకానన్త వైరాగ్య విభవప్రముఖా గుణాః.

10

ఇట్లు విష్ణుపూజారత్నరుదైయున్న యా ప్రహ్లాదునకు కాలక్రమమున వివేక, సంకుప్తి, వైరాగ్యైక్యర్పణ యతిమగుణములు వృద్ధి నొందజొచ్చెను.

నాభ్యనన్దదసౌ భోగపూగం శుష్కమివ ద్రుమమ్

నచారమత కాంతాసు మృగో లోకమహీప్వీవ.

11

శుష్కించిన వృక్షము జనులకానందము గొల్పనట్లు, అపుడు భోగసమాహములెవ్వియు ప్రహ్లాదున కానందము గొల్పకుండెను. మఱియు జనాకీర్ణప్రదేశములందు మృగములు సంవరించని విధమున వనితాసమాహమందాతఁనికిష్టములేకుండెను.

న రేమే లోకచర్యాను శాస్తార్థ కథనాదృతే

న జాయతే రతిస్త్వ దృశ్యేష్ఠ ఇవాబ్జినీ.

12

కాస్తార్థకథనమందు దప్ప లోక విచారముల నేటియందును యాతడు ప్రీతిగొనకుండెను. మఱియు నీరులేని స్థలమును కమల సరస్సు ప్రేమింపనట్లు దృశ్యపదార్థములందాతనికి ప్రీతి లేకుండెను.

నవిశ్రామ చేతోఽస్య భోగరోగానురజ్జనే

ముక్తాఫలమసంక్లిష్టం ముక్తాఫల ఇవామలే.

13

(రంధ్రములేని) ముత్యము శ్రేష్ఠమైన ముత్యపువలయుండు స్థానము బడయనట్లు రోగ రూపములగు భోగముల నేరించుటయందు వాని చిత్తము ప్రవర్తించుకుండెను.

త్యక్తభోగాది కలనం విశ్రాంతి మనుషాగతమ్

చేతః కేవల మస్యాసీద్దోలామూమివ యోజితమ్.

14

భోగాలను వీడినదియు, కాని పూర్వవిశ్రాంతిని బొందనిదియునగు వాని చిత్తము భోగములందుగాని, శుద్ధబ్రహ్మమందుగాని విశ్రాంతి నొందక రెండిమధ్యను స్థితిబొందియుండెను.

ప్రహ్లాదీం తాంస్థితిం విష్ణుర్దేవః క్షీరోదమబ్జరాత్
వివేద సర్వగతయా ధియా పరమకాంతయా.

శుద్ధసాత్వికమును, సర్వత్ర వ్యాప్తమునుగల తన జ్ఞానశక్తిచే నంత విష్ణుభగవానుని పట్లాడుని యాస్థితి నెఱింగెను.

అథ పాతాలమార్గేణ పిష్టురాహ్లాదితాగ్రతః

పూజా దేవగృహం తస్య ప్రహ్లాదస్య సమాయనా.

భక్తులకు పరమానందము గొల్పు యా విష్ణుభగవానుడతఱి పాతాలమార్గము నుండఁ బ్రహ్లాదుని పూజించుననున ప్రవేశించెను.

నిజాయాభ్యాగతం దేవం పూజయా ద్విగుణోద్ధయా

దై త్యేన్ద్రః పుండరీకాక్ష మాదరాత్పర్యపూజయత్.

విష్ణుభగవానుడేతెంచుటగాంచి దైత్యేన్ద్రుడగు ప్రహ్లాదుడు ద్విగుణోపచారములచే నత్యాదరమున యా పుండరీకాక్షుని బూజించెను.

పూజాగృహగతు దేవం ప్రత్యక్షోనస్థితం వారిమ్

ప్రహ్లాదః పరమప్రీతో గిరా తుష్టావపుష్టయా.

తన పూజాగృహమున మూర్తివంతుడై విలసిల్లిన యా విష్ణుభగవానుని ప్రహ్లాదుడంతరి హర్షాతిశయముచే యుచ్చస్వరమున నిట్లు నుతించెను.

ప్రహ్లాద ఉవాచ:—

త్రిభువన భవనాభిరామకోశం

సకలకలజ్జహరం వరంప్రకాశమ్

అశరణశరణం శరణ్యమీశం

హిరిమజమమృతమీశ్వరం ప్రపద్యే.

ప్రహ్లాదుడు:—త్రిలోకభవనమునకు ఉత్తమ రక్షణస్థానియుండును, బాహ్యభ్యంతరీకారిం కరూపముగల యంధకారమును నశింపజేయువాడును, సూర్యచంద్రాది ప్రకాశక వస్తువులగుండ ప్రకాశింపజేయు పరమప్రకాశరూపుడును, శరణులేనివారలకు శరణ్యమును, సర్వశరణ్యుడగు ఈశ్వరుడును, అజాడును, సర్వదుఃఖహరుడును నగు విష్ణుభగవానుని నేను శరణుబొందుచున్నాను.

కువలయదలసీల సంనికాశం

శరదమలామృత కోటరోపమానమ్

బ్రహ్మగతిమిర కజ్జలాజ్ఞానాభం

సరసిజచక్రగదాధరం ప్రపద్యే.

సీలకమలములవంటి కాంతిగలవాడును, శరదాకాశమువలెను, భ్రమర, అంధకార, కజ్జల, అంజనములవలెను శోభితుడును, శంఖచక్రగదాకమలధారియునగు విష్ణుభగవానుని నేను శరణుబొందుచున్నాను.

విమలమలికలాప కోమలాజ్ఞం

సితజలపజ్జ- కుడ్మలాభ శృంగమ్

శ్రుతినిశితవిరభి చచ్ఛరీకం

స్వహృదయపద్మదలాశ్రయం ప్రపద్యే.

21

మంచి తుమ్మెదలఁబోలు కోమలమైన యంగములు గలవాడును, శ్వేతకమలమువలె తెల్ల శృంగమును ధరించినవాడును, శ్రుతియే శబ్దముగాగల బ్రహ్మదేవుడను భ్రమరమును తన శరణుబొందుచున్నాను.

సితనఖగణ తారకా విక్రీణం

స్థితధవలాననవీరేన్ద్ర బిమ్బమ్

హృదయమణి మరీచిజాలగజ్జం

నారీశరదమృత మాతతం ప్రపద్యే.

22

శ్వేతనఖములను నక్షత్రములును, మందహాసయుతముఖము చంద్రుడును, హృదయ విభానుభవణియుక్క- కరణజాలమును మందాకినియు గల్గిపోయినట్టి బిమ్బవను శరదాకాశమును నేను శరణుబొందుచున్నాను.

అవిరలకృతస్పృష్టి సర్వలీనం

సతతమజాతమవర్ధనం విశాలమ్

గుణశతజరతాభిజాతదేహం

తరుదలశాయిసమర్భకం ప్రపద్యే.

23

విశాలముగల స్పృష్టిసంతయు తనయందు లీనమొనర్చుకొనువాడును, ఉత్పత్తిరహితుడును, సర్వాది మాయాగుణములచే ప్రేరితుడును, సనాతనుడును, సుందర దేహుడును, ప్రశయకాలమున నటవశ్రముపై శయనించునట్టి బాలస్వరూపుడునగు విష్ణుదేవుని నేను శరణుబొందుచున్నాను.

నవవికసిత పద్మరేణుగారం

స్ఫుటకమలావపుషా విభూసి.తాజ్ఞమ్

దినశేషసమయారూణాజ్ఞరాగం

కనకనిభామృతసుందరం ప్రపద్యే.

24

నూతన వికసిత కమలపరాగములచే గౌరవర్ణయుక్తుడును, లక్ష్మీ దేవిచే భూషితముగ వక్షస్థముగలవాడును, సాయంకాల అడుగకాంతువలెనున్న రక్తవర్ణ గంధముచే నలంకృతుడును, సువర్ణమువలె శోభాయమానముగ రూపముగలవాడునగు విష్ణుభగవానుని నేను శరణుబొందుచున్నాను.

దితిసుతనలినీ తుషారపాతం

సురనలినీ సతతోదితార్క-బిమ్బమ్

కమలజ నలినీ జలావపూరం

హృదినలినీనిలయం విభుంప్రపద్యే.

25

దైత్యులను కమలవరంబులకు హిమపాతమును, దేవతలను కమలసరస్సునకు నిత్యోదిత
మగు సూర్యబింబమును, బ్రహ్మదేవుడను కమలమునకు తటాకమును, హృదయకమలమున కాశ్రయ
భూతమును, వ్యాపకమునగు విష్ణుస్వరూపమును నేను శరణునొందుచున్నాను.

త్రిభువననలినీ సితారవిన్దం

తిమిరసభూనవిమోహ దీపమగ్ర్యమ్

స్ఫుటతరమజడం చిదాత్మతత్త్వం

జగదఖిలా ర్తిహరం హం ప్రపద్యే.

26

త్రిభువనములను కమలములకు సూర్యుడును, అజ్ఞానాంధకారమునకు నిర్మలదీపవద్యుడు
డును, నిత్యుడును, స్వప్రకాశకుడును, జడత్వవిలక్షణుడును చిదాత్మరూపుడును, సాక్షాత్కార-
మాత్రమున సర్వజీవుల దుఃఖమును హరించువాడునగు శ్రీ హరిని నేను శరణునొందుచున్నాను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇతిగుణబహులాభిర్వాగ్భిరభ్యర్చితోఽపా

హరిరసుర వివాళః శ్రీనిషణ్ణాంసదేశః

జలదగ్ధవ మయూరం ప్రీతిమాన్ప్రియమాణం

కువలయదలనీలః ప్రత్యువాచాసురేంద్రిమ్.

27

ఇత్యాహారే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయ దేవదూతాక్తే మోక్షోపాదేయే
ఉపశమప్రకరణే నారాయణాగమనం నామ తమస్త్రింశః

సర్గః ॥ 33 ॥

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఇట్లునేక యుత్తమగుణయుక్తమగు స్తుతులచే సంభ్రాజితుడును, లక్ష్మీ
సమాలింగితుడును, దైత్యదినాశకుడును, నీలకమలమునలె శ్యామవర్ణముగలవాడును, ప్రేమమయు
డును నగు విష్ణుభగవానుడు తనకు ప్రీతిపాత్రుడైన దైత్యేంద్రుడగు నా ప్రహ్లాదునితో, మేఘ
ముతో కుయూరమునలె నిట్లు బల్కెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

నారాయణాగమనమును త్రయస్త్రింశ

సర్గము ॥ 33 ॥

చతుస్త్రింశః సర్గః.

శ్రీ భగవానువాచ :—

వరం గుణనిధే దైత్యకులచూడా మహామణే

గృహాణాభిమతం భూయో జన్మదుఃఖోపశాంతయే.

1

శ్రీ భగవానుడు:— గుణాకరుడవును దైత్యకులచూడామణివిను నోప్రహ్లాదా ! భవ
దుఃఖము ముఱల గలుగకుండునట్లు నీవేదైన వరమును కోరుకొనుము.

ప్రహ్లాద ఉవాచ :—

సర్వ సంకల్పఫలద సర్వలోకాంతరస్థిత

యదుదారతమం వేత్సి తదేవాదిశ మేప్రభో.

2

ప్రహ్లాదుడు:— సర్వసంకల్పఫలప్రదాతవను నో పరమాత్మా ! సర్వలోకాంతరస్థితుడ
వగునో దేవా ! దేవిని తాము సర్వోత్తముని యెంచెదో, అట్టివరమునే నా కొసంగుము.

శ్రీ భగవానువాచ :—

సర్వసంభ్రమ సగళాన్వై పరమాయ ఫలాయచ

బహ్మవిశా నిపర్యన్తో విచారోఽస్తు తవానఘ.

3

శ్రీ భగవానుడు:— పాపరహితుడవగు నో ప్రహ్లాదా ! సంసారభ్రమముంతయు
గళించుకొనుము, పరమానందబాంధవమును యుక్తిరూపఫలము ప్రాప్తించు నిమిత్తమును, బ్రహ్మ
మున విశ్రాంతి నొందువలయును నీవు తత్వనిచార మొనర్చుచుండుము.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇత్యుక్త్వాదితిపుడ్రేన్ద్రం విష్ణురన్తరధీయత

కృతఘర్ఘ రనిర్వాదస్తరజ్ఞస్తోయధేరివ.

4

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామా ! దానకేంద్రుడగు ప్రహ్లాదునకిట్లు వచించి, ఘర్ఘరనినాదం
బాసర్పి తరంగము సముద్రమున లయించునట్లు, విష్ణుభగవానుఁ డంతర్ధానమయ్యెను.

విష్ణావన్తర్నితే దేవే పూజాయాం కుసుమాజ్ఞలిమ్

పాశ్చాత్యం దానవస్త్యక్త్వా మణిరత్నపరిష్కృతమ్.

5

పద్మాననస్థోతిముదా హ్యుపవిశ్య వరాసనే

స్తోత్రపాత విధావన్తశ్చిన్త యామాస చేతసా.

6

అట్లు విష్ణుభగవానుడంతర్ధానమైన పిదప రత్నపూరితమగు తన యంతిమ కుసుమాంజలిని
పూజయిండు సమర్పించి, ఉత్తమానవంబువై పద్మానవము వైచి గూర్చుండి స్తోత్రపాతకాలమున
అనందముతో ప్రహ్లాదుడిట్లు చింతనజేసెను—

విచారనానేవ భవాన్భవత్వితీ భవారిణా

దేవేనోక్తోఽస్మి తేనాన్తః కరోమ్యాత్మవిచారణమ్.

7

‘నీవు విచారపంతుడవు గమ్మని సంపాదకుఁబహురకుడగు : ప్లుదేవుడు వాకు వచించి యుండెను. కాన నేనిపుడు తత్త్వవిచారణ గావించెద.

కిమహం నామ తావత్స్యాం యోఽస్మిన్భవనడమ్భుకే
వచ్చి గచ్ఛామి తిష్ఠామి ప్రయత్నేనాహరామిచ.

8

మాటలాడుచు, నడచుచు, కూర్చొనుచు, యత్నముచే విషయముల సేకరించుచు నున్నట్టి యీ నేనీప్రపంచమున యెవడను?

జగత్తావదిదం నాహం సవృక్షతృణపర్వతమ్
యద్బాహ్యమలమత్యస్తం తత్స్యాం కథమహం కిల.

9

పృక్ష, తృణ, పర్వతయుక్తముగు యీ ఈజగత్తు నేనుగాను. దేహమునకు బాహ్యము ననున్నట్టి పదార్థము నేనెట్లుగదను?

అసన్నభ్యుదితో మూకః పవనైః స్ఫురితఃక్షణమ్
కాలేనాలేన విలయీ దేశాగో నాహమచేతనః.

10

అసద్రూపమై, ప్రాణవాయుపుతోగూడి క్షణకాలము స్ఫురించునదై, నశ్యకమై, జడమై యుండు యీ దేహము నేనుగాను.

జడయా కర్ణశఘ్నల్యా కల్ప్యమానః క్షణక్షయీ
శూన్యాకృతిః శూన్యభవః శబ్దో నాహమచేతనః.

11

కర్ణగోళమందు కల్పించబడినదియు, క్షణములో నశించునదియు, శూన్యముగు ఆకాశము నుండి యుత్పన్నమైనదియు, జడరూపమునగు శబ్దము నేనుగాను.

త్వచాక్షణవినాశిన్యా ప్రాప్యమప్రాప్యమప్యథ
చిత్త్రసాదోపలభ్యాత్మ స్ఫుర్జనం నాస్మ్యచేతనమ్.

12

అల్పకాలములో నశించునదియు, త్వగిందియమునుండి వైతన్యానుగ్రహముచే నుత్పన్నమైనదియు, 2. కపుడుండి నుతీయకపుడు లేకుండునదియునగు అచేతనమైన స్ఫుర్జ నేనుగాను.

బద్ధాత్మా జిహ్వయా తుచ్ఛో లోలయా లోలసత్తయా
స్వల్పస్పష్టో ద్రవ్యసిఘోరసో నాహమచేతనః.

13

అనిత్యమును, జిహ్వోందియాధీనమును, జిహ్వగ్రహమునుండి కంఠప్రదేశమునఱుకు మాత్రమే ఆస్వాదము గలుగజేయునదియు, పదార్థములందుండునదియునగు రసము నేనుగాను.

దృశ్యదర్శనయోగ్లీ నం క్షయిక్షణా వినాశినోః
కేవలే దప్రరి క్షీణం రూపం నాహమచేతనమ్.

14

అనిత్యమును, నేత్రేందియాధీనమును, కేవలము ద్రబ్బయందే పర్యవసించునదియునగు రూపము నేనుగాను.

నాసయఃస్వస్థజడయా క్షయిన్యాపరికల్పితః
చేలవోఽనియతాకాగో గన్ధో నాహమచేతనః.

15

ప్రకాశరహితమును, నశ్యకమును, ప్రమాణేందియముచే కన్పితమును, నోమలమును, అనిత్యమైన యాచారము గలదియు, జడమునునగు గంధము నేనుగాను.

నిర్మమోఽమననః శాన్తో గతపశ్చేన్ద్రియభ్రమః
శుద్ధచేతన ఏవాహం కలాకలననర్జితః.

16

మమత్వరహితమై, మనోఽపీతమై, శాంతమై, సంచేందియభ్రమగహితమై, సుకల్ప నిర్మమైనట్టి శుద్ధచైతన్యరూపముగు ఆత్మమాత్రుడనే నేను.

చేత్యవర్జితచిన్మాత్రమహ మేషోఽవభాసకః
సగౌహ్యభ్యస్తరన్యాసీ నిష్కలామల సన్మయః.

17

విషయవర్జితమును, సర్వప్రకారకమును, గౌహ్యభ్యంతరమలందు వ్యాప్తమును, నిష్కలామలమును, నిర్మలమును, సద్రూపమునగు చిన్మయుడనే నేను.

అనేన చేతనేనేమే సశ్వే ఘటపటాదయః
సూర్యాన్తా అవభాస్యన్తే దీపేనో త్రమతేజసా.

18

ఈ శుద్ధచైతన్యమచేతనే ఘటపటాదులు మొదలుకొని సూర్యునినఱుకుగల పదార్థము లన్నియు మిగుల కాంతివంతముగు దీపముచేతలె ప్రకాశితములగుచున్నవి.

ఆ ఆదాసీం స్తృతం సత్త్వమేత త్తదిభిలం మయః
నిర్వికల్పచిదాభాస ఏష ఆత్మాస్మిసర్వగః.

19

ఆహ! ఈజగత్తంతయు నిర్వికల్పచిదాభాసముగు ఆత్మమాత్రమేమయము. అట్టి సస్య వ్యాపకముగు ఆత్మస్వరూపమే నేననియు ముఖ్యము నేనెఱింగితిని.

అనేనై తాఃస్ఫురన్తేహ విచిత్రేన్ద్రియవృత్తయః
తేజసాన్తఃప్రకాశేన యథాగ్నికణపజ్జ్వలయః.

20

అగ్నివలన కణములు మృరించునట్లు ఇట్టిచైతన్యస్వరూపుడనగు నావలననే యిందియ వృత్తిలన్నియు మృరించుచున్నవి.

అనేనై తాః స్ఫురన్తేహ విచిత్రేన్ద్రియపజ్జ్వలయః
సర్వకేన నిదా ఘేన యథా మరుమరీచికాః.

21

గ్రీవృత్తకారమున మరుభూమియందు మొండహపులుత్పన్నమగునట్లు, సర్వవ్యాపకమును, చేతనస్వరూపమునైన యీ ఆత్మచేతనే వివిధములగు యిందియవృత్తిలన్నియు మృరించుచున్నవి.

అనేనై తత్పదార్థానాం వస్తుత్వం ప్రతిపాద్యతే
శుక్లాదిగుణవత్త్వం స్వం ప్రదీకేనేవ నాసనామ్.

22

తెలుపుదనము మున్నగు వస్తువుయొక్క గుణముల దీపాదుల ప్రకాశముచే నెఱియ గీయబడుచునట్లు, ఈ చైతన్యమచేతనే పదార్థములన్నింటియొక్క సత్త్వము ప్రతిపాదించుచు విచ్చునది.

అసావేపహి భూతానాం సర్వేషామేవజాగ్రతామ్

సర్వానుభవితా భూమిరాత్మా ముకురవత్స్థితః.

23

[పరిచింబము అన్నింటికని అద్దము ఆశ్రయమగుచందమున, చైతన్యరూపమగు యీ అత్మయే నేహేంద్రియ మనోబుద్ధ్యాదులన్నిటియొక్క అనుభవమునకు ఆశ్రయభూతమై యొప్పుచున్నది.

తస్యైకస్యావికల్పస్య చిద్దీపస్యప్రసాదతః

ఉష్ణోఽర్కః శిశిరశ్చంద్రో ఘనోఽద్రిర్విద్రుతం పయః.

24

ఏకమై, నిర్వికల్పమై నట్టి యీ చిద్రూప దీపప్రభావము చేతనే నూర్చుడు ఉష్ణముగను చంద్రుడు శిశిరముగను, పర్వతము ఘనముగను, తీరము ద్రవయుక్తముగను నున్నవి.

సాతత్వేనానుభూతానాం సర్వేషాం చ జగత్స్థితౌ

ఏతత్కారణమాద్యం తత్కారణంనాస్య విద్యతే.

25

ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి అగ్ని-ఇట్టిక్రమము అనుసరించి క్రుతిచక్ర-త్వాదులచే యనుభూతమగు జగత్తునందలి పదార్థములన్నిటియొక్క ఉత్పత్తికి అదికారణమీ యాత్మయే. దీనికి మఱియొక కారణమెద్దియునులేదు, సద్రూపమున నిదియే సర్వకార్యములందు వ్యాపించియున్నది.

సాతత్వేనానుభూతానాం పదార్థానామనేన తత్

పదార్థత్వముదేత్యుచ్యైః ప్రతాపేనేవ తప్తతా.

26

[గ్రీష్మత్వవందలి మార్కతాపముచే భూమ్యాదులందు నేడిమి జనించునట్లు, మైక్రమును మత్స్యముగను ఆకాశాదులందు పదార్థత్వ మీయాత్మ చేతనే గలుగును.

అనాకారాత్కారణాచ్చ సర్వకారణకారణాత్

ఏతస్మాదిదముత్పన్నం జగచ్చైత్యం హిమాదివ.

27

నిరాకారమును, కారణభూతులగు బ్రహ్మాదులకున్న కారణమునగు యీ ప్రత్యగ్రూపబ్రహ్మమునుండి జగత్తులయును, చైత్యముచే హిమమువలె ప్రదుర్భవించుచున్నది.

[బ్రహ్మవిష్ణ్వేద్యైరుద్రాణాం కారణానాం జగత్స్థితౌ

ఏతత్కారణమాద్యం తత్కారణం నాస్య విద్యతే.

28

జగత్స్థితికి కారణభూతులగు బ్రహ్మవిష్ణ్వేంద్రుడ్రాదులకున్న అదికారణమీ అత్మయే దీనికి మఱొక కారణమెద్దియును లేదు.

చిచ్ఛేత్సద్వద్వద్వశ్యాది నానుభిర్వర్జితాత్మనే

స్వయం సకృద్విభాతాయ మహ్యమస్మై నమోనమః.

29

చిత్త, విషయ, ద్రవ్య, దర్శన, దృశ్య, వాచాదిరహితమును, నిత్య స్వయంప్రకాశస్వరూపమును నగు ఈ నాయాత్మకు పలుమారులు వందనమర్పించుచున్నాను.

ఏతస్మిన్నర్వభూతాని నిర్వికల్పచిదాత్మని

గుణభూతాని భూతేశే తిష్ఠన్తి వివిశ్చ సుచ.

30

ఈ అర్వభూతములు నిర్వికల్పచిదాత్మను వివిధములుగా భూతములుగా భావించుచున్నవి.

సర్వగుణములను కారణభూతమైన యీనిర్వికల్పచిదాత్మయందే గుణభూత పదార్థములన్నియు స్థితిగల్గి యుండే ప్రవేశించుచున్నవి.

యత్కిలానేన కలితం చేతనేనాస్తరాత్మనా

తత్కల్పవతి సర్వత్ర నేతరత్సదపి స్థితమ్.

31

కారణమున నూత్నరూపముననున్నను ఈశ్వరరూపమగు యీ చైతన్య మేపదార్థమున గూర్చి సంకల్పించునో, అదియే యంతటను సంభవముగను గాని అన్యముగాదు.

యచ్చితా కలితం కించిత్తదాప్నోతి నిజం పదమ్.

యచ్చితా కలితం నేహ తత్సదప్యస్తమాగతమ్.

32

ఈ చైతన్య మెద్దానిని భావించునో అదియే తన ఘటాది వ్యవహారరూపము నొందుచున్నది. దేనిని భావించకుండునో అది స్థూల సూక్ష్మరూపముల నున్నను నాశమునే పొందినదగును.

ఇమే ఘటపటాకారాః పదార్థశత పక్షియః

జాగత్వో విపులాదర్శే హ్యస్మిన్వోవ్యమని బిష్ణితాః.

33

ఘటపటాది యాకారరూపముల జగత్సంబంధములగు పదార్థసమూహము లెన్నియో దగ్ధగురూపమగు యీ వికాల చిదాకాశమున ప్రతిబింబితములైయున్నవి.

ఏతద్వృద్ధం వృద్ధతరే త్తయి త్తయిజి జాయతే

పదార్థే సదసచ్చాపి ప్రతిబిమ్బార్కవత్స్థితమ్.

34

[ప్రతిబింబిత నూర్చునియందు వృద్ధిక్షయాదులు భాసించుచువిధమున ఈ యాత్మయందును పదార్థముల వృద్ధిక్షయాదు లధ్యస్తము లై యున్నవి.

అదృశ్యం సర్వభూతానాం ప్రాప్యం గలితచేతసామ్

ఏతత్తద్దృశ్యతే సద్భిః పరంవ్యోమాతినిర్మలమ్.

35

ఈ అత్మ అజ్ఞులచే పొందరానిదియు చిత్తరహితులగు నిర్మల జీవులచే పొందబడునదియునగును. ఏలన, అతినిర్మలమగు ఈ యుత్తమ చిదాకాశము సజ్జనులగు జ్ఞానులకే గోచరించును.

ఇయమభ్యుదయం యాతి నానాదృశ్యగుమజ్జరీ

ఆచారచచ్ఛరీకాఢ్యా ఏతస్మాత్కారణద్రుమాత్.

36

సమస్తమునకు కారణభూతమగు యీ చిద్రూపవృక్షమునుండియే వివిధాచారములను భ్రమరములు గల్గిన దృశ్యలత విజృంభించుచున్నది.

అస్మాదియముదేత్యుచ్యైః సంసారరచనాచలా

విచిత్రతరుగుల్యాఢ్యా శైలాదివ వనావలీ.

37

చక్రతమునుండి చిత్రవిచిత్రములగు లతాదులు గల నానాసమూహముత్పన్నమగునటుల, చేతనరూపమగు పరమాత్మనుండియే యీ వికాల ప్రపంచమంతయు నావిర్భవించుచున్నది.

సర్వేషా మవిభిన్నోఽసౌ జ్యైలోక్యోదరవర్తినామ్
బ్రహ్మాదీనాం తృణాస్తానాం చిదాత్మా సంప్రకాశకః.

38

(బ్రహ్మాది తృణాద్యంతః మీ ముఖ్యోకములందు గల పదార్థములన్నిటిని ప్రకాశించు జేయునది పరమాత్మయే.

ఏకోఽసావహమాద్యస్తరహితః సర్వగాత్మకః

చరాచరాణాం భూతానామస్తః స్వానుభవః స్థితః.

39

అద్యంతరహితమై ఏకమై సర్వవ్యాపకమై నిరాకారమై చరాచరప్రాణికోట్ల వ్యాపకమున యనుభవముననున్న దైవస్థి యీ పరమాత్మమే నేనే.

అస్య తస్య మమేమాని స్థావరాణి చరాణిచ

పరిసంఖ్యాదిహీనాని శరీరాణి బహూనిచ.

40

అట్టి పరమాత్మస్వరూపుడనగు నాయుడే, ఆపరిచ్ఛిన్నరూపమున నీస్థావర జంగమాత్మకమున ప్రాణికోట్ల శరీరములన్నియును గలవు.

ఏకోఽసావనుభూత్యాత్మా స్వానుభూతివశాత్స్వయమ్

సర్వదృగ్విష్టుదృశ్యత్వా త్సహస్ర కరలోచనః.

41

ఆనుభవస్వరూపమును, ఏకమునగు యీ పరమాత్మయే సర్వమునకు దృక్కున్ను, ద్రష్టయు, దృశ్యమునగుటచే అసంఖ్య హస్తపాదాదులగువాడగును.

ఏకోఽసావహమాకాశే సూర్యదేహేన చాదుగా

విహారామీతరేణాపి వాయుదేహేన వాయునా.

42

ఇట్టి అత్యస్వరూపుడనగు నేనే సూర్యరూపమును ధరించి ఆకాశమున విహరించుచున్నాను. మఱియు వాయునకు దేహముతో సర్వత్ర సంచరించుచున్నాను.

మమైతద్వపురానీలం శబ్దచక్రగదాధరమ్

సర్వసౌభాగ్యసీమాంతం హ్యస్మిజ్జగతి వల్లతి.

43

కామఃస్థయుతమును, శంఖపకగదా పద్మసహితమును మిగుల మందరమునను యీ వాదేహమే జగద్రూపమున వ్యవహరింపబడుచున్నది.

అహమస్మిన్మముమ్భూతః పద్మాసనగతస్సదా

నిర్వికల్పసమాధిస్థః పరాం నిర్వృతిమాగతః.

44

నేనే యీ జగత్తునందావర్తించి, పద్మాసనముపై సర్వదావిరాజమానుడనై నిర్వికల్పసమాధియందుండి మిగుల కాంతిని బడయుచున్నాను.

అహం త్రినేత్రయా కృత్యా గౌరీవక్త్రాబ్జపల్లవః

సర్గాస్తే సంహారామీదం కూర్మోఽగ్లపటలం యథా.

45

త్రినేత్రుడనగు శివురూపము ధరించి నేనే పాగ్యతీయుక్కు ముఖకమలమునకు ద్రిమరమై, కూర్మము తన యంగముల తనయందు లీనమొనర్చుకొంటు ప్రళయకాలమున నీజగత్తునంతయు సంహారమొనర్చుచున్నాను.

అహమిద్యైవ యాపేణ త్రిలోకీమఖిలామిమామ్

పాలయామిక్రమప్రాప్తాం మతికామివ తాపసః.

46

తాపసి తన మఠీరమును సంరక్షించునట్లు యంద్రరూపమును బడసి యీముల్లోకములను నేనే పాలించుచున్నాను

స్త్రీ పుమానహమేవై తత్కుమారో హ్యహమిత్యపి

జీర్ణోహం దేహధారిత్వాజ్ఞాతోహం విశ్వతోముఖః.

47

స్త్రీ, పురుష, కుమారరూపుడను నేనే. దేహధారుడనగుటచే నేనే వృద్ధత్వమునందు చున్నాను; మఱియు నేనంతముఖుడనై యొప్పుచున్నాను.

అహం తృణలతాగుల్ఫజాలం రసతయాస్థితః

ఉత్థాపయామి చిహ్నామేః కూపోఽస్తరలతామివ.

48

ప్రాతబావి తనయందు లతమజనింపజేయునట్లు రసరూపుడనై తృణలతాదు" నేనే విద్రూప భూమినుండి యుత్పన్నమొనర్చుచున్నాను.

స్వలీలార్థమిదం చాగు జగదాడమ్బరం తతమ్

మయాభిజాత బాలేన పఙ్క-క్రీడనకం యథా.

49

క్రీడాధ్యము బాలుడు మంటిబొమ్మను నిర్మించునట్లు, ఈజగద్రూప యాడంబరమంతయు న్నివిలాసార్థము నేనే విస్తరింపజేసితిని.

మయేదమాప్యతే సర్వం సత్తా నూం ప్రాప్య గచ్ఛతి

మత్పరిత్యక్తమేతచ్చ సదప్యేవ న కించన.

50

నేనే యంతట కాగరూపమున వ్యాపించియున్నాను మత్పరీయాసనాత్కేత్యాది గున కార్యచ త్రయంతయు నశించును. మఱియు తత్త్వదిగ్భవముచే పరిత్యక్తమును యీజగత్తు జీనస్మృత్యవహరమున నున్నను లేనిదేయగును.

మయి స్ఫారే చిదాదర్శే ప్రతిబిమ్బం యదాగతమ్

తదస్తి నేతరద్యస్యాన్యతోఽన్యన్నేహ విద్యతే.

51

వికలవిద్రూపదర్శనమును నాయందెయ్యది ప్రతిబింబించునో, అదియే స్థితికలసి యగును గాని అన్యముకాదు. ఏలన, నాకంటెనేఱుగ యీ ప్రపంచమున యేనియును లేదుకదా.

కుసుమేవ్యహమామోదః పుష్పపత్రేవ్యహం ఛవిః

ఛవివ్యహం రూపకలా రూపేవ్యనుభవోఽప్యహమ్.

52

పుష్పములందలి కుసుంధము నేనే ఆయియున్నాను. పుష్ప, పత్రములందలి శోభయు నేనే. కళా కాంతులందలి యధవరూపమును నేనే.

యద్యత్క్రిందిదిదం దృశ్యం జగత్సావరజజ్ఞమమ్

సర్వసంకల్పరహితం తచ్చిత్త త్త్వమహం పరమ్.

53

స్థావరజంగమాత్మకమును యీ ప్రపంచమంతయు సర్వసంకల్ప రహితమును చిదాత్మ స్వరూపమే యగును, అట్టి విద్రూప పరమాత్మయే నేను.

ఆద్యా రసమయీ శక్తి రసాఘో విస్తృతో యయా
సా యథా దారు కుడ్యేషు తథాహం సర్వవస్తుషు.

54

అది రసశక్త్యాత్ర సముద్ర నద్యాదులందు జలరూపమున వ్యాపించిన, ఆ జలశక్తియే
వృక్షకాళావల్లవాదులందు వ్యాపించి స్థితిబొందునట్లు, సమస్త పదార్థములందును కాశోక్తివృత్తి
నిమిత్తరూపమున నేనే స్థితిబడనై యున్నాను.

పరమాం తామహం సర్వపదార్థాస్త రవ ర్నితామ్
ఉపేత్య సంవిద్యైచిత్ర్యం ప్రలినోమి స్వయేచ్ఛయా.

55

సర్వోత్తముడనై, సర్వపదార్థములందంతర్యామియై నేను వాకోక్తచోష్ఠన పలువిన
జీవసంవిత్తుల నుత్పన్న మొనర్చుచున్నాను.

ఘృతం యథాంతః పయసో రసశక్తిర్యథా జలే
చిచ్ఛక్తిః సర్వభావేషు తథాంతరహమాస్థితః.

56

పాలయందు నేయియు, జలమందు రసమును నున్నట్లు పదార్థములన్నింటియందును
చిత్-శక్తిరూపమున నేనే యున్నాను.

ఇదం జగత్త్రికాలసం చితిమధ్యేచ సంస్థితమ్
చేత్యోపచారరహితం వస్తుజాతమివావనా.

57

వృథివియందు వస్తుసమూహముండునట్లు, భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములందున్నట్టి ఈ
జడ జగత్తు చైత్యమున నెలకొనియున్నది.

భరితా శేషదిక్కుషీస్త్రిక్త సంకోచవిభ్రమః

సర్వస్థః సర్వకర్తాచ విరాట్ సన్మాడహం స్థితః.

58

దిక్కులందంతట వ్యాపించి, భ్రమ సంకోచవివర్జితముడనై, సర్వపదార్థములందును స్థితి
గల్గి, సర్వకర్తనై విరాట్టగును, సమాట్టగును (వృష్టి సమష్టిరూపముల) నేనే భాసించుచున్నాను.

అపూర్వమనిబద్ధేన మశస్త్రదవితామరమ్

అప్రార్థితం మే సంప్రాప్తం జగద్రాజ్యమిదం తతమ్.

59

ఇంద్రుని యాధిపత్యమేమియు లేనిదియు, శస్త్రములులేకనే దేవతల నిర్జించునదియు
నగు ఈ అపూర్వ వికాలజగద్రాజ్యము నాకు కోరకయే లభించినది.

అహోను వితతాత్మాసి నమామ్యప్యాత్మనాత్మని

కల్పిస్తప్తవనాగూత ఏకార్థవ ఇవార్థనే.

60

అహో! నేనెట్టి వికాలరూపుడను! ప్రళయవాయువుచే కంపితమగు సముద్రము, కాంత
సముద్రమున యిముడనట్లు, నేను నాయందిముడుట లేదు.

నాత్మన్యస్తమవాప్నోమి స్వస్థేనైవ స్వదితే స్వయమ్

క్షీరవారినిధౌ పఙ్గుః సరీసృప ఇవ స్ఫురన్.

61

మందగతిగల సర్పము క్షీరసాగరముయొక్కదరిని బొందజాలనట్లు నిరతిశయాంశ
రూపమున స్వయముగ ననుభూతమగు ఈ అర్కయొక్క అంతమును నేను బొందుటలేదు.

స్వప్నేయం మతికా బ్రాహ్మీ జగన్నామ్నీ గుసంకటా
గజో బిల్వ ఇవ స్వాక్నే న మాతి విపులం వపుః.

62

బిల్వఫలమం దేనుగు పట్టనట్లు, బ్రహ్మచే నిర్మితమగు ఈ జగత్తును చిన్నమతనునందు
నికాలమైన నా చిత్స్వరూపము పట్టుటలేదు.

విరిజ్ఞి భవనాత్పరే తత్త్వాస్తేప్యాహరత్పదమ్
ప్రసరత్యేవ మే రూపమద్యాపి న నివర్తతే.

63

బ్రహ్మదేవుని భవనమగు ఈ వికాల బ్రహ్మాండము నతిక్రమించియు, తత్త్వము (24 లేక
88) లన్నింటిని దాటియు జనుచున్నను నా స్వరూపమున కింకను నివృత్తి సంభవించుట లేదు.

లయం నామాహమిత్యంతః కుశోనిరవలమ్బనా
అపర్యన్తాకృతేరేషా కిలాసీత్స్వల్పతా మమ.

64

అహో! ఆశ్రయరహితమగు ఈ దేహీదులకల్పన నాకెట్లు గల్గినది? అనంతాకారము
గల నాకీమాన్యత్యమెట్లు సంభవించినది?

భవానయమయం చాహమితి మిత్యైవ విభ్రమః

కో దేహః కోఽప్యదేహో వా కో మృతం కశ్చ జీవతి.

65

‘నీవు’ ‘నేను’ ఇత్యాది కల్పనలన్నియు మిథ్యారూపములును, భ్రమమాత్రములునే
నగును. దేహమేమి? దేహము లేకుండుటయేమి మేమి? మృతుడెవడు? జీవితుడెవడు?

వరాకాః పేలవధియో బభూవుర్మే పితామహః

యే సామ్రాజ్యమిదం త్యక్త్వా రేమిరే భవభూమిషు.

66

ఆత్మజ్ఞానసామ్రాజ్యమును త్యజించి ప్రాపంచిక యైశ్వర్యములందే పీడిగొనిన మా
పూర్వులు నిక్కముగ అబ్బులే యగుదురు.

క్షేయం కిల మహాదృష్టిర్భరితా బ్రహ్మబృంహితా

కస్య సరీసృప భీమాశా భీమా రాజ్యవిభూతిభిః.

67

బ్రహ్మజ్ఞానప్రవర్తితమగు ఈ పూర్ణదృష్టి యెవడు! సర్పములవలె భయంకరమైన
యాళులతోగూడిన ఈ భీకర రాజ్యసంచలనెవడు!

అనన్తానన్తసంభోగా పరోపశమశాలినీ

శుద్ధేయం చిన్మయీదృష్టిర్జయత్యేషులదృష్టిషు.

68

నిరతిశయానందానుభవ. సహితమై, ఉత్తమకాంతితోగూడిన యీ శుద్ధ చిన్మయ
దృష్టి సర్వదృష్టులలోను మిన్నయగును.

సర్వభావాన్తరస్థాయ చేత్యముక్తచిదాత్మనే

ప్రత్యక్షేతనరూపాయ మహ్యమేవ నమోనమః

69

పదార్థమున్నంటియందును స్థితిగల్గి విషయవర్జితమై సాక్షిరూపమై యున్నట్టి చిదాత్మ
స్వరూపమగు నాకు నేనే పలుమారు వందనములర్పించుకొనుచున్నాను.

జలయామ్యహమజో జాతో జీర్ణసంసార సంస్కృతిః

ప్రాప్తప్రాప్తో మహాత్మాయం జీవామి చ జయామి చ.

70

చిరకాలమీ తుచ్ఛసంసార ప్రవాహమున బడియున్న నేనెపుడు జన్మరాహిత్యమొందును. కాననే విజయ ఫలమును సర్వావస్థనిష్ఠులై యిచ్చడు బడసితిని. మఱియు పొందదగిన ములున్నింటిని పొందుటచే జీవితఫలమును ప్రాప్తి నొందినవాడనై సర్వోత్తముడనగుచున్నాను.

ఇదముత్తమ సామ్రాజ్యం బోధం సంత్యజ్య శాశ్వతమ్

న రమేహమరమ్యాను రాజ్యదుఃఖవిభూతిమ్.

71

ఇట్టి శాశ్వతమైన ఆత్మజ్ఞానసామాజ్యమును వదిలి అమనోహరములును, దుఃఖప్రభులును రాజ్యసంపదలందు యిక నేనెన్నటికిని రమించను.

దారువారిదృష్ట్యాత్రే లులిప్తో యో ధవతతే

ధిగ్వరాకమనాత్మజ్ఞ తం కుదానవకీటకమ్.

72

కాట్ట, జల, శిలానుశ్రమేయగు యీ ధవతలమునందాధి పత్యము గాంతించి యందే ప్రీతిగొను నట్టి దుష్టుదానవకీటులకు ధిక్కారమునుగూత.

అవిద్యైకాత్మభిర్ద్రవ్యైరవిద్యామయ మజ్జకమ్

అజ్ఞేన సంతర్పయతా కిం నామ గురుణా కృతమ్.

73

అవిద్యాకార్యములగు అన్నపానాది వస్తువులచే అవిద్యామయమేయగు యవయవముల వృత్తి బలమును అజ్ఞానము నా జనకుడినెడల కేమి యుపయోగముండెను? (పురుషార్థ మెద్దియు గానింప లేదనుట.)

వర్షాణి కలిచిత్రాప్య జగచ్ఛ్రీమతికామిమామ్

కిం నామ ప్రాపదుచితం హిరణ్యకశిపుః కిల.

74

అల్పకాల మిత్రైలోక్య సంపదయుక్త జగద్రూప యల్పభూభాగమును బడిన మజ్జన పుడగు హిరణ్యకశిపుడు కాశ్యపకులొచితముగు పురుషార్థ మేమి యుపయోగము?

అనాస్వాద్యేదమానందం జగద్రాజ్యశతాన్యపి

సమాస్వాదయతా నేహ కించిదాస్వాదితం భవేత్.

75

పెక్కు రాజ్యసౌఖ్యములనుభవించినను (బ్రహ్మనందరసాస్వాదనము మానందయ్యది అను ధివిందన స్థలమును, మఱియు బ్రహ్మనందరసాస్వాదనముచే తక్కిన యానందములన్నియు ననుభవించబడినతే యగును.

నకించిద్యేన సంప్రాప్తం తేనెదం పరమామృతమ్

సంప్రాప్త్యస్తః ప్రపూర్ణేన సర్వం ప్రాప్తమఖితిమ్.

76

విషయానందముల ననుభవించుచున్నను, పరమామృతస్వరూపమును ఈ బ్రహ్మనందిమును గొంది పరిపూర్ణస్వాదయడగనో యాతడు నిక్కముగ సమస్తమును బొందివశ్యయగును.

త్యక్త్వా పరమిదం మూర్ఖో మితమేతి న పండితః

ఉచ్ఛ్రాహిత్య క్తములతః కంటకం యాతి నేతరః.

77

ఇట్టియనంతమును దివ్యపదమును త్యజించి పరిచ్ఛిన్నముగుపదమును అజ్ఞాతే వాంఛించును గాని భూని కాదు. ఫలభారముచే వంగియుండు బ్రాహ్మణి యున్నవలెట విడి కంటకములు వైపు నుండి బనునది ఒంటెయేగాని యితర జంతువులు కాదు.

పరాం దృష్టిమిమాం త్యక్త్వా దగ్ధ రాజ్యే రమేత కః

కస్య క్షేత్యురసం ప్రాజ్ఞః కటునింబపయః పిబేత్.

78

ఇట్టి పూర్ణముగు ఆత్మదృష్టిని వదిలి తుచ్ఛముగు రాజ్యసౌఖ్యమునందెవడదాపి క్తిగోనును? కంటకరసమును వదిలి చేదగు నేవరసమును ప్రాజ్ఞుడు తావనెంచునా?

మూర్ఖా ఏవ హి తే సర్వే బభూవుర్యే పితామహాః

ఇమాం దృష్టిం పరిత్యజ్య రేమిరే రాజ్యసంకటే.

79

పూర్ణముగు యిట్టి ఆత్మదృష్టిని త్యజించి రాజ్యసంకటములందే ప్రీతిగొనిన మా పూర్వు లందఱును నిక్కముగ అజ్ఞాతే యగుదురు.

క్వ పుల్లానన్దన ఫల్యః క్వ దగ్ధమరుభూమయః

క్షేమా బోధదృశః శాన్తాః క్వోగేపావృత్తబుధయః.

80

ఆత్మబోధదృష్టి యెవట! భోగాశ్రయములగు శరీరాదులందాత్మబుద్ధి యెవట!

న కించిదపి త్రైలోకే యద్రాజ్యమపి వాంఛతే

సర్వమస్త్రైవ చిత్తత్యై తత్కన్యాన్నానుభూయతే.

81

ఈ ముల్లోకములందును పొందుదగిన దిద్దియునులేదు. ఏమన, రాజ్యమును పొందియు మనుజుడింకను యిచ్చగించుచు నేయున్నాడు. చిద్వస్తువునందు సమస్తమున్నయ్యండ అద్దాని నేం యనుభవించురాడు?

చితా సర్వస్థయః స్వస్థముయా నిర్వికారయా

సర్వయా సర్వదా సర్వం సర్వతః సాధు లభ్యతే.

82

సర్వవ్యాపకమై స్వస్థమై, నిర్వికారమై, సర్వస్వరూపమై నదా నెఱుంగనట్టి యా వైతన్యమునుండియు సమస్తములును, తత్సాధనములును లభ్యమగుచున్నవి.

భాసినీ తైజసీ శక్తిరమృతప్రాప్తిరైవ

త్రాప్తీ మహత్తా మహతీ శాక్తి త్రైలోక్యరాజతా.

83

పరమాపూర్ణతా శార్వ జయలక్ష్మీశ్చ తైష్ణవీ

మానసీ శీఘ్రగతితా బలవత్తా చ వాయవీ.

84

ఆగ్నేయా దాహకలనా సాయసీ రసవిస్తృతిః

మానీ మహతపః సిద్ధిర్విద్యా బార్హస్పతీ యథా.

85

తైమానికీ వ్యోమగతిః స్థితా చాపి సార్వతీ

గంభీరతాథ సాముద్రీ మైరవీ చ మహాశ్మతీ.

86

శమశ్రీః సాగతీ సామ్యా మాదిరీ మదలోలతా
మాధవీ పుష్పమయతా వార్షిక్ ఘనశబ్దతా. 87
యాక్షీచ మాయామయతా నాభసీ నిష్కలబ్జతా
శీతతాపిచ తోమారీ నైదాసీ తాపతప్తతా. 88
ఏతాశ్చాన్యాస్తథా బహోవ్యో దేశకాలక్రియాత్మికాః
నానాకారవికారోత్థా స్త్రికాలోదరసంస్థితాః. 89
విచిత్రాః శక్తయః స్వస్థసమయా నిర్వికారయా
చితా క్రియస్తే పరయా కలాకలనయ క్తయా. 90

తేజమయైక్య ప్రకాశక్తి, చంద్రుని అమృతప్రాప్తి, హిరణ్యగర్భుని మహత్వము, సర్వోత్తమగు యింద్రుని త్రైలోక్యరాజ్యత్వము, పరమశివుని జ్ఞానేశ్వర్యపరిపూర్ణత్వము, విష్ణువు యొక్క విజయలక్ష్మి, మనస్సుయొక్క శీఘ్రగతి, వాయువుయొక్క బలము, అగ్నియొక్క దాహ శక్త్యము, జలమయొక్క రసత్వము, మనీశ్వరుల మహాతపస్విత్వి, బృహస్పతియొక్క విద్య, విమానముల ఆకాశగమనశక్తి, పరత్వముల స్థిరత్వము, సముద్రమయొక్క గాంభీర్యము, మేరుపర్వతమయొక్క మహోన్నతి, సర్వోపద్రవరహితమై, జ్ఞానసంబంధమైన శమమయొక్క అధికశోభయు, మద్యము యొక్క చపలశక్తి, వసంతఋతువుయొక్క పుష్పమయత్వము, వర్షపుష్పయొక్క మేఘగర్జన, యక్షుల మాయామయత్వము, ఆకాశమయొక్క నిర్మలత్వము, మంచుయొక్క చల్లదనము, గ్రీష్మర్తువుయొక్క యెండవేడిమి, యీ మున్నగునవియు, యింకను దేశకాలక్రియాత్మకములున్న, చలువిన వికారములచే నుత్పన్నములును, త్రికాలస్థములునునగు అనేక విచిత్రశక్తిసమూహములును, స్వస్థమై, సమరూపమై, నిర్వికారమై, సర్వోత్తమమై, తత్తత్త్వక్తి కార్యానుసంధానమున నుద్భుక్తమైయుండునట్టి చైతన్యమునుండియే గలుగుచున్నవి.

వికల్పహీనా చిత్సర్వా పదార్థశతదృష్టిమ
సమమేవాభివతతి ప్రభా ప్రాభాకరీ యథా. 91

కనక, కుడ్యాదులందు సూర్యప్రకాశమువలె వికల్పరహితమగు చిత్ శక్తి, వివిధ పదార్థములందేకకాలమున ప్రసరించుచున్నది.

సర్వాశా కోశవిశ్రాంతాం పదార్థపటలీం మహీమ్
కాలత్రయేహాకలితాం యథానుభవతి ఊణాత్. 92

దిక్కులందంతట నెఱుంగనియున్నవియు, కాలముచే పరికల్పితములునగు పదార్థములన్నింటిని ఈ చిత్-శక్తి సూర్యకాంతివలె యేక కాలముననే అనుభవించుచున్నది.

తథా సమస్తసంసారబృహద్భ్రష్టదశాశ్రియమ్
కాలత్రయసామమలా చిచ్ఛేతతి తదాత్మికా. 93

ఇవివిధమున త్రికాలస్థమగు ఈ వికాలదృశ్య ప్రపంచమునంతయు నిర్మలమగు చైతన్యమొకటియే ఆయాపదార్థ రూపములబొందినదై ప్రకాశింపజేయుచున్నది.

తుల్యకాల పరామృష్టా త్రికాలకలనాశతా
అనన్త భవనాభోగా పరిపూర్ణైవ శుద్ధచిత్. 94

అఖండమగు శుద్ధచైతన్యము త్రికాలములందలి పదార్థములతో గూడి పెక్కుకల్పనలను భవించుచున్నను స్వస్వరూపమున నది పరిపూర్ణముగనే నుండును.

పరామృష్టత్రికాలాయా దృష్టానన్త దృశశ్చిత్ః
సమతా పరపర్యాయా పూర్ణతైవావశిష్యతే. 95

కాలత్రయముతో గూడి పెక్కు యనుభవముల బొందుచున్నప్పటికిని చిత్-శక్తి యొక్క సుతత్వము పూర్ణరూపముననే నిరాజిల్లుచుండును.

తుల్యకాలావబుద్ధేన స్వాదునా కటునాపి చిత్
సమేన సమతామేతి మధునిమ్బానుభూతివత్. 96

తేన మెదలగు భిన్న మధుర పదార్థములను రెంటిని గాని, వేపరసము మున్నగు భిన్న కటుపదార్థములను రెంటిని గాని ఒకే పర్యాయము గైకొనిన, వాటియందొకేవిధమగు అనుభవము గలుగును గదా! (పదార్థములందు భేదమున్నను, అనుభవమునందు భేదములేదనుట.)

త్యక్తసంకల్పకలయా సూక్ష్మయా చిద్వ్యవస్థయా
సర్వభావానుగతయా సత్తాద్వైతైకరూపయా. 97

విచిత్రాపి పదార్థశ్రీరన్యోన్యవలీతాస్తరా
తుల్యకాలానుభవనా సామ్యేనైవానుభూయతే. 98

సంకల్పవర్జితమై, సూక్ష్మమై, సర్వపదార్థములందు వ్యాపించినదై, అవ్యయమై, సత్తారూపమైనట్టి చిత్-శక్తిచే, పరస్పరము విభిన్నమై భిన్నరూపములనున్న యీ వివిధపదార్థజాల మంతయును ఏకకాలమున సమరూపముననే అనుభవించబడుచున్నది.

భావేనాభావమాశ్రిత్య భావస్యజతి దుఃఖతామ్
ప్రేక్ష్యభావమభావేన భావస్యజతి దుష్టతామ్. 99

శ్రుత్యాచార్యోపదేశ, స్వవిచారాదులచే దృశ్యసమూహము యొక్క అభావమును గుర్తెఱింగి అట్టిభావన నాశ్రయించినదై చిత్తము శోకమోహాదిజనితమగు దుఃఖమును పరిత్యజించుచున్నది. మఱియు సమస్త పదార్థముల నిషేధించుచు పరమార్థాద్వైతబ్రహ్మరూపభావముచేనది రాగాదులను తన దుష్టత్వమును వీడుచున్నది.

కాలత్రయమవశ్యన్త్యా హీనాయా శ్చేత్యబన్ధనైః
చితశ్చేత్యముపేక్ష్యాః సమతైవావశిష్యతే. 100

పరమావకాలమున దృశ్యమును ఉపేక్షించునదియు, భూతకాలిక విషయములగుర్తిన వాసనాబంధములు లేనిదియు, దృశ్యవిషయముల కాధారభూతమగు కాలత్రయమును నెన్నడు దర్శించునదియునగు చిత్-శక్తి యందు సమత్వమే శేషించుచున్నది.

యాతి వాచామగమ్యత్వా దసత్తామివ శాశ్వతీమ్

నైరాత్మ్యసిద్ధాంతదశా ముపయాతేవ తిష్ఠతి.

101

వాక్కున కవిషయమగుటచే నిత్యమగు ఈచిత్-శక్తి లేనిదాని చందముననున్నది. ఇక్కాగమున నది ఆత్మాభావసిద్ధాంత-దశను బొందినవా యనిపించుచున్నది.

భవత్యాత్మా తథాబ్రహ్మ నకించిచ్ఛాఖిలం చ వా

పరమోపశమేనలీనా మోక్షనామ్నా పరోచ్యతే.

102

ఈ చిద్వస్తువే సాక్షిరూపమగుటచే ఆత్మయనియు, మహత్తరమగుటచే బ్రహ్మమనియు పరిపఱచుచున్నది. అయ్యది వాక్కున కతీతమగుటచే లేనిదిగను, శబ్దప్రకృతి కంతకును నిమిత్త మగుటచే సర్వము తానయ్యునున్నది. మఱియు దృశ్యమంతయు శమించుటచే ఆ భవమనైతన్యమే మోక్షమనియు యెన్నబడుచున్నది.

సంకల్పకలితా త్వేషా మన్తాభాసతయా జగత్

న సమ్యక్స్మృతీదం చిద్వస్తిః పటలీనీ యథా.

103

పటలముచే గప్పబడిన నేత్రమువలె, సంకల్పముచే కళంకితమై మందప్రకాశముగల్గి యుండునపుడు చైతన్యము జగత్తును సమ్యక్గీరితి వీక్షింపజాలదు.

ఈహా నీహామయైరస్తర్యా చిదావలితా మల్లైః

సాహి నోడ్ధయితుం శక్తా సాశబద్ధేవ పక్షిణీ.

104

(తాడుచేగట్టబడిన పక్షి యాకసమున కెగురజాలనట్లు, ఇష్టానిష్టములను మాలిన్యముచే కళంకితమైన ఈచిద్వస్తువు ఆకసమును వ్యాప్తమొనర్చజాలకుండును. (సరిచ్చిన్నమైయుండునని భావము.)

సంకల్పకలనేనై న యే కేచన జనాభిమే

పతితా మోహబాలేషు వినేత్రాభివ పక్షిణః.

105

బోయవాని పాయండు పక్షులుపడునట్లు సంకల్పకల్పనచే మనుజులు మోహబాలమున బడుచున్నారు.

సంకల్పజాలవలితై ర్విషయాపటసాతిభిః

పదవీ గతబాధేయం నదృష్టా మత్పితామహైః.

106

సంకల్పజాలముచే పరివేష్టితమై విషయగర్వమునబడినట్టి మా పితామహులు దుఃఖరహిత మగు నీయాత్మపడవిని జూడరైరి.

దివై కతిపయైరేవ స్ఫురితా ధరణీతలే

వరాకాస్తేన తేనష్టా మశకాః కుహరేష్వివ.

107

దీపలగు యా మా పూర్వభూతలమువై కొలది కాలముమాత్రమే యుండి, భూమిమందు మశకములవలె నివాళమొందిరి.

యద్యజ్ఞాస్యన్నిమే తత్త్వం భోగదుఃఖార్థినస్తదా

భావాభావాస్తకూపేషు నాపతిష్యన్త తాశయాః.

108

భోగజనిత దుఃఖములఁగాంక్షించు యావాత్పూర్వ రీయాత్మతత్వము నెఱింగియుండినచో నిత్యవస్తువులమై భావాభావరూపమగు యంధకూపములఁ బడకుం డెడివారు.

ఇచ్ఛాద్వేష సముత్థేన ద్వంద్వమోహేన జన్తవః

ధరావివరమగ్నానాం కీటానాం సమతాం గతాః.

109

ఇచ్ఛాద్వేషసముత్పన్నమగు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములచే విమోహితులై జీవులు భూగ ములందలి కీటజాలముపగిది దీనత్వమునొందుచున్నారు.

ఈహితానీహితాకారాః కలనామృగత్వస్థితాః

సత్యావభోధమేషైవ యస్య శాన్తాః స జీవతి.

110

జ్ఞానిప్రములను దృగత్వస్థ, సత్యజ్ఞానమును మేళుముచే యెననితి శమించునో ఆతని జీవతి యీ ప్రపంచమున సార్థకమగును.

కుతః కిలాస్యాః శుద్ధాయా అవిచ్ఛిన్నామలాకృతేః

చన్ద్రికాయా రుచః కోష్ఠాః కలజాః కలనాశ్చితః.

111

చంద్రికయందు ఉష్ణత్వము లేనట్లు శుద్ధమై సదా నిర్మలాకృతిగల్గి చంద్రికవలె వెలుంగు చిద్వస్తువు నందు కళంక కల్పనయే యెట్లుసంభవించును ?

ఆత్మనేఽస్తు నమో మహ్యమవచ్ఛిన్నచిదాత్మనే

లోకాలోకమకే దేవ చిరేణాధిగతోఽస్యహో.

112

అవిచ్ఛిన్న చిదాత్మస్వరూపమగు ఆ నాయాత్మకు నమస్కారము. ఆహ! మణివలె అమోఘమగు (జ్ఞాన) ప్రకాశముగల్గజేయు నోయాత్మదేవా ! బహుకాలమునకు పిదప నిన్నుగూర్చిన భావము నాకు గల్గినది.

పరామృష్టోఽసి లభ్యోఽసి ప్రోదితోఽసి చిరాయచ

ఉద్భతోఽసి వికల్పేభ్యో యోసి సోసి నమోస్తుతే.

113

చిగకాలమునకు నీవివుడు నాచే విచారింపబడి పొందబడితివి. మహామహిమాతిశయము గలవాని నీవివుడుదయుంచితివి. వికల్పజాలమునుండి సముద్ధరించబడితివి. చగమార్గమున నీమహిమయ్యదియో ఆదియే నీదగుగాక! అట్టి ఆత్మ స్వరూపమగు నీకు నమస్కారము.

మహ్యం తుభ్యమనంతాయ మహ్యం తుభ్యం శివాత్మనే

నమో దేవాధిదేవాయ పరాయ పరమాత్మనే.

114

జీవాభిన్నబ్రహ్మస్వరూపమై, అనంతమై, శివమై, బ్రహ్మది దేవతలను, సమస్తేంద్రియములను అధిష్టానదేవుడై భాసించు పరమాత్మకు నమస్కారము.

గతఘనపరిపూర్ణ మిన్ద్రుబిమ్బం

గతకలనావరణం స్వమేవ రూపమ్

స్వవపుషి ముదితే స్వయం స్వసంస్థం

స్వయముదితం స్వవశం స్వయం నమామి.

115

ఇత్యాన్నే వాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూత్యోక్తే మోక్షోపా
ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదాత్మోపదేశే యోగో నాను
చతుస్త్రింశః సర్గః || 34 ||

మేఘరహిత పూర్ణచంద్రబింబ సదృశమును, ఆనందైకరసమును, అన్యధారవస్థితమును
స్వప్రకాశమును నగు వాయాత్మరూపమునకు నమస్కారము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
ప్రహ్లాదాత్మోపదేశే యోగమును చతుస్త్రింశ
సర్గము || 34 ||

పంచత్రింశః సర్గః.

[ప్రహ్లాద ఉవాచ : ---

ఓమి త్యేకోచితాకారో వికార పరివర్తితః

ఆత్మైవామిదం సర్వం యత్కించిజ్జగత్కీగతమ్.

[ప్రహ్లాదుడు:- ఈ జగత్తునందలి పదార్థములన్నియు బ్రహ్మస్వరూపబోధకమును, విద్రు
పమును, ఏకమును, ఓంకారాఖ్యమును, వికారరహితమును, అనుభవస్వరూపమునగు ఆత్మయే కా
అన్యముకావు.

మేదోస్థిమాంసమజ్జాస్పగతితోఽప్యేష చేతనః

అస్తరస్థోహి సూర్యాదీన్ప్రకాశయతి దీపకః.

ఈచైతన్యాత్మ అస్థి మాంస మేదోమజ్జారక్తములందు వ్యాపించుచున్నను, వాటికంటె
పరమైనదియగును. ఏలని నది యాంతరముననున్నను దీపమువలె సూర్యాదులఁగూడ ప్రకాశించు
తేయుచున్నది.

ఉష్ణీకరోతి దహనం రసయత్యమృతం రసమ్

ఇద్భిర్యూనుభవాన్బుక్షే భోగానివ మహీపతిః.

స్వసక్తచే నీయాత్మయే అగ్నిని యుష్ణముగను, అన్యుతమును రసవంతముగను నొనర్చుచున్నది.
మిథియు రాజా భోగములననుభవించునట్టి యాత్మయే స్వస్థాదియింద్రియానుభవముల నొందుచున్నది.

తిష్ఠన్నపిహి నాసీనో గచ్ఛన్నపి నగచ్ఛతి

శానోఽపి వ్యవహారస్థః కుర్వన్నపి నలిప్యతే.

ఇయ్యది నిష్క్రియంబైనను గలివంతమై దనరుచున్నది. చలించుచున్నను యచలమై
యున్నది. శాంతముగనున్నను సర్వవ్యవహారముల నొనర్చుచున్నది. కర్మలనాచరించుచున్నను
నిర్లబ్ధుడైయున్నది.

పూర్వమద్య తథేదానీమిహముత్రోభయత్రచ
విహితోఽవిహితోఽప్యేష సమః సర్వాసు వృత్తిము.

5

ఈ యాత్మపూర్వమెట్లుండునో నేడును అట్లేయున్నది. ఇహలోకముననున్నట్లే
అహలోకముననుగలదు. విహితవిహిత కర్మఫలముల ననుభవించునదైనను సర్వవృత్తులందును సమ
మియుననే వెలయుచున్నది.

ఉద్భవత్యభయో భావం భవనాని తతస్తతః

బ్రహ్మాది తృణపర్యంతం జగదావర్తయన్నితః.

6

పరమార్థమున నియ్యది అభయస్వరూపమైనను తత్తత్కర్మానురూపముగ స్వయముగ
బాధింపబడుచునేయున్నది. మిథియు బ్రహ్మాదితృణపర్యంతముగల భోక్తృభోగ్యసమదాయమం
బుగది, వాటికాధారమును చతుర్దశభవములను స్వసన్నిధానమాత్రముచే క్రియావంతమొనర్చు
చున్నది.

నిత్యస్పృశ్యమయో నిత్యమపి దేవాత్సదాగతేః

స్థాణోరప్యక్రియో నిత్యమాకాశాదప్యలేపకః.

7

సదా నిష్క్రియమై వెలసినను ఈ యాత్మ స్వసత్తారూపమున వాయుదేవునికంటెను
అధిక వేగమున బునునదగును. మిథియునిని స్థాణువుకంటె పథికముగు నిష్క్రియత్వమును, ఆకాశ
ముకంటె పథికముగు నిర్లేపత్వమును గల్గియున్నది.

మనాంసి త్తోభయత్యేష పల్లవానీవ మారుతః

వాహయత్యక్షపక్షిం న్వమశ్వాలీమివ సారథిః.

8

వాయువు పుత్రములఁజరింపజేయునట్టి యాత్మప్రాణికోట్ల మనంబుల జరింపజేయుచున్నది.
మిథియు సారథి గుఱ్ఱముల నడపునట్టియ్యది తనదగు యింద్రియసమూహమును నడుపుచున్నది.

అతిదుర్విధవద్దేహగేహ కర్మరతః సదా

సమ్రాడివాత్మని స్వస్థః సంస్థితో భోగభుగ్విభుః.

9

మిగుల దుర్మకాగ్రస్తమైన దేహమును గృహముననది సదా కర్మనిరతమై యుండును.
ఇట్లు భోగానుభవము నొందునట్టి యాపరమాత్మ సమ్రాట్టువలె తన యాత్మయందే తాను నెఱుకొని
యున్నాడు.

ఏషఏవసదాఽన్విష్యః స్తుత్యోధ్యాతవ్య ఏవతు

జరామరణ సంమోహాదనేనో తీర్య గమ్యతే.

10

ఇట్టి పరమాత్మనే సదా యశ్యేషించవలెను. వీనినే స్తుతింపవలెను. వీనినే ధ్యానింప
వలెను. ఏలన, వీనినాశ్రయించుటచేతనే మనుజుడు జరామరణముల దాటగల్గును.

సులభశ్చాయమత్యంతం సుజేయశ్చాప్తబంధువత్

శరీరపద్మకుహరే సర్వేషామేవ పట్ననః.

11

ఈతదాత్మజ్ఞాన మాత్రముచే నతి కులభముగ పొందబడును. మఱియు స్మరణమాత్రము యుక్తమబంధుపగిది వశుడగును. ఈతడు సర్వప్రాణికోట్లయొక్క హృదయకమలములందు భవరమై చెన్నొందుచున్నాడు.

అనాక్రుష్టోఽప్యనాహూతః స్వదేహోదేవ లభ్యతే
మనాగేవోఽపహూతోఽపి తేనాద్యవతి సన్న్యఖః.

ఈ వృత్తమున బిలువక కేవలము ప్రణవోచ్చారణముచే స్మరించినంత మాత్రమున నే ఈ యా ఆత్మస్వదేహమున ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

నాస్య సంసేవ్యమానస్య సర్వసంపత్తిశాలినః
ధనానామీశ్వరస్యేవ స్మయో గర్వో యథా భవేత్.

సర్వసంపదలచే తులతూగు నీయాత్మను నేవించినను, ధనికునకు గల్గినట్టి ఆభిమాన గర్వాదు లెవ్వయును మనుజునకు గలుగనేరవు.

ఆమోద ఇవ పుష్పేషు తైలం తిలకణ్ఠేషివ
రసజాతిష్వివాస్వాదో దేవో దేహేషు సస్థితః.

పుష్పములందు మగంధము, నుత్పలందు నూనె, రసపదార్థములందు రుచియునున్నట్లు ఆత్మయను దేవుడు సర్వదేహములందును వ్యాపించియున్నాడు.

అవిచారవశాదేష హృదయస్థోఽపి చేతనః
నజ్ఞాయతే చిరాదృష్టో దృష్టబధురివాగ్రతః.

చాలకాలము క్రిందట జూచిన బంధువు యెదుటనున్నను యెఱుంగబడనట్లు హృదయ ముననున్నను చేతనారూపముగ నీయాత్మ అవిచారవశమున తెలియబడుటలేదు.

విచారణా పరిజ్ఞాత ఏతస్మిన్మరమేశ్వరే
అభ్యుదేతి పరానందో లభ్యేప్రియజనే యథా.

తత్త్వ విచారముచే పరమేశ్వరుడగు నీయాత్మ యెఱుంగబడునపుడు ప్రియజన సందర్శన ముచేవలె జీవునకు పరమానందముదయమగును.

అస్మిన్దృష్టే పరే బద్ధాపుద్గామానందదాయినీ
ఆయాన్తి దృష్టయన్తాస్తా యాభిర్భక్తో విలియతే.

పరమానందజనకముగ యిట్టి బంధుసందర్శనముచే ఆత్మదృష్టి యుదయింప నర్హానిచే జననమరణాదులు విచ్ఛిన్నములగును.

త్రుట్వస్తే సర్వతః పాశాః క్షీయన్తే సర్వశత్రవః
నకృన్తన్తి మనాంస్యాశా గృహణీవ దురూఖవః.

మఱియు నీయాత్మ దర్శనముచే ఆశాపాశములన్నియు ఛిన్నములగును. కామక్రోధాది శత్రుగుహాహమంతయు నశించును. గృహమానుకములవలె నిక తృప్తి మనమును ఛేదించజాల కుండును.

అస్మిన్దృష్టే జగద్భ్రష్టం శ్రుతేఽస్మిన్సకలం శ్రుతమ్
స్మృతే చాస్మిజ్జగత్స్మృత్యం స్థితేఽస్మిన్సంస్థితం జగత్.

ఈ పరమాత్మ దర్శించబడ జగత్తంతయును దర్శించబడినదగుచున్నది. శ్రవణమున ద్విబడ సమస్తమును శ్రవణమునర్పబడినదగుచున్నది. స్మృతింపబడ బ్రహ్మాండమంతయు స్మృతింప బడినదగుచున్నది. మఱియు నీతడుండుట చేతనే జగత్తంతయును స్థితి గల్గియున్నది.

ఏష జాగర్తి సుప్తానాం ప్రహరత్యవివేకినామ్
హరత్యాపదమార్తానాం వితరత్యమహాత్మనామ్.

ఇంద్రియములన్నియు నిదురించునపుడును ఈ యాత్మ మేల్కొనియే యుండును. అవి నిదురకులపై నిదియే ప్రహరమునప్పును. దుఃఖముల యాపదల నిదియే బాపును. పరిచ్ఛిన్నాత్మ స్వ రూపమగు ఈశ్వరుని యుపాసించువారి వాంఛితముల నీడేర్చునదియు నిదియే.

విచరత్యేష లోకేషు జీవఏవ జగత్ప్రతే
విలసత్యేవ భోగేషు ప్రస్ఫురత్యేవ వస్తుషు.

ఈ యాత్మయే లోకమున జీవరూపమున విహరించుచున్నది; భోగముల ననుభవించు యిదియు యిదియే. మఱియు వస్త్రాలంకారాదులచే నిదియే శోభిత మొనర్చబడుచున్నది.

ఆత్మనాత్మానమేవాతః శాన్తేనానుభవన్భవీ
స్థితః సర్వేషు దేహేషు తీక్ష్ణత్వం మరిచేన్న్వీవ.

కాన నీయాత్మయే శాంతరూపమున స్వాత్మ నే యనుభవించుచు, మిరెపథలములందు తీక్ష్ణత్వము వ్యాపించియుండునట్లు సర్వదేహములందును వ్యాపించియున్నది.

చేతనా కలనారూపీ సబాహ్యభ్యంతరాశ్రితః
జగత్పదార్థసంభారే సత్తాసామాన్యమాస్థితః.

'చేతనా' 'కలనా' (పూర్వోత్తర పదార్థానుసంధానము 'చేతనా' వర్తమాన పదార్థ ద్విగమము 'కలనా') రూపముల ధరించినదై బాహ్యభ్యంతర చేతనోపాధులందీ యాత్మయే ఆశ్రిత మగుచున్నది. మఱియు అధిష్ఠానసత్తాసామాన్యరూపమున సర్వజగత్పదార్థములందు నిదియే వ్యాపించియున్నది.

ఏష శూన్యత్వమాకాశే షున్ద్రపష సదాగతౌ
ప్రకాశత్యైవ తేజస్త పయస్సేష రసః పరః.

కాశిన్యమవనావేవమాన్యమేవ హుతాశనే
తైత్తిమేష నిశానాథే సత్తాచైవ జగద్గణే

ఆకాశమందలి శూన్యత్వము, వాయువందలి నిరంతరచలనము, అగ్నియందలి ప్రకాశము, రసమయపదార్థములందలి రసము, పృథివియందలి కాశిన్యము, అగ్నియందలి యుష్ణత్వము, ఆంధ్రునియందలి కిరణత్వము, బ్రహ్మాండములందలి సత్తారూపము, నీ యాత్మయే.

మమీపిండే యథా కార్మ్యం శైత్యం హిమకశే యథా

యథా పుష్పేషు సాగర్మ్యం దేహీ దేహపతిస్తథా. 26

మనీయండు నలుపుడనము, మంచుచుండు చల్లడనము, పువ్వుములందు మగంధమున్న యున్నటుల సర్వ దేహములందును దేహియగు ఆత్మవ్యాపించి ప్రకాశించుచున్నాడు.

యథా సర్వగతా సత్తా కాలః సర్వగతా యథా
ప్రభుశ్చక్తిర్మహీ యస్య సర్వదేశగతా యథా. 27

రూపాలోకమనస్కారయుక్తం సత్త్వం తథాత్మనః
నిత్యః సోఽయం మహాదేవో దేవానామేవ బోధకః. 28

సత్త్వము, కాలమున్న సర్వత్రయెట్లు వ్యాపించియున్నవో, వికాలముగు పృథివి యెట్లుం
తట అనుగతమైయున్నదో, అట్లునే సేత్రాతీంద్రియవ్యాపారములందును, మనస్సునందును ఆత్మయే
వ్యాపించి వాటినిన్నింటిని ప్రకాశింపజేయుచున్నది. మహాదేవుడగు నీయాత్మ నిత్యమై, బ్రహ్మాది
దేవతలకుఁగూడ ప్రకాశమై యుండుచున్నది.

అహమేవాస్మి మే నాస్తి కలనాపి కిలేతరా
రేణునేవాణునా వ్యోమ్ని పద్మపత్రమివాంభసా. 29

నేను శేవలకుద్ధస్వరూపుడను. ఆకాశమునకు ధూళికణముతోటిన్ని, కములమునకు
జలముతోటిన్ని సంబంధములేనట్లు యితర కల్పనతో నాకెట్టి సంబంధములేదు.

సంభ్రమేజేవ పాపాజే సంబంధో మయి నేతరైః
సుఖదుఃఖశ్రియో దేహీ మా పతన్తు పతన్తువా. 30

భయకంపనాదులతో శిలశేమియు సంబంధములేనట్లు, అన్యపదార్థములతోటి నాశేమియు
సంబంధములేదు. సుఖదుఃఖములు దేహమునకుకలుగుగాక కలుగకుండుగాక! వానితో నాశేమిపని?

తుమ్మకోపరి ధారాశ్చ కా నఃక్షతిరుపస్థితా
దీపాశ్లాఠిగతో రజ్జ్వా నాలోకో బధ్యతే యథా. 31

తథానాయమహం బధః సర్వభావగణాతిగః
సంబంధః కోస్తునః కామైర్భావాభావైరథేన్ద్రియైః. 32

సారకాయై నీటిధార పడినను, లోనున్న యాకాశమునకు హనిలేనట్లు సుఖదుఃఖములచే
మాశేమిహనిగల్గును? స్వాంగములగు తైలాదులనతిక్రమించి సర్వత్రవ్యాపింపజనునట్టి దీపప్రకాశము
త్రాటిచే నెన్నడుబంధింపబడజాలనట్లు ఆత్మస్వరూపుడనై సర్వపదార్థాతీతుడనైన నేనెద్దాని
చేతను బంధితుడనుగానేరను. మఱియు శుద్ధచైతన్యస్వరూపుడనగు నాకు భావాభావరూపములైన
కానుములతోగాని, యింద్రియములతోగాని సంబంధమేమి?

కేన సంబధ్యతే వ్యోమ కేన సంబధ్యతే మనః
శరీరే శతథాయాతే ఖండనా కా శరీరేణ. 33

ఆకాశమునెవరు బంధింపగలరు? మనస్సునెవరు వధింపగలరు? దేహము నూలుప్రక్క-
లైనను, దేహరహితముగు ఆత్మయెట్లు ఖండింపబడును?

కుంభేభగ్నే త్మతే త్మిదే కుంభాకాశస్య కా త్మతిః
విశాచక ఇవాదృశ్యో మనో నామోదితం ముధా. 34

ఘటము పగిలినను, రంధ్రముపడినను, నశించినను ఘటాకాశమున శేమిహని? అదృశ్య
వికాచతుల్యముగు మనస్సే సర్వరూపముల వ్యర్థముగ నుదితముగుచున్నది.

జడే తస్మిన్ తే బోధాత్కానః క్షతిరుపస్థితా
సుఖదుఃఖమయీ యస్య వాసనా తస్యనో మమ. 35

అభవత్పూర్వమద్యైకా సంపన్నాతనునిర్వృతిః
అన్యో భుక్త్యైస్య ఆదత్తైస్యస్యస్యానర్థసంకటః. 36

అన్యః పశ్యత్యహః సూర్యం కస్యేయం ఖలుచక్రికా
భుక్త్యై ప్రకృతిరాదత్తే మనోదేహస్య సంకటః. 37

జడమగు నీమనస్సు ఆత్మజ్ఞానముచే నశింప మనకు హనియేమి? సుఖదుఃఖములగు
వాసనలతోఁగూడినదై వామనస్సు పూర్వమజ్ఞానదశయందుండియుండెను. కాని యిపుడపరిమిత
సుఖమున్నవిక్రాంతియు నాకులభించినది. ఆహ! వీక్షించునదియు, అనుభవించునదియు, గ్రహించు
నదియు, అన్యసంకటము నొందునదియు, మఱియొకటేగాని నేనుకాదు. భోక్తృత్వాదులతోటి
యభేదాధ్యానమును నీయజ్ఞానము ఇతివ్రజాలికచక్రతుల్యముగు యెవని చాగుర్వముచే సంభవిం
చినది? చైతన్యప్రతిబింబితముగు ప్రకృతియేఅనుభవించుచున్నది. మనస్సే గ్రహించుచున్నది,
దేహమే దుఃఖమునొందుచున్నది, నేనుకాదు.

దుష్టాత్మా మార్భవమస్తీహ నకించిత్కేవలే త్మతిః
నమే భోగస్థితో వాంఛా నచ భోగవివర్జనే. 38

యదాయాతి తదాయాతు యత్రయూతి ప్రయాతు తత్
సుఖేషు మమ నాపేక్షా నాపేక్షా దుఃఖవృత్తిషు. 39

సుఖదుఃఖాన్యపాయాన్తు యాన్తువాప్యహమేషుకః
వాసనా వివిధా దేహీ త్వస్థం చోదయమేవవా. 40

ప్రయాన్తు నాహమేతాసు నచైతా మమ కాశ్చన

ప్రకృతిదోషములచే మలినమైన ఆత్మయందే యిట్టి అజ్ఞానము జనించుచున్నదిగాని
శుద్ధాత్మకెట్టి హనియున్న లేదు. భోగములనుభవించుటయందుగాని, నర్థించుటయందుగాని
నాకు కోర్కెయేమియునులేదు. ఏది వచ్చునో వచ్చుగాక, పోవునో పోవుగాక! సుఖములందఱి
గాని, దుఃఖములందుఱిగేత గాని నాకులేదు. సుఖదుఃఖములువచ్చుగాక, పోవుగాకనాకు! వాటితో
నేమిపని? అట్లునే వివిధవాసనలన్న దేహమున యుత్పన్నమగుగాక, లేక నశించుగాక! నాకు
వాటితోగాని వాటితోనాకుగాని సంబంధమేమియునులేదు.

ఏతావంతమహం కాలమజ్ఞానరిపుణా హతః. 41
హృత్వా వివేకసర్వస్వమేకాంతమవపోధితమ్
వైష్ణవేన ప్రసాదేన స్వసముత్థేన చారుణా. 42
ఇదానీం సంపరిజ్ఞాయ మయైష పరిమోషితః
అహంకారపిశాచోఽయం శరీరతరుకోటరాత్. 43
పరావబోధమంత్రేణ మమేదానీమపాకృతః
నిరహంకార యతోఽయం మచ్ఛరీరమహాద్రుమః. 44
పుణ్యతామలమాయాతః ప్రఫుల్ల ఇవ రాజతే

నేనింకకాలమునకును అజ్ఞానమును శత్రువుచే హతుడైనాతి. ఆతడు నాసర్వస్వ మవ హరించి నన్ను నాశమున గూలవై చెను. కాని విష్ణుభగవానుని యనుగ్రహముచే నాయందునయిం చిన విచారజ్ఞానముచే నేనిపుడాశత్రువును కనిపెట్టి తొలగించివైచితిని. మరియు అహంకారమును పిశాచమును శరీరవృక్షకోటమునుండి పరబ్రహ్మజ్ఞానమును మంత్రసహాయమున వెడలగొట్టితిని, ఇట్లు అహంకారపిశాచరహితమై నాదేహమును మహాపుష్పము మిగుల చువిత్రతనొంది విలసిల్లు చున్నది.

ప్రశాంతమోహదారిద్ర్యో దురాశాదోషసంక్షయే. 45

వివేకధనసంభారాన్నితోఽస్మి పరమేశ్వరః

దురాశాదోషములు శమించునిమిత్తమును, అజ్ఞానదారిద్ర్యసహాయమును కలెనును వివేక ధనసమూహమును బడసినవాడనై నేనిపుడు పరమేశ్వరుడనై వెలయుచున్నాను.

జ్ఞాతం జ్ఞాతవ్య మఖిలం దృష్టా ద్రష్టవ్యదృష్టయః. 46

తత్రాప్తమధునా యేన నాప్రాప్తమవశిష్టతే

తెలిసికొనదగినదంతయు నేనిపుడు తెలిసికొంటిని. చూడదగినదంతయు చూచితిని. మరియు దేనినిపొందిన విక పొందదగినదెద్దియు శేషించుకుండునో, అట్టి యుత్తమ పదార్థము (అత్యజ్ఞానము)ను పొందితిని.

దిప్త్యాదూరోష్ణ తానర్థా మచేత విషయోరగామ్. 47

సంశాంతమోహనీహారం శాంతాశామ్యగతృప్తికామ్

రజోరహిత సర్వాశాం శీతలోపశమద్రుమామ్. 48

ప్రాప్తోఽస్మి వితతాం భూమిమున్నతాం పారమార్థికీమ్

అనర్థములులేనిదియు, విషయసర్పములు తొలగినదియు, మోహమును మంచు నశించినదియు, అశయమ పృగతృప్త లేనిదియు రజోగుణమును ధూళి నిక్కులంజెవటను గన్పట్టినదియు, ఉపశాంతి యైన శీతలచ్ఛాయగల పృక్షములగలదియు, వికాలమును, అత్యున్నతమునునగు యీ పారమార్థిక భూమిదేశమును నేనిపుడు పొందితిని.

స్తుత్యా ప్రణత్యా విజ్ఞప్త్యా శమేన నియమేనచ. 49

లబ్ధోఽయం భగవానాత్మా దృష్టశ్చాధికతః స్ఫుటమ్

అహంకారపదాతీతశ్చిరాత్సంస్మృతిమాగతః. 50

స్వభావాద్భగవానాత్మా విష్ణోర్బ్రహ్మ సనాతనమ్

స్తుతి, ప్రణామ, ప్రార్థనలచేతను, నియమములచేతను, శమముచేతను విష్ణుదేవుని సేవింప, భగవంతుడగు నాయాత్మ దేవుడు నాకు లభించెను. మరియు ప్రత్యక్ష రూపమున యాతడు నాచే గాంచబడినను. విష్ణుభగవానుని కృపచేతనే అహంకారమునకు పరమై నట్టి ఈ యాత్మచైతన్యము మునకిపుడు నాస్మృతిపథమునకు వచ్చినది. విష్ణుదేవుని యనుగ్రహముచేతనే, సనాతనబ్రహ్మమును చిరకాల భగవంతుడునగు ఆత్మ యిపుడు నాచే సంస్మరింపబడెను.

ఇన్ద్రియోరగగర్తేషు మరణ శ్వభ్రభూమిషు. 51

తృప్తాకరంజకుంజేషు కామకోలాహలేషుచ

వాసనావనజాలేషు జన్మకూపాస్తరేషు చ. 52

దుఃఖదావాగ్నిదాహేషు దుఃఖదావాగ్నిహారిషు

పాతోత్పాతదశాలత్తై ర్మజ్జనోన్మజ్జనభ్రమైః. 53

ఆవిర్భావతిరోభావైరాశాపాశవిచ్ఛేద్యనైః

అహం చిరమహంకారద్విపా సమవమోషితః. 54

నిశాయామల్పనిర్భాత్యా పిశాచేనేవ జగ్గతే

ఇంద్రియములను సర్వవిలుములును, మరణమును గర్తములును, తృప్త్యును కంటకపుష్ప ములును, గలదియు, కామమును పక్షుల కోలాహలముతో గూడినదియు, జన్మజన్మాంతరములను బావులుగలదియు, దుఃఖమును దావాగ్ని (పచ్చలించుచున్నదియు, మనుజులు ప్రాణ, ధనములహరించు చోరులు గలదియునగు వాసనా వనసమూహములందు, పతనోత్పతనరూపములగు విపథ సంపదలతో గూడి, మునుగుచు లేలుచు (ఉద్ధృష్టభోగతులను బడయుచు), జన్మాదుల మవిర్భావతిరో భావ ములచేతను, ఆశాపాశక్రియలచేతను, అత్యనవహరించు చట్టి అహంకారమును శత్రువుచేతను, అల్పసామర్థ్యముగలవాడరణ్యమున పిశాచముచే భాధింపబడునట్లు నేను మిగుల భాధింపబడితిని.

స్వయమేవ త్వథేదానీం క్రియాశక్త్యా స్వయైవహి 55

శౌరిణా వ్యపదేశేన వివేకశ్రీర్విబోధితా

ప్రబుద్ధే భవతీశానే తమహంకార రాక్షసమ్. 56

న పశ్యామి నభోదీపే జ్వలితే తిమిరం యథా

కాని విష్ణుభగవానుని యనుగ్రహముచే నాయందిపుడు వివేక మనువిభవము స్వయముగ నుద్గీర్ణమయ్యెను. అట్టి వివేకవిభవముచే ఆత్మ ప్రభుత్వముకాగా, దీపముచే నంధకారమువలె అహంకారమును రాక్షసుకు అదృశ్యత్వముఁ జెందెను.

తస్మాహంకారయత్సయ మనోవివరవాసినః.

57

దీపస్యేవ ప్రశాస్తస్య నవేద్వి గతిమిశ్వరః

అరిన దీపము గన్పడని చందమున శుద్ధాత్మస్వరూపుడైన సేవితుడు మనోబిలమున వసించునట్టి అహంకారమును యత్తుని బాడను గాంపకున్నాను.

దృష్ట ఏవ త్వయీశానే పలాయనపరాయణః.

58

సంపన్నో మదహంకారశ్శరీరః సూర్యోదయో యథా

అత్మస్వరూపుడవగు నోదేవా! సూర్యోదయముకాగా చోరుడు చదుగతునట్లు, మదర్శన (సాక్షాత్కార) సూత్రముచే నాయహంకారము పలాయనమైనది.

అనదభ్యుత్థితే తస్మిన్నహంకారే పితృచవత్.

59

గతే తిష్ఠామ్యహం స్వప్నో నిరోసన ఇవ ద్రుమః

శామ్యామి పరినిర్వామి జగత్సస్మిన్ప్రబోధవాక్.

60

పితృచమునలె మిథ్యారూపమున యావిర్భవించిన ఈహంకారము తొలగగా, అజగరములేని పృథువాటికవలె సేను స్వప్నోడనై యున్నాను. మఱియు ప్రబోధము జెంది కాంతి యుండునై సుఖముగ నీ జగంబుననున్నాను.

తస్మై రేణోజ్జితోఽస్మితి నివృత్తోఽస్మి చిరోదయమ్

తై త్యమభ్యాగతోఽస్మ్యైవః శాస్త్రశామ్నగత్పక్తికః.

61

ప్రావృడంబుభరన్నాతః శాస్త్రదావ ఇవాచలః

అత్యాపహరియగు అహంకారమునుండి సేవితుడు విడుదలబొందితిని. కనుకనే యుత్తమ కాంతిని బడయుచున్నాను. మఱియు ఆశయను మృగత్వస్థ శమింపటచే, వర్షముచే శమించిన దావాగ్నిగల సర్వతమువలె నాయంతఃకరణము కడుశీతలమై యొప్పుచున్నది.

ప్రమార్జితేహమిత్యస్మిన్నదే స్వార్థవిచారతః.

62

కోమోహః కాని దుఃఖాని కాః కదాశాః క ఆధయః

నరకస్వర్గమోక్షాది భ్రమాః సత్యామహంకృతౌ.

63

భిత్తావేవ ప్రవర్తంతే చిత్రేహ న నభస్తతే

అత్మవిచారముచే అహంకారము తొలగింపబడ నిక మోహమేమి? దుఃఖమేమి? దురాశయ? మనోవ్యధలేమి? ఏలన స్వర్గ, నరక, మోక్షాది భ్రాంతిరూపచిత్రములన్నియు అహంకారమును భిత్తి యుండిననే సంభవించునుగాని కూన్యాశాశమున సంభవించ సేవుగదా!

అహంకారకలాపితై చిత్రై జ్ఞానచమత్కృతిః

నరాజతేఽంశు కే వ్లూనే యథా కుంకుమరంజనా.

64

కులిన కుక్రమండు కుంకుమరంగు శోభించనట్లు, అహంకారమును యున్మాదము చిత్రముననున్నంతటకు జ్ఞానము శోభింపనేరదు.

నిరహంకారజలదే తృష్ణాసారవివర్జితే

భాతి చిత్తతరదోఽస్మిన్ స్వచ్ఛయా కాన్తిశాలినీ.

65

అహంకారమును మేఘము లేనిదియు, తృష్ణయును మంచుతొలగినదియునగు చిత్తమును శరదాకాళమున ప్రకాశవంతమును నైర్మల్యమును పండిక భాసించును.

నిరహంకారపజ్కాయ సంప్రసన్నాన్తరాయచ

మహ్యామానస్తనరసే తుభ్యమాత్మన్న మోనమః.

66

అహంకార పంకరహితమై, అతిప్రసన్నమై, ఆనందసాగరమై, సాక్షిరూపమై బ్రహ్మమై దనదు నోయాత్మ (బహు) స్వరూపమా! నీకు వందనములు.

శాస్త్రేన్ద్రియోగగ్రాహాయ క్షీణచిత్తైర్వవహ్నామే

ఆనందాంబుధయే తుభ్యం మహ్యామాత్మన్న మోనమః.

67

నశించిన యింద్రియములను ప్రారజలజంతువులు (మొసళ్లు)గలదియు, చిత్తమును బడలాగ్ని శమించినదియునగు, ఆనందసముద్రరూపమునైన ప్రత్యేగాత్మస్వరూపమునకు నమస్కారము.

గతాహంకారమేఘాయ శాన్తాశాదావవహ్నాయే

మహ్యామానస్తనై లాయ విశాన్తాయ నమోనమః.

68

అహంకార మేఘరహితమును, ఆశాదావాగ్ని వివర్జితమును, విశాలమును నగు అత్మరూప పర్వతమునకు నమస్కారము.

ప్రభుల్లానస్తపద్మాయ శాస్త్రచిన్తామయోర్మయే

మహ్యాం సన్మానసాయాత్మంస్తుభ్యమన్తర్న మోనమః.

69

ఆనందమును వికసితకమలసహితమును, చింతాశోగరూప తరంగవర్జితమును, సాక్షి రూపమును నగు అత్మయను నిర్మల మానస సరోవరమునకు నమస్కారము.

సంవిదాభాసపత్యాయ పద్మకోటరవాసినే

సర్వమానసహంసాయ స్వాత్మనోఽన్తర్న మోనమః.

70

బుద్ధిప్రతిబింబితచైతన్యమును యత్తుండును, హృదయకమలవాసియు, సర్వజీవులయొక్క మానసహంసయు నగు అత్మకు నమస్కారము.

కలాకలితరూపాయ నిష్కలాయామృతాత్మనే

సదోదితాయ పూర్ణాత్మన్ శశినే తే నమోనమః.

71

పంచప్రాణ, దశేంద్రియ, మనోబుద్ధులను పడునాటు కళలచే కల్పితమయిన రూపము గలదియు, నిరవయవమును, అమృతరూపమును, నిత్యోదితమునగు ఓపూర్ణాత్మస్వరూపమా! నీకు వందనములు.

సదోదితాయ శాన్తాయ మహాహృద్ధ్యాన్తహరిణే

సర్వగాయామృదృశ్యాయ చిత్సూర్యాయ నమోనమః.

72

సదోదితమై, కాంతమై, నృదయస్థ అజ్ఞానమహాంధకారవివాళకమై, సర్వవ్యాపియై నను ఆదృశ్యరూపముననున్నదై యొప్పునట్టి చిద్రూపనూతనము పెక్కునందనములు.

అస్మేహాస్మేహదీపాయ వృత్తినిష్ఠాస్తవర్తినే

స్వభావాధారధీరాయ చిద్దీపాయ నమోనమః.

73

తైలరహితమై, పరమప్రేమప్రదీపకమై, వృత్తినిష్ఠమగుమను సత్తిగల్గి పదార్థస్వభావములన్నిటికి నాధారమై, బుద్ధిప్రకాశకమై భాసిండునట్టి ఆ త్తదీపమునకు నమస్కారము.

మదనానలసంతప్తే శీతేన మనసా మనః

భగ్నమస్తర్గమూ తప్తమయసేవ బలాదయః.

74

కామాగ్నిసంతప్తమైన మనస్సును తప్తలోహమును శమాది గుణయుక్తముగు మనఃబను శీతలలోహముచే నేను ఛేదించివైచితిని.

ఇద్రియేజేద్రియం ఛిత్వా ఛిత్వాచ మనసా మనః

అహంకృతిమహంకృత్యా ఛిత్వా శేషో జయాయుహమ్.

75

సాక్షివైతస్వము నైపునకు మజ్జలు యింద్రియములచే బహిర్ముఖముగ బోవునట్టి యింద్రియములను నిగ్రహించి, అవిద్యమనున శబ్దముననుచే మలిన మనస్సును జయించి, అత్మాహంకారముచే అహంకారమును విచ్ఛిన్నమొనర్చి, శేషించిన చిన్మాత్రస్వరూపమందు స్థితిగల్గి నేనిపుడు సర్వోత్తముడనై భాసిండుచున్నాను.

భావేనాభావమాచ్ఛిద్య హిత్యా తృప్తామతృప్తయా

నిష్ఠివ్య ప్రజ్ఞయాప్రజ్ఞా జ్ఞోఽజ్ఞః సత్తోసి తే నమః.

76

ఓ ఆత్మదేవా! శ్రద్ధచే అశ్రద్ధను జయించి, సంతుష్టిచే తృప్తను వినాశమొనర్చి, వినారముచే అవిచారము నంతమొందించి, జ్ఞాతృత్వాభిమానరహితుడనై శేవలము జ్ఞప్తిమాత్రమై వెలుంగు సత్యాత్మస్వరూపముగు నీకు నమస్కారము.

మనసామనసి చ్ఛిన్నే నిరహంకారతాం గతే

భావేన గలితే భావే స్వచ్ఛస్థిపామి కేవలః.

77

మనస్సు మనస్సు ఛేదించబడ, అహంకారము రహితముకాగా, బ్రహ్మహంభావముచే దేహాంభావము నశింప, యిపుడు నేను కేవలము చిద్రూపుడనైయున్నాను.

నిర్భావం నిరహంకారం నిర్మనస్క-మనసీతమ్

కేవలం స్పృహశుద్ధాత్మస్యేవ తిస్థితీమేవపుః.

78

భావనారహితమై, అహంకారమహానశ్చితమై, యేకోక్తాయులేక నా శరీరమిపుడు శేవలము. (ప్రాణక్రియమాత్రముచే శుద్ధాత్మయందు నెలకొనియున్నది.

హేలాను కంపితానన్త విశ్వేశాదతిశాయినీ

పరమోపశమోపేతా జాతేయం మమ నిర్వృతిః.

79

భోగైశ్వర్యాదుల సంప్రదానముచే లీలామాత్రమున తమ భక్తకోటి ననుగ్రహించు విశ్వగులగు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాదులకంటె నధికమును, పరమశాంతియుతమునగు నిరతిశయానందమందు నాతిపుడు విశ్రాంతి లభించినది.

ప్రశాస్తమోహవేతాలో గతాహంకారరాక్షసః

కదాశాయాపికోన్ముక్తో జాతోఽస్మి విగతభ్రష్టః.

80

మోహమును దేతాశమస్తమింప, అహంకారమును తాక్షనుడు నాశమొంద, దురాశాపిశాచము తొలగగ యిపుడు నేను సంతాపరహితుడనైతిని.

తృప్తానర్జుగుణం ఛిత్వా మచ్ఛరీరకపంజరాత్

నజానే క్వగతోఽస్థియ దురహంకృతి పక్షిణీ.

81

తృప్తయను త్రాటిన త్రెండుకొని నాశరీరమును పంజరమునుండి దురహంకారమును పక్షి యిపుడెవటికో యెగిరిపోయినది.

ఉద్ధూలితే ఘనాజ్ఞానకులాయే కాయపాదపాతే

నజానే గత ఉద్ధీయ క్వాహంభావవిహంగమః.

82

జ్ఞానాభ్యాసమును ధూళిచే యెగురగొట్టబడినదై అహంభావమును పక్షి ఘనమైన అజ్ఞానకులగుటచే నదలి నాదేహమును వృక్షమునుండి యిపుడెటకో పారిపోయినది.

దురాశాద్విర్హదారాత్స్య ధూసరా భోగభస్మనా

భయభోగిహితా దిష్ట్యా భూయస్యో వాసనాః క్షతాః.

83

లిడురాశలచేతను దేహాదులంద యత్మాభిమానముచేతను మలినమై, భయరూపనర్పములకు హితమొనర్చునదై నట్టి అసంఖ్యాకములునగు వాసనలిపుడు సాభాగ్యవశమున క్షయమొందినవి.

ఏతావన్తమహం కాలం కోఽభూవం చిత్రమీదృశమ్

యేనాహమేష మిత్థైవ దృఢాహంకారతాం గతః.

84

అహ! ఏమి ఆశ్చర్యము! యింతకాలము మిథ్యాభావముగు ఘనాహంకారమునే గుఱిశయించుమండినట్టి యానే నెవడను?

అద్యాహమస్మి జాతోఽయమహమద్య మహామతిః

అహంకారమహాభ్రేణ యత్రాప్తేనాలముజ్జితః.

85

నేనిపుడు ప్రత్యక్షముగ నిరతిశయానందరూపుడనైతి. ఏలన, అపరిభిన్నబ్రహ్మసాక్షాత్కార వృత్తియుతుడనగు నేను అహంకారమును కృష్ణమేఘమునుండి యిపుడు విమృశ్యుడనైతి.

దృష్టోఽయమాత్మా భగవాన్స్తతై వాధిగతో మయా

అలభ్యశ్చాను భూతోఽజ్ఞం స్వానుభూతో నియోజితః.

86

వాక్యప్రమాణముచే గాంధబడి, ముననముచే లెప్పగు పొండబడినదై, సమాధియందు మనస్సు చిరకాలము సంలగ్నమగుటచే లభ్యమైనట్టి స్వాత్మానుభవమునందు (దేహభావమువలెనే ఆత్మభావమున్ను క్షురించేలాగున) భగవంతుడగు నీయాత్మను నేను నియోగించితిని.

గతాస్పదం గతమననం గతైషణం
తిరస్కృతం నిపుణమహంకృతిభ్రమైః
నిరీహితం వ్యవగతరాగరంజనం
వికాతుకం ప్రళయమిదం గతం మనః.

మతీయునిపుడు విషయశూన్యమై మననవివర్జితమై ఈషణారహితమై అహంకారభ్రమలన్నిటిని తిరస్కరించి నిపుణునివలె రాగ రహితమై భోగేచ్ఛావివర్జితమై నామనస్సిక్తుడు ఇంద్రునివలె అగ్నివలె శమించిపడెను.

దురుత్తరాః సమవిషమా మహాపదః
సుదుఃసహాః ప్రభవనదీర్ఘదోషదాః
గతాః క్షయం సమధిగతో మహేశ్వర
శ్చిదవ్యయోపగతమచిత్త్య మస్తరే.

ఇత్యాద్యై వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్త్యోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే బ్రహ్మత్వచిన్తనానామ పంచత్రింశః

సర్గః || 35 ||

తరింప చుస్సాధ్యములును, ఒక్కొక్కప్పుడు చిరకాలమొకేవిధముననుండునవియు, దుస్సహములును, పలువిధ జన్మపరంపరలకు హేతుభూతములును, కామక్రోధాది దీర్ఘదోషముల గల్గజేయునవియునగు గొప్పయాపదలన్నియును యిపుడు క్షయమొందినవి. మతీయు అద్యయచిత్స్వరూపుడగు మహేశ్వరుడు (పూర్ణాత్మ) నాకు సంప్రాప్తమయ్యెను. ఏలన, సాక్షిచైతన్యమున జడత్వమునది జ్ఞానముచే భాధితమయ్యెనుగదా !

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

బ్రహ్మత్వలాభచింతయను పంచత్రింశ

సర్గము || 35 ||

ప టీ త్రిం శః స ర్గః .

ప్రహ్లాద ఉవాచ :-

ఆత్మా సర్వపదాతీతశ్చిరా త్సంస్మృతిమాగతః
దిష్ట్యా లభోఽసి భగవన్నమస్తేస్తు మహాత్మనే.

1

[ప్రహ్లాదుడు:- చాలదినములు గడచినవిమ్మట నేడు, నిరతిశయానందస్వరూపమగు ఆత్మ స్మృతికి వచ్చినది. భగవంతుడ! అద్భుతవశమున విమ్ము బొందితిని. మహాత్ముడవగు నీకు నమస్కారము.

అభివన్ద్యాథ చాలోక్య చిరమాలిఙ్గ్యసే మయా
కోఽన్యః స్యాత్త్యదృతే బద్ధుర్భగవన్మువనత్రయే.

2

నిన్నుజూచుచు, ననుస్మరించి, చిరాలింగన మొనర్చుచున్నాను - ఏకత్వమును, క్షీరోన్మయమును బొందుచున్నాను. భగవన్! నీవు గాక ముల్లోకమల పరమప్రియుడు మరెవరున్నాడు.

హంసి పాసి దదాసి త్వం స్థాసి యాసి వివల్లసి
అయంప్రాప్తోసి దృష్టోసి కిం కరోమి క్వ గచ్ఛసి.

3

నిన్నుబొందనంతవఱకు రక్షణ, ధ్వంస, స్తవన, గమనాదిక్రియలు, తదితరవ్యవహారములు : పగుచున్నవి. ఇప్పుడు నిన్నుబొందితిని, కంటిని నీవేమి యొనర్చుచుచున్నావు? ఎటకరుగుచున్నావు? (అనగా, ఇక నీక్రియలు సంభవములుగావు.)

స్వసత్తాపూరితాశేష విశ్వ విశ్వజనీన భోః
సర్వత్ర లక్ష్మ్యసే నిత్యమధునా క్వ పలాయసే.

4

నీవు నీ సత్త్వలన విశ్వమునంతటిని వ్యాపించి, సర్వత్ర అగుపడుచున్నావు. ఇప్పుడు నీ దృష్టికి పారిపోవుచున్నావు.

ఆవయోర న్తరం భూరి జన్మవ్యవహితా న్తరమ్
అమారమద్య సంపన్నం దిష్ట్యాదృష్టోఽసి బాధన.

5

జన్మవలన గలిగిన భేదము పూర్వము మన మధ్యమందెను. ఇప్పుడది తొలగిపోయినది. ఇప్పుడు, నీవు నాకు సమీపస్థుడవైతివి. హితుఁడా! అద్భుతవశమున నేడు నీ సాక్షాత్కారమును బొందితిని.

నమస్తే కృతకృత్యాయ కర్త్రే భర్త్రే నమోస్తుతే
నమః సంసారవృన్తాయ నిత్యాయ విమలాత్మనే.

6

నమశ్చక్రాబ్జహస్తాయ నమశ్చన్ద్రార్ధధారిణే
నమోవిబుధనాథాయ నమస్తే పద్మజన్మనే.

7

వాచ్యవాచకదృష్ట్యైవ భేదోయోఽయమిహావయోః

అసత్యా కల్పనైవైషా వీచివీచ్యమ్భసోరివ.

8

త్వమేవానన్తయానన్త వస్తువైచిత్ర్యరూపయా
భావాభావవిలాసిన్యా నిత్యయైవ విజృంభసే.

9

నమో ద్రష్టే నమః ప్రప్టే నమోఽనన్త వికాసినే
నమః సర్వస్వభావాయ నమస్తే సర్వగాత్మనే.

10

నీవు కృతకృత్యుడవు. నీవు ఈ జగత్కర్తవు, భర్తవు, నీకు నమస్కారము. నీవు ఈ సంసారపుత్రమునకు పుంతస్వరూపుడవు. నీకు నమస్కారము. నిత్యనిర్మలాత్ముడవగు నీకు నమః.

స్మారము, చక్రాబ్జహస్తా! చంద్రార్ధగత! విభుధవాధా! పద్మజా! నమస్కారము. వ్యవహారిక
దృష్టికిఁగనబడు మన అంతరము, నీటికిని అలలకుల భేదమువలె ఆసత్యకల్పనయే. నీవు అనంత
విచిత్రరూపిణియును, సదసద్రూపిణియును నగు మాయవలన, అనాదికాలమునుండి విజృంభింపు
చున్నావు. నీవు దృష్టవు, స్రష్టవు, సర్వస్వరూపుడవు, సర్వవ్యాపివి. నీకు నమస్కారము.

ప్రతిజన్మ చిరం బహూన్యో దీర్ఘదుఃఖవతా మయా

త్వయా మయోపదిష్టేన దధే నాపహతేజసా.

11

అలోకితా లోకదృశో దృష్టా దృష్టానదృష్టయః

న ప్రాప్తస్తత్త్వయాఽనేన కించిదాసాదితం భవేత్.

12

నీవంతకాలము మద్యావమును బొంది, నాకామనాదోమనుసారము ప్రేరేపింపబడిన
అసత్వధమును ద్రోక్కి, పూర్ణస్వభావమును గోల్పోయి, జన్మజన్మాంతరము బహుదుఃఖము నను
భవించి అనేకములగు వ్యావహారిక నియమములను, వివేకానుకూలములగు దృష్టాంతములను గాంచి
రిగి. అందువలన, నేను నిన్ను బొందజాలక పోతిని. వ్యావహారికదృష్టి ఇందులకు లోబ్ధుడవాలను.

సర్వంమృత్యావృత్తపాపాణా వారి మూత్రమిదం జగత్

నేహస్తి త్వద్వృతే దేవ యత్రాప్తౌ నాభివాఙ్ముఖి.

13

దేవా! నీవుగాక, మృత్యావృత్తపాపాణజలమయమగు ఈ జగత్తంతయు మిథ్యయే.
నిన్నుబొందిన, సర్వము లభించినట్లే; ఇతరలోకములు మిగులవు.

దేవాయమద్య లభ్యోఽసి దృష్టోఽస్యధిగతోఽసిచ

సంప్రాప్తోఽసి గృహీతోఽసి నమస్తేస్తు న ముహ్యసి.

14

స్రుథా! నేను నిన్నుబొందితిని; దర్శించితిని; నీ యథార్థస్వరూపమును గ్రహించితిని.
నేను నిన్నుబొంది, గ్రహించుటవలన మోహము దూరమైనది. నీకు నమస్కారము.

యోఽక్షోః కనీనికారశ్శిజాలప్రోతవపుః స్థితః

దేవ దర్శనరూపేణ కథం సోఽత్ర న దృశ్యతే.

15

దేవా! నేత్రగోళరశ్మిగ్రథిత శరీరమగు అనగా, సాక్షాద్దర్శనమగు మరల కనబడకుండుటేమి?

యస్తస్య క్షిప్రస్యా స్పృశస్సర్వం గంధం తైలం తిల్నేయథా

స్పృశ్యమస్తః కరోత్యేష స కథం నానుభూయతే.

16

తిలయందున్న తైలము దానివంటియున్న పువ్వుయొక్క వాసనను గ్రహించునట్లు,
త్వక్కును, ఉష్ణాది స్పృశ్యవృత్తులను వ్యాపించి, అంతరంగమున ఆస్పృశ్యమగు బ్రకాశంబజేయనా
డను భూతిగోచరుడవకుండ నుండగలదా?

యః శబ్ద శ్రవణాదస్తః శబ్దశక్తిం పరామృశేత్

రోమాఙ్ఘ్రం జనయత్సక్తే స దూరస్థః కథం భవేత్.

17

శబ్దమును వివసంతకాత్రముననే శబ్దశక్తి బ్రకాశింపజేసి, శరీరమును గోమాంచితమొ
నగువాడు దూరస్థుడనబడనగునా?

జిహ్వోపల్లవలగ్నాని స్వదితస్యాగ్రతోఽపిచ

స్వదస్తే యస్య వస్తూని స్వదతే స న కస్య చ.

18

సకలజనప్రియకరములగు మధురావ్లాదిరసములను జిహ్వోగ్రముననుండి ఆస్వాదించు
అస్వాదించుటపడకుండునా? (అనగా, ప్రత్యక్షమే అని భావము.)

పుష్పగన్ధానుసాదాయ పూణహస్తేన దేహకమ్

య ఆలోకయతి ప్రీత్యా కస్యాసౌ న కరే స్థితః.

19

ఆపూణహస్తమున పుష్పగంధమును గ్రహించి, ప్రీతితో స్వదేహమును గాంచువాడు,
అస్థియు: (ప్రత్యక్షరూపుడే).

వేదవేదాంత సిద్ధాంత తర్కపారాణగీతిభిః

యో గీతః స కథం హ్యేత్యా విజ్ఞాతో యాతి విస్మృతిం.

20

వేదవేదాంతముల, తర్కమీమాంసాది శాస్త్రముల, పురాణముల వర్ణింపబడు ఆత్మను
అర్థము తెలిసికొనిన యిక్ మఱియు అనునది ఉండదు.

సై వేహ దేహభోగాలీ సుభగాపీయమద్యమే

అస్తర్న స్వదతే స్వచ్ఛే త్వయి దృష్టే పరావరే.

21

దేవా! ఇంతకుమునుపు రుచికరములగు భోగసమూహములు, స్వచ్ఛుడవగు నిన్ను గాంచిన
అర్థము రుచించుటలేదు.

త్వయా విమలదీపేన భానుః ప్రకటతాం గతః

త్వయా శీతతుషారేణ చంద్రః శిశిరతాంగతః.

22

నీ నిర్మలప్రభవలననే నూర్యుడు ప్రకాశించుచున్నాడు. నీవే శీతలతుషారమవై చం
ద్రుడు చల్లదనమొనగినావు.

త్వయైతే గురవః శైలాస్తయైతే ద్యుచరా ధృతాః

త్వయై వేయం ధరా ధీరా త్వయైవామృరమమృరమ్.

23

నీవు ఈ పర్యతములను భారవంతములుగ నొనర్చితివి. ఆకాశమున సంచరించి ఈ
ద్యువులను ధరించితివి. నీవలననే భూమి సర్వమును ధరించుచున్నది; ఋషియు ఆకాశము అవ
కాశమును బొందినది.

దిప్త్యామత్రామసిప్రాప్తో దిప్త్యాత్వత్తామహంగతః

అహంత్యం త్వమహం దేవ దిప్త్యాభేదోఽస్తి నావయోః.

24

అహం త్వమితిశబ్దాభ్యాం పర్యాయాభ్యాంమహాత్మనః

తవనా మమవా శాఖా సంయుక్తాభ్యాంనమోనమః.

25

నేను నీకును నాకును గలభేదము అవృత్తవశమున లోలగినది. నీవే నేను, నేనే నీవు.
మీరు ఇద్దరకును భేద మొకింతయలేదు. నీవు, నేను అనుశబ్దములు నీమహాత్మ్యమునే ప్రకటించుచు,
నిన్నీ తెలియపరచుచున్నవి. కారణ కార్యోపాధిపరములై, సమానాధికరణ్యములగు ఈ శబ్దద్వయ
మునకు నమస్కారము.

నమో మహ్యమనన్తాయ నిరహంకారరూపిణే
నమో మహ్యమరూపాయ నమః సమసమాత్మనే.

అనంతుడును, నిరహంకారుడును, యావదహితుడును, ఆత్మంతనమస్వరూపుడును
నాకు నమస్కారము.

మయ్యాత్మని సమే స్వచ్ఛే సాక్షిభూతే నిరాకృతౌ
దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నే స్వాత్మన్యేవేహ తిష్ఠసి.

స్వచ్ఛమును, సాక్షిభూతమును, నిరాకారమును, దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నమును
నాయందు నీవు వెలయుచున్నావు.

మనః ప్రక్షోభమామాతి స్ఫురన్తీన్ద్రియవృత్తయః
శక్తిరుల్లసతి స్ఫారా ప్రాణాపానప్రవాహినీ.

వహన్తిదేహాయన్త్రాణి కృష్టాన్యాశావరత్రయా
చర్మమాంసాస్థి దిగ్ధాని మనఃసారథిమన్తి చ.

అయం సంవిద్యపురహం న కాచిన్న కృతాస్తదః
దేహః పతతు వోదేతు యథాభిమతయేచ్ఛయా.

మనస్సు విశేషముగ జ్ఞానించుచున్నది. ఇంద్రియ వృత్తులు స్ఫురించుచున్నవి. ప్రాణాపానముల ప్రవహించుచున్న శక్తి విజృంభించుచున్నది. ఆకాషాశున లాగబడిన చర్మమాంసాస్థిముత్యములవలన, మనోసారథిలన తోలబడుచున్నది. — పీఠిలో నాకట్టిసంబంధములేదు. ఈశ్వరుని ముందుగాక కూలుగాక, ఈ కార్యములకు మూలమగు ఆత్మను గ్రహించితిని. ఇక, నా కేమి భయములేదు.

చిరాదహమహం జాతః స్వాత్మలాభశ్చిరాదయమ్
చిరాదుపశమం యాతి కల్పస్యాన్తే జగద్యథా.

చాలకాలమునకు విష్ణుట నే నాత్మను బొందగల్గితిని. కల్పాంతమున జగత్తు లయదును నట్లు చాలకాలమైన తరువాత నా భ్రాంతి అంతమొందినది.

చిరాత్సంసారగామిత్యాదీరే సంసారవర్తని
విశ్రాంతోఽస్మి చిరం శ్రాన్తః కల్పస్యాన్త ఇవానలః.

చాలకాలము సంసారమున దిరుగాడి, ఈ దీర్ఘసంసార పథమున పరిశ్రాంతి నందతిని. ఇప్పుడు కల్పాంతమునందలి అనలమువలె విశ్రాంతిని బొందితిని.

సర్వాతీతాయ సర్వాయ తుభ్యం మహ్యం నమోనమః
తేభ్యోఽపి నమస్తేస్తు యేమాం త్వం ప్రవదన్తి చ.

సర్వాతీతుడవును, సర్వస్వరూపుడవును, మత్స్వరూపుడవును నగు నీకు నమస్కారము. ఈ భ్యోహితులగును డెల్లు నేరాధి శాస్త్రములనును, గురువులకును నమస్కారము.

అఖిలానస్తసంభోగా నస్పృష్టా దోషవృత్తిభిః
జయత్యేకృతసంరంభో సాక్షితౌ పరమాత్మనః.

భోగ్యవస్తువులనన్నింటిని బ్రకాశింపజేయుచు, నాటి దోషములవలన స్పృశంబుడక
అఖిలభూతములను ఉదాసీనభావమున వెగడు నీసాక్షిభావము సర్వోత్కృష్టముగ వర్ణింపబడును.

ఆత్మన్నుష్ఠ ఇవామోదో భస్మాపిండ ఇవానిలః
తీలేతైల మివాస్త్రింస్త్యం సర్వత్ర వపుసి స్థితః.

పరమాత్మా! తువులయందు తావిసలె, తోలుతియందు గాలిసలె, నువులయందు
అగ్నిసలె నీవు సర్వశరీరముల వెలుగొందుచున్నావు.

హంసి సాసి దదాసి త్వమవస్థూర్జసి వల్లసి
అనహంకృతిరూపోఽపి చిత్రేయం తవ మాయితా.

నిరహంకారివయ్య నీవు హింసించుచున్నావు, రక్షింపచున్నావు, దాన మొన
గ్రుచుచున్నావు, పోరాడుచున్నావు, పరిగిడుచున్నావు, నీచును ఆత్మంత విచిత్రము.

జయామోశజ్వలదీప్తిః సర్వమున్మీలయజ్ఞగత్
జయామ్యుపరమతారంభో జగద్భూయో నిమీలయన్.

సృష్టికాలమున, నీసహాయము వలననే పదార్థముల నన్నింటిని బ్రకాశింపజేయుచు,
అగ్నిరూపమున వాటియందు ప్రవేశించి పరిపాలించుచున్నాను. ప్రళయకాలమున ఉపరితినంది,
అగ్నిను ఉపసంహరించి జయించుచున్నాడను.

పరమాణోస్తవైవాన్తరిదం సంసారమండలమ్
వటత్వం వటథానాయాం బభూవాస్తి భవిష్యతి.

క్షుద్రముగు పటబీజమున విశాల పటతరువివిడియున్నట్లు, ఆత్మంత నూత్నస్వరూప
గదగు నీయందు ఈసంసారమండలము త్రికాలముల నిమిడియున్నది.

హయద్విపరథాకారైర్యద్యతే దృశ్యతేఽముద్ఘః
అగ్రాణోక్యసే దేవ పదార్థశతవిభ్రమైః.

హయములు ఏనుగు, గుఱ్ఱము, రథములనూడిగ కనబడునట్లు,
నీవు భ్రాంతి కల్పితములగు వివిధపదార్థముల ఆకృతిని వహించి కనబడుచున్నావు.

భావానాం భూతిభజ్ఞానామభవాయ భవాయ చ
భవభావవిముక్తాత్మా భావాభావబహిష్కృతః.

బహువిధములును, వికారసంపల్లములును నగు భావసమూహములను విలోపమందించి,
అవిభావనంద స్వరూప ముద్భవించజేసి, భావాభావములనుండి నెలువడి విముక్తుడవు కమ్ము.

నీకు మరల బంధము కలుగకుండును గాక !
జహి మానం మోహం కాలుష్యం క్రూరతాం తథా.

న మహాన్తో నిమజ్జన్తి ప్రాకృతః

ప్రాకృతీం దీర్ఘదౌరాత్యదశాం స్మృత్వా పునఃపునః
కోహం కిం తద్భూవేతి సహస్త్వక్తాచ్ఛటానితమ్.

“నే నెవ్వడను, నేనెటునుంటిని” :— అని చూటి చూటికి విచారించి, నీ పూర్వము
దశను స్మరించి, ముత్యపుసరులవలె న్యచ్చముగ చూసింది, మానము, శ్రోధము, కాపురుషత్వము
ప్రకారత్వములను బరిత్యజింపుము. మహాపురుషులు నీచజనోచితముగ గర్వింపడకయందు నిమగ్నులగు

తే ప్రయాతాః సమారంభా గతాస్తే దగ్ధవాసరాః

నేను చింతానలజ్వాలా జాలకీర్ణో భవానభూత్.

నీవు పూర్వము చింతానలమునబడి దగ్ధుడుగ వేళలు, కార్యములు, పీడలు, అరంభము
ఇప్పుడు లేవు.

అద్య త్వందేహనగరే రాజా స్సారమనోరథః

న దుఃఖైర్ద్రవ్యాసే నాపి సుఖైర్వ్యోమ కరైరివ.

నీ విప్పుడు దేహనగరమునకు రాజువై, పూర్ణమనోరథుడవైతివి. ఆకాశము హస్తగ
ముకానట్లు, నీవు సుఖదుఃఖముల కరీతుడవైతివి.

అద్యేన్ద్రియదురశ్వాంశ్చ జిత్వా జితమనోగజః

భోగారిమభితో భక్త్వా సామ్రాజ్యమధితిషసి.

నేడు నీ వింద్రియ - ఆశ్యములను, చిత్త - గజమును, భోగశత్రువును జయించి, (అత్మ)
సామ్రాజ్యము నధిష్ఠించితివి.

అపారామృతపానస్త్వ మజస్రాస్తమయోదయః

అవభాసకరో నిత్యం బహిరంతశ్చ భాస్కరః.

అసంత గగన పథికుడవగు నీకు ఉదాయాస్తమయములు నిత్యమైయున్నవి. (అనగా
జ్ఞానదృష్టికి సర్వదాప్రకాశితుడు, అనిద్యాదృష్టికి అస్తమితప్రాయుడవు.) బహిరంతరముల భాస్క
రస్వరూపమున ప్రకాశించుచున్నాడవు.

సర్వదైవాసి సంకుప్తః శక్త్యా సంభోధ్యసే విభో

భోగాలోకనలీలార్థం కామిన్యా కాముకో యథా.

ప్రస్తుతమగు (ప్రకాంతుడవగు) నిన్ను, కామిని కాముకుని సంభోగార్థము లేపునట్లు,
భోగవిలాసములకొరకు శక్తి ప్రబోధించుచున్నది.

దృక్ త్సుద్రాభిరుపానీతం దూరాద్రూపమధు త్వయా

పీయతే స్వీకృతం శక్త్యా నేత్రవాతాయనస్తథా.

నేత్ర-వాతాయనములనున్న చితిశక్తి గుండా దృష్టి-మక్షిక వలన తీసికొనిరాబడిన యాన-
మధువును నీవు దూరమున నుండియే పానమొనర్చుచున్నావు.

బ్రహ్మాండకోటరాధ్యానైః ప్రాణాపానపరైస్త్వయా

గతాగతైర్బ్రహ్మపురే సంప్రేక్ష్యస్తే ప్రతిక్షణమ్.

బ్రహ్మాండకోటరాధ్యానములను, ప్రాణాపానపరమైస్త్వయా
గతాగతైర్బ్రహ్మపురే సంప్రేక్ష్యస్తే ప్రతిక్షణమ్.

నీవు నిరంతరము శరీరమధ్యముననుండి ప్రాణాపానవాయువుల సంచారమున బ్రహ్మ
సూక్తమును నిరీక్షించుచున్నావు.

దేహే పుష్పే త్వమామోదో దేహేన్దౌ త్వమృతామృతమ్

రసస్త్వం దేహవిటపే తైత్యం దేహహిమే భవాత్.

నీవు, దేహపుష్పముయొక్క సౌరభమువు; దేహచంద్రుని అమృతముగూడ నీవే. నీవు శరీర
మీది కాఘకు రసస్వరూపుడవు. నీవే దేహ-తుమీర తైత్యము గూడనైయుంటివి.

త్వయ్యస్తి విస్మయస్నేహః శరీరక్షీర సర్పిషి

త్వమస్తరస్య దేహస్య దారుణ్యాగ్నిరివ స్థితః.

సర్వప్రాణుల శరీరమున గర్వకారణమైయున్న స్నేహము, శరీరదగ్ధ-ఘృతముగ నీయొక్క-
రిసమే. నీవు శరీరమును విడచిన నయ్యది ప్రేమాస్పదము కాబాలదు. నీవు శరీరమును కట్టెయందు
నిట్టవలె నున్నావు.

త్వమేవానుత్తమాస్వాదః ప్రాకాశ్యం తేజసామపి

అవగన్తా త్వమర్థానాం త్వం భాసామవభాసకః.

స్వస్తస్త్వం సర్వవాయూనాం త్వం మనోహస్త్రినో మదః
ప్రజ్ఞానలశిఖాయాస్త్యం ప్రాకాశ్యం తైత్త్యమేవచ.

నీవు స్వర్వాత్మాస్వాదముగ అమృతస్వరూపుడవు. సమస్తతేజఃప్రకాశకుడవు. పదా
గ్గబోధ్యవు. చతురాది ఇంద్రియముల కార్యములు నీవలననే జరుగుచున్నవి. వాయుచలనమునకును,
దిత్తహస్తి మదమునకును, బుద్ధి - మనో ప్రకాశమునకును, ఉష్ణమునకును గారణము నీవే.

త్వద్వశాదియమాత్మీయా వాచా సంప్రవిలీయతే

దీపవత్పునరన్యత్ర సముదేతి కుతోఽపి సా.

మరణమార్చా నిద్రాపథ్యయందు నీవు ఉపసంహరింతు నీవలననే వాక్కు- లీనమగుచు
న్నది. ఇతర శరీరముల మరల దీపమువలె ప్రజ్వలించుచున్నవి.

త్వయి సంసారవర్తన్యః పదార్థావలయస్తథా

కటకాజ్ఞదకేయూరయ్యుక్తయః కనకే యథా.

ఒకే కుసల్లమునుండి కటకకేయూరాంగదాది అభరణములు ఉత్పన్నమై నట్లు, సంసార
ముననున్న విభిన్నపదార్థములు నీనుండియే ఉత్పన్నమగుచున్నవి.

భవానయమయం చాహం త్వంశబ్దైరేవ మాదిభిః

స్వయామేవాత్మనాత్మానం లీలార్థం స్థాప్తి వక్షి చ.

నీకు నీవే విలాసార్థము, ఇతడు, నేను, నీవు, అను మాయకళలుల వలన వ్యవహరింప
బడుచు, స్తుతి నొనర్చుచున్నావు.

మన్దానిల వినున్నోఽబ్జో గజాశ్వనర దృష్టిభిః

యథా సంలక్ష్యతే వ్యోమ్ని తథాత్వం భూతదృష్టిభిః.

మన్దానిల వినున్నోఽబ్జో గజాశ్వనర దృష్టిభిః
యథా సంలక్ష్యతే వ్యోమ్ని తథాత్వం భూతదృష్టిభిః.

మండిమారుత చాలితమగు మేధుమాల ఆకాశమున గజాద్యాకారముల గనంబడునట్లు, నీవు ఆసంఖ్య ప్రాణులరూపమున లక్షింపబడుచున్నావు.

యథా హయగజాకారైర్జ్వలా లసతి వహ్నిషు

తథైవావ్యతిరేక్తస్త్వం దృశ్యసే భువి సృష్టిషు.

58

వహ్నిశిఖ యథాహస్త్యాది ఆకారముల స్ఫురించునట్లు, ఈ సృష్టియందు నీవు నీకంటె అవిభిన్నములగు ఆకారముల వగుపడుచున్నావు.

త్వం బ్రహ్మాండకముక్తానా మచ్ఛిన్నప్రస్తురాతతః

క్షేత్రం త్వం భూతసస్యానాం చిద్రసాయనసేవితమ్.

59

అసత్తదనభివ్యక్తం పదార్థానాం ప్రకాశ్యతే

త్వయా తత్త్వం యథా పక్త్యా మాంసానాం స్వాదవేదనమ్.

60

నీవు ఈ బ్రహ్మాండ - ముక్తాశలమున కేలు దీర్ఘ - అవిచ్ఛిన్న సూత్రమవు. చిద్రసాయనముతో గూడిన భూత - సస్యములను నీవు క్షేత్రమైయున్నావు. వండిన మాంసాది పదార్థముల దుని ప్రకాశించునట్లు అనభివ్యక్తి పదార్థములు సృష్టిరూపమున నీవలననే ప్రకాశమునందుచున్నవి.

విద్యమానాపి వస్తుశ్రీర్న స్థితా త్వయి న స్థితే

వనితారూపలావణ్య సత్తేవ గత చక్షుషః.

61

అంధునికడ, యవతియొక్క రూపలావణ్యములుండియు ఉండవట్లు, నీవు లేకున్న ఈ వస్తుసంపద ఉండియు ఉండవిడయగుచున్నది.

సదహా న సత్తాయై వస్తునా వర్జితం త్వయా

తృప్తయే నస్వలవణ్యం ముకురాత్ప్రతిబింబితమ్.

62

నీవు కార్యకారిణియగు శక్తిని వస్తువులకొసంగి అనుగ్రహించునన్న, అవి ఉండియు పనికి రానివగుచున్నవి. అద్దమున ప్రతిబింబించిన ముఖలావణ్యము కామోపశమనమున కుపయోగపడదుకదా.

లుతతి త్వం వినాదేహః కాష్ఠలోష్ఠ సమః షీతౌ

సన్నప్యసన్నగోత్రాభయః శ్యామాస్వివ రవిం వినా.

63

నీవు లేకున్న ఈ శరీరము కాష్ఠలోష్ఠసమమై పడియుండును. వెలుగు లేకున్న పర్వత మయొక్క డోన్నత్యము అంధకారమున గప్పువడిపోవునుగా!

సుఖదుఃఖక్రమః ప్రాప్య భవంతం పరినశ్యతి

ప్రాకాశ్యమాసాద్య యథా తమ స్తేజోఽథవా హిమమ్.

64

సూర్యకాంతి వచ్చిన అంధకారము, దీపములయొక్కయు నక్షత్రములయొక్కయు కాంతియును; మంచయు లీనమైపోవునట్లు, సుఖదుఃఖములుగూడ నిన్నుబొందిన శక్తినిబోవును.

త్వదాలోకనమైవైతే స్థితిం యాన్తి సుఖాదయః

సూర్యాలోకనయా ప్రాతర్వర్ణాః శుక్లాదయో యథా.

65

ప్రాతఃకాలమున సూర్యప్రభవలననే శుక్లవర్ణమైపర్వములు సృష్టముగ ప్రకాశించు నట్లు, నీదర్శనమువలననే సుఖదుఃఖములు స్థితిని బొందుచున్నవి.

లబ్ధాత్మానో వినశ్యన్తి సంబన్ధక్షణ ఏవ తే

తే తమాంసీవ దీపస్య దృష్టా ఏవ వ్రజస్త్వలమ్.

66

సుఖదుఃఖములు నీ దర్శనమున స్థితిని బొందుచు, నీవులేకున్నచో నశించుచున్నవి. నీ వలననే అవి ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. కాని నీ దర్శనానంతరము, దీపమున నీకంటె అణిపోవు నట్లు, సంపూర్ణముగ లయించుచున్నవి. (అనగా, సామాన్య లోకసమీక్షములు నీసత్తవలననే అనుభవయోగ్యములగుచున్నవి; అవి ఆత్మసాక్షాత్కారానంతరము నశించును - అం భావము)

తమస్తా తమసో దీపాసత్తాయాం స్ఫుటతాం గతా

దీపసంబంధసమయే సా చోత్పద్య వినశ్యతి.

67

తదేవం సుఖదుఃఖశ్రీర్ద్వైత్వైవ త్వాయనామయమ్

జాయతే జాతమాత్రైవం సర్వసాక్షేన నశ్యతి.

68

దీపము లేకున్న అంధకారము పరిస్ఫుటమగుచు, దీపమువచ్చిన తోడనే ఉండియు ఉన్నట్లే నశించు తీరున, సుఖదుఃఖములు నిరామయుడవగు నిన్నుక్రయించిరే. ఉత్పన్నములగుచు, నీ దర్శనానంతరము వినాశమునందుచున్నవి.

భజ్యురత్వాదిహ స్థాతం కాలం నాణుమపి త్మమా

నిమేషలక్షభాగాభ్యా తస్మి కాలకలా యథా.

69

నిమేష లక్షభాగామగు పమయము ఎవ్వరివలనను బరికించుబడక నశించునట్లు అత్యంతభంగు రములగు ఈ సుఖదుఃఖములు పరమానంద స్వరూపుడవగు నీయందు ఒక్కక్షణమైననుండక నశించు చున్నవి.

గాఢర్షి నగరీ తస్మి సుఖదుఃఖాదిభావన

స్ఫురతి త్వత్ప్రసాదేన త్వయిదృష్టే విలీయతే.

70

గంధర్వనగరమువలె అత్యంత - మిథ్యలగు సుఖదుఃఖములు నీ అనుగ్రహముననే స్ఫురించుచు, నీదర్శనమైన వెంటనే నశించుచున్నవి.

త్వదాలోకేక్షణోద్భూతా త్వదాలోకేక్షణక్షయా

మృతేవ జాతా జాతేవ మృతా కేనోపలక్ష్యతే.

71

క్షణమప్యస్థిరం వసు కదం కారకరం భవేత్

తరంగైరుత్పలాకారైర్నాలాఽథిమివల్యతి.

72

యదా వా జాతనిర్నాష్టం క్రియాం వస్తు కరిష్యతే

తదా రమేత లోకోఽయం మాలాం కృత్వా తడిగ్గతైః.

73

ఇవి నీదర్శనక్షణముననే ఉత్పన్నములగుచు, నీ దర్శనమాత్రముననే నశించుచున్నవి. శ్వప్నమున మృతించి మరల జన్మించినట్లును, జాగ్రద్దశయందు మృతించినట్లును దోచు నీటితీరు

నేవ్యరు గమనింపగలరు? తీరమైన ఉండని వస్తువెట్లు పనినొనర్చగలదు? కలువలవలె దోచు తరంగములతో మాలను గట్టగలమా? పుట్టినమాత్రమే గట్టువస్తువు కార్యకారియగుచో, మెలుపులతో మాలనుగ్రుచ్చి, జనులార్జనమునుబోంది యుండెడివారు.

ఇమాం సుఖాదికాం లక్ష్మీం వివేకిజనచేతసి

స్థితః సన్నేవ గృహ్లాసి నజహసి సమస్థితిమ్

అవివేకిషు యోఽసి త్వం సహజాత్మన్యదృచ్ఛయా

తద్రూపకథనేనాలం మమూనల్పపదాస్పద.

నిరీహేణ నిరంశేన నిరహంకృతినా త్వయా

సతా వాప్యసతావాపి కర్తృత్వమురరీకృతమ్.

ఇట్టి తుచ్ఛసుఖముఃఖములను వివేకుల మనంబులగుండ ప్రతిఫలించజేయుచు, వారి వన్నిష్ఠితులయందు సములుగ నుంచుచున్నావు. సహజాత్మా! అనంత నాచురూపాస్పదా! నీవు అవివేకుల కడ తోచు తెలింగును వర్ణించ నావాక్కు అసమర్థము. నీవు నిరీహుడవు, నిరహయవుడవు, నిరహంకృతివి. నీవు నిరాకారుడవే కమ్ము, సాకారివే కమ్ము, అన్నింటికని కర్తృవు నీవే.

జయ ప్రోడ్డామరాకార జయ శాస్త్రపరాయణ

జయ సర్వాగమాతీత జయ సర్వాగమాస్పద.

జయ జాత జయాజాత జయ త్తత జయాత్తత

జయ భావ జయాభావ జయ జేయ జయాజయ.

ఉల్లాసామ్యుపశామ్యామి తిష్ఠామ్యధిగతోఽస్మైచ

జయీ జయాయ జీవామి నమో మహ్యం నమోఽస్తుతే.

ఈశా! నీ ఆకారము బ్రహ్మాండము కంటె విస్తృతము; నీకు జయమగుగాక! కాంతి పరాయణా! జయము! పరమాత్మా! నీవు నిఖిలాగమాతీతుడవు! నీవు నిఖిలాగమాధారుడవు. నీకు జయమగుగాక! జాత! అజాత! త్తత! అత్తత! భావ! అభావ! జయ! అజయ! నీకు జయమగుగాక! నేను ఉల్లసించి, కాంతుడనై వెలయుచున్నాను; యథార్థమును దెలిసికొంటిని. నేను జయించితిని; ఇందులకే జీవించితిని. నాకును, నీకునుగూడ సమస్థానము.

త్వయి స్థితే మయి విగతామయాత్మని

స్వసంస్థితో వ్యవగతరాగరంజనే

క్వ బంధనం క్వచ విపదః క్వ సంపదో

భవాభవౌ క్వ శమముపైమి శాశ్వతమ్.

ఇత్యాన్నే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతృ మోక్షోపాయే

ఉపశమప్రకరణే ఆత్మస్తవనం నామ షట్త్రింశః

సర్గః || 36 ||

నిరామయమును, స్వసంస్థితమును, రాగరంజనా రహితమును నగు త్వత్స్వరూపమును నీకుడనగు నాకు బంధనమేమి? విపత్తైక్కడ? సంపద ఏక్కడ? జననమరణము లెక్కడ? నిరామయమును నిత్యకాంతిలాభమేమి? (దానిని పొందియే యున్నాను.)

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున ఆత్మస్తవనమును షట్త్రింశ సర్గము || 36 ||

స త్తత్రింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇతి సంచిత్తయన్నేవ ప్రహ్లాదః పరవీరహః

నిర్వికల్పపరానంద సమాధిం సముపాయయా.

వసిష్ఠాడు:—శత్రుమర్దనుడగు ప్రహ్లాదుడిట్లు చింతించుచు, పరమానందప్రదమగు నిర్వికల్పసమాధిని బ్రవేశించెను.

నిర్వికల్పసమాధిస్థశ్చిత్రాద్భిత ఇవాచలః

తైలాదివ సముత్క్లిష్టో బభౌ స్వపదమాస్థితః.

నిర్వికల్పసమాధిగున్నడగు ప్రహ్లాదుడు స్వరూపసామ్రాజ్యమును అనగా బ్రహ్మపదమును బొంది, చిత్రపటమునందలి బొమ్మవలెను, పాపానిర్మితమగు నరమూర్తివలెను నుండెను.

తథానుత్థితస్తస్య కాలో బహుతరో యయా

స్వగృహే భువనస్థస్య మేరోరిన సురద్విషః.

ఇట్లా సమాధివశయందు ప్రహ్లాదుడు చాలకాలము గడపెను. అప్పుడాతడు భూమధ్యముననున్న సుమేరుగిరివలెనుండెను.

బోధితోఽప్యసురాధీశైర్నాబుధ్యత మహామతిః

అకాలే బహుసేకోఽపి బీజకోశాదివాఙ్మరః.

మహామతియగు ప్రహ్లాదుని అనురూపములు ప్రబోధించినను, అకాలమున నీరుపోసినను బీజమునుండి మొక్క మొలవనట్లు, ప్రబోధితుడవకుండెను.

ఏవం వర్షసహస్రాణి పీనాత్మాఽతిష్ఠదేకదృక్

శాస్త్ర ఏవాసురపురే మార్తండ ఇవ చోపలే.

ప్రహ్లాదు డసురపురియందు, రాతియందు చెక్కబడిన మూర్ఖునివలె నిశ్చలుడై, ప్రకాంత భావమున ఏకదృష్టితో సహస్రవర్షకాలము గడపెను.

పరానందదైకాస్త పరిణామితయా తయా

నిరానందం పరాభాసమివాభాసపదం గతః.

ఇట్లాతడు పరమానందస్వరూపమున బరిణమించుటజేసి, మాపరుల కాతడు నిరానంద స్వరూపముగ న్పుట్టువును బొందినట్లుగ పడుచుండెను.

ఏతావతాథ కాలేన తద్రసాతలమండలమ్
బభూవారాజకం తీక్షణం మాత్స్యన్యాయకదర్శితమ్.

అప్పుడు పాతాళపురి ఆరాజకమై మత్స్యన్యాయమున బీడింపబడ దొడగను. అనగా, బలవంతులు బలహీనులను బీడింపసాగిరి.

హిరణ్యకశిపౌ క్షీణే సమాథౌ తత్సుతే స్థితే
న బభూవాపరః కశ్చిద్రాజా దనుసుతాలయే.

హిరణ్యకశిపుడు మరణించుట వలనను, అతని పుత్రుడగు ప్రహ్లాదుడు సమాధిమగ్నుడగు టవలనను, రాజ్యమును బాలించువారు లేకుండిరి.

అసురేశ్వరినాం తేషాం దానవానాం సమాధితః
పరేణాపి ప్రయత్నేన ప్రహ్లాదో న వ్యబుధ్యత.

అసుర నాయకులు ప్రార్థించి, మిక్కిలముగ ప్రయత్నించినను ప్రహ్లాదుడు సమాధిమగ్ని లేనట్లుండెను.

నప్రాపుర్వికసద్రూపం పతం తమమరారయః
లసత్పుత్రలతాజాలం నిశి పద్మమివాలయః.

రాత్రికాలమున భ్రమరములు వికసితపద్మమును బొందజాలనట్లు, అసురులు పుష్పధి క ప్రహ్లాదుని బొందజాలకుండిరి.

సంవిద్వాదో న తస్యా స్తరభోధ్యత విచేతనః
భువశ్చేష్టాక్రమ ఇవ పౌరుషో గతభాస్వతః.

మామక్షణ సమీచిన మనుజువానిపారము బండనట్లు ఏకరసస్వరూపమందిన ప్రహ్లాదుని చిత్తమున నెట్టి క్రయము వలించుండెను. అందుచేతనే ప్రహ్లాదుడు గుండెను.

అథోద్విగ్నేషు దై త్యేషు గ తేవ్యభిమతాం దిశమ్
విచరత్సు యథాకామమరాజని పురే పురా.

చిరాయ పాతాలమభూదభూపాలతయా తయా
మాత్స్యన్యాయవిపర్యస్త మస్తంగతగుణక్రమమ్.

బలిముక్తాబలపురం మర్యాదాక్రమవర్జితమ్
సగాఢరాశేష వనితం పరసదహశాంబరమ్.

ప్రలావాక్రిస్తెపులయం ఎల్లసానపురాంతంమ
లుతదుద్యాననగరం వ్యర్థానర్థకదర్శితమ్.

చినాపరా సురగణం నిరన్న ఫలబాన్ధవమ్
అకాండోలపం గానుండలమ్.

సురార్భకపరాభూతం భూతైరాక్రాస్తమన్యజైః
భూతరిక్తమలక్ష్మిక ముచ్చిన్నప్రాయకోటరమ్.

అనియతవనితార్థమన్యయుద్ధం
హృత ధనదారవిరావితం సమన్తాత్
కలియుగసమయోద్భుతోత్కటాభం
తదసురమండలమాకులం బభూవ.

3త్యాస్తే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవమాతౌక్తే మోక్షో
పాయే ఉపశమప్రకరణే అసురమండల వ్యాకులీభావనం నామ
సప్తత్రింశః సర్గః || 37 ||

అప్పుడు దైత్యులుద్విగ్నులై 'ఇష్టము వచ్చినట్లు' సంచరింపసాగిరి. పాతాళపురి ఆరాజక మయ్యెను; మత్స్యన్యాయమును బొందెను. గుణవంతులు గుణహీనులగు చండాలరవలె వ్యవహరింప సాగిరి. బలవంతులు బలహీనుల సాత్తును హరించి, భోగింపసాగిరి. జనుల మానమర్యాదలు నశించెను. అవిలుల బీడింపబడసాగిరి; పరస్పరము వస్త్రముల నవహరించుకొన సాగిరి. పీడితులు ఉచైస్వనమున రోదించసాగిరి. అంతఃపురము కట్టుబడులను దాటెను. ఉద్యానవనమునందలి చెట్లు విరిగిపోయెను. వాగరికులు ధనమును బోగొట్టుకొని, బంధుజన విచ్ఛేదశోకమున దుఃఖితులై నెలనెలబడసాగిరి. ఆత్మీయులు దివ్యపీడితులై, అన్నపానముల గోభోషియి, విచ్ఛకాండ్రవలెనైరి. ఇద్విధమున అసురులు చింతామగ్నులైరి. పాతాళగర్భ ఇట్లుగుటజేసి అందఱును కింక రత్నమూఢులైరి, దిక్కులు ధూరి వ్యాప్తములయ్యెను. దేవ-బాలకులు అరుదెంచి అసురులను పరాభవింప సాగిరి. అంత్యజాలు ఆక్రమింపసాగిరి. పాతాళపురి ప్రాణిహన్యమును, హతభాగ్యమును, విపర్యస్తమును నైపోయెను. ధనవనితాపారణముగాకా పరస్పరము పోరాడసాగిరి; ఓడినవారు రోదించసాగిరి. కలికాలమునవలె దివ్యులు పరస్వము నవహరించి, దానవపురిని ఉద్విగ్ను మొనర్చి వైచిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యపకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
అసురమండలవ్యాకులీభావనమను సప్తత్రింశ
సర్గము || 37 ||

అష్టత్రింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఆధాఖల జగజ్జాల క్రమపాలన దేవనః
క్షీరోదనగరే శేషశయ్యాననగతో హరిః.

ప్రావృణ్నిద్రావృషపరమే దేవార్థమరిసూదనః

ధియా విలోకయామాస కదాచిజ్ఞాగతీం గతిమ్.

2

పరిశుభ్రము:—అనంతరము నిఖిలజగత్కార్యక్రీడాకారియును, క్షీరసముద్రవాసియును అనంతశాయియును, శత్రునూదనుడునును హరి కార్తికాంతమున నిద్రనుండిలేచి, దేవతల మంగళము కొఱకు, జ్ఞానశత్రుమున జగద్గతిని పరికింపబోడగను.

త్రివిష్టపం స్వమనసా పార్థివం చావలోక్య సః

ఆచారమాజగామాశు పాతాలమరిపాలితమ్.

3

ప్రథమమున మనస్సుచే స్వర్గధామమును బరికించి, పృథివియొక్క రీతిని గమనించి శత్రుజనపాలితముగ పాతాలమును నిరీక్షించెను.

తత్రస్థిరసమాధానే స్థితే ప్రహ్లాదదానవే

దృష్ట్వా సంపదమిన్ద్రస్య పురేప్రాధిముపాగతామ్.

4

వ్యాలతల్పతలస్థస్య క్షీరోదార్ణవశాయినః

శంఖచక్రగదాపాణేర్దేహస్యావ్రతచారిణః.

5

పద్మాసనస్థస్య మనః శరీరేణాతిభాస్వతా

ఇదం సంచిస్తయామాస త్రైలోక్యాబ్జమహాలినా.

6

అచ్చట ప్రహ్లాదుడు స్థిరసమాధిమగ్నుడై యుండెను; స్వర్గమున ఇంద్రుడు స్వచ్ఛందముగ భోగముల ననుభవించుచుండెను. ఈ విషయముల నన్నిటినిగాంచి, క్షీరసాగరవాసియును, అనంత శాయియును, నిఖిలాంతర్యామియును, శంఖచక్రగదాపాణియును, పద్మాసనస్థుడును నగు హరియొక్క-మనస్సు త్రైలోక - కమల - భ్రమరమై ఇట్లు చింతించసాగెను.

ప్రహ్లాదే పదవిశ్రాంతే పాతాలే గతనాయకే

కప్తం సృష్టిరియం ప్రాయో నిర్దైత్యత్వముపాగతా.

7

ప్రహ్లాదుడు బ్రహ్మపదమున విశ్రమించుటజేసి పాతాలమిప్పుడు నాయకశిరఃమీనది. అహ! నాసృష్టి ఇప్పుడు దైత్యశాస్త్రమైనది.

దైత్యాభావే సురశ్రేణీ నిర్జిగ్ముపదం గతా

శమమేవ్యత్యదృష్టాబ్జపటలేషు సరిద్యథా.

8

రాక్షసులు లేకుండుటవలన దేవతల విజయేచ్ఛ నశించినది. శ్రమముగ ఏడుగూడ అనా పృష్టికాలమునందలి నదివలె కాంతిపడెదరు.

మోక్షోఽఖ్యం నిర్గతద్వంద్వం తతో యాస్యతి తస్యదమ్

క్షీణాభిమాన విరసా లతేవ ప్రవిశుష్కతామ్.

9

ఏమి కాంతించి ద్వంద్వరహితముగ బ్రహ్మపదమును బొందెదరు. అభిమానరహితులై, జలశే తగములేని లతవలె స్వర్గముఖముల విరసతను బొందెదరు.

దేవా ఘ్నే శాన్తిమామూతే భువి యజ్ఞతపఃక్రియాః

అదేవత్యఫలాః సర్వాః శమమేవ్యస్త్యసంశయమ్.

10

దేవతలు శాంతించిన, యజ్ఞయాగాది క్రియలు నశించిపోవును. మనుష్యులు గూడ విఘ్నములను దేవతలు లేకుంటున్న శమమునందెదరు.

క్రియాస్వభోపశాంతాను భూలోకోఽస్తమువైవ్యతి

అసంసారప్రసంగోఽథ తస్య నాశే భవివ్యతి.

11

క్రియలు నశించిన కర్మఫలములు భూలోకము నశించిపోవును. భూలోకము నశించిన సాంసారిక సంపూర్ణముగ ఉచ్చేదమునందును.

ఆకల్పాంతం త్రిభువనం యదిదం కల్పితం మయా

నాశేమేవ్యత్యకాలేన తాపే హిమకణో యథా.

12

ప్రళయానంతరము నేనొనర్చిన ఈ సృష్టి అకాలమున, వేడికి మంచుకరిగిపోవునట్లు అంతమైపోవును.

కేమేవమస్మిన్నాభోగే విలీయ త్తయమాగతే

కృతం మమేహ భవతి స్వలీలాక్షయకారిణా.

13

నేను కల్పించిన ఈ వికార అగత్తు నశించుచో, నేను నా లీలను భంగమొనర్చి యున్నాడే. నేనున్నది?

తతోఽహమపి శూన్యేఽస్మిన్నప్తచంద్రాగ్రతారకే

వపుఃప్రశాన్తిమాధాయ స్థితిమేష్యామి తత్పదే.

14

అట్లుగనో, నేనుగూడ చంద్రమార్కనక్షత్రశాస్త్రమును ఈ శరీరమును లీనమొనర్చి తీర్చిదిద్దున వెలయుదును.

అకాండ ఏవమేవం హి జగత్పువశమం గతే

నేహశ్రేయో నపశ్యామి మన్యే జీవన్తు దానవాః.

15

కాని, ఇట్లనవసరముగా జగత్తు లయమందిన శ్రేయమేమియు నుండదు. (ఏలయన, తీపులు ప్రకృతిలయమందుదురు; వారి మూలాజ్ఞానము నశింపకపోవుటవలన, మరల జన్మింపవలసియుండును.) అందువలన, దానవులు జీవించుటగాక!

దైత్యోద్యోగేన విబుధాస్తతో యజ్ఞతపఃక్రియాః

తేన సంసారసంస్థానం న సంసార క్రమోఽన్యథా.

16

రాక్షసులు పరాక్రమవంతులైనచో, దేవతలుందురు; లిపోయజ్ఞాదిక్రియలు నిలబడియుండును. సంసార మిట్లేయుండును; వ్యతిక్రమమేమియునుండదు.

తస్మాద్రసాతలం గత్వా యథావత్తానపయామ్యహమ్

స్వేక్రమే దానవాధీశ మృతః పునరివ ద్రుమమ్.

17

నేను పాతాళమునకటిగి ఋతువు వృక్షమును నియమించునట్లు, ప్రహ్లాదుని రాజ్యహాలనాకర్త వృక్షమున నియమించును.

వినా ప్రహ్లాదమథచేదితరం దానవేశ్వరమ్

కరోమి తదసౌ మన్యే దేవానాసాదయువ్యతి.

18

ప్రహ్లాదుని విడచి మఱియొక్కని రాజ్యపాలనమునకు నియమించిన అతడు, దేవతల నాకర్తమించును.

ప్రహ్లాదస్య త్వయం దేహః పశ్చిమః పావనోమహాన్

ఆకల్పమిహ వస్తవ్యం దేహే నానేన తేన చ.

19

ప్రహ్లాదుని దేహమత్యంత పవిత్రము; మరల నీతడు జన్మించడు. కల్పంతము పరిత్యజితడు జీవించి యుండును గాక.

ఏవం హి నియతిర్దేవీ నిశ్చితా పారమేశ్వరీ

ప్రహ్లాదేన యథాకల్పం స్థాతవ్యమిహ దేహినా.

20

ఆకల్పము ప్రహ్లాదుడు జీవించియుండునుగాక! ఇయ్యది ఈశ్వరనియతి ఈ నియమునకు భంగము లేదు.

తస్మాత్తమేవ గత్వాతు దైత్యేన్ద్రం భోధయామ్యహమ్

గర్జనినదీసుప్తం మయూరమివ వారిదః.

21

కనుక, నేను పాతాళపురి కటిగి, గిరినదీతటమున నిద్రించు మయూరమును మేఘము గర్జించి ప్రబోధించునట్లు, ప్రహ్లాదుని ప్రబోధించును.

జీవన్ముక్త సమాధిస్థః కరోత్వసురనాథతామ్

మణిర్ముక్తమనస్కారః ప్రతిబింబక్రియామివ.

22

మనోచేష్టారహితమగు మణి తనయందితర వస్తువులను బ్రతిబింబింప జేసికొనునట్లు, జీవన్ముక్త స్థితియగుండుడే ప్రహ్లాదుడు రాజ్యమును బాలించునుగాక!

సహి నశ్యతి సర్వోఽయమేవం సహ సురాసురైః

భవిష్యతి చ తద్దవంధ్యం తస్మే క్షీడా భవిష్యతి.

23

అనుచో, దేవాసురులు నశింపకుండుదు; వెనుకటియట్లే ద్వంద్వములుండెను. నా లిల గూడ చిట్కచేదిగకుండును.

సర్గక్షయోదయావేతో సుసమామను యద్యపి

తథాపీదం యథాసంస్థం భవత్వన్యేన కిం మమ.

24

ఈ జగత్తుయొక్క క్షయోదయములు నాకు సమానములు. అనగా దాననాకు సుఖదుఃఖములు గల్గవు. వెనుకటివలె ననుసరించియే ఈ జగత్తు లయమందును గాక!

భావాభావేషు యత్తుల్యం తన్నాశే తత్ప్రత్యేచ వా

యః ప్రయత్న స్త్యబుద్ధిత్వాత్తద్వోగగమనో భవేత్.

25

ఇప్పుడు నేనచ్చట కలుగనున్నాను. నాకెట్టి అభినివేశము లేకుండుటవలన, యోగ నిద్రకీ గమనము భంగము కాజాలదు.

తస్మాత్ప్రయామి సాతాలం బోధయామ్యసురేశ్వరమ్

స్థైర్యం యామి న సంసారలీలాం సంపాదయామ్యహమ్.

26

అందువలన నేను పాతాళమున కటిగి అసురపతిని ప్రబోధించును. ఇది సామాన్య సంపాదనకృత్యము కాజాలదు.

అసుర పురమవాప్య ప్రోద్ధతాచారఘోరం

కమలమివ వివస్వాన్దైత్యముద్బోధయామః

జగదిదమఖలం స్యస్థైర్యమభ్యానయామో

ఘనవిధిరివ శైలే చంచలం మేఘజాలమ్.

27

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్తోక్తే మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే పరమేశ్వరవిత్తోక్తా నామాష్టత్రింశః

సర్గః || 38 ||

దైత్యపురి ఇప్పుడు మర్యాదావిహీనమై దమ్యవ్యవహారమున భయంకరమైయున్నది. నే నచ్చటి కటిగి, సూర్యుడు వద్దమును ప్రబోధించునట్లు ప్రబోధించును. వర్షఋతువు చంచలమేఘములను గిరిశృంగమున స్థిరమొనర్చునట్లు, నేనీ జగస్థిని స్థిరమొనర్చును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

పరమేశ్వరవిత్తరమను అష్టత్రింశ

సర్గము || 38 ||

ఏకోన చత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఇతి సంచిన్ద్ర్య సర్వాత్మా క్షీరోదాదాత్మకాత్పురాత్

చచాల పరివారేణ సహ సానురివాచలః.

1

వసిష్ఠుడు:—సర్వాత్మకడను హరి యిట్లు చింతించి క్షీరసాగరాంతర్గతమగు శ్వేతద్వీపము నుండి, తెక్కులుగల మందరపర్వతమునలె వెలువడెను.

క్షీరోదతలరంధ్రేణ తేనైవ స్తంభితాంభసా

ప్రహ్లాద నగరం ప్రాప శక్రలోక మివాపరమ్.

2

నీరు చోరజాలని పాతాళకుహరముగుండ శ్రీహరి ద్వితియ అమరావతియనదగు ప్రహ్లాద పురిని బ్రవేశించెను.

హేమమస్థిర కోశస్థం దదర్శ త్రాసురంహరిః

అథ శైలగుహలీనం సమాధిసమివాబజమ్.

3

అప్పుట, ముగ్ధభవమధ్యమున ప్రహ్లాదుడు ముమేరుగుహలీనుడగు బ్రహ్మలతె, సమాధి సుగంధైయుండుట గాంచెను.

తత్రతే తేజసా దైత్యా వైష్ణవేనావధూలితాః

దూరం యయుర్గి నేశాంశువిత్రస్తా ఇవ కౌశికాః.

4

అటునున్న రాక్షసులు వైష్ణవతేజమునకు దాళబాలక, మౌర్యకిరణప్రకాశములకు దాళబాలని గ్రుడ్లగుబలవలె, దూరముగ జనరి.

ద్వితైః సహాసురైర్ముఖైః పరివారయుతో హరిః

ప్రవివేశాసురగృహం తారావానివ ఖం శశీ.

5

పరివారయుతుడగు శ్రీహరి రాక్షసశ్రేష్ఠుల నొకరిద్దరిని వెంటనిడికొని ప్రహ్లాదుని గృహము బ్రవేశించెను. అప్పుడు తారాయుతుడగు చంద్రుడాకాశమున బొడమినట్లుండెను.

వైన తేయాసనస్థోఽసౌ లక్ష్మీవిభుత చామరః

స్వాయుధాది పరివారో దేవర్షి మునివన్దితః.

6

మహాత్మనసంప్రబుధ్యస్తే త్యేవం విష్ణురుదాహరన్

పాంచజన్యం ప్రదధ్నోచ ధన్వయన్కృతుభాం గణమ్.

7

ఆమన ఆయుధములను ధరించి, పరివారశ్రేష్ఠుడైయుండెను. గరుడాసనస్థితుడగు ఆమనకు లక్ష్మీ చామరము పీచుచుండెను. దేవర్షులు, మహర్షులు ప్రణమిల్లుచుండిరి. 'మహాత్మా! ప్రబుధపుకమ్ము' అనుచు ఆమన పాంచజన్యమును పూరించి, విక్సించు ప్రతిధ్వనింపజేసెను.

మహతా తేన శబ్దేన వైష్ణవప్రాణజన్మనా

తుల్యకాలపరిక్షుబ్ధ కల్పభ్రౌర్ణవ రంహసా.

8

అసురీ జనతా భూమా పపాతాగతసంభ్రమా

మత్తలీలాభ్రనాదేన రాజహంసావలీ యథా.

9

జహర్ష జనితానన్దా వైష్ణవీ గతసంభ్రమా

జనతా జలదధ్వాన ఫుల్లేవ కుటజావలీ.

10,

బభూవ సంప్రబుధ్ధాత్మా దానవేశః శనైః శనైః

మేఘావసర ఉత్ఫుల్ల కదంబ ఇవ కాననే.

11

విష్ణుదేవుని ప్రాణనాయువులన గల్గిన ఆ ధ్వని ప్రళయమేఘములు, ప్రళయసాగరములు కలసి ఒక్కసారిగా బొబ్బరిల్లినట్లుండెను. ఆకస్మికముగ మేఘగర్జనము వినిన రాజహంసంవలె, రాక్షసులు ఆ శంఖధ్వనిని విని మూర్ఛకొండిరి. విష్ణుని అనుచరులు ఆ శబ్దమునువిని, మేఘధ్వనిని విన్న కుటజపుష్పములవలె ఆసందింపసాగిరి. వర్షాగతుమున వికసించు కదంబపుష్పములవలె దానవాధిపతియును ప్రహ్లాదుడు, విష్ణుని శంఖధ్వనివిని, వెక్కుడిగ బోధనందసాగెను.

బ్రహ్మరంధ్రకృత్తానా ప్రాణశక్తిరథాసురమ్

శనై రాక్రమయామాస గజ్ఞ సర్వమివార్ణవమ్.

12

అనంతరము ప్రహ్లాదుని ప్రాణశక్తి బ్రహ్మరంధ్రమునుండిలేచి గంగ సముద్రము నాక్రమించునట్లు, అతని శరీరమునంతటిని వ్యాపించెను.

క్షణాదాక్రమయామాస ప్రాణశ్రీః సర్వతోఽసురమ్

ఉదయాన స్తరం సౌరీ ప్రభేన భువనాస్తరమ్.

13

క్షణాద్యదయానంతరము తత్కాలి క్షణములో జగత్తునంతటిని వ్యాపించునట్లు, క్షణము

ప్రాణశక్తి ప్రహ్లాదుని అంగప్రత్యంగముల వ్యాపించెను.

ప్రాణేషు రంధ్రనవకే ప్రవృత్తేష్వథ తస్య చిత్

చేత్తోన్ముఖీ బభూవాస్తః ప్రాణదర్పణ బింబితా.

14

చేతనీయాన్ముఖీ చేత్యం చిన్మనస్తాముపాయయా

ద్విత్యం ముకురసంక్రాంతా ముఖశ్రీరివ రాఘవ.

15

కించి దఙ్కురితే చిత్తే నేత్రే వికసనోన్ముఖే

శనై ర్భూవతు స్తస్య ప్రాతర్ని లే యథోత్పలే.

16

ఇంద్రియములు నవద్వారములకడకు వచ్చెను. చైతన్యము లింగశరీరమున దర్పణమున ప్రతిఫలించెను. చైతన్యము విషయోన్ముఖమై చిజ్జడహుచనుగు మనోభావమును బొందెను. ప్రహ్లాదుని చిత్త మిట్లాకింత ఉద్బుద్ధమన అతని నేత్రము లర్ధనిమిలితములై ఉదయమున ఆరవిచ్చిన నీలొక్కిలమునలెనుండెను.

ప్రాణాపాన పరామృష్టా నాడివివర సంవిదః

వాతార్తస్యేవ పద్మస్య స్పందోఽస్య సమజాయత.

17

నాడిరంధ్రమునందలి జ్ఞానశక్తి ప్రాణాపానచాయువుల వలన నుద్బోధితమన, ప్రహ్లాదుడు గురుండనాయుకంపితమగు పద్మమువలె, కదలసాగెను.

నమేమా స్తరమాత్రేణ మనః పీవరతాం యయా

తస్మిన్ప్రాణ వశాత్పూర్ణే తరణ ఇవ వారిణి.

18

ప్రాణములు పూర్ణమైన పిదప, నలువైపులనుండి నీరువచ్చినడిన చెలువునందు తరంగములు వృద్ధిపండునట్లు, అతని మనస్సు పరిపూర్ణ నందసాగెను.

ఆథాసౌ వికసన్నేత్ర మనఃప్రాణవపుర్బభౌ

అన్తోదిత ఇవాదిత్యే సరః స్ఫురితపఙ్కుజమ్.

19

నేత్రములు, మనస్సు, ప్రాణము వికసించ, ప్రహ్లాదుడు పుల్లకమలయుతమగు ప్రాణాగ్రహరమువలె శోభిల్లసాగెను.

అస్మిన్నవసరే యావద్బుధ్యస్తేత్యవదద్విభుః

ప్రబుద్ధస్తావద్యోఽభూద్భక్తి ఘనరవాదివ.

20

అప్పుడు శ్రీహరి 'ప్రబుద్ధుడవు గమ్ము' అని పల్కిన మాత్రముననే ప్రహ్లాదుడు మిగిలినను వినిన నెవరివలె, ప్రబుద్ధుడయ్యెను.

ప్రఫుల్లనయనం జాతమననం పీవరస్సృతిమ్

ఉవాచై నం త్రిలోకేశః పురా నాభ్యుజ్జం యథా.

కన్నులు విడిచి, మనశక్తి ఉత్పన్నమన, స్మృతికే వృద్ధినంద, త్రిలోకపరిణామారామణుడు, పూర్వము బ్రహ్మతో బల్కినట్లు ప్రహ్లాదునితో నిట్లు పల్కినాడెను.

సాధోస్థైర మహాలక్ష్మీమాత్రీయాం స్థైర చాకృతిమ్

అకాండ ఏవ కిం దేహావీరామః క్రియతే త్వయా.

హేయోపాదేయసంకల్పవిహీనస్య శరీరగైః

భావాభావైస్తవార్థః కిముత్తిష్ఠోత్తిష్ఠనంపృతి.

స్థాతవ్యమిహ దేహేన కల్పం యావదనేన తే వయం హి నియతిం విద్మో యథాభూతామనిందితామ్.

జీవన్ముక్తేన భవతా రాజ్య ఏవేహ తిష్ఠతా

క్షేపణీయా గతోద్వేగమాకల్పాస్తమియం తనుః.

తన్వాం కల్పాస్తశీర్ణాయాం స్వేమహిమ్ని త్వయానఘ

వస్తవ్యం స్ఫుటితే కుమ్భే కుమ్భాకాశేన భే యథా.

కల్పాస్తస్థాయినీ శుద్ధా దృష్టలోకపరావరా

ఇయం తవ తనుర్జాతా జీవన్ముక్తవిలాసిని.

నోదితా ద్వాదశాదిత్యావప్రీతినాః శిలోచ్ఛయాః

న జగజ్జ్వలితం సాధో తనుం త్యజసి కిం ముధా.

వాయుర్వహతి నోన్మత్త ప్రేలోకీభస్మఘాసరః

లోలామరకపాలాఙ్గ సనుం త్యజసి కిం ముధా.

అశోక ఇవ మజ్జర్యః పుష్కరావర్తవిద్యుతః

న స్ఫురన్తి జగత్కోశే తనుం త్యజసి కిం ముధా.

సాహ! రాక్షసరాజ్యలక్ష్మీమహత్వమును, నిజస్వయామమును ఒక్కసారి స్మరించి, నీ చెందులకు శరీరమును బరిత్యజించుచున్నది ఆలోచించుకొనుము. నీ కిప్పుడు హేయములు లేక ఉపాదేయములగు సంకల్పములు లేవు; కనుక, శారీరక ముఖములు వలన నీ కెట్టి కీడును పొడమ జాలదు. తెమ్ము, నీకాకల్పాంతము ఈశరీరమే యుండును, అవశ్యంభావమును, అనిందితమును నగు ఈ నియతిని నీ నెఱుంగుమును, కనుకనే నీకును జెప్పుచున్నాను. రాజ్యపాలన మొనర్చుచు, జీవన్ముక్తమగుటదలన నిరుద్దేశ్యభావమున ఆకల్పాంతము మనుము. అనఘ! కల్పావసానమున ఈశరీరము నిరీక్ష్యమైన, భగ్నగుటాకాశము మహాకాశమున లీనమగునట్లు, బ్రహ్మపదమున వెలయుము, ఈ

ఈము పరావరస్థానమును దర్శించి విశుద్ధమై, కల్పాంతమువలన జీవన్ముక్తస్థితిని నెగడంగలదు. ద్వాదశాదిత్యులొకను నుదయింపలేదు; పర్యతములు భూగర్భమున లీనమవలేదు. జగత్తు ప్రజ్వలిత ముండలేదు; అయ్యు, సాధో! నీవు శరీరమును త్యజింప యత్నించుచుంటేమి? దేవతా కపాల దర్శితుడగు ప్రళయపవనుడు దగ్గజగద్భస్మమును గొని ఉన్నట్లుండే ప్రవహించుటలేదే; నీవేల శరీరమును ద్యజింపనున్నావు. పుష్కలావర్త మేఘములు ఆశోకమంజరీలవలె విద్యుత్తులను జమ్ములు జగత్తున మురించుటలేదే? నీవేల శరీరమును ద్యజింపవోవుచున్నావు?

ధరాసారరణ చైలాః ప్రజ్వలజ్వలనోజ్వలాః

కకుభో న విశీర్యన్తే తనుం త్యజసి కిం ముధా.

31

న బ్రహ్మ విష్ణురుద్రాఖ్య త్రయీశేషమిదం సితమ్

జగజ్జరత జీమూతం తనుం త్యజసి కిం ముధా.

32

న చేహాద్రిదలక్రేణిమాత్రై కానుమితాస్తరాః

దిశో జర్జరతాం యాతాస్తనుం త్యజసి కిం ముధా.

33

స్ఫుటదద్రిన్ద్రీ టంకారాః కరాః సారాభ్రమన్తి భే

కల్పాభ్రాణే న గర్జన్తి తనుం త్యజసి కిం ముధా.

34

అహంభూతావక్తీర్ణాను సాలోకాను ఖగధ్వజః

విహారామి దశాశాను మా దేహామవధీరయ.

35

ఇమే వయమిమే శైలా భూతానీమాన్యాయం భవాన్

ఇదం జగదిదం వ్యోమ మా దేహామవధీరయ.

36

దహింపబడు పృథివియొక్క కంపమున పర్యతములు విరిగి పడుటలేదే? ప్రళయానల ముజ్జ్వలితములగు దిబ్బింపలములనున్న బ్రహ్మాండభిత్తులు తుల్యకలగుటలేదే? నీవేల శరీరమును బరిత్యజింప వోవుచున్నావు? ప్రళయమేఘధారల ఈ జగత్తునకుంచి త్రయూర్త్యవశ్య మగుటలేదే? శిర్గముగ శరీరమును ద్యజింపవోవుచున్నావేమి? ఇంకను, ద్వాదశాదిత్యుల కాంతివలన భూపద్మ దీపముగు లోకాలోక పర్యత శృంగముయొక్కయు, బ్రహ్మాండభిత్తియొక్కయు భేదము అనుమానింప బడుటలేదే? బ్రహ్మాండభిత్తి శిథిలమవలేదే, అగుచో, శరీరమును బరిత్యజింపవోవుచున్నావేమి? ద్వాదశాదిత్యుల ప్రపండకిరణములు మేరువును భేదించి ఆకాశమును వ్యాపింపలేదే; ప్రళయ మేఘములు గర్జించుటలేదే; వర్షముగ శరీరమును ద్యజింపనున్నావేమి? నేనును గరుడారూఢుడైనప్రాణిగణసంకులమును, నూర్వకరణప్రకాశితమును నగు దశదిబ్బిండలముల పరిధ్రమించుచున్నాను. ఇంకను ప్రళయకాలము నమోపింపలేదు. కనుక, నీవుశరీరమును బరిత్యజింపకుము. మనము, ఈ పర్యతములు, ఈ శేవులు, నీవు, ఈ జగత్తు, ఆకాశము అన్నియు వెలయుచున్నవి; కనుక నీనామును బరిత్యజింపకుము.

పీవరాజ్ఞానయోగేన యస్య పర్యాకులం ఘనః

దుఃఖాని వినికృన్తన్తి మరణం తస్య రాజతే.

37

కృణోఽతిదుఃఖీ మూఢోఽహమేతాశ్చన్యాశ్చభావనాః
మతిం యన్యావలుమ్మన్తి మరణం తస్య రాజతే.

80

ఆశాపాశనిబద్ధోఽస్తరితశ్చేతశ్చ సీయతే
యో విలోలమనోవృత్త్యా మరణం తస్య రాజతే.

81

యస్య తృష్ణాః ప్రభంజన్తి హృదయం హృతభావనాః
ప్రరోహమివ గర్భభోగ్య మరణం తస్య రాజతే.

40

చిత్తవృత్తిలతా యస్య తాలోత్తాలమనోవనే
ఫలితా సుఖదుఃఖాభ్యాం మరణం తస్య రాజతే.

41

రోమరాశీలతాజాలం యస్యేమం దేహదుర్బలమ్
అనర్థాఘా హరత్యుచ్చైర్మరణం తస్య రాజతే.

42

యస్య స్వదేహవిపినమాధివ్యాధిదవాగ్నయః
దహన్తిలోలాజలతం మరణం తస్య రాజతే.

43

కామకోపాత్మకా యస్య స్ఫూర్జన్త్యజగరాస్తనా
అస్తః శుష్కద్రుమస్యేవ మరణం తస్య రాజతే.

44

ఎవ్వని మనస్సు అజ్ఞానయోగమున వ్యాకులమైనదో, అనుదినము దుఃఖసమూహముల
భిన్నమగుచున్నదో, అట్టివానికి శరీరత్యాగము తగును. నేను కృకుడను, అత్యంత దుఃఖితుడను,
మూఢుడను అను భావనలవలనగాని, తదితర భావనలవలనగాని మతిలోపించినవానికి మృత్యువు
తగును. ఆశాపాశబద్ధాంతఃకరణుడై, చంచల మనోవృత్తులవలన ఇటనటకు గొని పోబడువానికి
మృత్యువు తగును. వివేకమును నశింపజేయు తృష్ణ ఎవ్వని హృదయమును ధాన్యాంకురమువలె
చెల్లించుచున్నదో, అట్టి గర్భమునకు మృత్యువు తగును. తాళపుత్రమువలె ఉన్నతమగు చిత్తా
రణ్యమున పృథులను లత సుఖదుఃఖములను ఫలముల నొనిగునున్నది; ఇట్టి చిత్తముగల పురుషునకు
మరణము తగును. ఎవ్వని దేహ విమ-వృక్షము. (ఇయ్యది రోమములను లతచే చుట్టబడియున్నది)
కామాది అనర్థములను ప్రచంధవాయువుచే నూపబడుచున్నదో, అట్టికాడు. మరణింప నగును.
చలించుచున్న అపయన లతలతో గూడిన దేహారణ్యము అధివ్యాధులను దావాగ్నిచే యెవనికి దహిం
చుబడుచున్నచో, వానికి మరణము మేలు. శుష్క-వృక్షకోటరమునుబోలు శరీరమధ్యమమున కాదు
మను సర్పము బుసగొట్టుచున్నవానికి మరణము ఒప్పును.

యోయం దేహపరిత్యాగస్తల్లోకే మరణం స్మృతమ్

న సతా నాసతా తేన కారణం వేద్యవేదనమ్.

45

ఈ శరీరపరిత్యాగము లోకమున మరణమని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఈ మరణ
మాతృకుగాదు; ఆత్మనిష్క్రియము. శరీరమునకును గాదు; శరీరము అసత్తు. ఆత్మజ్ఞానము కలుగ
నంతవఱకు శరీరభ్రమ యుండును.

యస్య నోత్కామతి మతిః స్వాత్మ తత్త్వావలోకనాత్
యథార్థదర్శినోజ్ఞస్య జీవితం తస్య శోభతే.

46

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిరస్య న లిప్యతే
యః సమః సర్వభావేషు జీవితం తస్య రాజతే.

47

యోఽస్తః శీతలయా బుద్ధ్యా రాగద్వేషవిముక్తయా
సాక్షీవత్పశ్యతీదం హి జీవితం తస్య రాజతే.

48

యేన సమ్యక్పరిజ్ఞాయ హేయోపాదేయ ముజ్ఞతా
చిత్తస్యాస్తేఽర్పితం చిత్తం జీవితం తస్య శోభతే.

49

అవస్తు సదృశే వస్తుస్యసక్తం కలనామలే
యేన లీనం కృతం చేతో జీవితం తస్య శోభతే.

50

సత్యాం దృష్టిమవప్యభ్య లీలయేయం జగత్త్రియా
క్రియతేఽవాసనం యేన జీవితం తస్య రాజతే.

51

నాస్తన్తువ్యతి నోద్వేగమేతి యో విహరన్నపి
హేయోపాదేయ సంప్రాప్తౌ జీవితం తస్య శోభతే.

52

శుద్ధపక్షస్య శుద్ధస్య హంసాఘః సరసో యథా
యస్మాద్గుణాఘా నిర్వాతి జీవితం తస్య శోభతే.

53

యస్మిన్ శ్రుతిపథం ప్రాప్తే దృష్టే స్మృతిముపాగతే
ఆనందం యాన్తి భూతాని జీవితం తస్య శోభతే.

54

ఆత్మతత్త్వవిలోకనమునండి విరమింపని బుద్ధిగల యథార్థదర్శియొక్క జీవితము
శోభిల్లును. ఆహంభావరహితుడను, నిర్లిప్తుడును, సమదృష్టియును నగువాని జీవితము శోభిల్లును.
శీతలమును, రాగద్వేషాది రహితమునునగు బుద్ధివలన జగత్తును సాక్షివలె దర్శించువాని జీవితమే
శ్రేయము. జగత్తుయొక్క అసారతను సంపూర్ణముగ గ్రహించి, హేయోపాదేయములను దృఢించి,
సాక్షిస్వరూపమున చిత్తము నర్పించినవాని జీవితము శోభిల్లును. తుచ్ఛమయ్య వ్యవహారికరూప
మున బ్రకాశించు బాహ్యవస్తువుల సక్తముగాని మనస్సును బ్రహ్మమున లీనమొనర్చినవాని జీవితము
శోభిల్లును. సత్యదృష్టి నలంబించి, లీలవలె లౌకికవ్యవహారముల నాచరించి వానవాళిమ్యుని జీవి
తము క్లాగునీయము. ఇష్టానిష్టములు ఘటిల్లునప్పుడు రాగద్వేషముల బొందనివాని జీవితము శోభిల్లును.
శుద్ధమగు సరోవరమునండి శుభ్రపక్షములగు హంసలు వెలువడునట్లు, ఎవ్వనినుండి కాంతిత్వమాది
గుణములు వెలువడుచున్నవో, అట్టివాని జీవితము శోభిల్లును. ఎవ్వని నామక్రవణమున, దర్శనమున,
స్మరణమున, శీతలనందమును బొందుదురో, అట్టివాని జీవితమే శోభిల్లును.

యస్యోదయేషు హృదయేన జనాన్ముజాని
జీవానిమ్ని సకలాని విలాసవన్తి

తస్యైవ భాతి పరిజీతమక్షయేన్ద్రో
రాపూర్ణతేవ దనుజేశ్వర నేతరస్య.

55

ఇత్యాస్తే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూత్యోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదనిర్వాణే నారాయణవచనోపన్యాసో నామైకోన
చత్వారింశః సర్గః ॥ 39 ॥

దనుజేశ్వరా! ఎవ్వని ఉదయమున జీవనభ్రమర విశిష్టములగు లోక - కుముదములు
వికసించుచున్నవో, అట్టివాని జీవనమే త్వయోగమువలన పూర్ణచంద్రుని పూర్ణతవలె ప్రకాశిం
చును. ఇతరుల జీవితముకాదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
నారాయణవచనోపన్యాసమును ఏకోనచత్వారింశ
సర్గము ॥ 39 ॥

చ త్వారింశః సర్గః.

శ్రీ భగవానుడవాచః—

స్థైర్యం దేహస్య దృష్టస్య జీవితం ప్రోచ్యతే జనైః

దేహోన్తరార్థం దేహస్య సంత్యాగో మరణం స్మృతమ్.

1

భగవంతుడు:—జనులు, ఈ ప్రత్యక్ష దేహముయొక్క స్థిరత్వమును జీవనమనియు,
దేహాంతర ప్రాప్తికొఱకు దీని విస్తరణమును మరణమనియు జెప్పుచున్నారు.

ద్వాభ్యాం చైవాసి పతౌభ్యామాభ్యాం ముక్తో మహామతే

కిం తే మరణ మస్తీహ కిం వా జీవితమస్తి తే.

2

మహామతీ! నీవీ రెండు అవస్థలనుండియు విడివడినావు; నీకీ దేహమున స్థిరబుద్ధిలేదు,
నీప్రాణ మింకొక తావున కరుగదు. నీకు మరణములేదు, జీవితమునులేదు.

నిదర్శనార్థమేతత్తు మయోక్తమరిమర్దన

న త్వం జీవసి సర్వజ్ఞ మ్రియసే న కదాచన.

3

అరిమాదనా! నీవు జీవింప దగుదువు, మరణము నీకు లేదు, అని నీకు నేను జెప్పినది
శీవలము దృష్టాంతప్రదర్శనము కొఱకు. సర్వజ్ఞుడవగు నీకు జీవితమునులేదు, మరణమునులేదు.

దేహసంస్థాఽప్యదేహత్వాదదేహోఽసి విదేహదృక్

వ్యోమసంస్థాఽప్యసత్త్వాదవ్యోమేవహి మారుతః.

4

వాయు వాతాశమున స్థిరముగనుండినను ఆతాశమున సంలగ్నమవకుండుటవలన నయ్యది
ఆతాశశూన్యమైనట్లు, దేహముననున్నను, నీకు దేహాసక్తి లేనందువలన, నీవు దేహశూన్యుడవేయై
యున్నావు. నీ కిప్పుడు దేహబుద్ధిలేదు.

స్పర్శసంబోధకారిత్వాద్దేహ ఏవాస్తి కువ్రత

ఉత్పేధారోధక త్వేన ఖముత్పేధస్య కారణమ్.

5

కువ్రత! దేహధర్మములగు శీతోష్ణాదిస్పర్శజ్ఞానములు నీకున్నవి గనుక, నీవు దేహ
మున నుంటివని చెప్పబడినది. పుత్రముయొక్క ఉద్భోవస్పృశక ఆతాశము అవరోధకము కామిచే
కారణమని చెప్పబడునట్లు, స్పర్శ జ్ఞానమున కవరోధకము కామిచే ఆత్మ కారణముగ గ్రహింప
నిగుచున్నది.

ప్రబుద్ధో జ్ఞాతవస్తుత్వాద్దేహః క్వ శమినామిహ

ఇదం త్వేకం పరిచ్ఛిన్నం రూపమజ్ఞేషు దుఃస్థితమ్.

6

నీవిప్పుడు తత్వజ్ఞానమునుబొంది ప్రబుద్ధుడవైతివి; ప్రబోధమునండిన, ద్వైత ముపశమిం
చును. ఇట్టి స్థితియందు దేహబుద్ధి యెటుండి వచ్చును? పరిచ్ఛిన్నమగు దేహబుద్ధి అజ్ఞాలకేగాని
విజ్ఞాలకుగాదు.

సర్వదా సర్వమేవాసి చిత్రకాశః పరైకధీః

కో దేహః కోఽప్యదేహ స్తే యం గృహ్లాసి జహాసి చ.

7

నీవు చిత్రకాశుడవు. నీబుద్ధి పరబ్రహ్మవస్తువునందొక్కదానియందే పరినిష్ఠితమైయు
న్నది. నీవు సర్వదా సర్వస్వరూపుడవు. నీకు పరిగ్రహనీయముగాని లేక, త్యాజ్యముగాని అయిన
దేహదేహములు లేవు.

సముదేతు చసన్తో వా వాతు వా ప్రలయానిలః

భావాభావవిహీనస్య కిమభ్యాగతమాత్మనః.

8

వసంతకాలమే రానిమ్ము లేక ప్రళయానిలమే ప్రవహించుగాక; భావభావవిహీనమగు
ఆత్మకు వచ్చిపోవున దేమియును లేదు.

ప్రలుతల్స్వపి శైలేషు కల్పగ్నిషు దహత్స్వపి

వమాత్సూత్యాతవతేషు స్వాత్మన్యేవ హి తిష్ఠతి.

9

కొండలు క్రుశ్లగిలుగాక, ప్రళయానలము జగత్తును భస్మమొనరించునుగాక, ఉత్పాతవా
యపులు వీచునుగాక, నీకు వచ్చిన కీదేమియునులేదు. నీవు ఆత్మయందే వెలయుచున్నావు.

సర్వభూతాని తిష్ఠన్తు సర్వమేవ ప్రయాతు వా

నశ్యన్తు వాథ వర్ధంతామాత్మన్యేవాభితిష్ఠతి.

10

వదార్థములన్నియు ఉండునుగాక ఉండునుగాక, లేక వినష్టములై పోవునుగాక, లేకవర్ధి
తములగుగాక! నీవు ఆత్మయందే వెలయుచున్నావు.

క్షీయతే న క్షయం ప్రాప్తే వర్ధమానే న వర్ధతే
న స్పృశతే స్పృశమానే దేహేఽస్మిన్నరమేశ్వరః.

11

ఈ శరీరము నశించిన అత్మ నశింపదు, వర్ధిల్లిన వర్ధిల్లదు. దీనిస్పృశమున దానికి స్పృశము లేదు.

దేహస్యాహమహం దేహీతి క్షీణే చిత్తవిభ్రమే
త్యజామి న త్యజామీతి కిం ముధా కలనోదితా.

12

నాకు దేహసంబంధమున్నది, నేను దేహిని, అను చిత్తవిభ్రమము నశించిన, యిక త్యజించుచున్నాను, త్యజించుటలేదు అను కల్పన వ్యర్థము.

ఇదం కృత్వా కరోమీదమిదం త్యక్తేదమిత్యలమ్
ఇతి తత్త్వవిదాం తాత సంకత్యాః సంక్షయం గతాః.

13

వత్సా! తత్త్వవిదులకు దీనినొనరించి దీనినొనర్తును, దీనిని త్యజించిన పిమ్మట నిద్దాని నొనర్తును అను సంకల్పములు క్షయమునందినవి.

ప్రబుద్ధాః సర్వకర్తారః కరిష్యన్తిహ కించన
న తస్యాకరణే నిత్యమకర్తృత్వపదం గతాః.

14

ముక్త పురుషులు సర్వకర్తృత్వము, ఎద్దానిని ఒనర్చుచున్నారు. వారి అకరణమే సిద్ధముగుటవలన, వారికి కర్తృత్వము లేదు.

అకర్తృత్వాదభోక్తృత్వమథాదేవ సమాగతమ్
సంగృహీతం కిలానుప్తం కేనేహ భవనత్రయే.

15

అకర్తృత్వమువలన వారికి అభోక్తృత్వముగూడ సిద్ధించినది. ఏలన, ముల్లోకముల గింజనువేయక ఏరు ధాన్యమును బొందగల్గిరి?

శాస్తే కర్తృత్వభోక్తృత్వే శాస్తరేవేహ శిష్యతే
ప్రాధిమభ్యాగతా నైవ ముక్తిరీత్యుచ్యతే బుద్ధైః.

16

కర్తృత్వభోక్తృత్వములు నశించిన, మిగులునది కాంతియే; ఇయ్యది స్థిరమైన, దానినే ముక్తియని బుద్ధులనుచున్నారు.

ప్రబుద్ధాశ్చిన్మయాః శుద్ధాః సర్వమాక్రమ్య సంస్థితాః
కిం త్యక్తం పరిగృహ్ణాన్తు కిం గృహీతం త్యజన్తు వా.

17

ప్రబుద్ధులును, చిగ్మయులును, విశుద్ధులును నగువారు సమస్తము నతిక్రమించి నెలయుచున్నాగు. వారు త్యజించిన దేమున్నది గ్రహించుటకు, గ్రహించిన దేమున్నది త్యజించుటకు?

గ్రాహ్యగ్రాహకసంబంధ ప్రమితావయవిక్రమైః

హీనః ప్రమేయావయవైః కిం గృహ్ణాతు జహాతు కిమ్.

18

వారికి గ్రాహ్యము, గ్రాహకర్త, తత్సంబంధముప్రమాణము, ప్రమేయము, అవయవము, అవయవి మున్నగు విభాగము లేవియును లేవు. వారెద్దానిని గ్రహింతురు? ఎద్దానిని త్యజింతురు?

గ్రాహ్యగ్రాహకసంబంధే క్షీణే శాస్త్రదేత్యలమ్
స్థితిమభ్యాగతా శాస్త్రోక్షనామాభిధీయతే.

19

గ్రాహ్యగ్రాహక సంబంధము నశించిన, ఉదయించు కాంతి స్థిరమైన మోక్షమని జెప్పుచుచున్నది.

తత్ర స్థితాః సదా శాస్త్రాస్తావద్యతాః పురుషోత్తమాః
సుముప్తావయవస్పృశ సాధర్మ్యేణ చరన్తి హి.

20

నిష్కలబోలు పురుషశ్రేష్ఠులు సర్వదా ఈముక్తియందు నెలయుచు కాంతులై యున్నారు వారు సుముప్తావయవమున కదలు అవయవములనలె చరించుచున్నారు.

పరావబోధవిశ్రాంతవాసనో జగతి స్థితిమ్
అర్థసుప్త ఇవేహేమాం త్వం పశ్యాత్మస్థయా ధియా.

21

ప్రకటప్రాబోధ అగుటవలన నీకు వాసనలు తొలగిపోయినవి. నీ వాత్మసంస్థమగు ఖుద్ధివలన, అర్థనిద్రితవ్యక్తివలె, ఈ జగత్ - స్థితి నవలోకింపుము.

న రమన్తేహి రమ్యేషు స్యాత్మనేవ గతాశయాః
నోద్విజన్తేఽన్య దుఃఖేషు స్యాత్మనేకరసాయనాః.

22

పరబ్రహ్మలీనచిత్తులు, సుందరములని తలచి బాహ్యవిషయముల వాసక్తి గొనరు; దుఃఖముల నుద్విగ్నులవరు.

నిత్య ప్రబుద్ధా గృహ్ణాన్తి కార్యాణీమాన్యసజ్జినః
ముకుగా ఇవ బిమ్బాని యథా ప్రాప్తాన్యవాంఛయా.

23

అద్దము పడిననీడను గ్రహించునట్లు, నిత్యమువలగువారు అనానక్తులై, అనిచ్ఛాపూర్వకముగ యథాప్రాప్తకార్యముల నొనర్తురు.

జాగ్రతి స్యాత్మని స్వస్థాః సుప్తాః సంసారసంస్థితౌ
బాలవత్ప్రవివేపన్తే సుముప్తస దృశాశయాః.

24

అత్మతత్త్వము స్ఫురించినవారు నిర్మలులై సంసారవిషయముల నిద్రులైయుండుట. నిద్రులనుబోలు ఆ పురుషులు బాలవలవలె కార్యముల నాచరింతురు.

త్యమజిత పదవీ ముపాగ తోఽన్తః
కమలజవాసరమేకమేవ భుక్త్యా
గుణగణ కలితా మిహైవ లక్ష్మీం
ప్రజ పరమాస్పదమచ్యుతం మహాత్మన్.

25

ఇత్యాదౌ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదబోధనం నామ చత్వారింశః

మహాత్మా! నీవు అంతరమున బ్రహ్మపదమును బొందినాడవు. అందువలన నీవు ఒక కల్పము ఈ పాతాళమున వివిధగుణకాలియగు రాజ్యలక్ష్మిని భోగించి, అంతమున అదృశ్యమగు పరమపదమును బొందుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున ప్రహ్లాదభోధనమను చత్వారింశ

సర్గము || 40 ||

ఏకచత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

జగద్రత్నసముద్గేన త్రైలోక్యాదృశ్యతదర్శనా
ఇత్యుక్తే పద్మనాభేన జ్యోతస్న శీతలయా గిరా.

1

ప్రహ్లాదనామా దేహలోకా వికాశినయనామ్బుజః
ముదోవాచ వచో ధీరో గృహీతమననక్రమః.

2

వసిష్ఠాదుః— జగద్రత్నపేటకమును, జగదదృశ్యవస్తుదర్శకుఁడునగు పద్మనాభుడు, తన్నెలవలె చల్లనగు ఈ చుట్క-లబల్క, ధీరుడగు ప్రహ్లాదుడను దేహి నయనాంబుజముల వికాశింపజేసి, మననవ్యాపారము నవలంబించి, హృదయతో నిట్లు బల్కఁజొడగెను.

ప్రహ్లాద ఉవాచః—

హితాహిత విచారేణ రాజకార్యశతేనచ
అత్యహం శ్రమితో దేవ తుణం విశ్రామతాం గతః.

3

ప్రహ్లాదుడుః— దేవా! నేను హితాహితవిచారము వలనను, రాజకార్యశతము నలనను డసి, ఒక్క నిమిషము విశ్రాంతి నందితిని.

భగవం స్త్వత్ప్రసాదేన స్థితిః సమ్యగభాగతా
సమాధావసమాధౌ చ రూపేణాహం సమః సదా.

4

భగవంతుడా! మీ దయవలన నేను స్వరూపస్థితిని బొందితిని. ఇప్పుడు నేను సమాధి, అసమాధి స్థితుల సమబుద్ధిని బొందితిని.

చిరమస్తర్యహాదేన దృష్టోఽస్యమలయా ధియా
పునర్బహిరయం దృష్ట్యా దిష్ట్యా దేవ ప్రదృశ్యనే.

5

దేవా! చాలకాలము నిగ్మల బుద్ధితో విముక్తి అంతరమున దర్శించితిని; నేడు మరల సూర్యగర్భమున బహిర్బుద్ధి గూడ నోచరమగుచున్నాడవు.

అహమాసమనస్తాయామస్యాం దృష్టౌ మహేశ్వర
సర్వ సంకల్పముక్తాయాం వ్యోమ వ్యోమిన్నావ నిర్మలే.

6

మహేశ్వరా! ఆకాశము అనంత నిర్మలాకాశమున వెలయునట్లు, నేను స్వతస్సిద్ధమున సర్వవిధ సంకల్పములనుండి ముక్తమగు ఈ పరమాత్మిక స్వరూపదృష్టియందు వెలయుచున్నాను.

నశోకేన సమోపేన సచవైరాగ్య చిన్తయా

నదేహత్వాగకార్యేణ నసంసారభయేన చ.

7

నేను శోకమోహముల పలనగాని, వైరాగ్యచింతనలనగాని, సంసారభయమునగాని, శరీరమును దృఢింపగోరి సమాధి నందలేదు.

ఏకస్మిన్విద్యమానేహి కుతః శోకః కుతః తుతిః.

కుతో దేహః క్వ సంసారః క్వ స్థితిః క్వ భయాభయే.

8

కేవల ముశేషస్తుత్ర వెలయుచున్నచోట శోకమెచ్చుట, తుతి యెచ్చుట, దేహమెట్ల, సంసారమేడ? స్థితిగాని భయాభయములు గాని ఎటునుండి వచ్చును?

యథేచ్ఛయైవామలయా కేవలం స్వయముత్తయా

ఏవమేవాహమవసం వితతే పావనే పదే.

9

నాకు దేహత్వాగచ్ఛ లేదు. స్వతస్సిద్ధముగ జనించిన పవిత్రత్వతో, ప్రసిద్ధమగు ఈ పావనపదమున నవస్థితుడనైతిని.

హా విరక్తోస్మి సంసారం త్యజామిలీయమిశ్వర

అప్రబుద్ధదృశాం చిన్తా హర్షశోక వికారదా.

10

ఈశ్వరా! అహా, 'నేను సంసారమున విరక్తనందితిని, సంసారమును దృఢింతును,' అను హర్షశోకాకులమగు చింత అజ్ఞానకే కల్గును.

దేహభావేన దుఃఖాని దేహే దుఃఖాని మేమతిః

ఇతి చిన్తావిషవ్యాలీ మూర్ఖమేవావలుమ్ఫలి.

11

'దేహబుద్ధిలేనిచో దుఃఖముండదు; శరీరముండినచో దుఃఖము, అని నాకు తోచుచున్నది.' అనునీ చింత - కాలభుజంగము మూర్ఖులనే అహంకారము కలుపుచున్నది.

ఇదం గుభుమిదం దుఃఖమిదం నాస్తీదమస్తి మే

ఇతి దోలాయితం చేతో మూఢమేవ న పణ్డితమ్.

12

'ఇది నుభును, ఇది దుఃఖము, ఇది నాకులేదు, ఇది నాకున్నది.' ఇట్టిభావముతో నుగులాడు చిత్తము మూర్ఖులను కలకపెట్టుచున్నది; పండితులను గాదు.

అహమన్యోఽన్య ఏవాయమిత్యజ్ఞానాం తు వాసనా

మూలోదస్తాత్మబుద్ధీనాం జయత్యగుమతామిహ.

13

'నే నోకడను, ఇతడు నాకంటె వేరు', అను వాసన ఆత్మబుద్ధిలేని మూఢులనే జయిం
చుచున్నది.

ఇదం త్యాజ్యమిదం గ్రాహ్యమితి మిథ్యా మనోభ్రమః
నోన్మత్తతాం నయత్యస్తజ్జమివ దుర్ధయః.

14

'దీనిని త్యాజ్యంపడెను, దీనిని గ్రహింపవలెను' - ఇట్టి మిథ్యా - మనోభ్రాంతి దుర్బల
గుణుల అజ్ఞుల నేటిదగ ఉన్నట్లుల నొనర్చునో, ప్రాజ్ఞుల నట్లునర్పబాలదు.

సర్వస్మిన్నాత్మని తతే త్వయి తామరసేక్షణ

హేయోపాదేయ పక్షస్థా ద్విత్వీయా కలనా కుతః.

15

కనులలోచనా! సర్వాత్మస్వయాపుడవగు నీవు నెలయునుండ, హేయోపాదేయక
మగు విషయకల్పన ఎటునుండి రాగలదు?

విజ్ఞానాభాసమఖిలం జగత్పదసదుత్థితమ్

కిం హేయం కిముపాదేయమిహ యత్త్యజ్యతే నవా.

16

సదసద్రూపమున ఉత్పన్నమైన ఈ జగత్తు ఆత్మచైతన్యముయొక్క ఆభాసమాత్రమే.
ఇందు త్యాజ్యగ్రాహ్యములగు హేయోపాదేయము లేమున్నవి?

కేవలం స్వస్వభావేన ద్రష్టుదృశ్యే విచారయన్

క్షణం విశ్రాంతవానస్తః పరమాత్మాత్మనాత్మని.

17

నేను కేవలము స్వభావమువలననే దృక్-దృశ్యములను విచారింపి, పరమాత్మస్వరూపు
ననై, క్షణకాల మాత్మయందు విశ్రమించితిని.

భావాభావవినిర్ముక్తో హేయోపాదేయవర్జితః

ఏవమాసమహం పూర్వమధునేత్రం వ్యవసీతః.

18

నే నింతదమక భావాభావము క్షుద్రుడనై హేయోపాదేయ బుద్ధిశూన్యుడనై నెలయు
చుంటిని; ఇప్పుడు మీ ఆజ్ఞవనునదిచి, ఈస్థితిని బొందితిని.

సమయాత్మకమమస్మం సర్వమాత్మాత్మతాం తః

కరోమ్యహం మహాదేవ తుభ్యం యత్పరిరోచతే.

19

మహాదేవా! నీవెప్పుడు సర్వస్వమొనగమును బొందితిని, మీ రాజ్ఞాపించిన కార్యములన్ని
యు నాకు కర్తవ్యములే. ఇవి ఇప్పుడనునదిచియు మొనర్చును.

త్యక్తుయం పుండరీకాక్షః పూజ్యస్తావజ్జగత్త్రయే

దన్యత్తః ప్రకృతిప్రాప్తాం పూజామాదాతుమర్హసి.

20

పుండరీకాక్ష! నీవు శ్రీలోకపూజ్యుడివు. ఇప్పుడు నా కడనుండి కాస్త్ర లోకోచిత
మగు పూజాను గ్రహింపుము.

ఇత్యుక్త్వా దానవాధీశః పురః క్షీరోదశాయినః

వైవేన్ద్రో ఇవ పూర్ణేన్దుమర్శపాత్రముపాదదే.

21

దానవపతి ఇట్లు నుడిచి, ఉదయాచలము పూర్ణచంద్రుని గొనివచ్చునట్లు, అర్జునపాత్ర
మీ క్షీరోదశాయమును వారాయణుని కడకు గొనివచ్చెను.

సాయుధం సాప్సరోవృన్దం ససురం సఖగాధిపమ్

పూజయామాస గోవిన్దం సత్రైలోక్య మథాగ్రగమ్.

22

ఆయుధములతోడను, అపసరలతోడను, దేవతలతోడను, గరుడునితోడను, ఉదర
శ్రీలోకములతోడను గూడిన గోవిందుని ప్రహ్లాదుడు పూజించెను.

సబాహ్యభ్యంతరాభాన్తే భవనం భవనేశ్వరమ్

పూజయిత్యాథ తిష్ఠన్తమువాచ కమలాపతిః.

23

ఎవ్వని భాహ్యభ్యంతరముల అసంఖ్యజగత్తులు పరివర్తితములగుచున్నవో, ఆ భువనేశ్వ
రుని యాశించి ప్రహ్లాదుడు కూర్చుండ, కమలాపతి ఇట్లు పల్కినను.

|| భగవానువాచ. ||

ఉత్తిష్ఠ దానవాధీశ సింహాసనముపాత్రయ

యావదాశ్వభిషేకం తే స్వయమేవ దదాశ్యహమ్.

24

"భగవంతుడు:— దానవాధీశ! లెమ్ము! సింహాసన మధిష్ఠింపుము. నేను స్వయముగ
నిర్వరము నీకభిషేక మొనర్చెను.

పాంచజన్యరవం శ్రుత్వా యథమే సముపాగతాః

సిద్ధాః సాధ్యాః కురౌఘాస్తే కుర్వన్తు తవమగ్గలమ్.

25

పాంచజన్య నినాదమును విని ఆరుదించిన ఈ సిద్ధసాధ్యులర సమాహము నీకు మంగళ
మొనర్చుదు గాక!"

ఇత్యుక్త్వా పుండరీకాక్షో దానవం సింహావిష్టరే

యోజయామాస యోగ్యం తం మేరుశ్చైర్జ ఇవాంబుదమ్.

26

పుండరీకాక్షుడే బుల్లెల బల్లి. మేరుశ్చంగమున మేఘమువలె, దానవపతియగు ప్రహ్లా
దుని సింహాసమున గూర్చుండ జేసెను.

అగ్రై నం వారిరాహూతైః క్షీరోదాద్యైర్మహాభిభిః

గజ్జాదిభిః సరిత్పురైః సర్వతీర్థజలైస్తథా.

27

సర్వవిప్రర్షి సంమైశ్చ సర్వసిద్ధగణైః సహ

పునర్విద్యాధరయుతో లోకపాలసమన్వితః.

28

అభ్యసిష్ఠుడమేయూత్మా దైత్యరాక్ష్య మహాసురమ్

మరుద్గణైః స్తూయమానం పూర్వం స్వగ్రే హరిం యథా.

29

సురానురైః స్తూయమానం స్తూయమానః సురానురైః

అభిషిక్తమువాచేదం ప్రహ్లాదం మధుసూదనః.

30

అనంతము, శ్రీగణముదము మున్న గాగల మహానముదములను, గంగాది నదీసమూహములను, తదితర తీర్థములను ఆహ్వానింప, అవి అరుదెంచి ప్రహ్లాదుని పవిత్రసలిలముల నభిషేకించెను, అమేయుడగు హరి మగల లోకపాలరతోడను, విద్యాధరులతోడను, సిద్ధులతోడను, విప్రబుధులతోడను గూడి ప్రహ్లాదుని మరల నభిషేకించెను. దేవతలు పూర్వ మింద్రుని క్షుతించినట్లు ప్రహ్లాదుని గూడ నుతించసాగిరి. పిదప, సురాసురగణము ప్రహ్లాదుని, హరిని క్షుతించదొడగెను. అప్పుడు, ముసునూడనుడు రాజ్యాభిషిక్తుడగు ప్రహ్లాదునితో నిట్లు పల్కిసాగెను.

శ్రీ భగవానువాచః :-

యావన్నేరుధరా యావద్యావచ్ఛన్తాగ్రమండలే

అఖండిత గుణశ్లాఘీ తావద్రాజా భవానఘ.

31

భగవంతుడు ! ఆనఘా! మేరుపర్వతముండువంతపటకు, భూమి, చంద్రసూర్యులుండువంతపటకు, జమలచే పొగడదగిన గుణములతో నొప్పారుచు రాజ్యమును బాలింపుము.

ఇష్టానిష్ట ఫలం త్యక్త్వా సమదర్శనయా ధియా

వీతరాగభయక్రోధో రాజ్యం సమనుపాలయా.

32

సమదర్శియగు బుద్ధితో ఇష్టానిష్టఫలముల బరిత్యజించి, విషయానురాగమును, భయక్రోధములను బరిత్యజించి రాజ్యమును బాలింపుము.

రాజ్యేఽస్మిన్భోగసంపూర్ణే దృష్టాను త్రమభూమినా

నగస్తవ్యస్తయోద్వేగః స్వర్గే మానవకేఽథవా.

33

నీవు సహృదయమును, ఆనందమయమును అగుపదమును గాంచి నాడవు; భోగపూర్ణముగు ఈ రాజ్యమున నిర్లక్ష్యమును వహించకుము. కాని నీతండ్రులవలె భూలోకస్వర్గలోకముల నుద్వేగమును గల్గించకుము.

దేశకాలక్రియాకారై ర్యథాప్రాప్తాసు దృష్టిమ

ప్రకృతం కార్యమాత్మిష్ఠ త్యక్త్వా మానసమాస్మ్యి ఛో.

34

శత్రునిగ్రహము, ప్రహనుగ్రహము మున్నగు అసత్యకర్తవ్య కర్మములు అరుదెంచినప్పుడు దేశకాలక్రియాలితముగ వ్యవహరింపుము. రాగాదులతో గూడిన విషయబుద్ధి దొరలకుండునట్లు చూచుము. సర్వత్ర సమబుద్ధివై మెలకుము.

అతిదేహతయేదంతా మమతాపరివర్జితమ్

భావాభావే సమం కార్యం కుర్వన్నిహ న బాఘసే.

35

నీదివ్యుడు 'అతిదేహుడవు' అయితివి; మమత్వమును బరిత్యజించి సమభావమున కాగ్యముకర్మములను బంధించబడవు.

దృష్టసంసారపర్యాయ స్తులితాతులతత్పుదః

సర్వం సర్వత్ర జానాసి కిమన్యదుపదిశ్యతే.

36

నీకు సంసారగతి అంతయు తెలిసినది; అతులముగు ఆ బ్రహ్మపదమును బొందితివి; అంతయును గ్రహించితివి. నీకింక ఉపదేశింపతగినదేమున్నది ?

వీతరాగభయక్రోధే త్వయిరాజసి రాజతి

నేదాసిం దుఖాదుర్భృగ్భిర్నానురాద్ధలయ్యతి.

37

ఈ విషయాసక్తిగాని, భయక్రోధములుగాని లేవు, నీవు రాజువైనచో అనురలనింక దుఃఖాదుర్భృగ్భిః శేధింపదు.

బాష్పశ్రీర్నానురీకర్ణమంజరీః స్థావయ్యతి

వనరాజిమివోన్మత్తా సరితారతరజ్జీః.

38

వర్షోన్మత్తమును, వర్షితజలమును, ఉత్తాలతరంగమునునగు నది తీరవృక్షములను మంచునట్లు, భాష్పవారి అమరశ్రీల కర్ణమంజరులను మంచజాలదు.

అద్యప్రభుత్వసంప్రాప్త దానవామరసంగరమ్

నిర్మలైరామోభినిధిపజ్జగత్స్వస్థమివ స్థితమ్.

39

నేటినుండి, దేవదానవ యుద్ధ ముగిసోపుట వలన, జగత్తు నిర్మలదరమగు సముద్రమువలె నిలయగలదు.

దేవాసుర కుటుంబినోఽభర్తృష్యంతః పురేషు చ

స్వేషేషవ యాన్తు విశ్వాసమపరస్పరమాహృతాః.

40

దేవదానవ రమణీగణము ఇప్పుడు కారాగృహముకైమై తమతమ అంతఃపురముల భర్తలతో గూడి ఆనందముతో కాలమును గడుపుచుగాక !

భవ బహులనిశానితాన్తనిద్రా

తిమిరమపాస్వ సదోదితాశయశ్రీః

దనుసుత వనితావిలాసరమ్యాం

చిర మజితాముపభుజ్య రాజ్యలక్ష్మీమ్.

41

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతాకై మోక్షోపాయే ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదాభిషేకో నామైకచత్వారింశః

సర్గః || 41 ||

దనుసుతా ! నీవిప్పుడు కృష్ణపక్షరజనీ తిమిరమువలె గాఢముగు అజ్ఞానాంధకారమును నాశనమొనర్చి సర్వదా స్వప్రకాశముగు బ్రహ్మత్వభావమున తెలుగొందుము. శత్రువులకును, కామాదులకును లొంగక అమరకామినీ విలాసములతోగూడిన గాజ్యలక్ష్మిని, కాంత్యాది గుణవిలాసములతోగూడిన స్వారాజ్యలక్ష్మిని అనుభవించుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
ప్రహ్లాదాభిషేకమును ఏకచత్వారింశ

సర్గము || 41 ||

ద్విచత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ:—

ఇత్యుక్త్వా పుండరీకాక్షః సనరామరకిన్నరః

ద్వితీయ ఇవ సంసారశ్చచాలసుర మన్దిరాత్.

1

వసిష్ఠుడు:— పుండరీకాక్షు డిట్టుపలికి సుర నర కిన్నరులతో గూడి, ద్వితీయ సంసారమువలె ఆ ఆసుర హందిరమునుండి వెలువడెను.

ప్రహ్లాదాది వినిర్ముక్తైః పశ్చాత్పుష్పింజలివజైః

పూర్వమాణో విహంగేశ పాశ్చాత్యాజ్ఞరుహోత్కరైః.

2

క్రమాత్తీరోదమాసాద్య విస్మయ సురవాహినీమ్

భోగిభోగాసనే తస్మా శ్వేతాబ్జ ఇవ షట్పదః.

3

ప్రహ్లాదాది దైత్యవర్గమువలన జల్లబడిన పుష్పములతోడను, విహంగవతియగు గరుడుని రక్కలతోడను గప్పబడిన శరీరముగలవాడై వారి క్రమముగ క్షీరసాగరమును సమాపించెను. అటుకరిగి, మరసమాహమును వీడ్కొల్పి, తెలిదామర పూవునందు తుమ్మెదవలె, భోగిభోగాసనమున సమాసీనుడయ్యెను.

భోగిభోగాసనే విష్ణుః శక్రః స్వర్గే సహమరైః

పాతాలే దానవాధీశ ఇతి తస్మగ్రతస్వరైః.

4

శేషాసనమున విష్ణువు, స్వర్గమున అమరసమాహముతో నిండ్రుడును, పాతాలమున దానవసమయగు ప్రహ్లాదుడును సుఖముగ నుండిరి.

ఏమాతే కథితా రామ నిఃశేషమలనాశినీ

ప్రాహ్లాదీ భోధసంప్రాప్తిరైవద్రవశీతలా.

5

రామా! నీకు నిఖిలకల్మషచారమును, అమృతశీతలమునునగు ఈ ప్రహ్లాద భోధప్రాప్తిని బ్రహ్మచరి.

తాంతు యే మానవా లోకే బహుదుష్కృతినోఽపి హి

ధిమా విచారయిష్యన్తి తే ప్రాప్యన్త్యచిరాత్పుదమ్.

6

జగత్తున ప్రహ్లాదుని తత్వజ్ఞానలాభవృత్తాంతమును సద్భుద్ధితో విచారించువారందఱును, అట్లుండు పాపులైనను, అదిగము ముక్తి నందుదురు.

సామాన్యేన విచారేణ క్షయమాయాతి దుష్కృతమ్

యోగవాక్యవిచారేణ కో న యాతి పరంపదమ్.

7

సామాన్యవిచారమువలననే పాపమును దాని మూలమగు అజ్ఞానమును నశించుచున్నది. అగుచో ఈ యోగవాక్యవిచారణ వలన పరమపదము నెవ్వరు బడయకుండురు ?

అజ్ఞానముచ్యతే పాపం తద్విచారేణ నశ్యతి

పాపమూలచ్చిదం తస్మాద్విచారం న పరిత్యజేత్.

8

అజ్ఞానమే పాపమని చెప్పబడుచున్నది; ఈ పాపము విచారబలమున దూరమగుచున్నది. ఆ పాపమూలమును వేదించు విచారమును త్యజింపకుడను.

ఇమాం ప్రహ్లాదసంసిద్ధిం ప్రవిచారయతాం నృణామ్

స ప్రజన్త్యకృతం పాపం క్షయమాయాత్మ్యసంశయమ్.

9

ప్రహ్లాదుని ఈ తత్వజ్ఞానసిద్ధిని విచారించువారి పాపములు, ఏడుజన్మలవి, నిక్కముగ తొలగిపోవును. (జ్ఞానఫలచక్రంతము విచారించిన, సర్వపాపములు నశించును).

శ్రీరామ ఉవాచ:—

పరే పదే పరిణతం పాంచజన్యస్వనైర్జనః

కథం ప్రబుధ్ధం భగవన్ప్రహ్లాదస్య మహాత్మనః.

10

శ్రీరామడు:—పరబ్రహ్మకారము నందిన ప్రహ్లాదుని మహత్ము పాంచజన్యనిశాదమున నెట్లు ప్రబుద్ధమైనదో నాకు వచింపుడు.

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ:—

ద్వివిధా ముక్తతా లోకే సంభవత్యనఘాకృతే

నదేహైకా విదేహాన్యా విభాగోఽయం తయోః శృణు.

11

వసిష్ఠుడు:—అనఘాకృతా! ఈ లోకమున ముక్తి నదేహమనియు, విదేహమనియు రెండు తెలుగులు. వీటి వివరమును జెప్పుచున్నాను, వినుము.

అసంసక్తమతేర్యస్య త్యాగాదానేషు కర్మణామ్

నైషణా తత్ఫలిం విద్ధి త్వం జీవన్ముక్తతామిహ.

12

విషయబుద్ధి లేకుండుట, ఇష్టానిష్టముల గ్రహణత్యాగశూన్యత - ఇట్టి స్థితి నే జీవన్ముక్తి యని గ్రహింపుము.

నైవ దేహక్షయే రామ పునర్జననవర్జితా

విదేహముక్తతా ప్రోక్తా తత్థా నాయాన్తి దృశ్యతామ్.

13

రామా! ఆ వ్యక్తియే ప్రాకృతభోగానంతరము శరీరమును దృశించిన, విదేహముక్తి అనబడుచున్నది. ఇట్టి వారెవరికిని గనబడుదు.

భ్రష్టబీజోపమా భూయో జన్మాబ్జురవివర్జితాః

హృది జీవద్విముక్తానాం శుద్ధా భవతి వాసనా.

14

ఈవస్తువుల హృదయమున, దంచబడిన గింజను బోలినదియును, పునర్జన్మాంకురరహితము నగు విశుద్ధజానన వెలయుచుండును.

సావనీ పరమోదారా శుద్ధసత్త్వానుపాతిసి
ఆత్మధ్యానమయీ నిత్యం సుముప్తస్యేవ తిష్ఠతి. 15

పవిత్రమును, తృప్తాకార్యు రహితమును, విశుద్ధ బ్రహ్మధ్యానస్వరూపమును అగు ఆనన గుఱు ప్రియందరి వాసనలకల వెలయుచుండును.

అపి వర్షసహస్రాస్త తయైవాస్తరవస్థయా
సతి దేహే ప్రబుధ్యస్తే జీవన్ముక్తా రఘూద్వహ. 16

ఘోతమా! వెయ్యిండ్లవఱకు శరీరమున్నను వారీచిత్రవృత్తివలననే ప్రబుధులగుదురు.

ప్రహ్లాదోఽస్తస్థయా శుద్ధసత్త్వానుపాతయా స్వయా
బోధమాప మహాబాహో శంఖశ్చైవబుద్ధయా. 17

మహాబాహూ! ప్రహ్లాదుడుగూడ శంఖనివాదమున ఆపబోధితుడై ఆంతరమున వెలయు చున్న ఈ విశుద్ధచిత్రవృత్తివలన ప్రబోధమునందెను.

హరిరాత్నాహీ భూతానాం తస్య యత్రుతిభాసతే
తత్రైవ భవత్యాశు సర్వమాత్మైవ కారణమ్. 18

మతీయు హరి నిఖిలాంతరాత్మ, నిఖిలకారణుడును, సత్యసంకల్పుడును నగును ఆతని యందుదయించినది, అట్లేయగును.

ప్రబోధమేతు ప్రహ్లాదో యదైవేతి విచిన్తిత్వమ్
నిమేషాద్వసుదేవేన తదైవైతదుపసితమ్. 19

వాసుదేవుడు 'ప్రహ్లాదుడు బోధనందుగాక' అని చింతించిన వెంటనే అట్లు జరిగెను.

ఆత్మన్యకారణేనైవ భూతానాం కారణేన చ
సృష్ట్యర్థం వపురాత్తం హి వాసుదేవమయాత్మనా. 20

కారణ విహీనుడగు వాసుదేవుడు తనయందు జగత్తుల సృష్టింప శరీరమును గ్రహించెను.

ఆత్మావలోకనేనాశు మాధవః పరిదృశ్యతే
మాధవారాధనేనాశు స్వయమాత్మావలోక్యతే. 21

ఆత్మ - సాక్షాత్కారమైన వెంటనే మాధవుడగుపడును; మాధవ - ఆరాధనమున ఆత్మ గూడ అవలోకింపబడుచున్నది.

ఏతాం దృష్టిమవప్తభ్య రాఘవాత్మావలోకనే
విహరాశు విచారాత్మా పదం ప్రాప్యసి శాశ్వతమ్. 22

రాఘవా! నీవీతత్త్వము నవలంబించి ఆత్మ దర్శనమునకై యత్నించుము. విచారబలమున నీ బాహ్యపదమున బొందగలవు.

దుఃఖాసారవతీ రామ సంసారప్రావృడాతతా
జాడ్యం దదాతి పరమం విచారార్కమపశ్యతామ్. 23

రామా! ఈ విచారనూత్నుని గాంచకున్న, దుఃఖధారలను వర్షించు సంసార-వర్షాకాలము జనులకు మిక్కుటముగ జడత్యము నొసగును.

ప్రసాదాదాత్మనో విష్ణోర్నాయేయమతిభాసురా
ప్రబాధతే నధీరాంస్తు యత్నే మస్త్రవతో యథా. 24

మంత్రసిద్ధులకు పిశాచబాధయుండనట్లు, విష్ణురూపియగు ఆత్మయొక్క అనుగ్రహమున, విచారపరామలులగు ధీయు సంసారమును మహాహయవిలస బాధింపబడరు.

ఆత్మేచ్ఛయైవ ఘనతాం సముపాగతాస్త
రాత్మేచ్ఛయైవ తనుతాముపయాతి కాతే
సంసారజాలరచనేయ మనస్తమాయా
జ్ఞానేహ వాతవలయాదివ సావకస్య. 25

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూక్తే మోక్షోపాదే
ఉపశమప్రకరణే ప్రహ్లాదవ్యవస్థానామ ద్విచత్వారింశః

సర్గః || 42 ||

గాలికి నిప్పుజ్వాల వైకగయునట్లును, ఆరునట్లును, అనంతమాయ మయమగు ఈ సంసారజాలము ఆత్మయొక్క ఇచ్ఛవలనే ఘనీభూతమగుచున్నది, మరొకప్పుడు తీరించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
ప్రహ్లాదవ్యవస్థానమ ద్విచత్వారింశ
సర్గము || 42 ||

త్రిచత్వారింశః సర్గః

శ్రీరామఉవాచః—

భగవన్సర్వధర్మజ్ఞ శుద్ధైస్త్వద్వచనాంశుభిః

నిర్వృతాః స్మ శశాంశ్య కరైరోషధయో యథా. 1

శ్రీరాముడు:— భగవానుడా! సర్వధర్మజ్ఞా! చంద్రికరణముల ఓషధులు తృప్తి నందునట్లు, శుద్ధములగు మీ వచనములవలన నేనాఆహ్లాదితుడనైతిని.

కర్ణాభివాంఛ్యమానాని పవిత్రాణి మృదూనిచ
సుఖయన్తి గృహీతాని పుష్పాణివ వచాంసి తే. 2

కర్ణాభివాంఛితములును, మృదులములును పనిత్రములును నగు మీ వాక్యముల అలంకారములపరె గ్రహించి, పగమనుఖము నందితిని.

పౌరుషేన ప్రయత్నేన సర్వమాసాద్యతే యది
ప్రహ్లాదస్తత్కథం బుద్ధో న మాధవవరం వినా.

3

పురుషప్రయత్నమువలననే సర్వము సంపన్నమగునని నెనుక మీరు నుడివియుంటిని, అగుచో, ప్రహ్లాదుడు విష్ణుని సహాయము లేకుండగనే ప్రబోధము నందలేదేమి?

(శ్రీ)నసిష్ఠ ఉవాచ:—

యద్యద్రాఘవ సంప్రాప్తం ప్రహ్లాదేన మహాత్మనా
తత్తదాసాదితం తేన పౌరుషాదేవ నాన్యతః.

4

వసిష్ఠుడు రాఘవా! మహాత్ముడగు ప్రహ్లాదుడు పొందినదంతయు స్వీయపౌరుషవలననే. వేరొక ఉపాయమువలన గాదు.

ఆత్మా నారాయణత్యైవ స భిన్నస్థిలతైలవత్
తథైవ శౌక్ల్యపటవత్కుసుమామోదవత్తథా.

5

ఆత్మయును, నారాయణుడును తిలతైలములవలెను, పట శుక్లములవలెను, కుసుమ సౌరభములవలెను అభిన్నులు.

యోహి విష్ణుః సహవాత్మ యోహ్యత్మాసౌ జనార్దనః
విష్ణావృత్తశబ్దా పర్యాయౌ యథా విటపి పాదపౌ.

6

విష్ణువే ఆత్మ; ఆత్మయే జనార్దనుడు; విటపి పాదపములవలె ఈరెండును పర్యాయ శబ్దములు.

ప్రహాదనామా ప్రథమమాత్మైవ స్వయమాత్మనా
స్వయైవ పరయా శక్త్యా విష్ణుభక్తౌ నియోజితః.

7

ఈ ఆత్మయే తన పరమశక్తి వలన ప్రహ్లాదుడను ఆత్మను విష్ణుభక్తు నొనరించెను.

ప్రహాదో హ్యత్మనై వెనం వరమర్జితవాన్స్వయమ్
స్వయం విచారగం కృత్వా స్వయం విదితవాన్మనః.

8

(ప్రహ్లాదుడు దాత్మవలననే ప్రబోధ - వరమును బొందెను; అతడే స్వయముగ విచార పరాయణుడై జ్ఞానమును బొందెను.

కదాచిదాత్మనైవాత్మా స్వయం శక్త్యా ప్రబుధ్యతే
కదాచిద్విష్ణుదేహేన భక్తిలభ్యేన బోధ్యతే.

9

ఒక్కొక్కప్పుడు ఆత్మ తనశక్తివలననే ప్రబుధమగును; మరొక్కొక్కప్పుడు భక్తి లభ్యుడగు విష్ణునివలన ప్రబోధము నందును.

చిరమారాధితోఽప్యేష పరమప్రీతినూనపి
నావిచారవతో జ్ఞానం దాతుం శక్నోతి మాధవః.

10

ఈ మాధవుడు చిగకాల కూరాధికుడైనను, పరమసంతుష్టస్వభావుడైనను, విచార రహితునకు జ్ఞానమొనగ జాలడు.

ముఖ్యః పురుషయత్నోత్థో విచారః స్వాత్మదర్శనే
గౌణో వరాదికో హేతుర్ముఖ్యహేతుపరో భవ.

11

పురుషప్రయత్నము వలన గల్గు ఆత్మవిచారమే తత్వజ్ఞాతార్థమునకు ముఖ్యోపాయము. సరప్రదానాదులు గౌణోపాయములు, అందువలన నీవు ముఖ్యోపాయము నవలంబించుము.

పూర్వమేవ బలాత్సాదాక్రమ్యేన్ద్రియపంచకమ్
అభ్యసన్సర్వయత్నేన చిత్తం కురు విచారవత్.

12

మొమ్ముదకు నీవు బలవంతముగ 'పంచేంద్రియములను వశమొనర్చుకొని, ఆభ్యసించుచు, ముగియు విచారపర మొనర్చుము.

యద్యదాసాద్యతే కించితేన చిత్త్వచిదేవ హి
స్వశక్తిసంప్రవృత్త్యా తల్లభ్యతే నాన్యతః క్వచిత్

13

జనులు ఎచ్చట లేనిని బొందుచున్నారో, అది వారి శక్తి బలముననే; పురుషప్రయత్నము గాక వేరొక ఉపాయము లేదు.

పౌరుషం యత్నమాశ్రిత్య ప్రోల్లంఘ్యేన్ద్రియ పర్వతమ్
సంసారజలధిం తీర్త్వా పారం గచ్ఛ పరం పదమ్.

14

నీవు పురుషప్రయత్నము నవలంబించి, ఇంద్రియ-పర్వతమును లంఘించి, సంసార-సముద్రమును దాటి, దానికావలనున్న పరమపదమును బొందుము.

వినా పురుషయత్నేన దృశ్యతే చేజ్జనార్దనః
మృగపక్షిగణం కస్తాత్తదాసౌ నోద్ధరత్యజః.

15

పురుషప్రయత్నము లేకుండగనే జనార్దనుడగుచుచో, పశుపక్ష్యాదులకు గూడ అత్మదర్శనము లభించెడిది.

గురుశ్చేదుద్ధరత్యజ్ఞ మాత్మీయాలేపిరుషాదృతే
ఉష్ణిం దాంతం బలీవర్దం తత్కస్తానోద్ధరత్యసా.

16

గురువు పౌరుషవిహీనుడగు అజ్ఞునిగూడ ఉద్ధరించుచో, లూటైన ఎద్దునుగూడ ఉద్ధార మొనర్చగల్గియుండెడివాడు.

నహరేర్న గురోర్నార్థా త్కించిదాసాద్యతే మహత్
ఆక్రాంతమనసః స్వస్మాద్యదాసాదిత మాత్మనః.

17

హరివలనగాని, గురువువలనగాని, ధనమువలనగాని మహత్పదము లభించదు. స్వీయపురుషయత్నమువలన మనస్సును వశమొనర్చుకొనిన, తనయంతకు తానే ఆ మహత్పదమును బొందవచ్చును.

అభ్యాసవైరాగ్యయుతాదాక్రాన్తేన్ద్రియ పన్నగాత్
నాత్మనః ప్రాప్యతే యత్తత్రాప్యతే న జగత్ప్రియాత్.

18

చైరాగ్యము నవలంబించి, అభ్యాసమువలన నింద్రియభుజంగములను పశమొనర్చుకొనిన,
ముల్లోకముల బాంధరానిదెద్దియును లేదు.

ఆరాధయాత్మనాత్మాన మాత్మనాత్మానమర్చయ

అత్మనాత్మానమాలోక్య సంతిష్ఠ స్వాత్మనాత్మని.

19

నీవు ఆత్మవలన ఆత్మ నారాధింపుము, అర్చింపుము, దర్శింపుము; ఏదప నందే వెలయుము.

శాస్త్రయత్నవిచారేభ్యో మూర్ఖాణాం ప్రపలాయినామ్

కల్పితా వైష్ణవీ భక్తిః ప్రవృత్త్యర్థం శుభశ్చిత్.

20

చక్కగ శాస్త్రముల నాలొపించి తగిన యత్నమును, విచారమును యొనర్చుజాలని మూర్ఖులను సత్సభమున బ్రవేశపెట్ట విష్ణుభక్తి గల్గింపబడినది.

అభ్యాసయత్నైః ప్రథమం ముఖ్యో విధిరుదాహృతః

తదభావేతు గౌణః, స్వాత్మప్రజ్ఞాపూజామయక్రమః.

21

అభ్యాసము, ప్రయత్నములనునవి రెండును ముఖ్యవిధియని చెప్పుటచున్నవి. వీటి నాశ్రయించు శక్తి లేకున్న పూజ్యపూజక భావము గౌణముగ అంగీకరింపబడినది.

అస్తి చేద్దిన్ద్రియాక్రాంతిః కింప్రాప్యం పూజనైః ఫలమ్

నాస్తి చేద్దిన్ద్రియాక్రాంతిః కిం ప్రాప్యం పూజనైః ఫలమ్.

22

ఇంద్రియములు పశముననున్న పూజవలన లాభమేమి? ఇంద్రియములు పశమునలేకున్న పూజవలన కలుగు ఫలమేమి?

విచారోపశమాభ్యాం హి న వినాసాద్యతే హరిః

విచారోపశమాభ్యాం చ ముక్తస్యాబ్జకరేణ కిమ్.

23

విచారోపశమములు లేకున్న హరిలభింపడు; విచారోపశమరహితుని హరికూడ ఏమియు నొనర్పజాలడు.

విచారోపశమోపేతం చిత్తమారాధయాత్మనః

తస్మిన్నిర్భజే భవాన్నిర్భజో నోచేత్త్వం వనగర్దభః.

24

నీవు చిత్తమును విచారోపశమములతో గలిపి, ఆత్మ నారాధింపుము; నీవు నిర్భజుడవగుదువు. కాకున్న నీవు వనగర్దభమవు.

క్రియాతే మాధవాదీనాం ప్రణయప్రార్థనా స్వయమ్

తథైవ క్రియతే కస్మాన్ స్యకస్యైవ చేతనః.

25

మాధవాదులకడ దయను బ్రార్థింపవలసియున్నచో, నీ చిత్తముకడనే ప్రార్థింపరాదా?

సర్వస్యైవ జనస్యాస్య విష్ణురభ్యస్తరే స్థితః

తం పరిత్యజ్య యే యాన్తి బహిర్విష్ణుం నరాధమాః.

26

విష్ణుడు సర్వజనుల అభ్యంతరమున వెలయుచున్నాడు; ఇతనిని విడచి బహిర్విష్ణుని సేవించువారు నరాధములు.

హృద్గుహావాసి చిత్తత్వం ముఖ్యం సానాతనం వపుః

శంఖచక్రగదా హస్తో గౌణ ఆకార అత్మనః.

27

హృదయ - గుహాయందు వెలయుచున్న సనాతన చైతన్యతత్వమే ఆత్మయొక్క ముఖ్య శరీరము శంఖచక్ర గదాధరరూపము మాయాకల్పితము.

యో హి ముఖ్యం పరిత్యజ్య గౌణం సమనుభావతి

త్యక్త్వా రసాయనం సిద్ధం సాధ్యం సంసాధయత్మసా.

28

ముఖ్యవిషయమును విడచి గౌణము నాశ్రయించువాడు, అమృతమును విడచి కృష్ణాది కమునలన పంట పండింపగోరుచున్నాడు.

యస్తుభోః స్థితిమేవాస్యా మాత్మజ్ఞానచమత్కృతో

నాసాదయతి సంమత్తమనాః స రఘునన్దన.

29

అప్రాప్తాత్మ వివేకోన్మత్త రజ్జచిత్తవశీకృతః

శంఖచక్ర గదాపాణి మర్షయేత్సరమేశ్వరమ్.

30

రఘునందనా! ఆత్మవివేకమును జొందక, మోహమగ్నమగు చిత్తమునకు వశుడై, నుండరమగు ఈ ఆత్మతత్వమును మనస్సున బాదుకొల్పజాలని వంచలచిత్తుడు శంఖచక్రగదాధారి యగు పరమేశ్వరు వర్పించుగాక!

తత్కృజనేన కష్టేన తపసా తస్య రాఘవ

కాలే నిర్మలతామేతి చిత్తం వైరాగ్యకారిణా.

31

రాఘవా! విష్ణుని బాహ్యమూర్తిపూజయను కష్టకరమగు తపస్సునొనర్చి, వైరాగ్యము నార్జింప, క్రమముగ చిత్తము నిర్మలమగును.

నిత్యాభ్యాస వివేకాభ్యాం చిత్తమాశు ప్రసీదతి

ఆమ్ర ఏవ దశామేతి సాహకారీం శనైః శనైః.

32

నిత్య విపూజ నొనర్చుచుండ, వివేకమునందుచి, చిత్తము తప్పుక నిర్మలమగును. ఆమ్ర (బీజ) మే పుష్పఫలదులతోగూడి సారభమును వెదజల్లును కదా!

ఏతదస్యాత్మ నైవాత్మా ఫలమూపేక్షితి భాషితమ్

హరి పూజాక్రమాభ్యేన నిమత్రేనారినూదన.

33

అరినూదనా! శాస్త్రముల జెప్పబడిన హరిపూజాఫలము ఆత్మ తనయంతటతానే బొందుచున్నది.

వర మాపేక్షితి యో వాపి విష్ణోరమితలేజనః

తేన స్వస్యైవ తత్రాప్తం ఫలమభ్యాసశాఖనః.

34

ప్రతిభాపంతుడు విష్ణునికడనుండి పొందు పరముకూడ, ఆతని అభ్యాసవృత్తియు యొక్క ఫలమే; ఆకస్మికము కాదు.

సర్వేపాముత్తమస్థానాం సర్వాసాం చిరసంపదామ్
స్వమనోనిగ్రహణో భూమిర్భూమిః సస్యశ్రీయామివ. 35

భూమి సస్యసంపద కాకరమైనట్లు, మనోనిగ్రహమే సర్వసంపదలకును సర్వస్థానములకును ఆధారము.

అపుర్యోఖననోత్క-స్య కర్షతోఽపి శిలోచ్ఛయమ్
స్వమనోనిగ్రహణన్యో నోపాయోఽస్తీహ కశ్చన. 36

భూమిని ద్రవ్యవానికిని, తాతని గొట్టువానికిని గూడ మనోనిగ్రహమే కార్యసిద్ధి కుపాయమగుచున్నది; వేరొండు ఉపాయము లేదు.

తావజ్జన్మసహస్రాశి భ్రమన్తి భవి మానవాః
యావన్నోపశమం యాతి మనోమత్తమహర్లవః. 37

మనస్సును మహాసముద్రము ఉపశమించునంతవఱకు మనుష్యులు వేలకొలది జన్మలనెత్తి ఈ భూమండలమును పరిభ్రమించుచున్నారు.

బ్రహ్మవిష్ణిస్త్రీరుద్రాద్యాశ్చిరసంపూజితా అపి
ఉపప్లవాన్మనోవ్యాధేర్న త్రాయస్తేఽపి వత్సలాః. 38

బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాదులు చిరకాలము పూజింపబడినను, వారికి వాత్సల్యమున్నను, మనోవ్యాధియును ఉపద్రవమునుండి వారు రక్షింపబడాలరు. (అనగా, మనోవ్యాధికి చికిత్స స్వకర్తవ్యము; ఇతరు లేమియును జేయజాలరు.)

ఆకారభాగురం త్యక్త్వా బాహ్యమానరమప్యజమ్
కురు జన్మక్షయాయాశు సంవిన్యాత్రైక చిన్తనమ్. 39

అందువలన నీవు ఇంద్రియాంతఃకరణగమ్యములగు బహిర్విషయములను విడచి, అంతరిస్థికుడగు చైతన్యస్వరూపు నొక్కనినే చింతింపుము; నీకు పునర్జన్మ యుండదు.

సంవేద్యనిర్ముక్త నిరామయైక
సంవిన్మయాస్వాదమనన్తరూపమ్
సన్మాత్రమా స్వాదయ సర్వసారం
పారం పరం ప్రాప్నోసి జన్మనద్యాః. 40

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమ ప్రకరణే ప్రహ్లాదవిశ్రాంతిర్నామ త్రిచత్వారింశః

నీవు సంవేద్యములగు బాహ్యంతర విషయములనుండి విడివడి, నిరామయమును, పరమానందమయమును, అనంతమును, సన్మాత్రమును నగు చైతన్యస్వరూపము నాస్వాదింపుము; అట్టిచో నీవు జన్మపదియొక్క పరమపారమును బొందగలవు. (అనగా, జన్మనదిని దాటి పునరావృత్తి రహితముగు స్థానమును బొందగలవు).

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
ప్రహ్లాదవిశ్రాంతియను త్రిచత్వారింశః

సర్గము ॥ 43 ॥

చతుశ్చత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

రామ పర్యవసానేయం మాయా సంస్కృతినామికా
ఆత్మచిత్తజయేనైవ క్షయమాయాతి నాన్యథా. 1

వసిష్ఠుడు:—రామ! స్వకీయ చిత్తజయము వలననే, ఈ సంసారమాయ అంతమవుచును; వేరొండు ఉపాయములేదు.

జగన్మాయా ప్రపంచస్య వైచిత్ర్యప్రతిపత్తయే
ఇతిహాస మిమం వత్సే శృణుష్వాపహితోఽనఘ. 2

అనఘ! జగత్తును మాయావిస్తారము యొక్క వైచిత్ర్యమును (వరిపాదించుటకుగాను నీకొక ఇతిహాసమును జెప్పెదను; వినుము.

అస్త్యస్త్రిన్వసుధాపీతే కోసలో నామ మండలః
కల్పవృక్షవనం మేరావివ రత్నగణాకరః. 3

తత్రాభూద్బ్రాహ్మణః కశ్చిద్ధుణీ గాధిరితి శ్రుతః
పరమశ్రోత్రియో ధీమాన్ధర్మమూర్తిరివ స్థితః. 4

ఆబాల్యాత్ప్రవిరక్తేన చేతసా స వ్యరాజత
నిష్కలజ్కావదాతేన భవనం నభసా యథా. 5

ఈ వసుధాపీతమున కోసలమును దేశముండెను. అయ్యది మేరువు కల్పవృక్షవనమున కాకరమైనట్లు, రత్నగణముల కాకరమై యుండెను. ఆట, గాధియును గుణాలియును బ్రాహ్మణుడు నివసించుచుండెను. వేదవేత్తయను, బుద్ధిమంతుడును నగు ఆ బ్రాహ్మణుడు ధర్మమూర్తివలె వెలయుచుండెను. నిష్కలంకమును స్వచ్ఛమును నగు శరదాకాళమున జగన్మండలము శోభించునట్లు, ఆ బ్రాహ్మణుని చిత్తము బాల్యమునుండి విషయవిరక్తిని బొందుటవలన నాతడు పరమశోభను బొందుచుండెను.

కిమవ్యభిమతం కార్యం వినిధాయ స్వచేతసి
బంధవృద్ధాద్వినిష్క్రమ్య తప స్తప్తం వనం యయా.

6

అయన ఒకానొక కార్యమును సాఫల్య మొనర్చుదలచి, బంధువర్గమును దృఢించి తప
ముగగని అరణ్యమున కటిగెను.

ఉత్పల్ల కమలం ప్రాప సరస్తత్ర స విప్రరాట్
చస్త్రః ప్రసన్నవిమలం తారాసార మివాంబరమ్.

7

ఆశౌరిదర్శనం తస్మింస్తపోర్థం సరసి ద్విజః

ఆకంఠమమ్బునిర్మగ్నః ప్రావృట్పద్మ ఇవావిశత్.

8

ఆ విప్రరాజు వికసితపద్మములతో గూడిన ఒక సరోవరమును సమీపించెను. చంద్ర
తారకా కుసుమములతో శోభిల్లు ప్రసన్న నిర్మలాంబరకలమువలె ఆ సరోవరము ఒప్పుచుండెను.
ఆ బ్రాహ్మణుడు విష్ణుమూర్తిని దర్శించు నిశ్చతో వర్షాకాల పద్మమువలె, ఆకంఠము జలముల
ముణిగి తపస్సవర్ష వారంభించెను.

యయా మాసాష్టకం తస్య మగ్నస్య సరసోఽమ్బుసి

వాసపజ్జ-జసంకోచ మనాగ్భగ్నముఖచ్ఛవేః.

9

అట్లా సరోవరజలముల ముణిగి గాధి ఎనిమిదిమాసములు తప మొనర్చెను. రాత్రి
కాలసహవాసులగు పద్మముల సంకోచముతో బాటు, అతని ముఖకాంతిగూడ ఒకింత వాడునడు
చుండెను.

అథై నం తపసా తప్త మాజగామైకదా హరిః

నిదాఘూర్తం ఘనః శ్యామః ప్రావృషీవ ధరాతలమ్.

10

అనంతరము, వర్షారంభమున నిదాఘతాపిత ధరాతలమునకు సునీల మేఘ మదడెంచు
నట్లు, శ్రీహరి ఒకానొక సమయమున తపోతప్తడగు ఆ బ్రాహ్మణుని కడ కరుడెంచెను.

శ్రీ భగవానువాచః—

విప్రోత్తిష్ఠ పయోమధ్యాద్ధృహణాభిమతం వరమ్

అభీప్సిత ఫలోపేతో జాతస్తే నియమద్రుమః.

11

భగవంతుడు! విప్రా! నీటినుండి లేము! ఇచ్చవచ్చిన వరమును గొమ్ము! నీ తపో
వృక్షము నేడు ఫలించినది.

బ్రాహ్మణ ఉవాచః—

అసంఖ్యేయ జగద్భూత హృత్పద్మ కుహరాలినే

జగత్ప్రయోకనలిసేనరసే విష్ణవే నమః.

12

బ్రాహ్మణుడు! అసంఖ్య జగతుల నివసించుచు ప్రాణుల హృత్పద్మమున వెలయు
కుప్పికపు నీవు! జగత్ప్రయోకపద్మమున కాకరమగు సరోవరమవు నీవు! విష్ణో! అట్టి నీకు నమః
స్కా-గమ.

మాయామిమాం త్వద్రచితాం భగవన్నారమాత్మికీమ్
ద్రష్టు మిచ్ఛామి సంసార నామ్నిమాన్వైక కారణీమ్.

13

భగవంతుడా! వరమాత్మయందు మీవలన కల్పించబడిన సంసారమాయను దర్శించగోరు
చున్నాను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

ఇమాం ద్రక్ష్యసి మాయాం త్వం తతస్త్వక్ష్యసి చేత్యజః

ఉక్త్వా యయావద్యశ్యత్వం గాఢరవ్మివ పతనమ్.

14

వసిష్ఠుడు! భగవంతుడు నీవీమాయను దర్శించగలవు, పిమ్మట దీనిని త్యజింతువు అని
పల్కి గంధర్వనగరమువలె అదృశ్యుడయ్యెను.

గతే విష్ణో సముత్తస్థా జలాత్ప బ్రహ్మణేశ్వరః

శీతలామలమూర్తి త్వాద్విద్యుః క్షీరోదకాదివ.

15

నారాయణు డరిగిన పిమ్మట గాధి నీటినుండి లేచి శీతలామలమూర్తి యగుటవలన,
క్షీరసముద్రమునుండి లేచిన చంద్రునివలె నొప్పుచుండెను.

బభూవ పరితుష్టాత్కా దర్శనేన జగత్పతేః

దర్శనస్పర్శనై రిన్దోరుత్ఫుల్లమివ కైరవమ్.

16

చంద్రదర్శన స్పర్శనముల కలువలు వికసించునట్లు, ఆ బ్రాహ్మణుడు జగత్పతిని దర్శించి
పరమప్రీతి నందెను. *

అథాస్య కతిచిత్తస్త్రిధివసా నిర్యయుర్యనే

హరిసందర్శనానందవతో బ్రాహ్మణకర్మణా.

17

పిదప, అతడు హరిసందర్శనమున లభించిన ఆనందమున మగ్నుడై బ్రాహ్మణోచితము
లగు తపఃస్వాధ్యాయాతిథిభూజాదికముల నాచరించుచు, ఆ యరణ్యముననే కొన్ని దినములు
గడపెను.

ఏకదారభవానాన్నినం సరస్యుదితపజ్జ-జే

చిన్తయన్వైష్ణవం వాక్యం మహర్షి రివ మానసే.

18

ఒకరోజున కమలములతో నొప్పురు ఆ సరోవరమున స్నానమాచరించుచు, మహర్షి
మనస్సున యోగబలమున అతీతానాగత విషయముల జింతించునట్లు విష్ణుని వాక్యముల దలపోయ
సాగెను.

అథ స్నానవిధావనర్జలమేష చకార హ

సకలాఘ విఘాతార్థం పరివర్తమివాత్మనా.

19

* ఇచ్చటి దగ్ధసప్తగృహశబ్దములవలన స్థావరములను గూడ చాతుఃపాదిజ్ఞాన మున్నట్లు లేలు
చున్నది.

అనర్జల విధౌ తస్మిన్విస్మృతధ్యాన మన్తధీః
పర్యస్త సంవిత్ప్రసరః సోఽపశ్యజ్జలమధ్యతః.
మృతమాత్మానమాత్మీయే సదనే శోచ్యతాం గతమ్
పతితం వాతవేగేన కన్దరాన్తరివ ద్రుమమ్.

ప్రాణాపానప్రవాహేణ ముక్తమన్తముపాగతమ్
సంశౌన్తావయవస్పన్దం నిర్వాత ఇవ ఖండకమ్.
పాండురానన మామ్లానం వృక్షపర్ణమివారసమ్
శవీభూతమివాగ్లానం ఛిన్ననాలమివామ్బుజమ్.
విపర్యస్తేక్షణం ప్రాతర్మగ్న తారమివాంబరమ్
సావగ్రహమివ గ్రామం సర్వతః పాంసుధూసరమ్.

బాష్పక్షిన్నముఖైర్దినైః కరుణాకృన్దకారిభిః
ఆవృతం బద్ధభిః ఖన్దైః కురరైరివ పాదపమ్.
సేతుభగ్గలదావౌరి హీయమాణముఖాబ్జయా
నలిన్యా సమధర్మిన్యా భార్యయా పాదయోః శ్రితమ్.

తారాక్రన్దరణద్రేఫ ప్రలాపాలాపలుభ్యయా
మాత్రాగృహీతం చిబుకే నవవ్యంజనలాంఛితే.

అన్యైః పార్శ్వగతైర్దినైః స్రవదశ్రుముఖైర్జనైః
శ్రితం గలదవశ్యాయైః శుష్కపరైరివ ద్రుమమ్.

వియోగభీత్యా సంయోగ పరిహార పరైరివ
దూరం విప్రస్ఫుతైరజ్జర నాత్మీయైరివావృతమ్.

పరస్పరమలగ్నా భ్యామోష్టాభ్యాం దశనైః సితైః
సవిరాగమివామ్లానైర్నసన్తం స్వాత్మజీవితమ్.

మానధ్యానమివాపన్నం పజ్కాదివ వినిర్మితమ్
అప్రబోధాయ సంసుప్తం విశ్రామ్యన్తమివోచ్ఛ్లేశః.

బాన్ధవాక్రన్దసంరంభ కోలాహలగతా గిరః
స్నేహభావవిచారార్థం శృణ్వన్తమివ యత్నతః.

పిదప, ఆయన స్నానమాచరించి నిఖిలపాపదూరకరణమున జలమును కుశవాస్త్రము లో గలచి, అఘమర్మణమాత్మమును బలింపసాగెను. అప్పుడు, హఠాత్తుగ అతడు మంత్రమును మఱి యెఱచెను; మఱియొక మంత్రము స్మృతికి దగులుచుండెను. నీటిమధ్య అతడీ దృశ్యమును గాంచెను. గాధి నిబగ్నమున మఱిగించి, వాయువేగమున, గుహగర్భమున బడిన పాదపమువలె, భూపతితుడై

శోచనీయదశను బొందెను. అతని మృతదేహము ప్రాణాపానవాయువుల సంచారములేక, అవయవముల కదలికలేక గాలిలేనిచోటనున్న చెట్టువలె పడియుండెను. పాలిపోయిన అతిని మోము ఎండుటాకువలె శుష్కమై, కాడలేని తామరపూవువలె వాడునడెను. శవదశను బొందిన ఆశరీరము కన్నులు మూతబడుటవలన, నక్షత్రవిహీనమగు, ప్రాతరాకాశమువలె గనబడకుండెను. భూపతితమగు ఆ శరీరము భూభిధూసరమై, వర్షావిహీనమును ఘోమియమునునగు గ్రామమువలె నయ్యెను. కురర-పక్షులు కూయుచు చెట్టు నాక్రమించుకొని యుండునట్లు, బాష్పజలార్ధివదనుల గు అత్మీయులు దీనభావమున కరుణాస్పృహతో ఆక్రందనమొనర్చుచు ఆ శవమును జాట్టుముట్టియుండిరి. అతని భార్య, గట్టుతెగి చెట్టువునీరు బయటికి పోగా, అకంఠమగ్నమగు నళిని హఠాత్తుగ నీరు తగ్గుటవలన అవసరముఖియగునట్లు, మోమును పంచుకొని అతని పాదమాలమున గూర్చుండెను. తల్లి, మానూగు మిసములతో గూడిన అతని మోమును ముట్టుచు ఒకప్పుడు పెద్దగను, మరొకప్పుడు తుమ్మెదవలె ఆస్పష్టముగను ఏర్పడుచుండెను. తక్కినవారు కన్నుల నీరు కాల్చుచు, దీన భావమున ప్రక్కన గూర్చుండిరి; వారు మంచుబొట్టులను రాల్చు ఎండుటాకులు చెట్టుప్రక్కన పడినట్లు ఉండిరి. అతని అవయవములన్నియు వియోగభయమున ఒకే తడవ వియోగము నందగోటి, అనాత్మీయులవలె దూరముగనుండి శరీరము నావరించుకొని యుండెను. పెదవులు కలసుకొన కుండుటవలన, స్వచ్ఛములగు దంతములనుండి కిరణములు వెలువడుచుండెను. అందువలన నా మృతదేహము, విరక్తినిబొంది బహిర్గతమగు ఆత్మజీవనమును లక్షించి హాస్యమొనర్చుచున్నట్లుండెను. ఆ నిశ్చలదేహము, మునివలె ధ్యానమగ్నమును, చిరప్రమత్తమునై బొమ్మవలె నిశ్చలభావమున బడి యున్నట్లుండెను. మఱియు, బంధువులలో నెవ్వరికెంత స్నేహమున్నదియు తెలిసికొనగోతీయే, యత్నపూర్వకముగ మానము నవలంబించి, వారి విలాప కోలాహలమును వినుచున్నట్లుండెను.

అథ తత్కాల కల్లోల ప్రలాపాకుల చేష్టితైః
సోరస్తాడన మూర్ఛోత్థ నేత్రవారివహోష్ణతైః.

క్రమేణ స్వజనైః క్షుభైస్తారా క్రన్దాది ఘర్షణైః.

నిష్కాలితనుమజ్జల్యమపునర్గర్భనాయ వై.

నీతం శ్మశానం మాంసాస్త వసాపజ్జుకలక్షి-తమ్
శుష్కాశుష్కరస్థన్నం కంకాలశత సంకులమ్.

గృహ్రాభిచ్ఛన్నసూర్యాంశు చితాజ్వలననిస్తమః
శివా శివ ముఖభ్యాం జాలపల్లవితావని.

వహద్రక్త సరితాన్నత మగ్నజ్జోగ్రవాయసమ్
రిక్తార్ద్ర తస్త్రిప్రసర జాలాబద్ధ జరతగమ్.

బండుగులు ఆత్మంతోకమున వ్యాకులులై, మధ్యమధ్య మార్చిసందుచు, బాష్పవారి ప్రవాహమున మునుగుచు, రొమ్మును గొట్టుకొనుచు చాలాసేపు పెద్దపెట్టుగ నేడ్చుటవలన స్వగర్భంగమును బొందిరి. తుదకు, వారుచేయునదేమియు లేక అశుభకరమగు ఆ శవదేహమును కన్నుల ముంచునుండి తొలగింప ఇంకినుండి బయటపెట్టి, మాంసనాడినసాకర్ణమయమగు భీషణాన్ని

కానమునకు గొనిపోయిరి. అటు, నొకచోట శుక్లశనములు పడియుండెను, మరియొకచోట ఆర్ద్రశనములుండెను. గడ్డలు ఆకాశమున విహరించుచు, మేఘములవలె సూర్యకిరణములను కప్పి బ్రదుకుచుండెను. సర్వదా ప్రజ్వలితమగు చితానలము ఆ శక్తకాశమును ఆంధకారరహితమొనర్చుచుండెను. నక్కల వికృతవదనములనుండి వెలువడు వహ్నిశిఖల అచ్చటి భూభాగము పల్లవితమై నల్లుండెను, అటునట రక్తనదులు ప్రవహించుచుండెను; వాటియందు ముడిగి కంకవాయుసములు స్నానమొనర్చుచుండెను. మరియొకచోట, వృద్ధగృధ్రములు మాంసభోజన మొనర్చుబోయి, రిక్కార్థశంత్రిశాలముల ఆబద్ధములై పడియుండెను.

తత్రతే జ్వలనే దీప్తే చక్రుస్తం భస్మసాచ్చవమ్
బాన్ధవాః సలిలాపూరం సముద్రా ఇవ వాడవే. 38

సముద్రమా తనజలప్రవాహమును బడబానలమున దగ్ధమొనర్చునట్లు, బండుగులు ఆ భూరకాశమున ప్రజ్వలిత అనలమున ఆశవమును దహింపసాగిరి.

చితిశ్చటచటా సృష్టితైః శవమాశు దదాహ సా
శుష్కేన్ధన బహూచ్ఛాన జ్వాలాజాల జటావలీ. 39

ఎందుకట్లెల ఆ చితి ప్రసథిత శిఖాజటల విస్తరించి చటచట శబ్దమొనర్చుచు క్షణములలో ఆశవదేహమును దగ్ధమొనర్చెను.

అభ్యుల్లసత్కటకటారవ ముక్తగన్ధ
వ్యాప్తామ్బువాహ పటలోఽస్థిచయం హుతాశః.
దస్తీ సరంద్రమివ వేణవనం సమన్తా
దుద్వాస్తమేదురరసం దలయాంచకార. 40

ఇత్యాదౌ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే సోమోపాయే
ఉపశమప్రకరణే గాధివృత్తాన్తే గాధివినాశోనామ

చతుశ్చత్వారింశః సర్గః || 44 ||

ఏనుగ కటకట శబ్దముతో వెదురు వనమును తీల్చునట్లు, ఆ చిత్రాలము గగనమును భేదించు కటకట రవమొనర్చుచు పూరిగంధముతో మేఘమార్గమును నింపి, నలువైపుల శవశరీరమున నున్న శసారసమును శల్లుచు, అంథులనుగూడ చీల్చి, శవశరీరము నంతటని సంపూర్ణముగ భస్మ మొనర్చెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయుండు ఉపశమ ప్రకరణమున

గాధివృత్తాంతమున గాధివినాశమును చతుశ్చత్వారింశ

సర్గము || 44 ||

పంచుచత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అథావశ్యదసౌ గాధిః స్యాధిపీవరయా ధియా
అస్తర్జలస్థ ఏవాస్తరాత్మనాత్మని నిర్మలే. 1
భూతమండలవర్యస్త గ్రామోపాస్తనివాసినామ్
శ్వపచానాంత్రియా గర్భే స్థితిమాత్మాన మాకులమ్. 2
గర్భవాసభరాకాస్తం పీడితం పేలవాజ్ఞకం
శ్వపచీ హృదయే సుప్తం స్వవిష్టాయామివాకులమ్. 3
శనైః పక్వతయా కాలే ప్రసూతం మేచకచ్చవిమ్
శ్వపచ్యా ప్రావృషేవాబ్జు శ్యామమావలితం మతైః. 4
సంపన్నం శ్వపచాగాతే శిశుం శ్వపచవల్లభమ్
ఇతశ్చేతశ్చ గచ్ఛస్తముత్పిడమివ యామునమ్. 5
దాన్వదశ్చాబ్దశాం యాతం సంస్థితం షోడశాబ్దికమ్
పీవరాం సముదారాజ్ఞం పయాదమివ మేదురమ్. 6
సారమేయ పరీవారం విహరస్తం వనాద్వనమ్
నిఘ్నస్తం మృగలక్షణే పాలిన్ద్రీ స్థితిమాగతమ్. 7
తమాలలతయేవాథ శ్రితం శ్వపచకాస్తయా
స్తనస్తబకశాలిన్యా నవపల్లవహస్తయా. 8
శ్యామయా మలినాకార దశనామల మాలయా
ననపల్లవయా భూరి విలాసవలితాగ్లయా. 9
విలసస్తం వనాస్తేషు తయా సహ నవేష్టయా
శ్యామలం శ్యామయా భృజం భృగ్జ్యేవ కుసుమర్షిషు. 10

పసిష్ఠుడు:— గాధి అట్లుగాంచి ఆత్యంత వ్యధితుడై నీటనుండియే, దుఃఖితమనస్కుడై మరల నిట్లు గాంచదొడగెను:— అతని మృత-ఆత్మ భూతమండలగ్రామ శేషమున పసిండు చండాలిని గర్భమున బ్రవేశించెను. విష్టుపదృశమగు ఆ చండాల గర్భమున వాసమొనర్చుకొనుటకు ఆ ఆత్మ గర్భవాసవ్యధవలన పీడితమై వ్యాకులమనసాగెను. వర్షయుతువు శ్యామవర్ణ మేఘమును ఉత్పన్నమొనర్చునట్లు, ఆచండాలిని కాలక్రమమున సంపూర్ణగర్భయై మలినైవమగు శ్యామవర్ణ సంతానమును బ్రసవించెను. శ్వపచీగర్భమున నిట్లుజన్మించిన గాధియొక్క ఆత్మ, వారికి ప్రయశ్చరమగుశిశువై, యమునాప్రవాహమువలె, ఇటు నట విహరింపసాగెను. క్రమముగా దాన్వదశ, షోడశవర్షయుడై చండాలశిశువు స్థూలస్కంధుడును, మేఘశ్యామ కుండరుడును నయ్యెను. కొన్ని కుక్కలను వెంట నిడుకొని నవనాంతరముల సంచరించుచు లక్షలకొలది మృగములను వధించుచు కాలమును గడప

సాగెను. పిదప, పుష్కగుచ్ఛస్థనయును, నవపల్లవకరయును, మలినచంద్రయును, వనపల్లవ
విధూషితయును, విలాసవతియును, తమాలశ్యామయునునగు శ్వపచక్రస్యను వివాహమాడెను. శ్యామ
వర్ణులగు వారిరువురును, భ్రమరీభ్రమరములు కుసుమముల విహరించునట్లు, వనముల విహరింపసాగిరి.

- వన పర్ణలతాపత్రే వనస్తం వ్యసనాతురమ్
విప్రకాంతార మాకార మభ్యాగతమిహోద్భటమ్. 11
విశ్రాంతం వనకుష్మాక్షు సుప్తం గిరిదరీషు చ
నిలీనం పత్రపుష్పాక్షు గుల్మకేషు కృతాలయమ్. 12
కింకిరాతావతంసాభ్యం యూధికాప్రగ్వభూషితమ్.
కేతకోత్తం స సుభగం సహకారప్రగాకులమ్. 13
లులితం పుష్పశయాను భ్రాంతమద్రి తటిషుచ
తజం కాననకోశేషు బహుజ్ఞం మృగమారణే. 14
ప్రసూతమథ తైలేషు పుత్రాన్నిజకులబుక్కురాన్
అత్యస్తవిషమోదంతానానదిరః కంటకానివ. 15
కలత్రవస్తం సంపన్నం స్థితం ప్రక్షీణ యౌవనమ్
శన్దైర్ద్రతాం యాతం వృష్టిహీనమివ స్థలమ్. 16
తస్మా భూతగ్రహగ్రామ జన్మదేశముపేత్య తమ్
సంస్థితం మతెకాం పద్మైః కృత్వా దూరే మునీన్ద్రవత్. 17
జరా జరతాం యాతం స్వదేహసమపుత్రకమ్
జీర్ణప్రాయరసశ్వభ్ర తమాలతరు సంనిభమ్. 18
ప్రాథం శ్వపచగార్హస్థ్యం కుర్వాణం బహుబౌద్ధవమ్
క్రూరనామార్థ పచనంభరాం వృద్ధిముపాగతమ్. 19

అని లతాపుత్రముల వాసమొనర్చుచును, వ్యసనముల దగిలి ఆతడు యాపై త్రిన వింధ్యాటని
వలె నయ్యెను. వనకుంజముల విక్రమించుచు, గిరిగుళుల శయనించుచు, పత్రిపుంజముల దాగి కొనుచు,
గుల్మల వసించుచు, కింకిరాతమంజరులను కర్ణముల ధరించుచు, కంతముల యూధికా కుసుమ హాల్య
ముల ధరించుచు, మస్తకమునకేతకీ కుసుమభూషణముల ధరించుచు, గాత్రమున సహకార కుసుమ
మాలల వేసికొనుచు, విలాసముగ విహరించుచుండెను. మృగవధయందు నేర్పును సంపాదించి,
ఆరణ్యప్రదేశములను చక్కగ గ్రహించి, పుష్పశయ్యల శయనించుచు, అదితటముల భ్రమించుచు
గాధి కాలమును గడపసాగెను. పిదప నతడు, చర్వితమునందలి ఖిదిరవృక్షము కంటకముల ప్రస
నించునట్లు, విషములును, కులంకురములునునగు పుత్రులను గొందఱిని గణెను. యౌవనము వాట,
వృద్ధిగానదేశమువలె గాధి జీర్ణుడనసాగెను. పిదప, కుటుంబమును వెంటనిడుకొని జన్మస్థానమును
జూరగుండలమునుజేరి, ఒకింతదూరమున తపస్వివలె వర్ణకుటీరము నిర్మించి వసించసాగెను. జరా
శీర్ణుడగు ఆ చండాలుడు చనిటి నేల గోతిలో నెలదిని కడిమిరెట్టువలె నయ్యెను. అతని పుత్రులు

గూడ నజేడ్డితిని బొందిరి. ప్రాథండు ఆ చండాలుడు పెక్కురు బంధుగులతోగూడి చండాలని
వలె గార్హస్థ్యధర్మమును పాలింపసాగెను. కార్యమునను, భవనములను నతడు ప్రాదుడయ్యెను.
బుద్ధి పరమకాశిన్యమును వహించెను.

- అథాపశ్యదసా గాధిశ్యావత్తస్య కలత్రిణః
జరతః శ్వపచేభ్యశ్చ స్వాత్మనో భ్రమహారిణః. 20
తత్కలత్రమశేషేణ సితమావృత్య మృత్యునా
ఆసారసలిలేనాశు వనపర్ణగణోయథా. 21

నీతిఃకుండున్న గాధి ఇట్లు తన్ను పెక్కురు బంధుగులతోగూడిన చండాలగృహస్థునిగ
దర్శించి సాగెను. అచ్చటనున్నవారి అందరిలోను అతడే వయోజ్యేష్ఠుడై యుండెను. ఇట్లు, చండాల
భ్రాంతిఃకాంది గాధి దినముల గడపుచుండ, వర్షజలప్రవాహమున కుష్క-వర్ణములు తేలిపోవునట్లు,
మృత్యువదుడెంచి అతనిశ్రీపుత్రులను ఆపహరించెను.

- ప్రలపత్యైక ఏవాసావటవ్యాం దుఃఖకర్షితః
వియూధ ఇవ సారణ్యే విగతాస్థోఽశ్రులోచనః. 22

గాధి అప్పుడు ఒంటరియై గుంతరపైన లేడివలె దుఃఖాకులుడై, సంసారమున విశ్వాస
మును వీడి, సాక్షునయనుడై తొడింపసాగెను.

- దినాని కతిచి త్రుత సీత్యా శోకపరీతధీః
జహశా స్వదేశం సంశుష్క-పద్మం సర ఇవాణజః. 23

అతడట శోకాశుంధిత్వమున కొన్నిదినములు గడపి, హంసాదిపక్షులు కుష్క-మగు పద
వశోవరమును వీడునట్లు, ఆస్థానమును పరిత్యజించెను.

- విజహార బహూద్దేశాననాస్థశ్చిన్తయాన్వితః
ప్రేర్యమాణ ఇవాన్వేన వాతనున్న ఇవాంబుదః. 24
ఏకదా ప్రాప కీరాణాం మండలే త్రిమతాం పురీమ్
భేచరే విహరల్లాసే సద్విమాన మివాంబరే. 25

- సృత్యద్రత్నాంశుకచ్ఛన్న మార్గవృక్షలతాజ్ఞనమ్
ఆగుల్ఫాక్షీర్ణకుసుమం చస్తనాగురుగున్దరమ్. 26

- సామన్తైర్లలనాభిశ్చ నాగైశ్చ నిరస్తరమ్
స్వర్గమార్గోపమం రాజమార్గమధ్య మవాప సః. 27

- మణిరత్నకృతాగారం తత్ర మజ్జలహస్తినమ్
దదర్శామరతైలేన్ద్రమివ సంఘారచఞ్చులమ్. 28

- మృతేరాజని రాజార్థం విహరన్తమితస్తతః
రత్నజ్జమివ రత్నార్థం చింతామణిదిదృక్షయా. 29

చింతాన్వితుడును, ఆస్థారహితుడునునై పరాధీనునివలె, గాలిచేగొట్టబడిన మేఘమువలె

నానాదేశముల పరిభ్రమింపసాగెను. శూన్యపథమున సంచరించు భేదరుడు హతాత్మగ విమానమును
బొందునట్లు, ఆతడు భ్రమించుచు కీరదేశమున కటిగి సంపన్నుడుగు పురివోకదానిని గాంచెను. అప్పు
టి రాజకథయు స్వర్గకథయువలెనుండెను. వృతలతలు సర్వదా వృత్త్యమొనర్చు నర్తకుల రత్నవస్తు స
మూహముతో గర్భబడియుండెను. అటపడియున్న పుష్పరాసుల మడములు కన్నవడిపోవుచుండెను.
అగరు చందనముల సుగంధము వచ్చుచుండెను. సామంతులు, నగరవాసులు, అంగనలు నిరంతర మా
చకమున సంచరించుటవలన నయ్యది ఇరుకుపడుచుండెను. అటు నానావిధమణి రత్నములతో నలంక
రింపబడిన మంగళవాస్త్రీ ఒకటి సంచరించుచుండెను. అయ్యది తిరుగాడు పర్యతరాజువలె నుండెను.
ఆ దేశపురాజు మరణించుటవలన, ఆ మంగళవాస్త్రీ మతీయొక అద్భుతవంతుని, రత్నజ్ఞుడు చింతాను
నిగొనుట నానారత్నముల పరీక్షించునట్లు, రాజపదవియందుండు అన్వేషించుచుండెను.

తమసౌశ్వపచో నాగం కౌతకోద్ధురయా దృశా
చిరమాలోకయామాస స్పృన్దయుక్తాచలోపమమ్. 30

అలోకయన్తమాదాయ తం కరేణ స వారణః
స్వకశ్చై యోజయన్మేరుస్తశ్చైర్కమివ సాదరమ్. 31

అప్పుడు చందాలహాపియగు గాధి భ్రమించు శైలమునలెనున్న ఆహస్తిని ఆశ్చర్యముతో
విస్మయరసేత్రములతో చాలసేపు చూడసాగెను. నమేరుపర్వతము తటదేశమున నున్నది అదర
ముతో ఆరోపించుకొనునట్లు ఆ హస్తి తొండముతో గాధిని మామ్రునై నెత్తుకొనెను.

తస్మిన్కటగతే నేదుర్జయదుందుభయోఽభితః
కల్పాంబుద ఇవాకాశమధిరూఢే మహార్ణవాః. 32

అప్పుడు నలుచైపుల, ఆకాశమున ప్రళయ మేఘములు ఉదయింప మహాసాగరములు
గర్జించునట్లు, విజయ దుందుభులు మోయుసాగెను.

పూరితాశో బభౌ రాజా జయతీతి జనస్వనః
ఉదభూత్సంప్రబుద్ధానాం విహాగానా మివారవః. 33

అప్పుడు పూర్ణమనోరథులగు ప్రజలు దిక్కుల నింపుచు, ప్రభాత విహగధ్వనులవలె,
రాజునకు జయమగు గాక! ' అని ధ్వనుల నొనర్పసాగిరి.

ఉదభూద్భవివృద్ధానాం ఘనకోలాహలస్తతః
వేలావిలులితాంజూనా మంబుధీనామివ ధ్వనిః. 34

పెలియలికట్టను చాటు సముద్రగర్జనమువలె నలుచైపులనుండి పందిమాగధుల కోలాహల
ము విధబడసాగెను.

తం తత్రావరయామాసుర్మణ్ణనార్థం వరాజ్ఞనాః
క్షీరోదగతవిభ్రాన్తా లహర్య ఇవ మన్దరమ్. 35

మానిస్యస్తం గుణప్రోతైర్నానారత్నైరపూరయన్
నానాప్రభా ప్రభాతార్కా వేలా ఇవ తటాచలమ్. 36

తుషారశిశిరస్పరైస్తాం హరైరభూషయన్
శ్యామావననదీపూరైర్వర్షాః శృజమివోత్తమమ్. 37

ఏచిత్రవర్ణసౌగంధ్యైః పుష్పైరావలయన్ప్రియః
వనం మధుశ్రియ ఇవ తం లోలకరపల్లవాః. 38

నానావర్ణరసామోదైస్తాస్తమాశు విలేపనైః
అలేపయన్ప్రభాజాలైర్నగోఽభ్రమివ ధాతుభిః. 39

రత్నకాంచన కాన్తోఽసావాదదే చిత్తమౌతతమ్
సంధ్యావ్రతారేన్ద్రునదీవ్యాప్తం మేరులివాంబరమ్. 40

భూషితః సవిలాసాభిర్బాలవల్లిభిరావృతః
రత్నపుష్పాంశుకాకీర్ణః కల్పవృక్ష ఇవాబభౌ. 41

తాదృశం తముపాజగ్ముః పరివారసమన్వితః
సర్వాః ప్రకృతయః పుల్లం మార్గద్రుమమివాధ్వగాః. 42

తా ఏనమాసనే సైంహే తత్రాభిషిషిచుః క్రమాత్
తస్మిన్మేవ గజే శక్రమైరావత ఇవామరాః. 43

ఏవం స శ్వపచో రాజ్యం ప్రాప కీరపురాన్తరే
ఆగణ్యం వారిణం పుష్టమప్రాణమివ వాయుసః. 44

శ్రేష్ఠాంగనలు కొందరతని నలంకరింప అరుదెంచి చుట్టుముట్టిరి. వాకు పాలసముద్రము
ను మధించు మందర పర్వతమును తాకు అలలవలె నుండిరి. వారు నానావిధములగు రత్నమాలల
తో అతని నలంకరించిరి; అప్పుడు పూర్వసాగరము తన రత్నమయతేలాభూమియందు ప్రతిఫలిం
చిన సూర్యకిరణ సమూహములతో, సమీపముననున్న పర్వతతటము నలంకరించి నట్లుండెను
వర్షము వన్యనదీప్రవాహపాతమున ఉన్నతగిరి శిఖిగమునకు శోభను కల్పించునట్లు, ఆ యువకు లాతని
శిరిస్పర్శములగు హారగుచ్ఛములతో నలంకరించిరి. చంచలకరకిసలయగు ననంతలక్ష్మీ వివిధ కనుమ
జాతులతో నవస్థలము నలంకరించునట్లు, వివిధములును, విచిత్రములును, సురభిశములునునగు కను
మములతో నతని నలంకరించిరి. సుగంధలేపముల నాతనికిఁ బూసిరి; శైలమాల తనవైపున్న
మేఘరాశిని నానావిధ ధాతురాగములతో నలంకరించి నట్లుండెను. సంధ్యాసమయమున నమేరు
గిరి సాంధ్యరాగరంశితకు నమేఘమాలలతోడను, చంద్రతారాగణముతోడను పరిశోభితమగు గగన
తలమును గ్రహించునట్లు, గాధి నానారత్న విరాజితుడై జనులచిత్తమును హరింపసాగెను. నవలతక
లవలె విలాసవతులగు యువకు లాతని వివిధ ఆభరణములతో నలంకరించిరి. అతడు రత్నకుము
ములతో శోభిల్లు కల్పతరువువలె నుండెను. పథముననున్న కుసినిక వృక్షముకడకు పాంథులరుదెం
చునట్లు, ప్రజాసమూహము సభివారముగ నూతన నరపతికడ కరుదెంచిరి. దేవత లింద్రుని విరా
వత మెక్కించి స్వర్గరాజ్యమున కభిషేక మొనర్చునట్లు ప్రజలారని నా మంగళవాస్త్రీపైనుంచి, సిం

హాసనమైంది రాజ్యాభిషేకమొనర్చిరి. కాకి ఒకానొకప్పుడు అడవికిగి బలవన మృగశవమును బొందుగట్లు, గాధి విప్రుడు చందాలత్వమును బడసియు అదృష్టవశమున కీరపుర రాజ్యమును బొందెను.

కీరకరతలామోఘజ ప్రమృష్టచరణామ్బుజః

సర్వాజ్ఞే కుంజుమా లేవైః సంధ్యామ్బుధరశోభనః.

45

జబ్బల కీరనగరే నాగరిగణవాససా

సింహిగణయుతః సింహశో యథా కుసుమి తే వనే.

46

కీరపుర కామినులు కరకమలములతో అతని పాదముల నొత్తసాగిరి. కుంకమిచ్చశరీరుడై అతడు సాంధ్యమేఘమువలె శోభిల్లుసాగెను. సింహము సింహసమాహముతోగూడి పుష్పిత ఆరణ్యమున శోభించునట్లు, అతడు కీరశ్రీలతోగూడి విరాజిల్లుచుండెను.

హరిహత కరికుమ్మాన్ముక్త ముక్తాకలాప

ప్రవిరచితశరీరః శాస్తచిన్తావిపాదః

అరమత సహ సద్భిస్తత్ర భోగైః సరస్యాం

రవికరమదభప్తో నారిపూరైరివేభః.

47

సింహహత కరికుంభముక్తామాలలతో నతని శరీర మలంకరింపబడెను. చింతా, విపాద రహితుడై, మంత్రితోడను ప్రజలతోడను గూడి రాజ్యమును భోగించుచు, మిక్కుటముగ ఆనందించుసాగెను. అప్పుడాతడు, మార్యకీరణముల వలనను, నిజమదమునను తపించి జలప్రవాహమున ముడిగి ముఖమందు వీనుగవలె నుండెను.

పరివిస్మృతనృపౌజాః సర్వదిక్సంస్థితాఞ్జః

కతిపయదివ సేహాసిదదేశ వ్యవస్థః

ప్రకృతిభిరలమూడాశేష రాజన్యభారః

సగవల ఇతి నామ్నా తత్ర రాజా బభూవ.

48

ఇత్యాదౌ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే

ఉపశమప్రకరణే గాధివృత్తాంతే శ్వపచరాజ్యలాభో నామ

ఞ్చుచత్వారింశః సర్గః || 45 ||

కొన్ని దినములలో నాతడు ఇచ్చానుసారముగ రాజ్యశాసనమును ఏర్పరచెను. అతని రాజశక్తి అంతట ప్రతిష్ఠంపబడెను. ఎల్లయెడల అతని ఆజ్ఞ అదరింపబడసాగెను. కార్యదక్షులుగ ప్రసిద్ధులు రాజ్యకార్యముల చేట్టుతో నొనర్చుసాగిరి. అతడు గవలనామమున విఖ్యాతినందెను.

ఇదిశ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

గాధివృత్తాంతమున శ్వపచరాజ్యలాభమును పంచచత్వారింశ

సర్గము. || 45 ||

పట్ చత్వారింశః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

విలాసినిభిర్వలితో మంత్రిమణ్డలపూజితః

స్థితః సర్వసామనై శత్రుచామరలాలితః.

1

సిద్ధానుశాసనః క్షాన్తో జ్ఞాతలంజ్యగుణాక్రమః

వీతశోకభయాయాస ప్రజ్ఞః ప్రాప్తమహాదశః.

2

విస్మృతాత్మస్వభావోభూదనిశం స్తవమజ్ఞలైః

అనన్దపూర్ణాయా వృత్త్యా భృశం షీబ ఇవాసవైః.

3

కీరేషు శ్వపచో రాజ్యం వర్షాణ్యప్తే చకారహ

ఆర్యవృత్తమశేషేణ తావత్కాలం బభౌరహ.

4

నసిష్ఠుడు.—రామా! ఇట్లు గాధి-చందాలుడు రాజ్యమునుబొంది శ్రీలతోగూడుకొని యుండెను. మంత్రిలారనికీ యథోచిత సన్మానమును జూపసాగిరి. సామంతరాజులు అనుగతులైరి. అతడు శత్రుచామర చిహ్నముల శోభితుడయ్యెను. అతని శాసనము సర్వత్ర ప్రతిష్ఠిత మయ్యెను. అతడంతటికిని ప్రియదర్శనుడయ్యెను. రాజ్యపాలనా రీతినీతుల నాతడు చక్కగ గ్రహించెను. అతడు మహత్వమును బొందెను. అతని పాలనమున ప్రజలు శోకభయక్షేప రహితులై నుఖముగ కాలమును గడపసాగిరి. రాజపదవిని పొంది అతడు తన చందాలత్వమును సంపూర్ణముగ విస్మరించెను. నిరంతరము స్వమంగళగీతముల ఆనందితుడై మదమత్తునివలె ఎనిమిదివిండ్లు కీర రాజ్యమును పాలించెను. ఏడాదాపక్షిణ్యాది ఆర్యగుణములు అతని నాశ్రయించెను.

యదృచ్ఛయైకదాధాసావతివృత్త్యక్తభూషణః

అతమస్తారకేన్ద్రస్క తేజోమోహాదమివాన్బురమ్.

5

అప్పు డొకదినమున ఆరాజు శరీరమునుండి అలంకారముల నూడదీసి రవిశశతారకా తిమిరమేఘరహితమగు ఆకాశమువలె శూన్యదేహుడై రాజిల్లజొచ్చెను.

బహ్వామన్యత నో హారకేయూరవలయాన్యసా

ప్రభుతాబృంహితం చేతో నాహార్యమభినన్దతి.

6

హారకేయూరవలయాది అలంకారములనెడ అతనికి పూర్వపుష్పితి తొలగిపోయెను. అతని చిత్తము బౌదార్యగుణమున నిండియుండుటవలన ఆ కృతిమ సౌందర్యమును అభినందింప జాలక పోయెను.

ఏక ఏవాజిరం బాహ్యం తాదృగేవః స నిర్యయా

ముఖ్యాన్ద్రణాన్నభోభాగాదస్తం గచ్ఛన్నివాంశుమాక.

7

నూర్మదాకాశమునువీడి అస్తాచలమున కలుగునట్లు, ఆ రాజులు ఏకాకియై రాజపురి ప్రధానప్రాంగణమునువీడి బహిష్కారాంగణమున కలుదెంచి నిలబడెను.

తత్రాపశ్యద్ధనం శ్యామం పీనం శ్వపచపేటకన్
గాయన్మృదునసన్తోతం కోకిలానామివ ప్రజమ్.
ధునానం వల్లకీతస్త్రిం కరపల్లవలీలయా
మృదురేఫం రణద్రేఘామలిశేణిమివ ద్రుమమ్.

8

9

అట, కాకు నలుపువారును, మోటువారును నగు చండాలులు వసంత కోకిలలవలె మధు
గన్ధరముతో బాడుచు, కంకిసలయములతో నవలీలగ వీణాతంత్రులను మీటుచు మృదుమధుర
ధ్వనుల నొనర్చుచుండిరి; తరువు తన కరపల్లవముల తుమ్మెదల రెక్కలను గదల్చి, వాణినోట
మృదుస్వరమును వెలువరించుచున్నట్లుండెను.

ఏకస్తస్మాత్సముత్తస్థా జరావాన్రక్తలోచనః
కాచశ్శృజ హిమాపూర్ణమివ శ్వపచనాయకః.
భో కటంజేతి సహసా వదస్మిరమహీపతిమ్
ఇహ రాజా భవంతం వా కచ్చిద్ద్యక్రియావిదమ్.
రక్తకణ్ఠం మానయతి రాగవానివ కోకిలమ్
ఆపూరయతి వాకచ్చిద్దృహవస్తాసనార్పణైః.
మధూ రసాలవిటపం ఫలపుష్పభరైవ
దర్శనేన తవాద్యాహం పరాం నిర్వృతిమాగతః.
పద్మం సూర్యోదయేనేవ చన్ద్రోదయ ఇవౌషధీ
ఆనన్దానామశేషాణాం లాభానాం మహతామపి.
విశ్రామాణామనన్తానాం సీమాన్తో బన్ధదర్శనమ్
శ్వపచే ప్రవదత్యేవం రాజా యావత్తయా తయా
చకార తత్కాలజయా చేష్టయైవావధీరణమ్.
తావద్వాతాయనగతాః కాన్తాః ప్రకృతయస్తథా
శ్వపచోఽయమితి జ్ఞాత్వా మానతామలమాయయుః.

10

11

12

13

14

15

16

అంత, జరాజీర్ణుడును, ఆరక్తనేత్రుడును నగు చండాలనాయకు డొకడు, తుమరపూర్ణ
మగు కాచగిరికృంగమువలె తేచి ఇట్లు పల్కెను:- 'హే కటంజా? స్వరాభిజ్ఞుడు కలకంఠముగ
కోకిల నాదరించునట్లు, ఇచ్చటి రాజా నిన్ను సంగీత శాస్త్రాభిజ్ఞునిగ నమ్మానించువా? వసంతము
చూతవృక్ష శాఖను ఫలపుష్పములచే పూరించునట్లు, నిన్ను వసనభూషణాదులతో నాదరించుచున్నా
డా? సూర్యోదయమున పద్మములు ప్రపుల్లములగునట్లు, చంద్రోదయమున ఓవధులు సంతసించు
నట్లు, నిన్ను గాంచి మేము పరమానందము వందితిమి. భంధుజనుల దర్శనము ఆశేష ఆనందము
యొక్కయు, లాభముయొక్కయు, విశ్రాంతి యొక్కయు అవధి. ఇట్లు చండాలనాయకు డెన్ని
మార్లు పల్కినను రాజు రెక్కగొనకుండెను. అప్పుడు వాతాయనములనుండి గమనించుచున్న
అంతఃపుర స్త్రీలును, ప్రజలును దీనివలన రాజును చండాలుడని గ్రహించి మిక్కిలియుగ విషాదము
నందిరి,

పద్మాస్తుమారప్రావృష్ట్యా గ్రామాః సానగ్రహా ఇన
దావవన్త ఇవాద్రీస్త్రా నాగరా న విరేజిరే.

17

నగరవాసులు రాజును చండాలనిగ గ్రహించి, హిమహతములగు కమలదళములవలెను,
వర్ష హతములగు గ్రామములవలెను, దావాగ్ని దగ్ధములగు పర్వతలతములవలెను స్థానముఖులై చిం
తించసాగిరి.

నృపోఽవధీరయామాస తాంతాం శ్వపచసంకథామ్
వృత్తోగ్రగతమార్దారఫేష్కారం మృగరాడివ.

18

ఇట రాజు చండాలుర వచనములను, సింహము చెట్టుపైనున్న పిల్లికూతలను సరకుగొన
నట్లు, రెక్కగొనకుండెను.

సత్వరం ప్రవివేశాన్తః పురమామ్లానమానవమ్
రాజహంస ఇవావహ్నే నీదత్సరసిజం సరః.

19

పిదప రాజు అట నాగక చెంటనే విషణ్ణుజన బహుళముగు రాజపురిని బ్రవేశించెను. అప్పు
డు, వానలేకుండుటవలన ఎండువడిన తామర కొలనును హంస ప్రవేశించుచున్నట్లుండెను.

సర్వావయవవిశ్రాంతాం మ్లానతామయమాయయా
జానుస్తంభాస్తరమహా రన్ధ్రాగ్నిరివ దుర్దృమః.

20

మూలదేశముననున్న కోటరమున విప్పండింప బూరుగు మున్నగు చెట్లు శుష్కములగు
నట్లు, అంతఃపురమున బ్రవేశించిన మాత్రేయనే అతని ఆవయవములన్నియు శుష్కింపసాగెను.

తత్రాపశ్యద్దసౌ సర్వం విషణ్ణవదనం జనమ్
జాలం కుజ్జుమపుష్పాణాం భుక్తమూలమివాఖునా.

21

అట కటిగి అతడు, ఎలుక మొదలు త్రెంప వాడువడిన కుంకుమపువ్వువలె, జనులందరు
ఉండుటను గాంచెను.

మన్త్రిణో నాగరా నార్యస్తత స్తేతం మహీపతిమ్
నానాప్రీతురపి తిష్ఠన్తం గృహ ఏవ శేవం యథా.

22

మంత్రులు, రాజస్త్రీలు, నగరవాసులు రాజు అటనున్నను, శవమువలె ముట్టుకొనకుండిరి.

భృత్యాశ్చక్రతసత్కారం దూర ఏనమథాత్మజన్
దుఃఖయుక్తా ఘనస్నేహ అపి బాలాః శవం యథా.

23

బాలకులు శవదేహ మాత్మీయమైనను దూరముననుండునట్లు, సేవకులు పరమ భక్తుల
య్యును సమీపింపకుండిరి.

అనానన్దముఖం శ్యామం శరీరం శ్రీవివర్జితమ్
దగ్ధం ఫలమివైవం తే బహ్వమన్యన్త నాకులః.

24

రాజా చందాలుడని దుఃఖించుచు ఎవ్వరును. ఆదరగౌరవములను జూచుకుండిరి. కనుక నాతడు నిరానందపడుచును, మలిసంధ్యకును, శోభారహితుడును నయ్యెను.

ధూమాయమానదేహస్య పరితాపదశావతీ
నాథాకతాస్య జనతా పార్శ్వమగ్నిర్గిరీశః. 25

శోకానలమున పురవాసుల చిత్తము తప్తమై, శరీరము ధూమాయితమయ్యెను. అగ్నిప ర్వత శిలాభాగమును జనులు సమీపించునట్లు, పురవాసులెవ్వరును అతనిని సమీపించుకుండిరి.

మన్దోత్సాహః సముద్యాతాః సభ్యసంఘాతవర్జితాః
న తదాజ్ఞాః పదం ప్రాపుర్యస్మనీవామ్మువిప్రుః. 26

సభాసదులు అతని ఆజ్ఞను త్యజింపసాగిరి. ప్రభాకరహితుడగు అతని ఆజ్ఞ భస్మపతి తమగు నీటిబొట్టువలె ఎచ్చటను నిలువజాలకపోయెను.

మూరకర్మకరాకారాత్సంగతా శుభదాయినః
తస్మాద్విశేషేణ జనా రాక్షసాదివ దుదువుః. 27.

అతని ఆకృతి అందఱికిని క్రూరకర్మల నాచరించుదానివలె నగుపడెను. అతని సహవాస ముచుంగళకరముగ తోచసాగెను. అతనినిగాంచి ప్రజలు రాక్షసుని గాంచినవారివలె పరుగిడ సాగిరి.

ఏక ఏవ బభూవాసా జనమధ్యగతోఽకిసన్
అర్థాదిగుణనిర్మలః పరదేశ ఇవాధ్యగః. 28

అప్పుడాతడు జనుల మధ్యనున్నను, అర్థహీనుడును, గుణరహితుడును, విదేశయును నగు వాంఛునివలె అపదయిండు పడెను.

భృశమాలపతేఽప్యన్యై నాలాపం నాగరా దదుః
ముక్తాజాలయుతాయాపి కీచకాయాధ్యగా ఇవ. 29

లోనముత్తములున్నను గాలికి ధ్వనించు వెనురుతో నాటసారులు పల్కనట్లు, అతడు పలునూడులు చూట్టాడినను నగరవాసు లతనితో మాటలాడకుండిరి.

అథసర్వే వయం దీర్ఘకాలం శ్వపచదూషితాః
ప్రాయశ్చిత్తైర్న శుద్ధ్యామః ప్రవిశామో హుతాశనమ్. 30

ఇతి నిర్ణయ నగరే నాగరా మన్త్రిణస్తథా
అభితో జ్వాలయామాగుశ్చితాః శుష్కేన్ధనైధితాః. 31

పిదప, నగరవాసులును, మంత్రులును మనము చాలకాలము చందాలునితోనుంటిమి; పాయశ్చిత్తమువలన శుద్ధులము కాజాలము, అగ్నిప్రవేశ మొనర్చుము గాక! అని పల్కి చితులను చేర్చుసాగిరి.

జ్వలితాస్వభితస్తాను తారకాస్త్వివ ఖేతదా
బభూవ నగరం సర్వమాకృన్దపరమానవమ్. 32

కరుణారావముఖుడై కలతైర్బాష్పవర్షిభిః
అవప్తబం జ్వలత్కుంఢోపాస్త మన్దరుదత్ప్రజమ్. 33

అగ్నికుణ్డ ప్రవిష్టానాం మన్త్రిణాం భృత్యరోదనైః
రుదతక్రీన్ద ద్భృతరమరణ్యమివమారుతైః 34

చితాదీపితవిప్రేంద్రీ మాంస మాంసల గన్ధయా
జాతసీహారముత్పాత వాత్యయావకరోద్ధతైః. 35

వాతదీర్ఘ వసాగన్ధ దూరాసీతఖగోర్జితైః
చక్రైర్వ్యోమాభవచ్ఛన్న భాస్కరం జలదైరివ. 36

వాతోద్ధూత చితావహ్ని ప్రజ్వలద్యోమమన్దలమ్
ఉడ్డినాగ్నికణవాత తారాసారదిగన్ధరమ్. 37

ప్రమత్తతస్కరకృన్దద్వేల్లద్బాలకుమారకమ్
సంతృప్త నాగరాపాస్త జీవితాఖ్యమసంస్థితి. 38

అలక్ష్మితగృహం చౌరలుంతితాఖల సంచయమ్
త్యక్తపుత్రకలత్రిం తన్మరణవ్యగ్రనాగరమ్. 39

తస్మిన్స్తథా వర్తమానే కష్టే విధివిపర్యయే
అశేష జనతాశేష కల్పాన్త సదృశస్థితౌ. 40

రాజ్యసజ్జనసంపర్క పవిత్రీకృత ధీరధీః
గవలశ్చిన్తయామాస శోకేనాకులచేతనః. 41

అప్పుడు నలునైపుల చితులు, ఆకాశమునందలి తారలవలె వెల్లి, నగరవాసులు ఉత్పై స్వరమున నేడ్వసాగిరి. స్త్రీలు అశ్రుధారల వర్షించుచు, కరుణాస్వరమున విలపించుచు, నేలగూ రిరి. ప్రజలు జ్వలించుచున్న అగ్నికుండుముల కడ కరుదెంచి బుద్ధిని గోల్పోయిరి. మంత్రులు అగ్ని ప్రవేశమొనర్చి, వారి భృత్యులు రోదించసాగిరి; వారి అశ్రుధారల అభిషిక్తమై ఆ నగరమునూడ రోదించుచున్నట్లుండెను. అప్పుడు ప్రబలనాయువు వీచి, ప్రధానబ్రాహ్మణుల మాంసగంధమును గొని, ధూళిని తేనెదీయి, ఆ పురి తునురకణములగొని పెనుగాలి వీచుచున్న అడవివలె నుండెను. మాంససాగంధమును గొని గాలి చాలదూరమునకు పోసాగెను; మాంసాకులకు కుక్క లయ దెంచి, మేఘములవలె నూర్చుని గప్పుచుండెను. వాయువేగమువలన చితావలములు పైకెగయి ఆకాశమండలము జ్వలించుచున్నట్లుండెను. నిప్పురవ్యలు లేచి ఇటనటు కడ నక్షత్రములు నలునైపుల నుండి రాలుచున్నట్లుండెను. నగలను దొంగలించు ఆకతో దొంగలు బాలురనుగొట్టి, వారు భయ ముతో పరుగుచు నేడ్వసాగిరి. నగరవాసులు తొట్రువడుచు ప్రాణముల త్యజించసాగిరి. నగర మంతయు నాశనమైపోయెను. అంతయు తగులవడుట వలన ఎచ్చట ఁవ్వరి ఇల్లుండినది గుర్తించు వీలులేకుండెను. చోరులు అందరి సంపత్తిని తమపర మొనర్చుకొనసాగిరి. భార్యాపుత్రుల వదలి,

అందఱు మరణించి పోయిందరపడుచుండిరి. ఇట్లు అటు లోకక్షయమునుగూర్చు కల్పాంతకాలమున
అరుదెంచు శోచనీయదశ రాగా, రాజ్యప్రాప్తిని, సజ్జనసంగతిని బొంది పవిత్రుడును ధీరుడును అయిన
గవలుడు శోకాతుల చిత్తిమున యిట్లు చింతింపసాగెను.

మదర్థేహి కదర్థోఽయం దేశేఽస్మిన్మితమాగతః

అకాలకల్పాంతమయః సర్వనాయకనాశనః.

42

కింమే జీవితదుఃఖేన మరణం మే మహోత్సవః

లోకనిర్ద్యస్య దుర్జన్మోరీవితాన్మరణం వరం.

43

ఇతినిశ్చిత్య గవలో జ్వలితే జ్వలనే పునః

పతజనదనుద్వేగ మకరోదాహుతిం వపుః.

44

‘నా వలననే ఈ దేశమున కకాలప్రళయమును బోలు అనర్థము వాపురిల్లినది; లోక
దుఃఖిపదమగు ఈ జీవనములో నాకిక ప్రయోజనమేమి? మృత్యువే నాకు పరమశ్రేయము.
లోకనిందను గొని జీవించుటకన్న మరణమే మేలు.’ అని నిశ్చయించుకొని గవలుడు తన శరీర
మును పతంగమువలె అగ్ని కాహుతి మొనర్చెను.

తస్మిన్పలాద్గవలనామ్ని హుతాశరాశౌ

దేహీ పతత్యవయవాకులతాం ప్రియాతే

స్వాజ్ఞావదాహదహనస్ఫురణానురోధా

దస్తర్జలే ఝటితి బోధమవాప గాధిః.

45

గవలుని శరీర మిట్లు అగ్ని కాహుతియై దహింపబడుచుండ, జలమధ్యమున అఘర్షణ
నూక్తమును బలించుచున్న గాధి గాతరూపము ననుభవించుచు, తెలివినదెను.

శ్రీ వాల్మీకిరువాచః—

ఇత్యుక్తవత్సభ మునాం దివసో జగము

సాయంతనాయ విధయేఽస్తమినో జగము,

స్నాతుం సభా కృతనమస్కరణా జగము

శ్యామాక్షయే రవికకరైశ్చసహ జగము.

46

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవమాతోక్తే మోక్షో

పాయే ఉపశమప్రకరణే గాధివృత్తాస్తే రాజ్యభ్రంశోనామ

పట్చత్వారింశః సర్గః || 46 ||

ద్వాదశో వి వ స :

వాల్మీకిః—మునిశ్రేష్ఠుడగు వసిష్ఠుడిట్లు చుట్టుచుండ సంధ్యయయ్యెను; దివాకరుడు
సాయంకృత్య మొనర్చి అస్తాదికలుగ, సభికులు పరస్పర అభివాదన మొనర్చుకొనుచు సంధ్యా
స్నాన మొనర్చినటిగిరి. మఱునాడు, సూర్యకిరణములతో గూడ వారు సభకరుడెంచి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

గాధివృత్తాంతమున గాధివినాశమును పట్టుత్వారింశ

సర్గము || 46 ||

పంచదశవ రోజు || 12 ||

సప్తచత్వారింశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

ముహూర్తద్వితయేనాథ గాధిరాధిభవభ్రమాత్

ప్రశశామాకులీభావో వేలావర్త ఇవాంబుధేః.

1

వసిష్ఠుః— అనంతరము గాధియొక్క కష్టకరమగు ఆ భ్రాంతి, చిలియలికట్టను దాను
సముద్రతరంగములవలె నియుషములలో శాంతిలైనది.

మనోనిర్మాణసంమోహోత్తస్మాత్స విరహామహా

కల్పాంతసమయే బ్రహ్మ జగద్విరచనాదవ.

2

ప్రళయకాలము సమీపించిన, వృష్టికార్యమును విరమించు బ్రహ్మవలె గాధి మనోసం
కల్పరూపమగు సమ్మోహమునుండి విరతినందెను.

బోధమాప శన్తైః శాన్తః స్వమేవోన్నిద్రధీరివ

క్షీబతాయాం ప్రశాంతాయాం యథా పరిణతాశయాః.

3

మదిమత్తుడగు వ్యక్తి కైపుతగ్గ భ్రమనుండి విడివడునట్లు, గాధి క్రమముగ శాంతుడై
నిద్రనుండి మేల్కొనినవానివలె, తన్ను గాధిగ గ్రహించెను. చండాలభ్రాంతి, రాజభ్రాంతి తొలగి
పోయెను.

అయం సోహమిదం కార్య మిదం నేతి దదర్శహ

నిశావ్యవగమే లోకో యథా క్షీణే తమఃపటే.

4

నిశావసానమున తిమిరవసనము తొలగ జనులు పదార్థములను జక్కగ గ్రహించు
నట్లు, గాధి చండాల, రాజకార్యముల భ్రాంతినుండి విడువడి, తన్ను అఘర్షణ నూక్తమును
జపించుచున్న గాధిగ గ్రహించెను.

స్మృతస్వరూపోఽథ పదముద్గ్రథే స జలాంతరాత్

శిశిరాస్తే ప్రవృత్తాన్యం సరోజివివ మాధవః.

5

శిశిర - ఋతువు గడన, వసంత-ఋతువు మునుపటి కమలవనమున అడుగిడునట్లు, గాధి
నిజస్వరూపమును స్మరించుకొని జలమధ్యమునుండి తీరాభిముఖుడయ్యెను.

ఏతద్వారికకుభోష్మవతీం వసుమతీమిమామ్

అన్యమివ పునః పశ్యన్విస్మయం పరమం యయా. 6

అప్పుడతడు జల, దిగాకాళమండలములతో బరిదృశ్యమానమగు పృథివిని అన్యరూపముగ దర్శించి విశేషముగా ఆశ్చర్యము నందెను.

కోఽహం కిమివ పశ్యామి కిమకార్షమహం కిల

ఏవం విచారయాశ్చిత్రం సభ్రూభజమభూత్తుణమ్. 7

‘నేనెవడను? ఏమిగాంచుచున్నాను? ఇంతవఱకేమి ఒనర్చితిని?’ అని ఆశ్చర్యముతో కనుబొమ్మల విరచుచు త్విణకాలము విచార మొనర్చుకొడగెను.

త్రాస్తస్తత్తణమాత్రేణ సంభ్రమం దృష్టవానహమ్

ఇతి విజ్ఞాయ సలిలాదుదస్థాదుదయార్కవత్. 8

అదకు, ‘డప్పియుండుటవలన ఈభ్రమముగాంచితిని’ అని స్థిరమొనర్చుకొన, ఉదయాది నున్న చూర్మనివలె నీటినుండి లేచెను.

చింతయామాస స తతే క్వసా మాతా క్వసా ప్రియా

యదాహం మృతిమాయాతో మధ్యే మాతృమహేలయోః. 9

గట్టెక్కి ఇట్లు తలపోయసాగెను. - ‘నేను నూతా - మహిళల సమ్ముఖమున మృతినంది నప్పుడు వారెక్కడ నుండిరి?’

బాలస్య మాతాపితరా నష్టే కిల మమామతేః

వాతనీతస్య పత్రస్య వల్లీవృక్షమివాసినా. 10

గాలికి గొట్టుకొని పోయిన ఆకుకు తల్లితండ్రులగు కొమ్మచెట్లు కత్తికిగొట్టబడినట్లు, అట్లానదశయగు శైశవముననే నా తల్లితండ్రులు మరణించియుండిరి.

అవివాహోస్మి జానామి న స్వరూపమపి స్త్రీయః

దుష్టాయాః క్షోభకారిణ్యా మదిరాయా ఇవ ద్విజః 11

నేను అవివాహితుడను. బ్రాహ్మణుడు దుష్టమును, క్షోభకరముననుగు ముఖ్యముగ స్వరూపము నెఱుగనట్లు, నేనుస్త్రీయొక్క స్వరూపమునే ఎఱుగను.

అతిదూరతరీభూతాః స్వదేశస్య స్వభానవాః

కే నామ మమ యేషాం తే మధ్యే జీవంత్యజాన్యహమ్. 12

నా బంధుగులో, స్వదేశమున చాలదూరముననున్నారు. ఎవరినుండట నేను దేహ త్యాగ మొనర్చితిని? వారెవరు.

తస్మాదేతత్సముద్భూతమహం కిం నామ ధృష్టవాన్

వివిధారమ్భ సంరమ్భం గన్ధర్వనగరం యథా. 13

అగుచో, గంధర్వనగరమును బోలు ఈ ఘటవల నేల గాంచితిని?

తదాస్తామేతదేషా హి బంధమధ్యే మృతస్థితిః

మాయామోహే మనాగస్మిన్న సత్యముపలభ్యతే. 14

ఇన్యుది నాద్రవయై యుండనోవును. బంధువుల నడుమ నామృతి మాయయైయుండును; దీని నేమైన తథ్యమున్నదియు లేనిదియు గ్రహింపజాలకున్నాను.

నిత్యమేవ మనంతాసు భ్రాస్తద్భ్రష్టిషు దేహీనామ్

చేతో భ్రమతి శార్దూలో వనరాజిష్విహోన్మదః. 15

ఉన్నతశార్దూలము గంభీరార్ణ్యమున భ్రమించునట్లు, దేహుల చిత్తముగూడ భ్రాంతి దృష్టుల పరిభ్రమించుచున్నది.

అవధార్యేతి తం చిత్రే మోహం గాధిర్నినాయ సః

దినాని కతిచిత్రస్త్రిన్స్వక ఏవాశ్రమే తదా. 16

ఏకదా గాధిమగమత్కశ్చిత్రత్రీ ప్రియోఽతిధిః

బ్రహ్మణమివ దుర్వాసాః స విశేశామ సశ్రమః. 17

గాధి ఇట్లా విషయమును చిత్ర - మోహముగ పరిగణించి, ఆ ఆశ్రమముననే కొన్ని దినములు గడపెను. అప్పుడు, బ్రహ్మకడకు దుర్వాసునివలె, అతిధియొక్క దాతని కడ కరుదెంచెను. అతడు డప్పియుండుట వలన అచ్చట విక్రాంతిని గొనెను.

పరమాం తుష్టిమానీతః ఫలపుష్పరసాశనైః

సోఽతిధిర్గాధినా తేన వసన్తేనేవ పాదపః. 18

వసంతము ఫలపుష్పరసాదుల వర్షించి వృక్షమునకు దృష్టిని గలిగించునట్లు, గాధి ఫల పుష్పరసముల నొసగి అయతిధికి సంతోషమును గూర్చెను.

మిథో వస్తితసంధ్యౌ తౌ కృతజాప్యవృభావపి

క్రమాచ్ఛయనమాసాద్య తస్మత్సర్పదుష్టపల్లవమ్. 19

వారిద్దరును యథావిధి సంధ్యోపాసనా, జపాద్యనుష్ఠానముల నొనర్చి, కోమలపల్లవశయ్య యుండువనిష్టులైరి.

తతః ప్రావర్తతే శాస్తా తయోస్తాపసయోః కథా

స్వవ్యాపారోచితా పుష్పశ్రీరవర్తుత్వమాశయోః. 20

వసంతకాలమున తదనురూప పుష్పలక్ష్మి ఉదయించునట్లు, ఉపవిష్టులగు వారిద్దరకు తపోనంబంధమును, శాంతరసముయును నగు సంభాషణ జరుగసాగెను.

తం పప్రచ్ఛాతిధింగాధిః ప్రసజ్యపతితం వచః

కిం బ్రహ్మన్సుకృతాజ్ఞస్త్వం కిమితి శ్రమవానసి. 21

ప్రసంగక్రమమున గాధి అతిధి నిట్లు ప్రశ్నించెను. - ‘బ్రాహ్మణుడా! మీసంతక నేల పృకించిరి? మీరింత శ్రమనందితి రేల?’

అతిథి రువాచః—

మమాతికార్యక్రమయోగ్యగవన్ శృణు కారణమ్
కథయామి తథాభూతం వయం నాసత్యవాదినః. 22

అతిథిః—నా కృత్యమునకును, క్రాంతికిని గారణమును వినుము. ఉన్నదున్నట్లు చెప్ప
దున్నాను. మే మసత్యవాదులము కాము.

అస్త్యస్త్రిన్వగుధాపీతే ఉత్తరాశానికుజ్జకే
కీరో నామాతివిఖ్యాతః శ్రీమాంజ్ఞనపదో మహాన్. 23

ఈ భూమండలమున ఉత్తరదిక్కున కీరమని ప్రసిద్ధిగన్న దేశమున్నది.

తత్రాహమవసం మాసం పూజ్యమానః పురే జనైః
నానాత్మసాన్వదలోలాత్పా చిత్తవేతాలమోహితః. 24

నేనట, చిత్తబేతాళ మోహితుడనై, తత్పురజన పూజితుడనై, నానావిధ రసద్రవ్య
లోభమున ఒకమాస మటనుంటిని.

ఏకదైకేన తత్రోక్తం కథాప్రస్తావతః క్వచిత్
ఇహాభూచ్ఛృవచో రాజా వర్షాణ్యమౌ ద్విజేతి మే. 25

'ద్విజా! ఈ దేశమును ఎరిమిది యేండ్లనుండి ఒక చందాలుడు పాలించుచున్నాడు'
అని ఒకదినమున ఒకానొకడు నాకు ప్రసంగమున జెప్పెను.

తతో గ్రామేషు తత్పుష్టైః ప్రోక్తం సకలజన్తుభిః
రాజా బభూవ శ్వపచో వర్షాణ్యస్తావిహేతి తైః. 26

ఆ మాటవిని నేను తద్భాగవానులగు ఇతరులనడగ, నాకుకూడ 'ఎరిమిది ఏండ్లనుండి
చందాలుడు రాజుగనున్నాడు' అని చెప్పిరి.

సోయమస్తే పరిజ్ఞాతః ప్రవిష్టో జ్వలనం జవాత్
తతో ద్విజశతానీహ ప్రవిష్టాని హుతాశనమ్. 27

ఇతి తేషాం ముఖాచ్ఛృత్వా తస్మాన్నిర్గత్య మల్లలః కే
ప్రయాగేకరవం శుద్ధ్యై ప్రాయశ్చిత్తమహం ద్విజ. 28

కృత్వా చాద్వాయాన్యాస్తే తృతీయస్యాద్య పారణమ్
ఇహాహమాగతస్తేన శాన్తోస్త్వతి కృతోస్మి చ. 29

విదప, రాక్షస మాటల విని, అగ్నిప్రజేత మొకరిని ప్రాణముల త్యజించినాడనియు,
వందల కొలది బ్రాహ్మణులుగూడ అగ్నిప్రజేత మొనర్చిరనియుంటిని. విని, అటనుండి ప్రయాగ
కటిగి పాపశుద్ధికై, ప్రాయచిత్త మొనర్చుకొంటిని. తృతీయచాంద్రాయణ మొనర్చి నేను పారణ
యొనర్చి మీ కడకువెంటిని. అందువలన నేను కృతిని, పరిశ్రమను

శ్రీ నసిష్ఠ ఉవాచః—

ఇతిశ్రుతవతా తేన గాధినా స తదా ద్విజః
భూయః పృష్టోఽప్యేతదేవ కథయామాస నాన్యథా. 30

వసిష్ఠాదుః—గాధి ఇట్లు విని, మరల మరల ప్రశ్నించినను బ్రాహ్మణుడు మరల నట్లు
పలుకఁ దొడగెను.

అథ విస్మయవాన్గాధిస్తాం నీత్వా తత్ర శర్వరీమ్
జగద్దేహమహాదీపే రవాపుదయమాగతే. 31

కృతప్రాతః స్నానవిధావాపుచ్ఛ్య సాన్తిథాగతే
ఇదం సంచిస్తయామాస విస్మయోద్ధరయా ధిమా. 32

అనంతరము గాధి విస్మయవిష్టుడై అటనార్కాతి గడపెను. మరునాడు, జగద్దేహ
దీపమగు నూర్యడుదయింప, ఆ అతిథి ప్రాతఃస్నాన మొనరించి, సెలవు పుచ్చుకొనిన పిమ్మట
గాధి ఇట్లు చింతింపదొడగెను.

యన్గయా సంభ్రమే దృష్టం సత్యభూతం ద్విజేన తత్
ఉక్తం మమేతి కిం నామ స్యాన్మాయాశంబరక్రమః. 33

'నేను' భ్రాంతిదశయందు కాంచిన దానినే అతిథి సత్యముగ చెప్పినాడు, ఇది నూడ
మాయయేనా?

యద్బద్ధమధ్యే మరణం మయా తద్దృష్టమాత్మనః
సా మాయైవ న సందేహః శేషం పశ్యామి తస్య తమ్. 34

'నేను' బంధుజన మధ్యమున గాంచిన నామృతి మాయయగుట కట్టి సంశయము
లేదు; చందాల మరణానంతరపుత్పత్తియు సత్యమనియును.

తదాత్మశ్వపచోదస్తం ద్రష్టుం తావదభిన్నధిః
భూతమణ్డల పర్యస్తగ్రామం గచ్ఛామి సత్వరమ్. 35

నా చందాలత్వప్రాప్తి విషయమును బరికింప, అభిన్నుడనై భూతమండల గ్రామమునకు
సత్వర మేగెదను.

ఇతి సంచిస్తయన్గన్తం మండలాన్తరమాదరాత్
ఉత్తస్థా భాస్కరః సార్వం మేరోర్ద్రాష్టు మివోద్యతః. 36

ఇట్లు చింతించి, గాధి, నూర్యడు గుమేరు పర్యంత పార్శ్వమును గాంచ బోవునట్లు,
లేచెను.

మనోరాజ్యమపిప్రాజ్ఞా లభస్తే వ్యవసాయినః
గాధినా స్వప్నసందృష్టం గత్వా లభ్యమఖండితమ్. 37

బుద్ధిమంతులు ప్రయత్న బలమున మనోరాజ్యమును బొందగలిగినట్లు గాధి స్వప్నదృష్ట
విషయమును బరికించుటగో నాశ్చర్య మేమున్నది ?

సర్వమధ్యవసాయేన దుష్ప్రపమపి లభ్యతే
పశ్యన్గాధిగంగాయాం ప్రమేయీ కర్తముద్యతః. 38

గ్రహత్తు యవలన బొంజాలని వస్తువెద్దియును లేదు. అందువలన గాధి జగన్మాయను
గాంచి, దానిని సంపూర్ణముగ విక్షింప యత్నింపసాగెను.

వినిర్వత్పాభవన్మాగ్ధే ప్రావృణోఽఘజవేన సః
దేశానుల్లంఘయామాస బహూన్వాతతురంగవత్. 39

తచ్ఛేద్యశనిజాచారం భూతమణ్డలమాగతః
కరభః కణ్ఠకార్థ్యకః కారజ్ఞమివ కాననమ్. 40

అతడటునుండి వెలువడి వర్షాజల ప్రవాహమువలె అతివేగమున నడువసాగెను. వాతతురంగ
ముగు మేఘమువలె, తొందరగ చాలదేశముల దాటి, కంటకములగోరు ఉష్ణము కరంజ వనమును
జేరునట్లు, తానుపూర్వము వ్యవహరించిన భూతమండలమును చేరుకొనెను.

తత్ర సంవిత్ప్రితేనైవ సంనివేశేన వై పునః
అపశ్యద్ధామకం కంచిద్గర్భవ ఇవ పత్రనమ్. 41

పూర్వమాతని బుద్ధియందగునదిన గ్రామమును స్మరించుకొని, అతడట్టి గ్రామమునే
గాంచెను.

దదర్శ తస్య పర్యస్తే తమేవ శ్వపచాలయమ్
అధస్తాద్భవనస్యేవ పాతాలే నరకవ్రజమ్. 42

ఆ గ్రామశ్వపమున, భూతీలాభోభాగముననున్న పాతాలముననున్న నరకముల బోలు
చరదాలపల్లని గాంచెను.

చిత్తచిన్తితవిస్తారం తన్ని వేశమయం పరమ్
గర్భవదసావాత్మ శ్వపచత్వంచ దృష్టవాన్. 43

చందాలజన్మ, తత్ స్థానవాసము మున్నగు పూర్వదృష్టమటవలన స్మరించుకొని,
ఆ చిహ్నములన్నియు అచ్చట నుండుట గాంచెను.

తేనైవ సంనివేశేన ప్రాగ్దృష్టం శ్వపచాస్తుదమ్
తస్య కామపి వైరాగ్యపదవీమనయన్మనః. 44

చందాలుడై జన్మించి వాసమెనర్చుచున్న స్థానమునుగాంచి, అతని మనస్సున వైరా
గ్యము పొడమెను.

ప్రావృడాసారలుతతం భిత్తిజాతయవాఙ్మరమ్
పర్యస్తచ్చాదనార్థాఙ్మం కించిదాదృష్టతల్పకమ్. 45

దారిద్ర్యం తద్భుజమివ దౌర్భాగ్యమివ కుడ్యమత్
భ్రష్టాజ్ఞాతాత్మకాః సిద్ధిమిహ ఖిణితమ్. 46

గాధిర్దస్తావదలితైర్గవాశ్వమహిమాస్థిభిః
ధవలైర్వాప్యప్తపర్యస్తం సాక్ష్యం కర్తమివ స్థితైః. 47

భుక్తం పీతం పురా తేన యేషు ఖర్బరకేషు వై
తైరస్పందాభ్రసలిలైః పానపూర్ణైర్వావృతమ్. 48

తాభిరేవాస్త్రైశ్చ స్థిభిః సంశుష్కాభిర్లతావృతైః
తృష్ణాభిరివ దీప్తాభిః పరితః పరివేష్టితమ్. 49

చిరమాలోకయామాస సతతాత్మగృహం జవాత్
ప్రాకృతం శుష్కశవతాం యాతం దేహమివాత్మవాన్. 50

అతివిస్మయమాతస్థౌ గ్రామకం సముపాయయా
ఉల్లంఘ్య మేచ్ఛనగరమార్యదేశమివాధ్యగః. 51

అతని నివాసగృహము వర్షజలమున భగ్నమై నేల గూలి యుండెను. గోడల యవాంతు
రములు లేరునుండెను. ఇంటి కప్పున గుమ్మ పడిపోయెను. అతడు పగుండు చాపయొక్క ముక్క
యొకటి గూడ అతని కనుబడెను. భగ్నావశేషముగు ఆ వాసగృహము, ముద్రాగ్రమువలెను,
దౌర్భాగ్యమువలెను, అంగబలరహితుడును, దుష్టుడునునగు చోరుని వలెను, ఖండించబడిన దుఃస్థితి
వలెను నుండెను. గవాశ్వమహిమములు అస్థివంజరముల దంతములతోడను, పుట్టెల తోడను
గూడి, పడియుండెను. అవి అతనిని గాంచుటకొరకే అట్లు పడియున్నవా అనిపించుచుండెను.
అతడు భోజనపానాదుల నొనర్చిన ఖర్బరములు (చిప్పలు) వాన నీటితో నుండి, పానీయములతో
నిండి నలువైపుల పడియున్నట్లుండెను. గవాశ్వాది ప్రాణిసమూహముల నాడులు లలితవలె, ఇంటిని
నలువైపుల ఆవరించుకొని యుండెను; అవి చందాలుని తృష్ణ ఆకారమును దాల్చినట్లుండెను.
గాధి, శుష్కశవమును, ఆ గృహమును చాలసేపు చూడసాగెను. పాంథుడు మేచ్ఛదేశమును దాటి
అర్యదేశమున కటుగునట్లు, గాధి ఆస్థానమును వీడి ఆశ్వర్యముతో గ్రామమును జేరుకొనెను.

తత్రాప్యచ్చక్షనం సాధో కచ్చిత్స్మరతి భో భవాన్
ప్రాగ్దృష్టమస్య గ్రామస్య పర్యస్తే శ్వపచక్రమమ్. 52

సర్వపహి ధీమస్తశ్చిరవృత్తమపి స్ఫుటమ్
కరస్థమివ పశ్యన్తి మయేతి సుజనాచ్రుతమ్. 53

అత్రశ్వపచమేకాస్తే వాసినం వృద్ధముత్తమమ్
స్మరస్వేనం క్షిముత భో దుఃఖానామివ దేహకమ్. 54

యది జానాసి భోః సాధోతన్మే కథయ తత్త్వతః
పాన్థసంశయవిచ్ఛేదే మహాత్పుణ్యఫలం స్మృతమ్. 55

భూయోభూయ ఇతిగ్రామ్యాః పృష్టా గాధిద్విజన్మనా
అనల్పస్థయ సంరంభ మార్తేనేవ చికిత్సకాః. 56

అటుకేగి ఒకని నిట్లు ప్రశ్నించెను. పాథూ! ఈ గ్రామపార్శ్వమున నొక చందాలు

కుండలమువాడు. అతని సంగతి నీకు గుర్తున్నదా? బుద్ధిమంతుడు పూర్వపుసంగతిని కరతలామలకమున గాంచునని నేను సాధుజనులకడ వినియుంటిని. యాపెత్తిన దుఃఖమునుబోలు వృద్ధుని యెదుట నుండెనువాడు. ఇది నీకు గుర్తున్నదా? సాధూ! నీకు చెలిసియున్న నాకతని పుత్రులమును యథాభిముగ చెల్లెను. సాంఘని సంతయును తొలగించిన మహాత్మునియు లభించును. గోగారుడు నైదుని పట్టుదలతో ప్రశ్నించునట్లు, గాధి గ్రామవాసులను ఇట్లు మాట మాటికి బ్రశ్నింపసాగెను.

గ్రామ్యాక్షాంశః—

యథా కథయసి బ్రహ్మంస్తత్రధా న తదన్యథా
కటంజనామా శ్వపచ ఇహాభూద్ధారుణాకృతిః. 57
పుత్రపాత్ర సహృద్భృత్య బంధుస్వజనపేటకమ్
యస్యాతివిస్తీర్ణమభూత్పుత్రవృన్దం తపోరివ. 58
యాస్య వృద్ధస్య తత్సర్వం కలత్రం మృత్యురాచ్ఛినత్
అదైః పుష్పఫలోపేతం దావో వనమివానలః. 59
యస్తతో దేశముత్పజ్య యయా కీరపురాన్తరమ్
వర్షాణ్యప్తావనద్యేగం తత్ర రాజా బభూవ సః. 60
యస్తత్రార్థం పరిజ్ఞాయ జనైర్హరే నిరాకృతః
యథా రాశిరనర్థస్య యథా గ్రామే విషదృమః. 61
తతో జనేఽగ్నిం ప్రవిశత్యాత్మనా యో హుతాశనమ్
ఆర్యతామార్య సంసర్గాదాగతః ప్రవివేశ హ. 62

గ్రామ్యులు: బ్రాహ్మణుడా! నీవు చెప్పునది యథార్థమే. ఇటు కటంజాడను చండాలు దొంగకుండలమువాడు. అతని ఆకృతి భయంకరమైయుండెను. పృథుమన పత్రములవలె, పుత్ర పాత్రమువలె బంధు భృత్యులతో నూడిన పెద్ద సంసార మతనికుండెను. పుష్పఫలతోభితమును కుర్చుకొనియున్న దావానలదగ్గ మగునట్లు, పృథ్వాభ్యుమన అతనికుటుంబము మృత్యుకబళిత మయ్యెను. పిదప సతడు కీరపురమునకతని రాజై ఎనిమిదేండ్లు నిరాటంకముగ పాలించెను. అనంతర మన్నటి వారతనిని చండాలునిగ గ్రహించి, గ్రామస్థుడు విషవృక్షమును, అనర్థరాశిని, పరిత్యజించునట్లు పరిత్యజించి, అగ్ని ప్రవేశ మొనర్చి ప్రాణములను ద్యజించిరి. ఆర్యసంగమున ఆర్యభావమును బొందిన ఆ చండాలుడుగూడ అట్లే ప్రాణములను ద్యజించెను.

కింత్వమేవ ప్రయత్నేన శ్వపచం పృచ్ఛసి ప్రభో
కిం తే బంధుసా కచ్చిదభవస్త్వం స్యతోఽథవా. 63
ఏవం కథయతో గ్రామ్యాన్గాధిః పృచ్ఛన్నునఃపునః
సర్వేషు తత్ర ప్రాప్తేషు మాసమేకమువాస సః. 64
యథా తేనానుభూతం తచ్ఛాపచం తత్తథైవ తైః
గ్రామీణైః సస్య కథితం పర్వైరేవానఖిణ్డేతమ్. 65

ప్రభూ! మీరింత కుతూహలముతో ఆ చండాలుని గుఱించి ప్రశ్నించుచుంటిరేల? అతడు మీకేమిగును? మీకేమైన చుట్టరికమున్నదా? అతడు మీవాడా? అని గ్రామస్థులు ప్రశ్నింప సాగిరి. గాధియును అదే విషయమును మాటిమాటికి ప్రశ్నించుచు, గ్రామమున నలునైపుల తిరుగాడుచు అటు నొకమాసము గడచెను. అతడు చండాలభావమునని అనుభవించిన విషయములనే గ్రామస్థులుసరిగ చెప్పుచుండిరి.

అన్యాహతం సకల భూతముఖాదతైత
దాకర్ష్య సమ్యగవలోక్య యథానుభూతమ్
గాధిః శశాంజ-మలవద్ధృదయేఽధిరూఢం
గూఢాకృతిః పరమవిస్మయమాజగమ. 66

ఇత్యాక్షే వాసిష్ఠమహారామయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే గాధివృత్తాంతే పృతతౌవలోకనం నామ సప్తచత్వారింశః

సర్గః 47

గాధి తామగాంచిన విషయములనే గ్రామీణుల నోటినుండి విని వివక్షుటమగు ఆ చెప్పెరువునది, చంద్రునియందలి మచ్చవలె ప్రచ్ఛన్నముగ నటించెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
గాధివృత్తాంతమున ప్రత్యక్షౌవలోకనమును
సప్తచత్వారింశ సర్గము 47

అష్టచత్వారింశః సర్గః

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచః—

లుతితం శ్వపచాగారే పునర్విస్మయమాయయా
గాధీర్జనో హి నాయాతి తృప్తిమాశ్చర్యదర్శనే. 1

పసిఘండు:— గాధి ఆత్మ్యంకవిస్మయముతో నటు తిరుగాడసాగెను. అతని చిత్తమీ ఆశ్చర్యమును గాంచియు పరిపూర్ణముగ తృప్తిని గాంచజాలకపోయెను.

తత్రావలోకయామాస స్థానాని సదనానిచ
కల్పక్షోభవివృత్తాని జగన్తి వాంబుజోద్భవః. 2

కమలజాడగు బ్రహ్మ ప్రశయభగ్నుములగు జగత్తులను గాంచునట్లు, గాధి అటుండి వివిధ స్థానములను, భగ్నగృహములను గాంచెను.

ఉవాచ స్వాత్మనైవేదమరణ్యే లుతితాలయే
శుస్కాస్థిమాలానలితే పిశాచక ఇవ దుగ్ధే. 3

శుక్లములగు అస్థిపంజరములతో గూడినదియును, పిశాచములతో నిండినదియును నగు శ్రీకానకపుష్పమును బోలు ఆస్థానము భగ్నగృహములతో నిండియుండెను. గాధి. అటు వాసమొనర్చుచు, ఇట్లు తలపోయిసాగెను.

ఇమాన్తా మృత మాతజ్జదన్త మాలావృతౌ కృతాః

అద్యాపి సంస్థితాః కల్పం ప్రతిమేరుశిఖా ఇవ.

4

గోడనువ్రేలు ఈ గజదంతముల కఃస్పృశమునఱుపండు ముమేరుపర్వతమునలె, నేటికిని నిలచియున్నది.

ఇహ తద్వానరీమాంసం పక్వవంశాబ్జురైః సహ

భుక్తం పరానవోన్మతైః సహ శ్వపచబద్ధభిః

5

సేను మరాపానమస్తులగు బంధువులతోగూడి వంశాంతరములతో వానరమాంసమును నండి తినెడివాడను.

ఆలింగ్య శ్వపచశ్యామా మిహ కేసరిచర్మణి

గుప్తమాపీయ మైరేయం తిక్తం గజమదేన చ.

6

ఇచ్చట గజమదము కలపబడిన కల్లునుద్రావి శ్వపచకాంత నాలింగన మొనర్చుకొని సింహచర్మమున శయనించెడువాడను.

కౌలేయక కుటుంబిన్యః పిణ్యాకపలవర్ధితాః

ఇహ బద్ధా వరత్రాభిర్భృతేభ రదకాష్టకే.

7

తెలికపిండిని, మాంసమునుదిని బలిసిన కుక్కలజంట రీ గజదంత స్తంభమున చర్మరజ్జువున బంధింపబడెడివి.

ఇహ వారణముక్తానాం తదానీత్పితరత్రయమ్

పినద్ధం మాహిషేణోగ్ర చర్మణాంబుద శోభినా.

8

ఇటు పితరత్రయప్రమాణమును, గజదంత నిర్మితమును, మేఘవర్షమహిషచర్మపుత్రమును నగు గజముక్తాపేటిక యుండెడిది.

సలీష్యేతాసు తాన్వత్ర సహ శ్వపచబాలకైః

చిరం విలుతితం చూతపత్రపుంజే పితై రివ.

9

రసాలపత్రపుంజముల శోకిలలు క్రిడించునట్లు, చండాలబాలురతోగూడి ఈ వనమున మొగ్గలిడెడువాడను.

అత్ర తద్బాలనిఃశ్వాస రణద్వంశ ప్రవృత్తవత్

గీతం పీతం శునీరక్తం సాధితా శవభూషితః.

10

నే నిటు గానమొనర్చు, తోటి బాలురు పిల్లనగ్రోవి నూచెడువారు; నే నిటు శునకరక్తమును ద్రావి, శ్రీకాన మాల్వచందనములతో వారి నలంకరించెడువాడను.

అత్ర సార్థం కుటుమ్బీన జన్యత్రేషు కుటుమ్బీనా

నృతం తత్కృతమున్నాదం కల్లో లైర్జలధావివ.

11

ఇటు వివాహమహోత్సవముల బంధువులతోగూడి నృత్యమొనర్చుచు, సాగరతరంగములవలె గంభీరభవముల నొనర్చెడువాడను.

అత్రోద్ధయనలోలానాం కాకభాసపత్ర త్త్రిణామ్

ధృతానామన్యదాశార్థం గ్రథితం వంశపక్షరమ్.

12

ఎగిరిపోయెడు కాకభాసాది వక్షులను బట్టుకొని సాయంభోజవార్గమై, ఇటు వ్రేలు పంజరముల నుంచెడువాడను.

(శ్రీ) వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏవం ప్రాయాఃస్మరన్గాధిః ప్రాక్షసిః శ్వపచక్రియాః

నిస్సయోత్కమ్మితశిరా ధాతుశ్చేష్టాం పరాన్మృశత్

13

వసిష్ఠుడు: గాధి ఇట్లు ప్రాక్షనచండాల క్రియలను స్మరించుకొని విస్మయముతో తలనూచుచు, విధాతయుక్త చెయిదముల నాలించిపదొడగెను.

చచాల తస్మాద్దీర్ఘ దేశాల్కాలేన కార్యవిత్

భూతమణ్డలముత్సృజ్య ప్రాపదేశాన్తరం క్రమాత్.

14

చాలదినముల నటుగడపి కార్యకేత్రయగు గాధి, ఆ దేశమును వీడెను; భూతమండలమును వీడి ఆన్యదేశమున కజిగెను.

సముల్లంఘ్య నదీశైల మణ్డలారణ్య సంతతిమ్

ఆససాద తుషారాద్విరత్నం కిలజనాస్పదమ్.

15

నదీశైలరాష్ట్రావనభూములధాటి హిమాలయముననున్న నొక దేశమున కజిగెను.

తత్ర ప్రాప మహీపాల నగరం నగసన్నిభమ్

జగద్భ్రమణఖన్నాత్మా స్వర్లోకమివ నారదః.

16

నారదుడు సమస్త జగముల దిరిగి ముర్రురిని జేయనట్లు, ఆతడు పర్వతమునలె ఉన్నతములగు ప్రాసాదములతో శోభిల్లు రాజధానిని జేరెను.

అథాత్మనానుభూతాని దృష్టాన్యాసేవితాని చ

స్థానాని నగరే పశ్యన్ప్రచ్ఛ జనమాదృతః.

17

ఆనంతరమతడు ఆనుభవించినవియును, గాంచినవియును, నేవించినవియును నగు స్థానములగాంచి, మరూహలముతో నటనున్నవారి నిట్లు ప్రశ్నించెను:—

సాధోస్మరసి కించిత్త్వమిహ శ్వపచమీశ్వరమ్

యధి జానాసి తత్త్వంమే వర్ణయాశు యథావిధి.

18

‘ఇటు చందాలరాజున్న విషయము మీకు జ్ఞాపకమున్నదా? గుర్తున్న నాకదానిని ఉన్న చున్నట్లు చెప్పుము.

నాగగా ఊచుః :—

అభూదిహంప్రే వర్షాశీ శ్వపచో భూమిసో ద్విజః

రాజత్వమర్హితం యస్య నామ మజ్జలహస్తిన్.

19

నగరవాసులు, బ్రాహ్మణుడా! ఇటు చందాలు దోకడు ఎదిమిదేండ్లు రాజ్యమున బాంధవము. మంగళహస్తీ అతనికి రాజ్య మొసగెను.

అస్తేచ సంపరిజ్ఞాతః సప్రవిష్టో హఃతాశనమ్

అద్య ద్వాదశవర్షాణి సమతీతాని తాపన.

20

తాపనీ! చందాలునిగ గ్రహించిన పిమ్మట నాతడు నిష్పనబడి ఆసువుల పీడెను. ఈ విషయము జరిగి నేటికి పదిగెండు గడవిసరి.

యంయం పృచ్ఛత్యసా గాధర్జనం జాతకుతూహలః

తస్యతస్య ముఖాదేవ శృణోత్యాస్వాదయత్యపి.

21

గాధి కుతూహలముతో ప్రశ్నించిన, వారందరూ ఇదేవిషయమును జెప్పుకొడగిరి. అతడును అట్లే జ్ఞప్తికి దెప్పుకొనసాగెను.

అథాపశ్యత్పురే తస్మిన్నుపం సబలవాహనమ్

దేవం చక్రధరం విష్ణుం మస్తిరాస్త్విగ్రతం బహిః.

22

చక్రధరుడగు విష్ణువు బలవాహన సమన్వితుడగు రాజై, భవనమునుండి వెలువడుతును గూడ కాంచెను.

స దృష్ట్వా సగితాకాశం చలరేణుపయోధరైః

ప్రాక్తనీ రాజతాం స్మృత్వా సమువాచాతివిస్మయః.

23

భూశిఖంజులను మేఘములతో నాకాశమును గప్పు అతని నైవ్యమును గాంచి, ఈ పూర్వపురాచరికమును గుర్తనకు దెచ్చుకొని, ఆశ్చర్యముతో నట్లు తలపోయసాగెను:—

ఇమాస్తాః కీరకామిన్యః పద్మగర్భోపమత్వచః

కనకద్రవవర్ణిన్యో లోలనీలోత్పలేక్షణాః.

24

చామరౌఘా ఇమే చంద్రకరసంపిణ్డపాణురాః

సిర నిర్ధర సంకాశాః కాశపుష్పచయా ఇవ.

25

కాంతాభిరవగూయన్తే బాలవ్యజనరాజయః

ఇమాస్తా వనవల్లీభిర్దీప్యమానా ఇవర్ణయః.

26

ఇమాస్తా మత్తమాత్రజ్ఞుటా ఘటితదిక్తటాః

సంకల్పపాదపా మేరారివ శృజపరంపరాః.

27

ఏతే తే యమవారీశ కుబేరప్రతిమాజనః

సామస్తా వాసవస్యేవ లోకపాలా మహీభృతః.

28

ఇమాస్తాః సర్వవస్త్రోఘాః సర్వాభిమతదాస్తతాః

కల్పవృక్షలతాకుంజా నుస్థర్యో గృహపక్ష్యయః.

29

ఇదం తత్కీరజనతా రాజ్యం ప్రాగ్భుక్తమద్యమే

అత్యుజ్జ్వలస్తరాచార ఇవ ప్రత్యక్షతాం గతమ్.

30

‘ఇదుగో వీరే, తప్తకాంచన కాంతులగు కీరవృక్షములు, వీరి శరీరచర్మము కమల మధ్యదళమువలె అత్యంతకీమలము. వీరి నీలోత్పలనయనములు సర్వదా క్షిగంటిమాపుల గదిలు చున్నవి. ముద్దమునర్పబడి ‘చంద్రకీరములవలె భవళములగు చామరములు కీరభావమందిన నిర్ధరజలములవలెను, రెల్లుపూవులవలెను ఉన్నవి. వనలత గాలికగదల పుష్పమంజులల స్రుష్టులందు వట్లు, ఈకామినులు క్రొత్తవీసల పీచుచున్నారు. దీనిని నేను గాంచియుంటిని. దంతాగ్రముని దిక్తటముల భేదింపజాలు ఈ ఏనుగులు, కల్పవృక్షములతో నిండిన మేరుశిఖరములవలె నోచు చున్నవి. వీర, ఇంద్రుని సామంతులగు యమవరుడాదులవలె తేజశ్శాలురగు కీరవృక్ష సామంతులు, సర్వవిధములగు భవభావ్యములతో గూడినవియును, అభిమతపక్షువుల నొసగగల్గినవియును, కల్పల తాకుంజములవలె రమణీయములునునగు సాధవంతులు. వీటిని నేను గాంచితిని. వీరు కీరదేశపు జనులు. ఇయ్యది పూర్వభుక్తమగు నా రాజ్యము. నా పూర్వవృత్తాంతము నేను ప్రత్యక్షమగు చున్నట్లున్నది.

సత్యం స్వప్న ఇవాయం మే జాగ్రద్భూతః పునః స్థితః

న జానే కింకృతోత్తానా మాయోయం ప్రవిజృమ్భతే.

31

అహోను ఖలు దీర్ఘేణ మనోమోహన వల్లతా

వైవశ్యముపసితోహం జాలేనేవ శకున్తకః.

32

హా ధిక్కష్టమబద్ధం మే మనో వాసనయా హతమ్

శశ్యతి భ్రమజాలాని వితతాని శిశోరీవ.

33

ఏహ హి మాయా మహతీ తేన మే చక్రధారిణా

దర్శితేత్యధునా సాధు మయా స్మృతమఖణ్డమ్.

34

తదిదానీం తథా యత్నం కరిష్యే గిరికన్దరే

యథా కుసంభ్రమస్యాస్య జానే జన్మ తథా స్థితిమ్.

35

‘ఈ విషయములన్నియు నా కడకు జాగ్రద్రూపమున అరుదెంచినవి. ఇయ్యది స్వప్నము వలె అలీకమగుట సత్యము. కాని, ఈ మాయ ఎటునుండి అరుదెంచినదో నేనెఱుగను. ఆశ్చర్యము! ఈ మనోమోహమునబడి, వలలోనిది పక్షివలె అలసితిని, అహ! ఎంత కష్టము! నా మనస్సు వాస నాహతమై, బోధకూన్యమై, బాలనివలె వసుకలకుల విస్తరించిన మాయను గాంచుచున్నది. చక్ర ధరుడగు విష్ణు వీ మహా-మాయను నాకు జూపించినాడు. నా కిత్తుడియ్యది సంపూర్ణముగ గుర్తునకు వచ్చుచున్నది. నేనిక గిరిగుహయందుండి, ఈ మాయయొక్క జన్మస్థితుల నెఱుగ యత్నించెదను.’

ఇతి సంచిస్త్య నగరాద్ధాధిస్తస్మాజ్జగము హ
కన్దరం ప్రాప్య శైలస్య తస్మా విశాస్తసింహవత్ 36
తత్ర సంవత్సరం సార్థం పయస్కులుక భోజనమ్
తపశ్చక్రే మహాతేజాస్తుప్తయే శార్థధన్వనః. 37

అథాస్య పుండరీకాక్షః పయోమూర్తిరుపాయయా
ప్రసాదముత్పలశ్యామః శరదీవ మహాహ్రదః. 38

తమాజగము శైలేన్ద్రకన్దరం ప్విజమన్దిరమ్
పయోధరవదచ్ఛాచ్ఛ చ్చవిరోహ్యమన్యథావసత్ 39

ఇట్లు నిశ్చయ మొనర్చుకొని గాధి ఆ నగరమును వీడి, ఒక గిరిగుహను జేరి విశ్రమించు
సింహమువలె నిశ్చలభావమున నుండెను. అటు, విష్ణుప్రీత్యర్థము దివమునకొక చేరడు నీటినిదాళుచు,
ఒక వత్సరము తప మాచరించెను. అనంతరము, ప్రసన్నమూర్తియై, ఉత్పలశ్యామడును, పుండరీ
కాక్షుడును నగు భగవంతుడు శరీరాక్షుల సహావరమువలె గాధికి బ్రసన్నుడయ్యెను. మేఘనిగ్మల
కాంతియగు భగవానుడా కండరమున, గాధియొక్క వాసస్థానమున కరుదెంచెను.

(శ్రీ) భగవానువాచః—

గాధే కచ్చిత్త్వయా దృష్టా మాయా మమ గరియసీ
దృష్టం త్వయా జగజ్జాలచేష్టితం దైష్టికాత్మకమ్. 40

చిత్తాభిగత ఏతస్మిన్నాప్తే సమ్యగన్విరతః
తపో గిరితపే కుర్వన్మిమన్యదభివాఙ్మసి. 41

భగవంతుడు:—గాధీ! నీవు నా మహామాయను గాంచితివా? దైవికముగు ఈ జగ
జ్జాలమును నీవు కాంచితివి. వాంఛితముగు మాయను గాంచితివి. మరల, తపమున శుద్ధిపండి, ఏమి
గోరుచున్నావు?

(శ్రీ) వసిష్ఠ ఉవాచః—

ఏవం వదంతమాలోక్య హరిం గాధిర్ద్విజోత్తమః
అర్చ్యం కుసుమపూరేణ పాదయోః పర్యపూరయత్. 42

దత్తావ్యర్థం కీర్తకుసుమః ప్రణమ్యాశు ప్రదక్షిణైః
విష్ణుమాహ ద్విజో వాక్యమమ్భోదమివ చాతకః. 43

వసిష్ఠుడు: హరి ఇట్లుపల్కి, గాధి ఆయనను వీక్షించి పాదములను గుఱుముములతో
బూజించెను. బాహ్యముగిట్లు అర్చ్య మొనరి, పువ్వులనుజల్లి, చాతకము మేఘమును పార్శ్వించునట్లు
విష్ణుని ప్రార్థించసాగెను.

గాధిరువాచః—

దేవ యైషా త్వయా మాయా దర్శితాతితమోఘయీ
మహిం ప్రాతరివాదిత్యస్తాం మే ప్రకటతాం నయ. 44

గాధి: దేవా! మాయకు ప్రాతఃకాలమున పృథివినంతటిని ప్రకాశింపజేయునట్లు, ఈ
మాయను గుఱించి నాకు వివరముగ జెప్పడు.

భ్రమం యం పశ్యతి మనో వాసనామలమాలితమ్
స్వప్నవత్ కథం దేవ జాగ్రత్సపి హి దృశ్యతే. 45

ప్రభూ! వాసనామలాపృథమగు నా మనస్సు దిద్దించిన స్వప్నసమభ్రమ జాగ్రదవస్థ
యందుగూడ కనుబడుచున్నదే?

ముహూర్తముపలభ్యశ్చ జలాంతః స్వప్నవిభ్రమః
కథం ప్రత్యక్షతాం ప్రాప్తో మమామలపదాస్పద. 46

అమలపదాస్పదా! నీట త్సకాల మనుభవించిన భ్రమ, మరల ఎట్లు ప్రత్యక్షమైనది?

దైర్ఘ్యదైర్ఘ్యైస్య కాలస్య శరీరస్య భవాభవాః
కథమన్తథా న స్యుర్నదీయైః శ్వపచభ్రమైః. 47

చందాలభ్రమకలిగిన కాలముయొక్క దీర్ఘతా దీర్ఘతలును, చందాలశరీరముయొక్క
ఉత్పత్తివినాశములును నామరహస్యమనే ఉండక, మరల బయట కనబడిన వేల?

(శ్రీ) భగవానువాచః—

గాధే స్వాధివిభూతస్య స్వరూపస్యైతదాత్మకమ్
చేతసోఽదృష్టతత్త్వస్య యత్పశ్యత్యురు విభ్రమమ్. 48

భగవంతుడు: గాధీ! నీవు కాంచిన జగద్రూపమహాభ్రమ, వాసనాకాంతమును తత్త్వద
ర్శనాసమర్థమును, చిత్తభావాపన్నమునుగల ఆత్మస్వరూపముయొక్క రూపమని గ్రహించుము.

బహిర్న కించదప్యస్తి భూద్రష్ట్యాదీద్విగాదికమ్
ఏతత్త్వచిత్త ఏవాస్తి పత్రపుష్పమివాఙ్మరే. 49

ఆకాశము, పర్వతములు పృథివి, దిక్కులు మున్నగువి బయటలేవు. అంకురమునందలి
పత్రపుంజములవలె చిత్తమున నేయున్నవి.

ఫలాది స్సారతామేతి యథైవ బహిరఙ్మురార్థ
బహిః ప్రకటతాం యాతి తథా పృథ్వాది చేతసః. 50

అంకురమునుండి వెలువడి పృథుపత్రాదులు బయట తరురూపమును దాల్చునట్లు
పృథ్వాది పదార్థములు చిత్తమునుండి వెలువడి బయట ప్రకాశించుచున్నవి.

సత్యం పృథ్వాది చిత్తస్థం న బహిష్ఠం కదాచన
అఙ్మరస్తః పల్లవస్తు తస్మాద్యస్మాత్ఫలశ్చియః. 51

వాస్తవమునకు పృథ్వాదులు చిత్తముననే యున్నవి; బయట నెన్నడును లేవు. అంకుర
కుసుమస్థ పల్లవమే పృథుపత్రఫలగంధదల రూపును గొనుచున్నది.

రూపాలోకమనస్కార తత్తాకాలక్రియాత్మకమ్

కున్ముకారో ఘటమివ చేతో హన్తి కరోతిచ. 52

చతురాది ఇంద్రియముల దర్శనస్పర్శనాది క్రియలును, మనస్సుయొక్క భవిష్యచ్ఛింత, త్రికాలమును, త్రిత్వకాశకులగు మార్కచంద్రాదుల క్రియలు మున్నగునవి, కుంభకాయని ఘటనిర్మాణములై చిత్తనిర్మితములు. మరల చిత్తమే నీటి నుపసంహరించుచున్నది.

ఆబాల మేతత్పురుషైః సర్వైశ్చేవానుభూయతే

స్వస్మభిమమదావేగ రాగరోగాదదృష్టిమ. 53

స్వస్మ, భ్రాంతి, మద, అవేగ, అనురాగ, రోగాది సమయముల, ఆబాలవృద్ధుల కీమయము అనుభూతిమగుచున్నది.

చిత్తే వృత్తాంతలక్ష్యోఽస్తి సంస్థితాన్యాత్తవాసనే

నాదపే ఫలపుష్పాణి మూలాక్రాంతావనావివ. 54

మూలదేశమున భూమి నాక్రమించియున్న వృక్షమున లెక్కమించిన ఫలపుష్పము లుండునట్లు, అభిప్రాయమును, సత్త్వాధ్యమును నగు బ్రహ్మము నవలంబించియున్న వాసనామయ చిత్తముననే లక్ష్యలక్ష్యాలదిగ ఘటనలు వెలయుచున్నవి.

త్యక్తావనేర్విటపినో భూయ పత్రాణినో యథా

నిర్వాసనస్య జీవస్య పునర్జన్మాదినో తథా. 55

భూతలముమండి పెకలించుడిక వృక్షమున పత్రాదులు పాడమనట్లు, వాసనావిముక్తుడగు జీవునకు జన్మాదులు కలుగవు.

యత్రానన్త జగజ్జాలం సంస్థితం తేన ఘటనా

శ్వపచత్వం ప్రకటితం యదితద్విస్మయోఽత్ర కమ్. 56

అనంతజగజ్జాలము లిమిడియున్న ఈ వాసనామయ ప్రపంచముననే చుండాలభావము ప్రకటితమైనది. దీన వాక్పర్యమేమున్నది.

అవబద్ధా శ్వపచతా ప్రతిభాసవశాత్తయా

యథైవానల్పసంరమ్భా విచిత్రాధివికారదా. 57

తథైవాతిథిరాయాతో భుక్తవాన్ముప్తవాన్స్వస్తిః

కథాం కథితవాం శ్చేతి దృష్టవానసి సంభ్రమమ్. 58

నీవు ఈ వాసనాప్రతిభాసవలన మనోవ్యథాద్రవ్యమును, అల్పసంరంభమునగు విచిత్రచందాలభావమును అనుభవించినట్లే, అతిథివచ్చుట, భుజించుట, మాట్లాడుట మున్నగునవికూడ అనుభవించితివి. ఈ రెండును గూడ భ్రాంతులే.

తథైవోత్థాయ గచ్ఛామి ప్రాప్తోఽహం భూతమణ్డలమ్

ఇమేభూత ఇమేగ్రామ దృష్టవానసి సంభ్రమమ్. 59

అట్లే, 'లేచి అటకజిగడను, ఈ దేశమును సమీపించితివి, ఈ గ్రామములు' మున్నగు వానిని గూడ అనుభవించితివి.

తథైవేదం కటంజస్య ప్రాక్షనం లుతీతం గృహమ్

జనైరుక్తం కటంజస్య దృష్టవానసి సంభ్రమమ్. 60

జనులు, నీ 'కీయ్యది కటంజాని పురాతన భగ్నగృహము' అని నడుపుట గూడ భ్రమయే.

తథైవ కీరనగరం ప్రాప్తోఽస్మి కథితంచ మే

కీరైః శ్వపచరాశత్వం దృష్టవానసి సంభ్రమమ్. 61

'కీరనగరమున కటిగితిని, తద్దేశీయులు నాకు చుండాలరాజు సంగతిని తెప్పిరి' అను విషయము గూడ నీ మనోభ్రమయే.

ఏవం సర్వం త్వయా దృష్టం మోహజాలం ద్విజోత్తమ

యత్సత్సమితి జానాసి యచ్చాసత్సమవైషి చ. 62

ద్విజోత్తమా ! నీ వెద్దానిని సత్యమని తలపోయుచుంటివో, నీ వెద్దానిని అసత్యమని ఎంచుచుంటివో, నీ వెద్దానిని గాంచితివో అదంతయు మోహసమాహుని గ్రహింపుము

వాసనావలీతం చేతః కిం నామాస్తర్ష చశ్యతి

నాథితం దృశ్యతే స్వప్నే వర్షసాధ్యం పృథోజనం. 63

వాసనాక్రాంతమగు చిత్త మంతరమున దర్శించని దేమున్నది ? అసాధ్యమగు విషయము గూడ స్వప్నమున సాధించబడుచున్నది.

నాతిథిర్న చ భూతాస్తే న కీరాస్తేన తత్పురం

సర్వమేతన్మహాబుద్ధే వ్యామోహాద్దృష్టవానసి. 64

ఆ అతిథి, ఆ చుండాలరు, ఆ కీరదేశీయులు, రాజధాని -- మ్మిథులు. మహాబుద్ధి ! నీవు మోహవశమున దీనినంతటిని గాంచితివి.

గచ్ఛతా భవతా భూతదేశం పాశ్చేన కన్దరే

కస్మింశ్చిద్విప్ర విశ్వాన్తం కురక్షేణేవ కాననే. 65

తత్తైవశ్రమమూఢత్వాదిదం తమ్భాత మణ్డలమ్

ఇదం తచ్ఛ్వపచాగామితి దృష్టం న సత్యతః. 66

విప్రా ! నీవు పథికుడవై భూతమండలమున కలుగుచు అరణ్యమధ్యమున కురంగమువలె చోళానాక గుహయందు విశ్రమించి, డస్సియుండుటవలన భూతమండల, చుండాల, భవనాదులను గాంచియుంటివి. అవి సత్యములు కావు.

తథైవ కీరనగరం దృష్టవానసి తత్తథా

తథైవ చాన్యదా వాపిమాయార్థం హి భవాన్విజ. 67

సర్వదైవ సమగ్రాసు విహరన్నసి దృష్టవాన్

దిక్షుప్రోన్మత్తక ఇవ విభిమం మనసా మునే 68

తదుత్తిష్ట నిజం కర్మ కుర్వంస్తిష్టోపశాంతధీః

న స్వకర్మ వినాశేయః పాప్నువస్తీహ మానవాః.

69

ద్వితీ, నీవు దర్శించిన కీరనగరముకూడ మాయమయమే. మునీ! నీవు నాలుగు వైపుల చరిత్రమిందుచు, మనస్సుననే పిచ్చివానివలె ఈ భ్రమను గాంచితివి. రెమ్మ! కాంతుడనై ఆశ్రమోనితములగు స్వాధ్యాయాగ్నిహోత్రాది కర్మల నాచరింపుము. ఇహలోకమున కర్మకూన్యలై మనుష్యులు శ్రేయము నందిజాలరు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇతిగదితవాన్య పద్మనాభో

భువనగతాపసవృద్ధపూజ్యమానః

విబుధమునిగణైః పవిత్రహస్తై

ర్వృత ఉదధిం నిజమాస్పదం జగము.

70

ఇత్యాదీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే గాధివృత్తాంతే మాయామహత్త్వకథనం నామాష్టచత్వారింశః

సర్గః || 48 ||

పసిష్ఠుడు: తాపముల కందఱకును పూజ్యుడగు ఆ పద్మనాభుడిట్లు ఉపదేశించి, (భగవద్గీత సేవాస్మర్యవాదుల) పవిత్రహస్తములగు దేవతలతోడను, మునులతోడను గూడి నిజవాస భూమియగు శ్రీరసాగరమునకు బయవమయ్యెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

గాధివృత్తాంతమున మాయామహత్త్వకథనమును అష్టచత్వారింశ

సర్గము || 48 ||

ఏ కో న ప జ్ఞా శః స ర్గః

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అథ గాధిర్గతే విష్ణౌ పునర్భూతాదికం క్రమాత్

స్వయం మోహవిచారార్థం బభ్రామాభ్రమివామ్బురే.

1

శ్రీ పసిష్ఠుడు:—విష్ణువంశార్థమైన పిదప గాధి తనకు గల్గిన మోహమను విచారించుటకై (అనగా అధితి, భూతమండలాదులు యథార్థముగ గలవో, లేవో పరీక్షించుటకు) ఆత్మసాక్షాత్కారము గొందకయే భూతమండలాది దేశములందు, ఆకాశమునందు మేఘమువలె, సంచరింపెను.

ఉపలభ్య తథైవాత్మవృత్తాంతం జనతస్తతః

హరిమారాధయామాస పునరద్రిగుహం గతః.

2

అన్యోపై తన చందాలత్వాది పృథ్వింతమంతయు జనులవలన గ్రహించినవాడై గుహయందు ప్రవేశించి మఱల విష్ణుభగవానుని యారాధింప వోడగను.

ఆజగామైన మల్లేన కాలేనాథ జనార్దనః

సకృదారాధనేనైవ మాధవో యాతి బన్ధతామ్.

3

అటు పిమ్మట యల్పకాలముననే భగవంతుడగు జనార్దనుడు వాని చెంతకు వచ్చెను. ఏలన, ఒక్కపర్యాయ మారాధించుటచేతనే విష్ణు దేవుడు బంధువగును.

ఉవాచ గాధిం భగవాన్మయురమివ వారిదః.

కిం త్వం ప్రార్థయసే భూయస్తపసేతి ప్రసాదవాన్.

4

విష్ణుభగవానుడంత ప్రసన్నుడై, మయురముతో మేఘము బల్కుచిత్తున, 'మజుల యా తపంబుచే సేమి వాంఛించుచుంటివని గాధితో ననెను.

గాధిరువాచ:—

భ్రాన్తోస్మి దేవ షణ్మాసాన్భూత కీరజనాస్పదమ్

తత్ర వ్యభిచరత్యస్తద్వృత్తాన్తో న కథాస్యసి.

5

మాయయా భూతభూర్వృష్టా త్వయేత్యుక్తోఽస్మి కిం ప్రభో

మోహనాశాయ మహతాం వచో నో మోహవృద్ధయే.

6

గాధి:—దేవా! అటునెలవఱకు నేను కీరభూతమండల దేశములందు సంచరించితిని; కాని నన్ను గూర్చిన కథాసమాచారములందెలాటి మార్పును లేకుండెను. ప్రభూ! భూతమండలదేశమును మాయచే నీవు గాంచితివని తామునెలవిద్దిరి. అట్లైన నోదేవా! మాయాసకమున గన్పట్టు పదార్థము తప్పుక దేశకాలాంతరములందు మార్పును బొందుచుగదా! కాని ఇయ్యది ఎప్పుటి యట్లే యుండినందున నా మోహము మఱిత యధికమయ్యెను. మహాత్ముల వచనములు మోహమును నశింప జేయునేగాని వృద్ధినిొందింపవుగదా!

శ్రీ భగవానువాచ:—

కాకతాలీయయోగేన చేతసి శ్వపచస్థితిః

సర్వేషాం భూతకీరాణాం తవేవ ప్రతిబిమ్బితి.

7

తేనాజ్ఞం తన వృత్తాంతం యథావత్కథయన్తి తే

ప్రతిభాసోహి నాయాతి పునరప్రతిభాసతామ్.

8

శ్రీభగవానుడు:—ఓబ్రహ్మణోరమా! కాకతాలీయన్యాయముచే భూతమండల కీరదేశవాసులందఱి చిత్రమునను కటంజాని చంద్రాత్వస్థితి నీయందువలెనే భాసింపెను. అందువారు నీవృత్తాంతమును యథారూపమున నచింపగల్గిరి. సమూహమునకుగాని, లేక వ్యక్తికిగా

ని ఎఱుగని మిథ్యాభాసమున ప్రతిభాసిండునో, అట్లాని ఆ ప్రభాసత్వము బాధించబడిన చిట్టముల యెన్నటికిని గలుగనేరదు.

కేనచిచ్ఛవచేనాస్తే గ్రామస్య రచితం గృహమ్
తత్త్వయా దృష్టమావిష్టమిష్టకాఖిల్లాతాం గతమ్. 9

గ్రామసమీపమున ఒకానొక చాండాలుడు గృహము నిర్మించుకొనెను. శిథిలమైనట్టి యాగృహమునుజూచి దానిని నేనేనిర్మించితిని నీననుకొంటిని.

కదాచిత్రుతిభైకైవ బహూనామపి జాయతే
కాకోల తాలస్థివద్విచిత్రా హి మనోగతిః. 10

పశ్యతాశఫలములపై కాకోల (దోగ) మను కాకసమాపామంతయు నుండునట్లు ఒకొక్కప్పుడు ఫలుపుర లోకేవిధమున భ్రాంతియు గలుగవచ్చును. ఏన, మనోగతి అతివిచిత్రమైనదిగదా!

తథాహి బహవః స్వప్నమేకం పశ్యన్తి మానవాః
స్వాపభ్రమదమైరేయ మదమన్తర చిత్తవత్. 11

నిద్రా, భ్రమ, మద్యపానాదులందు దిక్కులన్నియు తిరుగునట్లు గాంచబడువిధమున, పలువురికీ స్వప్నమున్ను గాంచగల్గుదురు.

ఏకస్యామేవ లీలాయాం రమన్తే బహుబాలకాః
ఏకస్యామేవ నీలాయాం వనస్థల్యామివైణకాః. 12

తృణయుక్తమగు యొకే వనస్థలమున పెక్కు హరిణసోతంబులు చరించుచున్నవిగదా! అట్లే యొకే ఆటముందు పలువురు బాలుకున్ను క్రీడించుచున్నారగదా!

బహవస్తుల్యకాలం చ ప్రతిభాసేన కర్మణామ్
జనా యతస్తే స్వఫలపాకేఽతి బహులాకృతౌ. 13

తమతమ ప్రారబ్ధముననుసరించి వధ, బంధన, పరాజయ, పలాయనాది వివిధకార్యములు నైననులకు ప్రాప్తించినను, ఒకేకాలముందు జయలాభానుభవమును తుల్యకర్మ భ్రాంతిలో ప్రతిభాసించుటచే, అట్టి జయలాభమునకై యుద్ధాదులచే వారు యత్ని మొనర్చుట ప్రవీణ్యము!!

ప్రతిబద్ధాభ్యనుజ్ఞానాం కాలో దాతేతి యాశ్రుతిః
విప్ర సంకల్పమాత్రోఽసౌ కాలో హ్యత్సర్వని శిష్టతి. 14

ఒకబ్రాహ్మణోక్తమా! సేమంతకాలము ప్రవ్యాధిధాన్యము లంకురించుటకు ప్రతిబంధక మనియు గోధూమాది ధాన్యములకు అనుకూలమనియు ఇట్లు వచించుట కేవలము సంకల్పమాత్రమే యగును. అఖండ పరమాత్మరూపమున కాలము తన యాత్మయందే స్థితిగల్గియున్నది. అది దేనిని ప్రతిబంధకముగాని, ఉత్పాదకముగాని కానేరదు.

అమూర్తో భగవాన్కాలో బ్రహ్మైవ తమజం విదుః
న జహతి న చాదత్తే కించిత్కస్య కదేతి చ. 15

కాలస్వరూపుడగు భగవంతుడు రూపవిహితుడు; అఖండుడు. వానినే యజుడగు బ్రహ్మనునిపెద్దలు వక్కానింతురు.

తాకికో యత్స్వయం కాలో వర్తకల్పయుగాత్మకః
సంకల్ప్యతే పదార్థామైః పదార్థాఘృష్టేన తు. 16

సంవత్సర, యుగ, కల్పాదిరూపమున కాలము మూల్యచంద్రాదులచే కల్పితమైనది. మఱియు నిట్టి ప్రతిబంధక, ఉత్పాదకరూపమున కాలముచే పదార్థజాతమంతయును ప్రకల్పితమైనది.

సమానప్రతిభాసాత్థ సంభ్రమం భ్రాంతచేతనః
తథాతం దృష్టవస్తస్థే భూతకీరజనోచ్ఛయాః. 17

భ్రాంతచిత్తులగు జీవులు, సమానప్రతిభాసముచే నుదయించు యొకే సంభ్రమమును గాంచువిధమున, కీరదేశీయులు చండాలుడు రాజగుటనున్ను గాంచిరి.

సన్యాపారపరో భూత్వా ధియాత్మానం విచారయ
సాధో గతమనోమోహ మిహైవాస్మిప్రజామ్యహమ్. 18

ఓ సాహు! స్వవర్ణాశ్రమాచార పరాయణుడవై, మనోమోహ రహితుడవై, స్వబుద్ధిచే ఆత్మవిచారణ గావించుచు నీచివటనే యుండుము; నేను వెడలుచున్నాను.

ఇత్యుక్త్వా భగవాన్విష్ణుర్జగమాన్త ర్ధిమీశ్వరః
అతిష్టత్కన్తరే గాధిరాధిపీవరయా ధియా. 19

ఇట్లు వచించి విష్ణుభగవానుడంతర్ధానమయ్యెను. గాధియు మోహమును మానసిక వ్యాధిచే, ఇంకను స్థూలమైనట్టి బుద్ధితో గూడి అగుహయందే యుండెను.

తతః కతివయేవ్యక్తా మానేవ్యతిగతేషు సః
పునరారాధయామాస పుణ్డరీకకరం ద్విజః. 20

పిదప కొన్ని మాసములు గడచినచెనుక యాపర్వతముపైననే కమలవాస్తుడగు విష్ణుభగవానుని మఱి యాతడాధానించబడఁగెను.

దదర్శ చైకదా నాథమాగతం ప్రణానామ తమ్
పూజయామాస మనసా చోక్తేనోవాచ చేశ్వరమ్. 21

ఒకపుడు తనచెంతకు ప్రభువరుడెంచుటగాంచి ప్రణామమాచరించి మనోవాక్కాయ ములచే వానిని లెస్సగు బూజించి, అనుజ్ఞపడసి యిట్లనెను.

గాధిరువాచః—

భగవన్సంస్కరంత్సైతామాత్మనః శ్వపచస్థితమ్
ఇమాం సంసారమాయాం చ పరిముహ్యమి చేతసా. 22

తదుక్త్వాస్య యథావస్తు మహామోహానివృత్తయే
ఏకస్మిన్నేవ విమలే మాం నియోజయ కర్మణి. 23

గాధి!—దేవా! నా యీ చందాలస్థితిని, జననమరణాద్యనేక యనర్థములచే పూర్ణమై నట్టి ఈసాంసారిక నూయను, స్మరించుటచే నేను నాచిత్తమున విమోహితుడనగుచుంటి. ఇక్కారణమున నో దేవా! ఏతస్మహామోహానివృత్తిర్థ ముపాయము మాత్రము వదించినడలక మోహానివృత్తివర్యంత మిటనేయుండి నన్నేదైనయొక పవిత్రకార్యమున నియోగింపవేడెద.

(శ్రీ) భగవానువాచ :—

బ్రహ్మన్ జగదిదం మాయా మహాశమ్భరడమ్భరమ్
సర్వా ఆశ్చర్యకలనాః సంభవన్తిహ విస్మృతేః. 24

శ్రీభగవానుః—ఓ విప్రసర్వా! మహాశంబరాసురుని యాడంబరమవలె ఈ జగత్తు మాయామయమైనది. మతీయు ఆత్మతత్వవిస్మరణముచే ఆశ్చర్యమయమగు కల్పనముంతయు నుద్భవించుచున్నది.

భూత కీరపురే మోహోద్భవవాంస్త త్తథాభవాన్
ఇత్యేతన్సంభవత్యేవ దృశ్యతే హి జనైర్భిమః. 25

భూతమండల, కీరదేశములందు నీవు మోహవశమున గాంచిన చందాలాదుల వృత్తాంత మజ్ఞానముచే సంభవమేయగును. ఏలన, అసంభవమైనను స్వప్నాదులందు భ్రమ మనుజులకు గన్పట్టుచున్నది గదా!

భూతా స్తస్మిన్ కీరాచ్చ దృష్టవస్తస్తథా భ్రమమ్
ముద్ధైవేత్యపి సత్యాభం సమకాలాది సంభవాత్. 26

భూత, కీరదేశములు నీవలెనే భ్రమనుగాంచిరి. అట్టి భ్రమమిథ్యయైనను ఏకకాలమున సంభవించుటచే సత్యముగ గన్పట్టినది.

ఇదంత శృణు వత్సోమి యథాభూతమనిన్దితమ్
యథైతి తనుతాం చింతా మార్గశీర్షలతేవ తే. 27

యథార్థమును, అనిందితమునగు నీవృత్తాంతమంతయు నిపుడు చెప్పుబోవుచున్నాను, వినును. దీనిని వినిన, మార్గశీర్షమందలి లతవలె నీచింత వివాళమొందగలదు.

యోఽసౌ కటంజకో నామ శ్వపచో భూతమన్దలే
తేనైవ సంనివేశేన స తథైవాభవత్పురా. 28

తథైవ వికలత్రయం ప్రాప్య దేశాన్తరం గతః
బభూవ కీరనృపతిః ప్రవివేశానలం తతః. 29

భవతః కేవలం చిత్తే జలాన్త ర్వర్తినస్తదా
ప్రతిభాతా తథాభూతా కటంజాచారసంస్థితః. 30

ఈ కటంజుడను చందాబుడు, యిపుడు నీచే గాంచబడిన శరీర, గ్రామ, గృహదులతో గూడియే పూర్వము భూతమంతాభావమున జూచియుండెను. అతడట్లే నీ కటంజురహితుడై మతీ

యొక దేశమునకుబోయి కీరదేశమునకు ప్రభువయ్యెను. అనంతరము చందాబుడని తెలిసికొనబడు టచే యాతడగ్నిప్రవేశము గావించెను. జలమందు నీనభువర్షణము జపించుచుండ మత్స్యంకల్పవశ మున కటంజ చందాబుని స్థితి నీ యంతఃకరణమున భాసించు, 'అతడే నేనని భ్రాంతిచే నీవు తలంచితివి.'

ద్రష్టానుభూతమప్యర్థం కదాచిద్విస్మరత్యలమ్
కదాచిదప్యదృష్టం తు చేతః పశ్యతి దృష్టవత్. 31

తాను చూచినది, అనుభవించినది కూడ చిత్తమొకపుడు మఱచునట్లు చూడనిదికూడ తాళుడది గాంచగలదు.

యథా స్వప్నమనోరాజ్యథాతు సంస్థితి విభ్రమాః
జాగ్రత్సృషి తథైవాజ్ఞదృశ్యనే మనసా స్వయమ్. 32

స్వప్న, మనోరాజ్య సన్నిపాతాదులందు భ్రమలఁగాంచు విధమున, జాగ్రత్తునందును యీ మనస్సు స్వయముగ భ్రమను వీక్షింపగలదు.

భవిష్యద్భూతకాలస్థం యథా త్రైకాల్యదర్శినః
ప్రతి భామేతి గాధే యత్కటంజాచరితం తథా. 33

ఓగాధి! త్రికాలజ్ఞుడగు యోగియొక్క, దృష్టియందు భవిష్యత్కాలమందలి సమస్తమును భూతకాలస్థమే యగునట్లు, గడచినదైనను కంటంజుని చారిత్రము వర్తమానకాలిక బుద్ధియందు గన్పట్టుచున్నది.

అయం సోఽహమిదం తన్మ ఇతి మజ్జతి నాత్మవాన్
అయం సోఽహమిదం తన్మ ఇతి మజ్జత్యనాత్మవాన్. 34

'ఈశరీరాదులు నేను' 'ఈకుటుంబాదులు నావి' మున్నగు భ్రమలందు జ్ఞాని మగ్నుఁడు గాకయుండును; అజ్ఞానివానియందే నిమగ్నుఁడగును.

సర్వమేవాహమేవేతి తత్త్వజ్ఞో నావసీదతి
న గృహ్లాతి పదార్థేషు విభాగానర్థ భావనమ్. 35

సర్వాభావము (సమస్తమును ఆత్మరూపముగ గాంచుట) గలియు తత్త్వజ్ఞాని పదార్థములందు మగ్నుఁడుగాకయుండును. పదార్థవిభాగముచే గల్గు అనర్థభావననాతిదెన్నటికి గ్రహించకయుండును. ఏలన, పరిచ్ఛిన్న పదార్థములందలి ఆహంభావనయే బంధమునకు కారణ మగును.

తేనాసౌ భ్రమయోగేషు కుఖదుఃఖవిలాసిషు
న నిమజ్జతి మగ్నోఽపి తుమ్బిపాత్రమివామృసి. 36

ఇక్కారణముననే భ్రమలందును, సుఖదుఃఖవిలాసములందును తగుల్కొనియున్నను తుంటిపాత్ర (సారకాయబుట్టి) నీటియందు మునుగనిచందమున, తత్త్వజ్ఞుడందు నిమగ్నుఁడుగాక యుండును.

త్వం తావద్వాసనాజాలగ్రస్తచిత్తో విచేతనః

కించిచ్ఛేషమహావ్యాధిరివ స స్వప్నమాగతః.

37

వాసనాజాలగ్రస్తుడవును, విచేతనుడవును నైనందున అజ్ఞానమును మహావ్యాధి నీయం దింకను కొంచెము శేషించియున్నది. అందుచే ఆత్మస్వరూపమును నీవు పూర్ణముగ పొందక యున్నావు.

జ్ఞానస్యాపరిపూర్ణత్వాన్న శక్నోసి మనోభ్రమమ్

వినివారయితుం మేఘమసమ్యగ్యత్నవానివ.

38

స్వగృహనిర్మాణమునగాని అన్యగృహప్రవేశమునందుగాని యత్నములు కానివాడు వృష్టి గాఢముండి తప్పించుకొనజాలని విషయము, పూర్ణజ్ఞానములేని నీవు చిత్తభ్రమము నివారింపజాల కున్నావు.

యదేవ తే మనోమాత్రే సహసా పృథిభానతే

తరురుచ్ఛజనేనైవ తేనైవాక్రమ్యసే క్షణాత్.

39

ఎత్తగు మనుజునిచే వృక్షము వశీకృతమగునట్లు నీ చిత్తమున ఎఱ్ఱుది భాసించునో అద్దానియందలి యభిమానముచే, వెంటనే దానికి వశీభూతుడవగుచున్నావు.

చిత్తం నాభిః కిలాస్మేహ మాయాచక్రస్య సర్వతః

స్థియతే చేత్రదాక్రమ్య తన్న కించిత్ప్రబాధతే.

40

నలువైపుల విస్తరించియున్న ఈ మాయాచక్రముయొక్క నాభిస్థానము చిత్తమే. అట్టి చిత్తము నెవడు యెదుర్కొని ఆత్మయందు లయింపజేసి రహితమొనర్చుదునో, వారి నిక ఆ మాయాచక్రమేమియు బాధింపకుండును.

త్వముత్తిష్ఠ గిరేః కుఞ్జో దశవర్షాణ్యున్నధిః

తపః కురు తతో జ్ఞానమనంతం సమవాప్సుసి.

41

ఓ గాధీ! నీవిక లెమ్ము. ఈ చర్వత నికుంజమున మనోనిరోధరూపముగు తపంబును పదివర్షము లాచరింపుము. అప్పుడు నీవంత జ్ఞానమును పొందెదవు.

ఇత్యుక్త్వా పుణ్డరీకాక్షస్త త్రైవాన్తర ధీయత

వాతాభ్రవద్దీపకవద్యమునోత్పిడవత్క్షణాత్.

42

ఇట్లు విష్ణుభగవానుడచోట్టనే, వాయువునందు లీనమైన మేఘమువలెను, ఆరిన దీప మువలెను, యమువానదీతరంగమువలెను క్షణములో సంతర్ధాన మొందెను.

గాధిర్వివేకవశజం వై రాగ్యపదమాగతః

శరత్సమయపర్యస్తే వైరస్యమివ పాదపః.

43

శరదృత్వంతమున వృక్షము నీరసత్వము నొందునట్లు వివేకవశమున గాధి వై రాగ్యము నొందెను.

విచిత్రం చేష్టితం ధాతురసమజ్ఞ సమాగతమ్

భ్రమద్భ్రమభరోన్ముక్తమతిర్గస్త మగర్హయత్.

44

భ్రమవినిర్ముక్తచేతనముడగు గాధి యంత తన పూర్వకాలాయోగ్యమగు చండాలాది భావప్రదర్శనరూపమైన విచిత్ర దైవగతిని మెల్లగ నింపించెను.

జగము కరుణార్ద్రాత్పా నియమా యోత్తమశ్రియే

విశ్రాన్త్యై ఋష్యమూకం తు పయోధర ఇవాచలమ్.

45

విశ్రమించు నిమిత్తము మేఘము చర్వతముపైకి జనునట్లు, ఉత్తమ జ్ఞానలక్ష్మీసంపాద నార్హమై, చిత్తనిరోధార్థమై కరుణార్ద్రచిత్తుడగు గాధి ఋష్యమూక చర్వతముపైకి జనెను.

నిరస్తాశేషసంకల్పస్తపస్తత్ర చకారహ

దశవర్షాణి తేనానావాత్మజ్ఞానమవాపహ.

46

సంకల్పములన్నింటిని ద్వజించి పది వత్సరములటు గాధి తపంబొనర్చె. అత్తపోషహిమచే యాతఃకాత్మజ్ఞానమును బొందెను.

అరమత తదను స్వాం ప్రాప్య సత్తాం మహాత్మా

హ్యపగత భయశోకో భోగభూమావసీమ

సతతముదిత జీవన్ముక్తరూపః ప్రశాన్తః

సకల ఇవ శశాజ్ఞో ఘూర్ణితాపూర్ణచేతాః.

47

ఇత్యాదౌ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవనూతోక్తే మోక్షోపాయే

ఉపశమప్రకరణే గాధివృత్తాన్తే గాధేర్ధానప్రాప్తిర్నామైకోన

చత్వారింశః సర్గః || 49 ||

గాధ్యుపాఖ్యానం సంపూర్ణమ్.

బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్త్యనంతరము మహాత్ముడగు గాధి తన పారమార్థిక సత్త్వము బొందిన వాడై, భయ, శోకవిపర్జితుడై సంతతజీవన్ముక్తస్వరూపుడై, అపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మనందనిమగ్నుడై పరిపూర్ణచిత్తుడై, పూర్ణచంద్రునిపగిది అవంత బ్రహ్మకాశమున విహరింపసాగెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

గాధివృత్తాంతమునగాధిజ్ఞాన ప్రాప్తియను ఏకోనపంచా.

శత్రమ సర్గము. || 49 ||

గాధ్యుపాఖ్యానము సమాప్తము.

పంచాశతః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏవమేవాతివితతా దుర్జానా రఘునందన

మహామోహమయీ మాయా విషమా సారమాత్మికే. 1

కస్య ముహూర్తద్యయ స్వప్న సంభ్రమాలోక దృష్టతా

కావసేక వర్షసంభుక్త శ్వపనావనిపభ్రమః. 2

కస్య సంభ్రమోపలబ్ధత్వం కస్య ప్రత్యక్షనిదర్శనమ్

కావసత్యత్వమసందిగ్ధం కస్య సత్యపరిణామితా. 3

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓ రఘునందనా! ఇన్ద్రియమున ఈమాయ అతివికలమును, అచింత్యమును, భయంకరమును, కేవలము పరమాత్మాశ్రితమును, మహామోహమయమును నైయున్నది. ముహూర్తద్యయమందలి సంభ్రమ మెచట, పెన్ను వర్షములు చందాలుడు రాజత్వ మనుభవించునట్టి భ్రమ యెచట! సంభ్రమమెచట, ప్రత్యక్ష నిదర్శనమెచట! అసత్యమెచట, అసందిగ్ధముగు సత్యమెచట!

అత్రో వచ్చి మహాబాహో మాయేయం విషమాన్వహమ్

అసావధానమనసం సంయోజయతి సంకలే. 4

మహాబాహుఁడవగు నో రామచంద్రా! కనుకనే ఈమాయ మిగుల భయంకరమైనదనియు అసావధానచిత్తుని యొక్కతఱుణులలో సంకటమున బడద్రోయుననియు నేను ప్రతిదినము వచించుచునేయున్నాను.

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

ఏవమస్య కథం బ్రహ్మన్దయాచక్రిస్య రోధనమ్

కుర్వ్యః ప్రవహతో వేగాత్సర్వాజ్ఞ చేదకారిణః. 5

శ్రీ రామడు:—మునీంద్రా! ఇట్లు సర్వాంగముల ఛేదించునదియు, వేగమున బరువిడువదియునగు ఈ మాయాచక్రమును అధికారిజనులెట్లు నిరోధించెదరు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అస్య సంసారరూపస్య మాయాచక్రస్య రాఘవ

చిత్తం విద్ధి మహానాభిం భ్రమతో భ్రమదాయినః. 6

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓరామచంద్రా! నలువైపుల విస్తరించునదియు, భ్రమదాయకమునగు ఈ సంసారరూప మాయాచక్రముయొక్క మధ్యభాగము చిత్తమనియే నీవెఱుంగుము.

తస్మిన్పుత్రమవప్తభే ధియా పురుషయత్నతః

గృహీతనాభివహనాన్దాయాచక్రం నిరుధ్యతే. 7

పురుషప్రయత్నముచేతను, ధీరుబుద్ధిచేతను యిట్టి చిత్తము నిరోధింపబడ, మధ్యభాగ నిరోధకారణమున మాయాచక్రభ్రమమున్ను నిలచిపోవును.

అవప్తభమనోనాభిమోహచక్రం న గచ్ఛతి

యథా రజ్జ్వాం నిరుద్ధాయాం కీలకం రజ్జ్వేష్టితమ్. 8

తాడుచే బొట్టబడిన బొలుర క్షిడాచక్రము, ఆత్రాటిని బట్టుకొనిన అగిపోవుచందమున, మనస్సును మధ్యభాగమును నిరోధించుటచే మాయ (మోహ) చక్రమిక నడువజాలకుండును.

చక్ర యుద్ధైక తజ్జోసి కస్మాజ్జనాసి నానఘ

చక్రిం నాభావవప్తభం వశేమాయాలి నాన్యథా. 9

పాపరహితుఁడవగు నోరామా! చక్రయుద్ధమున నీవు మతలుఁడవయ్యి ఏల యీ మాయా చక్రమును నిరోధించుటకు యత్నింపకుంటి? ఏలనిన, నాభిస్థానమును పట్టుకొనినచే చక్రము వశమగును గాని మఱియొక విధముగకాదు.

చిత్తం నాభిమవప్తభ్య తస్మాద్యత్నేన రాఘవ

సంసారచక్రం వహనాదాత్మనః పరిరోధయ. 10

కాన నో రాఘవా! యత్నముచే చిత్తమును నాభిస్థానమును నిరోధించి, జనన మరణాది ప్రాపకముగు సంసార చక్రముయొక్క పరిభ్రమణమునుండి ఆత్మను మన్నింపుము.

ఏతాం యుక్తిం వినా దుఃఖ మనస్తమితమాత్మనః

అస్యాం దృష్టౌ త్కణాదంతం గతమేవావలోకయ. 11

చిత్తనిరోధమును ఈయుపాయము లేమిచే ఆత్మ పూర్వమనేక దుఃఖములను బొంది యుండెను. కాని యిద్దానిచే నిక ఆత్మయొక్క దుఃఖ మంతమొందినదియే తెలిసికొనుము.

చిత్తాక్రమణమాత్రాత్తు పరమాదాషధాదృతే

ప్రయత్నేనాపి సంసారమహరోగో న శామ్యతి. 12

చిత్తజయమును పరమాదశముచేదప్పు యత్న శతములచేగూడ ఈ సంసారమహరోగము శమింపనేరదు.

తస్మాద్రాఘవ సంత్యజ్య తీర్థదానతపః క్రియాః

శ్రేయసే పరమాయాన్త శ్చిత్తమేవ వశం కురు. 13

కాననో రాఘవా! తప, దాన, తీర్థాది క్రియలఁద్యజించి పరమశ్రేయమగు ముక్తికై నీవు చిత్తమును వశమొనర్పుము.

చిత్తాన్తరేవ సంసారః కుమ్భాన్తః కుమ్భఖం యథా

చిత్తనాశే న సంసారః కుమ్భనాశే న కుమ్భఖమ్. 14

ఘటమందు ఘటకాళమున్నట్లు, చిత్తమందీ సంసారమున్న కలదు. మఱియు ఘట నాశముచే ఘటకాళము నశించునట్లు చిత్తనాశముచే సంసారవివాళమున్న ఘటిల్లును.

చిరం సంసరణాకాశే కోటరం చిత్తకుమ్భఖమ్

వినాశ్యాతులితాకాశే స్వరూపం రూప మావీశ, 15

ఓహూ! ఘటాకాశముండు తగుల్కొనిన మళకాదులు, దైవేచ్ఛచే ఘటము విడిగ్గమన, తను దుఃఖసంస్పృతిని గోల్పోయి అనంతకాశమున ముఖమొందునట్లు నీవున్ను, చిత్తమను ఘటమును నాశమొనర్చి ఆత్మ్యత్వమనుగ బ్రహ్మకాశమునఁ బ్రవేశింపును.

వర్తమాన మనాయాసం భజద్బాహ్యధియా త్మణమ్

భూతం భవిష్యదభజద్యాతి చిత్తమచిత్తతామ్.

16

(ప్రాప్తించిన వర్తమాన విషయములఁ బాహ్యబుద్ధిచే నేవించుచు, భూత భవిష్యద్విషయముల ననుసంధింపకయున్నచో చిత్తమచిత్తత్వదశనొందును.

సంకల్పాంతానుసంధాన వర్జనం చేత్ప్రీతిత్మణమ్

కరోషి తదచిత్తత్వం ప్రాప్త ఏవాసి సావనమ్.

17

భవిష్యద్విషయ సంకల్పములను, తదంతభూతమగు పదార్థములను (ప్రతినీత్యము నీవు త్యజించుచు వచ్చుచున్న, పరమపావనమగు అచిత్తత్వదశను పొందినట్లే యెంచుము.

యావత్సంకల్పకలనా తావచ్చిత్తవిభూతయః

యావజ్జలద విస్తారస్తావత్తజల బిన్దవః.

18

మేఘములున్నంతవఱకు ఆకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడుచు నేయుండునట్లు, సంకల్పమున్నంతవఱకు చిత్తవిభూతులుండియే యుండును.

సచిత్తం చేతనం యావత్తావత్సంకల్పకల్పనమ్

సచన్ద్రాంశు జగద్యావత్తావత్ప్రా లేయ లేశకః.

19

చంద్ర కిరణములుండునంతవఱకు జగత్తున యంచుబిందువులుండియే యుండునట్లు ఆత్మ చిత్తసహితమైయున్నంతవఱకు సంకల్పకల్పన లుండియేయుండును.

చేతనం చిత్తరిక్తం చేద్భావితం తత్త్వసంస్కృతేః

అమూలమేవ దగ్ధాని విద్ధి మూలాని సిద్ధవత్.

20

ఆత్మ చిత్తరహితమై కూటస్థరూపమున నుండుచో, సంసారమునకు మూలభూతమగు కామ, కర్మ, వాసనాదు లిక మూలాక్షానసహితముగ భస్మీభూతమై పోవును. దీనిని నీవు మహా సిద్ధ మంత్రముగ నెఱుంగుము.

చేతనం చిత్తరిక్తం హి ప్రత్యక్షేతనముచ్యతే

నిర్మానస్క-స్వభావం తన్న తత్ర కలనామలః.

21

చిత్తరహితమగు ఆత్మను (ప్రత్యక్ష-చేతనమని నుడువుదురు. మనోరహితమును, స్వస్వభావయుతమునగు ఆత్మయందు కల్పనారూప మభివ్యముండ నేరదు.

సా సత్యతా సా శివతా సావస్థా పారమాత్మికే

సర్వజ్ఞతా సా సా దృష్టిర్నతు యత్ర మనః క్షతమ్.

22

సా సత్యతా సా శివతా సావస్థా పారమాత్మికే సర్వజ్ఞతా సా సా దృష్టిర్నతు యత్ర మనః క్షతమ్.

దృష్టమగు నీ మానసంబు లేనిస్థితియే ఆత్మయొక్క పరమార్థస్వరూపును. మఱియు నదియే నిరతిశయానందస్వరూపమును, పరమాత్మస్వభావమును, సర్వజ్ఞత్వమును, సమ్యక్-దృష్టి యునగును.

మనో యత్రతు తత్రాశాస్త్రత్ర దుఃఖసుఖాని చ

సదా సంనిధిమానూన్తి శ్మశాన ఇవ వాయసాః.

23

ఎవట మనస్సుండునో అచటనే, శ్మశానమందు కాకులనలె పలువిధములగు ఆశలు, ముఖ దుఃఖములు వచ్చిచేరుచుండును.

వస్తుతత్త్వావబోధేన సర్వభావవ్యవస్థితేః

సంస్కృతివ్రత తేర్భజం సంక లేనోపజాయతే.

24

ఆశాది సర్వభావములను కారణమగు సంసార లతయొక్క బీజము (వస్తుతత్త్వావబోధ ముచే క్షయమొందినందున) తత్కర్మానుల మనంబున నుత్పన్నమగును.

శాస్త్ర సజ్జన సంపర్క సంతతాభ్యాసయోగతః

జాగతానామవస్తుత్వం భావానామవగమ్యతే.

25

శాస్త్రసజ్జన సాంగత్యముల చేతన, మనోనిరోధమును నిరంతరమభ్యసించుటచేతన, జగత్తునందలి పదార్థములం దవస్తుత్వము (మిథ్యాత్వము) నిశ్చయింపబడును.

అవివేకాదుసాహృద్య చేతసోపద్యమనిశ్చయైః

బలాత్కారేణ సంయోజ్య శాస్త్రసత్పురుషక్రమైః.

26

దృఢప్రయత్న, మనిశ్చయములచే శాస్త్ర సత్సాంగత్వాదులద్వారా కృమిముగ చిత్త ము నవివేకమునుండి తొలగించి బలవంతముగ ఆత్మయందు ప్రవేశ పెట్టవలెను.

ముఖ్యం కారణమాత్మైవ పరమాత్మావలోకనే

అగాధే పతితం రత్నం రత్నేనైవావలోక్యతే.

27

అగాధజలమున పడిన రత్నము (ప్రకాశవంతమగు మఱియొక రత్న ముచేతనే గాంచబడు విధమున పరమాత్మసందర్శనమున ఆత్మయే ముఖ్యకారణమగును.

స్వాను భూతాని దుఃఖాని స్వాత్మైవ త్యక్తుమిచ్ఛతి

తేనాత్మైవాత్మవిజ్ఞానే హేతురేకః పరః స్మృతః.

28

స్వానుభూతములగు ముఖదుఃఖముల వాత్మయే త్యజింప నిచ్ఛగించుచున్నది. కాన ఆత్మ జ్ఞానమున వాత్మయే ముఖ్యహేతువగును.

ప్రలపన్విస్పృజన్మహ్నున్మిషన్మిషన్మపి

నిరస్తమననానస్తసంవిన్యాత్రపరో భవ.

29

మాట్లాడుచున్నను, యిచ్చుచున్నను, గ్రహించుచున్నను, కనుమాయుచున్నను, కనుకె రచుచున్నను, మనోమననరహితుడవై శేవలచైతన్యమాత్రపరాయణుడవే గమ్యు.

జాయమానస్తథా జీవన్ముయమాణః క్రియారతః
స్వాత్మన్యమలతాం ప్రాప్తే సంవిదంశే స్థిరో భవ.

30

నిరంతరాత్మచింతనచే స్వాత్మనైర్మల్యము సంప్రాప్తింప, జన్మించుచున్నను, జీవించుచున్నను, మరణించుచున్నను, లేక, లేదతర దుర్వశలందు తగుగొనను, క్రియారత్నబద్ధయెన్నును, కేవలము చేతనాంశముననే స్థిరఁడవు గమ్ము.

మమేదం తదయం సోఽహమితి సంత్యజ్య నాసనాః

ఏకనిష్ఠతయాన్తస్థ సంవిన్యాత్రపరో భవ.

31

‘ఈ సమీపముననున్నదియు, ఆ దూరముననున్నదియు నాడే; ఈ జేహీదులు నేను’; ఈ మున్నగు వాసనలద్యజించి తదేకనిష్ఠగల్గి చైతన్యహితత్వబుడచె యుండుము.

వర్తమాన భవిష్యన్యోః స్థిత్యోరాదేహమేకధీః

స్వసంవిత్త్వానుసంధాన సమాధానపరో భవ.

32

వర్తమానముగ యీ బాల్యవృద్ధయందును, రాబోవు యౌవనావస్థయందును, రాజ్యాది స్థితులందును బెద్దలై, దేహముండునంతరాలెడలను చైతన్యహితమునందే యేకనిష్ఠగల్గి అద్దాని నే యనుసంధించుచు సమాధితత్వబుడచు గమ్ము.

బాల్యయావన వృద్ధేషు దుఃఖేషు చ కుఃఖేషు చ

జాగ్రత్స్వప్నగుమప్తేషు స్వసంవిత్తిపరో భవ.

33

బాల్యయావన వార్ధక్యములందును, సుఖముఃఖములందును, జాగ్రత్స్వప్నగుమప్తలందును స్వస్వరూపముగ కేవలచైతన్యహితమున నిష్ఠగల్గియుండుము.

మలం సంవేద్యముత్సృజ్య మనో నిర్మలయస్పరమ్

ఆశాపాశమలం చిత్త్వా స్వసంవిత్తిపరో భవ.

34

గాఢావిషయములను మాలిన్యమును ద్యజించి, మనస్సు నాత్మయందు విలయమొనర్చుచు, ఆశాపాశముగ పూర్ణముగ విచ్ఛేదముగవించి కేవల నిజజ్ఞానస్వరూపమున స్థితుఁడవు గమ్ము.

శుభాశుభస్వసంకేత సంశాంతాశావిషూచికః

నప్తేష్టానిష్టదృష్టిస్త్వం సంవిత్సారపరో భవ.

35

శుభాశుభ లక్షణములును, ఆశయను మహామారియు శమించినవాడవును, ఇష్టనిష్ట విచారహితుఁడవునగు నీవు కేవలము చైతన్యమునే యాశ్రయింపుము.

స కర్తృకర్మకరణాన్స్వార్థానస్తరాస్పృశన్

నిర్వికల్పనిరాలమ్భః స్వచిన్మాత్రపరో భవ.

36

కర్తృకర్మకరణ సహితఁడనై, విజ్ఞానమయమున బుద్ధి, బాహ్యవిషయములు, ఇంద్రియములు వీనితోగూడి, నిన్ను స్పృశింపనేరని సంసారమును స్వాంతర్గతమున ప్రతిబింబముకాడి-స్పృశించుచు, అనగా సాక్షిరూపమున సర్వవ్యవహారముల గాంచుచు నిర్వికల్పమును, నిరాలంబమును కేవల నిజరూపమున నగు చిన్మాత్రమందు నిష్ఠ గల్గియుండుము.

జాగ్రత్త్యేవ హి సంస్తుప్తాః భావయన్సుస్థిరాం స్థితిమ్
సర్వమస్తీతి సంచిన్త్య సత్తైకాత్మవపుర్భవ.

37

అతిస్థిరమును, నిర్వికల్పమునగు సుస్తుప్తియందలి స్థితిని జాగ్రదవస్థయందే భావించుచు ‘ప్రపంచమందంతట చైతన్యస్వరూపుఁడగు నేనేగలను’ని నిశ్చయించి కేవలము చిత్-సత్తామాత్ర శరీరుఁడవుగమ్ము.

నానానానాదశాముక్తో యుక్తో ముక్తతయా సమే

సమగ్రకలనాదీపః స్వచిన్మాత్రపరో భవ.

38

జాగ్రత్స్వప్నగుమప్తీ (స్వప్తిస్థితిప్రళయ) దశావిమతబుడచె, ముక్త రూపమున పరబ్రహ్మమునగూడి, సర్వవృత్త్యహితప్రదీపబుడచె బుద్ధివృత్తుల నన్నింటిని ప్రకాశింపజేయుచు నిజ చిన్మాత్రస్వరూపమున స్థిరముగ నుండుము.

ఆత్మతా పరతే త్యక్త్వా నిర్విభాగో జగత్థితౌ

వజ్రస్తమ్భవదాత్మానమవలంబ్య స్థిరో భవ.

39

స్వపరత్వములద్యజించి జగత్థియందు, విభాగరహితముగ వజ్రస్థంభముఁ బోలిన ఆత్మ నాశ్రయించి స్థిరముగ నుండుము.

స్థిత్యాన్తర్కానసాన్వాశానాశారూపానుదారయా

ధియా ధైర్యక ధర్మిణ్యా నిర్ధర్మాధర్మతాం వ్రజ.

40

సంకల్పమయములగు ఆకాశాశముల మధ్యనున్న ధీరత్వధాన్మికబుద్ధులు గల్గియుండి, ధర్మాధర్మరహితస్థితిని పొందుము.

సమాస్వాదయత స్తత్త్వం స్వసంవేదన ధర్మిణః

విషం హాలాహలమపి యాస్యత్యమృతతామథ.

41

జ్ఞానమాత్రమును, సాక్షిరూపమునగు తన యాత్మతత్వము ననుభూతమొనర్చుకొను వానికి హాలాహల విషమున్ను అమృతతుల్యముగను.

తదోదేతి మహామోహః సంస్పృతిభ్రమకారణమ్

నిర్మలాయా నిరంశాయాః సంవిత్తే శ్చానుమతిర్యదా.

42

నిర్మలమును, నిరవయమునగు చైతన్యముయొక్క విస్మరణ మెత్తుడు సంభవించునో (అజ్ఞానము గల్గునో) అపుడే సంసారభయమును గూర్చిన మహామోహ ముదయగును.

తదా సంక్షీయతే మోహః సంసారభ్రమకారణమ్

నిర్మలాయాం నిరంశాయాం స్వసంవిత్తే స్థితిర్యదా.

43

నిర్మలమును, నిరవయమునగు నిజచైతన్యమున స్థితి గలుగగనే సంసారభ్రమకారణముగ మహామోహము తీయించును.

స్వరూపమనుమాతస్య తీర్థస్యాశామహర్ణవమ్

ప్రసరిష్యతి తే సంవిత్పూర్వ్యాంశురీర సర్వతః.

44

ఎపుడు నీవు స్వప్నరూపమును పొంది, ఆశయను సముద్రమును దాటుదువో, అపుడే జ్ఞాన భాస్కరుని కిరణములు నీ నలువైపుల ప్రసరించును.

స్వభావమాలోకయత ఆనందాద్వయసంస్థితేః

రసాయనమివ స్వాదు రామ ప్రతివిషాయతే.

45

ఓ రామచంద్రా! స్వాత్మభావము నవలోకించుచు, అద్వైతబ్రహ్మనందమున స్థితుడగు చునుజునకు మిగుల స్వాదిష్టమగు అమృతము కూడ వివర్ణముగ గోచరించును.

తైర్నో భజామహే పుంభిర్య స్వభావముపాగతాః

శేషాః పురుషనామానో గర్వభా దీర్ఘ బాహవః.

46

ఎవరు ప్రత్యగాత్మభావమునొంది తీవ్రస్మృతిరే, అట్టివారిలోనే మేమెల్లప్పుడు మైత్రి గల్గియుండుము. తక్కినవారు మనుజునామకులగు దీర్ఘభుజములుగల గార్వభువలే యగుదురు.

పర్వతాత్పర్యతం యాన్తి పురోద్రేవ దన్తినః

పరాం కోటిం ప్రయాతస్య స్వసంవిత్త్వన్న తస్థితేః.

47

స్వజ్ఞానకారణమున సర్వోచ్చ స్థితిసొందిన తత్త్వజ్ఞుని సమీపమునకు, జ్ఞానార్థమేలెంచు అన్యులగు ఉపాసకులును యోగులును, మేరుపర్వము యెదుట ఒకపర్వతమునుండి మటియొక పర్వతమునకు జనుచుండు యేనుగుల పగిది నుండును.

అదృష్టాదృశ్య నీమ్నోఽన్తః సూర్యాదీన్యఖిలాన్యసి

న తేజాంగ్యుపకుర్వన్తి స్వసంవిద్వివచక్షుషః.

48

తత్త్వవేత్తలుగాని వారెవరేతను యింతదనుక గాంచబడనిదియు, వర్తమాన భవిష్యత్కాలములందును అట్టివారెవరేతను గాంచవశ్యమగును దివ్యజ్ఞాన శేత్రయుక్తుడగు తత్త్వవేత్త యొక్క అంతఃకరణమునకు కర్పితములగు సూర్యాదుల ప్రకాశమంతయును గూడ ఉపకారక మేమియు గాజాలదు. ఏలన స్వజ్ఞానవశముననే యాతడు సర్వోన్నత స్థితిని బొందియుండెను.

అవస్తుతాం వ్రజన్త్యేతే మాధ్యాహ్న ఇవ దీపకాః

అర్కాదయో మహలోకా విద్యయాధిగతాత్మనః.

49

బ్రహ్మవిద్యచే యెవడు తన యాత్మ నెఱుంగునో వానియెదుట సూర్యాది మహలోకము లున్న, మధ్యాహ్న కాలమందలి దీపమువలె అవస్తుత్వమొందును.

తేజోంశుషు ప్రభావేషు బలిష్ఠపి మహత్స్వపి

సర్వేషాన్నతియుక్తేషు తత్త్వజ్ఞః పరమోన్నతః.

50

తేజఃకార్యమగు ప్రకాశనమందును, యోగ, వశిత్వాది సిద్ధుల ప్రభావములలోను, బలవంతులలోను, అయురైశ్వర్యాదులచే శ్రేష్ఠులగు జనులలోను, విద్యత, వక్తృత్వాదులగు యున్నతమను జులలోను తత్త్వజ్ఞునియే సర్వోన్నతుడగును.

భాస్తీహ భాసా యస్యాస్కన్ధవహ్నిస్తుమణితారకాః

తథా జగతి రాజస్తే జ్ఞాతజ్ఞేయూ సర్వోత్తమాః.

51

అత్యుపశమమున జగదీశ్వరుని ప్రకాశముచే మూర్ఛ, అగ్ని, దండ్ర, మణి, తారాగణములు ప్రకాశితములగునట్లు జ్ఞాతజ్ఞేయులగు (తత్త్వజ్ఞులగు) మహాపురుషుల కృపచేతనే ఈజగత్తున నమ స్తమమును ప్రకాశించుచున్నది.

ధరావివర కీటేభ్యో గర్వభేభ్యోఽపి మానవః

తిర్యగ్భ్యశ్చాప్యతత్త్వజ్ఞా రామ తుచ్ఛతరాః స్మృతాః.

52

ఓ రామచంద్రా! భూనిలములందలి కీటములకంటెను, గార్వభువులకంటెను, పశుకీటువలె గాదులకంటెను అత్యజ్ఞానరహితులగు మానవు లతితుచ్ఛులు.

తావత్సంమోహ వేతాలో దేహీ యావదనాత్మవాన్

అత్యజ్ఞ ఏవ సంయుక్తశ్చేతనేనేతి తద్విదః.

53

అత్యజ్ఞుడవనంతవఱకు మోహమును పికావము విజృంభించుచునేయుండును. అత్యజ్ఞునియే సచేతనుడనియు, అనాత్మజ్ఞుడవేతనుడనియు తత్త్వవేత్తలు బల్కుదురు.

అనాత్మజ్ఞోహి దుఃఖేహః ప్రస్ఫురన్మపి భూతలే

శవపివ భ్రమత్సుచ్చైరాత్మజ్ఞస్తు సచేతనః

54

దుఃఖార్థమే చేష్టలయైనపు నట్టి అజ్ఞుని ఈ ప్రపంచమున జరించుచున్నను మృతుడే యగును. అత్యజ్ఞునియే జీనితుడనబడును.

మూరాదాత్మజ్ఞతా యాతి చిత్తే పీవరతాం గతే.

ఆలోకలక్ష్మీరభితో మహామోఘ ఇవోత్థితే.

55

గొప్పమేధుము విస్తరింప ప్రకాశము నలువైపుల నన్నిగిలునట్లు, చిత్తము స్థూలమన అత్యజ్ఞానము పలాయనమగును.

భోగాభోగతిరస్కారైః కార్యం నేయం శనైర్గుణః

రసాపహరైస్తజ్జేన కాలేనాజీర్ణపర్ణవత్.

56

విషయభోగముల సేవింపకుండుటచేతను, ప్రాప్తింపని విషయముల సఖిలసింపకుండుట చేతను జ్ఞాని తనమనంబును, శుష్కింపని పుత్రమును కాలము కృశింపజేయు చందమున కృశింప జేయవలెను.

అన్యాత్మన్యాత్మభావేన దేహమాత్రాస్థయానయా

పుత్రదారకుటుమ్బైశ్చ చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

57

అనాత్మయందలి యాత్మభావముచేతను, దేహమందలి యాశచేతను, పుత్రదారకుటుంబముల వలనను చిత్తము స్థూలత్వము నొందును.

అహంకార వికారేణ మమతామలహేలయా

ఇదం మమేతి భావేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

58

అహంకార వికారముచేతను మమత్వమును మనమందలి యాసకి చేతను, శరీరమే అత్యయను భావనచేతను, చిత్తము స్థూలదశ నొందును.

జరామరణ దుఃఖేన వ్యర్థమున్నతిమీయుమా
దోషాశీవిషకోశేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

59

జరామరణ దుఃఖములచేతను, వ్యర్థమున్నతి నిచ్చుగించుటచేతను, దోషసర్వవిలయము చేతను, చిత్తము స్థూలత్వము బడయును.

అధివ్యాధివిలాసేన సమాశ్వాసేన సంస్పృతేః
హేయూదేయప్రయత్నేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

60

కారీక మానసిక వ్యాధులచేతను, సంసారము రమణీయమనియు, చిరస్థాయియనియు విశ్వసించుటచేతను, త్యాజ్యగ్రాహ్యములఁ గూర్చిన యత్నములచేతను చిత్తము స్థూలత్వముఁ జెందును.

స్నేహేన ధనలోభేన లాభేన మణియోషితామ్.
ఆపాతరమణీయేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

61

స్నేహముచేతను, ధనలోభముచేతను, మణి, స్త్రీ లాభముచేతను, అవిచారముచే ఆఁం భమున రమణీయముగ గన్పట్ట విషయములచేతను చిత్తము స్థూలముగును.

దురాశాక్షిరపాసేన భోగానిలబలేన చ
అస్థాదానేన చారేణ చిత్రాహిర్యాతి పీనతామ్.

62

దుష్టాశాక్షిరపానముచేతను, భోగవాయుబలముచేతను, పాంసారికపదార్థములు సత్త్వము లని విశ్వసించుటచేతను, పలువిధవిషయములందు జరించుటవలనను చిత్తము స్థూలదళఁజెందును.

ఆగమాపాయవపుషా విషనైషమ్యశంసిరా
భోగాభోగేన భీమేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

63

ఉత్పత్తివివాశస్యభావయుక్తమును, విషయాపమగు నైషమ్యమును (సరిపాదించునదియు, భయంకరములగు విషయభోగముల సేవించునదియునగు చిత్తము స్థూలాకృతి పడయును.

శరీరదుశ్శ్రేణుచిరప్రరూఢం చింతాచయోచ్ఛాకృతిమజ్జరీకమ్
జరామృతివ్యాధి ఫతాఘనమ్రం కామోపభోగాఘమిహాఘృష్టమ్.

64

విచారసారక్రకచేన చిత్తవిషద్రుమం త్వద్భృతమద్రికల్పమ్
అశానుహాశాఖమశేజ్జుమేనం ఛిబ్ధిప్రసహ్యత్ర వికల్పప్రతమ్.

65

శరీరమును తుచ్ఛగర్భమున చిరకాలము చాగుగ నెల్లఁగియున్నదియు, చింతాసమూహమును దీర్చులటచే పరిశేష్టితమును, జరామరణరోగములను ఫలములచే వంగియున్నదియు, కామోపభోగములను వికసిత పుష్పములు గలదియు, పర్వతమునూడ్చి అర్జున్భృతమును, ఆశలను పొడవైన కొమ్మలును, వికల్పములను పత్రములును గలదియునగు ఈ చిత్తము విషవృక్షమును నీ వే మాత్రము శంకింపక బలాత్కారముగ ఉత్తమ (అత్మ) విచారమును అంపముచే తెగనలయును.

మత్తేక్షణం చైకతటోపవేశం విశ్రాంతిసౌఖ్యేష్యసమర్థముగ్రమ్
అలోకనోత్కం గుజనక్రమాబ్జఖణ్డాస్య చ్ఛ్చం గుఖదుఃఖగ్ల్ఘమ్.

66

చేతోగజం కాయకుకాననస్థం గుప్తీక్షయా ధీకర జాగ్రపఞ్శాన్తి
విదారయాదీర్ష వికారదస్తం క్రియాకరం రాఘవ రాజసింహ.

67

రాజశ్రేష్ఠుఁడనగు నోరామా ! వివేకవిషయమున ప్రమాదముగలదియు, మదించియున్నదియు, ఆగమానుమాన శీత్రసహితమును, బహిర్ముఖత్వమును సంసారరూప పర్వతతటముపై గూర్చి యున్నదియు, అస్తమ్యఖత్వముంది విశ్రాంతిసౌఖ్యమునుభవించుట యందనమర్థమును, ద్వేషాదులచే భయంకరమును, శమ దమ తిత్తితాది సత్పురుషక్రమమును కమలవనమును గాంచ నుత్కలేచ్ఛగలదియు, మిగుల శ్రోధియు, సుఖదుఃఖములను గంధస్థలములు గలదియు, శరీరమును బీకరాదణ్యమున వసించునదియు, కామాది వికారములను దీర్ఘదంతములు గలదియు, దైర్యాదుల నశింపజేయునదియు నగు ఈచిత్తమును గజమును అతిమాత్మబుద్ధియును సింహముయొక్క నఖాగ్రముచే విదీర్ఘ మొనర్చుము.

రతిం గతం నిత్యమసత్ప్రదేశే శరీరమాంస గ్రసనేన పుష్టమ్
దుష్టక్రియా కర్మశ చఞ్చ దణ్డమేకేక్షణం పుష్టతమోంశుకృష్టమ్.
మారేసమత్సారయ భారభూతం దుశ్చేష్టితం కర్మశమారటస్తమ్
గన్తోద్ధతం కాయకులాయకోశాద్దోషోపశాన్త్యై నిజచిత్తకాకమ్.

68

69

ఓ రామా ! వసతాది భోగ్యపదార్థము రూపముగు శ్మశానభూమియందాసక్తిగలదియు, శరీరమును మాంసమును భక్షించుటచే పుష్టమైనదియు, దుష్టక్రియలూనర్చుటచే కర్మశమైనట్టి చంచులు గలదియు, స్వార్థమును యేకశీత్రధారియు, వృద్ధివొందిన తమోగుణపుత్రియును అంధకారముచే కృష్ణపర్ణయుతమును, ఆత్మయును వృక్షమునకు భారభూతమును, దుర్వాసనా దొర్గంధముచే గుప్త్యక్తమును, దుష్టక్రియాకారకమును, కర్మశస్వరయుక్తమునగు ఈ చిత్తమును కాకమును దోషోపశమనార్థము శరీరమును గూఢినుండి దూరముగ పారవ్రోలుము.

తృప్తా పిశాచ్యా పరిచర్యమాణం విశ్రాంతమజ్జానమహావటేషు
భ్రాస్తం చిరం దేహశ తేష్యటవ్యాం స్వసంస్పృతో చేతనవర్తి తేషు.
వివేకవైరాగ్యగురుప్రయత్నమంత్రైఃస్వతంత్రైఃస్వచిదాత్మగేహాత్
నోత్సాదయేచ్చిత్త పిశాచమేనం యావత్కుతస్తావదిహాత్మసిద్ధిః.

70

71

తృప్తమును పిశాచముచే నేవించబడునదియును, అజ్ఞానమును నటవృక్షముక్రింద విశ్రమించునదియు, అసంతోషోటిదేహములను మహారణ్యమున చిరకాలము సంచరించునదియు, చిత్తచాంచల్యకారిణును అజ్ఞానులందు ప్రత్యక్షముగ గోచరించునదియునగు ఈచిత్తమును పిశాచమును వివేకవైరాగ్యాది మహాప్రయత్నములను మంత్రతంత్రములచే స్వాత్మగేహమునుండి దూరీకృతమొనర్చు నంతవఱకు అత్మతట ముక్తియచట ?

శుభాశుభాన్యం హతమానవౌషుం చింతావిషం కాయకుకాన్చకం చ
అజస్రమచ్చశ్వసనాశనం చ సర్వస్వ నానాభయనాశదం చ.
హృదబ్జదుశ్శాల్మలికోటరస్థమోఘయా చితగమస్త్రీశక్త్యా
సీత్యా శమం రామ మనోమహాహిం భయం భృశం ప్రోజ్యన్తి
భవాభయాత్కాః

72

73

ఓ రామా! కుభాకుభకర్మలను రెండు కోరలుగలదియు, మనుజుల హితమొనర్చునదియు, భింతయును విషముగలదియు, దేహమును దుష్టుకుబుసమును ధరించునదియు, ఎల్లప్పుడు శ్రమలేనిదియు, ప్రాణమాయువును భక్షించునదియు, పలువిధ భయములను, మృత్యువును యొసంగునదియు, హృదయ కుబుసును దుష్టకాల్మలీపుత్రులు తొణ్ణియందు వసించునదియునగు ఈ మనస్సును గొప్పవర్షమును ఆమాధుచిద్రూపమును గారుడమంత్ర శక్తిచే సమూలముగ నాశమొనర్చి భయమును పూర్ణముగ ద్యుతించి అభయాత్ముడవు గమ్ము.

అనుజ్ఞలకారధరశరీరశవావలీ సంతతసేవనేన.
 దిగావలీ సంభ్రమణశ్రమార్తః శ్మశానసేవీ వపుషాక్షతేన. 74
 భోగామిషో దిక్ష్యభిధావమాన ఉత్కంధరో ధీరవివృద్ధ గర్భః
 ఉడ్డీయ వై గచ్ఛతి చిత్తగృధ్రో దేహద్రుమాత్తస్మిపుణం జయస్తే. 75
 ఓ రామా! దేహరూప శవముల సదా భక్షించునదగుటచే అమంగళస్వరూపమును, దిక్కులంపింతల సంచరించుటచే శ్రమవలన పీడితమును, అవమాన, ధనవ్యయ, శోక, భయాదులను కాకులముగ్నలచే పొడువబడి ఖండింపబడిన దేహముగలదై, శ్మశానభూమిని నేవించునదియు, విషయభోగములను మాంసమును భక్షించునదియు, దిక్కులందంతట కంత మెత్తుకొని యెగురునదియు, భీరువును తృష్ణాధారియునగు చిత్తమును గృధ్రము దేహవృక్షమునుండి యెరుడు యెగిరి పోవునో, అత్రుడే నీకు సర్వవిధముల జయముగల్గును.

భ్రాస్తం వనాస్తేషు దిగస్తరేషు ఫలార్థినం చక్షులమాకులాగ్లమ్
 జన్మావనేర్జన్మమహిం ప్రయాతం సంసారబన్ధం జనతాం హసస్తమ్. 76
 ద్రుమేషీనాసా కుకుమే భుజాదిశాఖే విలోలాగ్నలి జాలపత్రే
 సముల్లసంతం పరిమారయాస్తర్కనోమహామర్కటమగ్న సిద్ధ్యై. 77

ఓ రామా! దిగంతముల జరించునదియు, భక్ష్యార్థియు, చపల వ్యాకుల శరీరముగలదియు ఒక జన్మయును భూప్రదేశమునుండి మఱొక జన్మయును భూప్రదేశమును పొందునదియు, జననమూ హమును, వారి సంసారబంధమును గాంచి స్వచ్ఛేష్టలచే పరిహసించునదియు, నేత్ర, నాసికలను పుష్పములును, భుజాదులును కాఖులును, క్రేళ్లును పత్రములును గల్గిన వృక్షములై శోభింపబడునగు ఈ మనస్సును గొప్పవానరమును నలువైపుల బంధించి ఆత్మసిద్ధికొఱుకై, వధింపు.

అభ్యుత్థితం సత్ఫలసంక్షయాయ లసన్ముఖాసగ్ధితడిత్ప్రీతామ్
 వర్షస్తమాసారమనర్థసార్థమాన్దోలితం వాసనవాత్యయాస్తః. 78
 సంకల్ప సంకల్పనవర్జనోగ్ర మస్తప్రభావా ధృదయామృతస్థమ్
 సోత్సాహముత్సాదయ చిత్తమేఘం బృహత్ఫలం ప్రాప్య భవాలమాద్యః.

ఓ గామదండ్రా! పరహర్షముఖును పక్ష్యఫలమును నశించుటకై ఆకాలమున యేలెందినదియు, బహిర్ముఖవృత్తియందాసక్తమును, మెఱుపునంటి చిదాభాసప్రకాశము గలదియు, అనర్థజాలమును వర్షధారల వరియునదియు, నాసనలను మహావాయువులచే అంకశరణమును ప్రకంపితమొదర్చునదియు, హృదయాకాశమును మున్నదియునగు చిత్తమును మేఘమును, ఉతాని

హయుతుడనై సంకల్పకల్పనా యభావమును ప్రచండమంత్రప్రభావంబున, తొలగింపుము అద్దానిచే జీవన్ముక్తియును మహాఫలంబును బొంది నీ పూర్వసిద్ధస్వభావమును పరిపూర్ణముగా వడసి నిత్యముకౌతుకడవు గమ్ము.

గ్రస్థీకృతం కర్మభిరాత్య సృష్టేర్మన్తైరభేద్యం జ్వలన్తైరదగ్ధమ్
 పీడం పరామాత్మని కల్పయంతం సమస్త జాత్యన్తరద్విధామ. 80
 చంద్రోతనిఃసంఖ్య శరీరమాలం బలాదసంకల్పనమాత్ర శస్త్రైః
 ఛాత్వా స్వయం రాఘవ చిత్తపాశం యథానుఖం త్వం విహరాస్తజ్జగ్ః.

ఓ రామా! పృష్ట్యాది నేటివరకు కుక్కుర దుష్కృతకర్మములచే నిరంతరము దృఢమొనర్చు బడినదికాక, మంత్రములచే భేదింపబడనిదియు, అగ్నిచే నహింపబడనిదియు, ఆత్మకు మిగుల భాధనుగల్గజేయునదియు, నానాజాతిజన్మభేద, బంధనమున దీర్ఘజ్ఞువు నంటిదియు, అసంఖ్యాములగు దేహములు తనయందు గ్రుచ్చబడినదియునగు చిత్తమును పాశమును, శంకారహితుడనై బలాత్కారముగ ఆసంకల్పమును మహాశస్త్రములచే స్వయముగ భేదించి కుఖముగ నీ ప్రపంచమున విహరింపుము.

పూత్కారదగ్ధాఖిలపానలోక మత్యన్త దుమ్పాప పరప్రబోధమ్
 ఆశీవిషం శోషితలోకఖడ్జం వ్యాత్యామిషోద్ధూతశరీరదణ్డమ్. 82
 అమన్థరం దేహగుహాను గుప్తం సంకల్పఘోరాజగరం జవేన
 అకామనానామ మహానలేన బలేన దగ్ధ్వ విభవో భవ త్వమ్. 83

ఓ రామా! క్రోధాదులను పూత్కారములచే జీవులను సాంఘులందఱిని విదగ్ధమొనర్చునదియు, మిగుల దుమ్పాపమును పరప్రబూతూప ప్రబోధజ్ఞానము లేనిదియు, విషయరూప విషధారియు లోకములన్నింటిని సంతాపిత మొనర్చునదియు, తృష్ణయును నోటినితెరిచి విషయములను మాంసముకొఱకు చతుర్విధశరీరరూపమును తన దేహదండమును కదలించునదియు, మోక్షప్రయత్నమున ఆలసించునదగుటచే మందగతి కలదియు, దేహమును గుహాయందు శయనించునదియునగు సంకల్పమును భయంకరమైన అజగరమును నైరాగ్యమును మహిమి చే బలపూర్వకముగ విదగ్ధమొనర్చి పూర్ణానందేశ్వర్యయుతుడవు గమ్ము.

చిత్తేన చేతః శమమాశు నీత్వా శుద్ధేన ఘోరాస్త్రమివాస్త్రయుక్త్యా
 చిరాయ సాధో త్యజ చక్షులత్వం విమర్కటో వృక్ష ఇవాక్షతశ్రీః. 84

సాధునగు శోరామా! ఆస్త్రమునస్త్రముచేవలె శుద్ధచిత్తముచే మలిన చిత్తమును పూర్ణముగ శమింపజేసి, చంచలత్వమును సర్వదా విడనాడి, వానరములేని వృక్షమువలె అఖండశోభాయుతుడవు గమ్ము.

అమలమితి చ కృత్వా చేతసా వీరశజ్జ
 ముపశమిత మనోఽస్తః సర్వమాదేహమేవ

తృణలవలఘు పశ్యల్లీలయా హేయదృష్ట్యా
పిబ విహర రమస్వ ప్రాప్తసంసారపారః.

85

ఇత్యాహే వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూత్యోక్తే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే రాఘవాశయ వినియోగో నామ

పంచాశతః సర్గః || 50 ||

ఓరామా! మైనదెల్లిన విధమున కర్మజ్ఞానముచే ప్రత్యగాత్మయందు మనస్సును మలగపి-
త మొనర్చి, స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరసహితముగు సమస్తజగత్తును తృణముకంటెను తుచ్ఛముగ
అనాదర దృష్టితో గాంచుచు, సంసారమును తరించి, కాస్త్రావిరుద్ధముగ మెలంగుచు, లోకసంగ్ర-
హము లీలాపూర్వకముగ నీ ప్రపంచమున విహరింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమ ప్రకరణమున
రాఘవాశయ వినియోగమును పంచాశత్తమ
సర్గము || 50 ||

ఏ క ప ఇచ్చ శ : స ర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

పరిదీర్ఘాను తస్మిన్ము ను తీర్థాను సితాను చ
క్షురధారోపమానాను చిత్త వృత్తిమ త్ప మా

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఇహపరలోక విషయములందలి యాసక్తిచే నతి-
దీర్ఘమును, వాసనామయమగుటచే సూక్ష్మమును, సహాధినుఖమును శీఘ్రముగ విచ్ఛేద మొనర్చు-
టచే సరితీక్షణమును, ఆత్మప్రతిబింబగ్రహణముచే నిర్మలమునగు క్షురధారవంటి చిత్తవృత్తు-
లందెట్లుటికిని నీవు నిశ్వాసముంచకుము.

కాలేన మహతా క్షేత్రే జాతేయం బుద్ధివల్లరీ
వృద్ధిం వివేకసేకేన నయతాం నయకోవిద.

2

నీతినిపుణుడవగు నోరామా! నతులయున జరించిన నీదేహమను లత చిత్తశుద్ధి, శ్రవ-
ణాది దోహదోపాయములచే పరమాత్మపరిచయ మొనర్చు బుద్ధియను పూతీగ గలదాయెను. అద్దా-
నిని బాహ్యభృశ్యనిష్ఠ తిరూపముగు వివేకముచే సేవన మొనర్చి వృద్ధిజేయుము.

యావన్నాయతి నో కాయలతికా కాలభాస్వతా
భూతతేనపతిశాం శావదేనాముద్ధృత్య భారయ.

3

కాలుడను మూర్ఖునిచే శరీరమును లత కుప్పింపజేయబడినదై భూతలమున బడనంతకంటెను,
గురుశుశ్రూషాశ్రవణాదులచే యద్దాని నుద్ధరించి సద్బుద్ధియను పూతీగను కాపాడుము.

మద్యాక్యాక్తైకతత్త్వజ్ఞ మద్యాక్యాక్తైకభావనాత్
సుఖమాప్నోసి సర్వారిర్యథాభరనభావనాత్.

4

మద్యాక్యాక్తమందలి ముఖ్యతత్త్వ మెఱుంగునట్టి ఓరామా! మద్యాక్యాక్త మందలి దృఢ-
భావే, మేఘశబ్దభావనచే మయూరమువలె నీవు సుఖమును బొందగలవు.

ఉద్దాలకవదాలూనం విశీర్ణం భూతపఞ్చకమ్
కృత్వా కృత్వాధియాధీర ధీరయా న్తరించారయ.

5

ఓరామా! ఉద్దాలకమెట్లు వదాగ్రశోధనము నల్పి, పంచభూత తత్త్వములను ఆయా-
కారణములందు లయపఱచి అధిష్ఠానముగు సన్మాత్రపక్షువు నస్వేషించెనో, అట్లునే నీవును, అతిధీర
బుద్ధిచే నీయంతఃకరణమున మాటిమాటికి విచారణనల్పి అత్త నస్వేషింపుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కేనక్రమేణ భగవన్మునినోద్దాలకేన తత్
భూతపఞ్చకమాలూనం కృత్వాస్త్రః ప్రవిచారితమ్.

6

శ్రీ రాముడు:— ఓమునీంద్రా! ఉద్దాలకముని యెవ్వధమున పంచభూతములను కారణ-
మందులయపఱచి తన యంతఃకరణమున విచారణనల్పనో యాక్రమమును తెలుపజేడెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

శృణు రామ యథాపూర్వం భూతవృద్ధ విచారణాత్
ఉద్దాలకేన సంప్రాప్తా పరమా దృష్టిరక్షతా.

7

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! పంచభూతముల విచారణచే ఉద్దాలకముని పూర్వ-
మెట్లు పరమజ్ఞానమయదృష్టిని బడనెనో, యాపూర్వతమును తెలిపెద, వినుము.

జగజ్జీర్ణగృహస్యాస్య కోణే కస్మింశ్చితాతతే
భూమేరనిలదిగ్నామ్ని భూభృద్భాణ్ణసమాకులే.

8

గననూదనశైలేంద్రామ్ని కాచిత్కిలస్థలీ
విద్యతే కీర్ణకుసుమా ద్రుమకర్పూరకేసరా.

9

ఈ జగత్తును పురాతన గృహమయొక్క వికాసముగ నొక కోణమున నిమోన్నత పర్వ-
తములచే పరివ్యాప్తమగు నాయవ్యభాగమున గంధమాదనమును పర్వతముపై, పుష్పములచే
వ్యాప్తమును, భువ్వృక్షములను కర్పూరపరాగనదృశ కేసరములు గలదియునగు వన ప్రదేశ మొండొ-
గలదు.

విచిత్రవర్ణవిహంగా నానావల్లివిలాసిని

వనేచరవ్యాప్తతటి పుష్పకేసరభాసిని.

కవచిత్స్పతమహారణా కవచిల్లోలాముజోత్పలా

కవచిన్నీహార కబరీ సరసిదర్పణా కవచిత్.

10

11

అయ్యవోకచోట విచిత్రములైన చతురలలో కూడినదై, మఱియొకచోట పలువిధ లతలచే నిలసయుక్తమై, వనచర జంతువులచే వ్యాప్తముగు తటముగలదై, పుష్పకేసరములచే ప్రకాశవంతమై, నిర్మల మహారత్నములచే ప్రభాదమై, చంచల కమల సహితమై, నీహారము శేషముల ధరించినదై, నిర్మల విశాల తటాకములను దర్శనములు గలదై యొప్పుచుండె.

తత్రకస్మిన్మిదుదితే సానా సరలపాదపే

ఆగుల్పాకీర్ణకుసుమే స్నిగ్ధచ్ఛాయమహాద్రుమే.

ఉద్దాలకో నామ మునిర్మానీ మానీ మహామతిః

అప్రాప్తయతావనః పూర్వమువాసోద్దామతాపనః.

12

13

అందు, సరళపుష్ప సహితమును, గుల్పములవలన పుష్పములచే పూర్ణమును, ఘనచ్ఛాయాయుక్త పృథ్వీసహితమును, మిగుల యున్నతమును నగు నొక శిఖరప్రదేశమున, తన ప్రయత్నములచే అవశ్యము పురుషార్థమును సాధించెదనను నిశ్చయముగలవాడును, ఉదారబుద్ధియు, యావనదశ నింకను బొందనివాడును, ఉత్తమ కపంబాచరించువాడునగు ఉద్దాలకుండను మునీం ద్రుడు పూర్వము వసించుచుండె.

ప్రథమంతు బభూవాసావల్పప్రజ్ఞో విచారవాన్

అప్రాప్తపదవిశ్రాన్తిరప్రబుద్ధః శుభాశుభః.

14

మొమ్మొదట యాతండలబుద్ధియు, విచారశీలుడును, పరమపదమున విశ్రాంతి నొందనివాడును, అప్రబుద్ధుడును, జ్ఞానప్రాప్తికి యోగ్యుడును శుద్ధాంతఃకరణము గలవాడునునై యుండెను.

తతః క్రమేణతపసా శాస్త్రార్థనియమైః క్రమైః

వివేక ఆజగామైనం నవర్తురివ భూతలమ్.

15

కాని, పిదప క్రమముగ తపస్సుచేతను, శాస్త్రనియమములచేతను, భూమండలమున వసన కాలము బ్రవేశించునట్లు, వానియందు వివేక ముదయమాయెను.

అథేమం చిన్తయామాస సంసారామయభీరుధిః

ఏకాన్తసీత నివసన్కదాచిత్కాన్తమానసః.

16

తదనంతరము, సంసారరోగముయొడ భీతిల్లిన బుద్ధిగలవాడును, శుద్ధచిత్తుడునునగు ఉద్దాలకుడు ఏకాంతమున వసించుచు, ఈ చెప్పుబోవురీతి చింతన జేసెను.

కింతత్రాప్తం ప్రధానం స్యాద్యద్విశ్రాంతా నశోచ్యతే

యత్రాప్త్య జన్మనా భూయః సంబన్ధో నోపజాయతే.

17

ఎద్దానియందు విశ్రాంతిగొనిన, మనుజుడు మఱల దుఃఖించునో, దేనిని బొందిన మఱల తీరునను జన్మసంబంధముండదో అట్టి ముఖ్యమగు ప్రాశస్త్యముచెయ్యది ?

కదాహం త్యక్తమననే పదే పరమపావనే

చిరం విశ్రాన్తిమేస్యామి మేరుశృంగ ఇవామ్బుదః.

18

మేరుపర్వత శిఖరముపై మేఘమువలె, నే నతిపవిత్రమై వనోవ్యాపారరహితమైనట్టి యుత్తమపదమున చిరకాలమెపుడు విశ్రమింతునో !

కదా శమముపైవ్యన్తి మమాన్తరోగసంవిదః

ఆలోలకల్లోలరవా ఊర్ధ్వయోఽమ్బునిధావివ.

19

చంచలములును, శబ్దసహితములును, కల్లోలయుతములునగు తరంగములు క్రమముగ సముద్రమున శాంతి మొందునట్లు భోగతృప్త నాయంచెపుడు శమించునో !

ఇదం కృత్వేదమవ్యవ్యత్యక్తవ్యమితి కల్పనామ్

కదాన్తరీహసిమ్యామి పదవిశ్రాన్తయా ధియా.

20

‘ఈ కార్యమునర్చి అన్యమగు ఈ కార్యమునుగూడ చేయవలెనను’ కల్పనను జూచి ఆత్మపదమున విశ్రమించిన బుద్ధిగల నేను నాయంచెపుడు మిగుల విహసించునో !

కదా వికల్పజాలం మే న లగివ్యతి చేతసి

స్థితమప్యజ్ఞితానన్దం పయః పద్మదలే యథా.

21

కమలచక్రముపై జలమున్నను, అయ్యదద్దానినంటనట్లు ఆభాసమాత్రముననుండినను వికల్పజాలము నా చిత్తమున యెపుడు సంలగ్నముగాకయుండునో !

కదా బహులకల్లోలాం నానా పరమయాధియా

పరితీర్ణో భవిష్యామి మత్తాం తృప్తా తరణ్ణిమ్.

22

అది కల్లోలయుతమై, అజ్ఞానముచే ప్రవర్తితమైనట్టి తృప్తినదిని, మిగులయుత్తమబుద్ధియును నొకచే నేనెపుడు తరింతునో ?

కదేమాం జాగతైర్భూతైః క్రియమాణామసన్న్యామ్

క్రియామపహసిష్యామి బాలలీలామివాకులామ్.

23

లోకమండల ప్రాణికోట్టానర్థు ఈ యుక్తియను చపలబాలకుని లీలవలె గాంచి నేనెపుడు విహసించెదనో.

కదావికల్ప పర్యస్తం మనో దోలావదోలనమ్

శమమేవ్యతి మే శాన్తవాతౌజస ఇవభ్రమః.

24

వికల్పములచే విక్లిప్తమును, ఊయెలవలె చంచలమునునగు నా మనంబు, శమించిన ఉన్మాదవారోగియొక్క భ్రమవలె యెపుడు ప్రళయన మొందునో.

కదోదిత వపుర్భాసా విహసజ్ఞాగతీర్ణతీః

అన్తః సంతోషమేష్యామి విరాడాత్తేవ పూర్థధిః.

25

అత్మస్వరూపప్రకాశముచే ప్రాపంచికగతిని జూచి నవ్వుచు పూర్ణబుద్ధిగల్గి బ్రహ్మాండ శరీరధారియగు విరాట్పురుషునివలె నాయంతఃకరణమున యెపుడు సంతృప్తిపడయుదునో!

అస్త్రః సమసమాకారః సౌమ్యః సర్వాస్థనిష్ఠుహః
కదోపశమమేష్యామి మథముక్తామృతాభివత్. 26

అంతఃకరణమున సమరూపముగల్గి, పరమాత్మతోటి యేకత్వమునొంది, శాంతుడనై, ధర్మాత్మకామములందును, అమృతకామభాదులందును నిష్ఠుహత్వముగల్గి, మందరాచలములైన ఊర సముద్రమువలె యెపుడు శాంతినిొందెదనో!

కదేనూమచలాం దృశ్యశ్రీయమాశాశతాత్మికామ్
సర్వాం సుమ ప్రవత్సశ్యస్థవిష్యామ్యస్తరాతతః. 27

పలువిధయాశలచే పూర్ణముగ అచంచలమైన ఈ దృశ్యశోభయంతన ముపుట్టినవలె సన్మాత్రరూపమున గాంచుచు యెపుడు శాంతిని బొందెదనో!

సభాహ్యభ్యస్తరం సర్వం శాస్త్రకల్పనయా ధియా
పశ్యంశ్చిన్మాత్రమఖిలం భావయిష్యామ్యహం కదా. 28

కల్పనలన్నియు శమించినట్టి బుద్ధిచే బాహ్యభ్యంతర జగత్తునంతయు చిన్మాత్రముగ వీక్షించుచు, అట్టి చిన్మాత్రభావనచే సుఖియడ నెపుడగుదునో!

కదోపశాస్త్రచిత్రాత్మా చిత్రాముపగతః పరామ్
పరమాలోకమేష్యామి జాత్యస్థవిగమాదిన. 29

శాంతచితుడనై, చిత్రకరసత్వమునొంది, జన్మాంధున కంధత్వము నశించిన పృథాకము గల్గులాగున పరమప్రకాశమునెపుడు బడయుదునో!

కదాభ్యాసోపలభ్యేన చిత్రకాశేన చారుణా
మారాదాలోకయిష్యామి తస్మిం కాలకలామిమామ్. 30

అభ్యాసలభ్యముగ ఉత్తమచిత్రకాశముచే, శేషించిన తుచ్ఛముగ కాల-కళను దూరముగ నేనెపుడు గాంచుదునో!

ఈహితాసీహితైర్ముక్తో హేయోపాదేయవర్జితః
కదాస్తప్రోపమేష్యామి స్వప్రకాశపదే స్థితః. 31

ఇష్టానిష్ట హేయోపాదేయ వర్జితుడనై, స్వప్రకాశపదమున స్థితిగల్గి, యెపుడంతఃకరణమున నే ముడమొందుదునో!

కదాశాకాశీకీర్ణా జాడ్యజీర్ణ హృదమ్బుజా
క్షయమేష్యతి కృష్ణేయం కదా మే దోషయామిసి. 32

దురాశలను నుడ్డుగూబలచే వ్యాప్తమై, జడత్వమును మించుచే హృదయకమలమును నశింపజేయునదై, అవిద్యాజనితముగ అంధకారముమై, దోషపూర్ణమైనట్టి ఈ కృష్ణపక్షపురాత్రి యుగము శమించునో!

కదోపశాస్త్రమననో ధరణీధరకన్దరే
సమేష్యామి శిలాసామ్యం నిర్వికల్పసమాధినా. 33

మనోవ్యాపారగహితుడనై పర్యతనుహయందు నిర్వికల్పసమాధిచే శిలాసాదృశ్యము నేనె పుడొందుదునో!

కదా మే మానమాత్రజః స్వాభిమానమహామదః
సత్త్వానబోధహరిణా హృతో నాశముపైష్యతి. 34

స్వాభిమానమును మహామదముగల నా యహంకారమును గజము పరమార్థసన్మాత్రజ్ఞానమును సింహముచే నధింపబడి యెపుడు విసాశమొందునో!

నిరంత ధ్యానవిశ్రాంతేహృకస్య మమ మూర్ధసి
కదా తార్థం కరిష్యేన్తి కులాయం వనఘ్నూర్ణికాః. 35

నిర్వికల్పధ్యానమున విశ్రాంతినిొంది, మానవ్రతావలంబియైయున్న నా శిరముపై వన విహంగములెపుడు తృణములచే గూటిని నిర్మించుకొనునో!

కదా నిశబ్ద-మురసి ధ్యానధీరధియః ఖగాః
మమ విశ్రాంతిమేష్యన్తి తైలస్థాణ్యచలస్థితే. 36

ధ్యానమున స్థిరబుద్ధిగల్గి, పర్యతనువలెను, లేక స్థాణ్యువునలెను నిశ్చలముగనున్నట్టి నా యొక్క వక్షస్థలముపై నేలాడుచున్న జడలచే స్పృంపబడిన గూటియందు పక్షులెపుడు విశ్రాంతినిొందునో!

తృప్తా కరజ్జుజటిలాం జన్మజర్జరగుల్మికాం
సంసారారణ్యసరసీం త్యక్త్వా యాస్యామ్యహం కదా. 37

తృప్తయను కంటకవృక్షసహితమై, కామాది మృగముల సంచారముచే శిథిలభూతమైన వివిధ జన్మలను లతాగుల్మయుక్తమైన ఈసంసారారణ్య మహాతటాకమును నేనెపుడు విడచిపోవుదునో!

ఇతి చిన్తాపరవతో వన ఉద్దాలకో ద్వీజః
పునః పునస్తూపవిశ్ధానాభ్యాసం చకార హ. 38

ఇట్లావనమున చింతాపరవతుడై ఉద్దాలక బ్రాహ్మణుడు మఱల మఱల యాసీనుడై ధ్యానమభ్యసించి సాగెను.

విషయైర్మీయమానే తు చిత్తే మర్కట చఞ్చలే
న స లేభే సమాధానప్రతిష్ఠాం క్రితీదాయినీం. 39

మర్కటమువలె చపలముగ చిత్తమును విషయములు తమవైపునకు లాగుచున్నందున సంతోషదాయకముగ స్థిరప్రతిష్ఠను సమాధియందాతడు పాండవాలక పోయెను.

కదాచిద్బాహ్యసంస్పర్శపరిత్యాగాదన స్తరం
తస్యాగచ్ఛచిత్తకపిః ప్రోద్వేగం సత్త్వసంస్థితః. 40

ఒక్కొక్కప్పుడు బాహ్యవివర్త్యముచే నత్వగుణప్రధానమగు సమాధియందు స్థితి సంభవించు, నెంటునే రజోగుణముచే విత్తబ్ధమగు వాని చిత్తవాసకము భయాలపొందియున్న మై యుద్వేగము నొందుచుండెను.

కదాచిదాంతరస్పర్శాన్వరిత్యజ్య మనః కపిః

లోలత్వాత్తస్య సంయాతో విషయం విషదగ్ధవత్. 41

ఒక్కొక్కప్పుడు సమాధిసుఖమును త్యజించి వాని మనోమర్కటము, విషముచే మృతి నొందినవాడు లోకాంతరమేగునట్లు విషయములనైపున శేగుచుండెను.

కదాచిదుదితార్కాభం తేజో దృష్ట్యాన్తరే మనః

విషయోన్ముఖతాం యాతం తస్య తామరసేక్షణ. 42

కమలనేత్రుడవగు నోరామా! మఱియొకప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపమగు హృదయాకాశమున మదితమైన సూర్యునింటి జ్యోతినిజూచి యాతని మనస్సు విషయోన్ముఖమగుచుండెను.

ఆన్తరాస్య తమస్తాగం కృత్వా విషయలమ్బుటమ్

తస్యోద్దీయ మనో యాతి కదాచిత్తౌ స్తపక్షీవత్. 43

ఒకప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపమును దర్శించుటచే వాని మనంబు అంతఃకరణమందలి అజ్ఞానాంధకారమును ద్యజించి కొంచెముపశమించినను మఱి విషయానుసంధానముచే నెంటునే విషయాసక్తమై పీడితవిహంగమువలె యెగిరిపోవుచుండెను.

బాహ్యోనాభ్యస్తరాన్పర్శాన్ స్వత్వా నిద్రాంచ తన్మనః

తమస్తేజోన్తికే లేభే కదాచిచ్ఛాశ్వతిం స్థితిమ్. 44

మఱియొకప్పుడు వాని మనస్సు విషయసుఖమును, సమాధిసుఖమును గూడ త్యజించి అజ్ఞానాత్మజ్యోతుల రెంటి సుధ్యను అయిచి చిరకాలాభ్యస్తమగు నన్నిద్రాస్థితి నే బొందుచుండెను.

ఇతి పర్యాకులస్యాన్తః స ఖలు ధ్యానవృత్తిమ్

దరీష్యన్వహముగ్రాగు వాతమగ్న ఇవ ద్రుమః. 45

అతిష్ఠధ్యానసంయోగమననః సంకటే యథా

దోలాయితనపుస్తచ్చ తృప్తాతీరతరజ్జ్వలైః. 46

ఇట్లు భయంకర పర్యత కంధరప్రదేశములందు ప్రతిదినము ధ్యానకర్తృయడగు ఉద్దాలకుడు ధ్యానవృత్తులందు వ్యాకులత్వము నొందుచు, తృప్తాతీరంగములచే చలించుడునట్టి దేహముగల్గి, వాయుకంపితమైన తీగప్రవృత్తమువలె సంకటమున బడియుండెను.

అథ పర్యాకులమనా విజహార మునిర్గిరౌ

ప్రత్యహం దివసాధీశో మహామేరావివైకకః. 47

అంత, మహామేరపర్వతముపై సూర్యుడేకాకిరై చరించునట్లు, వ్యాకులచిత్తుడగు నాయుద్ధాతగుడా పర్వతముపై సంచరింపసాగెను,

సమస్త భూతదుష్ప్రిపా మే కదా ప్రాప కన్దరామ్

సంశాస్త సర్వసంచారాం మునిర్మోక్షదశామివ. 48

ఇట్లు సంచరించుచుండ నొక సమయమున, సర్వప్రాణులకును దుష్ప్రపమై జీవసంచార రహితమైన గుహనొకదానిని, ఒకానొక ముని మోక్షస్థితినిొందినట్లుతడు పొందగల్గెను.

అపర్యాకులితాం వాతైరప్రాప్త మృగపక్షిణీమ్

అదృష్టాం దేవగన్ధర్వైః పరమాకాశశోభనామ్. 49

పుష్పప్రకరసంఘన్నాం మృదుశాద్వల కోమలామ్

జ్యోతిరసాశ్శసంప్రోతైః కృతాం మరకతైరివ. 50

సుస్నిగ్ధశీతలచ్చాయాం ప్రకటాం రత్నదీపకైః

సుగుప్తాం వనదేవీనామ స్తఃపురకుటీరివ. 51

కులమ్బునా హిమాలోకాం నాత్యుష్ణాం నాతిశీతలామ్

శారదస్సోదితార్కస్య హేమగౌరీం ప్రభామివ. 52

బాలాలోక పరిమల్లానాం కోమలా శబ్దమారుతామ్

మజ్జరీ జటిలోపేతాం బాలాం మాలావతీమివ. 53

ఉపశమ పదవీమివానురూపాం

కమలజవిశ్రమణాయ యోగ్యరూపామ్

కుసుమనికర కోమలాభిరామాం

సరసిజ కోటరకోమలాం సమన్తాత్.

ఇత్యర్థే వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే

ఉపశమప్రకరణే ఉద్దాలకమనోరథో నామైకపఞ్చశః

సర్గః || 51 ||

అధికవాయుసంచార రహితమును, పక్షులచే నప్రాప్తమును, దేవ గంధర్వాదులచే గూడ నదృష్టమును, బ్రహ్మదేవునివలె శోభించునదియు, పుష్పసమూహములచే నాచ్ఛాదితమును, మాతన తృణములచే కోమలమును, చంద్రకాంతములుచే హర్షబడినదగుటచే మరకతములుచే నిర్మితమైనట్లు రోమమన్నదియు, ద్వారప్రదేశమున ఘనీభూతమైన శీతలచ్చాయ గలదియు, రత్న దీపములచే ప్రకటితమును, వనదేవతల సురక్షితమైన యంతఃపురము నంటిదియు, ద్వారమున అత్యుష్ణము అతిశీతలమున్న గాని ప్రకాశముచే వ్యాపించుబడినదియు, శరత్కాలోదిత బాలమాయుని గౌరవస్వకాంతివలె యుష్ణమన్నదియు, ప్రాతఃకాల మార్యతేజముచే పరిమూలమై, మందగతిగల్గి శబ్దరహితమైనట్టి వాయువు గలదియు, లతారూప జటలచే శోభించు వృక్షములచే పూర్ణమైనట్టి సమీపప్రదేశము కలదియు, పుష్పమాల గైకొని స్వయంవరమున మధ్యక్షమైన రాజకన్యవలె గన్ప

ట్టుచున్నదియు, కమలమధ్యభాగమునలె కోమలమును, కనుకనే బ్రహ్మదేవునకు నివాసయోగ్యమైనదియు, నల్లనైపుల పుష్పసమాహములుగల్గి కోమలమై రమణీయమై యలగుచున్నదియు, ఉపశమపదమునలె నిరంతర మాశ్రయింపయోగ్యమునగు యా గుహ సుద్ధాలకుండు పొందెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

ఉద్ధాలకమనోరథమును ఏకపంచాశ

సర్గము || 51 ||

ద్వీప శ్లోక : సర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

సతాం వివేక ధర్మాత్మాగన్ధమాదన కన్దరామ్

చిత్రభ్రమణ సంప్రాప్తామలిః పద్మకుటీమివ.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— బహుకాల పరిభ్రమణముచే లభించినట్టి కమలకోటరమున తుమ్మెద ప్రవేశించునట్లు ధర్మాత్ముడగు నాయుద్ధాలకుండా గంధమాదన పర్వతకందరమునఁ బ్రవేశించెను.

సమాధానోన్ముఖతయా ప్రవిశన్య వ్యరాజత

సర్గవ్యాపార విరతావాత్సపుర్యామివాబ్జజః.

2

సమాధ్యున్ముఖుడై యాతఁడందు ప్రవేశించుట జూడ సృష్టివ్యాపారమునుండి విరక్తుడై బ్రహ్మదేవుడు సత్కలలోకమందలి తన యపరాజితపురమును ప్రవేశించుచున్నట్లుండెను.

చకారాసనమహ్మనైః పత్రైరస్తస్వగుచ్ఛకమ్

మృదుమేఘవిధిర్వృద్ధమమ్భాదమివ తత్ర సః.

3

నూతన పత్రములచే కోమలమై పుష్పగుచ్ఛసహితమైనట్టి ఆననమును, ఇంద్రుడు మేఘ సమాహముల నిర్మించునట్లుతడు నిర్మించెను.

స తత్ప్రసారయామాస పృష్ఠే చారు మృగాజినమ్

నీలరత్న తటే మేరుస్తారాసారమివామృతమ్.

4

మేరుపర్వతము తన రత్నముయ తటముపై తారాగణంబను బహుమూల్య రత్నములతో గూడినట్టి యాకాశమును నివసించునట్లు, ఆతడు తనయాసనముపై మృగచర్మమును బలచెను.

స తత్రోపావిశద్వృత్తీశ్చైతన్యస్థమతాం నయన్

అస్తః శుద్ధవపుః శృంగే వృష్య మూక ఇవామ్బుదః.

5

అవోహు, విషయత్యాగముచే తన చిత్రపుత్రులను నూత్నవలచుచు శుద్ధాంతఃకరణుడై తక్షానంతరము పర్వతముపై మేఘములలె, నిశ్చలముగ నుండెను.

బుద్ధవత్సవృథం బద్ధపద్మాసన ఉదబ్బుఖః

పార్థిభ్యాం వృషణౌ ధృత్వా చకార బ్రాహ్మమజ్జలిమ్.

6

ఉత్తరాభిముఖుడై ప్రబుద్ధులగు కపిలూడులనలె, పద్మాసనము వైచుకొని, కాలిమడల మలచే వృషణముల నొక్కిబట్టి బ్రహ్మాది గురుపరంపరాప్రాప్తమగు ప్రజామాంజలిని సమర్పించెను.

వాసనాభ్యః సమాహృత్య మనోమృగముపప్లుతమ్

నిర్వికల్పసమాధ్యర్థం చకారేమాం విచారణామ్.

7

విషయముల వైపునకు బయలుదేరుచున్న మనోమృగమును వాసనలనుండి తప్పించి నిర్వికల్ప సమాధినిమిత్త మాతడిట్లు చింతనజేసెను.

అయి మూర్ఖ మనః కోర్థస్తవ సంసారవృత్తిభిః

ధీమన్తో న సిషేవస్తే పర్యస్తే దుఃఖదాం క్రియామ్.

8

ఓమూర్ఖమనసూ! సాంసారిక వృత్తులచే నీకేమి ప్రయోజనము? అంతమున దుఃఖమునే గల్గించునట్టి క్రియలను బుద్ధిమంతు లాచరింపదు గదా!

అనుధావతి యో భోగాం స్త్యక్త్వా శమరసాయనమ్

సంత్యజ్య మద్దారననం స యాతి విషజలమ్.

9

కాంతియను అమృతమును పడలి విషయభోగముల వైపునకు బయలుదేరువాడు కల్పవృక్ష సహితమగు వనమును ద్యజించి విషవృక్షములుగల యరణ్యమునకు బోవుచందమున నుండును.

యది యాసి మహీరస్థం బ్రహ్మలోకమథాపి వా

తన్న నిర్వాణమామాసి వినోపశమనామృతమ్.

10

ఓమనసా! నీవు పాతాళమునకు బోయినను లేక బ్రహ్మలోకమున శేగినను సరే కాంతియను అమృతములేచో నిర్వాణమందు, అనగా నిత్యనిరతిశయానందమున నీకెన్నటికి విశ్రాంతి లభింపదు.

ఆశాశతావపూర్ణత్వే త్వమేవం సర్వదుఃఖదమ్

త్యజ్య యాహి పరం శ్రేయః పరమేకాన్త సున్దరమ్.

11

ఆశలన్నియు పూర్ణములుగానిచో నీవందలకును దుఃఖప్రదమేయగుదువు. కాన, భోగములందలి యాశలంద్యజించి, దుఃఖరహితమై, నిరతిశయానందరూపమై, అత్యంత నుండరమై, పరమ శ్రేయమైనట్టి మోక్షమును పొందుము.

ఇమా విచిత్రాః కలనా భావాభావమయాత్మికాః

దుఃఖాయైవ తవోగ్రాయ న సుఖాయ కదాచన.

12

ఇష్టసంపత్తి, అనిష్టనివారణములతో గూడిన ఈ చలువిధ విషయములన్నియు నీకు మిక్కిలి దుఃఖమునే కలుగజేయునుగాని సుఖమెన్నటికిని కాదు.

శబ్దాదికాభిరేతాభిః కిం మూర్ఖ హతవృత్తిభిః
భ్రమస్యవిరతం వ్యర్థం మేఘే మణ్డూకికా యథా. 13

మనోమణ్డూకికే వ్యర్థమియన్తం కాలమన్ధయా
భ్రమన్త్యా భవనం యీప్రం కిం సమాసాదితం త్వయా. 14

ఓ మూర్ఖమనసా! మేఘమందు కప్పవలె ఈ శబ్దాది వృత్తులందల నిరంతరము వ్యర్థముగ సంచరించుచుంటివి? ఓ మనోమండుకామా! ఇంతకాలము జగత్తంతటను వ్యర్థముగ దిగుచు నీవేమి పొందగల్గితివి?

యస్మాత్క్రిందించదవాప్నోసి యస్మిన్వహసి నిర్వృతిమ్
తస్మిన్ శ్చేతః శమే మూర్ఖ నానుబధ్వాసి కిం పదమ్. 15

మూర్ఖచిత్తమా! దేనిచే మనోవాగతమగు విదేహకైవల్యమును పొందెదవో, మఱియు దేనియందు జీవన్ముక్తి సుఖమును సంప్రాప్తిచేసెదవో అట్టి పర్యవృత్త్యపరమహాచమగు సమాధిపై నీవేల యత్నించుటలేదు?

అగత్య శ్రోత్రతాం మూర్ఖ వ్యర్థోత్థానోపబృంహితామ్
ధియా శబ్దానుసారిణ్యా మృగవన్యా త్తయం వ్రజ. 16

ఓ మూర్ఖచిత్తమా! బహిష్కృత్యముచే వ్యర్థముగ వృద్ధిచేసిన శ్రోత్రేంద్రియముతో యభేదమువడసి శబ్దానుసారిణియగు బుద్ధిచే, లుబ్ధుని గీతమును, లేక ఘంటానాదముననుసరించిన మృగమువలె త్తయము నొందకుము.

త్వక్తామాగత్య దుఃఖాయ స్ఫురోన్ముఖతయా ధియా
మూర్ఖ మా బద్ధతామేహి గజేలుబగజేన్ద్రవత్. 17

మూర్ఖచిత్తమా! బాహ్యస్ఫురోన్ముఖమగు బుద్ధిచే త్వగింద్రియముతో నభేదముఁజెంది, కరిణిలోభముచే కరిరాజు పగిది బంధమున తగుల్కొనుము.

రసనాభావమాగత్య గర్ధేనాన్ధ దురస్థసామ్
మా నాశమేహి బడిశే పిన్డీలమ్ముటమత్స్యవత్. 18

దుష్టాన్ముఖభావచే రససేంద్రియ దశనొంది, గాలమునకు కట్టబడిన ఎరయందాసక్తిగల మత్స్యమువలె నశించుకుము.

చాక్షుషీం వృత్తిమాశ్రిత్య ప్రభారూపచయోన్ముఖమ్
మా గచ్ఛ దగ్ధతాం ముగ్ధకాన్తిలుభవత్యవత్. 19

అట్లనే, పలువిధరూపములపై పునకు పరుచుచు నేత్రవృత్తిచేసి, రూపలోభముచే మిడుతవలె దగ్ధముగావుము.

ప్రూణమార్గ ముపాశ్రిత్య శరీరామృజకోటరే
గర్హోన్ముఖతయా బన్ధం మా త్వం సగత్రయ భృజ్జవత్. 20

గంధోన్ముఖమై శరీరమను కమలకోటమను నాసికాహపత్త్యము నొంది, తుమ్మెదవలె బంధనము నాశ్రయింపకుము.

కురజ్ఞాలిపత్యేభమీనాస్తేవైకేశో హతాః
సర్వైర్వ్యక్తైరనర్థైస్త్వ వ్యాప్తపాజ్ఞ కుతః సుఖమ్. 21

అజ్ఞానాననూ! మృగ, భ్రమర, పతంగ, గజ, మత్స్యములు ఒక్కొక్క-ఇంద్రియాన్ధముచే పథంపబడినవి. అట్టిచో పంచేంద్రియాన్ధములతో తూడిన వానికిక నుఖమెచట?

హే చిత్త వాసనాజాలం బన్ధాయ భవతోఽహితమ్
స్వాత్మనః సహజః ఘేనస్తతః కుకృమిణా యథా. 22

ఓ చిత్తమా! దుష్టకృమియైన పట్టుపురుగు తననుండి సహజముగ వెలువడు చొంగను తన్ను. తానుబంధించుకొనుటకే విస్తరింపజేయుచున్నట్లు, ఈ వాసనాజాలమును స్వబంధవార్ధమే నీవు రచించితివి.

శరదభ్రవదాగత్య కుద్ధిం త్యక్తభవానుయాయ్
యది శామ్యసి నిరూలం తదనన్తో జయస్తవ. 23

జననమరణాదిరూపముగు సంసారరోగరహితమై, కరోపాసనాదులద్వారా శరత్కాల మేఘమువలె కుద్ధివడయ, శ్రవణాదులపరిపాకముచే జ్ఞానప్రాప్తికాగా, అజ్ఞానమునమూలముగ నశించ నీక పుడనంత జయము సంప్రాప్తమగును.

క్షయోదయదశాధాత్రిం పర్యస్తపరితాపేనీమ్
జానన్మపి జగత్సృష్టిం న త్యక్త్యసి వినంత్యసి. 24

ఓ చిత్తమా! జననమరణ బాల్యయావన దారిద్ర్యాది దశలుగలదియు, మరణానంతరమును శరక, స్థావరాదిగతిరూపముగు తాపము గల్గజేయునదియునగు ఈ జగత్సృష్టి నెఱింగియు, నీవదానిని త్యజింపక యుండే రీతిమై నశించుచుంటివేమి?

కరోమ్యథ కిమర్థం వా తవైతదునుశాసనమ్
విచారణవతః పుంసశ్చిత్తమస్తి హి నానఘ. 25

నీవు హితము లేనిదానపు కాన నీకీ హితోపదేశము వ్యర్థమగును. విచారపంతుడగువాడు చిత్తమును పూర్ణముగ నాశమే యునర్పవలెను.

యావదజ్ఞానఘనతా తావత్ప్రేమనచిత్తతా
యావత్ప్రాప్తౌజ్జలదతా తావన్నీహారభూరితా. 26

యావదజ్ఞానతనుతా తావచ్చిత్తస్య తానవమ్
పావృట్ పరిక్షయో యావత్తావన్నీహార సంక్షయః. 27

వృత్తమందు మేఘములధికముగ నుండునంతవఱకు, మంచుకూడ యధికమున యుండు నట్లు, అజ్ఞానాధిక్యత యుండునంతవఱకు చిత్తాధిక్యతయు నుండును. మఱియు, అ. వర్షాకాల మేఘ

మెంతవఱకు సన్నగిల్లునో, అంతవఱకు నీహారమున్ను క్షయించునట్లు, అజ్ఞానమెంతవఱకు న్యూనత్వము నొందునో అంతవఱకు చిత్తమున్ను న్యూనత వహించును.

యావత్తానవమానూతం శుద్ధం చిత్తం విచారతః
తావత్తస్మిణ్మేవాహం మన్యే శారదమేఘవత్.

28

(తత్వ) విచారణద్వారా వాసనాక్షయముకాగా చిత్తమెంత వఱకు శుద్ధత్వమునొందునో, అంతవఱకు యుగి శరత్కాలమేఘమువలె క్షయమొందెనయే నేనెంచుచున్నాను.

అనుశాసనమేతద్వదసత్తో నశ్యతోఽథవా
క్రియతే తస్మిన్ బోవారి పవనాహననైః సమమ్.

29

అవివేకియొక్క అసద్రూపచిత్తమునకును, వివేకియొక్క నాశశీలముగ చిత్తమునకును గానించునట్టి ఉపదేశము ఆకాశ, జల, వాయు తాడనవలె వ్యర్థముగను ఏలన, అవివేకిచిత్తము మార్పునొందదు; వివేకిచిత్తము నశించియేరదు.

తస్మాత్సంక్షీయమాణత్వాత్త్యజామి త్వమసన్న్యాయమ్
మార్గ్యం పరమమేవాహుః పరిత్యాజ్యానుశాసనమ్.

30

కాన నోచిత్తమా! నాశశీలమగుటచే అసద్రూపముగ నిన్ను నేను త్యజించుచున్నాను. ఏలన, త్యజింపయోగ్యమగుదాని కుపదేశించుట పరమమార్గ్యమని యెఱుఁగబడినది.

నిర్వికల్పోఽస్మి చిద్దీపో నిరహంకారవాసనః
త్వయాహంకారబీజేన న సంబంధోఽస్యసన్న్యాయ.

31

నేను నిర్వికల్పముడను; చిద్రూపదీపముడను; అహంకారవాసనారహితుడను. అసద్రూపముగ నో చిత్తమా! అహంకారమునకు బీజభూతమైన నీతోటి యిక నాకట్టి సంబంధమును లేదు.

అయం సోఽహమితి వ్యర్థం దుర్బలప్రేరణలమ్బితా
త్వయా మూఢ వినాశాయ శక్త్యావిషవిఘ్నాచికా.

32

ఈ శరీరము నేను, ఆ యాత్మ నేను - అనునీ దుర్బలప్రేరణ మిథ్యావిషవిఘ్నాచికవలె, అజ్ఞాన వినాశార్థము నీవలంబించితివి.

అనన్తస్యాత్మతత్వస్యతస్యేతి మనసి స్థితిః
న సంభవతి బిల్వాన్తరావసితా దస్తిసోర్యగా.

33

బిల్వఫలమున ఏనుగ పసింపజాలనట్లు, అనంతమగు ఆత్మతత్వము పరిచ్ఛిన్న స్థితిగల మనంబున యుండనేరదు.

మహాశ్వభ్రీవ గమ్భీరా దుఃఖదా వాసనాశ్రితా
త్వయైషా బత చిత్తేతి నై నామనుసరామ్యహమ్.

34

ఓ చిత్తమా! కామక్రోధాది పితృచములకు స్థానభూతమగు పురాతనగర్వమును, మిగుల దుఃఖప్రదమునగు వాసనను నీవు నీకాశయమొనర్చుకొంటివి. ఇక యీ వాసనను నేననుసరించుట లేదు. కాని నీబిడ్డని నింకను యనుసరించుచున్నందున అట్టి నన్ను కూడ నేను త్యజించుచున్నాను.

కః కిలాయం ముధా మోహో బాలస్యేవావిచారిణః

అయం సోఽహమితి భ్రాన్తిప్రహంతా పరికల్పితా.

35

‘ఈ దేహము నేను, ఆ యాత్మ నేను’ యహంభావముచే నీవు కల్పించిన ఈ మిథ్యా భ్రాంతి విచారశూన్యడగు బాలకునివలె మహామోహరూపమే యగును. విచారవంతుడగు నా కిద్దానితో నేమి సంబంధము?

పాదాఙ్గుష్ఠాచ్ఛిరో యావత్కణః ప్రవిచారితమ్
న లభోఽసావహం నామ కః స్యాదహమితి స్థితః.

36

కాలి బొటనవ్రేలునుండి శిరస్సువఱకు గల ఈ శరీరముయొక్క అణు అణువును నేను లెన్నగ విచారించితిని; కాని యిందహంపదయోగ్యమగు వస్తువెయ్యదియు గన్పట్టలేదు.

భరితామేష దిక్కుజ్ఞం యత్స్యామేకం జగత్ప్రయే
సంవేదన మసంవేద్యం సర్వత్ర విగతాత్మకమ్.

37

దిక్కులన్నిటిని పరిపూర్ణ మెవ్వనదియు, ముఱ్ఱోకములందును యేకరూపమై వెలుంగునదియు, దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదశూన్యమును, సర్వత్ర అన్యపదార్థరహితమును నగు కేవల జ్ఞానమాత్రమే నేనగుదును

దృశ్యతే యస్య నేయత్తా న నామ పరికల్పనా
నైకతా నాన్యతై వేహ న మహత్తా నచాణుతా.

38

పరిచ్ఛిన్నరూపము, నామవికల్పన, ఏకత్వము, అనేకత్వము, మహత్త్వము, అణుత్వమున్ను చేసికే లేవో అట్టి జ్ఞానస్వరూపుడనే నేను.

వేదతత్త్వాం స్వసంవేద్య మాతతం దుఃఖకారణమ్
వివేకజేన బోధేన తదిదం హన్యసే మయా.

39

జ్ఞానస్వరూపుడనుగాన సాక్షిరూపముచే, సంవేద్యమును దుఃఖకారణమును నైన చిత్తరూపముగ నిన్ను నే గాంచుచున్నాను. ఇట్లు వివేకజనితమగు జ్ఞానముచే నిన్ను నేను వధించుచున్నాను.

ఇదం మాంసమిదం రక్తమిమాన్యస్థిని దేహాకే
ఇమే తే శ్వాసమరుతః కోఽసావహమితి స్థితః.

40

ఇది మాంసము, ఇది రక్తము, ఇవి యెముకలు, ఇవి ప్రాణవాయువులు - ఇక యీ దేహమున అహంభావరూపమున నున్నదెది?

స్పృహోహి వాతశక్తీనామవబోధో మహాచిత్తః
జరామృతిశ్చ కాయేఽస్థిసోఽసావహమితి స్థితః.

41

ఈ దేహమునగల సంచలనశక్తి ప్రాణవాపులది; ఇందుగల జ్ఞానము మహాచైతన్యమునకు సంబంధించినది; జరామరణాద్యనష్టము శరీరమునకు జెందినవి, ఇక యిందహంభావరూపమున యుద్ధిగలదు?

మాంసమన్యదస్యక్వాన్యదస్థీన్యన్యాని చిత్త హే

బోధోఽన్యః సుప్తనం చాన్యతోఽసావమామితి స్థితః. 42

మాంసము, రక్తము, యొముకలు, జ్ఞానము, చలనశీలములగు యింద్రియములు, అన్నియు
అసాంపదమునకు భిన్నమైయుండును. అట్టిచో యిందహంభావరూపమున నున్నదెది?

ఇదం ప్రాణమియం జిహ్వ త్వగియం శ్రవణే ష్రమే

ఇదం చక్షురసౌ స్పృశ్యః కోఽసావమామితి స్థితః. 43

ఇది నాసిక, ఇది జిహ్వ, ఇది త్వక్కు, ఇది కర్ణద్వయము, ఇది శ్రేతద్వయము, ఇది
స్పృశ్య - ఇక యిందహంభావరూపమున యెదిగలదు?

యథా భూతతయా నాహం మనో న త్వం న వాసనా

ఆత్మా శుద్ధచిదాభాసః కేవలాయం విజృంభ్యతే. 44

యథార్థముగ విచారించిన మనస్సు అహంపదవాద్యము కానేరదు. ఇక నోచిత్తమా!
నీవుగాని, వాసనగాని అహంపదవాద్యము కాదు చిన్మాత్రప్రకాశముగ ఆత్మయే అహంభావ
రూపమున ప్రకాశించుచున్నది.

అహమేవేహ సర్వత్ర నాహం కించిదపీహ వా

ఇత్యేవ సస్మయీ దృష్టిర్నేతరో విద్యతే క్రమః. 45

అహంపదృష్టిచే అంతయు నేనే; అపవాదదృష్టిచే యేమియునేనుగాను; ఇదియే సత్యమైన
చిట్టకాని ఆస్యముగ దేహహంభావదృష్టికాదు.

చిరమజ్ఞాన ధూర్జతేన పోధితోఽస్మి త్వహ స్తయా

వృకేణ దృప్తేనాటన్యాం లజ్జేన పశుపోతకః. 46

భయంకరముగ తోడేటిచే గోపబాలకుం డరణ్యమున బాధితుడగునట్లు అజ్ఞానమున
ధూర్జతిచే చిరకాలము నేను బాధంపబడితిని.

దిప్త్యేదానీం పరిజ్ఞాతో మయైనాజ్ఞానతస్కరః

పునర్న సంశ్రయామ్యేనం స్వయావార్థాపహరిణమ్. 47

కాని సాభాగ్యవశమున యిప్పుడీ యజ్ఞానమును చోరుని నేఁ గనుగొనితి. పరమార్థముగ
ఆత్మధనము నవహరించునట్టి నీని నేనికయాశ్రయించను.

నిర్దుఃఖో దుఃఖయోగ్యస్య నాహం తస్య నైష మే

కశ్చిద్భవతి తైలస్య తత్త్వ ఏవ యథామృదః. 48

దుఃఖరహితుడనగు నేను దుఃఖయోగ్యుడనెన్నటికిని గానేను. పర్యతముపైనున్న
మేఘము పర్యతముతోటి సంబంధములేకయున్నట్లు, అట్టిదుఃఖముతో నాకట్టి సంబంధములేదు.

భూత్వా త్వహమిదం వచ్చి వేద్మి తిష్ఠామి యామి చ

ఆత్మానలోకనేనాహ మనహంకారతాం గతః. 49

నలునివలె అహంకారరూపముధరించి నేను నీకుపదేశాదుల వాసర్యమన్నాను. శరీ
రమును ధరించిమాత్రమే నేను తెలిసికొనుచు, ఉండుచు, వచ్చుచు, పోవుచు నున్నాను. ఏలన,
ఆత్మసందర్శనమున నేనిక అహంకారవిషయమడను కానుగదా!

నూనమేవాహమేవైతే మన్యే జ్ఞాశ్చక్షురాదయః

యాన్తు తిష్ఠన్తు వా దేహే మమైతే తు న కించన. 50

శ్రేతాది యింద్రియములన్నియు నిక్కముగ నేనే అయియున్నాను. నాకంటె వేఱుగ
అన్నచో జడరూపమైయుండును. అట్టివి దేహమున నుండినను, పోయిననుపరే. నాకు నాటి
తో బంధమేమియును లేదు.

కష్టం కోఽయమహం నామ కథం కేనోపకల్పితః

జగద్బాలకవేతాలస్తాలోత్రాలాతులాకృతిః. 51

హా! కష్టము! ఈ కేనోపకథ యెవడు? ఈతడెట్లు యెవనిచే కల్పించబడెను? తాళ
వృక్షముకంటెను పొడవైన యాకృతిగల్గి జగత్తన బాలకునకిది వేతాలని పగిదినున్నది.

ఏతావంతం చిరం కాలం వ్యర్థమాలితితోఽవతే

అహమత్ర తృణోన్ముక్తే దురద్రా హరిణో యథా. 52

ఇంతకాలమువఱకు గోతనంటి దీనియుండు, తృణరహితపర్వతముపై హరిణువలె నేను
పొరలుచున్నాను.

స్వార్థమాలోకనే చక్షుర్యది తూన్యుఖతాం గతమ్

తదహం నామ కోసా స్వాద్యోఽస్మిన్దుఃఖేన మోహితః. 53

స్పృశ్యనాయ నిజే తత్త్వే యది జాతా త్వగున్ముఖ

తతోఽయం స్వాదహం నామ కుపితాచ ఇవోదితః. 54

రసేష్వభిషక్తేఽస్మిన్స్వక్రమే రసనేస్త్రియే

అహం మృష్టభుగి త్యేష కుతస్యః కుత్పితో భ్రమః. 55

శబ్దశక్తిం గతే శ్రోత్రే వరాకే స్వార్థపీడితే

తదహంకారదుఃఖస్య నిర్భీషస్య క ఆగమః. 56

ఆత్మంభరిత్యేన నిజే ప్రూణే స్వం గన్ధమాగతే

అహం ప్రూతేతి యో మాతా తం చౌరం నైవ వేద్యహమ్. 57

నేతేంద్రియము తన విషయమును రూపమును గాంచుటయందే మగ్నమై యుం
డిన, ఇక దుఃఖముచే విమోహితుడననట్టి అహంపదవాద్యుడీ దేహమున యెవడైయుండును?
అట్లనే శ్వగింద్రియము స్పృశ్యమాత్రోన్ముఖమేయునుచో, దుష్టవిశాచమువలె జనించు, అహం
భావరూపమున ఈ దేహమున నున్నదెవడు? శిశ్నోంద్రియము రసమెఱుంగుటయందే సంలగ్న
మైయుండిన, 'నేను స్వాదిష్ట పదార్థములను భుజించువాడనను' దుష్టభ్రమ యెటనుండి వచ్చినది?
గంధాభిలాషచే పీడితమున, అతిధీనమునగు కణ్ఠేంద్రియమునందు శబ్దగ్రహణశక్తియుండ,

నిర్మలమును అహంకారదుఃఖప్రసంగమెవట? స్వాధరపోషకానందై (గంధమాత్రమున లోభము) గల ప్రాణేంద్రియము స్వవిషయమును గంధమున జనుమండ, 'నేనాహంకారమువాడను' యభిమతము గల్గియుండు ఆ హంకారదేవదోశే నెఱుంగుకన్నాను.

మృగత్వస్థాక్రమేజైశా భావనా వ్యర్థభావినీ
భావస్తస్యామనత్యాయాం యః సోఽయమితి సంభ్రమః. 58

ఇట్టింద్రియములందు అహంకారకల్పన మృగత్వవ్యవస్థ విభ్యయింపి తేలివది. అత్తటి యొక 'దేహేంద్రియములు' నేనను భావన తేలియు భ్రాంతిమాత్రమే యగును. కాన దేహదులంబు హంభావము పరిత్యజించవలసివది.

వాసనాహీన మప్యేతన్నురాదీప్తియైః స్వతః
ప్రవర్తతే బహిః స్వాధే వాసనా నాత్ర కారణమ్. 59

వాసనారహితమైనను ఈశరీరము తనజీవనహేతువగు కర్మయందు ప్రవృత్తిగలిగియుండును. కాన ఈశరీరవ్యాపారమున వాసన కారణముకా నేరదు.

వాసనారహితం కర్మ క్రియతే నను చిత్త హే
కేవలం నానుభూయస్తే సుఖదుఃఖదృశోగ్రహః. 60

ఓ చిత్తమా ! వాసనారహితమును కర్మయందు 'నేనుదుఃఖిని' యనుభవముకలగదు. ఇక భవిష్యదుఃఖానుభవము ఉండనేయుండదు. ఇదియే వాసనాత్వగమంబు గుణము.

తస్మాన్నూహ్యోన్మీయూని త్వత్స్వస్థావసనాం నిజామ్
కురుధ్వం కర్మహే సర్వం న దుఃఖం సమవాప్యథ. 61

కాన మూర్ఖులగునో యింద్రియములారా ! మీరు మీమీ వాసనలనుబరి వ్రేలించి కష్ట యునయ్యునో దుఃఖమునొందక యుండును.

భవద్భిరేవదుఃఖాయ వాసనావాసితా ముధా
బాలైః పబ్బ-క్రీడనకం వినాశేనేవ భన్నతా. 62

మొదట మృత్తికచే బొమ్మలవేసి, అదివల వాటివివాళముచే దుఃఖమునొందునట్టి బాలికలవలె మీరును విషయోపార్జనమందును, విషయవివాళమందును శేవలము దుఃఖార్థమే మీయందు వాసనను కల్పించుకొనిరి.

వాసనాద్యాదృశః సర్వా వ్యతిరిక్తాస్తు నాత్మనః
జలాదివ తరజ్ఞాద్యా జ్ఞస్యైవాన్యస్య నానఘ. 63

పాపరహితమునో కుర్ధచిత్తమా ! తరంగములు జలముకంటె వేరుగానట్లు ఈవాసనాది దృష్టులన్నియు భావిక ఆత్మకంటె భిన్నములుకావు.

తృప్తయైవ వినష్టాః స్థ వ్యర్థమిన్ద్రియబాలకాః
కోశకాశ కుక్రమాయ న్నన్తః సన్న్యాయభివృత్తా. 64

ఓ యింద్రియబాలకులారా ! పట్టుపురుగు తననుండి తీసినదారముచే తామనశించునట్లు మీరున్న మీచేకల్పించబడిన తృప్తచే వ్యర్థముగ నాశమొందవచ్చు.

తృప్తయైవేహ లుతథ జరామరణసంకలే
భ్రమదృష్ట్యైవ శిఖరి పథికాః శ్రభ్రభూమిషు. 65

ఓ యింద్రియములారా ! పర్యతశిఖరముపై బోవుచున్న బాటసారి పితృవశమున కలరియగ, క్రిందనుండి పొరలునట్లు మీరున్న ఈసంసారమను కంటకలాలావృతభూమిపైబడి క్రిందపొరలుచున్నాడు.

వాసనైవేహ భవతాం హేతురేకత్ర బన్ధనే
రజ్జః శూన్యాశయప్రోతా ముక్తానామాతతా యథా. 66

రంధ్రములగుండా శ్రుచ్చబడిన దారము ముక్తముల బంధనమున కట్లు కారణమగునో, అట్లే మీ బంధమునకును వాసనయే కారణమగును.

కల్పనామాత్రకలితా సత్యైవా హి న వస్తుతః
అసంకల్పనమాత్రేణ దాత్రేణేవ విలూయతే. 67

ఈ వాసన భ్రాంతిమాత్రమున కల్పించబడినదికాని యథార్థముకాదు. కాననది యసంకల్పనమాత్రమును శత్రువుచే చేదించబడుచున్నది.

ఏవాహి భవతామేవ విమోహాయ త్కయాయ చ
నాతలేభేవ దీపానాం స్ఫురతామపి తేజసామ్. 68

దీపము, కొలిపి, విద్యుత్తుమున్నగువాని వినాశమునకు నాయువు కారణమగు చందమున ఈ వాసన మీ యజ్ఞానమునకును, మీ వినాశమునకును హేతువగుచున్నది.

హే చిత్త సర్వేన్ద్రియకోశ తస్మాత్సర్వేన్ద్రియైరైక్యముచేత్య నూనమ్
అలోక్య చాత్మానమసత్వయాపం నిర్వాణమేవామలబోధమాస్వ. 69

సర్వేంద్రియముల కార్థారభూతులగు నోచిత్తమా ! పై కారణములచే, ఇంద్రియములన్నింటితోడ నీ శేకత్వమునొంది, నీ స్వరూపము నసత్తుగనిచ్చించి, సాక్షిరూపమును నిర్మల బోధమాత్రమై యుండుము.

నిషయవిషవిషూచికామనన్తాం
నిపుణమహం స్థితివాసనామపాస్య
అభిమతపరిహారమస్త్రయక్త్యా
భవ విభవో భగ వాన్నియామ భూమిః. 70

ఇత్యాన్నై వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్త్యై మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే ఉద్దాలకవిచారో నామ ద్విపఞ్చాశః

ఓ చిత్తమా ! సర్వకామ్యుల యభిరుచినైన ద్వైతరాహిత్యమును మంత్ర-యంత్రకే, అసంఖ్యదుఃఖాదాయకమును. అహంకారవాసనామయమును, విషయసంబంధ విష (అజ్ఞాన) శ్రేణిమునునగు విషాదికను అతినిపుణులతో త్యజించి, సంసారరహితుడవై, జననమరణాది సర్వవిధభయముల కనాస్పదమైనట్టి పూర్ణానందాత్మస్వరూపుడవు గమ్ము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయుందు ఉపశమప్రకరణమున

ఉద్ధౌలకవిచారమను ద్విపంచాశే

సర్గము. || 52 ||

త్రిపञ్చాశః సర్గః

ఉద్ధౌలక ఉవాచ:—

అపారవర్యస్తవపు: పరమాణ్వనిరేవ చ

చిదచేత్య తదాక్రాంతా న కత్తా వాసనాదయా:.

1

ఉద్ధౌలకము:—అసంఖ్యకారయంత్రమును, అత్యంత భూత్యమును, విషయరహితమునునగు చిత్తును స్పృశింప వాసనాదులు కొంచెమైనను సమర్థములుగావు.

మనః శేమువ్యహంకార ప్రతిబిమ్బైర్జడేన్ద్రియై:

వాసనావితలా: శూన్యా వేతాలత్రాసనోద్యతా:.

2

బుద్ధ్యహంకారములందు, శేతాలనివలె భయాగ్రము విస్తరింప జేయబడిన నూత్న వాసనలను, చిత్త్రులించితములై జడరూపములైన, ఇంద్రియములచే మనస్సనుభవించుచున్నది.

తత్త్వతేభ్యో విచారేభ్యోఽమభూతేభ్యోఽపి భూరిశ:

భూయోఽప్యనుభవత్యస్తరహం హి చిదలేపికా:.

3

జాగ్రదవస్థయందు గావించబడిన విషయవిచారములచేతను, అనుభవించిన విషయముల చేతను, స్వప్నమున వాడేధిద్రాంతగ్రతమున వాసనామయములగు విషయములను మఱల ఈ మనస్సే యనుభవించుచున్నది. కాని చిత్స్వరూపుడనగు నేను నిర్లిప్తుడనై యున్నాను.

స్వదుర్భావోపరచితాం దేహా: సంసారసంస్థితమ్

గృహాత్పథ త్యజతు వాస్యహం హి చిదలేపికా.

4

ఈ స్థూలదేహము తన దుష్ప్రియాలచే రచించిన ఈ సంసారస్థితిని తాను గ్రహించుగాక, త్యజించుగాక, చిద్రూపుడనగు నేను మాత్రము నిర్లిప్తుడనై యున్నాను.

చిత్తో న జన్మమరణే సర్వగాయాశ్చిత్త: కిల

కింనామ మ్రియతే జన్మరూప్యతే కేన వాపి కిమ్.

5

చిత్తునకు జననమరణములలేవు. ఏలన సర్వవ్యాపియు, నిరాకారమునునగు చైతన్యమున గళించునదే ? కాన జీవుడు దేనిచే నళింపబడును? వానియందు నళించునదే ?

చిత్తో న జీవితేనార్థ: సర్వాత్మా సర్వజీవితమ్

కిం ప్రాప్యతి కదాత్మేషా ప్రాయతా'యది జీవితమ్.

6

చిత్తునకు జీవితముతోటిన్ని ప్రయోజనమేమియులేదు. ఏలన సర్వాత్మయగు చైతన్యమే అందఱి జీవితమున్న యగును. మఱియు, సమ స్థదేశకాల వస్తువులందును చిత్స్వరూపమే వ్యాపించి యుండ, యిక వద్దానికి జీవితమందేశకాలమున యే వదార్థమభిలషితమై యుండును ?

జీవ్యతే మ్రియతే చేతి కువికల్పకమాలిని

కలనా మనసామేవ నాత్మనో విమలాత్మన:.

7

ఇది మరణించుచున్నది, ఇది జీవింపుచున్నది. ఈ మున్నగుకవికల్పకల్పవలన్నియు మనమునకే గాని నిర్మలముగు ఆత్మకు గావు.

యో హ్యహంభావతాం ప్రాప్తో భావాభావై: స్వగృహ్యతే

ఆత్మనో నాస్త్వహంభావో భావాభావా: కుతోస్య తే.

8

దేహములందహంభావముగలదే జనన మరణములకు గుఱియగుచున్నది; ఆర్మయందట్టి యహంభావము లేనందున యిక వానికి జనన మరణము లేవట ?

అహంభావో ముధా మోహో మనశ్చ మృగత్పస్లికా

జడ: పదార్థసంభార: కన్యాహంకారభావనా.

9

దేహమందలి యహంభావము శేవలము మిథ్యామోహరూపమే యగును. అహంకార మనంబులను మృగత్పస్లికలె విధియగుటచే వానియందలి యహంభావమున్న సత్యమైనది కాదు. పదార్థసమూహము జడమైనదికాన అయ్యది అభిమానమోగ్యము కానేరదు. కాన యిక దేహ మందహంభావము గల్గుట యెవరికి ?

రక్తమాంసమయో దేహో మనో నష్టం విచారణాత్

పదాశ్చిత్తాదయ: సర్వే కుతోహంభావభావనా.

10

ఈ దేహము రక్తమాంసాదిమయమై యున్నది. మనస్సు విచారముచే నళించుచున్నది. చిత్తములన్నియు జడములు. ఇక వీనియందహంభావమునకు తానెవట !

ఆత్మభరితయా నిత్యమిన్ద్రియాణి స్థితాన్యలమ్

పదార్థాశ్చ పదార్థత్వే కుతోహంభావభావనా.

11

ఇంద్రియములన్నియు తమతమ రూపాది విషయముల సాక్షాత్కరింపఁబడుచుండే మగ్న మైయున్నవి. పదార్థములన్నియు తమతమ పదార్థత్వమును వ్యక్త మొనర్చుటయందే స్థితిగల్గియు గ్గువి. ఇక వీని కహంభావన యెవట ?

గురో గుణాశ్చ న రక్షే ప్రకృతో ప్రకృతి: స్థితా

సదేవ సతి విశ్రాంతం కుతోహంభావభావనా.

12

సర్వరజస్తమోగుణములు, ప్రకాశప్రవృత్తి మోహదూషములగు తమ వ్యాపారములందు సంలగ్నమైయున్నవి. త్రిగుణముల సామ్యవస్థయందు ప్రకృతి, తేజ ప్రధానమనునట్టి మాయగలదు. సుదృఢత్వ తన స్వాత్మభావమున నెలకొనియుండును. ఇక వీని యుండనాంభావమునకు చోటెట్టి ?

సర్వగం సర్వదేహస్థం సర్వకాలమయం మహత్
కేవలం పరమాత్మానాం చిదాత్మైవేహ సంస్థితః. 13

ఇక యీ దేహమునగల చిదాభానుడు సర్వవ్యాపియు, సర్వకాలమయఁడును, మహాత్మరూపుడునునగు కేవల పరమానంద చిదాత్మయే గాన, దేహమందహంభావన వానికిన్ని గలుగ నేరదు.

ఏవం కిమాకృతిః కోనా కిమాదేశోశ్చ కింకృతః
కింరూపః కింమయః కోహం కింగృహ్యమి త్యజామి కిమ్. 14

ఇట్లుండ నీక యీ దేహమున ఆహంభావముగల వాడెవడు ? వాని యాకారమెట్టి ? ఆతడెట్లు నిరూపింపబడును ? ఆతని వర్ణమెట్టి ? ఆతడెద్దాని మయఁడైయుండును ? అట్టి యహంభావముచే నే నెవడను ? దేనిని గ్రహించుచున్నాను, దేనిని త్యజించుచున్నాను ?

తేనాహం నామ నేహస్తి భావాభావోపపత్తిమాన్
అనహంకారరూపస్య సంబంధః కేన మే కథమ్. 15

ఇవిధమున భావాభావములచే యుక్తియుక్తముగానందున, ఈ ప్రపంచమున ఆహంభావాభిమాని యధార్థముగ యెవరును లేరని నిశ్చితమగుచున్నది. మఱియు ఆహంకారరహిత చిదాత్మస్వరూపుడనకు నా కెద్దానిచే నేమి సంబంధము ?

అసత్యలమహంకారే సంబంధః కస్య కేన కః
సంబంధాభావసంస్థితౌ విలీనాద్విత్వకల్పనా. 16

ఆహంకారము పూర్ణముగ అపత్రేయని నిశ్చయించబడ యిక యెవనికి దేనితో నేమి సంబంధము ? అట్లు సంబంధాభావము వీధింప నీక ద్వైతకల్పన నశించినట్లే యగును.

ఏవం బ్రహ్మాత్మకమిదం యత్కించిజ్జగత్థిస్థితమ్
సదేవాస్మి తదేవాస్మి పరికోచామి కింముధా. 17

ఇట్లే జగత్తంతయును బ్రహ్మాత్మకమే అయియున్నది. అట్టి సత్త్వరూపుడనే యగు నే నేల వృక్షముగ కోకింపనలెను ? ఏలన, యితడు నేనెవ్వరినాప్రాజ్ఞమున స్థితుఁడనై యుంటి.

ఏకస్మిన్నేవ విమలే పదే సర్వగతే స్థితే
అహంకారకలజ్జ-స్య కథం నామోదయః కుతః. 18

ఏకమై, నిర్మలమై, సర్వవ్యాపకమై, శుద్ధమై అత్యుపదము వెలయుచుండ యీ ఆహంకారమును కళం మెటనుండి యెట్లు సంభవించును.

నాస్త్యేన హి పదార్థశ్రీరాత్మైవాస్తేహ సర్వగః
పదార్థలక్ష్యోం సత్యాం చ సంబంధోస్థిన కస్యచిత్. 19

యధార్థముగ పదార్థజాల మెద్దియును లేదు. సర్వవ్యాపియును అత్యుత్కృతమే కలదు. కాని ఆభాసమాత్రమున నెత్తుడైన పదార్థముల సత్సంభవించిన, అత్యుత్తోటి వానికెట్టి సంబంధమును యుండనేరదు.

ఇబ్బియైరిబ్బియైరజ్జైర్జనో మనసి వల్లతి
చిదలిప్తవపుః కేన సంబంధః కస్య కిం కథమ్. 20

స్వావయవరూపమున కల్పింపబడిన ఇంద్రియములతోడ మనస్సు మనస్సునందే స్వచ్ఛమువలె విజృంభించుచున్నది కాగాని బాహ్యపదార్థములను సాక్షాత్కరించుటయందది నమగమైనది కాదు. చిత్ శరీరము నిర్దిష్టమైనది. కాన ఇంద్రియ, బాహ్యార్థములతో సక్తముగాక యుండును. ఇక దేనితోటి దేని సంబంధమెట్లు పాపగును ?

ఉపలాయః శలాకానాం సంబంధో న యథా మిథః
తథైకత్రాపి దృష్టానాం దేహేద్భియమనశ్చితామ్. 21

చామిణి, మణి, లోహ శలాకలకు పరస్పర సంబంధములేనట్లు, ఒక చోమన్నట్లు కార్పించినను ఇంద్రియ, మన, చేతనంబులకు సంబంధమేమియును లేదు.

అనదభ్యుత్థితే వ్యర్థమహంకారమహాభ్రమే
మమేదమిదమస్యేతి విపర్యస్తమిదం జగత్. 22

అజ్ఞానముచే నీ యహంకారమును మహాభ్రమ యుదయించు 'ఇది నాది, ఇది వానిది' అను నీ వ్యవహారములచే జగత్తు భ్రాంతి నొందుచున్నది.

అతత్త్వాలోకజాతేయ మహంకారచమత్కృతిః
తాపేన హిమలేఖన తత్త్వాలోకే విలీయతే. 23

అత్యంతత్యమును గాంచమిచే నీ యహంకార చమత్కృతి యుదయించుచున్నది. అత్యుదర్శనముచే నయ్యది, తడిమిచే ముంతువలె నశించును.

అత్మనో వ్యతిరేకేణ న కించిదపి విద్యతే
సర్వం బ్రహ్మేతి మే తత్త్వమేతత్తద్భావయామ్యహమ్. 24

అత్యుప భిన్నముగ యెద్దియును లేదు. అంతయు బ్రహ్మమే యనునది నా కనుభవవిధము గాన నేనట్టి బ్రహ్మమనే భావించెదను.

అహంకారభ్రమస్యాస్య జాతస్యాకాశవర్ణవత్
అపునః స్మరణం మస్యే నూనం విస్మరణం వరమ్. 25

ఆకాశవర్ణమువలె మిథ్యాదూషమున మర్శిస్తుమైన ఈ యహంకారభ్రమను, మఱల స్మృతిపథమునకు రాకుండునట్లుగా పూర్ణముగ విఘ్నదండుటమే యుత్తమమని నేను నిశ్చయముగ యెంచుచున్నాను.

సమూలం సంపరిత్యజ్య చిరాయాహంకృతిభ్రమమ్
తిష్ఠామ్యాత్మని తాన్తాత్మా శరత్తం శరదీన ఘే. 26

మూలావిద్యాసహితముగ ఈ యహంకారభ్రమను సర్వదా త్యజించి కాంతాత్మకడనై,
శరణాకాశము తన నిర్మలస్వభావరూపమగు యాకాశమున వలె నేను నా యాత్మయందు స్థితిఁ
డనై యున్నాను.

దదాత్యనర్థనిచయం విస్తారయతి దుష్కృతమ్

విస్తారయతి సంతాప మహంభావోనుసంహితః.

27

వృద్ధివౌందినట్టి ఈ దేహదులందలి యహంభావము పెక్కు యనర్థములఁ గల్గితేయును. మఱి
యు, పాప సంతాపముల వృద్ధిబలమును.

స్ఫురత్యహంకారఘనే హృద్వ్యోమ్ని సలిలాత్మని

వికసత్యభిః కాయకదమ్బే దోషమజ్జరీ.

28

హృదయాకాశమున ఆహంకారమును మేఘము స్ఫురింప, దుర్వాసవలను జలముచే, తడవ
బడి దేహమును కదంబవృక్షమున దోషజాలమును లత నలువైపుల వికాసమునొందుచున్నది.

మరణం జీవితోపాస్తం జీవితం మరణాంతగమ్

భావో భావాద్యవచ్చిన్నః కష్టేయం దుఃఖవేదనా

29

పరలోక దుఃఖములు పునర్జన్మము వలకు గలుగుచునేయుండును. ఇహలోక దుఃఖ
ములు, ఆ మరణాంతమును సంభవించుచునేయుండును. భోగ్యపదార్థములన్నియు వాశనంత
ములు. ఆహా! ఈ దుఃఖవేదన యెంతకష్టతరమైనది!

ఇదం లభమిదం ప్రాప్స్యమీత్యా ర్థిర్దాహకారిణీ

న శామ్యత్యర్కరత్నానాం గ్రీష్మేఽగ్నిరివ దుర్ధియామ్.

30

'దీనిని పొందితిని, దీనిని పొందుదున' నీ యంతఃకరణమును విదగ్ధమొనర్చునట్టి యజ్ఞాల
దుఃఖవేదన గ్రీష్మత్వవందలి సూర్యకాంతములల అగ్నివలె యెన్నటికిని కాంతింపనేరదు.

నాస్తీదమిదమస్తీతి చింతా ధావత్యహంకృతిమ్

జడాశయా జడామభ్రమాలా శైలావలీమివ.

31

'ఇది కలదు, ఇది లేదు' నీ యజ్ఞాల చింత, జలాశ్రయమును మేఘవంక్తి పర్వతముల
వైపునకు బరువెడునట్లు, ఆహంకారము వైపునకు బరువెడుచున్నది.

అహంభావే పరిక్షీణే శుష్కః సంసారపాదపః

భూయః ప్రయచ్ఛత్యరసో న పాషాణవదబ్జురమ్.

32

దేహదులందలి యహంభావము సంక్షయింప, సంసారవృక్షము యెండి నీరసమగును.
కాన శిలయందంతురములు మొలవనట్లు రాగద్వేషాది యంతకరములందు మొలవవు.

స్వతృష్ణా కృష్ణభోగిన్యో దేహద్రుమకృతాలయాః

కావపి యాన్తి విచారాత్మన్యాగతే వినతాసుతే.

33

ఈ దేహ-వృక్షమున నెలవేర్చుచుకొనిన తృష్ణయను కాలసర్పము ఆత్మజ్ఞానమును
గరుడని యాగ్రహనముచే యెచటికో పారిపోవుచున్నది.

అసదభ్యుత్థితే విశ్వే తజ్ఞాతే భ్రమసన్తయే

అసన్మయపరిస్పృష్టే త్వహం త్వం చేతి కః క్రమః.

34

ఈ ప్రపంచ మజ్ఞానముచే నుత్పన్నమైనదనియు, అజ్ఞానకారణమునే సత్యముగ భాసించు
చున్నదనియు, అయ్యది అసద్వ్యవహారయుక్తమనియు తెలియబడ, 'నేను' 'నేను' యనునీ భేదభావ
ములకే తానెచట?

ఇదం జగదుదేత్యాదావకారణమకారణాత్

యదకారణముద్భూతం తత్పదిత్యుచ్యతే కథమ్.

35

కారణత్వమున కయోగ్యమగు అజ్ఞానమునండి ఆకారణముగ నీ ప్రపంచ మావిగ్ని
నించినది. కారణములేకయే జనించినది సత్యమెట్లనబడును?

అపర్యస్తపురాకాలే మృది కుమ్భ ఇవాకృతిః

దేశకో భవదిదాసీం తు తథైవాస్తి భవిష్యతి.

36

మృత్తికయందు ఘటమువలె ఈ దేహము తన యుత్పత్తికి పూర్వము, అనాది కాలము
నుండి చిద్రూపముననే యుండియుండెను. ఇప్పుడును అట్లనే యున్నది. భావికాలమునను అట్లనే
యుండును.

మధ్యేతరపయోమాత్రం కంచితక్కాలం చలాచలమ్

ఆద్యంతసామ్యతే త్యక్త్వా వారి విచిత్రయా యథా.

37

తన యుత్పత్తికి పూర్వమును, ఉత్తరకాలమందును తరంగము జలమాత్రమే యగుచు,
మగ్న కొంతకాలము మాత్రము, చంచలతరంగరూపముననున్నను, అపుడుకూడ జలముకంటె వేరుగా
లేనట్లు, ఈ దేహదులున్ను త్రికాలములందు బ్రహ్మరూపముగనే యున్నవి.

అస్మిన్ నణపరిస్పృష్టే దేశో విసరణోన్ముఖే

తర్గతేచ నిబద్ధాస్థా యో హతాస్తే కుబుద్ధయః.

38

క్షణికాలము మాత్రము చేష్టాసహితమై మఱి వాకోన్ముఖమునట్టి ఈదేహ, తరంగ
ములందు విశ్వాసముగల దుష్టమానవులు నశించినవారే యగుదురు.

ప్రాక్కురస్తాచ్చ సర్వాణి సన్తి వస్తుని నాభిః

మధ్యే స్ఫులత్యమేతేషాం శైవాస్థా హతరూపిణీ.

39

ఉత్పత్తికి పూర్వమును, ఉత్తరకాలమందు యెచటను యే పదార్థమున్నులేదు. కాని
మధ్యకాలమున మాత్రము పరిచ్ఛిన్నరూపమున భాసించుచున్నది. అట్టి సర్వకర పదార్థములందిక
విశ్వాసమేల?

చిత్తం పూర్వం పురస్తాచ్చ చిద్దేహం శాస్తమిత్యపి

సదసద్వా ఖసంలీనం మధ్యేఽస్మిన్ గం తవోదితమ్.

40

అట్లే, చిత్తము (లింగశరీరము)న్ను తన యుత్పత్తికి పూర్వము చిత్తాత్ర స్వభావమే గల
దగుచు ఉత్తరకాలమునను, అట్టి శాంతరూపమేగలదై, ఆకాశమున లీనమైనట్లుండి, సదసద్రూప

మచే అనిర్వచనీయమై యొప్పుచున్నది. అట్టిచో మధ్యకాలమునను బ్రహ్మమునకది లిప్పుముగాకయే యొప్పుదగును.

యథాస్వప్న వికారేషు యథాసంభ్రమదృష్టిషు
యథావా మదలీలాసు యథా నౌయానసంభ్రమే. 41
యథా ధాతువికారేషు యథా చేన్ద్రియవిక్లవే
యథాతి సంభ్రమానగ్నే దోషావేశదశానుచ. 42
దృశ్యతే క్షీయతే చైవ రూపం సదసతోశ్చలమ్
తథావేయమిహ త్వేషా కాలే న్యూనాతిరిక్తతా. 43
సాచ త్వయా కృతా నిత్యం చిత్తదుఃఖగుభోదయే
యథావియోగయామిన్యో మతయో హన్తి రాగిణిమ్. 44

స్వప్నవికారములందును, వ్యాఘ్రాదులఁగూర్చిన సంభ్రమదృష్టులందును, మదలీలందును, నౌకాయాత్రాసంభ్రమమందును, పిత్రాది వికారములందును, నేత్రాది యింద్రియములు కలుషితములుకాగా గన్పట్టు ద్విచంద్రాది భ్రమలందును, ప్రియతమలాభజనిత హర్షమందును, కామకుల కామాదిదశలందును, భావాభావప్రతితి క్షణకాలముమాత్రముండి, మఱువ వెంటనే భాధింపబడుటచే యెట్లు నశింపునో, అట్లనే ఈ సంసారభ్రాంతిని గూర్చియు నెఱుంగవలెను. కాని ఈ రెంటియందును విశేషమేమన, సంసారభ్రాంతి అధికకాల (మోక్షవర్జ్యంత) ముండును; స్వప్నాదుల (భ్రాంతి) అల్పకాలముండును. మఱియు వ్యావహారికవస్తువులందరి సత్యత్వభ్రాంతిచే సంయోగ వియోగములవ్వారా గల్గు నిత్యసమఖండభోదయముచే, కాలముయొక్క యీ న్యూనత్వాధికత్వములు (చిత్తము) నీచేతనే కల్పింపబడినవై, శ్రీశ్రుతాదులు మగజింపకున్నను, దుష్టప్రతారవని వాక్యములచే జరిగిందని మరణ బుద్ధిచే, దారాదులందఱురాగముగల పురుషుని కల్పిత-వియోగ రాత్రి భాధించు చందమున, నిన్నును శాధించుచున్నవి.

మయైవేహ సదభ్యాసాన్నిధ్యా సదివ లక్ష్యనే
మృగత్వప్లేవ తే నైతత్త్వత్కృతం మత్కృతం భవేత్. 45

ఓ చిత్తము! ఇందు నీయపరాధమేమియులేదు. కాని నీయందహంభావముగల్గియుండుట యభ్యాసమైనందున మృగత్వప్లేవ అనలెనను నీవు నాకు సత్తువలెనే గన్పట్టుచున్నావు. ఇక్కారణమున నీవొనర్చినది నేనొనర్చినట్లే యగుచున్నది.

యదిదం కించితాభోగి తత్సర్వం దృశ్యమణ్డలమ్
అవ స్థితి వినిర్ణీయ మనోయాత్యమనఃపదమ్. 46

ఈ వికాల దృశ్యమండలమంతయు ఆనస్తునని నిశ్చయించుటచే మనస్సు అచునప్పదము (బహ్యరూపత్వము) నొందును.

అవ స్థిదమితి స్ఫారే రూఢే మనసి నిశ్చయే
హేమన్త ఇవ మజ్జిర్యః క్షీయన్తే భోగవాసనాః 47

ఈ ప్రపంచము విభజ్యమును యొప్పుక నిశ్చయము మనముక దృఢపడ, హేమంతముతు నందు పుష్పమంజరలతోలె భోగవాసనలు సంక్షీయించును.

చిత్తావృద్ధిస్తాత్మనా నూనం సంల్యక్తమననోజనా
మనసా వీతరాగేణ స్వయం స్వస్థేన భూయతే. 48

చిత్త్రుతిబింబగ్రహణముచే చిత్తరూపమైనెలయునదియు అత్మదర్శియు, సంకల్పవికల్ప ములఁద్యజించునదియు, రాగరహితముననుగు శుద్ధమనస్సు స్వయముగ నే స్వస్థతనొందును.

పరమాత్మానలే క్షీప్తం సంవృత్త్యావయమం స్వయమ్
దగ్ధావృత్తానమలం చిత్తం శుద్ధతామేతి శాశ్వతీమ్. 49

చిత్తము తన ఆవయవరూపములగు ఇంద్రియాదులను బహిర్యుభక్త్యమునుండి మఱించి తత్వజ్ఞానముచే పరమాత్మయను అగ్ని యందు బడద్రోయుటవ్వారా తనచిత్తరూపమును విదగ్ధమునర్చి అత్యంత నిత్యనైర్మల్యత్వము నొందుచున్నది.

దేహమన్యతయా దృష్ట్వా త్యక్త్వా విషయవాసనామ్
వినాశమురరీకృత్య మనో జయతి వీరవత్. 50

ఈ చిత్తము దేహమును తనకంటె భిన్నముగ గాంచి, విషయవాసనను ద్యజించి, స్వవి నాశమును గూడ యంగీకరించి, యుద్ధమున విరునివలె బ్రహ్మలోకమును జయించుచున్నది.

మనః శత్రుః శరీరస్య శరీరం మనసోరిపుః
ఏకభావేన నశ్యేతే ఆధారాధేయకార్యవత్. 51

మనస్సు దేహసంతాపకరమును, దేహము మనస్సంతాపకరమునగును. మఱియు, ఆధారాధేయములగు ఘటజలముల సంయోగము, ఆరెంటియుండేది నశించినను నశించునట్లు, దేహ మనంబుల రెంటియందును ఒకదాని వాసనోచ్ఛేదముచే రెండును నశించుచున్నవి.

రాగద్వేషవతోర్నిత్యమన్యోన్యాతివిరుద్ధయోః
ఏతయోర్మూలకాపేణ వినాశః పరమం సుఖమ్. 52

ఇట్లు పరస్పర సహాయములగుటచే రాగవంతులును, పరస్పర సంతాపకరులగుటచే ద్వేష వంతులునను శరీరమనంబులు మూలావిద్యాసహితముగ నివాళమగుటచేతనే, వ్యాఘ్రనాశముచే వనస్థ హరిణములకువలె జీవునకు పరమసుఖము లభించును.

ఏతయోరేకసంస్థానే మృతిరిత్యేవ యా కథా
సాన్యోమ్నయా స్త్రియా భుక్తాధరేతి కథయా సమా. 53

ఈ రెంటిలో నొకటియున్నను దుఃఖమంతయు శమించునట్లుమాట, ఆకాశమున బోవుచున్న శ్రీ భూమిని (మింగివై చెనననుటవంటిదే) యగును.

అకృత్రిమవిరోధస్తౌ యత్ర సంఘటితాపుభా
భారా ఇవ పతన్త్యేన తత్రానర్థ పరమ్పరాః. 54

యుద్ధమొనర్చు వారి మధ్యనున్న మనుజునిపై ఖడ్గ, బాణపరంపరలు పడునట్లు, స్వభావ విరుద్ధములైన ఈ దేహమనంబులెవట చేరియుండునో, యట ఆనర్థపరంపరలు గురియుండును.

మిథో విరుద్ధసంసర్గే రతిమేత్యధమో హి యః
త్యక్తవ్యః స పతద్వాసగ్నిరాశావలేపనే.

55

పరస్పర విరుద్ధస్వభావముగల ఈ దేహమనంబులు రెండును సంబంధపడియుండునట్టి విషయముఖానుభవమందును అసక్తిగలవానిని, అగ్నిసంతప్తజలధానలు నిరంతరము గురియుండు బడబాగ్నియందు పడద్రోయుట మంచిది.

సంకల్పేన మనః దృష్ట్వా శరీరం బాలయతువత్
ఆయురేవాశనాన్యస్తై స్వదుఃఖాని ప్రయచ్ఛతి.

56

బాలుడు పికాచమును కల్పనజేయునట్లు మనస్సు తన సంకల్పముచే దేహమును కల్పించి, జీవితపర్యంత మద్దానిని భోజనముచే తృప్తియొనర్చి తన దుఃఖములను గూడ దానికొసంగుచున్నది.

తైర్దైస్తాపితో దేహో మనో హస్తమథేచ్ఛతి
పుత్రోఽపి హస్తి పితరమతతాయుపదం గతమ్.

57

అట్లు మనస్సుచే నొసంగబడిన దుఃఖములచే శరీరము దుర్వ్యసనముల నేమింతుడు రాగ ద్వేష, శోక, మోహ, పాపాదుల మనంబున నుత్పన్నమొనర్చుచు, తద్వారా దానిని భాధించు జాచుచున్నది. శరీరము మనస్సునుండి యుత్పన్నమగుటచే పుత్రరూపమైనను, బాధాజనకమై ఆతలాయుచదమునొందిన తండ్రిని పుత్రుడుమాడ నధించును గదా!

నాస్తి శత్రుః ప్రకృత్యైవ నచ మిత్రం కదాచన
సుఖదం మిత్రమిత్యుక్తం దుఃఖదా శత్రవః స్మృతాః.

58

స్వతః యొకఁడొకనికి శత్రువుగాని, మిత్రుడుగాని కానేరడు. కాని, సుఖమును గలుగ జేయువానిని మిత్రుడనియు, దుఃఖమును గలుగజేయువానిని శత్రువనియు నందురు.

దేహో దుఃఖాన్యనుభవన్స్వమనో హస్తమిచ్ఛతి
దేహం మనః స్వదుఃఖానాం సంకేతం కురుతేక్షణత్.

59

శరీరము దుఃఖముల ననుభవించుచు తన మనంబును పధించుచున్నది. మనస్సును సంకల్పముచే త్సగుముల దేహమును తన దుఃఖానుభవస్థానముగ యొనర్చుచున్నది.

ఏవం మిథో దుఃఖదయో శ్చిష్టయోః కః సుఖాగమః
ఏతయోర్దేహమనసోర్జాత్యైవాతి విరుద్ధయోః.

60

ఇట్లు పరస్పరదుఃఖదాయకమై, సమ్మిళితమై, స్వభావవిరుద్ధమైనట్టి ఈ దేహమనంబు లుండ నిక మనుజునకు సుఖమెవట?

మనస్యేవ పరిక్షీణే న దేహో దుఃఖభాజనమ్
తత్తయోక్త్యత్యూ నిత్యం దేహోః పి పరిభావతి.

61

మనస్సు నశించు నిక శరీరము దుఃఖభాజనము కానేరదు. అందుచేనది యుత్కటాభిలాషచే మనోవాక్యార్థము జ్ఞాన, శత్యానవంబులై బయలుదేరుచున్నది.

నస్తానప్తమనర్థాయ శరీరం పదమాపదామ్
అలభాత్మవివేకేన మనసా సుప్రజాయతే.

62

మనస్సున కాత్మజ్ఞానము కలుగునంతవఱకు, దేహమును నశింపజేసినను, నశింపజేయుట న్నును అయ్యి (దేహము) ఆపదలకు స్థానభూతమై యనర్థమునే గల్గిజేయుచుండును.

ఏతే మనః శరీరేహి మిథః పీవరతాం గతే
జడరూపే హి వపుషా పయోదసరసీ యథా.

63

జడరూపములగు ఈదేహమనంబులు రెండును మేఘు, తటాకములవలె పరస్పర మొకదానిచే నొకటి వృద్ధికొందుచున్నవి.

మిథో దుఃఖాయ సంపన్నే ఏకరూపే ద్విధా స్థితే
వ్యవహారపరే సార్థం లోకే వార్యనలావిన.

64

ఈదేహమనంబులు పరస్పరవిరుద్ధములై రెండుగనున్నను, ఆభేదాధ్యానముచే యేకరూపమై, పదవక్రియయందు అగ్ని జలంబులవలె, బోగ మోక్షోపాయవ్యవహార సాధనమందు తత్సరము లగుచున్నవి.

చిత్రే త్తయిశి సంక్షీణి దేహో హ్యమూర్తిభో భవేత్
వర్ధమానే తరురివ శతశాఖః ప్రవర్తతే

65

నశ్వరమగు యాచిత్రము సంక్షయమునొంద దేహము సమూలముగ నుచ్ఛిన్నమగును. మనస్సు వృద్ధినింద నదియు వృక్షమువలె శతశాఖాయుతమైవర్ధిల్లును.

క్షీయతే మనసి క్షీణే దేహః ప్రక్షీణవాసనః
మనో న క్షీయతే క్షీణే దేహే తత్తపయోన్మనః.

66

మనస్సు నశించు దేహమును నాననారహితమై క్షయించును. కాని దేహము నశించు మనస్సు నశించదు. అందుచే వివేకాదులచే మనస్సునే నాశ మొనర్పవలెను.

సంకల్పపాదపం తృష్ణాలతం ఛిత్రైవ మనోవనమ్
వితలాం భువమాసాద్య విహరామి యథాసుఖమ్.

67

ఇక్కారణమున, సంకల్పవృక్షసహితమై, తృష్ణాలతాసంయుతమైనట్టి మనస్సును యోగ్యమును చేసింది పరమాత్మయను వికారభూప్రదేశమును బడసి నేను సుఖముగ విహరింతును.

ప్రక్షీయమాణమేవేదం న మనో మనసి స్థితమ్
ప్రశామ్యద్వాసనాజాలం ప్రావృధంత ఇవామ్బుదః.

68

క్షయించుచున్నట్టి మనస్సు యిక తన మనస్వభావమున నెలకొనియుండదు. వాసనాజాలము నశించుటచే వర్షాంతమునది మేఘమువలె నది వినాశము నేపొందును.

ధాతూనాం సంనివేశోఽయం దేహనామా రిపుర్మమ
ప్రక్షీయమాణే మనసి గలత్వేహోఽవతివృత్తు

69

చక్ర, రక్త, మాంస, అస్థి, మేద, మజ్జా, శీర్షాది ధాతువుల రచనావిశేషమేయగు ఈ శరీరము నాకు శత్రువు. మనస్సువశించినమీదట అదియుండినను, లేవన్నను సరే, దానితో నాకట్టి సంబంధమునులేదు.

యదర్థం కిల భోగశ్రీర్వాఙ్మితే స్వకలేవరమ్
తస్యే నాపి న తస్యాహం కోఽర్థః సుఖలవేన మే

70

ఎద్దానికై భోగలక్ష్మి స్వశరీరమును గాంక్షించుచున్నచో, దానితో నాకును నాకద్దానితోను సంబంధమేమియునులేదు. కాన సుఖవేళమతోనైన నాకు ప్రయోజనమేమియులేదు.

నాహం దేహ ఇతి తస్మిన్మృక్తిమాకర్ణయ క్రమే
సర్వాశ్చేష్టసి సత్వేవ శవః కస్మాన్న వల్లతి.

71

నేను దేహమును కాను. ఇందులకై యుక్తిని వినుము. వా ప్రవాదాద్యవయనములన్నియు మన్నను మృతదేహ మేల దర్శనశ్రవణాది వ్యాపారముల నొనర్చుటలేదు?

తస్మాద్దేహోదత్తీహం నిత్యోఽనస్తమితద్యతీః
యః సజ్గం భాస్వతా ప్రాప్య వేద్ధి వ్యోమని భాస్కరమ్.

72

కాన నేను దేహతీతుడను, నిత్యుడను, నిరంతరప్రకాశశీలుడను నగుచును. మఱియు, వ్యాపకస్వరూపమగుటచే హుర్వయండులమందలి నూయ్యునతోగూడ సాంగత్యముంది అట్టి ఆకాశస్థ నూయ్యునిగూడ నెటుంగు చిద్రూపుడనే నేను.

నాజ్ఞోఽహం నచ మే దుఃఖం నానర్థో నచ దుఃఖతా
శరీరమస్తు మావాస్తు స్థితోస్మి విగతజ్వరః.

73

నేనజ్ఞుడనుగాను; నాకు దుఃఖముగాని, ఆనర్థముగాని, దుఃఖత్వముగానిలేవు. ఈ శరీర ముండుగాక, పోవుగాక, నేను మాత్రము సంతాపరహితుడనైయున్నాను.

యత్రాత్మా తత్ర న మనో నేస్త్రియాణి న వాసనాః
సామరాః పరిత్యజ్యై నికటే న మహీభృతః.

74

అత్మయున్నచోట మనస్సుగాని, ఇంద్రియములుగాని, వాసనలుగాని యుండనేరవు. రాజులుండుచోట పాములుండురా?

పదం తదనుయాతోఽస్మి కేవలోఽస్మిఽయామ్యహమ్
నిర్వాణోస్మి నిరంశోస్మి నిరీహణోస్మి నిరీపితః.

75

నేనా బ్రహ్మపదమునుబోధించితిని; నేను కేవలండును; నర్గులమై నే విజయము నొందితిని, నేను కంక్షుడను; నిరదమువుడను; ఏదాన్నియూఞహితుడను.

ఇదానీమస్మ్యసంబద్ధో మనోదేహేఽప్రియాదిభిః
పృథక్కృతస్య తైలస్య తిలైర్విగలనైరివ.

76

నువ్వులనండి నేటుబులుచిన నూనె నువ్వులతోటి సంబంధములేక యుండునట్లు, ఇత్తడి నేను దేహేంద్రియమానసాదులతో సంబంధములేకయున్నాను.

స్వస్మాత్పదపరాదస్మాల్లీలయా చలితస్య మే
పృథక్కృతమతేః కించ పరివారో హ్యయం శుభః.

77

కేపించిన ప్రారబ్ధకర్మ ననుభవించుటయను రీలచే ఉత్తమమగు అత్మపదమునుండి అభాసరూపమున చలించుటనట్టియు, పూర్వవాసనలనుండి నేటుగావింపబడిన బుద్ధిగల్గినట్టియు నాకీదేహేంద్రియాదులను నుపరివారము విసోదార్థమే యగును.

స్వచ్ఛతోద్భితతా సత్తా హృద్యతా సత్యతా జ్ఞతా
ఆనన్దితోపశమితా సదా చ మృదుభాషితా.

78

పూర్ణతోదారతా సత్యా కాన్తిమతైకతానతా

సర్వైకతా నిర్భయతా క్షీణద్విత్వవికల్పితా.

79

నీత్యోదితాః సమాః స్వస్థాః సుద్ధర్మః సుభగోదయాః

మమైకాత్మమ తేర్నిత్యం కాంతాహృదయవల్లభాః.

80

స్వచ్ఛత్వము, పూర్ణకామత్వము, అత్మసత్త, రమణీయత్వము, అత్మజ్ఞానము, ఆనందము, .. పశమము, సదాచారము, మృదుభాషిత్యము, పూర్ణత్వము, నిర్లోభత్వము, ఆనాధితస్వభావము, ప్రకాశత్వము, నిరంతర ప్రకృత్యైకత్వము, సర్వాత్మైకత్వము, నిర్భయత్వము, ద్వైతరూపిత్యము, వికల్పరూపిత్యము - ఇవన్నియు నిరంతరాత్మీయముగల్గి, సదుమై, స్వస్థమై, సౌభాగ్యయుక్తమై, అత్మత్వమగు ఏకాత్మబుద్ధితే దనరు నాకు ప్రాణిశిక్షులగుదురు.

సర్వథా సర్వదా సర్వం సర్వస్మిన్సంభవత్యతః

సర్వం ప్రతి మమ క్షీణే వాఙ్మనాఙ్మనో నుఖానుభౌ.

81

సర్వదా సర్వవిధముల సమస్తమునను సర్వము కల్పనచే సంభవమగుటచే, రాగద్వేషములు తత్ఫలరూపములగు సుఖదుఃఖములు నాకెల్లడల సంతృప్తియమొందినవి.

విగతమోహతయా విమనస్తయా

గతవికల్పన చిత్తతయా స్ఫుటమ్

ఉపరమామ్యహమాత్మని శీతలే

ఘనలవః శరదీన నభస్తలే.

82

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే నాల్గికియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే

మూపశమప్రకరణే ఉద్ధాలకవిచారవిలాసో నామ త్రిపఞ్చశః

సర్గః ॥ 53 ॥

అజ్ఞానమనంబులు రహితమగుటచేతను, వికల్పయుక్తమగు చిత్తము నశించుటచేతను నేనిప్పుడు ప్రత్యక్షముగ దృశ్యభాతమంతయు త్యజించి శరత్కాలమందు శీతలాకాశమునందు మేఘమువలె అత్యయందు విశ్రాంతిగానుచున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

ఉద్దాలక విచారవిలాసమును త్రిపంచాశ

సర్గము || 53 ||

చ తుః ప ఇచ్చా శః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

ఇతి నీర్ణయ తతయా ధియా ధవలయా మునిః

బద్ధ పద్మాసనస్థా వర్ధోన్మీలితలోచనః.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:—నిర్మల, ఉదారబుద్ధిచే ఉద్దాలకముని పైవిధమున నిర్ణయించి పద్మాసనము వైచిగాని అగోన్మీలితనేత్రుడైయుండెను.

ఓమిత్యేతత్పరం బ్రహ్మ నిర్ణయ స మునిస్తదా

ఓంకారోచ్చారితో యేన తేనాత్మం పరమం పదమ్.

2

ఓంకారమకరోత్తార స్వరమూర్ధ్వగతధ్వనిమ్

సమ్యగాహతలాఙ్గాలం ఘట్టాఘట్టామివారవమ్.

3

ఓముచ్చారయ తస్తస్య సంవిత్తత్యే తదున్మథే

యావదోంకారమూరసే వితతే విమలాత్మని.

4

ఓంకారమే పరబ్రహ్మము. కాన, అట్టి ఓంకారమునుచూచుచునాడు ఉత్తమముగ అహ్మ పదమునొందునని నిశ్చయించుకొని ఆ యుద్దాలకముని దీర్ఘఘంటానివాదమువలె ఉచ్ఛ్వసమున ప్రణామము నుచ్ఛరింపసాగెను. మఘన్నావాదముందు, ప్రణవశరముగు అర్ధచంద్రాకారమువలె యుపరమమున నభివ్యక్తమగు వ్యాపక నిర్మల ఆత్మరూప పరబ్రహ్మమున ఓంకారవృద్ధిః, శీత వైరివ్యము, హృత్కజీవవైరివ్యము యంతఃపఞ్చభిముఖములు గాకయుండెనో అంతఃపఞ్చభిముఖములు సుచ్ఛరించుచు నే యుండెను.

సార్థత్రయంశాత్మమాత్రస్య ప్రథమేంద్రే స్ఫుటాగవే

ప్రణవస్య సమాక్షుభ్ధప్రాణారణితదేహకే.

5

రేచకాభ్యాఽఖలం కాయం ప్రాణనిష్క్రముణాక్రమః

రిక్తీచకార పీతామ్బురగస్య ఇవ సాగరమ్.

6

అతిష్ఠత్రాణపవనశ్చిద్రసాపూరితామ్బురే

త్యక్తదేహః పరిత్యక్తనీడః ఖగ ఇవామ్బురే.

7

హృదయాగ్నిర్జ్వలజ్జ్వలో దదాహ నిఖలం వపుః

ఉత్పాతపవనోద్భూతో దావః శుష్కమివ ద్రుచుమ్.

8

అకార, ఉకార, మకార, అర్ధచంద్రాకారతో గూడిన ప్రణవముయొక్క ప్రథమాంశమగు అకారము నుచ్ఛ్వసమున నుచ్ఛరించుటచే సంక్షుభమైనవియు, బాహ్యప్రదేశమునకు జననద్యుక్తములైనవియునగు వాయువులచే వాని దేహము శబ్దసహిత మైనర్వబడ రేచకమను ప్రసిద్ధప్రాణ నిష్క్రమణక్రియ శరీరమంతను, అగ ద్యుబుషి సముద్రమువలె, రిక్తమైనర్వపు. అట్లు దేహము పవన, ఉచ్ఛవన వాయువు చిద్రసపూరితమై, గూటినిపడదిన పక్షివలె బాహ్యకాశముననుండెను. ఇట్లు, ఉత్పాతవాయుజనితమగు దావాగ్ని శుష్క వృక్షమును దహించులాగున, జాజ్వల్యమానమై వాని హృదయమందలి అగ్ని దేహమంతను భస్మీభూతమైనర్వపు.

యావదిత్థమవస్థైషా ప్రణవప్రథమక్రమే

బభూవ న హతాదేవ హతయోగో హి దుఃఖదః.

9

ఇట్టి స్థితియంతయు ప్రణవముయొక్క ప్రథమక్రమ భావనచే కలిగినది గాని హతయోగముచే గాదు. ఏలన, హతయోగము మిగుల దుఃఖప్రదమైనది.

అథేతరాంశావసరే ప్రణవస్య సమస్థితౌ

నిష్కమ్పకుమ్భకో నామ ప్రాణానామభవత్రమః.

10

న బహిర్నాస్తరే నాథో నోర్ధ్వే నాశాసు తత్ర తే

సంక్షోభమగమన్ప్రాణా అపః సంస్తమ్భితా ఇవ.

11

దగ్ధదేహపురో వహ్నిః శశామాశనివత్రణాత్

అదృశ్యత సితం భస్మ శరీరం హిమపాఙ్గరమ్.

12

యత్ర పూరకశయ్యాయాం సుప్తానీవ సుఖోచితమ్

శరీరాస్తీని లక్ష్మ్యస్తే నిష్పన్నాని సితాని చ.

13

తద్భస్మ పవనానీతం సాస్థి వాయురయోజయత్

స్వదేహే భృశముత్సన్నే త్రినేత్రవ్రతవాసివ.

14

తచ్ఛ్లాపవనోద్ధూతమావృత్త్య గగనం క్షణాత్

శరదీవాభ్రమిహికా క్వాపి భస్మాస్తీమద్యయా.

15

యావదిత్థమవస్థైషా ప్రణవస్యాపరే క్రమే

బభూవ న హతాదేవ హతయోగో హి దుఃఖదః.

16

పిదప ప్రణవముయొక్క ఉకారోచ్చారణ సందర్భమున ప్రాణముల సమస్థితియందు నిశ్చలకుంభకమను ప్రసిద్ధప్రాణక్రియ జరిగెను. అత్రతే నాసికోరంధ్రముగందు వాయువు నిరోధింపబడిన జలమువలె, బయటకుగాని, లోపలికిగాని, కిందకుగాని, పైకిగాని పోజాలక సంక్షుభితమయ్యెను. శరీరనగరమును భస్మ మొనర్చునట్టి అగ్ని మొత్తపువలె కణములలో శాంతింప, మంచునంటి గౌరవశరీర

భక్తముకాన్పించె. అప్పుడు శ్వేతవర్ణశరీరపు అంజులు సుఖదాయకమగు కర్పూరపరాగనిర్మిత శయ్యపై చేష్టారహితములై పడియున్నట్లు గోచరించుచుండెను. మహావాయువుచే యూర్ధ్వభాగము నగు గొంపోబడిన ఆ అస్థినహితమగు భస్మమును శివునివలె భస్మవ్రతధారియైన ప్రచండపవనము తాకును వలె మిగుల కృశించిన తన దేహముపై ధరించెను. అట్లు ప్రచండపవనోద్భూతమగు యూర్ధ్వము త్తణములో నాకసమును వ్యాపించి, శరత్కాలమున మేఘజనిత హిమమువలె యెటునో అన్యశ్యమయ్యెను. ఈ స్థితియంతయు ప్రణవముయొక్క ద్వితీయక్రమమున, భావనచే యేర్పడి నదిగాని హతయోగముచేకాదు. ఏలన, హతయోగము మిగుల దుఃఖప్రదమైనది.

- తతస్త్రుతియావసరే ప్రణవస్యోపశాన్తిదే
పూరణాత్పురకో నామ ప్రాణానామభవత్రైమః. 17
- అస్మిన్నవసరే ప్రాణాశ్చేతనామృతమధ్యగాః
వ్యోమ్ని శీతలతామియ్యుర్నిమసంస్పర్శసుందరీమ్. 18
- క్రమాద్గగనమధ్యస్థాశ్చన్ద్రామణ్యలతాం యయుః
గూమా గగనకోశస్థాః శీతలామ్బుదతామివ. 19
- కలాకలాపసంపూర్ణే తే తస్మింశ్చన్ద్రామణ్యలే.
పుణ్యరాశావివాహూర్లే రసాయన మహార్ణవే. 20
- రసాయనమయా ధారాః సంపన్నాః ప్రాణవాయవః
మణియప్తీసమాకారా జాలేష్విన్దోరీవాంశవః. 21
- సా పపాతామృతాధారా శేషే శారీరభస్మని
రసాయనీ హరశిరఃపతితేవ సురాపగా. 22
- ఉదభూదిన్ద్రబిమ్బాభగ చతుర్బాహువపుస్తయా
ప్రస్ఫురన్ద్రాదభేః పారిజాత ఇవ ద్రుమః. 23
- ఉద్దాలకశరీరం తన్నారాయణతయోదితమ్
ప్రఫుల్లనేత్రవక్త్రాబహుబభౌ దీప్తిసుందరమ్. 24
- రసాయనమయాః ప్రాణాస్తచ్చరీరమపూరయన్
సలితాఘా ఇవ సరో వృక్షం మధురసా ఇవ. 25
- అంతః కుణ్డలినిం ప్రాణాః పూరయామాసురాదృతాః
చక్రానువర్తప్రసృతాం పయాంసీవ సరిద్వరామ్. 26
- ప్రకృతస్థం బభూవాస్య తచ్ఛరీరం ద్విజన్మనః
ప్రావృట్ శరీరవిగమే ధౌతం తలమివావసే. 27

పిమ్మట శాంతిదాయకమైన ప్రణవముయొక్క తృతీయక్రమమునందు వాయువును పూరించుటచే, పూరకమును క్రియజరిగెను. అత్రటి జీవచైతన్యమృతమధ్యమందలి ప్రాణసమాహము హింసస్పర్శచేవలె బాహ్యకాశమున శీతలత్వమునొంది, ఆకాశమందలి ధూమము శీతాన్యభావముగల

మేఘరూపము బడయునట్లు, క్రమముగ గగనమధ్యముననున్న చంద్రమండలత్వమునొందెను. అమృత ప్రాప్తపూర్ణమును, పుణ్యరాశినదృశ్యమును, అమృతమయ మహాసముద్రమునగు ఆ చంద్రమండలమున, గృహోపరిభాగమందలి రంధ్రముగుండ ప్రసరించు చంద్రకరీణము స్ఫటికమణియు క్తదండాకారమగునట్లు, ఆ ప్రాణవాయువులు అమృతమయ శరీరములయ్యెను. వాయువుచే గొంపోబడి మిగిలిన దేహభస్మముపై, మహాదేవుని శరంబుపై గంగానదివలె, అమృతధార కురిసెను. అప్పుడు, దేహిహింసవగు మందరపర్వతసహితసముద్రమునుండి పారిజాతవృక్షనావిర్భవించినట్లు, చంద్రమండలమున శోభాయమానమగు చతుర్భుజధారి (విష్ణు) శరీరము ప్రకటితమయ్యె. విష్ణుభగవానుని చంద్రవలె నుదయించినదై, వికసిత సేత్ర, ముఖకమలములచే శోభితమై, దీప్తిచే నతిసుందరమై, పూర్వ నాయుద్ధాలకుని దేహము మిగుల శోభను వడసెను. జలప్రవాహము తలాకమునువలెను, వసంత శిరసము వృక్షమునువలెను, ఆ అమృతమయప్రాణము లాయుద్ధాలకుని శరీరమును నింపెను. సుదులుగలిగి ప్రవహించు గంగానదిని జలప్రవాహము పూరించునట్లు, లోనున్న కుండలిని అత్యాదరమున నాయమృతమయప్రాణములు నింపెను. శరవృక్షమందలి అంతిమవృక్షిచే కడుగబడినదై, శిశుముగ యెండి వర్షాకాలమందలి తన కలుషితాకారము నశించుటచే భూమి ప్రసన్నమును, నిర్మలమునునై యాత్రోపయుక్తమగు చందమున, దహన, ప్లవనాది (అమృతమయాది దశల) భావనలచే, శుద్ధమైన అయుద్ధాలక బ్రాహ్మణుని శరీరము పాపరహితమగుటచే, ప్రస్తుతమొనర్చు సమాధి క్రియకు తగినదాయెను.

- అథపద్మాసనగతః కృత్వా దేహే స్థితిం దృఢమ్
అలాన ఇవ మాతేజం నిబద్ధ్యేన్ద్రియ పఞ్చకమ్. 28
- నిర్వికల్పసమాధ్యర్థం వ్యవసాయముపాదదే
స్వభావం స్వచ్ఛతాం నేతుం శరత్కాల ఇవామలమ్. 29

పిదప, పద్మాసనమున గూర్చుని శరీరమును శుద్ధమొనర్చి, కట్టుకంటమున గజమును వలె పంచేద్రియములను బంధించెను. తదనంతరము నిర్వికల్పసమాధినిమిత్రము తన స్వభావము (మనము)ను శరత్కాలమువలె వినిర్మలమొనర్చుటకై అయుద్ధాలకముని యత్నించెను.

- ప్రశాంత వాతహరిణిమాశాదిగణగమినమ్
చింతయా హృదయం నిన్ద్యే దూరాద్రజ్జ్వేవ కీలకమ్. 30

ఆశ, తృప్తి, లోభాదులవైపునకుజనునట్టి తన స్వభావమును, పశ్రాంతప్రాణమును హరిణయుక్తమగు తనచిత్తమును శుద్ధమొనర్చుటకై ఆతడు ప్రయత్నించెను. కాని, దృఢముగ నాటబడిన అశ్వబంధన కీలకాదులు వాటికి తగిల్చియుండు త్రాళ్లచే యాడ్వబడులాగున, పుత్ర దారాగృహదుల చింత నానిచిత్తమును దూరముగ లాగివైచెను.

- ధావమానమథో మత్తం చిత్తం విమలమాకులమ్
బలాత్సంరోధయామాస సేతుర్జలమివ ద్రుతమ్. 31

అట్లు విషయములవైపునకు పరుగిడు మడించిన వ్యాకుల చిత్తమును శునిర్మలమొనర్చి, ప్రవాహోన్ముఖ జలమును సేతువువలె, బలపూర్వకముగ యాతడు నిరోధించెను.

నిమిమీల దృశావర్ణం పరిపక్ష్మలపక్ష్మకే
నిస్పృహతారామధురే సంధ్యాకాల ఇనామ్బుజే. 32
సౌమ్యతామనయన్మనీ ప్రాణాపానజవం ముఖే
శ్వసనం శ్రేయసే దేశే ప్రశస్తే సమయో యథా. 33

పక్షములవలె ఇరువైపుల రెప్పుడుగల్గి, చలింపని కనబొమ్మలతో గూడినవై సంధ్యా కాలమువలె సుందరముగనున్నట్టి తన రెండుశేత్రముల నాతడంత యర్థవిమిలితమొనర్చెను. చక్ర పర్వల జన్మాదులకు నిమిత్తభూతమగు ప్రకృత్యమయములందు గగచ్ఛేయమునకై, కుభదూచకముగ ఆ దేశపువాయువు శీతల, సుగంధిత మొనర్చబడునట్లు, మానవతధారియగు ఉద్ధాలకుడు ప్రాణాపానవేగముచే ముఖమందు ప్రకాంతతను బడసెను.

తిలేభ్య ఇవ తైలాని పృథక్ చక్రే ప్రయత్నతః
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియాథేభ్యః కూర్మోఽజ్ఞానీన గోపయన్. 34

మవ్యలనుండి నూనె వేటుగావింపబడునట్లు యింద్రియములను విషయములనుండి వేటు బజచి తాచేలు తన యంగములనువలె వాటిని తన యందివిమృశింపెను.

బాహ్యస్పర్శానశేషేణ జహకా దూరే స ధీరధీః
సహసా కుణ్డకచ్ఛన్నో మణిహారత్విషో యథా. 35
విలీనానాస్తరాంశ్చక్రే స్పర్శానుజ్ఞిత దర్శనాత్
రసాన్విటపకోశస్థాన్కార్గశీర్ష ఇవ ద్రుమః. 36

చిన్నకుండయందుంచి మూయబడిన మణి, దూరమున ప్రసరించు తన దీప్తికిరణములఁ ద్యజించునట్లు ధీరబుద్ధియగు నాతడు బాహ్యవిషయములను దూరముననుండియే తస్సగ త్యజించి వైచెను. మార్గశీర్షమందు వృక్షము రసముల తనయందు లీనమొనర్చుకొనునట్లు ఆత్మతత్వదర్శనముచే మనోవాసనానూపములగు విషయముల నాతడు తనయందు అయిపటమొనెను.

రురోధ గుదసంకోచాన్న వద్వారానిలానథ
ముఖసంస్థితః కుమ్భో రన్ధ్రకోశానివేతరాన్. 37

ముఖము బాగుగ దిగియగట్టిన జతిపూరిత ఘటము వాయుప్రవేశములేమి అన్యధాద్రుమల నిరోధించునట్లు కాలిమడమచే గుదస్తంభనమొనర్చి వనద్వారములందలి వాయువుల నాతడు నిరోధించెను.

స్వాత్మరత్నప్రకాశాఢ్యాం స్పృష్టాం కుసుమలాఞ్ఘితామ్
దధార కంధరాం ధీరో మేరుః శృంగిఖామిన. 38

ఆత్మరత్నప్రపూర్ణమై రజోగుణతమోగుణాభావముచే స్వచ్ఛమై ప్రసన్నమై ముఖకమల చిహ్నితమైనట్టి కంఠమును సుమేరువర్యతము తన శిఖరమును దరించునట్లు యాతడు ధరించెను.

బభార హృదయాకాశే మనః సంయమమాగతమ్
విస్మయాత ఇనోన్మత్తం గజం యుక్తి వశీకృతమ్. 39

శరన్నభోవదాసాద్య నిర్మలామతిసౌమ్యతామ్
జహార పరిపూర్ణాభేర్నిరావృతస్యాచలాం శ్రియమ్. 40

సమాధ్యభిముఖమును, ధారణాదియుక్తులచే పశీకృతముననగు తన మనస్సును, వింధ్యా ద్రికంధకము మదపుటేనుగనువలె తననృదయాకాశమున ధరించెను. మఱియు శరదా కాళ వైర్మల్యమువలె సౌమ్యత్వమును బొంది, వాయురహిత పూర్ణసముద్రముయొక్క నిశ్చల శోభను గూడ హరించెను.

దుధానాతి వికల్పాఘాన్ప్రతిభాసముపేయుషః
పురః పరిక్కురద్రూపాన్మృత కానివ మారుతః. 41

ఆగచ్ఛతో యథాకామం ప్రతిభాసాన్మునః పునః
అచ్ఛినన్మనసా శూరః ఖడ్గేనేవ రణే రిపూన్. 42

సమ్యుఖమున నున్న మరకములను వాయువు యెగురగొట్టునట్లు బ్రహ్మకారవృత్తులను మధ్య మధ్య విచ్ఛేదన్న మొనర్చు విపరీతభావనఁగూర్చిన వికల్పసమాహముల నాతడు తొలగించి వైచెను. మఱియు వీరుడు తనఖడ్గముచే రణరంగమున శత్రువుల దునుమాడునట్లు మఱల మఱల యంతురించు వికల్పముల నాతడు విచ్ఛిన్నమొనర్చెను.

వికల్పాఘే పరాఘానే సోఽపశ్యద్ధృదయామ్పరే
తమశ్చన్నవివేకార్కం లోలకజ్వలమేచకమ్. 43

తమపున్యాన్తరూమాస సమ్యక్సాన్విత వివస్వతా
సమ్యగ్జ్ఞానోదితేనాశు పవనేనేవ కజ్వలమ్. 44

తమస్యుపరతే కాన్తం తేజఃపుజ్జం దదర్శ సః
శార్వరే తిమిరే ఛాన్తే ప్రాతఃసంధ్యామివామ్బుజమ్. 45

తల్లులావ స్థలాబ్జానాం వనం బాల ఇవ ద్విషః
అపిబచ్చాప్యస్పృహూరం వేతాల ఇవ వేగతః. 46

వికల్పజాలము నశింప యాతడుః హృదయాకాశమున, కాటుకవలె నల్లనై తమోగుణప్రేరితమగు అంధకారముచే నాచ్ఛాదితమైనట్టి వివేకసూర్యుని గాంచెను. కాని సత్వగుణాభివృద్ధివంజ నితమగు ఉత్తమజ్ఞానముచే నుదయించిన విశుద్ధమనస్సును నూర్చునిచే, ప్రకాశముమాడ్కి అన్యంధకారమునుగూడ నశింపజేసెను. రాత్రియందలి చీకటి నశింప ప్రాతస్సంధ్యను కమలము వీక్షించు పగిది తమోగుణరూప యంధకారము నశింప యాతడు రమణీయ తేజఃపుంజమును దర్శించెను. ఆ తేజఃపుంజము స్థలకమలవనము (రజోగుణవృత్తినమూహము)ను గజశిరోరమువలె ఛేదించి, బేతాలనువలె రక్తప్రవాహము (రజోగుణధార)ను వేగముగ మింగివైచెను.

తేజస్యుపరతే తస్య ఘూర్ణమానం మనో మునేః
నిశాబ్జవదగాన్నిద్రాం లోలం క్షీబవదేవ వా. 47

మేఘమాలామీన మరుద్వాల్మలో నీలాజ్ఞీమీన
యామీనీమీన తీక్షాంశుస్తామస్త్యాశు లులావ సః. 48

ఆతేజస్సు యువశమింప, నిద్రాతంగములచే చంచలమై భ్రమణిలమై యొప్పు ఆమునీం
ద్రుని మనంబు, నికాకాలపు కమలమువలెను, మద్యపానముచే మత్తైక్కిన మనుజునివలెను నిద్రను
నొందెను. కాని యానిద్రను కూడ, విచేకబ్రబోధముచే నాతడు, మేఘపంక్తిని వాయువువలెను,
నీలకమలసరస్సును గజమువలెను, రాత్రిని సూర్యునివలెను, శీఘ్రముగ విసప్తముజేసెను.

నిద్రావ్యచగిమే తస్య భావయామాస తన్మనః
వ్యోమశ్యామలదృగ్మర్త్యభసీవ శిఖణ్ణికాన్. 49

పయోద ఇవ తాపిచ్ఛం నీహారమివ మారుతః
దీపస్తమ ఇవాచ్ఛాత్య తదప్యాశు మమార్జ సః. 50

వ్యోమసంవిది నష్టాయాం మూఢం తస్యాభవన్మనః
నిద్రాయాంతు విలీనాయాం మైత్రేయ మదవానివ. 51

మోహమప్యేవ మనసస్తం మమార్జ మహాశయః
యామీనీజనితం జాడ్యం భువనాదిన భాస్కరః. 52

తతస్తేజస్తమోనిద్రామోహాది పరివర్జితమ్
కామప్యవసామాసాద్య విశ్రామ మనః క్షణమ్. 53

విశ్రమ్యాశు పసాతాజ్ఞం సంవిదం విశ్వరూపిణీమ్
సేతురుద్ధం సరోవారి ప్రతీపం స్వమివాస్పదమ్. 54

అట్లు నిద్రను నశింపజేసిన వెనుక వానిమనస్సు, సూర్యాగ్రహములు నీలాకాశమును
జూచువాడు వెనుకకన్నులవంటి కల్పితపదార్థముల గాంచునట్లు, వివిధవాసలచే పరికల్పితం
లైన రూపముగల సూర్యమును భావించెను. కాని మేఘము మాలతీపుష్పమును, వాయువు
మంచును, దీపమంధకారమును నశింపజేయునట్లు, ఆశదాయకాశమునున్న తొలగించినైచెను.
అట్లాయాకాశజ్ఞానము నశించినపిదప, నిద్రాంతమందలి మదిలోన్న త్తనిభంగి విమూఢుడయ్యెను. ఉదా
రచిక్కుడగు నాయుద్ధాలకుడంత, రాత్రియందలి యంధకారమును సూర్యుడు బ్రహ్మాండమునుండి
తొలగించు విధమున, యామనోమోహంబును గూడ తొలగఁగ్రోచె. తదుపరి తేజ, తమ, నిద్రా
మోహాది రహితమై వాని మనస్సు వాగగోచరమగుస్థితి (నిర్వికల్పసమాధి)ని బొంది క్షణకాలము
విశ్రమించె. అట్లువిశ్రమించి మఱల వెంటనే, కాలవద్యారా ప్రవహించు తటాకజలము నిరో
ధంపబడ మఱల స్వస్థానమగు తటాకమునే జేరునట్లు వాని మనస్సు బాహ్యప్రపంచవృత్తికి
మరలెను.

చిరానుసంధానవశాత్స్వదనాచ్ఛ స్వసంవిదః
తతశ్చిన్మయతామాగాడ్ధేయ నూపురతామివ. 55

తదనంతరము, మువర్ణము నూపురత్వముఁ జెందునట్లు చిరకాలానుసంధానముచేతను,
సమాధియందలి ఆత్మానంద రసాస్వాదనముచేతను యాతడు చిద్రూపత్వమును బడసెను.

చిత్తత్వమథ సంత్యజ్య చిత్తం చిత్తత్వతాం గతమ్
అన్యదేవ బభూవాశు పజ్జః కుమ్భస్థితో యథా. 56

చేత్యం సంత్యజ్య చిచ్ఛుద్ధా చిత్తానమాన్యమథాయయా
త్యక్తవీన్యాది భేదోఽభిర్వాః సామాన్యమివైక ధీః. 57

పిదప వానిచిత్తము తన చిత్తత్వమును వదిలి, చిద్రూపత్వము నొంది నీరెండిన పిదప
అందలి బురద ఘటమునకుంటుకొని ఘటరూపత్వమునొందునట్లు, శీఘ్రముగ అన్యకారము బడ
సెను. ఆపిమ్మట, వృత్తిగతచేతస్యము తన విషయాకారమును దృఢించి, తరంగాది భేదముల వీడి
సముద్రము జలసామాన్యస్థితి నొందునట్లు, సర్వవృత్తులకును సాక్షియైపట్టి చిద్రూపత్వము నొందెను.

త్యక్త భూతౌఘమననం తతో విశ్వంభరం మహత్
చిదాకాశం తతః శుద్ధం సోఽభవద్బోధమాగతః. 58

తత్ర ప్రాపదధానస్తం దృశ్యదర్శనవర్జితమ్
అనస్తము త్రమాస్వాదం రసాయనమివార్ణవమ్. 59

ఆనంతరము, ఉద్ధాలకుఁడా సమాధిద్వారా తత్వసాక్షాత్కారరూపమగు ప్రబోధము
వడసి, సర్వప్రపంచాధిస్థానమును, దైవతరహితమును, శుద్ధమును, మహత్తరమునునగు చిదాకాశ
రూపమునొందెను. మఱియు నట్టి స్థితియందు దృశ్యదర్శన వర్జితమును, బ్రహ్మాదులచే నాస్వాదిత
మును, సర్వవిషయసుఖలేశముల కాధారభూతమును, సముద్రతుల్యమును నగు ఆనందముఁ
బొందెను.

శరీరాత్సమవేతోఽసా కామప్యవనిమాగతః
సత్తాసామాన్యరూపాత్మా బభూవానన్దసాగరః. 60

తెన్నగ పరిశుద్ధమైన శరీరముగల్గి, పృథివీరూపమువడసిన యానందసాగరని పగిది
చెన్నొందుచు యుద్ధాలకుడంత పరమాత్మయొక్క సత్తాసామాన్యరూపత్వము నొందెను.

ద్విజచేతన హంసోఽసావాన్దసరసి స్థితః
అతిష్ఠచ్ఛరదచ్చే ఖే కలాపూర్ణ ఇవోదుపః. 61

బభూవానాతదీచాభో లిపికర్పార్యితోపమః
వీతవీత్యన్యుధిప్రఖ్యా వృష్టమూకామ్బుద స్థితిః. 62

అబ్రాహ్మణుని జీవచైతన్యమును హంస అనందసరోవరమున స్థితిగల్గి శరత్కాల నిర్మలా
కాశమున పూర్ణచంద్రునివోలె శోభించెను. అత్తటి యాతడు గాలిలేని స్థలమందలి దీపమువలెను,
భిత్తిపై లిఖించిన చిత్రమువలెను, తరంగరహిత సముద్రమువలెను, అంతిమవృష్టిగావించి యూర
కుండు శరత్కాలమేఘమువలెను నిశ్చలముగ నుండెను.

అతైతస్మిన్మహాలోకే తిష్ఠన్నుద్దాలకశ్చిరమ్
అవశ్యద్వోమగాన్విధానమరానపి భూరిశః. 63

అగతాని విచిత్రాణి సిద్ధిజాలాని చాభిరః

శక్తార్కపదదాత్యుణి సీరన్యాన్యపురోగతైః.

64

తాని నాదరూపాచక్రే సిద్ధివృద్ధాని స ద్విజః

గమ్భీరమతిరక్షుభో విలాసానివ శైశవాన్.

65

సిద్ధులు యావహాప్రకాశమున ఉద్దాలకుడు చిరకాలము ఆకాశచారులగు సిద్ధులను, అనేక దేవతలను గాంచెను. అప్పురాదిగణములచే పరివేష్టితుడగు ఇంద్రునియొక్కయు, సూర్యుని యొక్కయు పదపులనిచ్చునట్టి విచిత్రములగు పెక్కు సిద్ధులు వాసికడకు పుడేతలెంచెను. కాని, గంభీరచేతస్కుడగు, ఉదారచిత్తుడగు మనుజుడు బాలురక్రిడనాదరించనట్లు, అబ్రహ్మణుడొక సిద్ధుల నాదరింపకుండె.

సిద్ధిసార్థమసాదృత్య తస్మిన్నానందమద్ధిరే

అతిష్ఠదథ మన్యాసాన్నికతైర్ల ఇహోత్తరే.

66

జీవన్ముక్తపదం తత్తద్యావత్సంప్రాప్తవాన్విజః

తత్ర సిద్ధాః సురాః సాధ్యాః స్థితా బ్రహ్మహరదయః.

67

ఆనందే పరిణామిత్యాదనానందపదం గతః

నానందే న నిరానందే తతస్తత్సంవిదాబభౌ.

68

అట్లు సిద్ధుల నిరాకరించి యాబ్రాహ్మణుడు సమాధియను ఆనందమందిరమున ఉత్తరాయణ దిక్కుమన నూర్యునినర ఆఱునెలల పర్యంతముండెను. అప్పుడు సిద్ధసాధ్యబ్రహ్మదులు వసించునట్టి సర్వోత్కృష్టమగు జీవన్ముక్తిపదమున (సప్తమభూమికయందు) యాతడు ప్రతిస్థితుడయ్యెను. మఱియు పూర్ణానందయుతమగు ఆత్మానందయుపద నాతడు పొందెను. కాన వాని ఆత్మచైతన్యము తుండవిషయానందమునగాని, దుఃఖమునగాని లేనిదై స్వప్రకాశమగు తన పూర్ణ స్వరూపమునచే యుండినదై శోభించెను.

క్షణం వర్షసహస్రం వా తత్ర లభ్యా స్థితిం మనః

రతిమేతి న భోగౌఘే దృష్టస్వర్గ ఇవావనా.

69

క్షణకాలమైనను లేక నేడునంతర్వాయులైనను, అట్టి సమాధియందలి ఆనందస్థితిని బొందినవాని మనస్సు, స్వర్గవిభవము గాంచినవాడు భూలోకసుఖమున (ప్రీతిగల్గియుండనట్లు, యిక విషయభోగములందు ప్రీతిలేనిదై యుండును.

తత్పదం సా గతిః శాస్తా తచ్ఛ్రేయః శాశ్వతం శివమ్

తత్ర విశ్రాంతిమాప్తస్య భూయో నో బాధతే భ్రమః.

70

అట్టి నిర్వికల్పసమాధియందలి బ్రహ్మానందసుఖమే పరమపదము. అదియే శాంతగతి. అదియే నిత్యశ్రేయము. ఏలన, అప్పుడు విశ్రమించినవాని నిక భ్రమయెన్నటికిని బాధించదు.

తత్పదం సాధవః ప్రాప్య దృశ్యదృష్టిమిమాం పునః

నాయూన్తి ఖదిరోద్యానం లబ్ధచైత్రధా ఇన.

71

సాధువులట్టి యున్నతపదమునొంది, నందనవనమున తేగినవాడు కంటకవృక్షములుగల యుగ్ధానవనమునకు రానట్లు మఱల దృశ్యదృష్టియందు ప్రవేశింపక యుండురు.

తాం మహానన్దపదసిం చిత్రాదాసాద్య దేహింః

దృశ్యం న బహు మన్యస్తే రాజానో దీనతామివ.

72

శ్రవణ, మనన, సమాధులద్వారా శుద్ధచిత్తులై, అమృతానంద పదవినిబొంది, రాజులు దీనత్వము నధికముగ నలంపనట్లు, జీవులీదృశ్యప్రపంచము నధికముగ యెంచకుదురు.

చేతస్తత్పదవిశ్రాంతం బుద్ధం దృశ్యదశాం ప్రతి

కదాచోద్భవమామూతి నాయూ త్యేవాథవానఘ.

73

పాపరహితుడగు నోరామా! అట్టి ఆత్మపదమున విశ్రాంతినిబొందిన ప్రబుద్ధచేత స్కుడు, యితరులెంతో ప్రయత్నించిననే సమాధియందలి పుష్కతానందశత మున్ను. (ఇది ఆఱునెలలమిక యుండున్నవాని స్థితి.) కాని అట్లు ప్రయత్నించినను యేడన భూమికయందున్నవాడు పుష్కతానందశత రాక యేయుండును

ఉద్దాలకోఽత్రవశ్యా సాన్మూరోత్పాదిత సిద్ధిభూః

ఉపిత్తస్త్విస్త్విత్తామ్భాదకోశాదరో మధావివ.

74

ఉద్దాలకుడు సిద్ధులన్నిటిని దూరముగా పారగ్రోలి ఆఱునెలలమికట్టి సమాధిస్థితి యుండేయుండి, చైత్రమానమున మేఘమగ్ధమునుండి సూర్యుడు వివర్ణకుడగు వందిమున పుట్టా నమును బడసెను.

దదర్శ సంప్రబుద్ధాత్మా పునః పరమ తేజసః

ప్రణామలాలసాః స్నిగ్ధాశ్చన్ద్రబిమ్బవపుర్ధరాః.

75

రమణీకారమందారరేణుభ్రమగచామరాః.

స్ఫురత్పతాకాపటలా ద్యువిమానపరమృరాః.

76

అస్పదాదీన్మునీందర్శపవిత్రాఙ్గరామ్బుజాన్

విద్యాధరీభిరవ్రితాన్విద్యాధరపతీనపి.

77

ప్రబుద్ధుడగు వాయుద్దాలకుడంత పరమ తేజసంపన్నులను, ప్రణామేచ్ఛచే స్నేహయు తులై యున్నవారును, చంద్రబింబమాన దేహులునునగు దేవతలను, శ్వేత మందారపుష్పరేణువులచే గప్పబడిన భ్రమర, చామరయుతులును నగు దేవతాశ్రీలను, పతాకములుగల విమానములను దర్శించే పవిత్రములైన కరకమలములుగల అస్పదాది మునులను, విద్యాధరీగణులచే నావృతమగు విద్యాధరలను మఱల గాంచెను.

తే తమూచుర్మహాత్మానముద్దాలకమునిం తథా

ప్రసాదేన ప్రణామాన్స్తో భగవన్నవలోకయ.

78

అరుహేయదం విమానం త్వమేహి త్రైవిప్యపం పురమ్

స్వర్గ ఏవహి సీమాంతో జగత్సంభోగసంపదామ్.

79

ఆకల్మ ముచితాన్యుజ్జ్వ భోగానభిమతాన్నిభో
స్వర్గాదిఫలభోగార్థమేవాశేషతపఃక్రియాః. 80

హారచామరధారిణ్యో విద్యాధరవరాజ్ఞనాః
పశ్యేమాస్తాముపాసీనాః కరిణ్యః కరిణం యథా. 81

కామో ధర్మార్థయోః సారః కామసారాః సుయోషితః
వసంత ఇవ మజ్జర్యః స్వర్గ ఏవ భవంతి తాః. 82

ఆ దేవతలున్ను, మనులున్ను మహాత్ముడైన నాయుద్ధాలకునితో నిట్లనిరి 'ఓదేవా! అనుగ్రహించి ప్రణామమాచరించు యీ మమ్ముల నవలోకింపుము. ఈ విమానముపై నెక్కి దేవ నగరమునకు రమ్ము. ఏలన, ప్రాపంచిక భోగ, సంపదలకు స్వర్గమే యవధిగదా! ప్రభూ! తామ లిలపించు భోగములన్నిటిని కల్పాంతము వఱకిట యనుభవించుము. స్వర్గఫలముల ననుభవించుట కొఱకేగదా తపోయజ్ఞాది క్రియలన్నియును. చూడుము, హారచామరములగైకొనిన యీ విద్యాధర రాంగనలు, గజము నాడుగజముపాసించునట్లు మిమ్ముల నుపాసించుచున్నారు. దేవా! ధర్మార్థ ములకు ముఖ్యఫలము కాదుమే. మఱియు, వసంతమున లతవలె ఆకామమున ప్రధానతత్వము ఉత్తమ శ్రీగణమే. అట్టియుత్తమశ్రీలు స్వర్గముననే యుండురు.'

ఏవం కథయతః సర్వానతిథీనిత్యసా మునిః
పరిపూజ్య యథాన్యాయమతిష్ఠద్గతసంభ్రమమ్. 83

నాభ్యసన్దన్త తత్త్వాజ తాం విభూతిం స ధీరధీః
భో సిద్ధా వ్రజతేత్యుక్త్వా స్వవ్యాపారపరోఽభవత్ . 84

అథ స్వధర్మనిరతం భోగేష్వరతిమాగతమ్
తముపాస్య యయుః సిద్ధా దినైః కతిపయైః స్వయమ్. 85

ఇట్లు వచించుచున్న యాదేవతలందఱును యుద్ధాలకుని అతిధిసన్మానయోగ్యమగురీతి ఋజించి భ్రమరహితుడై యుండెను. ధీరబుద్ధియగు నాతడా దేవవిభూతి నభినందించుటగాని, త్యజించుటగాని యొకర్పక 'ఓ సిద్ధులారా! మీరు పొండోని మాత్రము వచించి స్వవ్యాపార (సమాధి) పరాయణుడయ్యె. అట్లు సమాధితత్వమును, విషయభోగ విరక్తుడునగు నాముషీశ్వరుని స్తుతిప్రణామములచే నుపాసించుచు కొన్నిదినముల వఱకాసిద్ధులట వేచియుండి పిదప స్వయముగ వెడలిపోయిరి.

జీవన్ముక్తః స చ మునిర్విజహార యథాసుఖమ్
యావదిచ్ఛం వనాస్తేషు ముసీనామాశ్రమేషు చ. 86

మేరుమందరకైలాసహిమవద్విస్థసానుషు
ద్వీపోపవనదిక్కుజ్ఞా జగ్గలారణ్యభూమిషు. 87

తతః పృథ్వితి సంప్రాప్తపదముద్దాలకో ద్విజః
గుహాసు గిరికుక్షీణామవసద్ధ్యానలీలయా. 88

జీవన్ముక్తి పదమునొందిన నాయుద్ధాలకుని అది మొదలు తన యిచ్ఛాపూర్వకముగ వనములందును, మనుల ఆశ్రమములందును సంచరించుచు మేరు, మందర, కైలాస, హిమాలయ, వింధ్య పర్వతశిఖరములపైనను, ద్వీప, ఉపవన, దిక్కుజ్ఞ, అరణ్య, మహావనప్రదేశములందును, పర్వతగుహలయందును ధ్యానలీలతోగూడి వసించుచునుండెను.

కదాచిదహన్మ మాసేన కదాచిద్వత్సరేణ చ
కదాచిద్వత్సరౌఘేణ ధ్యానానక్తో వ్యబుధ్యత. 89

ఆరూఢుడగు నాతఁడొకప్పుడొక మాసమువఱకుగాని ఒకత్సరదొక సంవత్సరమువఱకు గాని మఱియొకప్పుడు పెక్కుసంవత్సరములవఱకుగాని సమాధియందుండి అపిదప మేల్కొంచును.

ఉద్దాలకస్తదారభ్య వ్యవహారపరోఽపి సన్
సుసమాహిత ఏవాసా చిత్తత్యైకత్వమాగతః. 90

చైతన్యముతో వైకృతమొందిన ఆయుద్ధాలకుని అది మొదలు వ్యవహారతత్పరుడైనను సమాధినిష్ఠుడుగనే యుండెనుగాని అజ్ఞానివలె విశ్లేషయతుడు కాలేదు.

చిత్తత్యైకః ఘనాభ్యాసాన్మహాచిత్తముపేత్య సః
బభూవ సర్వత్ర సమస్తేజః సారమివావనౌ. 91

అంతఃకరణమును, తద్వృత్తిసాక్షియగు చైతన్యమును జేటుబాచి శీలించుటయును సమాధ్యభ్యాసముచే అపరిచ్ఛిన్నచిచ్ఛాసమునొంది, రాగద్వేషాదులులేని, భూమిపై సమరూపమున వ్యాపించు మార్మకాంతివలె సర్వభూతములందును సమరూపుడై యాతడు వర్తించెను. (అంతటను బ్రహ్మరూప మునే గాంచుటచే అఽవభూమికయందు ప్రవేశించెనని భావము.)

చిత్సామాన్య చిరాభ్యాసాత్సత్తాసామాన్యమేత్య సః
దృశ్యేఽస్మింశ్చిత్రరవివన్నాస్తమాయాన్న చోదయమ్. 92

సాక్షిచైతన్యమును సమాధియందు చిరకాలము భావించుచు నభ్యసించుటచే స్వప్రకాశ మును నిరతిశయానందమును నగు చిద్రూపత్వమునొంది ఆయుద్ధాలకుడంత చిత్రస్థనూర్ణునివలె యీచ్ఛత్వమునం దుదయింపకయు, అస్తమింపకయునుండెను. (ఇచ్ఛట వాని సత్తబుభూమికా విశ్రాంతి మాపబడినది.)

శమపరపదలాభప్రాప్తిసంశాన్తచేతా
గలితజననపాశః క్షీణసందేహదోలః
శరది ఖమివ శాన్తం వ్యాతతం చోర్జితం చ
స్ఫుటమమలమచేతస్తద్వపుః సంబభౌర. 93

ఇత్యాదీ త్రివాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
ఉపశమప్రకరణే ఉద్దాలకవిశ్రాంతిర్నామ
చతుఃపశ్చాశః సర్గః || 54 ||

సర్వత్ర శాంతిమయుడును నిరతిశయానంద పదప్రాప్తిచే మిగుల శాంతచిత్తుడును, కర్మ
బీజములన్నియు క్షయించుటచే జననమరణపాశ వివర్జితుడును నగు నాయుద్ధాలకుడు శరదాకాశము
వలె శాంతమును, అపరిచ్ఛిన్నమును, నిరతిశయ సత్తాస్ఫూర్తిమఖోత్కర్షితచే సదా బలయుత
మును, ప్రత్యక్షరూపమును, నిర్మలమును, పూర్వదశావిస్మరణముచే చిత్తరహితమును, బ్రహ్మ
స్వభావము నొందినదియునగు మాతనదేహమునే ధరించెను గాని పూర్వపు ముద్దాలకశరీరమును
గాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయాడు ఉపశమప్రకరణమున

ఉద్దాలక విశ్రాంతియను చతుఃపంచాశ

సర్గము || 54 ||

ప జ్ఞు ప జ్ఞా తః స ర్గః

శ్రీరామ ఉవాచః—

ఆత్మజ్ఞానది నైకార్క మత్సంశయతృణానల

అజ్ఞానదాహశీతాంశో సత్తాసామాన్యమిశ్ కిమ్.

1

శ్రీరామడు:—ఆత్మజ్ఞానము పగటికి నూన్యఃడవును, మత్సంశయంబును తృణమునకు
అగ్నివియు, అజ్ఞానప్రేరితములగు తాపత్రయంబుల దాహోపశమనమునకు చంద్రుడవును, ఈశ్వర
స్వరూపుడవునగు నోదేవా! సత్తాసామాన్యమున నేమియో వచింపవేడెద.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

యదా సంక్షీయతే చిత్తమభావాత్సన్తభావనాత్

చిత్తాసామాన్యస్వరూపస్య సత్తాసామాన్యతా తదా.

2

శ్రీవాసిష్ఠడు:—ఓరామా! విషయసంస్కారములన్నియు పూర్ణముగ రహితముకాగా
చిత్తమెపుడు నశించునో అపుడే చిత్తాసామాన్యస్వరూపమునకు సత్తాసామాన్యత్వము వచింపబడినది.

నూనం చేత్యాంశరహితా చిద్యదాత్మని లీయతే

అసద్రూపవదత్యచ్ఛా సత్తాసామాన్యతా తదా.

3

విషయస్ఫుర్తిరహితమై చిత్తు యెపుడు తన బింబరూపముగ వైతస్యమున లీనమగునో,
అపుడు బింబముయొక్క. ఆకాశసదృశమగు నిర్మల సత్తయే నిక్కముగ సత్తాసామాన్యమనబడు.

యదా సర్వమిదం కించిత్సబాహ్యభ్యస్తరాత్మకమ్

అపలప్య వసేచ్ఛేతః సత్తాసామాన్యతా తదా.

4

చిత్తవృత్తియంద భిన్నక్రమగు వైతస్యము బాహ్యభ్యంతర జగత్తుసంతయు నిరాకరించి
శేలము స్వస్వరూపమున యెపుడునునో అపుడే సత్తాసామాన్యత్వము సిద్ధిమను.

యదా సర్వాణి దృశ్యాని సత్తాసామాన్యవేదనమ్

స్వరూపేణ స్వరూపాభం సత్తాసామాన్యతా తదా.

5

సర్వభూతములకు పారమార్థికరూపమున స్వస్వరూప చిన్మాత్రానుభవము యెపుడు
కలుగునో, అపుడే సత్తాసామాన్యత్వము సంభవించును.

కూర్మోఽక్లాసీవ దృశ్యాని లీయంతే స్వాత్మనాత్మని

అభావితాన్యవ యదా సత్తాసామాన్యతా తదా.

6

తాచేలు తనయంగముల తనయందు లీనమైనట్లుకొనునట్లు సమస్త భూతములన్ని
సహజముగ (భావనాయత్నములేకయే) తమ ఆత్మయందెపుడు లయించునో అపుడే చిత్తుయొక్క
సామాన్యసత్త సంభవించును.

దృష్టిరేషా హి పరమా సదేహదేహయోః సదా

ముక్తయోః సంభవత్యేవ తుర్యాతీతపదోపమా.

7

ఇదియే సప్తమభూమికకుఁజెందిన ప్రమాథ దృష్టి. ఇదియే తురీయాతీతపదతుల్యము
నగును. సదేహవిదేహము కులకీర్ణిని సమానమే. స్వరూపస్థితియందు వారిరువుర కేమియు భేదములేదు.

వృత్తితస్య భవత్యేషా సమాధిస్థస్య చానఘ

జ్ఞస్య కేవలమజ్ఞస్య న భవత్యేవ బోధజా.

8

సావరహితుఁడవగు నోరామా! ఇట్టి దృష్టి పంచనాది భూమికలందలి సమాధిఘనమ
గూడ కలుగును. కాని సప్తమ భూమికయందు రూఢిజెందిన వానికి దృష్టి వృత్తానందశయందును
యుండును. బోధచే యిట్టిదృష్టి జ్ఞానికే కలుగును గాని అజ్ఞానికి కాదు.

అస్యాం దృశిస్థితాః సర్వే బీవన్ముక్తా మహాశయాః

సిద్ధా రసా ఇవ భువి వ్యోమవీధ్యామివాసిలాః.

9

జీవన్ముక్తులగు మహాత్ములందఱును యీ స్థితియందేయుండి, భూమిపై పాదరసము
వలెను, ఆకాశమున నాయువులెను నిర్లిప్తులై యుండురు.

అస్మత్ప్రభృతయః సర్వే నారదాద్యాశ్చ రాఘవ

బ్రహ్మవిష్ణిశ్చైవరాద్యాశ్చ దృష్టావస్థాం వ్యవస్థితాః.

10

ఓరాఘవా! ఇట్టి దృష్టి నవలంబించియే అస్మదాది ఋషిమునులందఱును భూతలము
పైనను, నారదాదులకాకాశమునను, బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరలింకను యూర్ధ్వమగులూకములందును స్థితి
గల్గియున్నారు.

ఏతామాలమ్బ్య పదవీం సమస్తభయనాశినీమ్

ఉద్దాలకోఽసావవసద్యానదిచ్ఛం జగద్వ్రహ్మే.

11

సర్వభయ వినాశకరమగు యిట్టి పదవిన్మాత్రయించియే ఆయుద్దాలకుఁడు (పారబ్రహ్మయ
పర్యంతము జగద్రూప్యరూపమున వసించెను.

అథ కాలేన బహునా బుద్ధిస్తస్య బహువ మా
విదేహము క్తస్తిహమి దేహం త్యక్తేతి నిశ్చలా.

12

పిదప, చాలకాలమున కాలనికేదేహమును త్యజించి విదేహముత్పదనై యుండవలెనను
బృహబుద్ధి కలిగను.

ఏవం చిన్తితవానద్రోహాయాం పల్లవానసే
బద్ధపద్మానస్తావస్థోన్మీలితలోచనః.

13

సంయమ్య గుడసంరోధాద్వాఙ్మూఢాః నవ చేతసః
మాత్రాస్పృశ్యాన్విచిన్వానో భావితస్వాజ్ఞచిద్భునః.

14

సంరుద్ధప్రాణపవనః సమసంస్థానకంధరః
తాటుమూలతలాలగ్నజహ్వీమూలో లసన్ముఖః

15

న బహిర్వాస్తరే నాథో నోర్ధ్వే నాథే న శూన్యకే
సంయోజితమనోద్భుషిర నైరస్తానసంస్పృశన్.

16

ఇట్లు బృహనిశ్చయముత్పదగు నా యుద్ధాలకుడా చర్యతకందరమున పల్లవానసముపై
పద్మానవాసీనుడై అగ్గోన్మీలితసేక్రుడై యుండెను. కాలిమడమచే గుడమును నిరోధించి
తోమ్మిది యింద్రియద్వారములను సంయమనముచేసి, శబ్దస్పృశ్యుల చిత్తముచే నేకమొనర్చి
హృదయమున జేర్చుచు, అట్టి హృదయగతవృత్తులను స్వస్వరూపచైతన్యముతో నేకమొనర్చుచు
విద్వంసరూపుడై యుండెను. సమముగనన్నట్టి కంఠముచే శోభితుడును, తాలువుయొక్క మొదటి
భాగమున (కంఠప్రదేశమున) కవాటముపగిది జహ్వీను స్థాపించుటచే ప్రసన్నముఖుడునునై, ప్రాణ
నాయువును నిరోధించుచు దంతములచేదంతముల స్పృశించక ఆ యుద్ధాలకుడు బాహ్యభ్యంతర
ములందుగాని, ఉద్ధ్యాభోభాగములగాని, రూపాది విషయములగాని, శూన్యమునగాని తన మనో
దృష్టి నుంచక కేవలము చిన్మాత్రమందే స్థితుడైయుండెను.

ప్రాణప్రవాహ సంరోధసమః స్వచ్ఛాననచ్ఛవిః

అజ్ఞచిత్సంవిదుత్తానరోమకణ్ఠకితాజ్ఞభూః.

17

అజ్ఞచిత్సంవిదాభ్యాసాచ్చిత్సామాన్యముపాదదే

తదభ్యాసాదవాపాస్తరానస్తస్పృశ్యముత్తమమ్.

18

ప్రాణప్రవాహ నిరోధముచే, దేహమానసాదుల చంచలత్వమునుగుటచే సమరూపుడై
ప్రసన్నముఖుడై, చిద్రూపుడై, బ్రహ్మానందానుభవముచే గగుర్పాటుజెంద, కంటకయుక్త భూ
ప్రదేశమువలె గన్నట్లు శరీరముగలవాడై, ఆ యుద్ధాలకుడు అంతఃకరణవృత్తినిలయాభ్యాసముచే
తన చిత్సామాన్యరూపమున ప్రవేశించి, బింబరూతముగు చిన్మాత్రాభ్యాసముచే హృదయమున
సహోత్తమముగు బ్రహ్మానందము ననుభవించెను.

తదాస్వాదనతో లీనచిత్సామాన్యదశాక్రమమ్

విశ్వోభరమనంతాత్మ సత్తాసామాన్యసూయయా.

19

తస్మా సమసమాభోగః పరాం విశ్రాంతిమాగతః

అనానందసమానందముగ్ధముగ్ధముఖద్యుతిః.

20

సంశాన్తానందపులకః పదం ప్రాప్యామలం గతః

చిరకాల పరిక్షీణమననాదిభవభ్రమః.

21

బహువ స మహాసత్తో లిపికర్పార్యితోపమః

సమః కలావపూర్ణేన శరదచ్చావృణేన్దనా.

22

అట్లు చిత్ - సత్త (బ్రహ్మానందము) ననుభవించుటచే తనరూపమును మఱచి, స్వాను
గతముగు నిత్యభుకాశరూపమైన చిత్సామాన్యరూపత్వమొంది, జగత్తునకాశ్రయభూతమును,
అపరిచ్ఛిన్నమునగు ఆత్మనత్తను యాతడు బొందెను. మిగుల సమరూపుడగు (విశేషము సంపూర్ణ
ముగ నశించిన) నాయుద్ధాలకుడు సహోత్తమానందప్రాప్తిచే నతిసుందరముగు ముఖకాంతి గల్గి
పరమవిశ్రాంతిని బొందెను. జీవించియున్నపుడే సహోత్కృష్టప్రపదమునుబొంది, నోమాంచాడులు
లేక ప్రాశంభముల వినాశముచే నిర్మలపదమొంది, చిరకాలానుగతముగు సంతోషాన్ని సంసార భ్రమ
రహితుడై యుండెను. అమృతాత్మ్యుడవుడు లిఖితచిత్రమువోలెను, శరదాకాశమంటలి సర్వ కళా
పరిపూర్ణముగు చంద్రునివలెను శోభించెను.

ఉపశమ శనై ర్నివసై రసా కలిపయైః స్వపదే విమలాత్మని

తరురసః శరదస్త ఇవామలే రవికరాజసి జన్మదశాతిగః.

23

ఓ రాను ! హేమంతకాలమున పృథ్వీరసము సూర్యకిరణములందు లయించి శమన
మొందునట్లు, కొన్ని దినములలోనే ఆ యుద్ధాలకుడు తత్తజలముయొక్క శౌష్ఠ్యమువలె స్వనిర్మల
పదమున ప్రళమనమొందెను.

గతసకలవికల్పా నిర్వికారోభిరామః

సకలమలవిలాసోపాధినిర్మక్తమూర్తిః

విగలితగుళిమాద్యం తత్సుఖం ప్రాప యస్మిం

స్థూణిమివ జలరాశాపూహ్యతే శుక్రలక్ష్మీః.

24

సర్వవికల్పరహితుడును, నిర్వికారుడును, అతిసౌందర్యయుతుడును, సర్వమలోపాధి
వినిర్మక్తమున వగు నా యుద్ధాలకుడు బ్రహ్మలోకపర్యంత సుఖమునుగూడ దృఢించి, ఎద్దాని
యందు ఇంద్రైశ్వర్యము కూడ సముద్రజలమందలి త్యూణమువలె తొలగించబడునో అట్టి వాగ
గోచరమును, సర్వప్రభుమునునగు పరమానందము నొందెను.

అపరిమితనభోస్తర్వాప్యపి దిగ్వాప్యపిపూర్ణం

భువనభరణశీలం భూరిభవ్యోపసేవ్యమ్

కథనగుణమతీతం సత్యమానందమాద్యం

పరమసుఖమనంతం బ్రహ్మణోసౌ బహువ.

25

వివిధ బ్రహ్మాండభేదములచే నపరిమితమును, అనంతాకాశమునుగూడ తన యుదరమున బ్రాహ్మణ్యమొనర్చినదియు దిక్కులందంతట వ్యాపించినదియు, సర్వదా సర్వసమృద్ధులందును పూర్ణమైయున్నదియు, సర్వధారధూతమును, సర్వలోక పరిపోషకమును, బహుభాగ్యంబున ఉత్తమజీవులచే నేవించయోగ్యమును, వాక్సృష్టినిమిత్త ధర్మముల కతీతమును, సత్యజ్ఞానానంతస్వరూపమును, సర్వలకు సుఖకారకమును, అనాదియునగు యేబ్రహ్మానందము గలదో, అద్వానిరూపమునే ఆ యుద్ధాలక బ్రాహ్మణుడు పొందెను.

గతవతి పదమాద్యం చేతసి స్వచ్ఛభావం
ద్విజతనురథ మానైః సోపవిష్టైవ పద్భిః

రవికరపరితప్తా వాతభాంకారరమ్యా
తనుతరుభుజత స్త్రీ శైలవీణా బభూవ.

26

అటు పిదప యా బ్రాహ్మణుని తీవము నిర్మలమై, అనాదియైన బ్రహ్మభావము నొందిన మీదట, అచోష్ణతనే యున్నదై అట నెలల వలకు మార్మకరణములచే తపింపబడినదై వీచుచున్న వాయువుల భాంకార ధ్వనులచే రమణీయముగ నున్నదైన వాని శరీరము, అపర్వతమున, అల్పవృక్షములఁబోలిన భుజములచే వాయుంప యోగ్యమై, నాడులను తంతులుగల్గినట్టి వీణవలె నొప్పుచుండెను.

అథ బహుతరకాలేనైతదద్రేర్భువం తా
ముపయయురగకన్యాసంయుతా మాతరః ఖాత్
అభిమతఫలసిద్ధ్యై సంయుతా ఏవ సర్వా
అనలమివ శిఖానాం పద్భిః-యః పిజ్జకేశ్యః.

27

పిమ్మట, చాలాకాలమునకు పరస్పరము నదా మాడియుండునట్టి పర్వతకన్యకలతో సహా గౌరవర్ణకేశయుతులగు బ్రాహ్మణి మాతృగణము ఒకానొక భక్తుని మనోరథమొదేర్చుటకై, అగ్నిజ్వాల లగ్నివై పునకుఁ జనునట్లు, ఆకాశతలమునుండి యా పర్వతప్రదేశమున కిది.

దినకరకరశుష్కం విప్రకంకాలకం త-
ష్టటితి ముకుటకోతా ఖడ్గఖట్వాజ్జమధ్యే
సకలవిబుధవన్ద్యా ఖంఖనీ దేవదేవీ
నిశి నవతరవృత్తా కాంతకాంతిం చకార.

28

ఆ మాతృగణమధ్యమున, రాత్రినయమున మాతనాథరణ సంయుక్తమై, నవీనక్రీడాసాగన సమీతమై, బ్రహ్మాది దేవతలందఱునుగూడ పంపనీయమొనర్చి ఖంఖనీ యను దేవిఉద్ధాలకుర మృతశరీరమున శిశువుగ తన ఖడ్గ ఖట్వాంగ మధ్యముననున్న కిరీటుయొక్క అగ్రభాగమున గూర్చుకొనినది.

ఇత్యుద్ధాలక దేహకం సువిలసన్న్యాయూరబర్హవ్రజ
వ్యాలోలాబ్ధులవే నవైర్వివలితే మద్దారమాలాగజైః
శేతే ఖంఖనీకా మహాభగవతీ లీలాలలామే లతా
జాలే భృజ ఇవాస్తపుష్పపటలే పశ్చాదుపాగచ్ఛతి.

29

లెస్సగ శోభించునదియు, మయూరపంఖములను చంచలమేఘఖండములచే రమణీయముగ నున్నదా, మాతనమందారమాలలచే పరివేష్టితమును, అగ్రభాగమున పుష్పసమూహాయుక్తమున మహాభగవతీయగు ఖంఖనీయొక్క లీలాగ్ధము నిర్మితమును, జడవలె పృష్ఠభాగమునఱువ ప్రేరేపించుచున్నదియునగు శరీరమాలయందు, తక్తమంసమయమగు నాయుద్ధాలకుని దేహమున్ను, లతాసమూహమున భృంగమువలె శయనించుచున్నది.

ఏషోద్ధాలకచిత్తవృత్తికలనావల్లీ వివేకస్ఫుర
త్స్వానప్రప్రవికాసభాసికుసుమా హృత్కా-ననే విస్తృతా
రూడా యస్య కదాచిదేవ విహరన్న ప్యేవ సచ్ఛాయయా
నానావేతి వియోగమేతి సఫలేనోచ్చైస్తరాం సంగమమ్.

30

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే
మోక్షోపాయేషూపశమప్రకరణే ఉద్ధాలకనిర్వాణం నామ

పంచపంచాశః సర్గః || 55 ||

ఓరామా! దృశ్యమంతటిని గూర్చిన వివేకముదయమున, స్ఫురించు ఆత్మానందమే ఉత్తమవికాసములచే శోభించుపుష్పములుగా గల్గినదై, ఆరంభమునుండి విదేహకైవల్యప్రాప్తిపర్యంతము గల ఉద్ధాలకుని చరిత్రమును కల్పవృక్షలత యెవని హృదయవనమున నుత్పన్నమై ఉత్తరోత్తర భూమికాధిరోహణముచే విస్తరించునో, అతడు త్రివిధతాపములను మార్చునిచే తపింపబడు వ్యవహారమున వనమున విహరించుచున్నను, సత్యకాంత్యాదిగుణములను ముగంధముచే కిరీటమైనట్టి సహజసంతోషమును ఛాయనెన్నటికి వీడక సర్వోత్తమమగు మోక్షఫలమునొందును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
ఉద్ధాలకనిర్వాణమును పంచపంచాశః

సర్గము || 55 ||

షట్ పంచాశః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

క్రమేణానేన విహరన్విచార్యాత్మానమాత్మనా
నిశాన్తిమేహి వితలే పదే పద్మదలేతరణ.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—కషల శేత్రుఁడవగు నో రామచంద్రా! ఈపైన దెల్పిన విభమున విచార వైరాగ్య సమాధ్యభావక్రమముతోగూడి విహరించుచు, ఆత్మచే నాత్మకు లెస్సగు విచారించి వ్యాపక పరబ్రహ్మమున విక్రాంతి నొందుము.

శాస్త్రార్థగురుచేతోభిస్తావత్తావద్విచార్యతే
సర్వదృశ్యక్షయాభ్యాసాద్యానదాసాద్యతే పదమ్. 2

శాస్త్రోక్తవణుచేతను, ఆత్మతత్వపరీక్షచేతను, గురువాక్యమందలి విశ్వాసముచేతను, చిత్తకోధనముచేతను, దృశ్యమంతయు శబ్దాది ఆత్మపదమెంతవఱకు సంప్రాప్తింపవో అంతవఱకు (తత్వ) విచారమవశ్యము గావించవలెను.

వైరాగ్యాభ్యాసశాస్త్రార్థప్రజ్ఞాగురుమయక్రమైః
పదమాసాద్యతే పుణ్యం ప్రజ్ఞయైవైకయాధవా. 3

వైరాగ్య, ఆత్మవింతనాభ్యాస, వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణ, ఆత్మపరీక్ష, గురువాక్య విశ్వాస, ఇంద్రియనిగ్రహ; ప్రజ్ఞాది క్రమములచే పవిత్రముగు బ్రహ్మపదము చేకూరును. లేక, శేషల మొక ప్రజ్ఞచేసైనను కలుగును.

సంప్రబోధవలీ తీక్ష్ణా కలఙ్కరహితా మతిః
సర్వసామగ్రిహీనాపి పదం ప్రాప్నోతి శాశ్వతమ్. 4

జ్ఞానయుక్తమును, అతితీక్ష్ణమును, అవిద్యాకళంకరహితమునునగు బుద్ధి వైరాగ్యాది సర్వసామగ్రి రహితమైనను, నిత్యముగు బ్రహ్మపదము నొందింపజేయును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

భగవన్సూతభవ్యేశ కశ్చిజ్ఞాతసమాధికః
ప్రబుద్ధ ఇవ విశ్రాంతో వ్యవహారపరోఽపి సన్. 5
కశ్చిదేకాన్తనూశ్రిత్య సమాధినియతః స్థితః
తయోస్తు కతరః శ్రేయానితి మే భగవన్వద. 6

శ్రీరామడు:—భూతభవివ్యర్థ్యర్థమానముల కీకుండవగు నోదేవా! వ్యవహారతత్వము దైనను సమాధిస్థునివలె విక్రాంతి నొందునట్టి జ్ఞాని యెవఁడైన గలఁడా? ఏకాంతస్థులము నాశ్రయించి సమాధి నియమమనుష్ఠించువానిలోను వ్యవహారపరదైయున్నను సమాధిస్థుడైయుండు వానిలోను యెవఁడు శ్రేష్ఠుడో వచింపుము!

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇమం గుణసమాహారమనాత్మత్వేన పశ్యతః
అస్తాశీతలతా యాసా సమాధిరితి కథ్యతే. 7

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓ రామా! గుణసమూహాయరూపముగు యీ దృశ్యరూపవంశము ననాత్మగా బంకించుటచే మనుజునకు గల్గు అంతశ్శీతలత్యమే (పూర్ణకామత్వమే) సమాధియనబడును.

దృశ్యైర్మనసిసంబద్ధ ఇతి నిశ్చయశీతలః
కశ్చిత్సంన్యవహారస్థః కశ్చిద్ధ్యానే వ్యస్థితః. 8

మనస్సుండుటచేతి నే దృశ్యములతోటి సంబంధము గలుగుచున్నది. అట్టి సంబంధము నిష్క్రమగు నామరేడు. అని యిట్లు నిశ్చయించి (పూర్ణకాముడై) యొకానొకడు వ్యవహారపరుడు గను, మఱియొకడు సమాధిస్థుడుగను నుండును.

ద్వావేతౌ రామ సుఖతావస్తాశ్చేత్పరిశీతతా
అస్తాశీతలతా యా స్యాత్తదనస్తతఃఫలమ్. 9

ఓ రామా! వీరిరువురును అంతఃకరణమున పూర్ణకామలై యుండుచో సుఖవంతులే. వీరిని శాశీతలత్యమే అనంతకాలము యొక్క ఫలమగును.

సమాధిస్థానకస్థస్య చేతశ్చేద్వృత్తి చక్షులమ్
తత్తస్య తత్సమాధానం సమమున్నత తాన్ద్రవైః. 10

సమాధిస్థుని అంతఃకరణవృత్తి చంచలమైయుండుచో వాని యా సమాధి ఉన్నట్లుని తాండవస్వత్వమునంటిదే యగును.

ఉన్నత తాన్దవస్థస్య చేతశ్చేత్తీణవాసనమ్
తదస్యోన్నతవృత్తం తత్సమం బుద్ధసమాధినా. 11

మఱియు, తాండవస్వత్వమందున్న ఉన్నట్లుని చిత్తమైనను వాసనారహితమునో, వాని యన్నతవృత్తవృత్తాంతమున్న ప్రబుద్ధుని సమాధితో సమమగును.

వ్యవహారీ ప్రబుద్ధో యః ప్రబుద్ధో యో వనే స్థితః
ద్వావేతౌ సుసమా నూనమసందేహం పదం గతౌ. 12

వ్యవహారతత్పరుడగు జ్ఞానియో, వనమందున్న జ్ఞానియు యిరువురు సములే. నిక్కముగ వారిరువురు సంశయరహితముగు (బ్రహ్మ) పదమును బొందినవారే.

అకర్తృ కుర్వదప్యేతచ్ఛేతః ప్రతనువాసనమ్
దురం గతమనా జన్తుః కథాసంశ్రవణే యథా. 13

కథాశ్రవణమున, ఎవని చిత్తము అన్యస్థానగతమగునో, ఆతఁడా కథకు సంబంధించిన రాగద్వేషాదులచే బంధిపలడనట్లు, వాననలు నశించినచో క్రియలొనర్చుచున్నను చిత్త మకర్తయే యగును.

అకుర్వదపి కర్తవ చేతః ప్రఘనవాసనమ్
నిస్పృహగమపి స్వప్నే శ్వప్రసాతస్థితావివ. 14

అంగములు వలించక చేష్టారహితమైయున్నను చిత్తము స్వప్నమున తాను గోతీయండు పడినట్లు భావించుటచే కర్తృత్వము గలదేయగునట్లు, ఘనవాసనాయంత చిత్తము కర్తగావున్నను కర్తయే యగును.

చేతనో యదకర్తృత్వం తత్సమాధానముత్తమమ్

తం విద్ధి కేవలీభావం సా శుభా నిర్విఘ్నైః పరా. 15

ఓ గామా! చిత్తముయొక్క అకర్తృత్వమే ఉత్తమ సమాధి యగును. దానినే నీవు కేవలీభావమని యెఱుంగుము. అదియే పరమగుభిక్షున విశ్రాంతియు నగును.

చేతశ్చలాచలత్వేన పరమం కారణం స్మృతమ్

ధ్యానాధ్యానదృశోస్తేన తదేవానఙ్మురం కురు. 16

ధ్యానాధ్యానము (సమాధ్యసమాధి) లందు చిత్తముయొక్క అచలచలత్వ చంచలత్వములే ముఖ్యకారణమని చెప్పబడినది. కాన వాచనారాహిత్యముచే అట్టి చిత్తమును అంకురహితమొనర్చుము.

అవాసనం స్థిరం ప్రోక్తం మనోధ్యానం తదేవ తు

స ఏవ కేవలీభావః శాంతతైవ చ సా సదా. 17

వాసనారహితమగు మనస్సే స్థిరమని యెఱుబడినది. అదియే ధ్యానము; అదియే కేవలీభావము; అదియే శాంతత్యము.

తనువాసనమత్యుచ్యైః పాదయోద్యతముచ్యతే

అవాసనం మనోకర్తృపదం తస్మాద్దావాప్యతే. 18

వాసనారహితమగు మనస్సు అత్యున్నత (బ్రహ్మ) పదమును పొందినదేయును. అట్టి వాసనారహితమగు మనస్సు కర్తృకానేరదు. అద్దానిచేతనే బ్రహ్మపదము లభించును.

ఘనవాసనమేతత్తు చేతః కర్తృత్వభాజనమ్

సర్వదుఃఖప్రదం తస్మాద్వాసనాం తనుతాం నయేత్. 19

ఘనవాసనాయుతమగు చిత్తము కర్తృత్వము గలదగును. అదియే సర్వదుఃఖములగల్గజేయును. కాన వాసనల మాత్రమొనర్చవలెను.

ప్రశాంత జగదాస్థోఽస్తవీతతోకభయైషణః

స్వస్థో భవతి యేనాత్మా స సమాధిరితి స్మృతః. 20

జగద్దేహాది వృత్త్యమందు అహంకార మమత్వాభిమానములు నశించినవాడును భయకోశచ్ఛార్పహితుడును నగుటచే యెవని అత్యుప్రశాంతమగునో (స్వస్థరూపమున ప్రతిష్ఠితమై యుండునో) వాని యట్టి ప్రశాంత స్థితియే సమాధియనబడును.

చేతనా సంపరిత్యజ్య సర్వభావాత్మభావనామ్

యథా తిష్ఠితిష్ఠ త్వం తథా శైలేగృహేఽథవా. 21

సమస్త పదార్థములందును అహంమమత్వాభిమానముల ద్వజించి నీ యిచ్చవచ్చిన చందమున నుండుము. పర్యతముపైనుండి సమాధి కీర్తించుము, లేక గృహముననుండి వ్యవహారము గల్గుము.

గృహమేవ గృహస్థానాం సుసమాహితచేతనామ్

శాంతాహంకృతిదోషాణాం విజనా వనభూమయః. 22

సమాహిత చిత్తులును, అహంకారాది దోషములు నశించినవాడును నగు గృహస్థుల గృహమే నిర్భయ వనప్రదేశములగును.

అరణ్యసదనే తుల్యే సమాహితమనోదృశామ్

భవతామిమా భూతానాం భూతానాం మహతామివ. 23

సమాహిత మనోదృష్టులు గల్గి నిత్యావశోత్పత్తయందు స్థితిఁబొందిన నీవంటి మహాత్ములకు అరణ్యాది భూతములకువలె గృహారణ్యములు సమానమే యగును.

శాస్త్రచిత్తమహాభ్రస్య జనజ్వాలోజ్వలావపి

నగరాణ్యపి శూన్యాని వనాన్యవనిపాత్మజ. 24

రాజకుటుంబమునోరామా! చిత్తమును మహాకాశము (శరదాకాశమువలె) శాంతమై యుండువానికి జనసమూహముచే వ్యాప్తమైన నగరములున్న నిర్జనపరమమే యగును.

వృత్తిమచ్చిత్రమత్తస్య విజనాని వనాన్యపి

నగరాని మహాలోకపూర్ణాని పరవీరహన్. 25

శత్రుసంహారకుండవగు నోరామా! రాగాది వృత్తులచే విక్షేపము నొందిన చిత్తముగల మనుజులకు నిర్జన పరమమున్న బహుజనపూరిత నగరములే యగును.

వృత్తితం చిత్తమభ్యేతి భ్రమన్యాస్త్రః సుఖమప్తతామ్

నిర్వాణమేతి నిర్వాణం యథేచ్ఛసి తథా కురు. 26

రాగాదులచే విక్షేపములగు పలువిధవిషయభ్రమ లంతఃకరణమున లయింక, చిత్తము వాసనాబీజముకై ముఖపైదజనొందును. అట్టి వాసనాబీజములున్న నశించిన శాంత చిత్తమే మోక్షము బడయును. ఇక నీవెట్లు కలంకుతో అట్టనే యాచరించుము.

సర్వభావపదాతీతం సర్వభావాత్మకం చ వా

యః పశ్యతి సదాత్మానం స సమాహిత ఉచ్యతే. 27

సమాధియందు సమస్త పదార్థముల కతీతమగున, వ్యవహారమున సమస్తపదార్థరూపము గను అత్యున్నత సదా పరికించువాడే సమాధిస్థుడనబడును.

ఈహితానీహితే క్షీణే యన్యాస్తరితతాకృతేః

సర్వే భావాః సమా యన్య స సమాహిత ఉచ్యతే. 28

ఎవనికి రాగద్వేషములు నశించునో, యెవనికి పదార్థములన్నియు సమ (బ్రహ్మ) రూపమున గన్పించునో, అట్టి వికారకారయుతుడే సమాధిస్థుడనబడును.

సదాత్మనా సదేవేదం జగత్పశ్యతి నో మనః

యథా స్వప్నే తథైవాస్మిజ్జాగ్రత్వపి జనేశ్వర. 29

మనుజేశ్వరుడవగు నోరామా! నమాహితుని చిత్తము స్వప్నమునందువలె జాగ్రత్తునం దును యీ దృశ్యజగత్తును బ్రహ్మరూపముగనే సదా వీక్షించుచుండును. అసగా వాని మనంబి జగత్తును ఆత్మేతరముగ గాంచకుండును.

యథా విపణికాలోకా విహరన్తోఽప్యసత్సమాః

అసంబద్ధాత్తథా జ్ఞస్య గ్రామోపి విపినోపమః.

30

బజారునందు జనులు తమ తమ వ్యవహారముల నల్పుచున్నను, సంబంధములేమి ఉదా సీనునకు వారసత్తుల్యులే యగునట్లు, సంబంధాభావముచే జ్ఞానిదృష్టియందు గ్రామమున్న వనమే యగును.

అస్తర్గుఖమనా నిత్యం సుప్తో బుద్ధో వ్రజన్నపి

పురం జనపదం గ్రామమరణ్యమివ పశ్యతి.

31

నిరంతర మంతర్గుఖమైన మనస్సుగలవాడు నిద్రించుచున్నను, మేల్కొనియున్నను, నడచుచున్నను, నగర, రాజ్య, గ్రామములఁగూడ ఆరణ్యమువలెనే గాంచును.

సర్వమాకాశతామేతి నిత్యమస్తర్గుఖస్థితేః

సర్వథానుపయోగ్యత్వాద్భూతాకులమిదం జగత్.

32

ప్రాణికోటలేతను, పృథ్వాది భూతములచేతను పూర్ణమగు ఈజగత్తు అంతర్గుఖస్థితి గలవానికేమియు నుపకరించనందుచే, సదా శూన్యరూపమునే పొందుచున్నది.

అస్తఃశీతలతాయాం తు లబ్ధాయాం శీతలం జగత్

విజ్వరాణామివ నృణాం భవత్వాజీవితస్థితేః

33

అంతఃకరణమందు శీతలత్వము లభించుటచే మనుజుల కాజీవితమున్ను ఈజగత్తు నీరోగికివలె శీతలముగ భాసించును.

అస్తస్త్రిష్ణోపతప్తానాం దావదాహమయం జగత్

భవత్ప్రళయజన్తూనాం యదస్తస్తద్భూతాః సితమ్.

34

అంతఃకరణమున తృప్తయను అగ్నిజ్వాలచే సంతప్తులగు జీవులకి జగత్తంతయు దావాగ్ని దాహమయమైయుండును. ఏలన, అంతఃకరణమున ఈ జగత్తేవిధముననుండునో అట్లనే బాహ్య మునను గన్పట్టును.

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దిశః

అస్తఃకరణతత్త్వస్య భాగా బహిరివ స్థితాః.

35

అంతరిక్షము, పృథివి, వాయువు, ఆకాశము, పర్వతములు, నదులు, దిక్కులు ఇవన్నియు అంతఃకరణమయొక్క విభాగములేయనచు బాహ్యమున నున్నట్లు తోచుచున్నవి.

వటభానా వటభవ యదస్తస్థం సదాత్మనః

తద్భూతాసత్తే భాస్వద్వికాసే పుష్పగర్భవత్.

36

వటవృక్షమున వటబీజములున్నట్లు సత్స్వరూపముగ ఆత్మయందుగల జగత్తు వికసిత భుష్పగంధమువలె బాహ్యముగ గోచరించుచున్నది.

న బహిష్ఠం న హస్తస్థం క్వచిత్కించన విద్యతే

యద్యథా కచితం చిత్త్వాత్తత్తథా తత్త్వముత్థితమ్.

37

యథార్థముగ నేదియు బాహ్యమున గాని, అంతరమునగాని లేదు. ఏది పూర్వమున నాబలముచే యట్లు భాసించునో, అయ్యది ఆరూపముననే ప్రకటితమగును.

ఆత్మతత్త్వాన్తరం భాతి బహిష్ఠేన జగత్తయా

కర్పూరమివ గంధేన సంకోచే పృథికాసి చ.

38

చిన్నడబ్బియందుంచబడిన కర్పూరము గంధవ్యాప్తిచే బాహ్యమున ఆధికప్రదేశమందు న్యాపించునట్లు లోనగల ఆత్మతత్త్వమే బాహ్యమునందు జగదాకారముగ భాసించుచున్నది.

ఆత్మైవ క్షురతి స్ఫారం జగత్త్వేనాప్యహస్తయా

బాహ్యత్వేనాన్తరత్వేన సచ శాసన్న సన్నిభః.

39

ఆత్మయే వికాలత్వముచే బాహ్యజగద్రూపముగను, అంతరమున అహంకార రూపమునచు క్షురించుచున్నది. యథార్థముగ అయ్యది నేత్రాదులచే నదృశ్యమగు అహంకారాది రూపముకాదు, స్థూలమగు బాహ్యరూపమున్న కాదు. కాని రెంటియందును అనునూతనమైన విభుస్వరూపముగ సన్మాత్రమే యగును.

బహిష్ఠేనాన్తరం బాహ్యమస్తస్థేనాన్తరస్థితమ్

యథా విదితమాత్మాయాం స్వచిత్తమనువశ్యతి.

40

ఇక్ష్మరణమున నీ యాత్మ, తన యాంతరికముగ చిత్తిము పూర్వవాసనానుసార మెవిధ ముగ నెఱుంగుచున్నదో, తదునుసారము బహిర్ముఖముగ నేత్రాదులచే బాహ్యజగదాకారమును గాంచుచున్నది. మఱియు అంతఃకరణముననున్నదై, జాగ్రద్వాసనాదులచే హృదయస్థిత స్వప్నమనో రాజ్యాదుల వీక్షించుచున్నది.

సబాహుభ్యన్తరం శాస్తమాత్మనో భేదితం జగత్

అహన్త్వాదిస్థితే భేదే భూరిభజ్యభయం తు తత్.

41

బాహ్యభ్యంతరములం దనునూతనముగ సద్రూపాత్మనుండి జగత్తు వేఱగావింపబడినచో అయ్యది మృతప్రాయమే యగును. అట్లు వేఱగావింపబడక పోయినచో బాహ్యభ్యంతర భేదము తొలగిమిచే అహంకార మమత్వాధ్యాసముచే పదార్థములందలి అధికభేదమును గూర్చిన భయము కలుగును.

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దిశః

కల్పాదిరేవ జ్వలితం సర్వమాధిహతాత్మనః.

42

మనోవ్యాధిచే హతుడగువానిః అంతరిత, వృధిపి, ఆకాశ, పర్వత, నదీ, దికాదులన్నియు
(తివిధతాప జ్వాలచే ప్రజ్వలితమై ప్రళయారంభము పడిన నుండును.

యస్మాత్సర్వతరీణాస్త్రః కుర్వన్-శ్చేద్బ్రహ్మైః క్రియాః
న వశో హర్షశోకాభ్యాం స సమాహిత ఉచ్యతే. 43

ఎవడంతరమున కేవలమాత్మయందే ప్రీతిగల్గియుండునో, అనగా అహంకార ముత్సములః
ద్యజించి యంతటను సన్మాద్రుగు అత్మకే వీక్షించునో, ఆతడు కర్మేంద్రియములచే క్రియ
లొనర్చుచున్నను హర్షశోకములకు పశుదుగాకయుండును. కాన యతడుసమాధిష్టుడేయనబడును.

యః సర్వగతమాత్మానం పశ్యన్ముపశాన్తధిః
న శోచతి ధ్యాయతి నా స సమాహిత ఉచ్యతే. 44

సర్వవ్యాపియగు అత్మను అంతటను గాంచుచు, ప్రకాంత బుద్ధిగల్గి, ప్రాపంచిక పదార్థ
ములఁగూర్చి శోకింపకయు, వాటిని తలంపకయు నుండునో, ఆతడే సమాధిష్టుడనబడును.

స పూర్వాపరపర్యంతాం యః పశ్యజ్ఞాగతీం గతిమ్
దృష్టిష్యేతాకు మాసతి స సమాహిత ఉచ్యతే. 45

ఉత్పత్తివినాశయుక్తమున జగత్తుయొక్క గతిని వీక్షించుచు, అజ్ఞానందు (ప్రసిద్ధమై
యుండు అహంమమత్వాది దృష్టులఁగాంచి హసించుచునుండువాడే సమాధిష్టుడనబడును.

సమే పరేఽపి నామాస్తా న జగజ్జన్మనో మయి
వీచివృద్ధేష్వివాతస్తా నాకాశే ఫలధాతవః. 46

శరదాశపమున దూరమున గన్పట్టు రజతకాంతి తరంగములయందుండనట్లు, ప్రత్యగాత్మ
స్వరూపుఁడనగు నాయుండును, అసంగ, అద్వైత, కూటస్థ, సమరూప పరబ్రహ్మమునందును అహం
కారమనుత్వములును, జననమరణాది జగద్వికారములును సంభవించనేరవు.

యస్మాత్సర్వస్థితాహస్తం న విభాగాది నో మనః
న చేతనాచేతనత్వే సోఽస్తి నాస్తీతరో జనః. 47

ఎవనికి భిన్నప్రత్యగాత్మస్థితియు, అహంకారమున్ను, దృశ్యజగద్విభాగాదులును,
మనస్సున్ను తథీనమున చేతనాచేతనవ్యవహారమున్ను లేనో, సర్వాత్మస్వరూపుఁడగు అట్టి జ్ఞాని
యొకడే యున్నవాడగును గాని తక్కినవారు లేనివారే యగుదురు.

వోమస్వవో బహిష్టేహం సమ్యగాచరతీ హయః
హర్షామర్షవికారేషు కాష్టలోప్తసమః శమః. 48

ఆకాశమువలె స్వచ్ఛమై, కామ్రు, శిష్టాచారముల కవిరుద్ధముగ బాహ్యక్రియల నొన
ర్చుచు, హర్షక్రోధాది వికారములందు శిలాకాష్టములవగిది ఛలింపక కాంతస్వభావుడై యెవ
డుండునో అతడే సమదర్శియగును.

ఆత్మవత్సర్వభూతాని పరద్రవ్యాణి లోప్తవత్
స్వభావాదేవ న భయాద్యః పశ్యతి స పశ్యతి. 49

సర్వశత్రులను తనవలెను, పదుల ద్రవ్యమును మంటిగడ్డవలెను, భయముచేగాక స్వభావ
ముగనే యెవఁడు గాంచునో అతడే నిజముగ గాంచువాడగును.

అర్థోఽతనుస్తనుర్వాపి నాసద్రూపేణ చేత్యతే
సద్రూపో నానుభూతోఽజ్ఞే నజ్ఞేనైవ న తత్తయా. 50

అజ్ఞాని బ్రహ్మైక్యర్యాది మహత్పదార్థములఁగాని, సువర్ణాది యల్పపక్షువులఁగాని
మిథ్యాయాపమునను గాంచడు మఱియు సద్రూపానుభవములేమి సద్రూపమునను గాంచడు. జ్ఞాని
యొకడే పదార్థములను మిథ్యాయాపముగను సద్రూపముగను వీక్షించును.

ఈదృశాశయ సంపన్నో మహాసత్త్వపదం గతః
తిష్ఠతూడేతు వా యాతు మృతిమేతు న తర్ఘ్నితిమ్. 51

ఇట్టి యుత్తమాశయముగల్గి బ్రహ్మపదమును బొందినవాడు ధనహీనుడైనను, విశ్వరూపు
డైనను, పుత్రిబాంధవాదులు మరణించినను, అభ్యుదయస్థితి బొందకున్నను, సమరూపుడై
సర్వావస్థలయందును హర్షశోకాదులచే నేమియు నంటకుండును.

వసతూత్తమభోగాధ్యే స్వగృహే వా జనాకులే
సర్వభోగోఽస్థితాభోగే సుమహాత్మకవా వనః. 52

ఉద్దామమన్మథం పానతత్పరో వాపి సృత్యతు
సర్వసజ్జపరిత్యాగీ సమమాయాతు వా గిరౌ. 53

చంద్రనాగురుకుర్చురైర్వపుర్వా పరిలిమ్ముతు
జ్వాలాజటిల విస్తారే నిపతత్యథవాఽనిలే. 54

పాపం కరోతు సుమహద్భహులం పుణ్యమేవ చ
అద్య వా మృతిమాయాతు కల్పాన్తనిచయేన వా. 55

నాసౌ కించిన్న తత్కింకిచిత్కృతం తేన మహాత్మనా
నాసౌ కలజ్జ-మాప్నోతి హేమ పద్మ-గతం యథా. 56

ఉత్తమ భోగములచే పరిపూర్ణమై, జనులచే వ్యాప్తమైనట్టి స్వగృహమున వసించుగాక;
లేక సర్వభోగవిరహితమున మహారణ్యమున వసించుగాక; మత్సురుని తీవ్రవేగముచే మద్యపాన
రతుడై యుండుగాక; లేక సృత్యము సల్పుగాక; సర్వసంగ పరిత్యాగముజేసి సర్వతముపై తప మొ
నర్చుగాక; చందనాగరు కర్పూరములచే శరీరమును లేపనమొనర్చుగాక; లేక జాజ్వల్యమానమై
చెలుంగు వికారి అగ్నిహోత్రమందు దుముకుగాక; పాప మొనర్చుగాక; అధికపుణ్యమాచరించు
గాక; నేకు మరణించు గాక, లేక అనేక కల్పములైన తరువాత మరణించుగాక, సమదర్శియగు
జ్ఞాని మరణ దుఃఖాది వికారములకును, మనోనేహదులందలి అహంకారమునకును అగ్రయభూ

కు దెన్నటికిని కావరదు. ఆతడేమియు నొనర్చినవాడున్న గాకయుండును. బురదయందు పడిన బంగారునకదాని నూరినవంటివిధమున ఆట్టివానికి దోషరూప కళంకమేమియు సంపాదించదు.

సంవిత్పురుషశబ్దార్థైః స కలజైః కలజ్యుతే

అహంత్యంవాసనారూపైః శుక్తికారజతోపమైః.

57

విషయసేవనముచే కళంకితమైన వాసనలచేతను, ఇంద్రియ సంబంధ జ్ఞానములచేతను, వాని కాశ్రయభూతమగు. దేహముచేతను, వాని భోగ్యములగు శబ్దార్థరూప విషయములచేతను, అజ్ఞాన లందు అహంకారప్రధానమగు లింగాత్మ, రజత సదృశపదార్థములచే శుక్తివలె మాలిన్యమునొందును.

సమస్తవస్తుప్రళమాత్మమ్యగ్నాద్యభాస్థితేః

స్వభావస్యోపశాన్తోస్తః కలజ్యోఽసత్తయా స్వతః.

58

వస్తువులగుర్చిన యథార్థజ్ఞానముచే సర్వవస్తువు లుపశమింప సత్తాభావముచే చిత్త మందలి కళంకమున్న స్వయముగ నశించును.

అహంత్యంవాసనార్థప్రసూతేః సంవిదాత్మనః

పురుషస్య విచిత్రాణి కుఖిదుఃఖాని జన్గవి.

59

అహంకార, మమత్వముల యధ్యాపముచే వాసనారూప యవధము లుదయింప, మను జుని జీవితమున పలువిధదుఃఖములు జనించుచున్నవి.

రజ్జ్వం సర్పభ్రమే శాస్తేఽహిర్నేతి నిర్వృతిర్యథా

అహంత్యభావసంశాస్తౌ తథాస్తః సమతా మతా.

60

రజ్జువునందలి సర్పభ్రమ నశించుటచే సర్పములేదను జ్ఞానముచే కాంతి గల్గునట్లు, అహం భావము నశింప ఆంతఃకరణమున సమత్వముదయించును.

యత్కరోతి యదశ్నాతి యద్దదాతి జహోతి వా

నతజ్ఞస్య న తత్ర జ్ఞో మా కరోతు కరోతు వా.

61

ఏది చేయుచున్నను, ఏది భుజించుచున్నను, ఏది యిచ్చుచున్నను, ఏది హోమము చేయుచున్నను, జ్ఞానికి వాటితోగాని వాటితోజ్ఞానికిగాని సంబంధమేమియును లేదు. ఆతడా కర్మల తేసినను చేయుచున్నను నొకటే.

కర్మణాస్తి న తస్యాహో నార్థస్తస్యాస్త్యకర్మణా

యథాస్వభావావగమాత్స ఆత్మన్యేవ సంస్థితః.

62

అట్టిజ్ఞానికి కర్మచేగాని, కర్మాభావముచేగాని ప్రయోజనమేమియు లేదు. యథార్థ మగు ఆత్మజ్ఞానముచే నాతడు ఆత్మయందే సదా స్థితిగల్గియుండును.

ఇచ్ఛాస్తతః సముద్యన్తి న మజ్జర్య ఇవోపలాత్

యాశ్చోద్ధ్యన్తి చ తాః సర్వాః స ఏవాప్సివ ఏచయః.

63

శిలనుండి లత జనింపనట్లు, జ్ఞానియొక్క ఆంతఃకరణమునుండి కోర్కెజనింపదు. మఱియు నేది జనించునో అయ్యది జలమందలి తరంగమువలె తనరూపమేయును.

సకలమిదమసావసౌ చ సర్వం

జగదఖిలం న విభాగితాత్ర కాచిత

పరమపురుషసావనైకరూపీ

స సదితి తత్పదకించదేవ నాసౌ.

64

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే మాహామప్రకరణే ధ్యానవిచారో నామ

షట్పఞ్చాశః సర్గః || 56 ||

ఈ బ్రహ్మాండమంతయు వాని (జ్ఞాని) స్వరూపమే; ఆతడున్న బ్రహ్మాండరూపమే యగును. ఏలన, యథార్థముగ యీజగత్తున దేశకాలవస్తుకృతమగు విభాగమేమియును లేదుగదా. కాన నాయుత్తమపురుషుడతిపావనమును, ఏకరూపమును, సర్వదైవతబంధ వివిద్యుక్తమునగు సన్మాత్ర స్వరూపుడేయగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

ధ్యానవిచారమను షట్పంచాశ

సర్గము || 56 ||

సప్తపఞ్చాశః సర్గః

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ. —

యదాత్మమరిచస్యాస్తశ్చి త్వాస్తీక్షిత్యవేదనమ్

తదహంతాది భేదాది దేశకాలాది చేత్యతః.

1

యదాత్మలవణస్యాస్తశ్చి త్వాస్తీక్షిత్యవేదనమ్

తదహంతాది భేదాది దేశకాలాదిమత్త్రితమ్.

2

స్వతో యదస్తరాత్మేక్షిత్యైత్వాన్యాధుర్యవేదనమ్

తదహంతాది భేదాది జగత్తత్వాది జృమ్భితమ్.

3

స్వతో యదాత్మదృషదశ్చి త్వాస్తీక్షిత్యవేదనమ్

తదహంతాది భేదాది దేశకాలాదితాం గతమ్.

4

స్వతో యథాత్మకైలస్య జ్ఞతయా జాడ్యవేదనమ్

తదహంతాది భేదాది భువనాదీతి సంస్థితమ్.

5

స్వతో యదాత్మనో యస్య చిద్భవత్వాదిన ర్జనమ్
తదావర్తాద్యహంతాది భేదాద్యాకారితా ఇవ.

6

స్వతో యదాత్మవృక్షస్య శాఖాదిస్తస్య వేదనమ్
తదాహంతాది భేదాది భవనాదీవ సత్స్ఫురత్.

7

యదాత్మగగనస్యాస్తశ్చిత్త్వాహ్వాన్యత్వవేదనమ్
తదహంతాది భేదాది భవనాదీతి భావనమ్.

8

యదాత్మగగనస్యాస్తశ్చిత్త్వాత్సోషిర్యవేదనమ్
తదహంతాది భేదాది శరీరాది చ దీపితమ్.

9

శ్రీవసిష్ఠుడు:—ఓ రామచంద్రా! ఆత్మయను మిరిపయొక్క స్వప్రకాశము తీక్షణము అజ్ఞానకారణమున, అహంకారాది రూపముగను, ఘటభిత్తాదుల రూపముగను, తదాధారముగ జేశకాలాదిసహిత జగద్రూపముగను వగుచున్నది. అట్లనే ఆత్మయను లవణముయొక్క లవణత్వాను భవమును, ఆత్మయను చెఱకుయొక్క మాధుర్యానుభవమును, ఆత్మయను శిలయొక్క శాలిన్యాను భవమును, ఆత్మయను పర్వతముయొక్క గురుత్వానుభవమును, ఆత్మయను జలముయొక్క ద్రవ త్వానుభవమును, ఆత్మయను వృక్షముయొక్క శాఖత్వానుభవమును, ఆత్మయను ఆకాశము నందలి శూన్యత్వానుభవమును, అనకాశదాత్మత్వానుభవమును, అహంకారాది రూపములుగను, ఘట పటవృక్షశరీరావర్తాదుల రూపమునను, తదాధారముగ జేశకాలాది సహిత జగద్రూపముగను భాసిం చుచున్నది. ఇవిభవమున చిద్భవత్వోటి సర్వపదార్థములయొక్క ఆభేదమే సిద్ధింపుచున్నది.

స్వతో యదాత్మకుద్యస్య వైరస్తర్యం నిరస్తరమ్
తదహంతాది భేదేన చిత్తాద్భవీరివ స్థితమ్.

10

ఆత్మయను భిత్తియొక్క ఘనత్వానుభవమే స్వయముగ హంకారాదుల రూపముగను ఘటాదిరూపభేదములుగను, చిత్తమునకు బాహ్యమున, చిత్తునకు భిన్నముగనున్న దానివలె దృశ్య రూపమున గోచరింపుచున్నది.

స్వతో యదాత్మసత్తాయాశ్చిత్త్వాత్సత్వైకవేదనమ్
తదహంతాది భేదాది చేతనానీతివత్ప్రీతమ్.

11

ఆత్మసత్తయొక్క వైరస్యము ద్వారాగల్గు సత్తారూపానుభవమే స్వయముగ అహం కారాది రూపములుగను, చిదాభాసుని రూపముగను నున్నది.

అస్తరాత్మప్రకాశస్య స్వతో యదవభాసనమ్
తదహంతాది చిత్త్వాది జీవ ఇత్యేవ వేద సః.

12

స్వప్రకాశముయొక్క అనుభవమునే అంతరాత్మ, వృత్తి భేదముచే భిన్నభిన్న చిదాభాసు లంద నుగతముగ సామాన్యజీవరూపమున స్వయముగ నెఱుంగుచున్నది.

అస్తరస్తి యదాత్మేన్ద్రోశ్చిద్రూపం చిద్రసాయనమ్
స్వత అస్వాదితం తేన తదహంతాదినోదితమ్.

13

ఆత్మయను చంద్రునియందు స్వయముగ వసుధూతమగు చిద్రూపామృతమే అహంకారాది రూపముల యావిర్భవించినది.

పరమాత్మగుడస్యాస్తర్యచ్చిత్త్వాద్వదయాత్మకమ్
తదేవాస్వాద్యతే తేన స్వతోహంతాది నాస్తరే.

14

పరమాత్మయను గుడమందలి స్వాదిప్యగు చిద్రూపముయొక్క ఆస్వాదము నా పరమాత్మయే స్వయముగ తనయందు అహంకారాదుల రూపమున బొందుచున్నది.

పరమాత్మమజేశ్చిత్త్వాద్యదస్తః కచనం స్వయమ్
చేతనాత్మపదే చాస్తరహమిత్వాది వేత్త్యసా

15

పరమాత్మయను మణియందలి చిద్రూప స్వయంప్రకాశమే తన యంతఃకరణమున అహం కారరూపమున యనుభవము నొందుచున్నది.

నచ కించన వేత్త్యస్తర్యేద్యస్యాసంభవాదిహ
న చాస్వాదయతి స్వాదు స్వాద్యస్యాసంభవాదయమ్.

16

యథాగ్రముగ ఆత్మ పరమాగ్ధరూపమున యేమియు నెఱుంగుటలేదు. ఏలన, ఆత్మ కంటె భిన్నముగ క్షేయముగ మఱొక పదార్థమే సంభవించదు. మఱియు నయ్యది దేనిని ఆస్వాదిం చుటయు లేదు. ఏలన, చైతన్యమునకు వేఱుగ అస్వాదింపతగిన వస్తువు మఱొకటి యెఱుఱుటకని సంభవముకాదు.

నచ కించిచ్చినోత్త్యస్త్రేత్త్యస్యాసంభవే సతి
విస్తతే నచ వా కించిద్వేద్యస్యాసంభవాదసా.

17

వికారమునొందు పదార్థమే తనందున మఱియొక చైతన్యముచే ఆత్మ వికారమును పొందదు. మఱియు పొందదగిన దెద్దియుతనందున నది దేనిని పొందుటయులేదు.

అనదాభాస ఏవాత్మా అనన్తో భరితాకృతిః
స్థితః సదైవైకఘనో మహాశైల ఇవాత్మని.

18

అనర్థగ జగదాకార మెద్దానియందు భాసింపుచున్నదో అట్టి అనంతపరిపూర్ణ, సదా జ్ఞానస్వరూప, ఏకరూప పరమాత్మ మహాపర్వతమువలె ఆత్మయందు స్థితిగల్గియున్నది.

అనయా తు వచోభక్త్యా మయా తే రఘునన్దన
నా హంతాది జగత్తాదిభేదో స్థితి నిదర్శితమ్.

19

ఓ. రాఘవా! ఈ పూర్వోక్త వచనముల ద్వారా అహంకార, జగత్తులందు భేదమేమియు లేదని వ్యక్త మునర్పిరి.

న చిత్తమస్తి నో చేతా న జగత్తాదివిభ్రమః

వృష్టమూకామ్ముదసితం శాస్త్రం శామ్యతి కేవలమ్. 20

యథాగ్రముగ చిత్తముగాని, చిత్తముగలవాడుకాని, జగదాదుల విభ్రమముగాని శేపు. (విభ్రమమున వర్తించి యాపిదప నిశ్చలముగనుండు శరత్కాలమేఘమువలె, శుద్ధసన్మాత్రముచే బాధితముగు యా జగత్తు ప్రళమనమొందుచున్నది.

యథావర్తాదితామేతి ద్రవత్వాద్వారి వారిణి

తదాహంతాదితామేతి జ్ఞప్తా జ్ఞప్తా జ్ఞ ఆత్మని. 21

ద్రవస్వభావము గలదగుటచే జలము తనయందాన రూపమును బొందునట్లు, మాయా వియగు ఈశ్వరుడు స్వమాయచే నావృతముగు జ్ఞప్తిరూప నిజాత్మయందు జగజ్జీవదళల నొందుచున్నాడు.

యథా ద్రవత్వం పయసి యదా స్పృశ్యః సదాగతౌ

అహంతా దేశ కాలాది తథా జ్ఞే జ్ఞప్తిమాత్రకే. 22

జలమందు ద్రవత్వము, వాయువునందు చంచలత్వము యెట్లుగలనో, అట్లునే జ్ఞప్తి మాత్రుడగు ఈశ్వరునియందు అహంకార, దేశకాలాదులున్న గలవు.

జ్ఞో జ్ఞతాయాం శివజ్ఞానం జానాతి జ్ఞానబృంహయా

జ్ఞాయతేఽహంతది జ్ఞేన జీవాదీత్యభిశేవనైః. 23

ఈశ్వరుడు తన ఈశ్వరభావమున ఆవరణ పరిచ్ఛేదరహితముగు జ్ఞానాభివృద్ధిచే, నిత్య నిరతిశయానందరూపముగు జ్ఞానమును సదా యెఱుంగుచున్నాడు. మఱియు అహంకారవశమున, జీవనహేతువులగు భూత ప్రాణేంద్రియాదుల విషయసంబంధాధ్యాసముచే జీవాదిరూపములే అత్మ యని చైతన్యముచే యెఱుంగబడుచున్నదిగాని యథార్థముగాదు.

యథోదేతి యయా జ్ఞస్య తృప్తిరానేన యాదృశీ

అనన్యేవాన్యతా బుద్ధా స తథా జృమ్భతే తయా. 24

ఏమే కామ కర్మవాసనలచేతను, ఎట్టి విషయజ్ఞానముచేతను ఏ దర్శన లాభాది భోగవైచిత్ర్యముచేతను అజ్ఞానికి ప్రియమోద ప్రమోదాదుల రూపమున తృప్తిగలుగుచున్నదో, ఆ వైచిత్ర్య మంతయు అభిన్నరూపముగు పరమాత్మచేతనే యెఱుంగబడుచున్నది. మఱియు నా యీశ్వరుడు ఆయాశీవుల కామానాది వాసనలంబట్టి తత్తద్రూపములుగ తన యంగముల పరిణితమొందును.

జీవనం జ్ఞాతతా జ్ఞాతా జీవనం జీవజీవనమ్

అత్యస్తమస్తి నో భేదశ్చిద్రూప త్వే జ్ఞజీవయోః. 25

జగదధిష్ఠాగ్రముగు పరమాత్మయొక్క జ్ఞానమే పరమాధ్యక్షితియనియు, సర్వశీవుల జీవన మొద్దాని యధీనమైయున్నదో అట్టి పరమానందరూపమే జీవుని జీవన సారమనియు సచ్చాస్త్ర

గుహాపదేశాదులచే యెఱుఁగబడునో, అపుడు భోక్తభోగ్యముల రెంటియధిష్ఠానమున్న చిద్రూపమే యైనందున జీవేశ్వరభేదమీమియు లేకుండును.

యథా జ్ఞజీవయోర్నాస్తి భేదో నామ తథైతయోః

భేదోఽస్తి న జ్ఞశివయోర్విద్ధి శాస్త్రమఖిల్లేతమ్. 26

జీవేశ్వరులకు భేదమెట్లులేదో అట్లునే ఈశ్వర, బ్రహ్మములకును జీవబ్రహ్మములకును భేదములేదు. కాన కాంతమై, అఖండమై, పరిపూర్ణమైన బ్రహ్మమును(తమే శేషించుచున్నది.

సర్వం ప్రశాస్త్రమజమేకమానాదిమధ్య

మాభాస్వరం స్వదనమాత్రమచేత్యచిహ్నమ్,

సర్వం ప్రశాస్త్రమితి శబ్దమయీ తు దృష్టి

ర్బోధార్థమేవ హి ముద్దైవ తదోమితీదమ్. 27

ఇత్యాక్షే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే ఘోషశమప్రకరణే భేదనిరాసో నామ సప్తపంచాశః

సర్గః || 57 ||

ఓరామా! కాన జగత్తంతయును ప్రకాంతమై, జననరహితమై, ఏకమై అనాదియై, పూర్ణస్వప్రకాశస్వరూపమై, ఆనందైకరసమై, విషయచిహ్నరహితమైన బ్రహ్మమే యగును. కాని సర్వము ప్రకాంతరూపమైనదను నీతాత్కారిక శబ్దమయభేదదృష్టి బోధనార్థమేయగును. సాక్షాత్ప్రయోజనకూనత్యకారణమున ఆయ్యది మిథ్యయేయగుచున్నది. భాగత్యాగలక్షణములద్వారా యెఱుంగబడు అఖండార్థరూపముగు ఓంకారముయొక్క లక్ష్యాధ్యక్షమైన నిత్యావరోక్ష చిహ్నాత్ర స్వరూపమే సత్యమైనది. అదియే సమస్తమున్న యగును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

భేదనిరాసమును సప్తపంచాశః

సర్గము || 57 ||

అప్త పంచాశః సర్గః.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:--

అత్రైవోదాహరస్తమమితిహాసం పురాతనమ్

కిరాతేశస్య సురభూర్వృత్తాస్తం విస్మయాన్వదమ్. 1

శ్రీవసిష్ఠుడు:--ఓరామా! శబ్దమయదృష్టి కేవలము బోధనార్థమే యగునను యివిషయమున కిరాతప్రభువగు మగఘ్ను గూర్చి ఆశ్చర్యజనకమగు పురాతన యితిహాసము మదామరింతురు.

ఉత్తరస్యా దిశోమేదః కర్పూరపటలం భవః
సంభూతం వాసనం శార్వం శుక్లో వా చాప్రౌ ఆతపః. 2

హిమాద్రేః శృజమస్తీహ కైలాసో నామ పర్వతః
శైలకుంజరనిర్మలకలాపస్యైవ నాయకః. 3

ఉత్తరదిక్పార్శ్వమును, పృథివీనిర్గత కర్పూరరాశి సదృశమును, ఈశ్వరుని హాస్యరూపు
మును, శుక్లపక్షచంద్రప్రకాశ సదృశమును, పర్వతశ్రేష్ఠమును హిమాలయముచే ధరించబడిన
శిఖరపంక్తియను ముత్యపుమాలయందు ప్రధానమని పండిదియునగు కైలాసమును సుప్రసిద్ధ హిమాలయ
శిఖర మొందు కలదు.

విష్ణోః క్షీరోదక ఇవ స్వర్గః సురపతేరివ
అబ్జజస్యైవ నాభ్యబ్జం గృహం యః శశిమాలినః. 4

విష్ణువునకు క్షీరసాగరమున్ను, ఇంద్రునకు స్వర్గమున్ను, బ్రహ్మదేవునకు విష్ణువాభి
కమలమున్ను గృహమైనట్లు, ఆ శిఖరము శంకరభగవానునకు గృహమై యుండుచుండెను.

రుద్రాక్షవృక్షదోలాభిః సాప్సరోభిర్విభాతి యః
లోలరత్నశలాకాభిర్లహరీభిరివార్ణవః. 5

గణాజ్ఞానామనిశం మత్తానాం చరణైర్లతాః
అశోకా ఇవ రాజస్తే యత్రాశోకా విలాసిని. 6

సంచరన్మంకరో దిక్షు భృగుస్విష్ణుమణిద్రవైః
నివర్తస్తే ప్రవర్తస్తే యత్రాజస్రం చ నిర్ఘరాః. 7

యో లతావృక్షగుల్మగుహాపీఠాదనదీనదైః
మృగైర్మృగగణైర్భూతైర్వహ్నిజ్జ్వలదీనావృతః. 8

రుద్రాక్షవృక్షములందలి అపూర్వసలకన్న ఊయలచే నయ్యది చంచలకత్తుశలాకలు
గల తరంగములచే సముద్రమువలె శోభించుచుండెను. మన్మథవేగముచే మదీకత్తులను ప్రమథ
క్రీడగల చరణములచే కొట్టబడిన శోకరహితులగు విలాసులకు అశోకవృక్షములచే నెన్నుచు
చుండిరి. ఆ శిఖరముపై ఏయేదిక్కులందు శంకరభగవానుడు సంచరించునో, అయాదిక్కులందు
చంద్రకాంతములు ద్రవముతో కూడిన నెలయెట్లు నిరంతరము ప్రవహించును. తక్కిన దిశలందవి
నివృత్తమగును. మణియు నయ్యది లతావృక్షగుల్మవాపీఠాదనదీనదమ్మగగణంబులచే, ప్రాణి
జోట్లచే బ్రహ్మాండమువలె నావృతమైయుండెను.

తస్య హేమజటా నామ కిరాతాః సంస్థితాః స్థలే
విపీలికా వటతరోర్మూలకోశగతా ఇవ. 9

వటవృక్షమూలమునగల తొట్టియందు చీమలు వసించునట్లు, ఆ హిమాలయపర్వత మూల
భాగమున హేమజటయను కిరాతుడు, వసించుచుండెను.

కైలాసపాదారణ్యానాం రుద్రాక్షైస్తపగుల్మకైః
వసన్తి ఘూకవత్తుద్రాస్తే వై నికటజీవినః. 10

ఆ కైలాసపర్వతలమునగల అరణ్యములందుండు రుద్రాక్షలచేతను ఇంద్రసంఘములా
దులచేతను కిరాతులు తమజీవితము గడపుకొనుచు తత్సమీపముననే వసించుచుండిరి.

ఆసీత్తేమాముదారాత్కా రాజా పరపురంజయః
జయలక్ష్మ్యో భుజ ఇవ యః ప్రజాయాశ్చ దక్షిణః. 11

సురఘుర్నమ బలవాన్సుర ఘోరారిదర్పహః
అర్కః పరాక్రమ ఇవ మూర్తిమానివ మారుతః. 12

జితో వై రాజ్యవిభవైర్ధనైర్ధువ్యాకనాయకః
శతక్రతుగురుర్బృధైః కావ్యైరసురదేశికః. 13

స చక్రే రాజకార్యణి నిగ్రహానుగ్రహక్రమైః
యథాప్రాప్తాన్యఖన్నాజ్ఞో దినానీవ దివాకరః. 14

ఉదారచిత్తుడును, శత్రునగరముల జయించువాడును, జయలక్ష్మీభుజసదృశుడును,
ప్రజల పాలనచోషణయందు కుడిభుజముపండినాడును సుప్రసిద్ధుడునునగు సురఘు యనునాతడు
ఆ కిరాతులకు రాజైయుండెను. ఆతడు బలశాలియు, దేవతలమాడ్కి భీకరశత్రువుల గర్వముడుచు
వాడును, పరాక్రమమున సూర్యసముడును, వేగమున మూర్తిసంతముగు వాయువుచోలిన వాడును,
రాజ్యవిభవములందును ధనమందును కులేరుని జయించువాడును, జ్ఞానమందు బృహస్పతిని,
కావ్యసాహిత్య రచనయందు శుక్రాచార్యుని పరాజితమొనర్చువాడునునైయుండెను. నిగ్రహాను
గ్రహక్రమములచే, ప్రాప్తించిన రాజకార్యముల నాతిడఖిన్నుడై, సూర్యభగవానుడు దినక్రియ
యొనర్చునట్లెనర్చుచుండెను.

తజ్జాభ్యాం సుఖదుఃఖాభ్యామథ తస్యాభ్యభూయత
స్వగతిర్వాగురాబన్తైః శిష్యాజస్యైవ పక్షిణః. 15

పిదప, నిగ్రహానుగ్రహక్రియాజనితమగు సుఖదుఃఖములచే నాతని గతి వలయుండు
బంధించబడిన పక్షిగతివలె కుంతితమయ్యెను.

కిమార్తం పీడయామ్యేనం తిలాన్యస్త్రమివౌజసా
సర్వేనామేవ భూతానాం మమేవార్తిః ప్రజాయతే. 16

ధనమస్తై ప్రయచ్ఛామి ధనే నానన్దవాజ్ఞనః
భవత్యహమివాశేష స్తదలం మేఽతినిగ్రహైః. 17

అథవా నిగ్రహం ప్రాప్తం కరోమ్యేతేన వై వినా
వర్తతే న ప్రజైవేయం వినా వారిసరిద్యథా 18

హా కష్టమేవ నిగ్రహోన్య నిత్యానుగ్రహ్యాపష మే
దిష్ట్యాద్య సుఖవానస్మి కష్టమద్యాస్మి దుఃఖవాన్. 19

ఇతి లోలాయితం చేతో న విశ్రామ భూపతేః

ఏకత్రామ్బు మహావర్తే చిరతృష్ణమివ భ్రమత్. 20

‘యంత్రమందు సుతృప్తవలె, దుఃఖుల నేనేల నాపరాక్రమముచే పీడితమొనర్చుచుంటి? సర్వప్రాణులదుఃఖము నావంటిదేగదా, కాన, ఈప్రజలందఱును ధనమొసంగెదను; దానిచే నావలె వారున్న పూర్ణముగ అనందమును బొందగలరు. దండనచే నేమి ప్రయోజనమున్ను లేదు. లేక, ప్రాప్తించినరీతి దండనకూడ యొనర్చెద. లేనిచో ప్రజలు వారిచారి ధర్మమందు, నిర్జలనదివోలె ప్రవృత్తి లేకయుందురు హా! కష్టతరము! వధబంధనాదులచే నొకటి దండనయోగ్యమును మఱి యొకటి నిత్య మనుగ్రాహ్యమును యగుచున్నది. ప్రార్థనముచే నేడు నుఖినిగను, రేపు దుఃఖినిగను యగుచుంటి, ఇవిధమున సంశయరూప దోలాభ్రమణిముచే నారాజుచిత్తము, దాహముగొని నిదించినవాని చిరకాలదాహాయుక్తమనంబు మహాజలయావృత్తమున పరిభ్రమించునట్లు, విశ్రాంతి నొందవలెనె.

అథైకదా గృహం తస్య మాణ్డవ్యో మునిరాయయా

భ్రాంతాశేషకమపుష్కజ్ఞో వాసవస్యేవ నారదః. 21

తమసౌ పూజయామాస పప్రచ్ఛ చ మహామునిమ్

సందేహదుర్ద్దమప్రమృపరశుం సర్వకోవిదమ్. 22

తదనంతర మొకసమయమున దిక్కులందంతట సంవర్ధిని మాండవ్యముని యారాజు చెంతకు, ఇంద్రునిగృహమునకు వారదనివలె. యేతెంచెను. అత్రటి సంశయరూప దుష్టకృత సందేహమును ఛేదించుటయందు గండ్రగొడ్డలివంటివాడును, సర్వకాంత్రకోవిదుడునునగు ఆ ఋషిని రాజు పూజించి యిట్లడిగెను.

సురభురువాచః—

భవదాగమనేనాస్మి మునే నిర్వృతిమాగతః

పరమాం వసుధాపీఠం సలపాస్త ఇవ మాధవే. 23

అద్య తిష్ఠామ్యహం నాథ ధన్యానాం ధురి ధర్మతః

వికాసి రవిజేవాబ్జం యత్స్వయాస్యవలోకితః. 24

భగవన్సర్వధర్మజ్ఞ చిరం విశ్రాంతవానసి

తదముం సంశయం ఛిన్తి మమార్కస్తిమిరం యథా. 25

సురభుః—దేవా! భూమిపై వసంతకాలము (లేక విష్ణుభగవానుడు) యేతెంచుటచే జనలందఱు సంతోషభరితులగునట్లు తమయాగధనముచే నేను పరమేశ్వరిని బొందితిని. సూర్య కిరణముచే ప్రభుత్వతనను కమలమువలె నేనిపుడు ధన్యాత్ములందు ధర్మదృష్టిచే ప్రథమండై యొప్పుచున్నాను, ఏలన తాము నాపై కృపాదృష్టిని బ్రసరించితిరి. దేవా! సర్వధర్మజ్ఞ! తమకు శ్రమలేకున్న ఈ నాసంశయమును, సూర్యుడంధకారము నడంచునట్లు విచ్చిన్న మొనర్చుము.

మహతాం సంగమేనార్తిః కస్య నామ న నశ్యతి

సందేహం తేషు పరామార్థిమాహూర్తివిదో జనాః. 26

మన్నిగ్రహానుగ్రహజా మద్భుత్యవపుషి స్థితాః

కషన్తి మామలం చిన్తా గజం హరినఖా ఇవ. 27

తద్యథా సమతోడేతి సూర్యాంశురివ సర్వదా

మతో మమ మునే నాన్యా తథా కరుణయా కురు. 28

దేవా! మహాత్ముల సంస్కరముచే యెవని దుఃఖముపశమించదు; మఱియు దుఃఖతత్వమే టింకించును సంశయమే మహాదుఃఖమని వచించిరి. శత్రుమిత్రాదులయొడ నొనర్చు నండనానుగ్రహములచే జనించిన చింతలే, సింహమేనుగను బాధించునట్లు నన్ను బాధించుచున్నవి. కాన నో శత్రుబాధ! విషమదృష్టిగాక సూర్యకిరణముల భంగి నదా సమదృష్టియే నాబుద్ధియందయించురీతి యనుగ్రహింపుము.

మాణ్డవ్య ఉవాచ.—

స్వయత్నేన స్వసంసేన స్వేనోపాయేన భూపతే

ఏషా మనఃపేలవతా హమవత్ప్రవిలీయతే. 29

మాండవ్యుడు:—ఓరాజా! నైరాగ్యత్యాగాది స్వప్రయత్నములచేతను, అశ్రద్ధానపర్యంతము శ్రమణమననాది యుపాయముల ననుకరించుటచేతను మనస్సుయొక్క అల్పత్వము, అతవముచే హిమమువలె వశించును.

స్వవిచారణయైవాశు శామ్యత్యస్తర్థనోజ్యరః

శరదాగమమాత్రేణ మిహాకా మహాతీ యథా. 30

శరత్కాలాగమనమాత్రముచే గొప్పమేఘపటలమంతయు శమించునట్లు, మనస్సం తాపము స్వవిచారముచేతనే శీఘ్రముపశమించును.

స్వేనైవ మనసా స్వాని స్వశరీరగతాని చ

విచారయేద్ద్వియాణ్యస్తః కీదృశాన్యథ కాని చ. 31

ఓరాజా! నీవు నీ పుత్రశ్రీధనాదుల గూర్చియు, స్వాంతర్గతములగు ఇంద్రియములఁ గూర్చియు, తదితర బుద్ధ్యాదులఁగూర్చియు - ‘ఇవి యేవి? ఏవిధముననున్నవి? - అని స్వమనంబు చేతనే విచారణగావించుము.

కోఽహం కథమిదం కింవా కథం మరణజన్మనీ

విచారయాంతరేవం త్వం మహత్తామలమేష్యసి. 32

మఱియు నీ చిత్తమున — మనమెవరు? ఈ ప్రపంచమెట్టిది? జననమరణము లెట్లు గల్గుచున్నవి? — అనియును విచారించుము అపుడే నీవు పూర్ణమహాత్మ్యము నొందెదవు.

విచారణా పరిజ్ఞాత స్వభావస్య సతస్తవ

హర్షామర్షదశాశ్చేతస్తాలయిష్యన్తి నాచలమ్. 33

విచారణచే యెపుడు నీవు నీ సర్వస్వభావము నెఱుంగుదువో, అపుడిక సుఖదుఃఖాది దశలు, పర్యంతమువలె నిశ్చలమగు నీ చిత్తమును దోలాయిత మొనర్చజాలవు.

మనః స్వరూపముత్సృజ్య శమమేవ్యతి విజ్వరమ్
భూతపూర్వవపురూత్వా తరణః పయనీవ తే. 34

ఆత్మతే నీ మనస్సు తన పూర్వస్వరూపమును విడచి, దుఃఖరహితమగు పూర్వసిద్ధ బ్రహ్మ స్వరూపమునొంది, జలమందు తనంగమువలె శమనమొందును.

తిష్ఠదేవ మనోరూపం పరిత్యక్త్యతి తేనఘ
కలబ్ధవికలం కాలం మన్వన్తరగతావివ. 35

పాపరహితుడవగు నోరాజా! పూర్వమన్వంతరమున కలికాలము ప్రాప్తించినపుడు పాపములచే కలింకితమగు నీ ప్రపంచము ముట్ల యింకొక మన్వంతరము రాగా కళంకయుక్తమగు తనపూర్వస్వరూపమును త్యజించునట్లు, నీ మనస్సున్న జీవన్ముక్తవ్యవహారసమర్థ మగుటతోడనే తన పూర్వబుద్ధిరూపమును త్యజించును.

అనుకమ్య భవిష్యన్తి శ్రీమన్తః సర్వ ఏవ తే
దృష్టతత్త్వస్య తుష్టస్య జనాః పితరీవావనౌ. 36

మఱియు నీవెల్లదాత్మతత్త్వమును సందర్శించెదనో అపుడు సర్వైశ్వర్యయుతులగు బ్రహ్మయులన్న, లోకమున సంతృప్తిగల్గి పాలనయొనర్చుకొండియెడ వానిప్రజలవలె, నీ కృపా పాత్రులగుదురు.

వివేకదీప దృష్టాత్మా మేర్షభీనభసామపి
అథో కరిష్యసి నృప మహత్తాము త్తమార్థదామ్. 37

వివేకజనిత జ్ఞానదీపముచే నీవెల్లదాత్మ నవలోకించెదనో, అపుడు మమేక, సముద్ర, ఆకాశాది మహత్తర పదార్థములకున్న మిగుల మర్థదాయకమగు మహత్త్వమును యొసంగువాడవగుదువు. ఏలన, వాని మహత్తంతయు నీయాత్మసత్తాధీనమైయు యున్నది గదా.

మహత్తామాగతే చేతస్తవ సంసారవృత్తిషు
న నిమజ్జతి హే సాధో గోష్పదేష్వివ వారణః. 38

సాధువగు నోరాజా! గోష్పదజలమున యేనుగ మునుంగనట్లు, ఆత్మజ్ఞానముచే మహత్త్వము నొందినమీదట, నీచిత్తమిక సాంసారిక వృత్తులందు మునుంగకుండును.

కృపణం తు మనో రా జన్వేలవేఽపి నిమజ్జతి
కార్యే గోష్పదతోయేఽపి జీర్ణాజ్ఞో మశకో యథా. 39

గోష్పదజలమున నైన శిథిలాంగములుగల మశకము మునుంగునట్లు, కామాదుల కృపణత్వముచే దూషితమగు మనస్సు నీచకార్యములందు నిమగ్నమగును.

చేతో వాసనయా పజ్జే కీటవత్పరిమజ్జసి
దృశ్యమాత్రావలమ్బిన్యా స్వయా దీనతయా తయా. 40

చిత్తము వాసనలచేతను, దృశ్యమాత్రావలంబన మొనర్చు తన దీనత్వముచేతను, కీటమువలె దృశ్యపంకమున మునుంగుచున్నది.

తావత్తావన్మహాబాహో స్వయం సంత్యజ్య తేఽఖిలమ్
యావద్యావత్పరాలోకః పరమాత్మైవ శిష్యతే. 41

మహాబాహుడవగు నోరాజా! స్వయంజ్యోతిస్వరూపమగు ఆత్మమాత్రానుభవము శేషింపవలెనట అంతయును త్యజింపవలసినదే.

తావత్ప్రక్షాల్యతే ధాతుర్యావధేమైవ శిష్యతే
తావదాలోక్యతే సర్వం యావదాత్మైవ లభ్యతే. 42

మనర్థమాత్రము శేషించునంతవఱకు మనర్థగని పరిశోధింపబడునట్లు ఆత్మలాభమగు నంతవఱకు ఆధ్యాత్మకాత్మములన్నియు విచారింపబడును.

సర్వః సార్వికయా బుద్ధ్యా సర్వం సర్వత్ర సర్వదా
సర్వథా సంపరిత్యజ్య సాత్త్వనాత్మోపలభ్యతే. 43

వస్తురూపబుద్ధిచే సర్వదా యెల్లెడల దృశ్యమంతటినీ పరిత్యజించినచో తన యాత్మ చేతనే పూర్ణాత్మలాభము చేకూరును. కాని ఏదోయొకచోట కొన్నివస్తువులను మాత్రము త్యజించుటచే ఆత్మలాభ మెన్నిటికిని చేకూరదు.

యావత్సర్వం న సంత్యక్తం తావదాత్మా న లభ్యతే
సర్వావస్థాపరిత్యాగే శేష ఆత్మేతి కథ్యతే. 44

సమస్త పదార్థములు త్యజింపబడనంతవఱకు ఆత్మప్రాప్తి కలుగదు. సర్వావస్థలు బరిత్యజించుటచే శేషించునదే ఆత్మయనబడును.

యావదన్యన్న సంత్యక్తం తావత్సామాన్యమేవ హి
వస్తు నాసాద్యతే సాధో సాత్త్వలాభే తు కా కథా. 45

అన్యవస్తువు త్యజింపబడనంతవఱకు సామాన్యవస్తువే లభింపవలెను యిక ఆత్మలాభమును గూర్చి కేలుగ చెప్పవలెనా? (సర్వత్యాగములేక ఆత్మలాభము కలుగదనుట.)

యత్ర సర్వాత్మనైవాత్మ లాభాయ యత్రతి స్వయమ్
త్యక్తాన్యకార్యం ప్రాప్నోతి తన్నామ నృప నేతరత్. 46

ఓ రాజా! అన్యకార్యముల బరిత్యజించి సర్వప్రయత్నములచే ఆత్మలాభమును గూర్చియే స్వయముగ యత్నించునపుడు, మనుజుడైదానినీ పొందునుగాని తదితరమునుగాదు

సాత్త్వావలోకనార్థం తు తస్మాత్సర్వం పరిత్యజేత్
సర్వం కించిత్పరిత్యజ్య యద్రుష్టం తత్పరం పదమ్. 47

ఇక్ష్వారణమున సాత్త్వావలోకనమునకై సమస్తమును పరిత్యజింపవలెను. సర్వమును త్యజించిన పిదప యిక త్యజించుటకేది సర్వథా యశక్యమగునో అదియే పరమపదము.

సకలకారణకార్యపరమ్పరా
మయాజగద్గతవస్తు విజృమ్భితమ్,

అలమపాస్య మనః స్వవపుస్తతః

పరివిలాప్య యదేతి తదేతి తత్.

48

ఇత్యాన్తే శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతౌక్తి మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే సుతఃపువృత్తాన్తే మాణ్డవ్యోపదేశో
నామాష్టపఞ్చాశః సర్గః || 58 ||.

కార్యకారణ పరంపరామయమగు ఈ జగత్తునందంతట, మణులందు గుచ్చబడిన
దామవలెనున్న సన్మాత్రాత్మయందు, స్వకల్పనచే సత్తునకు భిన్నముగ కల్పింపబడిన వృక్ష
మంతలను పూర్ణముగ త్యజించివైచి, ఆనంత మూలాజ్ఞానవాళముచే, తన మనోరూపమునకూడ లయ
మొనర్చి మనస్సు సచ్చిద్రూపమును పొందుచున్నది. అదియే ఏకరస పరబ్రహ్మమగును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సురఘ్నవృత్తాంతమున మాండవ్యోపదేశమను అష్టపంచాశ
సర్గము || 53 ||

ఏకో న వ స్త్రి త మః స ర్గః .

శ్రీ వాసిష్ట ఉవాచ:—

ఇత్యుక్త్వా భగవానేనం సురఘ్నం రఘునందన

యయా స్వమేవ రుచిరం మాణ్డవ్యో, పశానమణ్డలమ్

1

శ్రీవసిష్టః—ఓరాఘవా! రాజాతో నిట్లు బల్కి భగవంతుడగు మాండవ్యమహామని
మంత మునుల నివాసభూతమగు అతిఘండిరమైన తన ఆశ్రమమునకుఁజనెను.

గతే వరమునౌ రాజా గత్యైకాన్తమనిన్దితమ్

ధియూ సంచిన్తయామాస కో నామాహమితి స్వయమ్.

2

‘మని వెడలి పడప యారాజు ఉత్తమమగు యేకాన్తస్థలమునకుఁ బోయి స్వబుద్ధిచే
‘నే నెవడన’ని విచారించెను.

నాహం మేరుర్న మే మేరుర్జగన్నాహం న మే జగత్

నాహం శైలాన మే శైలా ధరా నాహం న మే ధరా.

3

కిరాతమణ్డలం నేదం మమ నాహం చ మణ్డలమ్

నిజసంకేతమాత్రేణ కేవలం దేశ ఏవ మే.

4

‘నేను మేరువు కాను, మేరువు నాదికాదు. నేను జగత్తుకాను, జగత్తు నాదికాదు. నేను
పర్వతములుకాను, పర్వతములు నావికావు; నేను పృథివీకాను, పృథివి నాదికాదు; నేను
కిరాతమండలముకాను, కిరాతమండలము నాదికాదు; సర్వజన సమృద్ధిచే రాజ్యాభిషేకమగుట బట్టి
నేను నేను శరీర విదేశమునకు రాజైతిని; కాన కల్పనామాత్రముననే ఇది నాదేశమగును,

త్యక్తో మధ్మైష సంకేతో నాహం దేశో న వైష మే

ఇదాసీం నగరం శిష్టమేష ఏవాత్ర నిశ్చయః.

5

పతాకావనపజ్జాత్య ధ్యా భృత్యోపవనసంకులా

గజాశ్వసామస్తయుతా పురీ నాహం న మే పురీ.

6

వ్యర్థసంకేతసంబంధం సంకేతవిగమే తుతమ్

భోగవృద్ధం కలత్రం చ నాహం నైతన్యమాఖలమ్.

7

ఏవం సభృత్యం సబలం సవాహనపురాన్తరమ్

నాహం రాజ్యం న మే రాజ్యం సంకేతో హ్యాయమాకులః.

8

రాజును సంకేతమును త్యజించినచో, యిక నేనీదేశమును కాను, ఈదేశము నాది
కాదు. కాని యికను ఈనగరము శేషించియున్నది. కాన దీనియందును సంకేతమును త్యజించి అట్టి
నిశ్చయమునే పొందెను. పతాక వనవాటికలచే పూర్ణమై, అనేక భృత్యులతోను, ఉపవనముల
తోను బరీవాహకమై, గజాశ్వసామంత సంయుక్తమైనట్టి ఈనగరము నేనుకాను, నా కద్దానితో
సంబంధమునులేదు. సంకేతత్యాగముచే, వ్యర్థముగ కల్పింపబడిన సంకేతసంబంధములను వశించినది.
కాని రాజ్య, నగరములు నేనుకాను, అవి నావిన్నికావు. అట్లనే భోగజాలమున్ను, కుటుంబమున్ను
నేను కాను, అవన్నియు నావిని కావు. ఇవిభవమున, భృత్య, సేనా, వాహన పురసహితమగు ఈ
రాజ్యము నేను కాను, అది నాదియుఁగాదు. ఏలన యీ సంబంధము కేవల మంధపరంపరచే
కల్పింపబడినది.

దేహమాత్రమహం మన్యే హస్తపాదాదిసంయుతమ్

తదిదం తావదాశ్వస్తరలమాలోకయామ్యహమ్.

9

ఇక హస్తపాదాది సహితమగు ఈ దేహము నేనని యెంచబడుచున్నది. కాన శిఖ్రముగ
యిపుడాభ్యంతరమును గూర్చియు విచారణలేద.

తదత్ర తావన్మాంసాస్థి నాహమేతదచేతనమ్

న చైతన్యమ సంశ్లేషమేత్యబ్జస్య యథా జలమ్.

10

మాంసం జడం న తదహం నైవాహం రక్తమప్యలమ్

జడాన్యస్థిని నైవాహం న చైతాని మమ క్వచిత్.

11

కర్మేన్ద్రియాణి నైవాహం న చ కర్మేన్ద్రియాణి మే

జడం యత్కిల దేహేన్ద్రియైస్తదహం నైవ చేతనః.

12

నాహం భోగా న మే భోగా న మే బుద్ధిన్ద్రియాణి చ

జడాన్యసత్త్వయాపాణి న చ బుద్ధిన్ద్రియాణ్యాహమ్.

13

ఈ శరీరమందు జడములైన మాంసము, ఎముకలు నేనుకాను. మతియు కమలజల
ములకువలె జడమగు ఈశరీరమునకు చైతన్యమగు నాకును సంబంధమే కలుగదు. జడములగు రక్తమాం
సాఘ్నములే నేను కాను. అవియెన్నటికిన్ని నావి కావు. కర్మేన్ద్రియములు నేనుకాను, అవి నావిని

కావు. ఏలన, ఈశ్వరీరమున జడమైనది చైతన్యమున కేనెట్లగుదును? నేను భోగములకాను, భోగములు నానిన్ని కావు. జడమైనది విశ్వాభావమునైన బుద్ధింద్రియములు నేను కాను, అవి నానిన్ని కావు.

మూలం సంస్కృతిదోషస్య మనో నాహం జడం హి తత్

అథ బుద్ధిరహంకార ఇతి ద్విప్లిర్ననోమయీ. 14

సాంసారిక దోషములకు మూలమైనట్టి మనస్సున్న నేను కాను. ఏలన, అది జడమైనది. బుద్ధ్యహంకారములున్న నేనుకాను. ఏలన, అవి మనోమయమును అంతఃకరణముయొక్క భేదరూపములే యగును.

మనో బుద్ధిన్ద్రియాద్యంతో భూతకోశశ్చలద్యభిః

నాహమేవం శరీరాది శిష్టమాభోకయామ్యహమ్. 15

ఇట్లు దేహము మొదలుకొని మనోబుద్ధింద్రియాదుల వలకు గల యేవియు నేను కానని నిశ్చయింపబడినది. ఇక మిగిలినదానిని గూర్చి విచారించెద.

శేషస్తుచేతనో జీవః స చేచ్ఛేత్త్యేన చేతతి

అన్యేన బోధ్యమానోఽసా నాత్మతత్త్వవపుర్భవేత్. 16

మిగిలినది ప్రమేయముతో కూడి వ్యవహరించు చేతనముగ ప్రమాత (జీవుడు). త్రిపుటి సాక్షియను మతొకదానిచే యెటుంగబడుటచే ఈ ప్రమాత ఆత్మతత్త్వముయొక్క యథార్థస్వరూపము కానేరదు.

ఏవం త్యజామి సంవేద్యం చేత్యం నాహం హి తత్త్రిల

శేషో వికల్పరహితో విశుద్ధచిదహం స్థితః. 17

ఇట్లు సాక్షిచే నెటుంగదగు ప్రమాత ప్రమేయముల నేను త్యజించుచున్నాను. ఏలన అవి నేనుకాను. శేషించిన వికల్పరహితముగు విశుద్ధసాక్షిచైతన్యమే నేను. ఇది నిశ్కలము.

చిత్రమేషోఽస్మి లభ్యాత్మా జాతః కాలేన కార్యవాన్

ఏష సోఽహమనంతాత్మా నాన్తోఽస్య పరమాత్మనః. 18

అహ! ఎట్టి యాశ్చర్యము! చిరకాలమునుండి నేనాత్మను పొందియున్నను నేడు మాత్రమే పరమపురుషార్థలాభయుతుడనైతి. ఈ నేననంతరూపుడగు ఆత్మ నేయైయున్నాను. ఈ పరమాత్మ కంతమేలేదు.

బ్రహ్మణోస్త్రే యమే వాయో సర్వభూతగణే తథా

స ఏష భగవానాత్మా తన్మర్మైకాస్త్వివ స్థితః. 19

బ్రహ్మజేవునియందు, ఇంద్రునియందు, యమునియందు, వాయువునందు, సర్వభూత గణములందును భగవంతుడగు ఈ యాత్మ, ముత్తైపుమాలయందు దాళమువలె యనుగతమై యున్నాడు.

చిచ్ఛక్తిరమలా నైవా చేత్యామయవివర్జితా

భరితా శేషదిక్కుష్టా భరవాకారధారిణీ. 20

సర్వభావగతా సూక్ష్మా భావాభావవివర్జితా

ఆబ్రహ్మభువనాస్త్రస్తా సర్వశక్తిసముద్భితా 21

సర్వసాంద్ర్యగుభగా సర్వప్రాకాశ్యదీపికా

సర్వసంసారముక్తానాం తన్మరాతతరూపిణీ 22

సర్వాకారవికారాఢ్యా సర్వాకారవివర్జితా

సర్వభూతాఘతాం యాతా సర్వదా సర్వతాం గతా. 23

చతుర్దశ విధాన్యేనా భూతాని భువనోదరే

ఏతన్మయాయం కలనా జాగతి వేదనాత్మికా. 24

ఈ చిత్ - శక్తి నిర్మలమును, విషయకోగ వివర్జితమును, సర్వదిశల పూర్ణమైనదయ్యి, అజ్ఞానులయెడ భయంకరాకృతిని దాల్చునదియు, సర్వపదార్థములందు వ్యాపించినదియు, సూక్ష్మమును, ఉత్పత్తి నాశరహితమును, పాతాళమునుండి బ్రహ్మలోకమువలకుగల సమస్త భువనములందును స్థితిగల్గియున్నదియు, సర్వశక్తినిలయుమును, నిరతిశయానంద ప్రపూర్ణమును, ప్రకాశించజేయుచున్నపులనన్నిటినిగూడ ప్రకాశింపజేయునదియు, సర్వ బ్రహ్మాండములను ముత్యపుమాలయందలి వికాలముగు మాత్రమునుదైయున్నది. మఱియు సర్వాకార వికారయుక్తమై, సర్వాకార వివర్జితమై భూతకోట్లన్నింటి రూపముజెంది, సదా సర్వరూపత్యము గల్గియున్నది. పదునాల్గు లోకములందలి పదునాల్గు విధములగు జీవరాసులన్నింటినిది తన యందరమున ధరించుచున్నది. మఱియు ఈ జగత్తుయొక్క అనుభవరూప కల్పన దీని యొక్క స్వరూపమే.

మిథ్యావభాసమాత్రం తు సుఖదుఃఖదశాగతిః

నానాకారమయాభాసః సర్వమాత్మైవ చిత్పురా. 25

సుఖదుఃఖములు దశలన్నియు మిథ్యారూపములే. పలువిధయాకారములే ఆభాసరూపము ఈ ఆత్మయే సమస్తమున్నయగును. ఇదియే పరాచైతన్యము.

సోఽయమాత్మా మమ వ్యాపీ సేయం యదవభోధనమ్

సేయమాకలితాక్లాభా కరోతి నృపవిధ్రమమ్. 26

అట్టి చైతన్యరూపమేయగు నా యాత్మ, జగత్తంతటను వ్యాపించియున్నది. అదియే నాబుద్ధికి సాక్షియై వెలుంగుచున్నది. ద్రష్టృదృశ్యభేదములే కల్పితముగు రూపము ధరించిన ఈ చైతన్యమే 'నేను రాజావ'సను (భమగల్గించుచున్నది).

అన్యో ఏవ ప్రసాదేన మనో దేహరథే స్థితమ్

సంసారజాలలీలాగు యాతి వల్లతి నృత్యతి. 27

ఈ చైతన్యప్రభావముచేత నే మనస్సు దేహమును రథమున గూర్చుండి సంసారజాలలీలందు జనుచు, వ్యవహరింపుచు, నాట్యమునల్లుచు నున్నది.

ఇదం మనఃశరీరాది న కించి దపివస్తుతః

నష్టే న కించిదప్యస్మిన్నురినశ్యతి పేలవే.

28

యథార్థముగ ఈ మనోదేహులు లేవియునులేవు. మఱియు భువ్యును యీ శరీరాదులు నశించు, ఆత్మ యేమాత్రమును నశించుటలేదు.

జగజ్జాలమయం నృతమిదం చిత్తనటైస్తతమ్

ఏతయై నైకయా బుద్ధ్యా దృశ్యతే దీపలేఖయా.

29

ఈ జగజ్జాల నాటకమును చిత్తరూప నటులే యొనర్చిరి. మఱియు నీ చైతన్యము సాక్షి రూపమును బుద్ధి యొకదానిచేతనే, దీపప్రకాశముచేతలే స్పష్టముగ గన్పట్టును.

కష్టం ముత్తైవ మే చిన్తా నిగ్రహానుగ్రహస్థితౌ

బభూవ దేహనిష్ఠేహ న కించిదపి దేహకమ్.

30

అహా! కష్టతరము! నిగ్రహానుగ్రహస్థితులందు దేహబుద్ధి నాకు వ్యర్థముగ కలిగినది. యథార్థముగ దేహమేమియు లేదుకదా!

అహో త్వహం ప్రబుద్ధోఽస్మి గతం దుర్దర్శనం మమ

దృష్టం ద్రష్టవ్యమఖిలం ప్రాప్తం ప్రాప్యమిదం మయా.

31

అహా! ఇప్పుడు నేను జ్ఞానవంతుడనైతి. నాదుర్బుద్ధి (శరీరాదులం దాత్మదృష్టి) తొలగినది. చూడదగిన దంతయునే జూచితిని. పొందదగిన దంతయు పొందితిని.

సర్వం కించిదిదం దృశ్యం దృశ్యతే యజ్జగద్గతమ్

చిన్నిష్ఠ్నాంతమాత్రాంతాన్నాన్యత్కించన శాశ్వతమ్.

32

ఈ కాన్పించునట్టి జగద్గతమున దృశ్యభద్రమంతయు చిత్తునండి మాయచే సంభవించినదే కాని యిందవ్యమును కాశ్యతవస్తు చెల్దియునులేదు.

క్వ తౌ కీదృగ్విధౌ వాపి కింనిష్ఠౌ వా కిమాత్మకౌ

నిగ్రహానుగ్రహకౌ లోకే హర్షామర్షక్రమా తథా.

33

ఆ నిగ్రహానుగ్రహములుగలందు యిపుడెటునున్నవి? యెట్లున్నవి? ఏరూపమున నున్నవి? వానిచేగల్గు హర్షామర్షము రెయ్యవి? (శరీరాదులు మిథ్యయగుటచే యవన్నియు నిరాశ్రయముగా నియే సిద్ధించినవి).

కిం సుఖం కిం ను వా దుఃఖం సర్వం బ్రహ్మేదమాతతమ్

అహమానం ముఖా మూఢో దిష్ట్యా మూఢోఽస్మ్యహం స్థితః.

34

సుఖదుఃఖము లేమి? ఇదంతయు వ్యాపకబ్రహ్మమేయగును. నేను వ్యర్థముగ మూఢుడనై యుంటి. ఇప్పుడు సౌఖ్యాగ్రహమున జ్ఞానవంతుడనైతి.

కిమస్మిన్నే వమాలోకే శోచ్యతే కిం విముహ్యతే

కిం ప్రేక్ష్యతే కిం క్రియతే స్థీయతే వాధ గమ్యతే.

35

అనందస్వరూపమును పరిపూర్ణమునగు ఈ ఆత్మయొక్క అనుభవము కలిగినవిదట యొక దేనికై శోకింపవలెను? దేనికై విమోహితుఁడవలెను? దేనిని చూడవలెను? ఏని చేయవలెను? ఎచటికేగవలెను?

కిం చిదేవమిదం నామ చిదాకాశం విరాజతే

నమో నమస్తే నిస్తత్త్వ దిష్ట్యా దృష్టోఽసి కున్దర.

36

అలాకిక చతుర్మూర్తును చిదాకాశ మొకటియే విద్యమానమైయున్నది. భౌతికత్వతరహితుఁడవగు నోపరమాత్మా! నీకు నమస్కారము. మహద్భాగ్యంబున నీ విపుడు గన్పట్టితివి.

అహో ను సంప్రబుద్ధోఽస్మి సమ్యక్జ్ఞాతమలం మయా

నమో మహ్యమనంతాయ సమ్యక్జ్ఞానోదయాయ చ.

37

అహా! నేను ప్రబుద్ధుఁడనైతి. సర్వము లెన్నగ నెఱింగితి. ఇట్లు సమ్యక్-జ్ఞానముదయించిన అనంతరూపమును నాయాత్మకు నమస్కారము.

విగతరజ్జన నిర్విషయస్థితి

గ్రతభవభ్రమరజ్జితవర్జితే,

స్థిరగుప్తు పుకలాభిగతిస్తతః

సమసమం నివసామ్యహమాత్మని.

38

ఇత్యావే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే షూపశమప్రకరణే కురఘువిశ్రాన్తిర్నామైకోనవప్తితమః

సర్గః || 59 ||

రాగద్వేషభావముచే జాగ్రత్స్వప్నముషు ప్రవిషయ స్థితి నశించినవాడను, స్థిగనుషు ప్తి కళను అనగా ఉపాధినాశముచే బ్రహ్మమం దేకిభావమును పొందినవాడనగు నేను, సంసారభ్రమ రహితమును, రాగద్వేష వివర్జితమును, సాక్షిభూతమును ఆత్మస్వరూపమునగు బ్రహ్మయైన సర్వభా భేదరహితమై సమరూపమున నసంభయమన్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

కురఘువిశ్రాంతి యను ఏకోన వప్తితమ

సర్గము || 59 ||

వప్తితమః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

ఇతి హేమజటాధీశో లేభే పదమనుత్తమమ్

వివేకాధ్యవసాయేన బ్రాహ్మణ్యమివ గాధిషః.

శ్రీ పసివృత్తుడు:—ఓ రామచంద్రా! విశ్వామిత్రుడు బ్రాహ్మణత్వము నొందినట్లు, ఇట్లు వివేకముగూర్చిన నిశ్చయముచే హేమజటయను కిరాతప్రభవపు వరమోక్షము (బ్రహ్మ)వదమును, సొందగలెను.

అనర్థాకారకార్యాకు నాసీచ్ఛేష్టాకు భేదవాన్

భూయో భూయః ప్రయత్నాకు దినమాలాన్వివేశ్వరః. 2

మఱల మఱల యనుష్ఠింపబడిన ధర్మాత్మప్రాప్త్యపాయక్రియలందు, దైవగతిచే సంప్రాప్తమైన అనర్థకారకములను, దుఃఖప్రదములునైన క్రియలందు దినక్రియలందు నూర్చువినరె ఆ మరఘు భేదము నొందవలెను.

తతః ప్రభృతి సోఽతివృత్త్యర్థా విగతజ్వరః

సమాసమే స్వకే కార్యే జలౌఘాగ్ర ఇవాచలః. 3

అప్పుడినుండి నిగ్రహానుగ్రహయాపములగు తనరాజ్యోచితకార్యములందు, జలప్రవాహమున కెదుటనున్న వర్షతమమాడ్కి అచంచలుడై సదా దుఃఖరహితుడై యుండెను.

హర్షామర్షవినిర్ముక్తః ప్రత్యహం కార్యమాహరన్

ఉదారగమిచ్చారవపుష్పహారామ్బునిధేః శ్రియమ్. 4

హర్షామర్ష వివర్జితుడై దైనికవ్యవహారముల సల్పుచు నా యుదార గంభీర దేహాడు సమద్రయముక్క శోభనుగూడ నిర్ణించెను.

గుమ్మప్రపదధర్మిన్యా చిత్తవృత్త్యా వ్యరాజిత

నిష్కమ్పయా ప్రకాశిన్యా దీపః స్వశిఖియేవ సః. 5

గుమ్మప్రపద నిశ్చలమును, చైతన్యముచే ప్రకాశవంతమునగు చిత్తవృత్తిచే, నిశ్చల ప్రకాశమును అగ్నిశిఖిచే దీపమువలె యాతడు శోభించుచుండె.

న నిర్మల్యో దయావాన్నో న ద్వన్ద్వీ నాథ మత్సరీ

న కుఫీర్నా కుఫీర్నాథీ నానథీ స బభూవ హ. 6

ఆతడు నిర్మల్యుడుగాని దయావంతుడుగాని, ద్వంద్వయుతుడుగాని మత్సరుడుగాని, అతి బుద్ధిమంతుడుగాని అధిగాని, అనధిగాని గాకయుండి యథార్థి ప్రాప్తించిన కార్యము లాచరించుచు సమదృష్టై యుండును.

సమదర్శనయా నిత్యం వృత్త్యా చాపలధీరయా

అస్తఃశీతలయా రేజే పరిపూర్ణావేన్ద్రువత్. 7

సమదర్శనశీలమును, చలనతారహిణమును, ధీరమును, అంతఃకరణమున నిత్యశీతల స్వభావయుక్తమునగు చిత్తవృత్తిచే పూర్ణసముద్ర, చంద్రులవలె యాతడు శోభించుచుండెను.

సర్వం చిత్తత్వకలనం జగదిత్యవలోక్య సః

ప్రశాంతకుఖిదుఃఖశ్రీస్తస్య పూర్ణా మతిర్బభౌ. 8

ఈ జగత్తంతయు చిత్తముయొక్క కల్పనామాత్రమే యని నిశ్చయించిన వానియొక్క పూర్ణబుద్ధి భౌతిక సుఖదుఃఖములు లేనిదై యుండెను.

ఉల్లసన్వికసనూర్జిత స్తిష్ఠనచ్చన్విశేషస్వపన్

అభూత్సమసమాధిః ప్రబుద్ధశ్చిల్లయం గతః. 9

శరీరముచే నుల్లాసమొందుచు, చిత్తముచే వికాసము నొందుచు, పూర్ణదై, కూర్పున్నను, నడచుచున్నను, చలించుచున్నను, నిదురించుచున్నను చైతన్యమున లయమొందియేయుండు ప్రబుద్ధుడే నిరంతర సమాధిస్థుడగును.

స కుర్వన్విగతాసజ్గం రాజ్యం రాజీవలోచనః

అతిష్ఠదత్తాకారో భూరివర్షతాన్యథ. 10

కమలశత్రుడగు నారాజు ఆసక్తిరహితుడై రాజ్యపాలనముచేయుచు అఖండాకార యుతుడై పెక్కు వర్షశతంబు లట్లనే రాజ్యము సర్ప.

సంనివేశమిమం దేహనామకం తదను స్వయమ్

స జవహ తేజనాక్రాంతో రూపం హిమకణో యథా. 11

అపిదప మూర్ఛకరణసంయోగముచే మంచుబిందువు తన యాకృతిని వీడునట్లు యారాజు తన పాంచభౌతిక శరీరమును త్యజించెను.

వివేక పరమాద్యస్త కారణం కారణేశ్వరమ్

ప్రజ్ఞయా సరితాం వారిపరిపూర్ణమివామ్బుధిమ్. 12

అపుడాతడు, నదీజలము పూర్ణసముద్రమున గలయునట్లు సాక్షిరూపమున నకల బ్రహ్మాండముల యుత్పత్తి లయములకు కారణభూతమును, బ్రహ్మాదులవగుడ నియంతయునగు కరబ్రహ్మమున బ్రవేశించెను.

అధిగత విమలైకరూపతేజా

విజనదశాం సముపేత్య శాస్తకోకః,

అలమభవదసౌ పరస్వరూపం

ఘటఖమివామ్బురసంయుతం మహాత్మా. 13

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే మాపశమప్రకరణే సురఘువృత్తాన్తే సురఘునిర్వాణం నామ

షష్ఠితమః సర్గః || 60 ||

మహాత్ముడగు యా సురఘు స్వబుద్ధిచే, నిర్మలమును, దుఃఖరహిణమును, అనందపరిపూర్ణమును నగు ఆత్మను పొంది, దానిచే జన్మాదివశలను వీడి, ఘటము నశించు ఘటాకాశము మహాకాశమున గలయునట్లు, పూర్ణముగ పరబ్రహ్మస్వరూపుడయ్యెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
సురఘృతాంతమున సురఘృనిర్వాణమును వస్తుతమ
సర్గము || 60 ||

ఏ క వ స్తి త మః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏవముత్పలపత్రాక్ష రాఘవాఘవిపర్యయే
పదమాసాదయాద్వన్ద్యం విశోకో భవ భూతయే. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—కమలశేత్రుడవగు నో రామ! వార్షకోక్తాదులకు కారణమగు
పాపమునశించి, ద్వంద్వరహితమును, పరమశ్రేయోదాయకమునగు మోక్షపదమునొంది దుఃఖరహిత
తుండవుగమ్ము.

ఏతాం దృష్టిమవస్థభ్య న మనః పరితప్యతే
ఘోరే తమసి నిర్మగ్నం లబ్ధిపం శిశుర్యథా. 2

సురఘృని యా జ్ఞానదృష్టి నవలంబించుటచే దీపమును పొందిన బాలనివలె, ఘోరమగు
అజ్ఞానాంధకారమున మునస్సు గూలకుండును.

వివేకావసయా చేతస్తత్తైవాయాతి నిర్వృతిమ్
పతచ్ఛ్వేదే దృఢత్వేనప్రచయాలమ్బనాదివ. 3

గోతీయందు పడినవాడు ఒడ్డునగల తృణములఁ బట్టుకొనుటచే వైకృత్కగ్ని క్లాంతిని
బొందునట్లు వివేకదళచే చిత్తము కాంతినిొందును.

అత్తైతాం పావనీం దృష్టిం భావయిత్వాప్యదాహరన్
నిత్యమేకసమాధానో భవ భూషితభూతలః. 4

ఒరామ! సురఘృని యా పరమపవిత్ర దృష్టిని మాటిమాటికభ్యసించి, యితరులకు
కూడ యదాని నుపదేశించుచు ప్రపంచమును విభాషితమొనర్చి నిత్యమై, యేకమైనట్టి బ్రహ్మ
మున సమాధితత్పరుడవుగమ్ము.

శ్రీ రామ ఉవాచ:—

కథమేకసమాధానం కీదృశం వా మునీశ్వర

వాతాహత మయూరాజ్ఞరుహలోలం మనో భవేత్. 5

శ్రీ రాముడు:— ఓ మునీంద్రా! గాలిచేగొట్టబడిన నెమలిపింఛమువలె చంచల
మైనట్టి మనస్సు బ్రహ్మపదమున రొట్టు యేకాగ్రనిష్ఠను బొందగలడు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

శృణు తస్యైవ సురఘోః ప్రబుద్ధస్య సతస్తదా
పర్ణాదస్య చ రాజర్షేః సంవాదమిమమద్భుతమ్. 6

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఒరామచంద్రా! ఇవ్వపయమున జ్ఞానియగు నా సురఘృనియొక్కయు
పర్ణాదుడను (లేక, పరిఘమును) రాజర్షియొక్కయు అద్భుతమైనట్టి సంవాదమును వినుము.

రాఘవైకసమాధాన బోధితా యోజితాత్మనోః
పరస్పరం సమాలాపమిమం ప్రకథయామి తే. 7

ఏకరూప సమాధియందు చిత్తమును సంలగ్న మొనర్చి, చిత్తేంద్రియాదుల జయించి,
బ్రహ్మత్వమై ఆ యిరువురు రాజులయొక్క పరస్పరసంవాదమును నీకు వదించుచున్నాను, వినుము.

బభూవ పారసీకానాం పారివః పరవీరహః
పరిఘో నామ విఖ్యాతః పరిఘః స్వస్త్వనే యథా. 8

స బభూవ పరం మిత్రం సురఘో రఘునన్దన
నన్దనోద్యానసంస్థస్య మదనస్యేవ సూధవః. 9

కదాచిత్పరిఘస్యాభూదవర్షం మల్లలే మహత్
కల్పాన్త ఇవ సంసారే ప్రజాదుష్కృతదోషజమ్. 10

వినేశ్వరస్తతా స్తత్ర బహవ్యః శ్చుత్తామజీవితాః
జ్వలితే విపినే వహన్నా యథా భూతపరమ్పరాః. 11

తద్దుఃఖం పరిఘో దృష్ట్వా విషాదమతులం యమో
తత్యాజాశ్వఖిలం రాజ్యం దగ్ధం గ్రామమివాధ్వగః. 12

రథమునకు అక్షదండము(పరిఘ)వలె ప్రజలకాధారభూతుడను, శత్రువుల నశింపజేయు
వాడును పారసీక దేశాధిపతియనగు పరిఘమును ముప్రసిద్ధుడగు రాజుండెను. నందనోద్యానముననున్న
మన్మథునకు వసంతమువలె, ఆపరిఘ సురఘునకు పరమమిత్రుడైయుండెను. ప్రజలు పాపదోషముచే
లోకమున ప్రళయము సంభవించునట్లు, ఒకానొకపుడు పరిఘుని రాజ్యమండలమున ఆనావుప్తి
సంభవించెను. ప్రళయాగ్ని ప్రజ్వలించి జీవసమూహము నశించునట్లు, దానిచే నచట యనేకులు
అకటిభాదచే నశించిరి. రాజగు పరిఘ ప్రజల యాదుఃఖముఁగూర్చి మిగుల భిన్నుడై, కాలమిచ్చి
గ్రామమును బాటసారి వీడునట్లు, శ్రీఘ్రముగ తనరాజ్యమునంతయు విడచి జనెను.

ప్రజానాశప్రతీకారేవ్యసమర్థో విరాగవాన్

జగము విపినే కర్తుం తపోఽజినమునీంద్రవత్. 13

పౌరాణాఘపరిజ్ఞాతే కస్మింశ్చిద్దూరకాననే

సమువాస విరక్తాత్మా లోకాన్తర ఇవాపరే. 14

ప్రజానాశ ఘోరకట్టుకు కనపట్టడై, వైరాగ్యయుతుడై, పల్కలములఁ ధరించి యారాజు
మునీంద్రుల చందమున తపంబొనర్చుటకు యడవికిఁబోయెను. నగరనివాసులకు దెలియని దూరమున

నున్న యొకానొక అరణ్యమున లోకాంతరమునందునోరె, విరక్తచిత్తుడగు నారాజు వసించుచుండెను.

తతశ్చైరఞ్చాస్తమతిర్నాస్తకస్తరమన్దిరే
స్వయం శీర్ణాని శుష్కాణి తత్ర పర్ణాన్యభక్షయత్. 15

చిరం హుతాశ వచ్చుష్క-పర్ణాన్యేవాథ భక్షయన్
పర్ణాద ఇతి నామాసా ప్రాప మధ్యే తపస్వినామ్. 16

తతఃప్రభృతి పర్ణాదనామా రాజర్షి సత్తమః
జమ్బూద్వీపే బభూవాసా విఖ్యాతో మునిసద్గురు. 17

కాంతమతియు, ఇంద్రియముల నమన మొనర్చువాడునగు యారాజు పర్యతకంధర గృహమున తపంబాచరించుచు, తమంతటతాము వాల్మీకివట్టి యొండుటాకులను భక్షించుచునుండెను. చిరికాలమట్లు యగ్నివర శుష్క-పత్రంబులనే భక్షించుచు తపంబొనర్చుటచే యాతనికి తాపములందు పర్ణాదుడను నామముగలిగెను. అప్పటినుండియు, రాజర్షిలందు శ్రేష్ఠుడగు యాతడు జంబూద్వీపమున మునుల యాశ్రమములందు పర్ణాదుడను పేరుచే ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

తతో వర్షసహస్రేణ తపసా దారుణాత్మనా
ప్రాపదభ్యాసవశతో జ్ఞానమాత్మప్రసాదజమ్. 18

ఏమట్లు వేయినవందవర్షముల తీవ్రతపముచేతను, సహస్రభ్యాసముచేతను చిత్తశుద్ధి, ఈశ్వరానుగ్రహము కలుగుగా, తద్వారా యారాజర్షి ఆత్మజ్ఞానమును పొందెను.

బభూవ విగతద్వన్ద్వో నిరాశః శాస్త్రమానసః
సీరాగో నిరనుక్రోశో జీవన్ముక్తః ప్రబుద్ధధీః. 19

అతడు జీవన్ముక్తుడును, జ్ఞానయుక్తుడును, సద్బుద్ధియుతుడును, శిరోష్ఠాది ద్వంద్వరహితుడును, ఆశావిష్టకుడును, కాంతచిత్తుడును, రాగద్వేషరహితుడును, శ్రోధవర్ణితుడునై యుండెను.

విజహార యథాకామం త్రిలోకీమతికామిమీమ్
సిద్ధసాధ్యైః సమం సాధో సహంసాలిరివాబ్జినీమ్. 20

సాధునగు నోరామా! అంతనాతడు, కమలసరమున హంసలతోగూడి భ్రమరము సంచరించునట్లు, సిద్ధసాధ్యులతోగూడి ఈ త్రిలోకమును మతమున సంచరించెను.

ఏకదాతస్య సదనం హేమచూడమహీపతేః
ప్రాప రత్నవినిర్మాణం-మేరోః శృంజమివావరమ్. 21

ఒకానొక సమయమున కిరాతుల ప్రభునగు సురఘయొక్క గర్భనిర్మిత గృహమునకు మేరువుయొక్క మఱియొక శిఖరమునకువలె, పర్ణాదుడనువచ్చిచేరెను.

తే తత్ర ప్రాక్తనే మిత్రే పూజామకురుతాం మిథః
పూర్ణా విజ్ఞాతేవిజ్ఞేయా మాధ్యగర్భాద్వినిర్గతే. 22

అహోను బత కల్యాణైః ఫలితం మమ సావనైః
సంప్రాప్తవానహం యత్త్వామిత్యన్యోన్యమథోచతుః. 23

ఆలింగితశరీరా తావన్యోన్యానన్దితాకృతీ
ఏకాసనే వివశతుశ్చన్ద్రార్కా-వివ భూధరే. 24

పూర్ణకాములును, క్షేయము (బ్రహ్మము) నెఱింగినవారును, జీవన్ముక్తులునగు ఆ ప్రాచీన మిత్రు లిడిపురుసు పరస్పర మొకరినొకరు పూజించుకొని — 'అహా! పరమపవిత్రముగు సుకృతము లీ శ్రీ-... మేదేతనే మిమ్ముల గలిసికొంటిని' — అని యనుకొనిరి. మఱియు ఒకరినొకరు ర-... మొనర్చుకొని ప్రసన్నాకృతిగలవారై, ఒకేపర్యతముపై చంద్రనూర్పులవలె, ఒకే యాశ్రమమున నుపవిష్టులైరి.

పరిఘ ఉవాచః—

పరమానందమాయాతం చేత స్వస్థద్దర్శనేన మే
ఇన్ద్రబిమ్బ ఇవోన్మగ్నం మనః శీతలతాం గతమ్. 25

అకృతిమగుఖం ప్రేమ వియోగే శతశాఖతామ్
ప్రయాతి ప్రజ్వలతేచిచ్ఛముల ఇవ ద్రుమః. 26

విశ్రాంతాన్క-థాలాపాన్తా లీలాస్తచ్చ చేష్టితమ్
సంస్మృత్య ప్రాక్తనం సాధో హృష్యామి చ పునః పునః. 27

జ్ఞానమేతన్మయా ప్రాప్తం త్వయా జ్ఞాతం యథాఽనఘ
మాణ్డవ్యస్య ప్రసాదేన పరమాత్మప్రసాదజమ్. 28

అద్య కచ్చిదదుఃఖస్త్యం కచ్చిద్విశ్రాంతవానసి
పరమే కారణే మేరావివ భూమణ్డలాధిపః. 29

పరిఘః—మిత్రమా! నేడు మీదర్శనముచే నాచిత్తము పరమానందభరితమైనది. మఱియు చంద్రబింబమున మగ్నమైనట్లు నామనంబలిశీతలత్వముకెందినది. భిన్నశాఖయగు తటాక తీరస్థవృక్షమువలె, వియోగమున సహజ ప్రేమ శతశాఖాయుతమునను. సాధూ! విశ్వానగర్భితములగు ఆ పూర్వపు సంభాషణలను, లీలలను, చేష్టలను స్మరించి మఱల మఱల నే బ్రసన్నుడనగుచుంటి. మిత్రమా! మాండవ్యమహర్షి కృపచే నీ వాత్మజ్ఞానము బొందినట్లు నేనున్న తపముచే యారాధితుడగు ఈశ్వరుని యనుగ్రహముచే జ్ఞానప్రాప్తి నొందితిని. ఇపుడు నీవు దుఃఖరహితుడవై, మేరువుపై భూమండలాధిపునివలె, పరమకారణ బ్రహ్మమున విశ్రాంతి నొందితివి.

కచ్చిత్పరమకల్యాణ ఆత్మారామతయా తవ
ప్రసాదో జాయతే చిత్తే శరదీవ సరోమ్భసి. 30

కచ్చిత్కరోషి సమయా సుప్రసన్నగంభీరయా
దృష్ట్యా సుభగ కార్యాణి కార్యాణ్యేవ నరాధిప. 31

నిరాధివ్యాధయో ధీరాః కచ్చిత్సంపన్నశాలయః
జనతాస్తవ దేశేషు తిష్ఠన్తి విగతజ్వరమ్. 32
కచ్చిద్దుద్దామఫలినీ ఫలినీవ ఫలానతా
ధరా తవ ఫలాపూర్వైర్భృతం ధారయతి ప్రజాః. 33
కచ్చిత్తవ దిగస్తేషు చప్రసేవ్యాంశుపజ్వరమ్
తుమారనికరాకారం ప్రసృతం పావనం యశః. 34
కచ్చిద్ధుణగజైరేతా దిశో నిర్వివరీకృతాః
త్వయా సరోమ్భసా బాహ్యా బినానామివ భూమయః. 35
కచ్చిత్కలమకేదారకోణస్థానేషు హృష్యతీః
ప్రతిగ్రామం కుమార్యస్తే గాయన్త్యానస్తనం యశః. 36
కుశలం ధాతవ న్యేషు ధనేషు విభవేషు చ
భృత్యేషు చ కలత్రేషు పుత్రేషు నగరేషు చ. 37
ఆధివ్యాధివిహీనేయం కచ్చిత్కాయలతా తవ
ఫలం ఫలతి పుణ్యాశ్శ్యం యదిహాముత్ర చోదితమ్. 38
ఆపాతరమణీయేషు వర్తేతాత్యస్తవైరిషు
కచ్చిద్విషయసర్వేషు సవిరాగం మనస్తవ. 39

పరమ మంగళస్వరూపుడవగు నోరాజా! ఆత్మారాముడవగుచే నీ చిత్తమున, శరదృశువున తటాకజలమునందువలె పునన్నత్వముదయించుచున్నదా? నీవతిప్రసన్ను, గంభీర, సమిదృష్టిచే సర్వజనులకు హితముగ అవశ్యకర్తవ్యకార్యముల నాచరించుచుంటివా? క్షిప్రజను శారీరిక మానసిక వ్యధారహితమై, ధనధాన్యసంపన్నమై, సంతాపనష్టితులై, తమతమ దేశములందు సుఖముగ నున్నారా? నీ దేశమందు భూమి ఉత్తమఫలయుక్తమై ఫలసహిత కల్పలతవోలె వాంఛితఫలములచే ప్రజలను పోషించుచున్నదా? చంద్రకిరణ సమాహమువలె, దిగంతములందు తుమారము మాడ్కి నీయశస్సు విస్తరించినదా? తటాకజలము తనయందలి కమలనాళప్రదేశములఁ బూర్ణమొనర్చునట్లు స్వగుణగణంబులచే నీవు దిశలఁబరిపూర్ణమొనర్చితివా? పాలములందలి ధాన్యపుకల్లములందున్న ప్రసన్నకుమారీగణము ప్రతిగ్రామమునందును అనందదాయకమగు నీయశస్సును బాడుచున్నారా? నీ ధన, ధాన్య, విశ్వరూప, భృత్యు, కుటుంబ, పుత్ర, నగరాదులు క్షేమముగనున్నవా? శారీరిక మానసిక వ్యధారహితమై ఈ నీ దేహాలత ఇహపరలోకములందును ఫలమిచ్చునదగు పుణ్యరూప ఫలమును ఫలించుచున్నవా? పరమశత్రువులును, అవిచారముచే రమణీయులుగ గన్పట్టునవియు, నగు విషయసర్వములయెడ నీ మనస్సు వైరాగ్యయుక్తమై యుండునదా?

అహో బల చిరం కాలమావాం విశ్లేషమాగతౌ
కాలేన శ్లేషితౌ భూయో వసంతాద్రితటావివ. 40
న తా జగతి విద్యస్తే సుఖదుఃఖదశాః సఖే
జీవద్ధిరానా వృత్త్యస్తే సంయోగజ వియోగజాః. 41

తత్తైతాస్వతిద్విష్టాను దశాస్వనృత్వమాగతాః
భూయో వయమపి శ్లిష్టాశ్చిత్రో హి నియతేర్విధిః. 42

అహో! మనమిద్దగము బహుకాలము వియోగమునొందితిమి; కాని కాలచక్రమున ససంత, పగ్వతతటములవలె మఱల యిప్పుడు కలిసికొంటిమి. మిత్రమా! జీవధారులగు ప్రాణుకోట్లు గాంచని ఇష్టానిష్ట, సంయోగ వియోగజనితములగు సుఖదుఃఖదశ లెవ్వియునులేవు. అట్లనే మనము ఈ దీర్ఘతీవనశలందింతకాలము వియోగముననుండి మఱల యిప్పుడు కూడితిమి. అహో! ప్రాణుల కల్పసూచకము నడచు ఈశ్వరేచ్ఛయొక్క విలాస మతివిచిత్రమైనది. ను. మురువాచః—

భగవన్నయతేరస్యా గతిం సర్వగతేరివ
దైవిశ్యాః కో హి జానాతి గమ్నిరారాం విస్మయప్రదామ్. 43
త్వమహం చ వ్యపోహ్యేతి దూరే దూరదశాను చ
అద్య సంఘటితౌ భూయః కిమసాధ్యమహో విధేః. 44

సురఘుః—కేవా! సర్వగతినివలె ఈశ్వరేచ్ఛారూపమగు నియతియొక్క ఆచ్ఛర్య కరమైన గతిని, యెవరెఱుంగగలరు? చూడుము, మిమ్ములను నన్నును యంతకాలము దూరదేశముల వియోగమందుంచి యిప్పుడు మఱల యొకచో జేర్చెను! అహో! ఈశ్వరేచ్ఛకసాధ్యమెద్ది?

వయంత్యద్య మహాసత్వ భృశం కుశలినః స్థితాః
త్వదాగమనపుణ్యేన పరాం పావనతాం గతాః. 45
పశ్య త్వదాగమక్షీణపాపానాం పుణ్యసాదృశైః
తథా ఫలితమస్మాకం న యథా వయమాకులాః. 46
సర్వాః సంపత్తయోఽస్మాకం రాజస్తే సంస్థితాః పురే
భవదాగమనేనాద్య ప్రయాతాః శతశాఖతామ్. 47
వికిరతి పరితో రసాయనానా

మివ నికరం మధురం మహానుభావ,
తవ వచనమనేక్షణం చ పుణ్యం
పరమపదప్రతిమో హి సాధుసజ్జః. 48

ఇత్యాన్నే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే సురఘుపరిఘసమాగమో నామైకవృత్తితమః

సర్గః || 61 ||

మహాత్మా! మేమిపుడత్యానందమున స్థితిగల్గియున్నాము. మఱియు మీ యాగమన మను పుణ్యముచే పరమ పవిత్రతజెందితిమి. మిత్రమా! చూడుము, మీయాగమనముచే పాపములు త్రియింప మా పుణ్యరూపవృత్తులు ఫలించుటచే మేము వ్యాకులతారహితులమై కృతకృత్యులమైతిమి. ఓ రాజు! మా నగరమున సకల సంపదలు గూడియున్నవి. మఱియు మీరాకచే నయ్యది

యింకను శరణాభిలగ వృద్ధి నొందవని. ఓ మహానుభావా! అతిపవిత్రములగు మీ వచనదర్శనములు నల్లడల ఆమృతవృష్టి గురియుచున్నట్లున్నవి. ఏలన, మహాత్ముల సమాగమము పరమపద (మోక్ష) రుద్రుని పెద్దలు వచించిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
సురఘుపరిఘసమాగమమను ఏకవష్టితమ

సర్గము || 61 ||

ద్వివష్టితమః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అత్రైవంప్రాయయా తత్ర విశ్రమ్భకథయా చిరమ్

ప్రాక్తనస్నేహగర్భిత్యా స్థితోవాచాయుధాభిధః.

1

శ్రీవసిష్ఠిడు: — ఓరామచంద్రా! ఇట్లు మిత్రుని విశ్వసనీయవృత్తాంతమును విని ప్రాచీన స్నేహపరిపూర్ణుడై చాలసేపుండిన పిదప పరిఘ యిట్లనియె.

పరిఘ ఉవాచ :-

యద్యత్సంసారజాలేఽస్మిన్నియతే కర్మ భూమిప

తత్సమాహితచిత్తస్య కుఖాయాన్యస్య నానఘ.

2

పరిఘ: — పాపరహితుడవగు నోరాజా! ఈ సంసారజాలమం దెయే క్రియలొనర్పబడుచున్నవో అవన్నియు సమాహితచిత్తునకే సుఖపదములగును గాని యన్యనకుగావు.

కచ్చిత్సంకల్పరహితం పరం విశ్రమణాస్పదమ్

పరమోపశమం శ్రేయః సమాధిమనుతిషసి.

3

సంకల్పవర్జితమును, ఉత్తమ విశ్రాంతి స్థానమును పరమశాంతిమయునును, సాంసారిక సుఖముకంటె అత్యుత్కృష్టమునునగు సమాధిని మీరనుష్ఠించుచుంటిరా?

సురఘురువాచ :-

ఏతన్యే బ్రూహి భగవన్సర్వసంకల్పవర్జితమ్

పరమోపశమం శ్రేయః సమాధిర్ని కిముచ్యతే.

4

సురఘు: — దేవా! సర్వసంకల్పవర్జితమును, పరమశాంతియుతమును, సాంసారిక సుఖము కంటె అతిశ్రేష్ఠమును, శ్రేయోదాయకమునగు పరమానంద మనుభవించుచుంటిరాయని పుష్కలంప నలసియున్నది. అట్లుగాక సమాధినుష్ఠించుచుంటిరా యని యేల అడిగితిరి?

యోజ్ఞో మహాత్మనతతం తిష్ఠన్వ్యవహరంశ్చ వా

అసమాహిత చిత్తోఽపా కదా భవతి కః కిల.

5

మహాత్మా! జ్ఞాని వ్యవహార మొనర్చుచున్నను, యొనర్పకున్నను అసమాహితచిత్తుడై యుత్తుడైన నుండునా? జ్ఞానియగువాడెట్లెవడైన నుండునా?

నిత్యం ప్రబుద్ధచిత్తాస్తు కుర్వన్తోఽపి జగత్ప్రియా:

ఆత్మైకతత్త్వసన్నిష్ఠాః సదైవ సుసమాధియాః.

6

నిత్య ప్రబుద్ధ (జ్ఞానసహిత)చిత్తులు పరమచక్రియలొనర్చుచున్నను సదా ఏకాంత్య (ఆత్మ) నిష్ఠులై ఉత్తమ సమాధియుతులై యుండురు.

బద్ధపద్మాసనస్యాపి కృతబ్రహ్మజ్ఞలేరపి

అవిశ్రాంతస్వభావస్య కః సమాధిః కథం చ వా.

7

పద్మాసనమువైచికినినను, బ్రహ్మాంజలి యర్పించినను, అత్యుత్తమభావమున చిత్తము విశ్రాంతి నొందనిచో యికవాని యా సమాధియైట్టిది? వానియాస్థితి సమాధియెట్లగును?

తత్త్వావబోధో భగవన్సర్వాశాత్పరాపావకః

ప్రోక్తః సమాధిశ్చైవ నతు తూష్ణిమవస్థితిః.

8

దేవా! సమస్తయాశలను తృణమునకు అగ్నివంటిదగు ఆత్మతత్వాబోధమే సమాధియనఁబడును గాని తూష్ణింశ్చితికాదు.

సమాహితా నిత్యతృప్తా యథాభూతార్థదర్శినీ

సాధో సమాధిశ్చైవ పరాప్రజ్ఞోచ్యతే బుధైః.

9

ఓసాధా! ఏకాగ్రమును, నిత్యకృప్తమును, సత్యవస్తువు నవలొకిండునదియు, అబాధిత మగు ఆత్మతత్వమును దర్శించునదియునగు పరాప్రజ్ఞయే సమాధియని పేర్కొనబడును.

అక్షుభ్ధా నిరహంకారా ద్వంద్వోద్వేషవననపాలినీ

ప్రోక్తా సమాధిశ్చైవ మేరోః స్థితరతాకృతిః.

10

జ్ఞోభాహంకార రహితమును, ద్వంద్వములందు తగుల్కొననిదియు, మేరువర్జితము కంటె స్థిరమైన యాకృతిగలదియునగు స్థితియే సమాధియని వచింపబడినది.

నిశ్చిన్తాధిగతాభీష్టా హేయోపాదేయవర్జితా

ప్రోక్తా సమాధిశ్చైవ పరిపూర్ణా మనోగతిః.

11

నిశ్చిన్తతోగూడినదియు, అభీష్టప్రాప్తి నొందినదియు, హేయోపాదేయవర్జితమును, పరిపూర్ణమునగు మనోగతియే సమాధియనఁబడినది.

యతఃప్రభృతి బోధేన యుక్తమాత్యన్తికం మనః

తదారభ్య సమాధానమవ్యుచ్ఛిన్నం మహాత్మనః.

12

ఎప్పుటినుండి మనస్సు సదా జ్ఞానయుక్తమై యుండునో అప్పుటినుండియే అమృతహృత్కునకు నిరంతర సమాధి సిద్ధించినదగును.

సహి ప్రబుద్ధమనసో భూత్వా విచ్ఛిద్యతే పునః

సమాధిర్దురమాకృష్టో బిసతన్తుః శిరోరివ.

13

ద్రేందు బాలకుని హస్తముననున్న కమలసూత్రము దూరముగ లాగబడిన తెలిపొవు
నట్లు, జ్ఞానికి సమాధి సిద్ధించి ముఖం యెన్నటికి విచ్చిన్నముకానేరదు.

సమగ్రం దినమాలోకాద్విరమత్యక్షయో యథా
ఆవీతాస్తం నో ప్రజ్ఞా తథా తత్త్వావలోకనాత్. 14

సూర్యుడు దినమంతయు లోకమును ప్రకాశింపజేయుచు విరామమునొందనట్లు విదేహ
కై నల్లపర్యంతము జ్ఞానియొక్క బుద్ధి వృథసంస్కారబలముచే ఆత్మతత్వావలోకనమునకై
యత్నించుచు విరామము నొందకుండును.

అజస్రమమ్బువహనాద్యథా నద్యా న రుద్యతే
తథా విజ్ఞానద్యుగ్భేదాత్క్షణమాత్రం న రుద్యతే. 15

జలము ప్రవహించుచుండ నది తుణకాలమైనను నిలువనట్లు, అనరణనాశముచే విజ్ఞాన
వృత్తి బోధ (ఆత్మజ్ఞానము) నొందక తుణమైనను నిలువజాలదు.

న విస్మరత్యవిరతం యథా కాలః కలాగతిమ్
న విస్మరత్యవిరతం స్వాత్మానం ప్రాజ్ఞధీస్తథా. 16

కాలము తన కళా - గతిని తుణమైనను మలువనట్లు జ్ఞానియొక్క బుద్ధి పరమప్రేమా
స్పృహను తన యాత్మ నెన్నటికిని మలువదు.

న విస్మరతి సర్వత్ర యథా సతతగో గతిమ్.
న విస్మరతి నిశ్చేయం చిన్మాత్రం ప్రాజ్ఞధీస్తథా. 17

విరంతరము నడచువాడు తన గతిని విస్మరింపనట్లు, తత్వజ్ఞానియొక్క బుద్ధి, నిశ్చయం
పడగిన చిన్మాత్రమును ఆత్మను యెన్నటికి విస్మరింపదు.

గతిం కాలకలా యద్యచ్ఛిన్వానా సమవస్థితా
చిచ్ఛితిశ్చేత్యరహితా చిన్వానా గతయస్తథా. 18

మిత్రమా! కాల - కళ తన గతిని సదా శాసనాగించు చుండునట్లు, అనరణము నశింప
విషయరహితముగు చైతన్యస్ఫూర్తియు ఆత్మాకారపుత్రి పరింపరనే యాశ్చర్యము గల్గజేయుచు
నుండును.

యథా సత్తావిహినాత్మా పదార్థో నోపలభ్యతే
తథాత్మ జ్ఞానహినాత్మా కాలో జ్ఞస్య న లభ్యతే. 19

సత్త లేక యేపదార్థమున్న సంప్రాప్తింపనట్లు, ఆత్మజ్ఞానవిర్జితముగు సమయమెద్దియు
జ్ఞానికి లభింపదు.

న సంభవతి సంసారే గుణహీనో గుణీ యథా
న సంభవత్యాత్మసంవిద్యైతో హ్యత్మవాంస్తథా. 20

లోకమున గుణవంతుడు గుణహీనుడగుట యెన్నటికి సంభవింపనట్లు, ఆత్మజ్ఞాని ఆత్మ
జ్ఞానరహితుడగుట యెన్నటికిని సంభవింపదు.

సర్వదైవాస్మి సంబుధః సర్వదైవాస్మి నిర్మలః
సర్వదైవాస్మి శాంతాత్మా సర్వదైవాస్మి సమాహితః. 21

నేను సదా జ్ఞానరంతుడను, సదా నిర్మలుడను, సదా శాంతాత్ముడను, సదా సమాధి
నిష్ఠుడనునైయున్నాను.

భేదః కేన సమాధేర్మే జన్యతే కథమేన వా
ఆత్మనోఽవ్యతిరేకేణ నిత్యమేన సదాత్మతా. 22

సమాధితో నాకెట్లు, యెద్దానిచే భేదము సంభవించును? ఏలన, ఆత్మకళిన్నముగనే
సదా నాయొక్క సత్త సిద్ధించుచున్నది.

తస్మాత్కదాచిదపి మే నాసమాధిమయం మనః
న వా సమాహితం నిత్యమాత్మతత్త్వైకసంభవాత్. 23

ఇక్కారణమున నామనస్సు యేకాలమునను సమాధిరహితమై యుండదు. మఱియు
మనస్సే లేనందున అదెన్నడును సమాధిస్థితికలదియేకాదు. ఏలన, నిత్యమును ఆత్మతత్త్వమొకటియే
గలదు.

సర్వగః సర్వదైవాత్మా సర్వమేవ చ సర్వథా
అసమాధిర్హి కోఽసౌ స్యాత్సమాధిరపి కః స్మృతః. 24

సర్వదా సర్వవిధముల ఆత్మయొకటియే సర్వవ్యాపియు, సర్వస్వరూపమునై యుండ నిక
సమాధ్యసహజుడేమి?

నిత్యం సమాహితధియః సుసమా మహాస్త
స్త్విన్ది కార్యపరిణామవిభాగముక్తాః,
తేనాసమా హితసమాహితభేదభజ్ఞ్యా
నిత్యోదితః క్వ ను స ఉత్తమవాక్పిపఞ్చుః. 25

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతౌక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే సమాధినిశ్చయో నామ ద్విషష్ఠితమః

సర్గః || 62 ||

భేదము తొలగినందున కార్యపరిణామ, విభాగరహితులగు మహాత్ములు నిత్యము సమా
హిత బుద్ధిగలవారై యుండును. అట్టివో సమాహిత, అసమాహిత భేదములగల్గించు నీ
యత్తమవాక్యసముదాయ మిపుడెవడు?

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సమాధినిశ్చయమను ద్విషష్ఠితమ

సర్గము || 62 ||

త్రిషష్టితమః సర్గః

పరిఘ ఉవాచ:—

రాజన్నానం ప్రబుద్ధోఽసి ప్రాప్తవానసి తత్పదమ్

సంశీతలాస్త్రకరణః పూర్ణేంద్రియ రాజసే.

1

ఆనందమధుసంపూర్ణలక్ష్మ్య చ పరమా శ్రీతః

శీతలః స్నిగ్ధమధురో రాజీవమివ రాజసే.

2

నిర్మలో వితతః పూర్ణో గమ్భీరః ప్రకటాశయః

వేలానిలవీలాసేన ముక్తోఽభిరివ రాజసే.

3

స్వచ్ఛ ఆనందసంపూర్ణో నష్టాహంకారవారిదః

స్ఫుటో విస్తీర్ణగమ్భీరః శరత్తమివ రాజసే.

4

పరిఘ:—ఓ రాజా! నీవు నిక్కముగ జ్ఞానవంతుడవే; నీవా పరమ(బ్రహ్మ)పదమును బొందితివి. అందుచే మిగుల శీతలాంతఃకరణముగల్గి పూర్ణచంద్రుని వగిది వెలుగుచుంటివి. మతియు ఆనందమును మధురరసముచే పూర్ణమైన సర్వోత్తమ సంపదచే నేవితుడవై, శీతల, స్నిగ్ధ, మందర కమలమువోలె విరాజిల్లుచుంటివి. నిర్మల, విశాల, పూర్ణ, గంభీర, ప్రకటాశయముక్తమగు అంకః కరణముగల్గి, తీరమందలి వాయువిలాసముతోగూడిన ముత్యపు సముద్రమువలె చెన్నొందుచుంటివి. స్వచ్ఛమును, ఆనందపూర్ణమును, అహంకార మేఘరహితమును, ప్రత్యక్షమును, విశాలమును, గంభీరమునగు శరదాకాళము భంగి నీవు శోభించుచుంటివి.

సర్వత్ర లక్ష్మ్యసే స్వస్థః సర్వత్ర పరితువ్యసి

సర్వత్ర వీతరాగోఽసి రాజసర్వత్ర రాజసే.

5

ఓరాజా! ఇష్టానిష్టాది సర్వవిగయములందు నీవు సమయాల్పదవై గన్పట్టచున్నావు. మతియు, ఎల్లెడల సంతుష్టుడవై, వీతరాగుడవై యుప్పుచుంటివి.

సారాసార పరిచ్ఛేద పారగస్త్యం మహాధియా

జానాసి సర్వమేనేదం యథాస్థిత మఖణ్డితమ్.

6

మిత్రమా! నీవు నీయుత్తమబుద్ధిచే సారాసారముల నిర్ణయించి పారగతుడవైతివి. మతియు, యీదృశ్యజగత్త్రయము అఖండరూపమై బ్రహ్మముగ నే యథాస్థితియున్నదని నీవెఱిగితివి.

భావాభావ పరిచ్ఛేద తత్త్వజ్ఞముదితాశయమ్

గమాగమదశాతౌల్యము క్తం తవ వపుః స్థితమ్.

7

ఉత్పత్తివివాకముల నిర్ణయమునెఱిగిన నోతత్త్వజ్ఞా! ప్రసన్నచిత్తముగల్గి, ఆలోచనరహితులచే ప్రేరితమగు చంచల రాగదశానిర్ముక్తమై నీ శరీర మివుడు భాసించుచున్నది.

వస్తునా వస్తునేవాస్తరమృతేనేవ సాగరః

అపునః ప్రక్షయాయైవ పరే తృప్తోఽసి సుందర.

8

మందరా! దేనికంటె యుత్తమైననన్న వీప్రపంచమున మతియుగటిలేదో, అట్టి నిజార్థ నిర్ముక్తుచే, అమృతముచే సముద్రమువలె స్వమహిమయుండు నీవు పరితృప్తుడవైతి.

మరఘరువాచ:—

న తదస్తి మునే వస్తు యత్రోపాదేయతాస్తి నః

యావత్కించిదిదం దృశ్యం తావదేతన్న కించన.

9

ఉపాదేయస్య చాభావాద్దేయమప్యస్తి కిం కిల

ప్రతియోగి వ్యవచ్ఛేద్యం వినా హేయం కిముచ్యతే.

10

మరఘ:—ఓ మునీంద్రా! దృశ్యప్రపంచమంతయు మిథ్యగాన, మా కిట గ్రాహ్యమగు పదార్థమెద్దియును లేదు. గ్రాహ్యభావముచే నిక త్యాజ్యమెవట?

తుచ్ఛత్వాత్సర్వభావానామతుచ్ఛత్వాచ్ఛ కాలతః

చిరం మమ పరిక్షీణే తుచ్ఛాతుచ్ఛే మనస్థితి.

11

కేవలము దేశకాలములవలననే పదార్థములన్నింటియొక్క తుచ్ఛాతుచ్ఛత్వములు సంభవించుచున్నందున, అట్టి తుచ్ఛాతుచ్ఛత్వస్థితి నామనస్సున చిరకాలముననే క్షయించినది.

దేశకాలవశాదేవ తుచ్ఛస్యాతుచ్ఛతామిమా

అతుచ్ఛస్యతు తుచ్ఛత్వం వర్జ్యే నిన్దాస్తుతీ బుధైః.

12

దేశకాలవశముననే తుచ్ఛపదార్థముయొక్క అతుచ్ఛత్వము, అతుచ్ఛపదార్థము యొక్క తుచ్ఛత్వము సంభవమగును. కాన తుచ్ఛాతుచ్ఛములగూర్చిన నిందాస్తుతు లొనర్ప రాదని విజ్ఞానమతము.

రాగాన్నిన్దాస్తుతీ లోకే రాగశ్చ పరివాఙ్మితమ్

వాఙ్మితే చ మహాదారం వస్తు శోభనబుద్ధినా.

13

లోకమున, నిందాస్తుతులు రాగముచే గల్గును. రాగ మిచ్చచే ప్రాదుర్భవించును. కాన ఈ త్రమ బుద్ధిమంతుడు మహాదారమగు పదార్థము (బ్రహ్మ)నే యిచ్చగించును.

త్రైలోక్యే చ స్త్రియః శైలాః సముద్రవనరాజయః

భూతాని వస్తుశరాన్యాని సారో నాస్త్యత్ర వస్తుతః

14

ఈ మల్లోకమున గల స్త్రీ, పర్వత, సముద్ర, వనసమూహములును, సమస్త ప్రాణులును, వృథావృద్ధి పంచభూతములును, అన్నియు సత్యవస్తురహితమైయున్నవి. వీనియందు సారమేమి యునులేదు.

మాంసాస్థిదారుమృద్రత్నమయే జగతి జగద్రే

వాఙ్మనీయ విహినేఽస్మిన్మృత్యునై కిమి వ వాఙ్మితే

15

మాంసాస్థి, కాఠ్య, మృత్తికాగత్నా (శిలా) విమయమై యిచ్చగింప నయోగ్యమైనట్టి యీ పురాతన శూన్య జగత్తునందు వాంఛనీయ మగు పదార్థమెద్ది?

వాఙ్మాయాం వినివృత్తాయాం సంక్షయే ద్వేషరాగయోః

దినలక్ష్మ్యైర్వ్యవృత్తాయామాలోకాతపయోరివ. 16

దినలక్ష్మ్యైర్వ్యవృత్తాయామాలోకాతపయోరివ, పదార్థములగుర్చిన యిచ్చ నివృత్తికాగా రాగ ద్వేషములు సంక్షయించును.

అలమతివితతైర్వచఃప్రపక్షైః

రియముచితేహ గుఖాయ దృష్టిరేకా,

ఉపశమితరసం సమం మనోస్త

ర్యది ముదితం త నుత్తమా ప్రతిపా. 17

ఇత్యావే శ్రీవాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతృక్తే మోక్షోపాదేయే
షూపశమప్రకరణే సురఘుపరిఘనిశ్చయో నామ

త్రిషష్టితమః సర్గః || 63 ||

మితమా! ఇక యధికవాఙ్మాయము వ్యర్థమే. సర్వత్ర రాగద్వేషగహితమై, శాంతమై, ఆత్మైకరసమై, మనస్సు లేన ఆత్మయందే శేవలము పరిత్యజించునో నదియే ఉత్తమప్రతిష్ఠ (సర్వోత్తమ విశ్రాంతి) యగును. ఇట్టిదృష్టియొకటియే సేవింపదగినది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

సురఘుపరిఘనిశ్చయమను త్రిషష్టితమ

సర్గము || 63 ||

చతుఃషష్టితమః సర్గః

శ్రీవాసిష్ట ఉవాచః—

సురఘుః పరిఘశ్చైవ విచార్యేతి జగద్భ్రమమ్

మిథః ప్రపూజితౌ తుష్టౌ స్వవ్యాపారపరౌ గతౌ. 1

శ్రీవాసిష్టః—ఓరామా! సురఘు, పరిఘ లిక్కుటను యిట్లు జగద్భ్రమను గూర్చి విచారించి, పరస్పరము పూజించుకొని, సంతుష్టులై స్వవ్యాపారపరాయణులైరి.

తదేవ రాఘవ శ్రుత్వా పరమం బోధకారణమ్

అనేనైవ విబోధేన భవ లబ్ధాశ్చదః స్ఫుటమ్. 2

ఓరాఘవా! వారి యా పరిత్రమును విని నిశ్చయమునొందుటచే పరమబోధ జనించును. సురఘు పరిఘుల యజ్ఞానముచే నీవున్న పరమపదలాభమును ప్రత్యక్షరీతి బొందును.

పరయా ప్రజ్ఞయా ధీరవిచారగతతీక్షణయా

గలత్యలమహంకారకాలమేఘే హృదమ్భరే. 3

సమస్తలోకానుమతే సఫలే హ్లాదకారిణి

నిర్మలే వితలే చేతః శరత్కాల ఉపస్థితే. 4

ధ్యేయే శరణ్యే సుగమే సకలానందసంపది

సుప్రసన్నే చిదాకాశే స్థీయతే పరమాత్మని. 5

యో నిత్యమధ్యాత్మమయో నిత్యమస్త ర్ముఖః సుఖి

నిత్యం చిదనుసంధానో మనఃశోకైర్న బాధ్యతే. 6

ధీరులగు విజ్ఞానతోగలవి విచారించుటచే, ఉత్తమ తీక్షణబుద్ధిచే అహంకారమను కాల ముఖము హృదయకాశమున లెస్సగ నశింప, సర్వలోకవ్యాప్తమును, ఫలసహితమును, ఆనందకర మునగు నిర్మలచిత్తమును శరత్కాలము ప్రవేశింప, ధ్యానయోగ్యమును, శరణ్యమును, అర్మయూతుగుటచే సుగమమును, సర్వానందసంపత్తిస్వరూపమును, సుప్రసన్నమును, చిదాకాశరూపము నగు పరమాత్మయందెవడు స్థితి నొందునో, మఱియు నెవడు నిత్యమాత్మవిచారతత్పరుడై, యంతర్ముఖుడై, సుఖియౌను. చిదావాసదనపరుడై యుండునో, యాతని చిత్తముదుఃఖముచే పీడింపబడదు.

వ్యవహారపరోఽత్యుచ్చై రాగద్వేషమయోఽపి సన్

నాస్తఃకలఙ్కరమాయాతి పద్మో జలగఃో యథా. 7

ఆతల్లెల్లవుడు వ్యవహారతత్పరుడైయున్నను, రాగద్వేషమయైయున్నను, జలమందుం బబడిన శమలమువలె, అంతఃకరణమున కళంకయునుడెట్లుతీరిని కానేరడు.

సమ్యగ్విజ్ఞానవాన్ముద్ధో యోఽస్తఃశాస్త్రమనా మునిః

న బాధ్యతే స మనసా కరిణేవ మృగాధిపః. 8

ఉత్తమజ్ఞానియని, అంతఃకరణమున శుద్ధుడును, శాంతచిత్తుడునునగు ముని యేనుగుచే సింహము బాధింపబడనట్లు మనస్సుచే నెన్నడు బాధించబడకుండును.

భోగైకశరణం దీనం న చిత్తం జ్ఞస్య విద్యతే

నన్దనే దుర్భుమ ఇవ జ్ఞచిత్తం హి మహావపుః. 9

నందనవనమున కంటకవృక్షములుండనట్లు, జ్ఞానియొక్క చిత్తము భోగలంపటమై దీన యుక్తముగాకయుండి, విశాలరూపమునై బడయును. అనగా, తుద్రుడును విషయముఖమును గాక్షిం సకయుండును.

విరక్తో జన్మమరణే యథా దుఃఖి న మానవః

పరిజ్ఞాతౌఖలావిద్యం తథా చిత్తం న దుఃఖితమ్. 10

విరక్తుడు జననమరణములఁగాంచి దుఃఖమునొందనట్లు, సమస్తము విచారించి, విషయేంద్రియ శరీరాదులును, తనతర దృశ్యమంతయును అవిద్య (మిథ్యాభ్రాంతి) యని యే చిత్తమెఱుంగునో, అదియే దుఃఖము నొందకుండును.

పరిజ్ఞాతమనో మోహో జగద్భావోద్భవాత్సనా

స్మృత్యతే నై నసా సాధో రజసేవ నభన్తలమ్. 11

సాధువగునో రామా! ధూళి యాకసమునంటునట్లు, స్వ మనోమోహము (భ్రమ) నెఱింగిన వానిని లోకమున కర్చుత్వాభిమానముచే జనించు పాపమెన్నటికి స్ఫురింపనేరదు.

అవిద్యాసం పరిజ్ఞాతమిదమేవ మహాషధమ్

అవిద్యావితత్వాధేస్తిమిరస్వేవ దీపకమ్.

12

అవిద్యయును మహోగమునకు, ఈ జగత్తు అవిద్యామాత్రమును విచారముచే జనించు ఉత్తమజ్ఞానము, అంధకారమునకు దీపమువలె మహాషధమగును.

అవిద్యా సంపరిజ్ఞాతా యదైవ హి తదైవ హి

సా పరిక్షీయతే భూయఃస్వప్నే నేవ హి భోగభూః.

13

'ఇదిస్వప్న'మని యెఱుంగుటచే స్వప్నానుభవప్రదేశము నశించునట్లు, అవిద్యయు అవిద్యారూపమున నెఱుఁగఁబడునో, అప్పుడే నశించును.

వ్యవహారపరోఽప్యవ్రస క్షమతిరేకధీః

స్ఫుశ్యతే నైససా సాధుర్మత్యేక్షణమివామృతా.

14

వ్యవహారపరుడైనను, అంతరమున సంసారమందు సక్తముగాక కేవలము బ్రహ్మమందే నిమగ్నమైనుబుద్ధి గలవానిని, మత్స్యకేత్రములను జలమంటునట్లు, పాపములు స్ఫురింపనేరవు.

ప్రాప్తే చిద్భాసురాలోకే ప్రక్షీణాఽజ్ఞానయామినీ

శేముషీ పరమానందమాగతా జ్ఞస్య రాజతే.

15

ప్రదీప్తమగు చైతన్యమయప్రకాశము సంప్రాప్తించి అజ్ఞానరాత్రి తీయించును. మఱియు పరమానందమును పొందినది తత్వజ్ఞానిబుద్ధి ప్రకాశించును.

అజ్ఞాననిద్రోపశ మే జనో జ్ఞానార్కబోధితః

తత్ప్రబోధమవాప్నోతి పునర్యేన న ముహ్యతి.

16

అజ్ఞాననిద్ర యంత మొంద, జ్ఞానమూర్త్యునిచే ప్రబోధితుడు కాగా, తీవుడట్టి ప్రబోధ మునుబడసి, దానిచే మఱి మోహము నొందకుండును.

దినాని జీవ్యతే తాని సానన్దాస్తే క్రియాక్రమాః

ఆత్మచన్దోదితా యేషు చిజ్జ్యోతాన్లు హద్వయామ్బరే.

17

ఏ దినములందు ఆత్మయును చంద్రునినుండి యుదయించిన చిత్-చంద్రిక వృద్ధయాకాశ మున విస్తరించునో, ఆ దినములే జీవనసహితములును, ఆ క్రియలే ఆనందయుక్తములగును.

నరో మోహ సముత్తీర్ణః సతతం స్వాత్మచిన్తయా

అన్తఃశీతలతామేతి స్వామృతేనేవ చన్ద్రమాః.

18

చంద్రుడు తనయందలి అమృతముచే శీతలత్వమొందునట్లు మోహసముద్రమున లెస్సగ చాటిన మనుజుడు నిరంతరాత్మచింతనచే తన యంతఃకరణమున శీతలత్వము నొందును.

తాని మిత్రాణి శాస్త్రాణి తాని తాని దినాని చ

విరాగోల్లాసవాన్యేభ్య ఆత్మచిత్తోదయః స్ఫుటమ్.

19

వైరాగ్యోల్లాసయంతమై, ఆత్మాకారవృత్తిరూపమై చిత్తముయొక్క అభ్యుదయము స్పష్టరీతి యేరిచే సంభవించునో, ఆ మిత్రులే మిత్రులు, ఆ శాస్త్రములే శాస్త్రములు, ఆ దినములే దినములు.

చిరం శోచన్తి తే దీనా జన్మజన్మలపీరుధః

ఆత్మావలోకనే హేలా యేషామవిగతై ససామ్.

20

ఏపాపులు ఆత్మదర్శనమున యనాదరము గల్గియుండునో వారు దీనులు. జన్మారణ్య మందలి వృక్షముభంగి బహుకాలము వారు దుఃఖమునొందుదురు.

ఆశాపాశశః తైర్బద్ధం భోగోలపకులాలసమ్

జరాజర్జరితాకారం శోకోచ్ఛ్వాసకదర్శితమ్.

21

పూర్వధదుఃఖమహాభారం జన్మజన్మలపీరుధమ్

కుకర్మకర్మమాలిప్తం మోహపల్లవశాయినమ్.

22

రాగదంశావలీదప్తం కృప్తం తృష్ణావరత్రయా

మనోవశిష్ఠీ కేతస్థం బద్ధబద్ధననిశ్చలమ్.

23

పుత్రదారజరా జీర్ణే మగ్నోన్మగ్నం కుకర్మమ్

త్రాన్తం విగత విత్రాన్తం భగ్న మాదీర్ఘవర్తన్.

24

గమాగమపరిక్షీణం సంసారారణ్యచారిణమ్

అలబ్ధశీతలచ్ఛాయం తీవ్రతాపోపతాపితమ్.

25

ఆకారభాసురం దీనం బాహ్యైరాక్రాన్తమిన్ద్రియైః

కర్మఘణ్ణారవాక్రాన్తం క్రాన్తం దుష్కృత తాడనైః.

26

ఆవిర్భావతిరోభావ చక్రావర్తధురోద్వహమ్

అజ్ఞాన వికటాటవ్యాం లుఠితం సన్నగాత్రకమ్.

27

నిజానర్థ సదా మగ్నం సీదమాన మకించనమ్

సన్నాజం కర్మభారేణ కరుణాక్రస్థకారిణమ్.

28

రామ జీవబలీవర్ధమమం సంసారపల్వలాత్

పరమం యత్నమాస్థాయ చిరముత్తారయేద్బలాత్.

29

పలువిధ యాకాపాశములచే బంధింపబడినదియు, భోగములను తృణము, నపేక్షింపునదియు వార్ధక్యముచే జర్జరితమైన యాకృతిగలదియు, శోకమును ఉచ్ఛ్వాసముచే నిందితమైనదియు, దుఃఖమును మహాభారమును వహించునదియు, జన్మయును యరణ్యమున జీవించునదియు, దుష్కృత్యమును బురదను పులుముకొనునదియు, మోహమును చిన్నమడుగున పరుండునదియు, రాగ మను దోమలచే కలుపబడినదియు, తృష్ణయును చర్మరజ్జువుచే యూడ్చబడునదియు, మనస్సును గృహమున వసించునదియు, బంధంపులను బంధనమువలన నడువనశక్యకమైనదియు, పుత్ర, స్త్రీ, వార్ధ క్యములచే తీర్థిభూతమును, దుష్కృత్యమును గోమయమున సదా నిమగ్నమైనదియు, అలసినదియు

విశ్రాంతి లేనిదియు, దూరమార్గ (ఇహపరలోక) చలనముచే భగ్నమైన యంగములు కలదియు, గమనాగమనముచే ఊడించినదియు, సంసారారణ్యమునఁజరించునదియు, శీతలచ్ఛాయారహితమును, అతితీవ్రమనస్సంతాపముచే తప్తమును, బాహ్యమున ఆకారమాత్రముచే శోభించుచు అంతఃకరణమున దీనమైనదియు, నేత్రాది బాహ్యేంద్రియములచే పరాజితమును, కామ్యకర్మయను ఘంటా నాదముచే భ్రమణశీలమును, పాపతాడనచే పరిపీడితమును, అవిర్భావతినోభావములను చక్రములు గల్గిన శకటముయొక్క భారమును వహించునదియు, అజ్ఞాన మహారణ్యమున జేహము విలుగుటచే పడి పొరలునదియు, తన యనర్థముననే సదా మగ్నమైయుండునదియు, సదా దుఃఖదారిద్ర్యయుతమును, శిథిలశరీర సంయుతమును, కర్మభారముచే దీనముగ యాక్రందన మొనర్చునదియునగు యీ జీవుడను బలీనర్థము (ఎద్దు)ను అతివ్రతుత్వముచే జ్ఞానబలమున, సంసార పంకమునుండి కాశ్యతముగ సముద్ధరింపవలెను,

తత్త్వావలోకనా త్మిణే చిత్తే నో జాయతే పునః

జీవః కదాచన తదా భవేత్తీర్థ భవార్ణవః.

30

ఆత్మతత్త్వదర్శనముచే చిత్తము త్తయింప, మఱల యెన్నటికి భ్రమ జనింపకుండును. ఆ శివుడిక సంసారసాగరమును తప్పుక వాటును.

మహానుభావసంపర్కాత్సంసారార్ణవలజ్జనే

యుక్తిః సంప్రాప్యతే రామ స్ఫుటా నారిన నావికాత్.

31

నావికునివలన నౌకలభించునట్లు, మహానుభావుడగు జ్ఞానియొక్క సాంగత్యముచే సంసారసాగరమును తరించుటకు పలయు శ్రేష్ఠయుక్తి లభించును.

యస్మిన్దేశమరా తజ్ఞో నాస్తి సజ్జనసాదవః

సఫలః శీతలచ్ఛాయో న తత్ర నివసేద్భుధః.

32

ఫలసంయుక్త, శీతలచ్ఛాయాయుతమగు జ్ఞానియను నృత్యములేకటి మరుభూమితుల్య ప్రదేశము బుద్ధిమంతునకు నివాసయోగ్యము కానేరదు.

స్నిగ్ధశీతవచఃపత్రే సచ్చాయో స్నితపుష్పకే

క్షణాద్విశ్రమ్యతే రామ భృశం సుజనచమ్పకే.

33

ఓ రామా! స్నిగ్ధ, శీతల వచనములను పత్రములును, ఉత్తమస్వభావమును ఛాయయు, చిరునగవను పుష్పములును గల సజ్జనులను చంపకవృక్షముక్రింద క్షణకాలముననే విశ్రాంతి లభించును.

తదభావే మహామోహంతాపసంపత్తిదాయసి

కించిజ్ఞాతవివేకేన స్వప్తవ్యం నేహ ధీమతా.

34

ఆత్మలాభమును విశ్రాంతికలుగనప్పుడు మహామోహ, సంతాపదాయకముగు యీ ప్రపంచమున కొంచెము వివేకమానిర్భవించినట్టి ధీమంతుడిక విదురపోరాడు. (నిరంతరము యత్నశీలమై యుండునది.)

ఆత్మైవ హ్యత్మనో బన్ధురాత్మనాత్మైవముద్ధరేత్
నాత్మానమవలేపేన జన్మపజ్కార్ణవే ఊపేత్.

35

తనకు తానే బంధువు, కాన, తన్ను తానే యుద్ధరింపజొనవలెను (గాని వృద్ధముగ జేహ ధీమాన, గర్వములచే ఆత్మను జన్మయును పంకార్ణవమున బడద్రోయరాదు.

కిమిదం కథమాయాతం కింమూలమితి కింక్షయమ్

దేహదుఃఖమితి ప్రాజ్ఞః ప్రేక్షుణీయం ప్రయత్నతః.

36

దేహసంబంధముగు యీ దుఃఖమేమి? యెట్లు కలిగినది? దీనికి మూలమెద్ది? ఇయ్యదిట్లు సళించును? ఇవిభ్రమను బుద్ధిమంతులు ప్రయత్నముచే విచారణ గావించవలెను.

న ధనాని న మిత్రాణి న శాస్త్రాణి న బాన్ధవాః

నరాణాముపకుర్వన్తి మగ్నస్వాత్మసముద్ధృతో.

37

ధనముగాని, మిత్రులుగాని, అన్యకాస్త్రములుగాని, అజ్ఞానసాగరమున నిమగ్నమగు తన యాత్మసద్ధరించుటయందు మనుజుని కుపకారములు కానేరవు.

మనోమాత్రేణ సుహృదా సదైవ సహవాసిना

సహ కించిత్పరామృత్య భవత్యాత్మే సముద్ధృతః.

38

నిగంతర సహవాసియగు శుద్ధమానసము మిత్రునితో కొంచెము పరామర్శించినమాత్రమున ఆత్మోద్ధారము సంభవమగును.

వైరాగ్యాభ్యాసయత్నాభ్యాం స్వపరామర్శజన్తనా

తత్త్వావలోకనసాధేన తీర్థతే భవసాగరః.

39

అభ్యాస, వైరాగ్యములను యత్నముచేతను, విచారముచేతను జనించు తత్వజ్ఞానమును మహానౌకచే సంసారసాగరము దాటబడును.

శోచ్యమానం జన్మైర్నిత్యం దహ్యమానం దురాశయా

నాత్మానమవమన్యేత ప్రోద్ధరేదేన మాదరాత్.

40

మనుజులచే నిరంతరము శోకింపబడునదియు, దురాశాపీడితమునగు, ఆత్మ నుపేక్షించరాదు; కాని, యాదరముననద్దాని సుద్ధరింపవలెను.

అహంకారమహాలానం తృష్ణారజ్జం మనోమదమ్

జన్మజన్మబలనిర్మగ్నం జీవదన్తైస్సముద్ధరేత్.

41

అహంకారమును కట్టుకంటమును, తృష్ణయును రజ్జవును, మనస్సును మదప్రాసమును గల్గి జన్మపంకమున నిమగ్నమైనట్టి జీవుడను గజమును సముద్ధరింపవలెను.

అయమేతావతైవాత్మా త్రాతో భవతి రాఘవ

యదపాస్య విమూఢత్వమహంకారః ప్రమార్జ్యతే.

42

ఓ రాఘవా! అజ్ఞానాహంకారములు దూరీకృతమొనర్చబడ స్వాత్మరక్షణ సిద్ధించును.

ఏతావతైవ సన్మార్గే యాతి ప్రకటతామలమ్
యదపాస్య మనోబాలమహంభావో విలూయతే. 43

మనస్సుచే బాహ్యభ్యంతర జగత్తులందలి యాసక్తిని పూర్ణముగ తొలగించి, అహంకారమును నశింపజేసిన మాత్రముచే సన్మార్గమున బోధపర్యంత విచారము నువ్వ్యక్తమగును.

ఏతావతైవ దేవేశః పరమాత్మావగమ్యతే
కాష్ఠలోష్ఠనమ త్వేన దేహో యదవలోక్యతే. 44

ఈ దేహము కాష్ట, శిలాసద్భుతముగ గాంచబడినంత మాత్రముననే సర్వదేవకుండగు పరమాత్మగూర్చిన జ్ఞానము లభ్యమగును.

అహంకారామ్బుదే క్షీణే దృశ్యతే చిద్వివాకరః
తతస్తత్పరిణామేన తత్పదం సమవాప్యతే. 45

అహంకారము మేఘము నశింప విద్రూపమును నూర్చుడు గన్పట్టును. మఱియు, ఆత్మదర్శనభూమికాపరిపాకముచే పరమపదము లభించును.

యథా ధ్వాంతసముచ్చేదే స్వయమాలోకవేదనమ్
తథాహంకారవిచ్చేదే స్వయమాత్మావలోకనమ్. 46

అంధకారము నశింప ప్రకాశజ్ఞానము స్వయముగ గల్గునట్లు, అహంకారము నశింప ఆత్మదర్శనము స్వయముగ సిద్ధించును.

అహంకారే పరిక్షీణే యావస్థా గుఖమోదభా
సావస్థా భరితాకారా సా సేవ్యా సంప్రయత్నతః. 47

అహంకారము క్షయింప, నిరతిశయానంద మందలి విశ్రాంతిచే జనించిన నిర్వికల్పస్థితి పరిపూర్ణమైనదగును. కాన యత్నముచే నద్దానినే నేమింపవలెను.

పరిపూర్ణార్థవప్రఖ్యా న వా గోచరమేతి నః
నోపమానముపాదతే నానుధావతి రజ్జునమ్. 48

పరిపూర్ణ సముద్రమునంటి అట్టి మాస్థితి మానసాదుల విషయత్వము నెన్నటికి నొందదు. మఱియు నద్దానికెదియు సాటియునులేదు. అట్లుది దృశ్యరాగముచే రంజితముకాదు.

కేవలం చిత్ప్రకాశాంతకలికా స్థితాం గతా
తుర్యా చేత్పాప్యతే దృష్టిస్తత్తయా సోపమీయతే. 49

కేవలము చిత్ప్రకాశ కలిక మాత్రము స్థిరత్వమునొందును. తుర్య (నిర్వికల్ప సూక్ష్మ) దృష్టియైనచో, యికనద్దాని సాదృశ్యము దానితోనే నొనర్పనగును; దానికి మఱియుండు పమానమేలేదు.

అమారగతసాదృశ్యాత్పుష్పప్రసౌఖ్యపలత్వ్యతే
సావస్థా భరితాకారా గగనశ్రీరివాతతా. 50

నిర్విక్షేపకరణమున, సమీపసాదృశ్యము గలదగుటచే నట్టిస్థితి సుమప్తికి గోచరించును. మఱియు నయ్యుష్ణ ఆకాశమునలె వ్యాపకమైనది.

మనోహంకారవిలయే సర్వభావాంతరస్థితా
సముదేతి పరానందా యా తనుః పారమేశ్వరీ. 51

ఘటము నశింప ఘటాకాశము మహాకాశమున గలయునట్లు, మనోహంకారరూపమగు యుపాధి నశింప, సర్వపదార్థముల యాంతరముననున్న తత్, త్వంపద లక్ష్యరూపమగు పరమేశ్వరుని పరానంద ముదయమగును.

సా స్వయం యోగసంసిద్ధా గుఘ్నా దూరభావిని
స గమ్యా వచసాం రామ హృద్యేవేహీనుభూయతే. 52

రామా! అట్టిస్థితి స్వయముగ యోగముచే సిద్ధించును. మఱియు నది సుమప్తికి గూరము. స్పృదియు కాదు. అట్టియనన్య వాక్కుల కతితమైనది. మఱియు హృదయముననే యనుభూతమగునది.

అనుభూతిం వినా తత్త్వం ఖణ్ణాదేన్ననుభూయతే
అనుభూతిం వినా రూపం నాత్మనశానుభూయతే. 53

అనుభవములేనిచో సామాన్యమగు ఖండశర్కరాదుల తత్త్వముగూడ యెట్లు గోచరము కానో, అట్లునే అనుభవములేమి ఆత్మస్వరూపును గోచరింపదు.

అఖలమిదమన స్తమాత్మతత్త్వం
దృఢపరిణామిని చేతసి స్థితేఽన్తః,
బహిరుపశమితే చరాచరాత్మా
స్వయమనుభూయత ఏవ దేవదేవః. 54

ఈ జగత్తంతయు కేవలమ నంతాత్మస్వరూపమే. దృశ్యములును, పరిణామస్వభావయుతములునగు చిత్తముయొక్క బాహ్యభివ్యయములు కమింప, సర్వత్ర వ్యాప్తమై (బ్రహ్మాది దేవతలకు గూడ దేవుడైవెలయు ఆత్మ స్వయముగ ననుభూతమగును.

తదను విషయవాసనా వినాశ
స్తదను శుభః పరమః స్ఫుటప్రకాశః,
తదను చ సమతావశాత్స్వరూపే
పరిణామనం మహతామచిన్త్యరూపమ్. 55

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమూర్త్యోక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే ఉపదేశో నామ

చతుఃషష్ఠితమః సర్గః || 64 ||

ఈ చతుర్థభూమిక యైనపిదప, పంచమభూమికయందు విషయవాసన నశించును. పుష్టభూమికయందు పంచపురుషార్థరూపగు ఆత్మప్రకాశ ముదయించును. అపిమృత సప్తమభూమిక

యందు సమాధ్యసమధుల సమర్థకారణముచే బ్రహ్మాదులకు గూడ నవిద్యమైనట్టి కేవలసందేహ
సమస్యరూపమై ఆత్మ పరిణమించును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
ఉపదేశమును చతుష్పత్తిమ

సర్గము || 64 ||

పంచపత్తితమః సర్గః

శ్రవసిష్ఠ ఉవాచ:--

మననైవ మనశ్చిత్వా యదాత్మా నావలోక్యతే
మమేత్సహమితి త్యక్త్వా తత్తామరసభోచన. 1
నాస్తమేతి జగద్భుఖం యథా చిత్రగతో రవిః
ఆయాత్యాపదనస్తత్వం మహార్ణవవదాతతా. 2
పునఃపునరుపాయాతి జలకల్లోలకారణమ్
మేఘనీలతమఃశ్యామా సంస్పృతీప్రావృడాకులా. 3

శ్రీ వసిష్ఠః--కమలనేత్రుడవగు నో రామచంద్రా! 'ఈ ధనాదులు నాది ఈ శరీ
రాదులు నేన' ను యభిమానము ద్వజించి మనస్సుచే మనస్సు నుచ్చిన్నమొనర్చి ఆత్మదర్శనము
గావించుచో, చిత్రసమాద్యునివలె యాజగదుఖ ము న్నమించును, మహాసముద్రమువలె అపరిమితముగు
యాచిత్తి సంభవించును; జలకల్లోలకారణమును, మేఘనీలకాంతిచేతను అంధకారముచేతను
శ్యామవర్ణయుత మైనదియు, వ్యాపలమైనదియు నగు సంసారమును వర్షర్తువు మఱల మఱల
యేతెంచును.

అత్రైవోదాహరణీ మమితిహాసం పురాతనమ్
సంవాదం సుహృదోః సహ్యాసానౌ భాసవిలాసయోః. 4

ఇన్ద్రియమును, సహ్యపర్యంత శిఖరముపై వసించు భాస, విలాసులను యద్యదు మిత్రుల
సంవాదరూపమగు ప్రాచీనేతిహాసము నుదాహరింతుడు.

అన్యుతేధజితాకాశః పీతేన జితభూతలః
తలేన జితపాతాలస్త్రిలోకవిజయో గిరిః. 5

నిత్యసందాకాశమును, సమప్రదేశమున భూతలమును, నిమ్నభాగమున పాతాళమును
జయించునట్టి, త్రిలోక విజయముగు పర్వతమొందు గలడు.

అసంఖ్యకుసుమాపూరోఽసంఖ్యనిర్మలనిర్మలః
గుహ్యాకాగక్షితనిధిః సహ్యానామాఽవిషహ్యాభాః. 6

ముక్తాపటలసంపూర్ణై ర్భానుభాసురభిత్తిభిః
భాసురః కాఞ్చనతప్తైః కత్తిరివ సురద్విపః. 7
కవ్విత్పుష్పభరాసారో ధాతుసారాతతః కవ్విత్
కవ్విత్పుల్లసరఃసారో రత్నశాలిలిః కవ్విత్. 8
ఇతో రటస్త్విర్ధరవానితః కన్యకీతకీచకః
ఇతో రటద్గుహావాత ఇతః పట్నదఘుంఘుమః. 9
సానౌ గీతోఽపురోవృద్ధైర్వనే మృగఖగారవః
అధిత్యకాయాం మత్తాభో గగనేషు ఖగారవః. 10

అసంఖ్య పుష్పములచే పరిపూర్ణమును, అసంఖ్యాకములగు నెలయేళ్లుగలదియు, గుహ్యులచే
సంరక్షింపబడినదియు, రత్నాదుల దీప్తిచే దృష్టిని ప్రతిబింబించునదియునై సహ్యామును పేటగల్గి
యా పర్వతము రాజిల్లుచుండె. అయ్యది మత్తేపు సమాహములచే పూర్ణమై, చంద్రకాంతముల
పద్మములచే ప్రకాశవంతమై, గండభాగములచే నైరావతమునలె మవర్ణమున శటములచే
దీప్తిల్లుచునుండెను. ఒకచో పుష్పసమాహములచే ప్రవాహమయమై, ఒకచో హరితాళ, మనః
శిలాది ధాతువులచే వ్యాప్తమై, ఇంకొకచోట వికసిత పుష్పయుత సరోవరములచే రమణీయమై,
రత్నములచే శోభాయమానమగు శిలానుయమై, కొన్నిచోట్ల నెలయేళ్ల శబ్దములతోను, కొన్ని
చోట్ల వేణువాదంబులతోను పూర్ణమై యలరుచు గుహలంధరి నీత్యారవాయు శబ్దంబులచే
శోభితమై, భ్రమగ గుంజారవంబులచే వ్యాప్తమై యుండును. మఱియు నొక్కొకచోట శిఖరమునై
అపసరల గానముచే మనోహరమై, వనస్థ మృగ, పక్షుల శబ్దములచే పూర్ణమై ఉపరిభాగములందు
ఘనమేఘ గర్జనంబులచే రమణీయమై, ఆకాశమున పక్షులవాదములతోగూడి శోభిల్లుచునుండె.

విద్యాధరాశ్రితగుహా భృగ్గీతామ్బుజాకరః
కిరాతగీతపర్యస్తఃఖగగీతవనద్రుమః. 11
స్కన్దేషు దేవైర్వలితః పాదేషు వలితో నరైః
పాతాలే వలితో నాగైర్జగద్గుహామివాపరమ్. 12
కన్దరేషు శ్రితః సిద్ధైర్నిధానైరస్తరాశ్రితః
చన్దనేషు శ్రితో నాగైః సింహైః శృంగశిఖాసు చ. 13
పుష్పాభసంవీతవపుః పుష్పరేణ్వభ్రవాంసులః
పుష్పవాత్యాభ్రహృద్భాస్తః పుష్పపాదపపాణ్డరః. 14
ధాతుధూల్యభ్రకపిలో రతోపలతలస్థితైః
మందారగైరివ పురస్త్రీగణైరలమూశ్రితః. 15
అభ్రసిలాంశుకచ్చన్నా మూకరత్నవిభూషణాః
శిలాః కనకసుందర్యో యత్ర శృంగాభిసారికాః. 16

తత్రోత్తరతపే సానా వినమ్రఫలపాదపే
రత్నపుష్కరిణీ జాలవహన్నిర్గరవారిణి.
చూతద్రుమలతోన్మృతపుష్పస్తబకదన్తురే
విపుల్లా జ్యోతిపున్నాగ నీలనీరజదిక్తపే.

17

18

ఆ పర్యతగుహలందు విద్యాధరులుండిరి. దానిపైగల కమలములందు తుమ్మెదలు రుం
కాగము నిల్పుచుండె; దాని యథోభాగమున కిరాతులు గానమొనర్చుచుండిరి. దానియందలి వన
వృక్షములపై పక్షులు గానముచేయుచుండెను. మధ్యభాగములు దేవతలచేతను, పాదప్రదేశములు
మనుజులచేతను, పాతాళదేశము నాగులచేతను నింపబడినదై రెండవ బ్రహ్మాండ గృహమువలె
యొప్పుచుండె. కందరప్రదేశములు సిద్ధులచే నేవితమై, లోనిస్థానము లనేక నిధులకాశ్రయభూత
మై దనరుచుండె. అందలి చందనములు సర్పములచేతను, శిఖరములు సింహములచేతను యాశ్ర
యింపబడియుండెను. రాలిన పుష్పములచే గట్టుబడినదై, పుష్పరేణువులచే గూళియయ్యె, ఎగురు
చున్న పుష్పములను మహావాయువుతోగూడినదై మేఘములచే భ్రమణిలమై యొప్పుచు, పుష్ప
మయ వృక్షములచేతను, అనేక ధాతుకణములచేతను మేఘమువలె గౌరవర్ణయుతమైయుండెను. అం
దలి రత్నమయశిలాభాగములందలి మందార (కల్ప) వృక్షములు పురశ్రీలచే రస్యగ నేవితమై
యుండెను. మేఘములను నీలవస్త్రములచే నాచ్ఛాదితమై, శబ్దరహితములగు రత్నములచే విభూషి
తమై బంగారువర్ణముగల్గిన యా శిలలను నుండరులు శిఖరములను పురుషుల కభిసారికలై యొప్పు
చుండె. మఱియు నాపర్యతముపై ఫలభారముచే వక్రములగు వృక్షములుండెను. రత్నమయ
సరోవరములనుండి నెలయేళ్ల ధారలు ప్రవహించుచుండెను. ఆమ్రవృక్షకాఖిలనుండి వ్రాలిన
పుష్పములచే దట్టమై దిక్తములందు వికసించిన అంకోల, పున్నాగ, నీలకమల పుష్పములుగల్గి
యా పర్యతము శోభించుచుండె.

లతా వితానఫన్నారే- రత్నాంశుభరభాస్వరే
స్రవజ్జమ్బూరసస్యూతే స్వర్లోకాహ్లాదకారిణి.
బ్రహ్మలోకసమః స్వర్గరమ్యః శివపురోపమః
అతేరస్త్యాశ్రమః శ్రీమాన్నిధాశ్రమహరో మహాన్.

19

20

ఆచ్ఛాదికల లతాజాలంబులచే నూర్పుడు గప్పవడె. రత్న కిరణములచే ప్రకాశ
వంతమై, ప్రవహించుచున్న జంబూఫలరసముచే న్యాస్తమై, స్వర్గలోకమువలె యానందప్రద
మైనట్టి ఆపర్యతయుత్తర శిఖరమున బ్రహ్మలోకసదృశమును స్వర్గమువలె నుండరమును, కైలాస
తుల్యమును, ధనధాన్యప్రపూర్ణమును, సిద్ధుల శ్రమాపహరకమును, వికాలమునునగు అత్రిమహామని
ఆశ్రమముగలదు.

మహాత్యత్రాశ్రమే తస్మిన్స్తాపనా ద్వా బభూవతుః
కోవిదా తు నభోమార్గ ఇవ శుక్రబృహస్పతి.

21

మహత్తరమగునా యాశ్రమమున, విద్వాంసులును, ఆకాశమార్గముననున్న శుక్ర బృహస్ప
తులవలె చెన్నొందుబాదునగు యిరువురు తాపసులు వసించుచుండిరి,

తయోరథై కాన్మదయోస్తత్రాభూతాం నుతాపుభా
పుల్లాఙ్కురౌ శుద్ధతనూ సరస్వమ్ముజయోరివ.

22

ఆపిమ్మట, ఒకే యాశ్రమమున వసించునా యిరువురు తాపసులకును, కమలద్వయంబుల
కంకురములవలె యిరువురు పుత్రులు జనించిరి.

విలాసభాసనామానౌ నృద్ధిమాయయతుః క్రమాత్
తౌ పిత్రోః పల్లవే దీప్తే లతాపాదపయోరివ.

23

లతాపల్లవములు వృద్ధిబొందునట్లు విలాస, భాసులను ఆయిరువురు పుత్రులును తమతమ
తండ్రి నెలపులందు వృద్ధిబొందిరి.

ఆస్తామన్యోన్యగుస్మిన్గౌ నుమాదౌ వల్లభౌ మిథః
తిలతైలవదాశ్చైవ తౌ పుష్పమోదవత్ప్రీతౌ.

24

వారిద్దరును తిలతైలములవలెను, పుష్పముగంధములవలెను పరస్పరము కూడియెయ్యుండి
ఒకరికోకరు ప్రియమిత్రులై యుండిరి.

నాఽయుక్తౌ పుత్రయుక్తౌ తు సురక్తౌవివ దంపతీ
ఏకం ద్విత్వమివాపన్నం సమమాసీత్తయోర్గనః.

25

ఆ యిరువురు పుత్రులును సదా కూడియే వర్తించుచు పుత్రునియెడ తల్లిదండ్రువలె, పర
స్పరము ప్రేమగల్గియుండిరి. మఱియు నొకరియే కందురూపముల బొందినదాయనట్లు వారిద్దఱి,
మనంబులును సమముగ నుండెను.

తౌ తథాన్యోన్యముదితౌ మనోహరతరాకృతీ
తస్థతుః స్వాశ్రమే మానే సరోజ ఇవ వట్సుదౌ

26

వారిరువురు పరస్పరము సంతోషముగల్గి, మనోహరాకృతి ధరించి కమలమున భ్రమర
ద్వయమువలె ఆమునియాశ్రమమున నుండిరి.

ప్రాపతుర్యావనం బాల్యముత్సృజ్య నవవల్లభౌ
కాలేనాల్పతరేణైవ చన్ద్రసూర్యానివోదితౌ.

27

వారల్పకాలముననే బాల్యవృద్ధిను వీడి, ఉదయించిన చంద్రసూర్యులవలె యావనావస్థను
బొందిరి.

జగ్గుతురేహముత్సృజ్య తతస్తా పితరౌ తయోః
స్వర్గం జరాంతాపుష్టియ నీడాదివ విహంగమా.

28

ఆపిమ్మట వార్యక్యముచే వీడితులైన వారిద్దఱి తండ్రులును, గూటిని వదలి పక్షి యెగిరి
పోవు చందమున దేహమును త్యజించి స్వర్గమునకు జిరి.

పఞ్చత్వం గతయోః పిత్రోర్దీనవక్త్రౌ బభూవతుః
తస్తాన్గౌ విగతోత్సాహా పద్మానివ జలోద్భుతౌ.

29

పఞ్చత్వం గతయోః పిత్రోర్దీనవక్త్రౌ బభూవతుః
తస్తాన్గౌ విగతోత్సాహా పద్మానివ జలోద్భుతౌ.

అట్లు తమ తండ్రులు మరణించి, జలమునుండి పెరికివేయబడిన కనులమువలె వారిద్దఱును సంకల్పకరీరులును, ఉత్సాహరహితులును దీనముఖులును నైరి.

తత్త్రోర్ధ్వదైహికం కృత్వా చక్రాతే పరిదేవనమ్

లోకస్థితిరలజ్ఞాస్య హి మహతామపి మానద.

30

మానసియుడవగు నోరామా! అట్లు తమతండ్రుల నహవక్రియాదులసల్పి వారివ్యధను విలసించిరి. ఏలన, లోకరీతిని మహాత్ములుమాడ యుల్లంఘించరాదు గదా!

కృత్వోర్ధ్వదైహికమథో వ్యథయాభిభూతో

శోకోత్థయా కరుణయార్తగిరా విలప్య,

చిత్రార్పితావిన నిరస్తమస్తచేష్టా

తో సంస్థితో సుఖమశూన్యహృదా వివృత్తా.

31

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే మాపత్యమప్రకరణే భాసవిలాసవృత్తాంతే సహ్యాగిరివర్ణనం

నామ పంచమస్తోత్రము: సర్గ: || 65 ||.

ఓరామా! అట్లే ధ్వజదైహికక్రియలను సల్పి, చింతాగ్రస్తులై, దుఃఖజనితమగు దీనత్యముచే పెద్దపెట్టునయ్యెడి, సర్వచేష్టారహితులై, లిఖితచిత్తరువులవోలె మూర్ఖులులై, జీవనసహితులై యుండిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

భాసవిలాసవృత్తాంతమున సహ్యాగిరివర్ణనము పంచమస్తోత్రము

సర్గము || 65 ||

ష ట్ ష స్థి త మ : స ర్గ : .

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ :-

అతిశోకపరాభూతో తస్మత్తుర్ద్ధృతాపసా

తాపసంశుష్కసర్వాక్ష్ణ తావరణ్యద్రుమావివ.

1

శ్రీ వసిష్టః:- ఓ రామా! మిగుల శోకాన్వితులును, తపస్సుచే కుష్కిలమైన ఆపయవములు గలవారను, మహాతాపనులునగు వారిరువురును అరిణ్యమందలి పృక్షములవోలె చలనము లేకయుండిరి.

విరక్తా విపినే కాలం త్రేపయామాసత్తుర్ద్విజౌ

వియూథావివ సారణ్యవనాస్థామాగతో పరామ్.

2

పినవ యా వ్రాహ్మణు లిరుద్దను వేత్తై, ధనగృహదులయొడ విరాగము నొంది సమానానుచుండి వేటునడిన మృగద్వయమువలె కాలమును గడపిరి.

జగ్గుర్దినాని మాసాశ్చ వర్షాణ్యథ తయోస్తదా

క్రమాద్వాపసి సంయాతో జరాం శ్వేభిద్రుమావివ.

3

ఆ పిమ్మట వారిరువురకు దినములు, మాసములు, వర్షములు పెక్కుగడచెను. తుదకు, గర్తమందలి పృక్షమువలె వారు వార్షికము నొందిరి.

అప్రాప్తమిలజ్ఞానో చిరాజ్జరతాపసౌ

తావేకదా సంఘటితావిదమన్యోన్యసమాచతుః.

4

విమల జ్ఞానము నొందని యా పృథ్వీపక్షులిరుద్దరును చూలకాలమునకు నుజుల కలసికొని పరస్పర మిట్లు సంభాషించుకొనిరి.

విలాస ఉవాచ :-

జీవితాగ్ర్యద్రుమఫల హృదావాసామృతామృథే

జగత్యస్థిన్యహాబద్ధో భాస స్వాగతమస్తు తే.

5

ఏతావత్యో దినావల్యో మద్వియోగవతా త్వయా

వద క్వ తపితాః సాధో కచ్చిత్తే సఫలం తపః.

6

కచ్చిత్తే విజ్వరా బుద్ధిః కచ్చిజ్ఞాత స్వమాత్మవాన్

కచ్చిత్ఫలితవిద్యస్త్వం కచ్చిత్కుశలవానసి.

7

విలాసుః:- ఉత్పిష్టజీవితమను పృక్షముయొక్క ఫలస్వరూపుడవును, హృదయ వివాసవగు చంద్రుడవును, ఈ జగత్తున యుత్తమ బంధువునగు మీకు స్వాగతమగుగాక! ఓ సాధూ! నావియోగమున యంతకాలము మీరెంటు గడపిరి? మీ తపస్సు ఫలించినదా? మీ బుద్ధి సంతాపరహితమైనదా? మీరాత్మజ్ఞానమైతిరా? మీ విద్య ఫలిభూతమైనదా? మీరు శ్రేయముగనున్నారా?

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ:-

ఇత్యుక్తవస్తం సంసారసముద్విగ్నమలం తథా

ప్రాహాప్రాప్తమహాజ్ఞానం సుహృత్సుహృదమాదరాత్.

8

శ్రీ వసిష్టః:- సంసారముయొడ యుద్విగ్నమగును, ఆత్మజ్ఞానమును పొందనివాడును, యివిధమున వచించుచున్నవాడునగు విలాసునితో యాతని మిత్రుడగు భాసును స్వప్రసరి యాదరమున నిట్లు బలికిను.

భాస ఉవాచ :-

సాధోస్వాగతతాద్యైవ దిప్త్యా దృష్టోఽసి మానద

కుశలం తు కుతోఽస్మాకం సంసారే తిష్ఠతామిహ.

9

భాసుః:- మానసియుడవగునో సాధూ! మీకు స్వాగతమగుగాక! సాభాగ్యవశమున నేడు మీదర్శన ముద్భే. సంసారమున నున్న మాకే శ్రేయమెచట.

యావన్నాధిగతం జ్ఞేయం యావత్తీక్షాన చిత్తభూః

యావత్తీక్షాన సంసారస్తావన్నే కుశలం కుతః. 10

జ్ఞేయము (బ్రహ్మము) నెఱుంగనంత వఱకు, కామ సంకల్పాదులు నశింపనంతవఱకు, సంసారసముద్రమును దాటనంతవఱకు నాకు జ్ఞేయమెచట ?

అశా యావదశేషేణ న లూనాశ్చిత్తసంభవాః

వీరుణో దాత్రకేజేవ తావన్నః కుశలం కుతః. 11

గొడ్డలిచే పుత్రులు నఱుకబడునట్లు చిత్తమునుండి జనించు ఆశలన్నియు శేదింపబడునంతవఱకు మాకు సౌఖ్యమెచట ?

యావన్నాధిగతం జ్ఞానం యావన్న సమత్తోదితా

యావన్నాభ్యుదితో బోధస్తావన్నః కుశలం కుతః. 12

జ్ఞానము కలగనంతవఱకు, సమత్వ ముదయింపనంతవఱకు, ఆత్మబోధము ప్రాప్తించనంతవఱకు మాకు సౌఖ్యమునడచట ?

ఆత్మలాభం వినా సాధో వినా జ్ఞానమహాషడధమ్

ఉదేతి పునరేవేయం దుఃసంస్మృతివిమూచికా. 13

ఓ సాహ! ఆత్మలాభమున్ను, జ్ఞానమును మహాషడధమున్ను లేనిచో యీ సంసారమను మహామారి మఱల మఱల యుదయించుచు నేయుండును.

తైశ వాఙ్మూర్తితో జ్ఞప్త్యాన్న వయాకావనపల్లవః

జరాకుసుమితోఽశ్వేతి పునః సంసారదుర్ద్యుమః. 14

మిత్రమ! బాల్యమను యంతురము నతిక్రమించి, నవయావనమను పల్లవసహితమై, వార్ధక్యమును పుష్పములుగల్గి, ఈ సంసారపుత్రము మఱల జనించుచున్నది.

కాయజీర్ణతరోరస్యాద్బాన్ధవాక్రన్దపట్నపా

జరాకుసుమితోదేతి పునర్మరణమజ్ఞరీ. 15

బాంధవరోదనమను తుమ్మిదలును, వార్ధక్యమును పుష్పములును గల మరణమను లత యీ శరీరమను శిథిలపుత్రమునుండి మఱల యుద్భవించుచున్నది.

భుక్తకర్మర్తువిరసా పురాణాదివసోమ్భితా

నీయతే నీరసప్రాయా పునః సంవత్సరావలీ. 16

మరణానంతరము పశ్చాది సీచయోనులందు జనించి పాపకర్మ ననుభవించుటచే విరసమై, వ్యర్థాదులఁ జొంది పూర్వసంచిత ఫలకర్మల యనుభవమాత్రముచే నీరసప్రాయమై మఱల యనేక వత్సరములు వ్యర్థముగ గడుపుచుచున్నది.

మహాదరీషు దేహాద్రైస్త్రుష్టాకణ్ఠాకీతాస్వపి

ఫలవ్యాలాసు చ పునః క్రియాసు పరిలుత్యతే. 17

విషయభోగఫలములను పర్వములును, తృప్త్యను పెక్కుకంటకములును గల యీ దేహమును పర్వతముయొక్క, విహిక పారలౌకిక విషయభోగసాధకక్రియలను గుహలందు జీవులు మఱల మఱల పొరులుచున్నారు.

దుఖైః సుఖలవాకారైర్దీర్ఘాదీరైః శుభాశుభైః

అపర్యాప్తాగమాపాయాః ప్రయాన్త్యాయాన్తి రాత్రయః. 18

సుఖశ్రేణు భాసించు న్యూనాధిక దుఃఖములచేతను, శుభాశుభ (పుణ్యపాప) ముఁ చేతను, సదా యత్సత్త్విదాశయంతమగు రాత్రులు (కాలము) గడచుచు, మఱల వచ్చుచున్నవి.

అయథార్థక్రియారమ్యైః కదాశావేశపల్లవైః

క్షీయతే కర్మభిస్తుచ్చైర్ఘోరాఽయురాహతకర్మభిః. 19

మిథ్యాక్రియలను ఫలములును, దురాశలను పత్రములును గల కర్మలచే, మిథ్యాక్రియా కారకులగు జీవులు తమ ఆయువును నశింపజేసికొనుచున్నారు.

ఉన్మీలితాశ్రయాలానో మనోమత్తమత్తజః

తృష్ణాకరేణుకోన్నిద్రో దూరం విపరిధావతి. 20

పరమాత్మయను ఆశ్రయస్థానమందలి వివేకమును కట్టుకంటమును పెకలించునదియు, తృప్త్యను శరణియొడ అసక్తి గలదగుటచే నిద్రాశూన్యమును నగు మనస్సును మదపుటేనుగ దూరముగ పరిగిడుచున్నది.

జిహ్వోచపలతాలగ్నః కాయద్రుమమహాలయే

పతచ్చింతామఃశౌ వృద్ధో గర్భగృధ్రో వివర్ధతే. 21

పరమపురుషాగ్లోపాయంబుల వృద్ధముగ పడగొట్టునదియు, శరీరమను పృథ్వీమన హృదయమను గూటియందున్నదియు, జిహ్వచాపల్యతత్పరయనగు అభిలాషయను గృధ్రము వృద్ధికొందుచున్నది.

నీరసా నిఃసుఖా లఘ్వీ పతత్యేలవగాత్రికా

స్థిరపర్ణసవర్ణేయం క్షీయతే దివసావలీ. 22

సమృద్ధియలచే నీరసమును, సుఖరహితమును, అల్పమును, శ్రమ, దౌర్బల్య, రోగాదులచే క్షీణించిన పత్రములు గలదియునగు దినసమూహము (దేహలత) నశించుచునేయున్నది.

అవమానరజోధ్వస్తమస్తంగతవపుఃశ్రియమ్

ముఖం ధూసరతామేతి హిమైః పద్మమివాహతమ్. 23

పుత్రాదుల యవమానమును రజోగుణముచే గొట్టబడి, నశించిన కాంతిగలదై, మంచుచే త్తయింపబడిన కమలమువలె ముఖము ధూసరితమగుచున్నది.

శువ్యతః కాయసరసః ప్రగలద్యౌవనామృతః

రాజహంసః క్షీణాదాయురనివర్తి పలాయతే. 24

యావదను ను జలము నశింప శుష్కదేహమును తటాకమునుండి ఆయువము రాజహంస
ములల తిరిగిరాక యెచటికో పారిపోవుచున్నది.

కాలానిలబల్లోద్ధాతాజ్వరాజీవితద్రుమాత్
భోగపుష్పాణి దివసపర్వాని నిపతస్త్యధః. 25

కాలమును వాయువుచే కంపితమును, శుష్కించినదియునగు జీవనవృక్షమునుండి భోగ
ములను పుష్పములును, దివసములను పర్వములును రాలిపోవుచున్నవి.

భోగభోగిశ్చ తేవ్యస్తర్మఃఖదర్దురధారిషు
మనోమోహానకూపేషు పూరేషు వినిమజ్జతి. 26

భోగములను సర్పములచే పూర్ణమై, అంతర్మఃఖములను మందూకములచే వ్యాప్తమైనట్టి
మోహంభూషప్రవాహమునుండి మనస్సు నిమగ్నమగుచున్నది.

నానానురజ్జనాస్పృష్టా తృప్తాతరలపేలవా
చైత్ర్యమగ్రపతాకేన దూరం సమధిరోహతి. 27

నలువిధ యనురాగములచే పూర్ణమును, చంచలమును, తుచ్ఛమునగు తృప్త దేవాల
యాగ్రభాగమునందలి పతాకమునలె పైకెగయుచున్నది.

అస్య సంసారతన్త్రస్య బృహత్కాలబిలాస్పదః
జీవితాశామయం తన్త్రమస్తకాఖర్మిక్వన్తతి. 28

ఈ సంసారమును మగ్గముయొక్క జీవితాశయను దారమును మహాకాలమును బిలమును నున్న
మృత్యునను యెలుక కొరికివేయుచున్నది.

యావదనోత్కటకల్లోలా వహల్లోలాసి ఫేనిలా
పరావర్తమహావర్తా యాతి జీవితదుర్నదీ. 29

యావదనోత్సాహతరంగసహితమును, ప్రవాహిత చంచలఖడ్గసమాహుసదృశమును,
కామక్రోధాది ఫేనసంయుక్తమును, తృప్తాలోభాది భ్రమణయుక్తయావర్తసహితమునగు జీవితమును
దుష్టనది ప్రవహించుచు నేయున్నది.

కలాకులజగత్కార్యకల్లోలాకులసంకులా
క్రియాసరిదఃపర్యన్తా వహత్యాకులకోటరా. 30

కలప, వృత్తాది కలాసమాహును, జగద్యవహారములను తరంగములచే పూర్ణమై
కల్లోలయుతమైనట్టి ప్రవృత్తియును గొప్పనది ప్రవహించుచున్నది.

అనన్తా బన్ధజనతా నద్యో గమ్యార్థకోటరే
అజస్రం నిపతస్త్యతా వితతే కాలసాగరే. 31

అసంఖ్య బంధుజనసమాహులను నదులు గంభీరమై, వికాలమైనట్టి కాలసాగరము
పై పునకు నిరంతరము ప్రవహించుచున్నది.

దేహరత్నశలాకేయం నాశపక్షార్థవోదరే
న జ్ఞాయతే క్వమగ్నేతి తాత జన్మని జన్మని. 32

ఈ దేహమును రత్నశలాక నాశమును పంకసముద్రమున యెటునో ప్రతిజన్మయందును
గునుంగుచు నున్నది.

చిన్తాచక్రే చిరం బద్ధం కుక్రియాచారచఙ్కరమ్
చేత్తో భ్రమతి సాముద్రే గర్వావర్తే తృణం యథా. 33

చింతాచక్రమున చిరకాలము బంధించబడినదియు, దుష్ప్రక్రియాచారంబులచే ప్రసిద్ధమునగు
చిత్తము గర్తవందలి యావర్తమునగల తృణమునలె పరిభ్రమించుచున్నది.

ఉహ్యమానమనస్తేషు చేతః కార్యమహోర్మిషు
క్షణమేతి న విశ్రాంతిం చిన్తాతాన్ద్రావితాశయమ్. 34

అనంతకార్యసముదాయమును, మహాతరంగములందు, చింతయను తాండవనృత్యసహితమై
ప్రవహించుచు చిత్తము క్షణకాలమైనను విశ్రాంతినొందుటలేదు.

ఇదం కృతం కరోమీదం కరిష్యామీదమిత్యలమ్
కలనాజాలవలితా మూర్ఛితా మతిపక్షిణీ. 35

'దీనిని చేసెదని, ఇది చేయుదున్నాను, దీనిని తినినా చేయుదును' ఇట్టి చింతాసమాహు
మును నలయించు బంధించబడి బుద్ధియును క్షణ మూర్ఛనొందుచున్నది.

అయం సుహృదయం శత్రురితి ద్వస్త్వమహాద్విషః
వినిక్వన్తతి మర్మాణి యథా నీలోత్పలాని మే. 36

'ఈతడు మిత్రుడు, ఈతడు శత్రువు' అనునీ ద్వంద్వభావ మహాజము నీలకమలమును
వోలె నామర్మస్థానములను భేదించుచున్నది.

చిన్తానద్యా మహావర్తే వీచికానిచయే చిరమ్
క్షణాదుచ్ఛాన్నతామేతి మనోమీనః క్షణాద్గతిః. 37

చింతానదీతరంగజాలమును మహావర్తమున, అతిచలనమును మనస్సును మత్స్యము
క్షణముగో వృద్ధి నొందుచున్నది.

అనాత్మీయాని దుఃఖాని బహూన్యేపివిధాన్యయమ్
ఆత్మబుద్ధ్యా విచిన్వానో జనో గచ్ఛతి దీనతామ్. 38

ఇన్ద్రియముల, దేహదులందలి యాత్మబుద్ధిచే అనాత్మహాసములగు పెక్కు దుఃఖముల
సేకరించుచు జీవుడు దీనత్వము నొందుచున్నాడు,

బహువిధసుఖదుఃఖముభ్యపాతీ
నితతజరామరణప్రవాతభగ్నః
జగదుదరగిరా లుతజ్ఞానోఽయం

గతరసపర్ణవడేతి జర్జరత్వమ్. 39

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతృకే మోక్షోపాయే
మాహతేమప్రకరణే భాసవిలాసవృత్తాంతే అనిత్యతాప్రతిచందనం నామ

పలువిధ కుఱిమఱియందు వడి, జరామరణములను వాయువుచే గొట్టబడి, జగత్తును పర్యవ్రాముచే పొద్దుచు యీ జనులు రసకూన్యమగు కుష్మచత్రమునలైకెఱిగిల్యము నొందుచున్నారు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున భాసవిలాసవృత్తాంతమున అనిత్యతాప్రతిపాదనమున
ఘటవప్తితమ సర్గము || 66 ||

సప్తవప్తితమః సర్గః

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచః—

ఏవం తే కుశలప్రశ్నం కృతవన్తా పరస్పరమ్

కాలేనాసాద్య విమలం జ్ఞానం మోక్షం తతో గతే. 1

శ్రీ వసిష్టః—ఓ రామా ! ఇట్లు వారిద్దరు పరస్పరము కుశలప్రశ్నలొనర్చుకొని, కాలక్రమమున నిర్మలజ్ఞానమునొంది ముక్తిబడసిరి.

తతో వచ్చి మహాబాహు యథా జ్ఞానేతరా గతిః

నాస్తి సంసారతరణే పాశబద్ధస్య చేతసః. 2

మహాబాహుడవగు నోరామా ! ఇక్కారణమున పాశమువలె బంధనహేతువగు చిత్తము, సంసారసాగరమును దాటువలెనన్న జ్ఞానముతప్పు మోక్షగతియునులేదు.

ఇదం భవ్యమతేర్దుఃఖమనన్తమపి పేలవమ్

కుఱగన్యాతరోఽమ్భాధిః సర్పారోగ్యదాయతే. 3

సముద్రము చిన్నపక్షిచే దాటుటకళకన్యమైనను, గరుడపక్షికయ్యది గోష్ఠదకుల్యమేయగు నట్లు, ఈ సంసారదుఃఖము అనంతమైనను వివేకి అత్యల్పమే యగును.

దేహతీతా మహత్మానశ్చిన్మాత్రస్వాత్మని స్థితాః

దూరాద్దేహం సమీక్షస్తే ప్రేక్షకో జనతామివ. 4

ప్రేక్షకుడు జనసమూహమును విక్షింపునట్లు దేహతీతులును, చిన్మాత్రమందు స్థితి గలవారునునగు మహాత్ములు, దూరముననుండియే యీ శరీరమును గాంచుదురు.

దేహే దుఃఖాతిసంక్షుభే కా నః క్షుతిరుపస్థితా

రథే విధురితే భగ్నే సారథేః కేవ ఖణ్ణనా. 5

దేహ మత్యంతసంక్షోభముజెందినను చిన్మాత్రస్వరూపులగు మనశేమి నాశము? రథము విరిగిన, సారథిశేమి హాని?

మనసి క్షుభ్ధతాం యాతే చిత్త్వస్యాజ్ఞం కిమాగతమ్

తరణజాలసంతానే వై పరీత్యం కిమమ్ముఖే. 6

మనస్సు సంక్షుభితమైన, చైతన్యమునశేమి నష్టము? తరంగరూపమున జలము విస్తరింప, సముద్రముయొక్క పూర్వత్వమునశేమి హాని?

కేలభవన్యయాసాం హంసాః పయసాముపలాశ్చ కే
కాః శిలాః కిల దారూణాం కే భోగాః పరమాత్మనః. 7

హంస, శిలలతో జలమునశేమి సంబంధము? లేక, కాష్ఠమునకు శిలతోశేమి సంబంధము? అట్లనే పరమాత్మకు భోగములతోశేమి సంబంధము?

సంబంధః క ఇవ శ్రీమాన్ శైలాపరసముద్రయోః
అన్తరే గిరిసంబాధే కశ్చ చిత్తత్య బద్ధయోః. 8

శ్రీమంతుడవగు నోరామా ! మధ్య మధ్య పర్యవ్రాముచే వ్యాప్తమైనను సముద్రమున కాపర్యవ్రాములతోశేమి సంబంధము? అట్లనే చైతన్యమునకును బంధనహేతువగు సంసారమునకును సంబంధమేమి?

అప్యత్యజ్ఞోహ్యమానాని పద్మాని సరిదమ్భసామ్
కాని నామ భవన్తిహ శరీరాణి తథాత్మనః. 9

తనయందు ధరించియున్నను జలమునకు కమలములతోశేమియు సంబంధములేనట్లు అత్మకును దేహములతో శేమియు సంబంధములేదు.

సంఘట్టాత్కాష్ఠపయసోర్యభోత్తుక్తాః కణాదయః
దేహాత్మనోః సమా యోగాత్తథైతాశ్చిత్తవృత్తయః. 10

కాష్ఠ, జల సంయోగముచే కాష్ఠకణము లున్నతములగునట్లు దేహాత్మల పరస్పర అభేద బుద్ధిచే నుఱిమఱియిచ్చి చిత్తవృత్తులు వృద్ధియగును.

సంబద్ధాద్దారుపయసాం ప్రతిబిమ్బ్యాని దారుణః
యథా పయసి లక్ష్మ్యస్తే శరీరాణి తథాత్మని. 11

కాష్ఠజల సంబంధముచే, జలమున కాష్ఠప్రతిబింబములు గోచరించునట్లు అత్మయందు దేహములున్న గన్పట్టుచున్నవి.

యథా దర్పణవీచ్యాదా ప్రతిబిమ్బ్యాని వస్తుతః
నాసత్వాని చ సత్వాని శరీరాణి తథాత్మనః. 12

దర్పణ, తరంగాదులందు గన్పట్టు ప్రతిబింబములు సత్యములుగాని, అసత్యములుగాని గాక అనిర్వచనీయములేయగునట్లు అత్మయందు శరీరములున్న అనిర్వచనీయరూపమున గలవు.

దారువార్యపలాస్సోపే దుఃఖతా న యథా క్వచిత్
సంయుక్తేషు వియుక్తేషు న తథా పఞ్చను క్షుతిః. 13

చేదించబడినను కాష్ఠ, శిలా, జలములు దుఃఖమునొందనట్లు, పుష్పాద్విధి పంచభూతములు దేహాదులరూపమున పరిణిరముకాగా నట్టివానికి చందనాదుల సంయోగముగల్గినను, పుత్రాదుల వియోగము గల్గినను హానిగలుగదు.

దారు సంశ్లేషితాత్మోయాత్మ-మృశబ్దాదయో యథా
ప్రజాయస్తే తథైవాస్మాద్దేహోచ్ఛిత్పరిభోధితాత్. 14

కావ్యసంబంధముచే జలమున చలనత్వ, శబ్దాదుః గట్టనట్లు, చేతనసంబంధముత్రముచే
జ్ఞానముమైనట్టి దేహమునుండి శబ్ద చలనాదిక్రియలు సంభవించుచున్నవి.

న శుద్ధజడయోరేతాః సంవిదశ్చిచ్ఛరీరయోః

ఏతా హ్యజ్ఞానమాత్రస్య తస్మిన్నప్తే చిదేవ సః. 15

సుఖదుఃఖాదివృత్తులు శుద్ధాత్మకు గాని, జడశరీరమునకుగాని కలుగవు. అజ్ఞానమునకే
గల్గును. అయ్యజ్ఞానము నశింప మనము చిన్మాత్రులముగనే శేషింతుము.

యథా న కస్యచిద్వారిదారుశ్లేషేననుభూతయః

తథా న కస్యచిద్దేహదేహీసజ్జేననుభూతయః. 16

కావ్య, జలముల సంయోగమందు యెద్దానికిని సుఖదుఃఖానుభవములేనట్లు దేహ,
దేహభిన్నానుల సంయోగమున యెరికిని యథార్థముగ సుఖదుఃఖానుభవములేదు.

అజ్ఞాన్యాయం యథా దృష్టః సంసారః సత్యతాం గతః

న జ్ఞాన్యాయం యథాభూతః సంసారః సత్యతాం గతః. 17

అజ్ఞాని దృష్టియందీ ప్రపంచము సత్యముగాను, జ్ఞానిదృష్టియందీ దుష్టత్యముగాను వుండును.

అస్త్రఃసజ్జవిహీనాస్తు యథాస్నేహో దృష్టజ్వలే

తథాసక్తమనోవృత్తో బాహ్యాభోగానుభూతయః. 18

శిలా, జలములకు ఆభ్యంతరసంయోగము కలుగక బాహ్యసంయోగము మాత్రము
కలుగునట్లు, ఆసక్తిరహితమై అభిమానశూన్యమైనట్టి మనోవృత్తిచే జ్ఞానికి బాహ్యవిషయముల
గూర్చిన సుఖదుఃఖానుభవము కలుగును.

అస్త్రఃసజ్జేన రహితో యద్యత్ఫలీలకాష్టయోః

సంబంధస్తద్యదేవాస్తరసజ్జో దేహదేహీనోః. 19

అస్త్రఃసజ్జేన రహితః సంబంధో జలకాష్టయోః

సదేహదేహీనోఽప్రైవం ప్రతిబిమ్బామ్బుసోస్తథా. 20

జల, కాష్టములకు ఆభ్యంతర సంయోగములేనట్లు దేహత్మలకును, శిలా మతీయు జల,
ప్రతిబింబములకునె దేహత్మలకు తాదాత్మ్యసంబంధమును లేదు.

సితా సర్వత్ర సంవిత్తిః శుద్ధా సంవేద్యవర్జితా

ద్వితోపలాఞ్చితా త్వన్యా దుఃసంవిత్తిర్న విద్యతే. 21

విషయవర్జితమగు శుద్ధజ్ఞాన మంతటనుగలదు. ద్వైతభావముచే కళంకితమగు తదితర
జ్ఞానము సత్యమైనది కాదు.

అదుఃఖమేతి దుఃఖత్వమస్త్రః సంవేదనా స్ఫుటమ్

స్ఫారో భవతివేతాలో వేతాలత్వేన భావితః. 22

వేతాలహావమున భావించుటచే వికాలమగు వేతాలమేయగునట్లు దుఃఖరహితమగు ఆత్మ
అంతఃకరణమున దుఃఖభావన యొనర్చుటచే దుఃఖమునే పొందుచున్నది.

అసంబంధోఽపి సంబంధో భవత్స్యస్తర్వినిశ్చయాత్

స్వప్నాజ్ఞానానురతవత్స్థానవేతాలసజ్జవత్. 23

స్వప్నస్త్రీసురత, స్థానవేతాలసంగమములవలె, సంబంధములేకున్నను అంతఃకరణము
యొక్క నిశ్చయముచే సంబంధ మేర్పడుచున్నది.

అసత్ప్రాయో హి సంబంధో యథా సలిలకాష్టయోః

తథైవ మిథ్యాసంబంధః శరీరపరమాత్మనోః. 24

జల, కాష్టముల సంబంధ మసత్ప్రాయమే యగునట్లు దేహత్మల సంబంధమున్న మిథ్య
యే యగును.

అస్త్రఃసజ్జం వినా నామ్నః కాష్టపాతైః ప్రగృహ్యతే

ఆత్మాజ్ఞానజగ్రహితో దేహదుఃఖైర్న దహ్యతే. 25

ఆభ్యంతర సంబంధము లేనందున కాష్టము జలమందు పడినను జలమునకు పాదలేనట్లు,
దేహభావనయైవాత్మా దేహదుఃఖవశే స్థితః

తత్త్వాగేన తతో ముక్తో భవతీతి విదుర్భూధాః. 26

దేహభావన చేతనే ఆత్మ దేహదుఃఖమును పొందుచున్నదనియు దానిని త్యజించిన
నయ్యది ముక్తినిొందుననియు విజ్ఞుల మతము.

అస్త్రఃసజ్జ విహీనత్వాద్దుఃఖవస్త్యజ్ఞో యథా

పత్రామ్ములదారూణి శ్లిష్టాన్యపి పరస్పరమ్. 27

అస్త్రఃసజ్జేన రహితా యాన్తి నిర్దుఖతాం పరామ్

శ్లిష్టాన్యపి తథైవాత్మదేహీన్ద్రియమనాన్యలమ్. 28

తటాకమున పడినట్టి పత్ర, జల, మల, కాష్టాదులు పరస్పరము కూడియున్నను అంతః
కరణ సంబంధము లేనందున దుఃఖరహితమై యున్నట్లు, పరస్పరము కలిసియున్నను అంతఃకరణ
సంబంధభావముచే దేహేంద్రియాత్మమనంబులును దుఃఖరహితము నొందుచున్నవి.

అస్త్రఃసజ్జో హి సంసారే సర్వేషాం రామ దేహీనామ్

జరామరణమోహనాం తయాణాం బీజకారణమ్. 29

ఓ రామా! వృక్షములకు కారణము బీజమేయగునట్లు, ఈ ప్రపంచమున సర్వప్రాణుల
కును అంతఃకరణసంగమే జరామరణమోహంబులకు కారణమగుచున్నది.

అస్త్రఃసంసజ్జవాఙ్మాన్తర్మగ్నః సంసారసాగరే

అస్త్రఃసంసక్తిముక్తస్తు తీర్థః సంసారసాగరాత్. 30

అంతఃసంగము గల జీవుడీ సంసారసాగరమున మగ్నుఁడును, అంతఃసంగరహితుడు సంసారసాగరమును దాటినవాడును నగును.

అంతఃసంసర్గవచ్చిత్తం శతశాఖమివోచ్యతే
అంతఃసంసర్గరహితం విలీనం చిత్తముచ్యతే.

31

అంతఃసంగము గల చిత్తము ఆనందశాఖాయుతమనియు, అంతఃసంగరహితమగునది విసప్తమనియు వచింపబడును.

భగ్నస్ఫుటికవద్విద్ధి మనః సక్తమపావనమ్
అభగ్నస్ఫుటికాభాసమసక్తంవిద్ధి మే మనః.

32

ఓ రామా! విషయాసక్తమగు చిత్తమును భగ్నమైనస్ఫుటికమణిలింగమువలె యవవిక్రముగను విషయాసక్తముకాని చిత్తమును భగ్నముకాని స్ఫుటికమణిలింగమువలె పవిత్రముగను యెఱుంగుము.

అసక్తం నిర్మలం చిత్తం ముక్తం సంసార్యపి స్ఫుటమ్
సక్తం తు దీర్ఘతపసా యుక్తమప్యతిబద్ధవత్.

33

ఓ రామా! విషయాసక్తముకాని చిత్తము సంసారముననున్నను నిర్మలమైనదిగను, విముక్తమగును నెంచుము. అట్లనే విషయాసక్తమగు చిత్తము దీర్ఘతపస్సంయుతమైనను దృఢబంధనయుతమనియే యెఱుంగుము.

అంతఃసక్తం మనో బద్ధం ముక్తం సక్తివివర్జితమ్
అంతఃసంసక్తిరేవైకం కారణం బద్ధమోక్షయోః.

34

అంతఃసంసక్తియుతమగు మనస్సు బద్ధమును, అంతఃసంసక్తిరహితమగు మనస్సుముక్తమును యత్నము గాన అంతస్సంగమే బంధమోక్షములకు కారణమగును.

అంతఃసంసక్తిముక్తస్య కుర్వతోఽపి న కర్తృతా
గుణదోషవతీ తోయే దారువాహనసౌర్యథా.

35

కాష్ఠముల గొంపోవు నౌక యా కాష్ఠముల భేదన, భేదనాది గుణదోషములచే గాని, జలముయొక్క చలన, పరివర్తన, నిర్మలత్వాది గుణదోషములచేగాని కూడియుండవట్లు అంతఃసంగము లేనివానికి, కార్యము లాచరించుచున్నను కర్తృత్వముండదు.

అంతఃసంసక్తితో జన్తోరకర్తురపి కర్తృతా
సుఖదుఃఖవతి స్వప్నే సంభ్రమోన్ముఖతా యథా.

36

సుఖదుఃఖాత్మకమగు స్వప్నమున వ్యాఘ్రాదుల భయముచే పరుగిడుట మున్నగు క్రియ లందు జీవుడు తత్పరుఁడగునట్లు, యేమియు నొనర్పకున్నను అంతఃసంగకారణమున జీవునకు కర్తృత్వము కలుగుదు నేయున్నది.

చిత్తే కర్తరి కర్తృత్వమదేహస్యాపి విద్యతే
స్వప్నాదావిన విశ్శుభసుఖదుఃఖద్యుశోపమమ్.

37

విశోభము నొందిన పురుషునకు స్వప్నాదులందువలె బాగ్రతునందును సుఖదుఃఖాదుల

యనుభవము గల్గునట్లు, చిత్తము కర్తయగుచో, దేహము తానేమియు యొనర్పకున్నను కర్తృత్వము గలదేయగును.

అకర్తరి మనస్యస్తరకర్తృత్వం స్ఫుటం భవేత్
సూన్యచిత్తో హి పురుషః కుర్వన్నపి న చేతతి.

38

మనస్సు కర్తగానిచో అకర్తృత్వము స్పష్టరీతి సంభవమగును. ఏలన, చిత్తరహితుడు క్రియలొనర్చుచున్నను అభిమానములేకయుండునుగదా!

చేతసా కృతమాప్నోషి చేతసా న కృతం తు న
న క్వచిత్కారణం దేహో న చ చిత్తేన కర్తృతా.

39

ఓ రామా! నీవు చిత్తముచే. దేనిని జేసితివో దానినే పొందదవుగాని చిత్తముచే చేయని దానిని పొందవు. ఏలయన, కర్తృత్వమున దేహము కారణముకాదు. మఱియు చిత్తము నకు కర్తృత్వము లేదనుటయు లేదు.

అసంసక్తమకర్తేవ కుర్వదేవ మనో విదుః
న కర్మఫలభోక్తృత్వమసక్తం ప్రతివిద్యతే.

40

సక్తముకాని మనస్సు క్రియలాచరించినను అకర్తయే యగును. అట్టి మనస్సు కర్మఫలభోక్తయు కానేరదు.

బ్రహ్మహత్యాత్వమేధాభ్యామసంసక్తో న లిప్యతే
మారస్థికాస్తపంలీనమనాః కార్తైరివాగ్రజైః.

41

మారముననున్న శ్రీయందు లగ్నమైన చిత్తముగలవాడు నమ్ముఖముననున్న శిరోస్థాను భవాది కార్యములచే లిప్తుడు గానట్లు, అసంసక్తుడు బ్రహ్మహత్యాత్వమేధముల పాపపుణ్యముల చేతను లిప్తుడు గానేరదు.

అంతఃసంసక్తినిర్ముక్తో నో మధురవృత్తిమాన్
బహిఃకుర్వన్నకుర్వన్వా కర్తా భోక్తా నహి క్వచిత్.

42

అంతఃకరణసంసక్తిలేని జీవుడు విశేషరహితమగు సుఖము నొందును. అతడు బాహ్యమున క్రియలాచరించినను, ఆచరించుచున్నను కర్తృత్వభోక్తృత్వము లెవ్వియు వానియందుండవు.

అంతఃసంసక్తిముక్తం యన్యనః స్యాత్తదకర్తృకమ్
తద్విముక్తం ప్రశాంతం తత్తద్యుక్తం తదలేపకమ్.

43

అంతఃసంగములేని మనస్సే అకర్తయగును. అదియే ముక్తమును, శాంతమును, యుక్తమును, నిర్లిప్తమునగును.

తస్మాత్సర్వ పదార్థానాం శిష్టానాం నిశ్చితం బహిః
సర్వదుఃఖకరిం క్రూరామన్తఃసక్తిం వివర్జయేత్.

44

ఇక్కారణమున సర్వపదార్థముల యాంతరముననున్న ఆత్మకు బాహ్యభూతమై, పరస్పరసన్నిభితమైనట్టి పంచకోశ, భోగ్యవర్తాది బంధనములగును నున్న పదార్థములను

నిరసించుటకొకే యుపాయము గలదు. అది సర్వదుఃఖప్రదమగు అంతఃసంగమును త్యజించుటయే యగును.

విరహితమలము న్తః సజ్జదోషేణ చేతః
శమముపగతమాద్యం వ్యోమవన్నిర్మలాభమ్,
సకలమలవిముక్తేనాత్మనైకత్వమేతి
స్థిరమణినిభమమౌఘవారిణీ వారిసీలే.

45

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
ఘోషశమప్రకరణే అన్తఃసంసర్జవిచారోనామ సప్తషష్ఠితమః
సర్గః || 67 ||

స్వేతికమణివలె స్వచ్ఛమైన శ్వేతజలము ఖడ్గమువలె నీలమైన యమునానదీజలమున
మిలితమై యోత్యము నొందునట్లు, అంతఃసంగదోషమేమియు లేనిదియు, సాంసారికదశనుండి తన
పూర్వకాంతరూపమును బడసినదియు, ఆకాశమువలె మునిర్మలమునునగు చిత్తము, సదా ముక్తరూప
మగు ఆత్మతోటి యైక్యమొందుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశకయందు ఉపశమప్రకరణమున
అంతఃసంసర్జవిచారమను సప్తషష్ఠితమ
సర్గము || 67 ||

అష్టషష్ఠితమః సర్గః

శ్రీరామ ఉవాచః—

కీదృశో భగవన్నగ్నః కథం బన్ధాయ వా నృణామ్
కశ్చ మోక్షాయ కథితః కథం వైష చికిత్సతే.

1

శ్రీరామడు:—ఓ మహాత్మా! మమజాలకు సంగము బంధమెట్లు కలుగజేయును?
మోక్షమెట్లు కలుగజేయును? మతీయు నది యెట్లు నివారించబడును?

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

దేహదేహివిభాగైకపరిత్యాగేన భావనాత్
దేహమాత్రే తువిశ్వాసః సజ్గో బన్ధార్హ ఉచ్యతే.

2

శ్రీ వసిష్ఠడు:—ఓ రామా! దేహదేహి (శ్చేతశ్చేత్రజ్ఞ) విభాగము నేమియు విచా
రించనందున పరస్పరధర్మములఁ గూర్చిన విపరీతభావనచే దేహమాత్రముననే విశ్వాసము గల్గి
యగుండుటయును సంసక్తి బంధార్హమని వచించబడినది.

అనన్తస్యాత్మతత్త్వస్య స పర్యవ్రత్యనిశ్చయే
యన్మ బన్ధార్హ ఉచ్యతే.

3

అనంతాత్మతత్త్వమును దేశకాల వస్తుపరిచ్ఛేదముచే నిశ్చయించి, అపరిచ్ఛిన్నముఖ
గ్గురూపమగు ఆత్మను విస్మరించి విషయ ముఖము కొఱకొనర్పబడు ఆభ్యంతరసంసక్తి బంధార్హ
మని యెఱుఁబడినది.

సర్వమాత్మేదమఖిలం కిం వాఙ్మమి త్యజామి కిమ్
ఇత్యసజ్జతిం విద్ధి జీవన్ముక్తతనస్థితిమ్.

4

‘ఇదంతయు ఆత్మయే కాన దేనిని కోరుదును? దేనిని త్యజింతు’నను యసంగస్థితియే
విజ్ఞాత్తుని పీఠస్థితియగును.

నాహమస్మి నచాన్యోఽస్తి మా భవన్తు భవన్తు వా
సుఖాన్యసక్త ఇత్యన్తః కథ్యతే ముక్తిభాజ్మరః.

5

‘పరిచ్ఛిన్నమగు అహంకారమునకు నేను విషయఁడను కాను; నాకు భిన్నముగ యెద్ది
యును లేదు. కాన మిథ్యారూపములగు దేహదులందు విషయముఖములు కలుగుగాక, కలుగకుం
డునుగాక, నేనుమాత్రము అసంగుడనను దృఢనిశ్చయ మేమనుజూని యంతఃకరణమున గలు
గునో ఆతడే ముక్తిభాజుఁడగును.

నాభినన్దతి నైషకర్మ్యం న కర్మస్వనుష్ఠజ్ఞతే
సుసమో యః ఫలత్యాగీ సోఽసంసక్త ఇతి స్మృతః.

6

కర్మత్యాగమిచ్ఛగించకయు, ఫలచ్ఛయే కర్మలందు ప్రవేశింపకయు, ఫలము సిద్ధించినను,
సిద్ధింపకున్నను సమభావము గల్గియుండువాడును, ఫలత్యాగియు అసంసక్తఁడనబడును.

ఆత్మతత్త్వైకనిష్ఠస్య హర్షామర్షవశం మనః
యస్య నాయాత్మసక్తోఽసౌ జీవన్ముక్తః స కథ్యతే.

7

ఆత్మతత్త్వమాత్రమున నిష్ఠగల్గి, హర్ష కోకంబులకు నశముగాని మనఃస్సుగల యసంసక్తుడు
జీవన్ముక్తుడని పేర్కొనబడును.

సర్వకర్మఫలాదీనాం మనసైవ న కర్మణా
నిపుణం యః పరిత్యాగీ సోఽసంసక్త ఇతి స్మృతః.

8

‘నేర్చుతో యెవఁడు సర్వకర్మఫలాదులను క్రియచే గాక మనంబుచేతనే త్యజించునో
ఆతడసంసక్తుడని చెప్పబడును.

అసంసక్తేన సకలాశ్చేష్టా నానా విజృంభితాః
చికిత్సితా భవన్తీహ శ్రేయః సంపాదయన్తి చ.

9

అసంసక్తినలననే వివిధదుశ్చేష్టలున్న యెడంగును. మతీయు శ్రవణ, మననాది
సత్క్రియలున్న నిర్విఘ్నముగ శ్రేయమొనగూర్చును.

సంసక్తివశతః సర్వే వితతా దుఃఖరాశయః
ప్రయాన్తి శతశాఖత్వం శ్వేద్రకణ్ఠకవృక్షవత్.

10

గర్తమందలి కంటకవృక్షమువలె సంసక్తివలననే దుఃఖరాశియంతయు విస్తరించి శరణాభయతంబగును.

రజ్జుకృష్టమునఁజూఁగో యద్గత్వా పథి గర్దభః
భారం వహతి భీతాత్మా తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 11

[తాడుచే యాడ్వబడుచు, ఘనమైన వాసికగల్గి, భారమును వహించునట్టి గార్దభము సంసక్తియొక్క ఫలమేయగును.

శీతవాతాతపక్షేః మేఘదేశనిష్ఠయా
తరుర్యయతి యత్తన్వా తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 12

ఒకే ప్రదేశముననుండి శీతవాతాతపంబుల నహించుచుండునట్టి వృక్షమున్న సంసక్తియొక్క ఫలమేయగును.

ధరావివరనిర్మగ్నో యత్కింః పీడితాఙ్గః
క్షీణోతి వికలః కాలం తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 13

ధూరంధ్రముననున్నదై బాధిత శరీరముగల్గి వికలమై కాలము గడపునట్టి కీటునున్న సంసక్తియొక్క ఫలవిస్తృతియేయగును.

క్షుతామకుక్షీః క్షువయత్యాయుర్వాహతభీరుధిః
పక్షో వృక్షశిఖాశాయీ తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 14

ఆకటించే కృశించిన దేహముగల్గి బాణశిలాదుల ప్రహారముచే భయభీతమై వృక్షశిఖామీనిదురించుచు ఆయువును గడపుచుండునట్టి పక్షియు సంసక్తియొక్క ఫలస్వరూపమేయగును.

మూర్వాఙ్గురత్పణాహరః కిరాతశరపీడయా
జహతి యన్మృగో దేహం తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 15

తృణాంకురముల భక్షించుచు, కిరాతుని బాణవ్యభచే తనదేహమును త్యజించునట్టి లేడియు సంసక్తియొక్క ఫలమేయగును.

కృమికీటత్వమాయాన్తి జాయమానాః పునఃపునః
యదిమా జనతా జీర్ణాస్తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 16

పుణ్యపాపాధికారులగు జనులు, జీర్ణాంగులై మఱల మఱల జన్మించుచు, కృమికీటత్వాదుల నొందుటయు సంసక్తియొక్క ఫలవిస్తారమేయగును.

ఉత్పత్తోత్పత్త్య లీయన్తే తరణ్ణి తరణవత్
భూతాని యదనన్తాని తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 17

జలాశయమున తరంగమువలె అనంతప్రాణిసముదాయము మఱల మఱల యుత్పన్నమై నశించుచుండుటయు సంసక్తియొక్క ఫలమేయగును.

వీరు త్రృణదశాం యాతా మ్రియన్తే యత్పునఃపునః
నరా విగతశక్తీరాస్తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 18

తృణలతాది స్థావరరూపములఁ బొంది మఱల మఱల మృతినొందుచున్న మనుజుల దుఃస్థితియు సంసక్తియొక్క ఫలవిస్తృతియే.

రసాతలరసాయోగా త్రృణగుల్మలతాదయః
జనయన్తి యదాకారం తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 19

భూతలమందలి జలమునుత్రావి యాకృతిని బడయునట్టి తృణగుల్మలతాదులున్న సంసక్తియొక్క ఫలరూపమేయగును.

స్వానర్థాన్తరసంకాశపదార్థతనంకులా
యత్సంసారనదీ మత్తా తత్సంసక్తివిజృంభితమ్. 20

'పెక్కుయనర్థములతో కూడినదియు, బాహ్యభ్యంతరపదార్థములచే వ్యాప్తమును, ప్రవర్ధమానంబునగు యీ సంసారనది సంసక్తియొక్క ఫలరూపమేయగును.

సంసర్తిక్తివిధా ప్రోక్తా వన్త్యా వన్త్యా చ రాఘవ
వన్త్యా సర్వత్ర మూఢానాం వన్త్యా తత్త్వవిదాం నిజా. 21

ఓ రామా! ఈ సంసక్తి రెండువిధములు. ఒకటి 'వంద్య' (ప్రశంసించదగినది.) రెండవది 'వంధ్య' (పరమపురుషార్థఫలరహితమైనది). ఇందు వంధ్యసంసక్తి యజ్ఞులకున్న వంద్య సంసక్తి ఆత్మజ్ఞానులకున్న యంతటను గల్గియుండును.

ఆత్మతత్త్వావబోధేన హీనా దేహాదివస్తుజా
భూయః సంసారసక్తిర్యా దృఢా వన్త్యేతి కథ్యతే. 22

ఆత్మతత్త్వావబోధేన సత్యభూతవివేకజా
వన్త్యా హి కథ్యతే సక్తిర్భూయః సంసారవర్జితా. 23

ఆత్మతత్త్వావబోధమును, దేహాదిజనితమునగు సంసారదృఢాసక్తియే వంద్యయనియు, ఆత్మతత్త్వావబోధముచేతను వివేకముచేతను జనించినదై సంసారవర్జితమైనది వంద్యయనియు పేర్కొనబడును.

శఙ్ఖచక్రగదాహస్తా దేవో వివిధయేహయా
వన్త్యసంసక్తివశతః పరిపాతి జగత్త్రయమ్. 24

అనారతనిరాలమ్బం వ్యోమ వర్తన్ని పాశతామ్
వన్త్యసంసక్తివశతః కరోతి రవిరన్వహమ్. 25

మహాకల్పసమాధాన చిరకల్పితకల్పనమ్
వన్త్యసంసక్తివశతో బ్రాహ్మం స్ఫురతివై వపుః. 26

లీలయా లలనాలానలీనం భూతివిభూషితమ్
వన్త్యసంసక్తివశతః శరీరం శాంకరం స్థితమ్. 27

విజ్ఞానగతయః సిద్ధా లోకపాలాస్తథేతరే
వన్త్యసంసక్తివశతో స్థివన్తి జగతోఽఙ్గణే. 28

ధత్తేశారీరయన్తాఘమన్యా భవనసంకతిః

వన్ద్యసంసక్తివశతో జరామృతివివర్జితమ్.

29

సంధ్యాసంసక్తిప్రభావములననే శంఖచక్రగవాధయడగు విష్ణువు వివిధక్రియలచే ముల్లోకంబుల పాలించుచున్నాడు. మఱియు నిరాలంబుడగు సూర్యభగవానుడును ప్రతిదిన మాతాశ మార్గమున నిరంతరము యాత్రయనఱ్ఱచున్నాడు. ఈ సంధ్యాసంసక్తివశముననే మహాకల్పమున విదేహాక్షవల్మీకున విక్రాంతినొందునిమిత్రము ద్విసరాధాంతమువఱకు చిరకాలము పృథ్వికల్పన యొనర్చిన బ్రహ్మశరీరము క్షురించుచున్నది. దీనిప్రతాపముచేతనే లీలామాత్రమున గౌరియను బంధమున యునట్టుడును, విభూతిభూషితుడునగు యీశ్వరుని శరీరము స్థితిగల్గియున్నది. ఇద్దాని ప్రభావముననే బ్రహ్మమున దృఢప్రతిష్ఠగల సిద్ధలోకములున్ను, తదితర పాతాళాదిలోకములున్ను బ్రహ్మాండప్రాంగణమున కుద్ధితములైయున్నవి. మఱియు, మహర్షినతపోలోకాదులు జరామరణ వర్జితంబులగు దేవాయంత్రంబుల ధరించియున్నవి.

మనః పతతి భోగేషు గృహో మాంసలవేషివ

వన్ద్యసంసక్తివశతో వ్యర్థయా రమ్యశబ్దయా.

30

గ్రద్ద మాంసకములపై బడునట్లు సంధ్యాసంసక్తివశమున వ్యర్థ సౌందర్యభిలాషగల్గి మనస్సు భోగములందు పడుచున్నది.

సంసక్తివశతో వాతి వాయుర్భువనకోటరే

పఞ్చభూతాని తిష్ఠన్తి వహతీయం జగత్స్థితిః.

31

దివిదేవా భువి నరాః పాతాలే భోగినోఽన్యరూః

బ్రహ్మోద్యుమ్నరఫలే స్ఫురన్మౌళికవత్స్థితాః.

32

జాయన్తే చ మ్రియన్తే చ నిపతన్యత్పతన్తి చ

భూతాని యదనన్తాని తరజ్జీణి తరజవత్.

33

ఉత్పత్యోత్పత్య లీయన్తే తత్సంసక్తివిజృంభితమ్

భూతాని విరసం భూయో నిర్భరామ్ముకణా ఇవ.

34

పరస్పరనిగీర్ణాఞ్గా జనతా జాడ్యజర్జరా

సంభ్రాంతా ప్రభ్రమత్యజ్జ శీర్ణపర్ణమివామ్బురే.

35

నక్షత్రచక్రం గగనే ద్రుమే మశకసంతతిః

స్ఫురత్యావర్తవృత్తైవ పాతాలేఽజ్జ జలౌఘవత్

36

పాతోత్పాతదశాక్షిర్ణం కాలబాలకకన్ధకమ్

అద్యాపి న జహతీన్ద్రుర్జలమామలినం వపుః.

37

నానాపారయుగావర్తదుఃఖాలోకనకర్మశమ్

న లునాతి మనఃఖణ్డం దుఃఖగీర్వాణమణ్డలమ్.

38

సంసక్తివశముననే ప్రపంచమున వాయువు పీచుచున్నది; పంచభూతములు స్థితినింది యున్నవి; జగత్తు ప్రవృత్తుగచున్నది. సంసక్తిప్రభావముననే స్యర్థమున దేవతలు, భూమిపై మనుషులు, పాతశమున సర్పములు, అనురులను యా బ్రహ్మాండమున మేడిపండునందు దోమలవలె నసించుచున్నారు. ఈసంసక్తి విలాసముననే, జలాశయమున తరంగములవలె అసంతప్రాణికోట్లు యుత్పన్నమై, మరణించుచు, పడుచును, లేచుచునున్నవి. మఱియు విరసత్వముగల్గి, సెలయెట్టి కణములవలె విజృంభించి నశించుచున్నవి. ఈ సంసక్తివశముననే, మాత్స్యన్యాయప్రకార మొకరి నొకరు హింసించుకొనుచు జడత్వముచే జర్జరితమైన జనసమూహము అకాశమున కుమ్మచు త్రమునోలె పరి భ్రమించుచున్నది. మఱియు, పృథ్వును మశకసమూహమువలెను, పాతాళమున జలప్రవాహము వలెను. అపర్రూపమున అకాశమందు నక్షత్రచక్రము, తిరుగాడుచున్నది. ఉదయాస్తమయ వృద్ధిక్షయాది దశలచే శిథిలమై, కాలమున బాలునకు బంతియగుచు, జడత్వమున కళంకముచే దూషితమైనను, ఇంద్రియసక్తిప్రభావముననే చంద్రుడు తనశరీరమున నేటికిని వీడకున్నాడు అనేక యుగపరివర్తనములందలి దుఃఖమునుగాంచుటచే కఠినమును, ఛేదించుకొనగ్యమునునగు తమ మనస్సును ప్రణమును ఇంద్రాదిదేవసమూహము తద్రుణ దుఃఖముచే దుఃఖితమైనను సంసక్తివశమున ఛేదించకయే యున్నది.

వాసనామాత్రవశతః పరే వ్యోమని కేనచిత్

ఇదమారచితం చిత్రం విచిత్రం పశ్య రాఘవ.

39

ఓరాహ | విచిత్ర చిత్రమునంటి యీ జగత్తును వాసనావశముననే చిదాకాశమున యువో లిఖించిరి.

మనఃసజ్జకరక్షణ శూన్యే వ్యోమ్ని జగన్మయమ్

యదిదం రచితం చిత్రం తత్పత్యం న కదాచన.

40

మనఃసంసక్తియను రంగుచే కూన్యాకాశమున లిఖింపబడిన యీ జగచ్చిత్రము సత్య మెన్నటికిని కాదు.

సంసక్తమనసామస్మిన్సంసారే వ్యవహారిణామ్

అత్తి తృష్ణా శరీరాణి తృణాన్యగ్నిశిఖా యథా.

41

తృణముల నగ్నిశిఖ భక్షించునట్లు, ఈ సంసారమున యాసక్తచిత్తులై వ్యవహరించు జీవుల శరీరములను తృష్ణయు భక్షించుచున్నది.

పరిసక్తమతేర్దేహాన్యకతాః పత్యురమ్భసామ్

కః శక్తః పరిసంఖ్యాతుం త్రసరేణుగణం యథా.

42

సముద్రజలకణములనుగాని, త్రసరేణుసమూహమునుగాని లెక్కింపజాలనట్లు, విషయ ములందు లెప్పగ యాసక్తమైన బుద్ధిగతివానికి గల్గు దేహపరంపరల నెవరును లెక్కింపజాలరు.

ముక్తాలతాయా గజాయా మేగోరాపదమస్తకమ్

తరణముక్తా గణ్యాన్తే న దేహః సక్తచేతసామ్.

43

మేరువర్తత శిఖరమునుండి తత్పాదవర్తంతము ప్రవహించు గంగానది యనులతయొక్క
తరంగములను, ముత్యములను యెఱుఁగిన రెక్కింప వీలగునుగాని, అసక్తచిత్తులకు గల్గు దేహముల
రెక్కింప వీలుకాదు.

సంసక్తమనసామేతా రమ్యాస్తః పురప జ్ఞానః

రచితారౌరవా వీచికాలసూత్రాదినామికాః.

44

ఎవరి మనస్సు సంసారాసక్తమగునో, వారలకు అగ్ని, శస్త్రాదుల ప్రదీప్తిచే రమ్యము
లగు రౌరవ, అపీచీ, కాలసూత్రాదినరకములను యంతఃపురములు నిర్మింపబడినవి.

సక్తచిత్తం జనం దుఃఖశుష్కమిన్ద్రనసంచయమ్

జ్వలతాం సరకాగ్నీనాం విద్ధి తేన జ్వలన్తి తే.

45

ఓ రామా! దుఃఖములచే శుష్కించు యాసక్తచిత్తుడు జ్వలించు సరకాగ్నులకు యెండు
కట్టెలవంటివాడగును. వానిచే యా సరకాగ్నులు జ్వలించునని యెఱుంగును.

దుఃఖజాలమిదం నామ యత్కించిజగత్తీగతమ్

సంసక్తమనసామర్థే తత్సర్వం పరికల్పితమ్.

46

ఈ ప్రపంచమునగల దుఃఖజాలమంతయు అసక్తచిత్తులకొకటే కల్పింపబడినది.

సంసక్తచిత్తమాయాన్తి సర్వా దుఃఖపరమృతాః

జలకల్లోలవలీతా మహానద్య ఇవామృణిమ్.

47

తరంగయుక్తములగు నదులు సముద్రము చెంతకు వచ్చునట్లు, అసక్తచిత్తుని యొద్దకు
దుఃఖపరంపరలు వచ్చును.

మనః సంసర్గరూపిణ్యా భారభూతశరీరయా

క్షయోదయదశార్థిన్యా సర్వం తతమవిద్యయా.

48

మనఃసంగరూపమును, భారభూతమగు దేహమును ధరించునదియు, జీవునకు జనన
మరణాదుల గల్గజేయునదియు నగు అవిద్య యీ దుఃఖసమాహమసంతయు విస్తరించెను.

అసంసక్తేన భోగానాం సర్వా రామ విభూతయః

పరం విస్తారమాయాన్తి ప్రావృషీవ మహాపగాః.

49

ఓ రామా! వర్షకాలముచే మహానదులు విస్తీర్ణములగునట్లు, సంగభావముచే విభూతు
లన్నియు బాగుగ విస్తరించుచు.

అస్తఃసంసక్తమజ్ఞానామజ్ఞారం విద్ధి రాఘవ

అనస్తఃసక్తమజ్ఞానాం విద్ధి రామ రసాయనమ్.

50

ఓ రామా! అంతఃసంసక్తియే అంగారకునియు అంతఃసంగపరిత్యాగమే అమృతమనియు
యెఱుంగును.

సంసక్తేనాస్తరస్థేన దహ్యతే ప్రకృతిః స్వయమ్

స్వకలోతే నైరకాక్షి సావకేన యథావధిః

51

అలంబనము కొలుకు వీర (తృణవిశేష) పృథుము నభిలషించు యోషధి తత్త్వగుంబులచే
బానిర్బంధించు యగ్నిచే దగ్ధమగునట్లు, అంతఃసంగముచే ప్రకృతిభూతుడగు జీవుడున్న స్వయముగ
దగ్ధమగుచున్నాడు.

సర్వత్రాసక్తమాశాస్తమనస్తమిన సంస్థితమ్

అసత్కల్పం సదాభాసం సుఖాయైవ మనో భవేత్.

52

అసక్త రహితమగు మనస్సు యెల్లెడల ప్రకాంతమై అసంతాకాశమువలె నుండును.
అట్టిది లేనిదే యగుచు, ఉన్నదానివలె భాసించుచు సదా సుఖమునే గల్గించుచుండును.

విద్యాదృశి ప్రోదయమాగతేన

క్షయం త్వవిద్యావిషయే గతేన,

సర్వత్ర సంసక్తివివర్జితేన

స్వచేతసా తిష్ఠతి యః స ముక్తః.

53

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపాయే
పూవశమప్రకరణే సజ్జనిచారయోగోపదేశో నామాష్టవప్తితమః

సర్గః || 68 ||

రెన్నగ నుదయించిన జ్ఞానదృష్టి గలదియు, విషయ వివాళముచే నశించిన యవిద్య గల
దియు సంసక్తిరహితమును నగు చిత్తము గల్గియుండువాడే ముక్తుడనబడును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

సంగవిచారయోగోపదేశమను అష్టవప్తితమ

సర్గము || 68 ||

ఏకో న సప్త తి త మః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

సర్వదా సర్వసంక్లేన సర్వేణ సహ తిష్ఠతా

సర్వకర్మరతేనాపి మనః కార్యం విజానతా.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:- ఓ రామా! సర్వదా సర్వవ్యవహారము లాచరించుచున్నను సర్వలలో
గూడియున్నను, అనిష్టిధములైన లోకక, కాష్ట్రీయ కర్మలందు తత్పరమైయున్నను, వివేక
వంతుడు తన మనంబునీ చెప్పుబోవురీతి నియమనమొనర్చవలెను.

న సక్తమిహ చేష్టాసు న చింతాసు న వస్తుము

నాకాశే నావ్యథో నాగ్రే న దిక్షు న లతాకు చ.

2

న బహిర్విపులాభోగే న చైవేన్ద్రియవృత్తిషు

నాభ్యంతరే న చ ప్రాణే న మూర్ధని న తాలుని.

3

న భూమధ్యే న నాసాస్తే న ముఖే న చ తారకే
నాన్ధకారే న చాభాసే న చాస్మిన్మదయామ్భుజే. 4
న జాగ్రతి న చ స్వప్నే న కుషుప్తే న నిర్మలే
నాసితే న చ వా పీతరక్తాదా శబలే న చ. 5
న చలే న స్థిరే నాదా న మధ్యే నేతరత్ర చ
న దూరే నాన్తికే నాగ్రే న పదార్థే న చాత్మని. 6
న శబ్దస్పర్శరూపేషు న మోహానందవృత్తిషు
న గమాగమచేష్టాసు న కాలకలనాసు చ. 7

సాధ్యవిషయంబుల గూర్చిన క్రియలందును, గతించినవాటి చింతనలందును, వర్తమాన కాలిక పదార్థములందును, ఆకాశమందును, ఆభోభాగమునను, మధ్యభాగమునను, దిక్కులందును, లతలందును, బాహ్యములగు అధిభౌతిక పదార్థములందును, స్త్రీపుత్రాదులందును, ఇందియపుత్తులందును, ఆధ్యాత్మికవస్తువులయందును, ప్రాణిమందును, శిరమందును, తావునను, భూమధ్యమునను, నాసికాగ్రమందును, ముఖమందును, కంటియందును, అంధకారమందును, ప్రకాశమందును, హృదయాకాశమునను, జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తులందును, సత్త్వరజస్తమోగుణములందును, గుణసమేకమందును, కార్యవర్తమనందును, కారణమగు అవ్యక్తమునను, సృష్టియొక్క అదిమధ్యాస్తమలందును, దూరసమాప్తాగ్రభాగములందును, నామరూపాత్మక పదార్థసముదాయమునను, శీవుని యందును, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములందును, ఆనందమోహాది వృత్తులందును, గమానాగమన, భూతభవిష్యజ్ఞాన, చిరంతనవాది సిద్ధులందును మనస్సు నాసక్తమొనర్పరాదు.

కేవలం చితి విశ్రమ్య కించిచ్ఛేత్యావలమ్బిని
సర్వత్ర నీరసమివ తిష్ఠత్వాత్మరసం మనః. 8

బుద్ధికి సాక్షియగు చిత్తాక్రమన విశ్రమించి, మనస్సు సర్వవిషయానందరహితమగు కేవల సచ్చిత్స్వరూపబ్రహ్మానందమున తత్పరమై యుండవలెను.

తత్రస్థో విగతాసజ్ఞో జీవోఽజీవత్వమాగతః
వ్యవహారిమిమం సర్వం మా కరోతు కరోతు వా. 9

బ్రహ్మమున స్థితుడై, సంగరహితమగు బ్రహ్మభావమును పొందిన శీవునికి ప్రాపంచిక వ్యవహారముల జేయుగాక, లేక చేయకుండుగాక.

అకుర్వన్నపి కుర్వాణో జీవః స్వాత్మరతిః క్రియాః
క్రియాఫలైర్న సంబంధమాచూతి ఖమివామ్బుజైః. 10

జలబిందువులతో నాకసమునకు సంబంధములేనట్లు, ఆత్మరతుడగు శీవుడు క్రియలనర్హుడును, యోగవర్తకుడును తత్ఫలంబులతోటి సంబంధమేమియు లేకుండును.

అథవా తమపి త్యక్త్వా చేత్యాంశం శాస్త్రదిప్తనః
జీవ స్థితః సంశాంతో జ్వలన్మణిరివాత్మని. 11

లేక, బుద్ధియొక్క సాక్షిత్వమునుకూడ వదలి కాంతుడై, చిద్ధనమాపుడై జీవస్వరూప మగుమణివలె శీవుడు స్వాత్మయందు స్థితుడగుగాక!

నిర్వాణమాత్మని గతః సతతోదితాత్మా
జీవోఽరుచిరవ్యవహరన్నపి రామభద్ర,
నో సజ్జమేతి గతసజ్జతయా ఫలేన
కరోద్ధృవేన సహతీవ చ దేహభారమ్. 12

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే శాన్తిసమాయాతయోగోపదేశో నామైకోన
సప్తతితమః సర్గః ॥ 69 ॥

ప్రియఃపదగు నో రామచంద్రా! క్రియాఫలైచ్ఛార్హహితుడును, ఆత్మయందు కాంతి నొందినవాడును, నిరంతరాలౌకికయముగలవాడునునగు శీవుడు సంస్కృతికారణమగు అవిద్యాకామ వాసనాదులలేనందున క్రియలొనర్చుచున్నను తత్ప్రియాఫలంబునొందక ప్రారబ్ధక్షయవర్తంతము దేహభారమును మాత్రము సహించుచుండును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
శాంతిసమాయాతయోగోపదేశమను ఏకోనసప్తతితమ
సర్గము ॥ 69 ॥

సప్తతితమః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః--

అనంసజ్గకుభాభ్యాససంస్థితైర్వితతాత్మభిః
వ్యవహారిభిరప్యన్తర్వితశోకభయైః స్థితమ్. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓరామా! నిత్య భుసంస్కృతిమఖానుభవమగులును, వికాలాంతఃకరణ యతులునునగు శీవులు వ్యవహరించుచున్నను భయశోకపట్టితులై యుండురు.

ప్రత్యుభాత్సుబ్ధదేహస్యావిసంవాదేన సంవిదః
అస్తఃపూర్ణస్య వదనే శ్రీనివోరివ లక్ష్మ్యతే. 2

ప్రజ్ఞోభకారణములగు ధనవాళ, ఆనమానాదులనుకూడ జ్ఞోభరహితుడును, పరమార్థ ముఖముచే అంతఃకరణమున పూర్ణుడును నగువాని ముఖమున పూర్ణచంద్రుని శోభలక్షితమగుచుండును.

చేత్యహీనం చిదాలమ్బం మనో యస్య గతజ్వరమ్
తేనామ్బు కతకేనేన జనతా సంప్రసీదతి. 3

కతకలేనువు (చిల్లగింజ)చే జలము నిర్మలమగునట్లు విషయాసక్తిరహితమును, సంతాప వర్జితమునగు మనంబు గలవానిచే జయలండరును ప్రసన్నులగుదురు.

నిత్యమాత్మదృశా లీనో జ్ఞః స్వస్థశ్చక్షులోఽపి సన్
తుభ్యో దృశ్యత ఏవాసా ప్రతిబిమ్బార్క-వన్ముఖా.

4

నిత్య మాత్మదృష్టియందు లీనమగుటబట్టి చలించుచున్నను జ్ఞాని స్వస్థుడేయగును. (చరి
దింబిత సూర్యునివలె మిథ్యాభాసముననే యాతడు తుభిత మైనట్లు గన్పట్టును.

అత్మారామా మహాత్మానః ప్రబుద్ధాః పరమోదయాః
బహిః సిచ్చాగ్రతరలా అస్తర్యేరురివాచలాః.

5

ప్రబుద్ధులను, ఆత్మోదయము గలవారును, అత్మయందే రమించువారును, జ్ఞానులునగు
మహాత్ములు బాహ్యమున నెఱుఁగింపుముయొక్క చివరభాగమువలె చంచలముగ గన్పట్టుదురు కాని
యాంతరమున మేరుపర్వతమువలె ఆచంచలురై యుండును.

చిత్తమాత్మత్వమాయాతం సుఖదుఃఖానురజ్జానమ్
నోపైతి రజ్జసంయుక్తో మస్మణః స్పటికో యథా.

6

స్పృగ్గస్పటికముణి జపాశుసుముయొక్క రంగుచే రంజితముగా నట్లు, అత్మచక్షునొందిన
చిత్తము సుఖదుఃఖములచే రంజితము కాదు.

సంసారదృష్టిరుదితం జ్ఞాతలోకసరావరమ్
న. రజ్జాయతి సచ్చిత్తం జలలేఖా యథామృజమ్.

7

కమలమును జలమంటునట్లు, నిరతిశయానందము నొందినవాడును, శీవేశ్వరతత్వముల
నెఱింగినవాడును, సచ్చిదానందమగు పరమాత్మయందు సంలగ్నమైన చిత్తముగలవాడునునగు చీవుని
సంసారదృష్టి కలుషీకృతి మొనర్పజాలదు.

అత్మధ్యానమయోఽధ్యానే ప్రబోధం పరమాత్మనః
కలనామలనిర్మక్తః స్వసక్త ఇతి కథ్యతే.

8

చీవుడెఱుఁగు పరమాత్మజ్ఞానముండి, స్వకల్పనావస్థితుడై, ధ్యానాభాసమందును అత్మ
ధ్యాన (సుఖ) మగునుడగునో, అభిదాతడు స్వపత్తు (అత్మారాము) డనబడును.

అత్మారామతయా జీవో యాత్మసంసర్జతామిహ
అత్మజ్ఞానేన సంసర్జస్తనుతామేతి నాన్యథా.

9

అత్మారాముడగుట చేతనే చీవుడీప్రపంచమున యసంగత్యము నొందుచున్నాడు.
అత్మజ్ఞానోత్కర్షముచేతనే సంసక్తి నశించునుగాని మఱియొకవిధముగ కాదు.

జాగ్రత్త్యేవ సుషుప్తస్థో జీవో భవతి రాఘవ

అస్యాం దృశి గతోఽదృష్టో నిత్యానస్తమయోదయా.

10

ఓ రామా! జాగ్రత్తుననే ముషుప్తియందున్నట్లైన నయ్యుండునందు చీవుడు నిత్యుడై,
దృశ్యం దృశ్యరహితుడై, ఆత్మోదయాన్వితుడై యుండును.

అత్ర ప్రాణిముపాయాతః సూర్యతామేతి సావనీమ్
పరిణామవశాద్విస్తరమావాస్యార్కతామివ.

11

కళాక్షయమగుటచే చంద్రబింబము క్రమముగ అమావాస్యయందు తన బింబభూతమగు
సూర్యునిగలిపి తద్రూపము బడయునట్లు; జాగ్రత్తునందు ముషుప్తియను పై స్థితియందు దృఢత్యము
నొందిన చీవుడు పరమచవిత్తమగు సూర్య (అత్మప్రకాశ) రూపత్యముఁ జెందును.

చిత్తే చిత్తిదశాహీనే యా స్థితిః క్షీణచేతసామ్

సోచ్యతే శాస్త్రకలనా జాగ్రత్త్యేవ సుషుప్తతా.

12

చిత్తము చిత్తదశను వీడ, క్షీణచిత్తుల యట్టి కల్పనారహితమగు ప్రకాంతస్థితియే
జాగ్రత్తునందు ముషుప్తియనబడును.

తాం సుషుప్తదశామేత్య జీవన్వ్యవహరన్నరః

సుఖదుఃఖవరత్రాభిర్న కదాచన కృత్యతే.

13

అట్టి సుషుప్తిదశ నొందిన మనుజుడు జీవన్వ్యవహరము లాచరించుచున్నను సుఖదుఃఖ
ములను త్రాటిచే యెన్నటికిని యాడ్యబడదు.

జాగ్రత్త్యేవ సుషుప్తస్థో యః కరోతి జగత్త్రియామ్

తం యస్త్రపుత్రకమివ నాయూతి సుఖదుఃఖదృక్.

14

జాగ్రత్తుననే సుషుప్తిదశనొంది లోకకార్యములఁ జేయుచు నర్తకప్రతిమవలె వోడు
చీవునకిక సుఖదుఃఖదృష్టి సంప్రాప్తించదు.

చిత్తస్య బాధికా సక్తిర్భావాభావోపతాపదా

అత్మతామాగతే చిత్తే తస్య కిం బాధతే కథమ్.

15

ఇష్టానిష్టములఁ గూర్చిన లాభాలాభములచే అహంకారశక్తి చిత్తమునకు సంతాపము
గల్గించును. కాని చిత్త మాత్మదశనొంద యిక నదాని నెయ్యది యెట్లు బాధించును?

సుషుప్తబుద్ధిః కర్మాణి పూర్వమేవావహేలయా

కుర్వన్న బధ్యతే జీవో జీవన్ముక్తతయా స్థితః.

16

సుషుప్తిబుద్ధిగల చీవుడు పూర్వసాధనదశనుండియే నిరహంకృతచిత్తముచే కర్మలఁ
గావించుచు వాటిచే బంధింపబడక జీవన్ముక్తుని చందమున నుండును.

సౌమ్యప్రీతి వృత్తిమాశ్రిత్య కురు మా కురు వానఘ

కర్మ ప్రకృతిజం పాకవశాదుపగతం స్థితమ్.

17

పాపరహితుడగు నోరామా! సుషుప్తివృత్తి నవలంబించి ప్రారబ్ధపరిపాకముచే
సంప్రాప్తించిన వర్ణాశ్రమాదిత కర్మల నాచరింపుము, లేక యాచరింపకయుండుము.

నాదానం న పరిత్యాగః కర్మణోఽజ్ఞాయ రోచతే

తిష్ఠన్యవగతాత్తానో యథాప్రాప్తానువర్తినః.

18

జ్ఞానికి కర్మగ్రహణముగాని, కర్మత్యాగముగాని రుచించదు. కాని వారాత్మజ్ఞులై
ప్రాభానుసారము వర్తించుచుండును.

కుర్వన్నపి న కర్తాసి కుఱుప్తైకస్థయాధియా
అకర్తాపి చ కర్తాసి యథేచ్ఛసి తథా కురు.

19

ఓ రామా! కేవలము సుఖప్రిబుద్ధిగల్గి నీవు కార్యము లాచరించినను కర్తృత్వ కాశేరవు. కాని యాసక్తిచిత్తుడవైనచో కార్యము లాచరింపకున్నను కర్తవే యగుదువు ఇట్లేటింగి యిక్క నీ యిచ్ఛవచ్చినట్లొనర్చుము.

యథా న కించిత్కలయన్మజ్నుకే స్పృహతే శిశుః

తథా ఫలాన్యకలయన్కురు కర్తాణి రాఘవ.

20

ఓ రాఘవా! సంకల్పమేమియు నొనర్చుకయే బాలుడు మంచముపై వివిధచేష్టల సల్పు విధమున, నీవున్న ఫలముల జింతించకయే క్రియలాచరింపుము.

అచేత్యచిత్తుదస్వప్తో జాగ్రత్తపి కుఱుప్తభీః

యద్యత్కరోతి లభ్యాత్ తస్మిన్ ప్రస్య న కర్తృతా.

21

విషయవర్జితుడును, వైతన్య (బ్రహ్మ) పదమున స్థిరఁడును, జాగ్రత్తునగుడ ముఖప్రి బుద్ధిగలవాడును, అత్యజ్ఞానము నొందినవాడుమనగు జీవుడేయే కర్మలక్షణమునో నాటియందు కర్తృత్వములేక యుండును.

దశామాసాద్య సౌమస్తీం స్వచిత్తే చ వివాససః

అస్తః శీతలతామేతి జ్ఞో రసేన యథా శశీ.

22

ఇట్టి ముఖప్రిదశనొంది, చిత్తమున వాసనలెవ్వియు లేక, అమృతముచే చంద్రునివలె, జ్ఞాని తన యంతఃకరణమున శీతలత్వము నొందును.

కుఱుప్తభో మహాతేజాః పూర్ణః పూర్ణేన్దుబిమ్బవత్

సమః సర్వాస్వపస్థాసు భవత్యద్విర్యధరుమ్.

23

ఇట్లు ముఖప్రిదశయందు స్థితి నొందు జీవుడు మహాతేజస్వియై, పూర్ణచంద్రబింబము వలె పరిపూర్ణుడై, ఋతువులన్నిటియందును పర్వతములేకరి యుండునట్లు, సర్వావస్థలయందును సమయాపుడై వర్తించును.

కుఱుప్తసంస్థో ధీరాత్మా బహిరాయూతి లోలతాన్

క్రియాకు నో భవన్-మ్యః ప్రస్పృద్ధిత ఇవాచలః.

24

వృక్షశృంగాదిసహితముగ పర్వతము పైకి వాయువుచే చలించినట్లు లోచినను, యథార్థముగ చలించినట్లు సుఖప్రియందున్న ధీరాత్ముడు లౌకిక, వైదికక్రియలందు గాఢ్యామున చంచలత్వము నొందినను, ఆంతరమున యచంచలుడై యుండును.

కుఱుప్తావస్థితో భూత్వా దేహం విగతకల్మషః

పాతయాశ్వథ వా దీర్ఘం కాలం ధారయ శైలవత్.

25

ఓ రామా! సుఖప్రస్థిగతయందు స్థితి నొంది పాపరహితుడవై శరీరమును కీర్ణముగ త్యజింపుము. లేక పర్వతమువలె దీర్ఘకాలము ధరింపుము.

ఏషైవ రామ సౌమస్తీ స్థితిరభ్యాసయోగతః

ప్రాధా సతీ తుర్యమితి కథితా తత్త్వకోవిదైః.

26

ఓ రామా! ఇట్టి ముఖప్రస్థి అభ్యాసముచే యెపుడు దృఢపడునో, అపుడద్వానిని తత్త్వజ్ఞులగు మహాత్ములు తురీయావస్థ యందురు.

అనన్తమయ ఏవాస్తః ప్రక్షీణసకలామయః

అత్యన్తాస్తం గతమనా భవతి జ్ఞో మహోదయః.

27

ఇట్టి (తురీయస్థితియందు జ్ఞాని ఆనందమయఁడై, యే విఘ్నములునులేక, సర్వభావనోరహితుడై, మహాభృదయము నొందియుండును.

తత్రస్థో జ్ఞః ప్రముదితః పరమానందఘూర్ణితః

లీలామివేమాం రచనాం సదా సమనుపశ్యతి.

28

మతీయు నట్టి తురీయమున స్థితి నొందిన జ్ఞాని మిగుల ప్రసన్నుడై, పరమానందమయఁడై యీ జగద్రచనను సదా లీలవలె గాంచుచుండును.

వీతశోకభయాయాసో గతసంసార సంభ్రమః

తుర్యావస్థా ముపారూఢో భూయః పతతి నాత్మవాన్.

29

భయ, శోకాయాసంబులులేనివాడును, సంసారభ్రమరహితుడును, తురీయావస్థయందు స్థిరత్వమునొందినవాడునగు జ్ఞాని మఱల సంసారమున యెన్నటికి పడనేరడు.

ప్రాప్య స్వాం పదపీం పుణ్యాం యథేదం భ్రమితం జగత్

శైలసంస్థ ఇవాధఃస్థం హసన్మత్యతి ధీరధీః.

30

ఇట్టి పవిత్రముగ స్వాత్మపదవి నొంది ధీరబుద్ధిగల మనుజుడీ మిథ్యాప్రపంచమును జూచి నవ్వును, పర్వతముపైనున్నవాడు క్రిందివానిని గాంచునట్లు, యద్వానిని గాంచుచుండును.

అస్యాంతం తుర్యావస్థాయాం స్థితిం ప్రాప్యోవినాశినీమ్

ఆనన్దకాన్తలీనత్వాదనానందపదం గతః.

31

నాశరహితముగ తురీయావస్థనొంది సర్వభావానందమున్నుడై, జీవుడు సాటిలేని యానందము బడయును.

అనానందమహానందకలాతీతస్తతోఽపి హి

ముక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ తుర్యాతీతం పదం గతః.

32

అవస్థాత్రయమందలి యానందముకంటె యతీతమైనట్టి మహానందసంయతముగ తురీయస్థితినికూడ దాటినచో యిక్క నాయోగి తురీయాతీతపదము నొందెననబడును.

పరిగలితసమస్త జన్మపాశః

సకల లీనతమోమయాభిమానః,

పరమరసమయీం ప్రయాతి సత్తాం

అగతస్తై స్తపఖణ్డవన్దహత్కా.

33

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే అసంజనవికల్పపదేశో నామ సప్తతితమః

సర్గః || 70 ||

అత్తటి తమోగుణాత్మకమగు యభిమానమంతయు నశించినవాడును, నమస్త జన్మలకును
హేతుభూతములగు వాసనా, కర్మపాశములు తొలగినవాడునునగు మహాత్ముడు నీటియందలి
ఉప్పుగడ్డవలె, స్వస్వరూపమున లయించి పరమానందమయముగు ఆత్మసత్త్వ బొందును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
అసంగసవికల్పపదేశమను సప్తతితమ

సర్గము || 70 ||

ఏ క స ప్త తి త మః స ర్గః .

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

యావత్తుర్యపరామర్శస్తావత్కేవలతాపదమ్

జీవన్ముక్తస్య విషయో వచసాం చ రఘునాద్యహా. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—రఘుకులలోత్తముడవగు నోరామా! అనస్థాత్రయంబుల విచారించి
సాక్షియగు చిన్మాత్రమున వాటిని లయమొందింప శేషించునట్టి చిన్మాత్రస్థితిరూపముగు తురీయా
వస్థయొక్క యనుభవమొకవలకునో, అంతఃకారక జీవన్ముక్తులయొక్కయు వేదవాక్యముల
యొక్కయు విషయముగు శేవలీపదమందును.

అత ఊర్ధ్వమదేహానాం ముక్తానాం వచసాం తథా

విషయో న మహాబాహుః పురుషాణామివాన్భరమ్. 2

మహాబాహుడవగు నో రామా! మనుజులకాకాశము విషయముగాకట్లా తురీయమనకు
పైగల తురీయాతీతపదము విదేహ, జీవన్ముక్తులకును, వేదవాక్కులకును గూడ నీటి నీరుకానేరదు.

సాహి విశ్రాంతిపదవీ దూరేభ్యోఽపి దవీయనీ

గమ్యా విదేహముక్తానాం ఖలేభేవ నభవ్యతామ్. 3

అవిశ్రాంతిపదవి అన్నిటికంటెను యతిదూరమునకలదు. వాయువున కాకాశమువలె
నది విదేహముక్తులకు గమ్యమై యలరుచున్నది.

సుషుప్తావస్థయా కంచిత్కాలం భుక్త్వా జగత్స్థితిమ్

తుర్యతామేతి తదను పరమాన్దఘూర్ణితః. 4

జ్ఞాని సుషుప్తావస్థయందు కొంతకాలము జగత్స్థితి ననుభవించి యాపిదప పరమానందర
పూరితుడై తురీయతామను బొందును.

తుర్యాతీతదళాం తజ్ఞా యథా యాన్త్యాత్మకోవిదాః

తథాధిగచ్ఛ నిర్వస్వస్య పదం రఘుకులోద్భవమ్. 5

రఘుకులశ్రేష్ఠుడవగు నోరామా! తురీయాతీతపదమొందిగిన ఆత్మజ్ఞులెట్లా తురీయా
తీతదళనొందుచున్నారో, అట్లనే నీవున్న ద్వంద్వరహితమగు యాపదమునొందుము.

సుషుప్తావస్థయా రామ భవ సంవ్యవహారవాన్

చిత్రేన్దోరివ తే న స్తః శ్చయోద్వేగావరిస్తమ. 6

శత్రునాశకుడవగు నో రామా! సుషుప్తావస్థయందుండి నీవు జగద్వ్యవహారము లాచ
రింపజో, చిత్రస్థచంద్రునివలె శ్చయోద్వేగంబుల బొందకుండువు.

శరీరసంనివేశస్య శ్చయే నైర్ద్యే చ సంవిదః

మా గృహాణ భ్రమో హ్యేష శరీరమితి బృహ్మతే. 7

దేహము శ్చయమొందినను, శరీరత్యముఁజెందినను జ్ఞానమున్న శ్చరీరత్యములఁజెందినను
భ్రమనెన్నటికి గర్భియొండకుము ఏలన, శ్చయాది భర్తృములు దేహమునకు మాత్రమే గలవు.

దేహనాశేన కోఽర్థస్తే కోఽర్థస్తే దేహసంస్థయా

భవ త్వం ప్రకృతారమ్భస్త్విష్టత్వేష యథాస్థితమ్. 8

దేహనాశముచేగాని, దేహస్థితిచేగాని నీకేమిప్రయోజనము? దేహ మేమనవస్థయందున్నను
నీవు మాత్రము శేవల మాత్మబోధయొక్క శరీరత్యము కొఱకే యత్నింపుము.

జ్ఞాతవానసి తత్సత్యం బుద్ధవానసి తత్త్వదమ్

ప్రాప్తవానసి రూపం స్వం విశోకో భవ భూతయే. 9

ఓరామా! అనస్థాత్రయ, జగత్తుల కధిస్థానమగు సత్యరూపమైన యాబ్రహ్మచదమును
నీవెరింగినావు నుజియు, అఖండవ్యాకాగ్ధస్వరూపముగు ఆత్మను నీవు పొందితివి కాన, దుఃఖ
రిహితుడనై ముక్తియను యైశ్వర్యము నొందుము.

ఈప్రీతానీప్సితం త్యక్త్వా శీతలాలోకశోభయా

అన్ధకారా త్రథామోహాన్ముక్తం ఖమిష శోభతే. 10

ఓరామా! అంధకార, మోఘనిద్యుక్తమై శరదాకాశము శోభించునట్లు, ఇష్టావిష్ట
ములఁ ద్యజించి శీతలాత్మప్రకాశముచే నీవు శోభించుచున్నావు.

మనస్తవాత్సంపన్నం నాథః సమనుధావతి

యోగమన్త్రతపసిద్ధః పురుషః ఖాదివావసీమ్. 11

మంత్రప్రభావంబున ఆకాశగమనసిద్ధిని బొందిన యోగి ఆకాశమును వదిలి భూమిపై బయ
గిడనట్లు, ఆత్మసంపన్నుడును నీ మనంబు నీచవిషయములందు బయగిడదు.

ఇహ శుద్ధా చిదేవాస్తి సారావారవివర్జితా

అయం సోఽహమిదం తన్న ఇతి తే మాన్త విభ్రమః. 12

ఈ బ్రహ్మాండమందంతట దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితముగ కుద్ధవిస్మాత్రమే గలదు. 'ఈ శరీరాదులు నేను, ఈ ధనాదులు నావి' యను భ్రమ నీకు కలుగకుండుగాక!

ఆత్మేతి వ్యవహారార్థమభిధా కల్పితా విభోః

నామరూపాదిభేదస్తు దూరమస్మాదలం గతః.

13

వ్యాపకమగు పరమాత్మకు 'ఆత్మ'యను నామము శేషము వ్యవహారార్థమే కల్పింప బడినది. యథార్థముగ నాతడు నామరూపాదిభేదముల కతిదూరముననున్నవాడగును.

జలమేవ యథామౌఢ్యధిర్న తరక్లాదికం పృథక్

ఆత్మైవేదం తథా సర్వం స భూతోయాదికం పృథక్.

14

సముద్రము జలమాత్రమెట్లగునో, మతీయు తరంగాదులద్వారానికి భిన్నములెట్లు గానో, అట్లనే యీ సమస్తమున్న ఆత్మయే యగును; భూ, జలాదులద్వారా కన్యములు గావు.

యథా సమస్తాజ్జలథౌ జలాదన్యన్న లభ్యతే

తతైవ జగతః స్ఫారాదాత్మనోఽన్యన్న లభ్యతే.

15

జలపూర్ణమగు సముద్రమున జలమున కన్యముగ యెద్దియు లభింపనట్లు, జగదాకారమున విస్తరించిన పరమాత్మకు భిన్నముగ యీ జగత్తున మెద్దియు లభింపదు.

అయం సోఽహమితి ప్రాజ్ఞ క్వ కరోషి వ్యవస్థితమ్

కిం తత్త్వం కించ వా తే స్యాత్కిం తత్త్వం కించ వా న తే.

16

ప్రాజ్ఞుడవగు నోరామా! 'ఈ దేహాదులు నేను, ఈ ధనాదులు నావి' యను నీ భావమునకు చోపెచట? ఈ దేహాదులందు నీ వెవడవు? వాటియందు నీకు చెందినదేదీ? చెందనిదేదీ? ఆ చెందియొక్క తత్త్వమేమి?

న ద్విత్వమస్తి నో దేహః సంబద్ధో న చ త్రైస్థితః

సంభావ్యతే కలజ్గో వా భానోరివ తమః పటైః.

17

యథార్థముగ ద్వైతముగాని, దేహములుగానిలేవు. మాద్యంతిలో యంభకారమునకు సంబంధము పొసగనట్లు, ఆత్మతో వాటికిని సంబంధమేమియు పొసగదు.

ద్విత్వమభ్యుపగమ్యాపి కథయామి తవారిహన్

దేహాదిభిః సద్భిరపి న సంబద్ధో విభోర్భవేత్.

18

శత్రునాశకుడవగు నోరామా! ద్వైతమునకు సత్తగలదని యొప్పుకొనినను, విద్యమానములగు యీ దేహాదులతోటి వ్యాపకకుద్ధవిస్మాత్రమగు పరమాత్మకు సంబంధముండ నేరదనియే నేను వచించుచున్నాను.

ఛాయాతపప్రసరయోః ప్రకాశతమసోర్యథా

న సంభవతి సంబద్ధస్తథా వై దేహదేహినోః.

19

ఛాయాతపములకును, అంభకారప్రకాశములకును సంబంధముండనట్లు దేహాత్మలకున్న సంబంధముండ నేరదు.

యథా శీతోష్ణయోర్నిత్యం పరస్పరవిరుద్ధయోః

న సంభవతి సంబద్ధో రామ దేహాత్మనోస్తథా.

20

ఓ రామా! పరస్పరము సదా విరుద్ధవ్యభావము గల శీతోష్ణములకు సంబంధమెట్లుం భవో, అట్లనే దేహాత్మలకున్న సంబంధముండనేరదు.

అవినాభావినోర్యస్తు సంబద్ధః కథమేతయోః

జడచేతనయోద్దేహదేహినోరనుభూయతే.

21

చిన్మాత్రస్యాత్మనో దేహసంబద్ధ ఇతి యా కథా

నైషా దురవభోధార్థా దావాగ్నా జలధిర్యథా.

22

జడచేతనములకును దేహాత్మలకును అవినాభావసంబంధము యనుభూతమగుచున్నదనియు చిన్మాత్రమగు ఆత్మకు దేహముతోటి తాదాత్మ్యము గలదనియు వచించుట, దావాగ్నియందు సముద్రము గలదనుటవలె దురవభోధమైయున్నది.

సత్యావలోకనేనైషా మిథ్యాదృష్టిర్విసశ్యతి

అవలోకనయా సామ్యమాతపే జలధిర్యథా.

23

మృగత్వస్థాభ్రమయందు ఆతపజ్ఞానముచే సముద్రభావము వశించునట్లు సత్యవస్తుసందర్శనముచేసి మిథ్యాదృష్టియు వశించును.

చిదాత్మా నిర్మలా నిత్యః స్వావభాసో నిరామయః

దేహస్తస్యనిత్యో మలవాంస్తేన సంబంధ్యతే కథమ్.

24

చిత్స్వరూపమగు ఆత్మ నిర్మలమై, నిత్యమై, స్వయంప్రకాశమై, వికారరహితమై యున్నది. దేహమో, అనిత్యమై, మలయుతమై, పరప్రకాశమై వికారవంతమైయున్నది. కాన, యిద్దాని ఆత్మతోటి సంబంధమెట్లు పొసగును?

స్పృష్టమాయాతి వాతేన భూతైర్వా పీవరీకృతః

దేహస్తేన న సంబద్ధో మనాగేవ సహాత్మనా.

25

దేహము ప్రాణవాయువుచే చేష్టితమగుచున్నది. మతీయు అన్న, జల, పృథ్వీదులచే పథితమగుచున్నది. కాన ఆత్మతోటి దీనికి కొంచెమైనను సంబంధము లేదు.

సిద్ధే ద్విత్వేఽపి దేహస్య న సంబద్ధస్య సంభవః

ద్విత్వాసిద్ధౌ తు గుమతే కలనై చేద్యశీ కుతః.

26

ద్వైతము సిద్ధించినను, దేహముతోటి ఆత్మకు సంబంధము లేకయుండ నిక ద్వైతాసిద్ధి యందట్టి కల్పనయే యెచట?

ఇత్యేతదేవ తత్సత్త్వే తత్రైవాస్తస్థితిం కురు

న బద్ధోఽస్తి న మోక్షోఽస్తి కదాచిత్కస్యచిత్కచిత్.

27

ద్వైతసిద్ధి సత్యమని యెంచిన మున్ను వచించినట్లే వచింపనగును. అనగా మతీయొక సత్త గలదనిన, అది చైతన్యమగునో, యీ చైతన్యమునకును దానికిని భేదమేమియు నుండదు.

జడమైనచో, ఛాయాతపములవలె వివిధముగటబట్టి మిథ్యయే యగును. కాన యెవనికిని, యెవరును, బంధముగాని మోక్షముగాని యెన్నడునులేదు.

సర్వమాత్మమయం శాస్త్రమిత్యేవం ప్రత్యయం స్ఫుటమ్
సబాహ్యభ్యస్తరం రామ సర్వత్ర దృఢతాం నయ. 28

ఓ రామా! ఈ బాహ్యస్వంతరజగత్తంతయును శాంతస్వరూపమును ఆత్మకయమే యనునీ భావన యెల్లెడల దృఢపఱచుకొనుము.

సుఖం దుఃఖం విమూఢోఽస్మీత్యేతా దుర్బలప్రయః స్మృతాః
ఆకు చేద్యస్తుబుద్ధిస్తే తచ్చిరం దుఃఖమిచ్ఛసి. 29

‘నేను సుఖిని, నేను దుఃఖిని’ నునీ భావనలు దుర్బలప్రయం వచించబడినవి. ఇట్టివాని యందు నీకు సత్యబుద్ధియున్నచో చిరకాలము దుఃఖము వాంఛించువాడవే యగుదువు.

యః క్రమః శైలతృణయోః కాశేయోపలయోస్తథా
సామ్యం ప్రతి స ఏవోక్తః పరమాత్మశరీరయోః. 30

పర్వతతృణములకును, శిలాకాశేయము (పట్టునప్ర్రుము) లకును గల సామ్యక్రమమే దేశాత్మలకున్న వచించబడినది.

యథా తేజస్తిమిరయోర్న సంబద్ధో న తుల్యతా
అత్యంతభిన్నయో రామ తథైవాత్మశరీరయోః. 31

అంధకారప్రకాశములకు సంబంధముగాని సామ్యముగాని లేనట్లు, ఆత్మంతభిన్నమున దేశాత్మలకున్న సంబంధ సామ్యములు లేవు.

యథా శీతోష్ణయోరైక్యం కథాస్వపి న దృశ్యతే
జడప్రకాశయోః క్షేపో న తథాత్మశరీరయోః. 32

శీతోష్ణముల యైక్యము, జడప్రకాశముల సంబంధము కల్పనయందైన గాన్పించనట్లు దేశాత్మలస్థితియు నట్లేయని యెఱుంగుము.

దేహశ్చలతిః వాతేన తేనైవాయాతి గచ్ఛతి
శబ్దం కరోతిః వాతేన దేహనాడివిలాసినా. 33

శబ్దః కచటతప్రాయః స్ఫురత్ప్రస్తః సమీరణైః
యథా ప్రజాయతే వంశాద్దేహరస్నాత్తథైవ హి. 34

కసీనికా పరిస్పృశ్యక్షుః స్పృశ్య మారుతాత్
ఇన్ద్రియస్ఫురణాత్ప్రేవ సంవితే-వలమాత్మనః. 35

దేహము ప్రాణవాయువుచే చలించుచు, ఆవాగమనముల నెల్పుచున్నది. తుటియు నాచులందు వసించు ప్రాణవాయువుచే శబ్దము గావించుచున్నది. వేణురంధ్రముగుండా శబ్దము జనించునట్లు, దేహమందును కంఠమును ఛిద్రమును పొందిన ప్రాణవాయువుచే , చ, ట, ర, సాది స్వరములు స్ఫురించుచున్నవి. ఇట్లే ప్రాణవాయువువ్యాపార గల్గు కనుగ్రుడ్డుయొక్క చక్షుసే

గీత్రసంచలనమునకు కాగణముగను. ఇట్లు ఇంద్రియములన్నియు దేనిచే స్ఫురించుచున్నచో, అట్టి సర్వసాక్షియగు సంవిత్తు (జ్ఞాతము) కేవల మాత్మయే యగునుగాని యన్యముగాదు.

ఆకాశోపలకుడాతా సర్వత్రాత్మదశా స్థితా
ప్రతివిమ్బమివాదర్శే చిత్త ఏవాత్ర దృశ్యతే. 36

ఆకాశశిలాభిత్త్యాదులందంతటను ఆత్మసత్త్వ విద్యమానమైయున్నను, దర్పణమాన ప్రతి వింబమువలె, చిత్తముననే అయ్యది వ్యక్తమగును.

శరీరాలయముత్సృజ్య యత్ర చిత్తవిహంగమః
స్వవాసనావశాద్యాతి తత్రైవాత్మానుభూయతే. 37

స్వవాసనావశమున దేహమును స్థానమునువీడి చిత్తమును పక్షి యెచటకుపోవునో, అచటనే ఆత్మయొక్క అనుభవము కలుగుచున్నది.

యత్ర పుష్పం తత్ర గన్ధసంవిదః సంస్థితా యథా
యత్ర చిత్తం హి తత్రాత్మసంవిదః సంస్థితా స్థథా 38

ఎచట పుష్పముండునో యచట గంధముండునట్లు, ఎచట చిత్తముండునో యచట ఆత్మయండును.

సర్వత్ర స్థితమాకాశమాదర్శే ప్రతివిమ్బతి
యథా తథాత్మా సర్వత్ర స్థితశ్చేతసి దృశ్యతే. 39

ఆకాశ మంతటనున్నను అద్దమందే ప్రతిబింబించునట్లు ఆత్మయు సర్వత్రవ్యాపించినను చిత్తమందే యనుభవమగును.

అపామవనతం స్థానమాస్పదం భూతలే యథా
అస్తఃకరణమేవాత్మసంవిదామాస్పదం తథా. 40

భూతలమున నిమ్మస్థానము జలమున కాస్తదముగనట్లు అంతఃకరణ మాత్మసంవిత్తులకు స్థానమైయున్నది.

సత్యాసత్యం జగద్రూపమస్తఃకరణవిమ్బితా
ఆత్మసంవిత్తనోతీదమాలోకమివ సూర్యభా. 41

సూర్యప్రభ ప్రకాశమునట్లు విస్తరించునో, అట్లే వ్యాపకానికి, ప్రాతిభాసిక జగత్తులను, అంతఃకరణముయొక్క ప్రతిబింబిత్యమును ఆత్మచైతన్యమే విస్తరించుచున్నది.

అస్తఃకరణమేవాతః కారణం భూతసంస్కృతే
ఆత్మా సర్వాతిగత్వాత్తు కారణం సదకారణమ్. 42

ఇక్ష్వాగమున సమష్టి అంతఃకరణస్వరూపమే (హిరణ్యగర్భుడే) సర్వభూతముల సృష్టికిని కారణమైయున్నది. సమస్తమున కతితమగుటచే ఆత్మ ప్రతిబింబరూపమున కారణమును కుద్ధరూపమున ఆకాగణము నగును.

అవిచారణమజ్ఞానం మహర్షిమాహుర్మహాధీయః

సంసారసంస్మృతో సారమస్త్రకరణకారణమ్.

43

జగత్సృష్టియందు సారభూతమైనట్టి అంతఃకరణముయొక్క కారణము అవిచారము అజ్ఞానము, మూఢత్వముని పెద్దలు నుడివిరి.

అసమ్యక్ప్రేక్షణాన్మోహఃశ్చేతఃసత్తాం గృహీతవత్

సంమోహబీజకణికాం తమోఽర్కాదివ దృశ్యతే.

44

వివరీతసంస్కారగ్రహణమును మోహముచే భ్రమబీజసహితముగు చిత్రాకారపరిణామము నాత్మయే ధరించుచున్నది. మూఢ్యునియందు రాహునను తమస్సు గన్పట్టునట్లు, మిగుల యసంభవమైనను, ఆత్మయందు జననమరణాదులు అజ్ఞానముచే గన్పట్టుచున్నవి.

యథా భూతాత్మతత్త్వైక పరిజ్ఞానేన రాఘవ

అసత్తామేత్యలం చేతో దీపేనేవ తమః క్షణాత్.

45

ఓరామా! ఇట్లనర్థహేతువైన చిత్రము సత్యమగు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముచే, దీపముచే సంధికారమువలె క్షణములో నశించును.

సంసారకారణమితః స్వయం చేతో విచారయేత్

జీవోఽస్త్రకరణం చిత్తం మనశ్చేత్యాదినామకమ్.

46

చిత్తమువలననే సంసారకారణమగు అజ్ఞానము జనించినదని యెంచి యధికారిజను లక్ష్యానిని బాగుగ విచారించవలెను. ఈచిత్తమునకే జీవుడు, అంతఃకరణము, మనస్సు మున్నగు పేర్లుగలవు.

శ్రీ రామ ఉవాచ :-

ఏతాః సంజ్ఞాః ప్రభో బ్రహ్మంశ్చేతసో రూఢిమాగతాః

కథమిత్వేన కథయ మయి మానద సిద్ధయే.

47

శ్రీ రామడు:- ఓప్రభూ! చిత్తముయొక్క యీ సంజ్ఞలన్నియు యెట్లు రూఢి నొంది నవోపాన్వోక్తవిచారసిద్ధికొఱకై దయచేసి నాకు వచింపుము?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

సర్వే భావా ఇమే నిత్యమాత్మతత్త్వైకరూపిణః

చత్రాత్తరజ్జకగణా జలైకకలితా యథా.

48

శ్రీ వసిష్ఠడు:- ఓ రామా! సమస్త పదార్థములును ఆత్మతత్త్వముతోటి యేకత్వాభ్యాసముచే జలమునుండి తరంగములవలె యేకరూపమగు సమప్తిచిత్తమునుండి ప్రాదుర్భవించినవి.

ఆత్మా స్పృశైకరూపాత్మా స్థితస్తేషు క్వచిత్త్వచిత్

తరణ్ణేషు విలోలేషు పయోధేః సలిలం యథా.

49

క్వచిదస్పృశైకరూపాత్మా స్థితస్తేషు మహేశ్వరః

తరజ్జత్వమయా తేషు జలభావో జలేష్వివ.

50

చంచల తరంగములందు సముద్రజలమువలె స్పృశరూపమగు ఆత్మ వానియందు ప్రతిబింబ రూపమున నచటచట స్థితినిందియున్నది. మఱియు తరంగదళను పొందని జలములందు జలమువలె యొకచో స్పృశమనేకయు నున్నది.

తత్రోపలాదయో భావా అలోలాః స్వాత్మని స్థితాః

సురా ఫేనవదుత్సున్నా లోలాస్తు పురుషాదయః.

51

ఆయా పదార్థములలో కిలాదులు చంచలత్వములేక తమయందే స్థితిగల్గియున్నవి. కాని సురాపాదులు నుద్యుఫేనమువలె యుత్సుకుటచేష్టయుతులై చంచలత్వము గల్గియున్నారు.

తత్ర తేషు శరీరేషు సర్వశక్తిస్తదాత్మనః

కలితాఽజ్ఞానకలనా తేనాజ్ఞానమసౌ స్థితః.

52

ఆ శరీరములన్నిటియందు నాయారూపముగ పరమాత్మయొక్క (కల్పిత యజ్ఞానముచే ప్రసిద్ధమగు) సర్వశక్తి గలదు. ఇక్కారణమున స్వయముగనా పరమాత్మ కల్పిత యజ్ఞాన రూపుడై నుండుచి, ప్రళయములందు స్థితిగల్గియున్నాడు.

తదజ్ఞానమనంతాత్మ భూషితం జీవ ఉచ్యతే

స సంసారే మహామోహమాయూపజ్జరకుజ్జరః.

53

ప్రతిబింబదళనొందిన పరమాత్మచే భూషితమగుచు నాయజ్ఞానమే జీవుడనంబడుచున్నది. ఆ జీవుడీ సంసారమున మహామోహమాయూత్మకమగు మాయయను పంజరము (బోను) నందలి గజమగును.

జీవనాజీవ ఇత్యుక్తోఽహంభావః స్వాత్మస్వప్నాయా

బుద్ధిర్నిశ్చయకత్వేన సంకల్పకలనాత్మనః.

54

ప్రకృతిః ప్రకృతిత్వేన దేహో దిగ్ధతయా స్థితః

జడః ప్రకృతిభావేన చేతనః స్వాత్మసత్తయా.

55

జీవ (ప్రాణ) ధారణచే నది జీవుడనంబడుచున్నది. అట్లనే యహంకరించుటచే అహంకారమనియు, నిశ్చయించుటచే బుద్ధియనియు, సంకల్పవికల్పముల నొనర్చుటచే మనంబనియు, మనోదేహులకు కారణమగుటచే ప్రకృతియనియు, పరిట్లుటచే దేహమనియు, అజ్ఞానాధిక్యముచే జడమనియు, చైతన్యప్రాధాన్యముచే చేతనమనియు వచింపబడుచున్నది.

జడాజడదృశ్యకోర్మధ్యం యత్తత్త్వం పారమాత్మికమ్

తదేతదేవ నానాత్వం నానాసంజ్ఞాభిరాతతమ్.

56

అజ్ఞాన, తత్సాక్షుల మధ్యగల పరమాత్మాభాససహితమగు మనస్సను తత్త్వమే అనేకత్వమనొంది జీవ, బుద్ధి, చిత్తాహంకారాది నానాసంజ్ఞల ధరించుచున్నది.

ఏవం స్వరూపం జీవస్య బృహదారణ్యకాదిషు

బహుధా బహుషు ప్రోక్తం వేదాన్తేషు కిలానఘ.

57

సాధరహితుడనగు నోరామా! ఇవిధమున జీవస్వరూపము బృహదారణ్యకాది

నేనాంతగ్రంథములందు నలువిధముల వచింపబడినది. ఎట్లన “ప్రాణశ్చైవ ప్రాణోనామ భవతి వదన్యాక్ పశ్యంశ్చక్షుః” (ఆ యాత్మయే శ్వాసాదిక్రియలచే ప్రాణముగను, వచింపబడిన వాక్కుగను, చూచుటచే శ్రేతముగను నగుచున్నది.)

అజ్ఞైస్త్యేతాను సంజ్ఞాను కువికల్పకుతార్కికైః

మోహోయ కేవలం మూఢైర్వ్యర్థమాస్థాః ప్రకల్పితాః. 58

అజ్ఞానులు, దుర్బుద్ధులు, మూఢులనగు కుతార్కికులు లోకుల మోహింపజేయుటకై యీ వాచుములందే వ్యర్థముగ యభినివేశము గలిగియున్నాడు.

ఏవమేష మహాబ్రాహ్మణో జీవః సంసార కారణమ్

మూకేనాతివరాకేణ దేహకేనేహ కిం కృతమ్. 59

మహాబ్రాహ్మణుడనగు నో రామా! ఇవిధమున జీవుడే సంసారమునకు కారణమగునని చూకమై, దీనిమైనట్టి శరీరముకాదు.

అధారాధేయయోగేకనాశే నాన్యస్య నష్టతా

యథా తథా శరీరాదినాశే నాత్మని నష్టతా. 60

అధార (ఘట) అధేయ (జల) ములలో యొకటి నశించిన నెండవది నశింపనట్లు, దేహముల వినాశముచే ఆత్మయు నశింపదు.

ఏకవర్ణరసే క్షీణే రసో నైతి యథా క్షయమ్

యాతి వర్ణరసశ్చార్కరశ్శిజాలాంతరే యథా. 61

శరీరసంక్షయే దేహీ న క్షయం యాతి కస్యచిత్

నిర్వాసనశ్చేత్తద్విన్ను తిష్ఠత్వాత్మపదే తథా. 62

ఒక యావత్సందర్భ రసమెండిపోయిన, ఆరసము నశించక సూర్యకిరణములందెట్లుండునో, అట్లనే శరీరము నశించిన, యెవరి ఆత్మయు నశింపదు. వాసనాసహితమగుచో యీ శరీరము వాసనయందే యుండును; వాసనారహితమగుచో చిదాకాశమున నుండును.

దేహనాశే వివర్ణైస్త్యేవం యస్యాఽమ తేర్భ్రమః

మాతు స్తనతటాత్మస్య మన్యే వేతాల ఉత్థితః. 63

ఏ దుర్బుద్ధికి దేహము నశించిన తాను నశించితి నను భావముండునో యానిః సాత్మస్తన తటమునగుడ దేతాళము ప్రకటితమగునని నేనెంచెద.

యస్య హ్యత్మనికో నాశః స్యాదసావుదితః స్మృతః

చిత్తనాశో హి నాశః స్యాత్స మోక్ష ఇతి కథ్యతే. 64

ఉపాధి సంపూర్ణముగ నశింప జీవుడు తన బ్రహ్మస్వభావమును సంస్మరించి నిరతికయా నందము నొందును. చిత్తనాశమే నాశమనియు, అదియే మోక్షమనియు వచింపబడినది.

మృతో నష్ట ఇతి ప్రోక్తో మన్యే తచ్చ మృషా హ్యసత్

స దేశకాలాంతరతో భూత్వా భూత్వానుభూయతే. 65

‘ఈతడు మరణించెను, నశించెను’నునీ కథనము విధ్యయని నేనెంచద ఏలన నది యసత్కల్పకయే యగును. జీవుడు దేశకాలాంతరములందు శరీరాంతరముల గ్రహించుచు మఱల మఱల గన్పట్టుచునే యున్నాడు.

ఇవగోహ్యస్తే జనై రేవం తరజ్ఞానస్పృహైవ

మరణవ్యపదేశాను దేశకాలతిరోహితైః. 66

ఈ ప్రపంచమున మరణమును నదియందు, తరంగములలోని తృణమువలె కొట్టుకొని పోవుచు దేశకాలములచే గచ్ఛవడినట్టి జీవులచే ‘ఇది మరణించెను, ఇది జనించెను, ఈతడు మఱి, ఈతడు దుఃఖి’ ఇత్యాది కల్పనలు గావించబడుచున్నవి.

వాసనావస్థితో జీవో యాత్మత్వస్పృహ్య శరీరకమ్

కపిరవ్వనతరుం త్యక్త్వా తర్వస్తరమివాస్థితః. 67

వాసన మొకవృక్షమును వదలి మఱియొక వృక్షముపైకి బోవునట్లు, వాసనలుగల జీవుఁ డొకశరీరమును వదలి మఱియొక శరీరమునకు బనుచున్నాడు.

పునస్తదపి సంత్యజ్య గచ్ఛత్యన్యదపి క్షణాత్

అన్యస్మిన్విస్తతే దేశే కాలేఽన్యస్మింశ్చ రాఘవ. 68

ఓరాఘవా! మఱల వెంటనే దానినిమాడ త్యజించి యింకొకదానిని గ్రహించుచున్నాడు. ఆ పిదప విస్తృతమైన అన్యదేశకాలములందు మఱల జనించుచున్నాడు.

ఇతశ్చేతశ్చ నీయస్తే జీవా వాసనయా స్వయా

చిరం తదపి జీవిన్యా ధూర్వా ధాత్రేవ బాలకాః. 69

పూర్వనియదానక్తిగల దానిచే బాలకునివలె, చిరకాలము సంసారమున జీవింపజేయు నట్టి స్వవాసనలచే జీవులొకచోటునుండి మఱియొక చోటునకు చేర్చబడుచున్నారు.

వాసనారజ్జువలితా జీర్ణాః పరస్వతకుక్షీమ

జరయ స్త్యతిదుఃఖేన జీవితం జీవజీవికాః. 70

వాసనలను త్రాటిచే గట్టబడి, శిథిలత్వమునొంది, యతిదుఃఖముతో గూడుకొని జీవులు తమ జీవితమును వినాశ మొనర్చుచున్నారు.

జరతజరదుఃఖదుఃఖభారాః

పరిణతిజర్జరజీవితాశ్చ సత్యః

హృదయజనితవాసనానువృత్త్యా

సరకథలే జనతాశ్చిరం పతన్తి. 71

జీవులు తమ హృదయమందు జనించిన వాసనలచే శిథిలప్రాయులై, దారిద్ర్యవిరూపాది దుఃఖముల భారమును వహించుచు వివిధయోనులందలి దుర్లభతే జర్జరితమైన జీవితముగలిగి చిరకాలము సరకసమాహమున బడుచున్నారు.

శ్రీ వాల్మీకిరువాచః—

ఇత్యుక్తవత్సర మునా దివసో జగము
సాయంతనాయ విధయేఽస్తమినో జగము,
స్నాతుం సభాకృతనమస్కరణా జగము
శ్యామాక్షయే రవికరైశ్చ సహజగము.

72

ఇత్యాస్తే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
ఘాతకమప్రకరణే సంసారోపదేశోనామైక సప్తతితమః

సర్గః || 71 ||

త్రయోదశో దివసః

శ్రీవాల్మీకిః—శ్రీ వసిష్ఠమనీంద్రులిట్లు పంచిన పంక సాయంకాలమయ్యెను. సాయం
విభుల నిర్వర్తించుటకై సూర్యభగవానుడున్న అస్తాదిగ్రంథము. అత్రతీ స్నానసంధ్యాదు
లొనర్చుటకై సభ విరమించబడెను. ఒండొరుల నమస్కరించుకొనుచు సభ్యులన్పొట చీడిరి.
ఆరాత్రి గడచినమీదట మఱువాడు సూర్యోదయము కాగానే మఱల యట సభకూడెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపకమప్రకరణమున
సంసారోపదేశమను ఏకసప్తతితమ

సర్గము || 71 ||

పదమూడవ రోజు || 13 ||

ద్వి సప్త తి త మః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

దేహే జాతే న జాతోఽసి దేహే నష్టే న నశ్యసి
త్వమాత్మన్యకలజ్జాత్మా దేహస్తవ న కశ్యన.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:—ఓరామా! దేహము జనించుటచే నీవు జనించుటలేదు, దేహము నశిం
చుటచే నీవు నశించుటయులేదు. నీవు స్వాత్మయందు ఆకళంకరూపుడవై వెలయుచున్నావు.
దేహముతో నీశమియు సంబంధములేదు.

యః కుణ్డబదరన్యాయో యా ఘటాకాశసంస్థితిః
తత్రైకస్మిన్తే క్షీణే ద్వే ఇతి వ్యర్థకల్పనా.

2

కుండబదరన్యాయమునగాని లేక, ఘటాకాశస్థితియందుగాని, ఒకటి నశించిన రెండును
నశించుననుట, అనగా, కుండ నశించిన యందలి రేగుపండును నశించుననుటయు, ఘటము
నశించిన యందలి ఘటాకాశమున్న నశించుననుటయు వ్యర్థకల్పనే యగును,

వినాశిని వినష్టేఽస్మిన్నేహే స్వాంస్థితిమాగతే
వినశ్యామీతి యః ఖేదీ తం ధిగన్వనచేతనమ్.

3

నశ్వరమైన యాదేహము నశించి తనస్వస్థితినిబొంద 'నేను నశించుచున్నానని దుఃఖించు
మూఢచిత్తునకు ధిక్కారముగూడ !

యాదృశో రశ్మిరథయోః స్నేహోద్వేగవివర్జితః
సంబన్ధస్తాదృశో దేహచిత్రేన్ద్రియముఖైశ్చ తే.

4

రాగద్వేషవర్జితములగు ఆశ్యాదులకు రథముతోటిగాని, రజ్జువుతోటిగాని గల సంబంధమే
లోదేహేన్ద్రియవిత్తాదులతోటి వైకల్యమునకున్న గలదు.

గతేతరేతరాపేక్షః సరః పజ్జామలామృతామ్
యథా రాఘవ సంబన్ధస్తథా దేహేన్ద్రియాత్మనామ్.

5

ఓరామా ! తటాకమున పంకమునకును స్వచ్ఛజలమునకును గల సంబంధమే దేహేన్ద్రి
యములతోటి ఆత్మకున్న గలదు.

యాదృశోఽధ్వా గతాధ్వానాం నిరాసాపరిదేవనః
సంయోగో విప్రయోగశ్చ తాదృశో దేహదేహిన్.

6

బాటసారికిని, మార్గమునకును గల మమత్వాభిమాన, వియోగదుఃఖనిర్జితమును సంయోగ
వియోగములే దేహాత్మకమున్న గలవు.

యథా కల్పితవేతాలవికారభయభీతయః
మిత్రైవ కల్పితా ఏతే తథా స్నేహానుభూదయః.

7

కల్పిత వేతాలుని ముఖదంతాదుల స్మరించుటచే బాలునకు మఱల భయాదులు గలుగునట్లు
ఆత్మయందును, ప్రీతి, నుభాదులు మిత్రాదులమున కల్పింపబడినవి.

భూతపక్షికసంపిన్ద్రాద్రచితా జనతాః పృథక్
ఏకస్మాదేవ విటపాద్విచిత్రా ఇవ పుత్రికాః.

8

ఒకే వృక్షమునుండి వేత్తైలు విగ్రహములు నిర్మించబడునట్లు, సమ్మిళితములైన పంచ
భూతములనుండియే జననమూహమంతయు వేత్తైలుగ సృజింపబడినది.

కాష్ఠేతరత్కాష్ఠభారే కించిదన్యన్న దృశ్యతే
భూతపిణ్డేతరద్దేహే కించిదన్యన్న దృశ్యతే.

9

కట్టెమోపునందు కట్టెలు తప్ప అన్యమెద్దియు గన్పట్టనట్లు, దేహమందును పంచభూత
సముదాయము తప్ప అన్యమెద్దియును గాన్పించుటలేదు.

భూతపక్షికవిక్షోభనాశోల్పాదేషు హే జనాః.
హర్షామర్షవిషాదానాం కిం భవన్తో వశం గతాః.

10

ఓ జనులారా ! పంచభూతములయొక్క యుత్పత్తి, విక్షోభ, వినాశములందేల మీరు
పక్షికములకు వశులగుచున్నారు ?

కోనామతిశయః పుంసాం శ్రీనామ్నోపరనామ్ని చ
పేలవే భూతసంఘాతే ప్రోద్భూతజనపాతవత్. 11

అగ్నియందు విడుదలై తుచ్చ పాంచభౌతికసంఘాతరూపమై, శ్రీయను అన్యనామ
ధేయము గల్గినట్టి విషయాగ్నియందు బడుచున్న పురుషులకంటే విశేషముగలదో!

సంనివేశాంశవై చిత్రమజ్ఞానామేవ తుష్టయే
తజ్ఞానాం తు యథాభూతభూతపశ్చాదర్శనమ్. 12

దేహముయొక్క కుసుమారత్వ సౌందర్యాదిరవవానై చిత్రవిశేషము లజ్ఞానులకే ప్రీతి
జనింపజేయునుగాని, జ్ఞానులకు యథారీతి పంచభూతరూపములుగనే గన్పట్టును.

మిథః శిలాపుత్రకయోర్యథైకోపలపుత్రయోః
శిష్టయోరపి నో రాగస్తథా చిత్రశరీరయోః. 13

ఒకే శిలనుండి నిర్మింపబడిన రెండు విగ్రహములను పరస్పరము సమ్మేళన మొనర్చిన
వాటియందు రాగముపయింపనట్లు చిత్రశరీరములకును నుదయింపదు.

మృత్యుంసాం యాదృశోఽన్యోన్యమాశయః సంగమే భవేత్
బుద్ధీన్ద్రియాత్మమనసాం సంగమే తాదృశోఽస్తు తే. 14

మృత్తికానిర్మితపురుషుల సమాగమమున మమత్వరహితమగు యాశయమెట్లుగల్గునో
బుద్ధీన్ద్రియాత్మమనముల సంసర్గమునను నీకట్లనే కలుగుగాక!

నాన్యోన్యస్నేహసంబంధభాజనం శైలపుత్రకాః
దేహేన్ద్రియాత్మప్రాణాశ్చ కన్యాత్ర పరిదేవనా. 15

శిలావిగ్రహములకు పరస్పరము ప్రేమయుండనట్లు దేహేన్ద్రియాత్మప్రాణముల
యెడలను రాగములేక యుండవలెను. వాటికై యీ ప్రపంచమున విలపింపనేల?

ఇతశ్చేతశ్చ జాతాని యథా సంశ్లేషయన్త్యలమ్
తరజ్ఞాన్పుణజాలాని తథా భూతాని దేహదృక్. 16

భిన్నభిన్న దేశకాలములందుత్పన్నమైన తృణములను తరంగము లొకచోట జేర్చునట్లు
పంచభూతముల నాత్మయొకచోట జేర్చుచున్నది.

సంయుజ్యస్తే వియుజ్యస్తే తృణావ్యభిజలే యథా
ముక్తాస్తాకలనం దేహే భూతాన్యాత్మని వై తథా. 17

సముద్రజలమున తృణములు రాగాభిహానములేనివై కలయుచు, వేలుబడుచునుండు
నట్లు పుత్రపత్న్యాదిప్రాణులున్న పంచభూతములన్న ఆత్మయందు కలయుచు, వేలుబడుచు
నున్నారు.

ఆత్మా చిత్తతయా దేహభూతాన్యాశ్లేషయన్నితః
తృణాన్యావృత్తవృత్తాస్తకలనోత్పిక్తమభివత్. 18

ఆవర్తములచే ప్రవర్తితరూపము ధరించిన సముద్రము తనయందలి తృణముల నొకచో
జేర్చుచుండునట్లు, చిత్తరూపమును పొందిన ఆత్మయు పంచభూతముల నొకచోట జేర్చుచున్నది.

ప్రబోధాచ్చేత్సతాం త్యక్త్వా ప్రజత్యాత్మాత్మతాం స్వయమ్
స్వస్వస్థవశతో వారి త్యక్త్వాచ్ఛత్యమివాచ్ఛతామ్. 19

సంచలనముచే మాలిన్యమొందిన జలము క్రమముగ తన మాలిన్యమును వదిలి శుద్ధరూప
మును బడయునట్లు, జ్ఞానముచే విషయరూపమును త్యజించి శీవుడున్న స్వయముగ బ్రహ్మరూపము
నొందును.

తతో విశ్లేష్టభూతోఽసౌ దేహం సంప్రతి పశ్యతి
వాయస్స-స్థగతో జన్తుర్వసుధామణ్డలం యథా. 20

మతీయు, వాయుమండలమునందుండి ఆకాశచాయలగు దేవాదులు భూమండలమును
వీక్షించునట్లు, ప్రబోధసమయమున శీవుడున్న పంచభూతసమాహమునుండి విడవడిన తనదేహ
మును గాంచును.

పుథగ్భూతగణం దృష్ట్వా దేహాతీతో భవత్యజః
పరం ప్రకాశమాయాతి సూర్యకాన్తిరివాహని. 21

పంచభూతములను వేర్వేరుగ గాంచుచు దేహాతీతుడగు యాశీవుడు జన్మరాహిత్యము
నొంది పగటియందు సూర్యకాంతిమణిలై పరమప్రకాశము నొందును.

జానాత్మథాత్మనాత్మానం మానమేయామయోఽప్యతమ్
ముక్తక్షీబతయేవాస్తః స్వాం సంవిదమనుస్మరన్. 22

మద్యము త్రావినవాడు మత్తువడలిన పిదప తన పూర్వజ్ఞానమును స్మరించునట్లు, ఆ
పిమ్మట, శీవుడు ప్రమాణ ప్రమేయవికారరహితుడై తనయాత్మను గాంచును.

ఆత్మైవ స్పృహతే విశ్వం వస్తుజాతైరి వోదితమ్
తగ్గణకణ్డోలైరనన్తా మ్భ్యవమ్భుధావిన. 23

తరంగకణ్డోలుచే వివిధసముద్రజలములు జేష్టల యొనర్చునట్లు, ఈ వస్తుసమాహ
రూపమున నూవిర్భవించినట్లు తోచు ఆత్మయే సమస్త క్రియలను చేయుచున్నది.

ఏవంప్రాయమహాబోధా వీతరాగా గతైరసః
జీవన్ముక్తాశ్చ సైమా మహాసత్వపదం గతాః. 24

ఇట్లే ప్రపంచమున, మహాబోధకులును, వీతరాగులును, పాపరహితులును, బ్రహ్మపదము
నొందిన జీవన్ముక్తులు సగుమహాత్ములు విహరించుచున్నారు.

యథా చరన్తి వివిధైర్మగిరీతైర్మగ్ధావార్కయః
నిరస్తవాసనాశ్చి త్వవ్యవహారైస్తథోత్తమాః. 25

పలువిధ మణిరత్నములతో గూడియున్న పు వాటియందాసక్తి లేక మహాతరంగములెల్లు

సముద్రమున చేపల గావించుచుండునో, అట్లనే వాసనారహితులైన మహాత్ములగు జ్ఞానులు ఆనాసక్త చిత్తముతో వ్యవహారము లాదరించుచుండురు.

న కూలకామైరలధిర్న రజోభిర్నభస్తలమ్

న మ్నాయతి నిజైర్లోకవ్యవహారైరిహత్సవాన్. 26

తీరముననున్న కట్టలచే సముద్రముగాని, భూమిచే నాకసముగాని మలినముగానట్లు, ప్రపంచ వ్యవహారములచే నాత్మజ్ఞానియు మలినమునొందడు.

గతైరభ్యాగతైః స్వచ్ఛైశ్చపలైర్మలినైర్జడైః

న రాగో నామ్బుధేర్దేవో భోగైశ్చాధిగతాత్మనః. 27

స్వచ్ఛమైనట్టియు, లేక మలినమై చంచలమై జడమైనట్టియు తరంగాలు గలవానగు మనములచే సముద్రము రాగమునుగాని ద్వేషమునుగాని బొందకుండునట్లు, అత్మజ్ఞానియు ఉత్తమ భోగములచే రాగమునుగాని, నికృష్టభోగములచే ద్వేషముగాని బొందకుండును.

యన్మనో మనసం కించిత్సమగ్రం జగతి స్థితమ్

తచ్ఛేతోన్మన్మథుచిత్తత్వవిలాసోల్లసనం విదుః. 28

ఈ జగత్తుననున్నదంతయును మనస్సుయొక్క సంకల్పచాత్రమే యనియు, విషయోన్మథుమైన చైతన్యముయొక్క విలాసమేయనియు అత్మజ్ఞానులెఱింగియున్నారు.

యదహం యచ్ఛ భూతాది కాలత్రితయభావి యత్

దృశ్యదర్శనసంబంధవిస్తారైస్తద్విజృమ్భతే. 29

అహంభావమున్ను, త్రికాలస్థవిషయములున్న దృశ్యదర్శనసంబంధమున్న సర్వము మనో విజృంభణచాత్రమే యగును.

యద్దృశ్యం తదసత్సద్వా దృష్టిమేకాముపాశ్రితమ్

అన్యత్త్వలేపకం తస్మాద్దర్శకోకదృశౌ కుతః. 30

దృశ్యదర్శనముల చుట్టగుల చుట్టన ధీనముగు దృశ్యము సత్సనిగాని, అతత్త్వనిగాని నిర్ణయింపబడనీయని హర్షకోకముల కయోగ్యముగను. ఇక స్వయంసిద్ధముగు దృశ్యమాపవైన అత్మయో, ఆసంగమైనది; కాన నిక హర్షకోకములకు తాపవట?

అసత్యమేవాసత్యం హి సత్యం సత్యం సదేవ హి

సత్యాసత్యమసద్విద్ధి తదర్థం కింను ముహ్యసి. 31

ఓ రామా! నీకు గల్గు హర్షకోకములు అసత్యమైనదానిఁ గూర్చియు, సత్యమైనదానిఁ గూర్చియు, లేక సత్యాసత్యమైనదానిఁ గూర్చియు? అసత్యమైనది మిథ్యమేగాన యిక దానికై హర్షకోకము లే? సత్యమైనది నిత్యప్రాప్తముగాన దానికొరకును హర్షకోకము లొందుట వ్యర్థము. ఇక నిరన్తరధర్మములగుటచే సత్యాసత్యములొకటో నెన్నుచును సంభవించువుగాన నది యను విషయమేముగను. ఇట్లుండ నీవేల విమోహితుడవగుచుంటి?

అసమ్యగ్దర్శనం త్యక్త్వా సమ్యక్పశ్య సులోచన
న క్వచిన్మహ్యతి ప్రాధః సమ్యగ్దర్శనవానిహ. 32

ఉత్తమశేతుడవగు నోరామా! అసమ్యక్ (మిథ్యా) దర్శనమును త్యజించి సమ్యక్ దర్శన మవలంబింపుము. సమ్యగ్దర్శనమున స్థిరుడగు వాడెవడును విమోహితుడు కాడు.

దృశ్యదర్శనసంబంధవిస్తారైస్తద్విజృమ్భతే

దృశ్యదర్శనసంబంధే యత్సఖం పారమాత్మికమ్. 33

దృశ్యదర్శనసంబంధవిస్తారముచే మనోరూపముగు అత్మయే ప్రకాశించుచున్నది. దృశ్య దర్శనసంబంధమున గల్గు పరమాత్మసంబంధముగు అనుభవరూపముఖ్యత్వము, ఉపాధికృతభేద నిరసనముచే గలుగు సుఖమున్ను అఖండ బ్రహ్మమే యగును.

అనుభూతిమయం తస్మాత్సారం బ్రహ్మాతి కథ్యతే

దృశ్యదర్శనసంబంధే సుఖసంవిదనుత్తమా. 34

దదాత్యజ్ఞాయ సంసారం జ్ఞాయ మోక్షం సదోదయమ్

దృశ్యదర్శనసంబంధసుఖమాత్మ్యవపుర్విదుః. 35

తద్దృశ్యవలితం బన్ధస్తన్ముక్తం ముక్తిరుచ్యతే

దృశ్యదర్శనసంబంధసుఖసంవిదనామయా. 36

క్షయాలితే యముక్తా చేత్తన్ముక్తిః సోచ్యతే బుధైః

దృశ్యదర్శనసంబంధే యానుభూతిః స్వగోచరా. 37

కాన యనుభవమే సారమగు బ్రహ్మమని శేక్ష్మించబడినది. దృశ్యదర్శనసంబంధమునగల సర్వోత్తమమగు సుఖానుభవమే అజ్ఞానులకు సంసారమున్ను, జ్ఞానులకు మహాభృగదయయొక్కమగు మోక్షమున్ను గలుగజేయుచున్నది. మఱియు, దృశ్యదర్శనసంబంధమునగల అనుభవరూపమగు సుఖమే అత్మయొక్క దేహమని యెన్నబడినది. అసుఖమే దృశ్య (విషయ)ముతో గూడినవో బంధ మనియు, దృశ్యరహితమైనవో ముక్తియనియు వచింపబడినది. దృశ్యదర్శనసంబంధమునగల సుఖ సంవిత్తు వికారరహితమై, పృథ్విక్షయములు లేనిదగువో ముక్తియనియే విజ్ఞులచే దలంపబడినది. దృశ్యదర్శన సంబంధమునగల అనుభవమే అఖండితపూర్ణానందస్వరూపమగు బ్రహ్మమగును.

దృశ్యదర్శననిర్ముక్తా తామాలమృత్యు భవాభవః

సోమస్తీ దృష్టిరేమా హి యాత్యేవం సంప్రకాశతే. 38

ఓరామా! దృశ్యదర్శనవర్జితమగు సుఖమునవలంబించి సంసారబంధరహితుడవు గవ్వు. ఇట్లు తన సుఖస్వరూపము నాశ్రయించుటచే సుమస్తస్థితి నశించి శీఘ్రమున స్వస్వరూపదృష్టి ప్రకాశించును.

ఏవం చ యాతి తుర్యత్వమేవం ముక్తిరితి స్మృతా

దృశ్యదర్శనముక్తాయాం యుక్తాయాం పరయాధియా. 39

ఇన్ద్రియమున తురీయావస్థ సంప్రాప్తించును. ఈస్థితియే ముక్తియనియు శేర్మీనబడినది. దృశ్యదర్శనస్థితికుడై, పరమాత్మబుద్ధితో గూఢుకొనియున్న జీవుడట్టి స్థితికొందును.

దృశ్యదర్శనసంబంధసంవిదస్యాం తు రాఘవ
నాత్మా స్థూలో న చైవాణుర్న ప్రత్యక్షో న చేతరః. 40

న చేతనో న చ జడో న చైవాసన్న సన్మయః
నాహం నాన్యో న చైవైకో నానేకో నాప్యనేకవాన్. 41

నాభ్యాశ్శక్తో న దూరశో నైవాస్తి న చ నాస్తి చ
న ప్రాప్యో నాతి చాప్రాప్యో నవా సర్వో న సర్వగః. 42

న పదార్థో నాపదార్థో న పక్ష్యాత్మా న పక్షు చ
యదిదం దృశ్యతాం ప్రాప్తం మనఃషష్ఠేంద్రియాస్పదమ్. 43

ఓరామా! ముక్తిరూపమగునా తురీయావస్థయందు ఆత్మ స్థూలముగాని, సూక్ష్మముగాని, ప్రత్యక్షముగాని, అప్రత్యక్షముగాని, చైతన్యముగాని, జడముగాని, సత్తుగాని, అసత్తుగాని, అహంకారరూపముగాని, అన్యరూపముగాని, ఏకముగాని, అనేకముగాని, సమీపస్థముగాని, దూరస్థముగాని, సత్తారూపముగాని, అసత్తారూపముగాని, ప్రాప్యముగాని, అప్రాప్యముగాని, సర్వరూపముగాని, సర్వవాప్యకముగాని, పదార్థరూపముగాని, అపదార్థరూపముగాని, పంచభూతాత్మగాని, పంచభూతరూపముగాని గాకయుండును. కాని యీ దృశ్యరూపము నొందిన దంతయు షష్ఠేంద్రియమనఁడగు మనస్సేయగును.

తదతీతం పదం యత్స్వత్తన్న కించిదివేదా తత్
యథాభూతమిదం సమ్యగ్గ్రస్య సంపశ్యతే జగత్. 44

అట్టి 'మనస్సునకు పరమగు ఆత్మతత్వము' ఏమియు కాదనుట యసత్యము. కాని యథారూపమున నీజగత్తును గాంచువానికంతయు నాయాత్మయే యగును.

సర్వమాత్మమయం విశ్వం నాస్త్యనాత్మమయం క్వచిత్
కాతిన్యద్రవణస్పృహవకాశావలోకనైః. 45

ఆత్మైవ సర్వం సర్వేషు భూవార్యనిలభాగ్నిషు.
ఈ జగత్తంతయు ఆత్మమయమైయున్నది. ఆత్మకు భిన్నముగ యేదియును లేదు.

ఆత్మయే పృథివ్యావస్థితో వాయురాకాశములందు కాతిన్య. ద్రవ్యత, ప్రకాశన, సంచలన, అప కాశాది గుణములచే ప్రకాశించుచు సర్వరూపము ధరించి నటునివలె చెన్నొందుచున్నది.

సత్తైవాస్తి న వస్తూనాం యా యా రామ చిత్తా వినా
వ్యతిరిక్తం తతోఽస్మీతి విద్ధి ప్రోన్యత్తజల్మితమ్. 46

ఓరామా! చైతన్యము లేనిచో వస్తువుల సత్తయే సిద్ధించదు. మఱియు 'ఆత్మకు భిన్న ముగ నేనున్నాను'ను వాక్యము ఉన్మత్తప్రలాపమే యగును.

ఏకో జగన్తి సకలాని సమస్తకాల
కల్పక్రమాంతరగతాని గతాగతాని,

ఆత్మైవ నేతరకలాకలనాస్తి కాచి
దిత్థం మతిర్భవ తయాతిగతో మహాత్మన్. 47

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే
ఘోషశమప్రకరణే మోక్షస్వరూపోపదేశోనామ

ద్విసప్తతితమః సర్గః || 72 ||.

అశ్వమేధవగు నో రామా! సమస్త దేశకాలములును, అనంతకోటి కల్పములును తన్మ ధ్యేః శ్రద్ధచేరించిన యనేకబ్రహ్మాండములును, వానియందలి వివిధజీవులయొక్క గమనాగమన రూపసకలములును ఆత్మయొక్కటియే యగును. ఇందు మఱొక కల్పనయెద్దియును లేదు. ఇట్టి నిశ్చయబుద్ధిగలిగి యా బుద్ధికంటెను పరుడైనై ప్రపంచాతీతుడవు గమ్ము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
మోక్షస్వరూపోపదేశమను ద్విసప్తతితమ

సర్గము || 72 ||

ప్ర స ప్త తి త మః స ర్గః .

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏవంవిచారయా దృష్ట్యా ద్వైతత్యాగేన రాఘవ
స్వభావః ప్రాప్యతే తజ్జెస్తజ్జెన్మామణిర్యథా. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓ రామా! చింతామణి నెఱింగిన దేవతలద్దానిని బొందునట్లు, వైవిధ్యమున విచారదృష్టిచేతను, ద్వైతత్యాగముచేతను, ఆత్మస్థితిరూపమగు ముక్తిని జీవులు స్వభావముగనే పొందుచున్నారు.

అథేమామపరాం దృష్టిం శృణు రామానయా యథా
దృశ్యస్యాత్మానమచలం భవిష్యసి చ దివ్యదృక్. 2

ఓ రామా! ఇక యెద్దానిచే దృశ్యముయొక్క స్వరూపమును, అచలమగు స్వాత్మను యెఱింగి దివ్యదృష్టి గలవాడగుదువో అట్టి యుక్తమృష్టి నిపుడు వివరించుచున్నాను, వినును.

అహం ఖనుమామాదిత్యో దిశోఽహమహమవ్యధః
అహం దైత్యా అహం దేవా లోకాశ్చాహ మహం మహా. 3

అహం తమోఽహమభ్రాణి భూః సముద్రాదికం త్వహమ్
రజో వాయురథాగ్నిశ్చ జగత్సర్వమిదం త్వహమ్. 4

జగత్ప్రయేఽహం సర్వత్ర య ఆత్మైవ కిలాస్థితః
కోఽహం కిమన్యదేహాది ద్విత్వమేకస్య కీదృశమ్. 5

‘నేనాకాశమును, నేనే సూర్యుడను, నిమ్మలన్నియును నేనే, ఉర్వాశోభాగములు నేనే, వైత్యులును నేనే, దేవతలు నేనే, స్వర్గలోకములు నేనే, చంద్రులు ప్రకాశమును నేనే, అంధకారము నేనే, మేఘమండలమును నేనే, పృథివీ సముద్రములను నేనే, ధూరియు అగ్నియు నేనే, వెయ్యెల, యా జగత్తులయు నేనే. ముల్లోకములందును ఆత్మయును నేనే నిక్కముగ యాంధ్రులన్నాను. నేను పరిన్నిన్నుడె నెట్లుగుదును? నా కన్యముగ యీ దేహుడెట్లు గలవు? సర్వభూతస్వరూపుడనై యేకమైవట్టి నాయాదిక ద్వైత (ద్వ్యుత) భేదమెట్టి?

ఇతి నిశ్చయవానస్తస్మాత్సమాత్మతయాజగత్

పశ్య హర్షవిషాదాభ్యాం నాపశ్యః పరిభూయసే.

6

ఇట్లు విచారించి, నిశ్చయయుతుడైన జగత్తంతయు సాత్విరూపముగ గాంచునోయిక పశ్య శోకములకు పశుడవుగాక, వాటిచే పరాజితమైనట్లుబడక యుండువు.

తన్నయేఽస్మిన్ని-ల జగత్పఖలే సంస్థితేఽనఘ

కిమాత్మీయం పరం కిం త్వత్కమలేక్షణ కథ్యతామ్.

7

కమలసేత్రుడవును పాపరహితుడవును నో రామా! ఈ ప్రపంచమంతయు ఆత్మ మయైయుండ నిక ఆత్మీయమేమియో పరకియమేమియో వచింపుము?

కిం త్వవ్యతిరేకేణ విద్యతే యదుపాగతమ్

హర్షమేతు విషాదం నా విషాదే జ్ఞో జగన్మయః.

8

ఈ జగత్తున యేదైన సంప్రాప్తించిన నయ్యది ఆత్మజ్ఞాని కన్యముకాదు గనుక దానిక యాతడు హర్షశోకములఁ బొందవలెదను. అటు పొందినచో నాతఁడెట్లుడును, జగన్మయైయుండు నగునే నా చిన్మయైయుండు కానేరడు.

అహంకారదృశావేతే సాత్వికే ద్వేఽతివిర్మలే

తత్త్వజ్ఞానాత్మవర్తేతే మోక్షదే పారమార్థికే.

9

ఈ చెప్పబోవు అహంకారదృష్టులు గెండును నిర్మలములును, సాత్వికములును, తత్త్వ జ్ఞానజనితములును, మోక్షనాయకములును, పారమార్థికములునై యున్నవి.

పరోక్షః సకలారీతరూపోఽహం చేత్యహంకృతిః

ప్రథమా సర్వమేవాహమిత్యనోక్తా రఘూద్యహ.

10

రఘుకులశ్రేష్ఠుడనగు నో రామా! ‘అకాశముకంటెను నూత్నమై, అన్నిటికిని పరమై నట్టి చిత్స్వరూపముగ ఆత్మయే నేను’ను యహంకారము మొదటిది. ‘సర్వము నేనే’ యను అహంకారము రెండవది.

అహంకారదృగన్యా తు తృతీయా విద్యతేఽనఘ

దేహలోఽహమితి తాం విద్ధి దుఃఖాయైవ న శాస్తయే.

11

పాపరహితుడనగు నో రామా! ‘ఈ దేహము నేను’ను యహంకారము మూడవది. ఇది దుఃఖధాయకమేగాని శాంతిప్రథము కాదని యెఱుఁగుము.

అథ చైతత్త్రియమపి త్యక్త్వా సకలసిద్ధయే

యచ్ఛేషం తదుపాలంబ్య తిష్ఠాపవృత్తత్పురః.

12

ఇక నీ మూడవహంకారములద్యతించి శేషించు నిరహంభాపరూపమైన పూర్ణచిన్మాత్ర ముదలంబించి, ముంతే తత్త్వరూపై యుండుము.

సర్వాతీతస్వరూపోఽపి సర్వసత్తాతిగోఽపి చ

అసత్తాపూరితగదస్త్వేవాత్మా ప్రకాశకః.

13

ఏవ కతీతమైనను, సత్తలన్నింటికి పరమైనను తనమాతాశక్తిచే జగత్తును పరిపూర్ణముగాను ఆత్మ స్వయంప్రకాశమై వెలుగుచున్నది.

స్వానుభూత్యైవ పశ్యాశు స ఏవాసి సదోదితః

సాశయం హృదయగ్రంథం త్వజ తత్త్వవిదాంపర

14

తత్త్వజలలో శ్రేష్ఠుడనగు నో రామా! నిత్యోదితమైన ఆత్మయే నీవని స్వానుభవము ద్వారా శీఘ్రముగ తెలిసికొని దేహాదివాసనాసహితముగ హృదయగ్రంథిని వీడుము.

నాత్మాప్త్యనుమయా రామ న చాప్తవచనాదినా

సర్వదా సర్వథా సర్వం స ప్రత్యక్షోఽనుభూతితః.

15

ఓ రామా! ఆత్మ అనుమాన, శబ్దప్రమాణములచే పొందబడునది కాదు. సదా సర్వ విధముల సర్వరూపమైనట్టి యది అనుభవముచేతనే ప్రత్యక్షమగును.

యదిదం సుర్వనం సుందం కించిద్యత్సంవిదాద్యపి

తత్సర్వమాత్మా భగవాన్దృశ్యదర్శనవర్జితః.

16

అంతఃకరణవృత్తిచే గల్గు బాహ్యభ్యంతరపదార్థదర్శనమున్ను, అనుమాన, ఉపమాన, శబ్దప్రమాణ జనితముగ జ్ఞానమున్ను అంతయు, దృశ్యత్యాగముచేతను, అంతఃకరణవృత్తిరూపముగ ఉపాధిత్యాగముచేతను భగవంతుడగు ఆత్మయే యగును.

న సన్నాసన్నసా దేహో నాణుర్నాపి మహానసా

నాప్యేతయోర్ద్వితోర్మధ్యం స ఏవేదం చ సర్వతః.

17

దేవుడగు నాయాత్మ సత్తుకాదు, అసత్తున్నుకాదు; అణురూపము కాదు, మహాద్రూప మున్నుకాదు; సదసత్తుగల మధ్యగల సత్తాసత్త్వస్వరూపమున్ను కాదు. కాని సర్వము సదియే యగును.

స ఏవ చైవం వదతి స చ వత్తుం న యుజ్యతే

న తదదన్యదిదం తాత పశ్యాత్మానమనామయమ్.

18

ప్రియుడనగునో రామా! ‘అదియే ఆత్మ’యని చెప్పునురేకాని యథార్థముగ నది వచిం చుట కలవిగానిది. దాని కన్యముగ యేదియు తేదుగాన నిర్వికారముగ నాయాత్మనే సర్వత్ర గాంచుము.

నాత్మాయమయమప్యత్నా సంజ్ఞాభేద ఇతి స్వయమ్

తేనైవ సర్వకర్తయా శక్త్యా స్యాత్మని కల్పితః. 19

'ఇది ఆత్మ, ఇది ఆత్మకాద'ను నీ నామరూపవిభాగము నాత్మయే సర్వవ్యాపకమగు తన యజ్ఞానశక్తిచే తనయందు కల్పించుకొనినది.

సంస్థితః స హి సర్వత్ర త్రిము కాలేషు భాస్కరః
సూక్ష్మాత్వాత్సమహత్వాచ్చ కేవలం న విభావ్యతే. 20

ప్రకాశవంతమగు నాయాత్మ త్రికాలములందును యెల్లెడల స్థితిగల్గియున్నది. మఱియు, అతినూత్నమును, మహత్తరమునగుటచే స్థూల (దేహాది) పదార్థములం దాసక్తబుద్ధిగల మనుజులచే నది భావించకలయుకొనినది యుండును.

సత్స్వనస్తపదాఢ్యేషు జీవత్వేనాభివృద్ధిః
ఆత్మా పుర్యష్టకాదర్శే స్వభావవశతః స్వతః. 21

ఆత్మ, సృష్టియందలి యనేకపదార్థములందున్నను, పుర్యష్టక (లింగశరీర) మను యద్దమున మాత్రము స్వభావవశమున జీవరూపముగ ప్రతిబింబించుచున్నది.

పుర్యష్టకోదయాదేవ స్వయమాత్మానుభూయతే
సర్వదా సర్వసంస్థః థే ఘనాస్పందాదివానిలః. 22

పంఖాదుల చలనముచే ఆకాశమున వాయువనుభూతమగునట్లు, సదా అన్నింటియందున్నప్పటికి లింగశరీరమున నుదయించినపుడే ఆత్మ అహంకారరూపమున వ్యక్తమై యనుభూతి మగుచున్నది.

చిదాత్మా సర్వగో వ్యాపీ న క్వచిన్నామ సంస్థితః
యద్వత్సర్వపదార్థానాం సత్తా తద్వన్మహేశ్వరః. 23

చిత్స్వరూపమై, సర్వవాచకమైనట్టి ఆత్మ జీవామాత్రముననే గలదనుట యసత్యము. సర్వపదార్థములందును సత్త యెట్లు గలదో, అట్లునే మహేశ్వరుడగు నాయాత్మ యంతటను గలడు.

సతి పుర్యష్టకే తస్మిజ్జీవః స్ఫురతి నోపలే
సతి వాయూచివ రజః సతి దీప ఇవేక్షణమ్. 24

వాయువుండిన, ఘోళి యెగురునట్లును దీపముండిన, కాంతి గలుగునట్లును, లింగదేహముండిన జీవుడున్ను స్ఫురించును.

ఇయం పుర్యష్టకే స్వేచ్ఛా స్యాత్మన్యేవాత్మని స్థితే
సతి స్ఫురత్యభ్యుదితే భానాచివ జనైషణా. 25

ఆకాశమున సూర్యుడుదయించుటచే జనులకు దైనికవ్యాపారములందు విచ్ఛ జనించునట్లు పరమప్రేమాస్ఫురమై నిరతికయానందరూపమైన ఆత్మ స్ఫురించిననే లింగశరీరమునగల విషయ భోగేచ్ఛయు సంభవమగుచున్నది. నీయ పుర్యష్టక ఆత్మస్థితికొలుకేగదా!

యది సూర్యే స్థితే వ్యోమ్ని తాదృశోచితసంస్థితః
నశ్యతి వ్యవహారోఽయం భాస్కరే తత్కిమాగతమ్. 26

యద్యాత్మని స్థితే దేవే తత్సత్తా లభ్యసంస్థితః
దేహణో నాశముపాయాతి తత్కిం నప్రమిహాత్మని. 27

సూర్యుడొకసమున నుండినపుడు తత్సమయోచితకార్యము జనులకు వివక్షమైన నద్దానిచే సూర్యునకేమియు హానిలేనట్లు ఆత్మదేవుని సత్తచే స్థితినిొందినట్టి యా జీవామున్ను నశించిన ఆత్మకేమి హాని?

న జాయతే న మ్రియతే నాదత్తే నాభివాఞ్ఘృతి
న ముక్తో న చ బద్ధోఽయమాత్మా సర్వస్య సర్వదా. 28

ప్రాణికోట్లన్నింటియొక్క ఆత్మయు యేకాలమునను జనించుటలేదు, మరణించుటలేదు, గ్రహించుటలేదు, వాంఛించుటలేదు, బంధింపబడలేదు, ముక్తినిొందుటయులేదు.

ఆత్మా ప్రబోధాభ్యుదితా నిరాత్మన్యాత్మతాంగతా
సర్వరజ్జుభ్రమాకారా భ్రాన్తిర్దుఃఖాయ కేవలమ్. 29

అజ్ఞానజనితమై, అనాత్మయందాత్మత్వమొంది, రజ్జుసర్పభ్రమవలె దేహాదులదాంత్మ భ్రాంతిగల్గి యుండుచో ఆత్మ కేవలము దుఃఖభాజనమే యగును.

అనాదిత్యాన్న జాతోఽయమజాతత్వాన్న నశ్యతి
ఆత్మాత్మవ్యతిరిక్తం తు నాభివాఞ్ఘృత్యసంభవాత్. 30

అనాదియగుటబట్టి ఆత్మ యెన్నడును యుత్పన్నముకాలేదు. ఉత్పన్నము కానందున నశించుటయులేదు. మఱియు నది తనకు భిన్నమగు దేనిని వాంఛించుటలేదు. ఆత్మకు భిన్నముగ యేదియు సంభవింపదు గదా!

దిక్కాలాద్యనవచ్ఛేదాన్న బద్ధోఽయం కదాచన
బద్ధాభావే క్వముక్తిః స్యాదమోక్షస్తేన సంస్థితః. 31

దేశకాలాదులచే నపరిచ్ఛిన్నమగుటచే ఆత్మ యెప్పుడును బంధింపబడనిదే యగును. బద్ధ మేగానందున నీక ముక్తియొందుట? యెవనికొఱు? కాన, ఆత్మ మోక్షాభావమే గలదగుచున్నది.

ఏవం గుణవిశిష్టోఽయమాత్మా సర్వస్య రాఘవ
అవిచారవశాన్మూఢో లోకోఽయం పరిరోదితి. 32

ఓ రాఘవా! ఇట్టి స్వభావము గలిగియే సర్వల యాత్మయు దనరుచున్నది. అవిచార వశముననే మూఢులగు జనులు దుఃఖమునొందుచున్నారు.

సమ్యగాలోకితాశేష పూర్వాపరజగత్క్రమః
మా శోకం గచ్ఛ గుమతే మార్హ్యోపగతలోకవత్. 33

కాన సుమతుడవగు నో రామా! పూర్వాపరజగత్క్రమమును లెప్పుగ విచారించి, మూఢుల పగిది దుఃఖమునొందక యుండుము.

దేవే ఏవ కలనే త్యక్త్వా మోక్షబంధాత్మికే యథా
విదుమా వ్యవహారవ్యం యస్తేణేవాత్మమానినా. 34

విజ్ఞాదు బంధమోక్షములను కల్పనల రెంటినీ గూడ త్యజించి, ఆత్మస్థుడై, యంత్రము
పరే మానముతో వ్యవహరింపవలెను.

న మోక్షో న భసః పృష్ఠే న పాతాలే న భూతలే
మోక్షో హి చేతో విమలం సమ్యక్జ్ఞానవిబోధితమ్. 35

మోక్ష నూకాశమునగాని, పాతాలమునగాని, భూతలమునగాని లేదు. ఉత్తమ (ఆత్మ)
జ్ఞానముచే బోధితమగు నిర్మలచిత్తమే మోక్షము.

సకలాశాస్యసంసక్త్యా యత్స్వయం చేతసః క్షయః
స మోక్షనామ్నా కథిత స్తత్త్వజ్ఞైరాత్మదర్శిభిః. 36

వాంఛితపదార్థము లన్నింటియగుదునుగల ఆసక్తి తొలగుటచే సంభవించు చిత్తము
యొక్క స్వయం వినాశమే మోక్షమని ఆత్మజ్ఞులగు మహనీయులు బల్కిరి.

యావత్ప్రబోధో విమలో నోదితస్తావదేవ సః
మార్హ్యాదీనతయా రామ భక్త్యా మోక్షోభివాఞ్ఘ్యతే. 37

ఓ రామా ! నిర్మలమగు ఆత్మజ్ఞానము కలుగనంతవఱకు మనుజుడు దీనుడై భక్త్యాదులచే
మోక్ష మభిలషించుచుండును.

పరం ప్రబోధమాసాద్య చిత్తే చిత్తత్వతాం గతే
దశ మోక్షో న వాఞ్ఘ్యస్తే కిముతైకో హి మోక్షకః. 38

పరమవిజ్ఞానమొంది, చిత్తము బ్రహ్మత్వదశనొందినపుడు పది మోక్షములైనను
కోరదు. అట్టివోనిక యొక మోక్షమును గూర్చి వేటుచెప్పవలెనా ?

అయం మోక్ష స్వయం బంధః పేలవాం కలనామితి
పరిత్యజ్య మహాత్మాగీ స త్వమేవ భవాభవ. 39

సంసారరహితుడవగునో రామా ! 'ఇది బంధము', 'ఇది మోక్షము'ను నీ రుద్ధ్వకల్ప
నను త్యజించి మహాత్మాగీవై మోక్షరూపుడవే గమ్యు.

పరిగలిగితివికల్పనాం ప్రయాతః
సగరసుతౌఘనిఖాతమేఖలాఙ్గమ్,
అవనివలయమస్తరస్తసజ్జ
శ్చిరమనుపాలయ సర్వదోదితశ్రీః. 40

ఇత్యావై శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే మోక్షోపాయే
ఘోషశమప్రకరణే స్వాత్మవిచారో నామ త్రిసప్తతితమః

సర్గః ॥ 73 ॥

జనించిన వికల్పములుగలవాడవై, అంతస్సంగరహితుడవై నిత్యోదితమగు శోభగల్గి,
పరిగలిగితివికల్పనాం ప్రయాతః సమద్రము మేఖలతోగూడినట్టి యీ ఘోషలయమును చిరకాలము
పాలింపుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
స్వాత్మవిచారమును త్రిసప్తతితమ
సర్గము ॥ 73 ॥

చతుఃసప్తతితమః సర్గః 1.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

లీలయా పశ్యతివపుః కాలేనాత్మని బాయతే
రమ్యస్యాపశ్యతో వక్త్రం హృది శాయాప్యధీరిత. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు— ఓ రామా ! రమ్యమైన దారాపుత్రాదుల ముఖంబులలోకింపమి
విహరించుచుండు కృశత్వ, కురుపత్నీదులచే యుదాసీనత్వము జనించువిధమున, ఆత్మయు పరమ
ప్రేమాస్పృహమగు తన స్వయాపమను గాంచమి, కామ, కర్మ, వాసనా పరిపాకముచే క్రమస్రావ
మగు సృష్టియు, జాగరణకాలమందు చైతన్యముయొక్క లీలామాత్రముచేగల్గు స్థూల, సూక్ష్మ,
సమప్తి, వ్యప్తి శరీరములున్న యుత్పన్నములగుచున్నవి.

తద్యశాదియమాయూతా మహతీ మేదురోదరా
మాయా మదమహాశక్తిః గురాస్వాదలవాదివ. 2

వ్యల్పముగ మద్యము నాస్వాదించుటచే గొప్పదగు మదశక్తి గలుగునట్లు స్థూల, సూక్ష్మ,
సమప్తి, వ్యప్తి శరీరములందలి యహంభావము (అధ్యానము) చేసతి కాలమును మాయ జనించినది.

తయానయా వికారిణ్యా తదతద్భావభూతయా
ఇదం సంపన్నమఖిలం తాపాదివ మరౌ పయః. 3

అధిక వేడిమిచే మరుభూమియందు జలముత్పన్నమగునట్లు, పుణ్యపావవాసనాది
అస్థిరంపరామావమై, వికారమయమై, ఆత్మయొక్క అస్యభాభావముచే జనించినదైన మాయ
చే యీ జగత్తంతయు నుత్పన్నమైనది.

మనోబుద్ధిరహంకారో వాసనాశ్చేంద్రియాణ్యపి
ఏవం కలితనామాఙ్గాః స్ఫురత్యాత్మాభిరమృభిః. 4

మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము, వాసన, ఇంద్రియములు, మున్నగు కల్పిత
నామరూపవిహ్నులును జలములతోగూడి ఆత్మయను సముద్రము స్ఫురించుచున్నది.

చిత్రాహంకారయోర్విత్సం వచస్యస్తి న వస్తుతః
యచ్చిత్తం సహ్యహంకారో యోఽహంకారో మనోహితత్. 5

పదార్థములగూర్చి మననము చేయుటచే మనస్సు, స్మరించుటచే చిత్తము, నిశ్చయించుటచే బుద్ధి, ఆభిమానించుటచే అహంకారము యేర్పడుచున్నది, ఇనన్నియు నొక్క యంతఃకరణముయొక్క వివిధభావములే గాన, చిత్తాహంకారముల భేదము వాక్యత్రయేగాని యధార్థము కాదు. ఏది చిత్తమో, అదియే అహంకారము; ఏది అహంకారమో, అదియే చిత్తము.

వ్యతిరిక్తం హిమాచ్ఛాక్లమితి సంకల్ప్యతే యథా
ముద్ధైవ కల్ప్యతే భేదశ్చిత్తాహంకారయోస్తథా. 6

మంచుకంటె తెలుపుదనము చేయుట యనత్యక్తమైన యెట్లునో, అట్లునే చిత్తాహంకారముల భేదమున్న మిథ్యాకల్పనయే యగును.

మనోహంకారయోరన్తర్యయోరేకతరత్వయే
క్షీణే ద్వే ఏవ హి యథా పటశ్చక్ష్యే పటత్వయే. 7

వస్త్రము నశింప, వాని తెలుపుదనమున్న నశించునట్లు, అహంకార, మనంబులంబొకటి నశింప, రెండును నాశమొందుచున్నవి.

తుచ్ఛాం మోక్షధియం త్యక్త్వా బంధబుద్ధిం తథైవణామ్
స్వవైరాగ్యవివేకాభ్యాం కేవలం క్షుచయేన్ననః. 8

తుచ్ఛమగు మోక్షబుద్ధిని వదలి, యాపిదప బంధబుద్ధిని, భవభూతాదులందరి యాశనుగూడ త్యజించి, స్వవివేకవైరాగ్యములచే మనస్సును రెస్సగ వినాశమొనర్చుము.

మోక్షో మే స్థితి చిన్తాస్తర్జితా చేదుత్థితం మనః
మననోత్కే మనస్యచ్చై ర్వపురోపాయ కేవలమ్. 9

‘నాకు మోక్షము కలుగవలెనను కోరిక చిత్తమున నుదయించుటతోడనే మనస్సు ప్రబలముగ నానిర్భవించినదనియే యెఱుంగవలెను. అట్లు మనస్సు మననోత్కేంతముకాగా క్రమముగ నదియే దేహకారమును ధరించి కేవలము దోషమునే కలుగజేయును.

ఆత్మవ్యతీతే సర్వస్మాత్సర్వభూతేఽథవా తతే
కో బంధః కశ్చ వా మోక్షో నిర్మూలం మననం కురు. 10

ఓరామా! ఆత్మ సర్వాతీతమై, సర్వభూతములందును వ్యాపించియుండ నికబంధమేమి మోక్షమేమి? కాన నీవు నీ మనంబును మననరహితముగా జేయుము.

వాయుః స్పృశ్యసంధర్మత్వాద్యదా చలతి దేహాకే
తదా స్ఫురతి హస్తాజరసనాపల్లవావలీ. 11

పాదపే పల్లవశ్రేణీం చాలయత్ప్రసాదో యథా
తథైవాజ్ఞానలీం వాయుర్దేహే సంచాలయత్సలమ్. 12

ప్రాణనాయువు చలనధర్మము కలదిగాన, యీ తుచ్ఛదేహమున నది యెప్పుడు చలించునో, అప్పుడు హస్తపాదజిహ్వద్వంగరూప పల్లవసముదాయమున్న చలించుచున్నది. వృక్షమున పల్లవములను వాయువు కదలించునట్లు దేహమునను అపయనములను ప్రాణనాయువు చలించ జేయుచున్నది.

చిత్సర్వవ్యాపిని సూక్ష్మా న చలా నైవచాల్యతే
న స్వతః స్పృశ్యమాయాతి దేహాచల ఇవానిలైః. 13

సర్వవ్యాపియగు చైతన్యము చలించకయు, దేనిచేతను చలించబడకయు నుండును. వాయువులచే పర్వతము చలించనట్లు స్వయముగ నది యెప్పుడును చలించనిదై యుండును.

ప్రతిబిम्బితసర్వాథా కేవలం స్యాత్మని స్థితా
ప్రకాశయతి బోధేన జగన్తీమాని దీపవత్. 14

దీపము ఘటపటాది వస్తువులఁ బ్రకాశింపజేయునట్లు, సర్వపదార్థములందును ప్రతిబింబించి, స్వస్వరూపమున నెలకొనియున్న యీ చైతన్యము జ్ఞానముద్వారా యనేక బ్రహ్మాండములఁ బ్రకాశింప జేయుచున్నది.

తత్ర కోఽయం ముఖా మోహో భవతామతిదుఃఖదః
అయం సోఽహం మమాజ్ఞాని మమేదం చేతి దుర్ధియామ్. 15

ఇట్లుండ నిక ముద్బద్ధులగు మీరీ ‘దేహాదులు నేను, ఇవి నా యంగములు, ఇది నా భవమను నీ యతిదుఃఖదాసుకమును మిథ్యామోహ మెటముండి గల్గినది?

ఇతి కల్లోలహతయా దృశా నిత్యమనిత్యయా
జ్ఞత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వ క్రియా సముపలభ్యతే. 16

ఇవిధమున కేవలసూత్రము విరుద్ధమైన భగ్గుములుగల యీ దేహమందు అవిద్యాతరంగ రూపములగు రాగాదులచే పాతమైనట్టి అనిత్యదృష్టిచే జ్ఞత్వ, కర్తృత్వ, భోక్తృత్వాది భగ్గుములతో గూడిన క్రియలు సంప్రాప్తించుచున్నవి.

తత్రాయమహమాగస్తా భోక్తా కర్తేతి బాయతే
ముద్ధైవాజ్ఞాతతాపోతా మృగతృష్ణేవ వాసనా. 17

వేడిలియొక్క భగ్గు మెఱుంగమిచే మృగతృష్ణ గోచరించునట్లు, యాదేహముననే ‘నే నాగభీతను, కర్తను, భోక్తానను రుధ్యావాసన గలుగుచున్నది.

అజ్ఞతైషా మనోమత్తమృగం విషయతర్జులమ్
అసత్త్వేవ హి సత్యేవ మృగతృష్ణేవ కర్షతి. 18

మృగతృష్ణ పారిణమును శనయొద్దకాకర్షించునట్లు మిథ్యారూపమునకాక, సత్యముగ దలంపబడిన నీ యవిద్య ప్రమత్తయో, విషయబద్ధయనగు మనోమృగమును యీడ్చుచున్నది.

విజ్ఞాతా సత్యరూపాజ్ఞానాశం యాతి పలాయతే
విప్రమధ్యాత్మిరిజ్ఞాతా యథా చాణాలకస్యకా. 19

ఎఱుంగబడిన చందాలకస్య బ్రహ్మణుల మధ్యనుండి పారిపోవునట్లు, మిథ్యారూపమున యెఱుంగబడిన నీ యవిద్యయు నశించి పలాయనమగుచున్నది.

అవిద్యా సంపరిజ్ఞాతా న చైవం పరికర్షతి
మృగతృష్ణా పరిజ్ఞాతా తర్జులం నావకర్షతి. 20

మృగత్వస్థయైఋంఘడ నిక యది దప్పికగొనిన మృగము నాకర్షింపనట్లు, తెలిసి
కొనబడిన అవిద్యయు మనస్సు నీడ్య మందును.

పరమార్థావబోధేన సమూలం రామ వాసనా

దీపేనేవాన్ధకారశ్రీర్గలత్యాలోక ఏతి చ.

21

ఓరామా ! దీపముచే యంధకారము నశించి ప్రకాశ ముదయించునట్లు పరమార్థ (ఆత్మ)
జ్ఞానముచే వాసనయు సమూల (అవిద్యాసహితముగ) నశించును.

నాస్త్వవిద్యేతి సంజాతే నిశ్చయే శాస్త్రయుక్తిః

గలత్యవిద్యా తాపేన తుషారకణికా యథా.

22

వేడిమిచే మందుబిందువు కరుగునట్లు, శాస్త్ర, యుక్తులచే అవిద్య తేజస్ నిశ్చయము
గలుగునపుడా యవిద్యయు నశించును.

దేహస్వాస్య జడస్వాధ్దే కిం భోగైరితి నిశ్చయః

భిన్నత్యాశామలం జ్ఞాతా పజ్జరం కేసరీ యథా.

23

సింహము బోనును పగులగొట్టునట్లు, జడమగు యీ దేహమునకై భోగములతో నేమి
ప్రయోజనమోను నిశ్చయముగలవాడు ఆశయను మలమును నశింపజేయుచున్నాడు.

ఆశాపరికరే రామ నూనం పరిహృతే హృదా

పుమానాగతస్థాన్ద్యో హ్లాదమానుతి చన్ద్రవత్.

24

ఆశయోక్త పరివారమగు దేహభిమానాదులు హృదయమునుండి తొలగింపబడె, నంత
సౌందర్యాది గుణముల నొందినట్టి మనుజుడు చంద్రునివలె యితరుల ప్రసన్నులుగ జేయును.

పరాం శీతలతామేతి వృష్టిధౌత ఇవాచలః

నిర్వృతిం పరమాం ధత్తే ప్రాప్త రాజ్య ఇవాధమః.

25

వర్షముచే కడుగుబడిన పర్వతమువలె నాతడు కడుశీతలత్వము నొందును; మఱియూ,
రాజ్యప్రాప్తినిొందిన పరిధ్రునివలె పరమశాంతిని బడయును.

శోభతే పరయా లక్ష్మ్యై శరదీవ నభ స్తలమ్

ఆత్మన్యేవ నమాత్మ్యైః కల్పస్యాస్త ఇవాల్లవః.

26

శరదాకాళమువలె జ్ఞాని యధికశోభింపఁజుడై యుండును. మహాద్రూపముగల్గి
కల్పాంత సముద్రమువలె తనయందు తానిముడక (అపరిచ్ఛిన్నుడై) యుండును.

భవత్యవేతసంరమ్భా వృష్టిమూక ఇవామ్ముదః

తిష్ఠత్యాత్మని సంవేత్తా ప్రశాన్త ఇవ వారిధిః.

27

శరత్కాలమునది వర్షాంత మేఘమువలె తీరభవజ్ఞుడై యుండును; సముద్రమువలె
స్వాత్మ్యయందు ప్రశాంతుడై యుండును.

పరం ధైర్యముపాదత్తే స్థైర్యం మేరురివాచలః

రాజతే స్వచ్ఛయా లక్ష్మ్యై శాస్తేన ఇవాచలః.

28

ఆత్మధైర్యధైర్యమును, మేరువువంటి స్థిరత్వమును బొందును; ఇంధనము శమించిన అగ్ని
వలె మోక్షలక్ష్మిచే శోభిల్లును.

భవత్యాత్మని నిర్వాణః ప్రశాన్త ఇవ దీపకః

త్వప్తిమాయూతి పరమాం సరః పీతామృతో యథా.

29

గాలిలేని స్థలమందున్న దీపమువలె స్వాత్మ్యయందు పరమశాంతిని బడయును. ఆమృతము
త్రాగిన మనుజునివలె అతిశయత్వస్థిః జెందును.

అన్తర్గీపో ఘట ఇవ మధ్యజ్వాల ఇవానలః

స్ఫురద్దీప్తిర్నగిరివ ప్రయాత్యస్తః ప్రకాశతామ్.

30

ఘటమధ్యమున గల దీపమువలెను, జ్వాలామధ్యమున గల అగ్నివలెను, దేదీప్యమానముగు
మనలేను ఆత్మజ్ఞాని ప్రకాశము నొందును.

సర్వాత్మకం సర్వగతం సర్వేశం సర్వనాయకమ్

సర్వాకారం నిరాకారం స్వమాన్యాయం ప్రపశ్యతి.

31

సర్వాత్మకంఁడును, సర్వవ్యాపకమడును, సర్వేశుడును, సర్వనాయకుడును, సర్వాకారు
డును, నిరాకారుడును నగు తన యాత్మను వీక్షించును.

హసత్యలమతీతాః స్వాః పేలవా దివసావలీః

యాను స్మరశరశ్రేణీచపలం చిత్తమాస్థితమ్.

32

మృగధృవాణుములచే చలించుచుండిన చిత్తముగల యా గడచిన తన తుచ్ఛదీపసంయుక్త
గాంచి నత్వమందును.

సజగజ్జవినిష్క్రిన్తః శాన్త మానమనోజ్వరః

అధ్యాత్మరతిరాసీనః పూర్ణః పావనమానసః.

33

విషయసంగ, విషయానురంజనముల వీడినవాడును, అభిమాన, మనోరూప సంతాప
ములు శమించినవాడునగు జ్ఞాని ఆత్మయందు ప్రీతిగల్గి, పూర్ణుడై, పవిత్రుడై యుండును.

నిర్మలస్థ కామవజ్ఞా-బు-శ్చిన్న బద్ధనిజభ్రమః

ద్వంద్వదోషభయోన్ముక్త స్తీరసంసారసాగరః.

34

ప్రాప్తానుత్తమవిశ్వా నిర్మలభావభ్యపరాస్పదః

అనివృత్తిపదం ప్రాప్తో మనసా కర్మణా గిరా.

35

సర్వాభివాఞ్ఞితారమ్యా న కించిదపి వాఙ్మతి

సర్వానుమోదితానన్తో న కించిదనుమోదతే.

36

కామమును పంకమును తొలగించినవాడును, బంధనమును భ్రమను నిర్మూలించిన
వాడును, శీతోష్ణ, శుఖదుఃఖాది ద్వంద్వదోషములనుండి విడువడినవాడును, సంసారసముద్రమును
దాటినవాడును, సర్వాత్మమును విశ్రాంతి నొందినవాడును, సర్వాభిప్రాయమును, ఆలభ్యమును నగు
స్థానమును పొందినవాడును, పునరాగమనరహితుడును, మోక్షసామ్రాజ్యము నలంకరించినవాడును,

కుశోవాక్యాయములచే సర్వజనాభిలషితముగు చారిత్రముగలవాడును నగు ఆత్మజ్ఞుని దేనినిగూడ నాంధించుడు. వాని చారిత్రఫలము నందఱును యనుమోదింతురు. కాని యాతిదేమియు ననుమోదించుడు.

న దదాతి న చాదత్తే న స్తాతి న చ నిస్తతి
నాస్తమేతి న చోదేతి న తువ్యతి న శోచతి. 37

ఆతదేదియు నివ్వడు, దేనిని గ్రహించడు, దేనిని మ్మతించడు, దేనిని నిందించడు; స్వస్వ రూపముయొక్క యావిర్భావతీర్థాపముల నొందడు; ప్రస్తుతుడు కాడు, దుఃఖించడు.

సర్వారమ్యపరిత్యాగీ సర్వోపాధివివర్జితః
సర్వాశాసంపరిత్యాగీ జీవన్ముక్త ఇతి స్మృతః. 38

సర్వకార్యములఁ ద్యజించినవాడును, సర్వోపాధివివర్జితుడును, సర్వాశాసనిర్ముక్తుడును జీవన్ముక్తుడనబడును.

సర్వైషణాః పరిత్యజ్య చేతసా భవ మానవాన్
ధారా నిరవశేషేణ యథా త్యక్త్వా పయోధరః. 39

ఓ రామా! ఈషణంబులన్నింటిని పరిత్యజింపి, జలధారనంతయు విడచిన మేఘమువలె చిత్తముచే మానము వహించియుండుము.

న తథా సుఖయత్యజ్ఞ సలగ్నా వరవర్జినీ
యథా సుఖయతి సాన్వస్తమిస్తుశీతా నిరాశతా. 40

చంద్రునివలె శీతలమైనట్టి నైరాశ్యముచే యంతఃకరణమునకు గలుగు సుఖము, అంగ సలగ్నమగు యత్తమవలెచే గూడ కలుగజేరదు.

న తథేంద్రః సుఖయతి కణ్ఠలగ్నోఽపి రాఘవ
నైరాశ్యం సుఖయత్యన్తర్యథా సకలశీతలమ్. 41

జగంబంతయు శీతలమొనర్చునట్టి నైరాశ్యము కలుగజేయు సుఖము కంతసలగ్నమగు చంద్రుడున్న కలుగజేయజాలదు.

పుష్పపూర్ణనవలతో న తథా రాజతే మధుః
యథోదారమతిర్క్వానీ నైరాశ్యసమమానసః. 42

నిరాశాయత మనంబుగల్గి, ఉదారచిత్తుడై, మానియైనట్టి జ్ఞాని శోభించువిధమైన, పుష్పపూర్ణమై, సూరసలతాసంయుతమైన వసంతముకుత్తున్న శోభించడు.

న హిమాద్రేర్న ముక్తాభ్యో న రమ్భాభ్యో న చస్తనాత్
న చ చన్ద్రమసః శైత్యం నైరాశ్యాద్యదవాప్యతే. 43

నైరాశ్యముచే గలుగు శీతలత్వము (కాంతి) హిమాలయముచేగాని, ముత్యములచేగాని, కదళి వనముచేగాని, చంద్రునిచేగాని కలుగజేరదు.

అపి రాజ్యాదపి స్వగ్రాదపీన్దోరపి మాధవాత్
అపి కాన్తాసమాసజ్ఞాన్నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్. 44

రాజ్యముకంటెను, స్వగ్రామకంటెను, చంద్రునికంటెను, విష్ణువుకంటెను, వనితాసంగము కంటెను, నైరాశ్యము పరమమగు సుఖము.

తృణవన్నోపకుర్వన్తి యత్ర త్రిభువనత్రయః
సా పరా నిర్వృతిః సాధో నైరాశ్యాదుపలభ్యతే. 45

సాధునగు నోరామా! ఎద్దానియందు త్రిలోకైశ్వర్యమున్న తృణమువలె నేమియు నుపకరింపజాలకుండునో, అట్టి పరమకాంతి నైరాశ్యముచే గలుగును.

ఆపత్కరజ్వరశుం పరాయా నిర్వృతేః పదమ్
పుష్పగుచ్ఛం సమతరోరాలమ్బస్వ నిరాశతామ్. 46

ఓ రామా! ఆపదయును కంటకవృక్షమునకు గండ్రగొడ్డలివంటిదియు, పరమకాంతికి నిలమును, శబ్దమును వృక్షముయొక్క పుష్పగుచ్ఛమునకు నైరాశ్య మవలంబింపుము.

గోష్పదం పృథివీ మేరుః స్థాణురాశాః సముద్ధికాః
తృణం త్రిభువనం రామ నైరాశ్యాలంకృతాకృతేః. 47

ఓ రామా! నైరాశ్యమును భూషణముచే నలంకృతుడగువానికి భూమి గోష్పదతుల్యమును, మేరువు స్థాణుసమానమును, త్రిలోకములు తృణపద్మశమున్న యగును.

దానాదానసమాహారవిహార విభవాదికాః
క్రియా జగతి హస్యస్తే నిరాశైః పురుషోత్తమైః. 48

ఈ ప్రపంచమున దానము, పరిగ్రహము, ధనాదుల సంచయము, పుత్రాదుల క్రిడ, వస్త్రాలంకారాన్నిపానాదిక్రియలు మున్నగు వానినిగాంచి నిరాశాయకుడగు యత్తమనుజుడు నవును.

పదం యస్య న బద్ధాతి కదాచిత్రలనా హృది
తృణీకృతత్రిభువనః కేనాసాపుపమియతే. 49

ఎవని హృదయమున ఆశ నెలపుస్థాపించుకొనకుండునో, అట్టి ముల్లోకములను తృణముగ నెంచు మహాత్ముని యెవనితో పోల్చనగును.

ఇదమేవాస్త్విదం మాస్త్తు మమేతి హృది రజ్జునా
న యస్యాస్తి తమాత్మేశం తోలయస్తి కథం జనాః. 50

ఇది నాకు కావలెను, ఇది వలదనునీ రాగద్వేష మెవని హృదయమునలేదో, అట్టి స్వాధీనదిత్తుని బోల్పుటకు మనుజులకెట్లు సాధ్యమగును?

సర్వసంకటపర్యస్తమసంకట మలం సుఖమ్
సాభాగ్యం పరమం బుద్ధైర్నైరాశ్యమవలమ్బ్యతామ్. 51

ఓ రామా! సంకటర్షితమును, పూర్ణసుఖస్వరూపమును, బుద్ధియొక్క పరమభాగ్యరూపమునును నైరాశ్యము నవలంబించుము.

నాశాన్తేనత్వమాశానాం విద్ధి మిథ్యాభ్రమం జగత్

వహద్రధన్వికృత్రవరావర్తవదుత్థిమ్.

52

ఓ రామా! ఆశతో నీకుగాని, నీకాశతోగాని సంబంధమేమియును లేదు. కాన, కిదిలచున్న రథముపైనున్నవాని కిగువైపులగల వృక్షలతాదులు చక్రాకారముగ తిరుగునట్లు భాసించువిధమున, ఈ జగత్తునున్న నీవు మిథ్యగా నెఱుంగుము.

కిం ముహ్యసి మహాబాహుఃపూర్వవద్వౌధితోఽపి నన్

మమేదిం తదయం సోఽహమిత్యుద్వాప్తేన చేతనా.

53

మహాబాహుఁడవగు నోరామా! బోధితుఁడవైనను నీవింకను 'ఆ పదార్థములుగాని, ఈ దేహము నేనని యెంచుచు భ్రాంతచిత్తముచే మూఢుడవగిది యేల విమోహితుఁడవగుచుంటి?

ఆత్మైవేదం జగత్సర్వం నానాతేహ న విద్యతే

ఏకరూపం జగజ్జాత్యాధీరైర్నామ న భిద్యతే.

54

ఈ ప్రపంచమంతయు ఆత్మయే. ఇది యనేకత్వములేదు. కాన యేకమైన ఆత్మరూపముగ యీ జగత్తు నెఱింగి ధీగులు భేదమొందగయున్నారు.

యథాభూతపదార్థాఘోషదర్శనాదేవ రాఘవ

పరమాశ్వాసనం బుద్ధేర్నైరాశ్యమధిగచ్ఛతి.

55

ఓ రాఘవా! పదార్థములన్నింటియొక్క యథార్థ (ఆత్మరూప) దర్శనముచే బుద్ధికి పరమధైర్యము లభించును. మఱియు నైరాశ్యముపడయించును.

భావాభావవిసంవాదము క్తమాద్యస్తయోః స్థితమ్

యద్రూపం తత్సమాలమ్య పదార్థానాం స్థితిం కురు.

56

భావాభావ (ఉత్పత్తినాశ) వికల్పరహితుడవై, సర్వవస్తువుల యాద్యంతరము లేని చిత్తస్థి సచ్చిన్మాత్రమున నవలంబించి, పదార్థముల స్థితిని నిశ్చయించుము.

వైరాగ్యవీరమనసో మాయేయమతి మోహినీ

పలాయ్య యాతి సంసారీ మృగీ కేసరిణో యథా

57

వైరాగ్యముచే ధీరమైనట్టి మనంబుగలవానినుండి మహామోహప్రభువుగ యీ సాంసారిక మాయ, పింహమునుండి హరిణమువలె, యెటకో పారిపోవుచున్నది.

కాంతాముద్దామమదనాం లోలాం వనలతాం

జర్జరోపలపాశ్చాలీసమాం పశ్యతి ధీరధీః.

58

కామస్త్రుత్తమై, వనలకతోడ చంచలమైనట్టి శ్రీనిధీగర్భియగు ఆత్మజ్ఞుని కిధిలమైన కిలవిగ్రహములు

భోగా నానన్దయస్త్యస్తః భేదయన్తి న చాపదః

దృశ్యశ్రీయో హరస్త్యజ్ఞ నతమద్రిమివానిలాః.

59

ఆట్టి యాత్మజ్ఞునికి విషయభోగము లానందమును గొల్పజాలవు. ఆపదలు భిన్నమొనర్చజాలవు. మఱియు, పరస్పరమును వాయువు చలించుచేయుజాలనట్లు దృశ్యవైభవము వానిని స్వాత్మరూపమునుండి తొలగింపజాలదు.

రక్తబాలాజ్ఞనస్యాపి జ్ఞాస్యోదారధియో మునేః

కణశః పాంసుతాం యాన్తి మనసః స్మరసాయకాః.

60

బాలవనిత యాన కమైయున్ననుగూడ, మననశీలుడును, ఉదారబుద్ధియునగు జ్ఞాని మొక్క మనంబుచే మనస్కరుని వాణములన్నియు ప్రక్కలుప్రక్కవై చూర్ణములగుచున్నవి.

రాగద్వేషైః స్వరూపజ్ఞో నావశః పరికృష్యతే

స్పృహ ఏవాస్య నైతాభ్యాం కిముతాక్రమణం భవేత్.

61

ఆత్మస్వరూపము నెఱింగిన మనుజుఁడవగుచే రాగద్వేషములచే యెన్నటికి నీడ్వబడడు. వాటిచే నాతడు కొంచెమైనను చలించకయుండ నిక వానిపై నయ్యవి యాక్రమణ మిట్లు సల్పగలవు?

సమదృష్టలతాలోలపనితోఽద్రిశిలాకృతిః

రమతే నైష భోగేషు సానో మరుమహీప్సివ.

62

లతను, చందలశ్రీని సమానముగ జూచువాడును, పర్యవశిలనలె శ్చిరమైన యాకృతి నెఱవాడునుగ జ్ఞాని, బాటసారి మరుభూసులందు ప్రతిలేకయుండునట్లు, భోగములంద ప్రతిగల్గియుండును.

అయతోపనతం సర్వం లీలయా స క్తమానసః

భుజ్జే భోగభరం ప్రాజ్ఞస్త్వాలోకమివ లోచనమ్.

63

నేత్రము ప్రకాశము ననుభవించులాగున, ఆత్మజ్ఞుని అప్రయత్నముగ సంప్రాప్తించు భోగసమూహము నన కచిత్తుడై లీలామాత్రమున యనుభవించును.

కాకతాలీయవత్ప్రాప్తా భోగాలీ లలనాదికా

స్వాదితావ్యజ్ఞ ధీరస్య న దుఃఖాయ న తుష్టయే.

64

కాకతాలీయముగ సంప్రాప్తించిన పనితాది భోగముల ననుభవించినను, ధీరునకవి సంతోషమునుగాని దుఃఖమును గాని, కలుగజేయవు.

సమ్యగ్దృష్టపథం తజ్ఞం సుఖదుఃఖమతీ మనాక్

ద్వేషీచ్యావివ నైలేన్ద్రం టోభం నేతుం న శక్నుతః.

65

తరంగద్వయము పర్యవరాజమును చలించుచేయుజాలనట్లు, ఆత్మమార్గమును లెస్సగ దృష్టించునట్టి తత్వజ్ఞునిని సుఖదుఃఖములు సంతులితమొనర్చజాలవు.

హేలయాలోకయన్మోగాన్మృదుర్దాన్తో గతజ్వరః
స్వమేవ పదమాలమ్భ్య సర్వభూతాన్తరస్థితమ్.
జ్ఞస్థివృత్తి గతవ్యక్రో వ్యక్రోణాపి సమన్వితః
జగన్తి జనయన్నేవ బ్రహ్మేవాత్మపరాయణః.

66

67

లోకముల నిర్మించుచున్నను ఆత్మపారాయణుడగు బ్రహ్మచేపుడు వ్యక్తుడుగాకయు,
న్నట్లు, మిథ్యాదృష్టిచే భోగములఁగాంచుచు, కారిత్యములేక, జీతేంద్రియుడై, సంతాపవర్జితుడై
సర్వభూతస్థుడుగు తన యాత్మస్వరూపము నాశ్రయించునట్టి జ్ఞానియు ఆయా సమయోచిత క్రియ
లం సిందియిడుచుచే సంయోగముగల్గియున్నను వ్యక్తుడుగాకయుండును.

ఆపతత్పు యథాకాలం యథాదేశం యథాక్రమమ్
సుఖదుఃఖేషు న త్తోభమేతి భూభృదృతుస్త్వివ.

68

ఋతువులన్నింటియందును గూడ పర్యవసాది భృత్యులయందుండునట్లు, దేశకాల
క్రమానుసారము ప్రాప్తించు యాపదలందును, సుఖదుఃఖములందును జ్ఞాని యేతోభను జెంద
కుండును.

మజ్జతోపి బహుజ్ఞస్య రామ కర్తృన్ప్రియభ్రమైః
అసక్తమనసో నిత్యం న కించిదపి మజ్జతి.

69

ఓ రామా ! కర్తృంద్రియవ్యాపారములచే విషయములందు నిమగ్నమైనను, నిత్య
మనాసక్తమగు జ్ఞానియొక్క చిత్తమేమియు మగ్నముగానిదైయే యుండును.

కలజ్యుప్తః కలజ్జేన ప్రోచ్యతే హేమ నాన్యథా
భావాసక్త్యా సమాసక్త ఉక్తో జన్తుర్ని నాన్యథా.

70

లోన మలిన్యముండిన నే బంగారము మలినమని చెప్పబడుచుగాని, పైన పూయబడిన
బురద మున్నగువానిచేగానట్లు, అంతఃకరణాసక్తచేతనే తీపుడాసక్తడనబడుచు గాని యవ్య
ముగ గాదు.

శరీరాద్యవృత్తిక్తం జ్ఞం పశ్యతః ప్రవివేకినః
వికర్తితాజ్గకస్యాపి న కించిత్ప్రవికర్తితమ్.

71

దేహమునకు భిన్నముగ ఆత్మను వివేకముచే గాంచువానియొక్క అపయనములు భేదింప
బడినను భేదింపబడినవే యగును.

సక్తప్రభృతాం విమలం యజ్ఞాతం జ్ఞాతమేవ తత్
సహి బంధః పరిజ్ఞాతః పునరజ్ఞాతతాం వ్రజేత్

72

ఒక్క పర్యాయము నిర్మలజ్ఞానము నొందిన వాడిక యెన్నటికి నట్టి స్థితియందే యుం
డును. ఏలన, ఆత్మను లెస్సగు నెఱింగినవాడు మఱి యజ్ఞత్వ మెన్నటికి నొందడు.

సర్వభ్రాన్తో నివృత్తాయాం న రజ్జావ్ం సర్వభావనా
పునరేతి యథా ప్రావృణ్ణదీ గిరితటాచ్ఛ్వాతా.

73

సర్వభ్రాన్తో నివృత్తాయాం న రజ్జావ్ం సర్వభావనా
పునరేతి యథా ప్రావృణ్ణదీ గిరితటాచ్ఛ్వాతా.

వర్షాకాలమున పర్యవసాది జారి ప్రవహించిన నది మఱియెవలెను తిరిగి రానట్లు,
సర్వభ్రాంతి తొలగిన పిదప మఱి రజ్జువునందు సర్వభావన యెట్లు కలుగును?

న హేమ తాపశుద్ధాజ్ఞం స్వభావమలమాగతమ్
కర్తమే మగ్నమపి సత్సమాదత్తే మలం పునః.

74

అగ్నియందు స్ఫుటమొనర్పబడుటచే శుద్ధమై తన సహజరూపమును పూర్ణముగ నొంది
నట్టి మనస్సులు, బురదయందు పడద్రోయబడినను మలిన్యము నొందకయుండునుగాదా !

క్షీణే స్వహృదయగ్రంథౌ న బన్ధోఽస్తి పునర్దుఃఖః
యత్సేనాపి పునరబ్ధం కేన వృన్తే చ్యుతం ఫలమ్.

75

క్షిణుతోడినునుండి వ్రాలిన పండు, యెట్టి ప్రయత్నముచేసినను మఱి నా తోడి
మకు శేర్పబడే జాలనట్లు, అజ్ఞానహృదయగ్రంథి తొలగ, మఱి గుణములచే బంధన మెన్నటికి
సంభవించదు.

అవచ్ఛేదవిచారాభ్యామభిరః ఖణ్డాశో గతమ్
పాపాణాం చ మణిం చైవ సంధాతుం కస్య శక్తతా.

76

మణియొక్క తత్వమును బాగుగ విచారించి, భేదనము ద్వారా యద్దానిని కలయింప
వేలు పఱచిన పిదప, మఱి దాని నా కలకు శేర్పట యేరికి సాధ్యమగును?

విజ్ఞాతాయామవిద్యాయాం కః పునః పరిమజ్జతి
పరిజ్ఞాయ శ్వపాకానాం యాత్రాం కః ప్రేక్షతే ద్విజః.

77

అట్లన, అవిద్య నెఱింగిన పిదప మఱి దానియందెవరను మగ్నములు కారు. ఏలన
ఎఱింగి యే బ్రాహ్మణుడు చండాలోత్సవమును గాంచనెంచును?

శుద్ధామ్భసి యథా క్షీరధీర్విచారాన్నివర్తతే
సంసారవాసనా తద్వదీవిచారాన్నివర్తతే.

78

మంచినీటియందలి పాలబుద్ధి విచారణచే తొలగునట్లు, విచారణచే వాసనయు నివృత్త
మగును.

మధ్యమ్భశ్శాన్య తావద్విప్రవరైః ప్రసీయతే
యావన్నాత్ర పరిజ్ఞాతం పరిజ్ఞాతం ప్రసీయతే.

79

మధ్యమని యెఱుంగనంతవఱకు బ్రాహ్మణోత్తము లద్దానిని జలభ్రాంతిచే త్రావుచునే
యుండుచుగాని, యెఱింగిన పిదప త్యజించివైతుడు గదా !

రూపలావణ్యయుక్తాపి చిత్రకాన్తేన కామినీ
ద్రవ్యమూత్రసమారమ్భాత్తత్త్వవిద్విధిలోక్యతే.

80

రూప, సౌందర్యాది గుణములు గల్గియున్నను, శేవలము పంచభూతములచే నిర్మించ
బడుటబట్టి స్త్రీ లిభిత చిత్రమువోలె తత్వజ్ఞులు విశ్చింతురు.

యథా మషీకుసుమాబ్ధి స్త్రియాశ్చిత్రే తథైవ హి
జీవత్యా అపి కేశోష్ఠం కస్తాం పరి కిల గ్రహః.

81

చిత్రశ్రీ యొక్క అవయవములాయా రంగుభేదములచే పంచభూతసముదాయమే
యగునట్లు, ప్రాణసంయుతమగు స్త్రీయొక్క కేశముఖాద్యవయవములున్న, పంచభూతమాత్రములే
యగును. అట్టిచో ప్రాణయుక్తమగు పరితయందే ఆసక్తి యేల?

అనుభూతో గుడః స్వాదురపి దాహవికర్తనైః

న శక్యతేఽన్యథాకర్తుం తత్త్వాలోక స్థాత్మనః.

82

అనుభవించబడిన తెల్లముయొక్క మాధుర్యము, దాహము మున్నగు పలువిధవికారములచే
నైనను అన్యముగ గావించబడనట్లు, ఆత్మానందానుభవమున్న అన్యథా గావించబడనేరదు.

పరవ్యసనినీ నారీ వ్యగ్రాపి గృహకర్మణి

తదేవాస్వాదయత్యస్తః పరసజ్గరసాయనమ్.

83

ఏవం తత్త్వే పరే శుద్ధే ధీరో విశ్రాంతిమాగతః

న శక్యతే చాలయితుం దేవైరపి సవాసవైః.

84

పరపురుషునియందాసక్తిగల శ్రీ గృహకృత్యములందు నిమగ్నమైయున్నను, అంతః
కరణమున తత్పురుషసాంగత్యముఖానుభవమునే పొందునట్లు, శుద్ధబ్రహ్మమున విశ్రాంతి నొందిన
ధీరుడు తద్రూపత్వనందమునే యనుభవించుచు, యింద్రులయురులగు దేవతలచేగూడ చలించబడ
కుండును.

పరవ్యసనినీ నారీ కేన భర్తా బలీయసా

విస్మరితా స్వసంకల్పకాన్తసజ్గమహోత్సవమ్.

85

పరపురుషునియందాసక్తమగు శ్రీని స్వసంకల్పకాంతసమాగమమహోత్సవమునుండియే
బలవంతుడగు పరి తొలగించి విస్మరించుకేయగలడు?

జగత్సమరసానన్దచిదాలోకావలమ్బనమ్

కేన విస్మర్యతే బుద్ధిస్తత్త్వజ్ఞస్య మహోత్సవః.

86

వివిధపుష్పరసములన్నియు వేనెయందు గలనీ యేకమగునట్లు, ప్రపంచమందలి యానంద
ములన్నియు దేనియందు జేరి సమరసమగునో, అట్టి బ్రహ్మానందము వాక్రయించు తత్త్వజ్ఞుడగు
మహాత్ముని బుద్ధి నెవడు మఱుపు జేయగలరు?

సమగ్రగుఖదుఃఖాఢ్యం వ్యవహారమఖణ్డితమ్

కుర్వన్ములజనాయత్తో భర్తృశ్యశురభేదితః.

87

యథా సంకల్పకాన్తేన భవత్యానన్దమన్తరః

వగూలోకో వ్యసనవాన్దుఃఖవృన్దైర్న బాధ్యతే.

88

తథా విగలితావిద్యో వ్యవహారపరోఽప్యలమ్

సమ్యగ్జ్ఞః తాచానో ముదమేత్యన్తాత్మనా.

89

సర్వదుఃఖపరిహారమైనను, సర్వకార్యనిమగ్నమైనను, కులజనుల యాధీనమైనను, పతి,
వ్యసరాదులచే దుఃఖితమొనర్పబడినను, పరపురుషునియందాసక్తమగు శ్రీ యాదుఃఖములచే
బాధించబడక స్వసంకల్పకాంతసమాగమమఖయుగ ముగ్ధమైయుండునట్లు, అవిద్యారహితుడగు
జ్ఞానియు సదాచార, లోకవ్యవహారతత్పురుషుడైనను అంతఃకరణమున యాత్మానందమునే ననుభవించు
చుండును.

చిద్యతే న నికృత్యాజ్ఞో గలదశ్రుర్న రోదితి

దహ్యతే న ప్రదగ్ధోఽపి నష్టోఽపి న వినశ్యతి.

90

జ్ఞాని, అవయవములు చేరించబడినను చేరించబడకయు, కన్నీరుగాదుమన్నను దుఃఖిం
చకయు, కాల్పబడినను దహించకయు, దేహమునశించినను నశించకయు నుండును.

వ్యపగతగుఖదుఃఖసంనిపాతో

విధివిధురేవ్యపి సంకలేవ్యచిత్తః,

విలసతు సదనే పురోత్తమే వా

వితతగిరా విపినే తపోవసే వా.

91

అత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
ఘోషావళమప్రకరణే వైరాగ్యోపదేశో నామ చతుఃసప్తతితమః

సర్గః || 74 ||

చిత్రవర్ణితుడైన ఆత్మజ్ఞాని ప్రారబ్ధకర్మలందును, దారిద్ర్యాది దశలందును, సంకటము
లందును ముఖదుఃఖరహితుడైయుండును. ఆతడు తమనగరమునగాని, యరణ్యముందుగాని, గొప్ప
ధర్మతమపైగాని, తపోవనమునగాని, యెటునుండినను హర్షశోకములచే స్పృశించబడకయే
యుండును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

వైరాగ్యోపదేశమను చతుఃసప్తతితమ

సర్గము || 74 ||

ప జ్ఞా స ప్త తి త మః స ర్గః

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

జనకః సంస్థితో రాజ్యే వ్యవహారపరోఽపి సన్

విగతజ్వర ఏవాన్తరనాకులమతిః సదా.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు—ఓరామా! జనకమహారాజా రాజ్యకార్యములందు నిమగ్నమైయున్నను,
నదా దుఃఖరహితుడై, వ్యాకులత్వముఁజెందక నుండెను.

పితామహో దిలీపస్తే సర్వారమ్యపరోఽప్యలమ్
వీతరాగతయైవాస్తర్భభుజే మేదిసిం చిరమ్.

2

మీ పితామహుడగు దిలీపుడు సర్వకార్యములఁ జేయుచున్నను, అంతఃకరణమున
వీతరాగుడై చిరకాలము భూమిని పరిపాలించెను.

నిరజ్జనతయా బుద్ధో జనతాం పాలయంశ్చిరమ్
జీవన్ముక్తాకృతిర్నిత్యం మనూ రాజ్యమపాలయత్.

3

ప్రబుద్ధుడగు మనువు రాగాది కళంకదోషమెద్దియును లేక సదా జీవన్ముక్తుడై బహు
కాలము ప్రజలనేలెను.

విచిత్రబలయుద్ధేషు వ్యవహారేషు భూరిషు
మాన్ధాతా సుచిరం తిష్ఠన్ప్రాప్తవాన్వై పరం పదమ్.

4

వివిధసేనలు గల్గినట్టి యుద్ధములందును, అనేక వ్యవహారములందును చిరకాలము
పాల్గొని మాంధాంత పరమపదమును (ప్రాప్తి) నొందెను.

బలిః పాతాలపీఠస్థః కుర్వస్సదివ సంస్థితిమ్
సదా త్యాగీ సదాఽసక్తో జీవన్ముక్త ఇతి స్థితః.

5

పాతాళముననున్న బలిచక్రవర్తి సర్వవ్యవహారములను పర్యమగనే యాచరించుచు,
సదా త్యాగియై, అసక్తుడై, జీవన్ముక్తుడై యుండెను.

నముచిర్దానవాధీశో దేవదన్వన్వపరః సదా
నానాచారవిచారేషు క్వచిన్నాస్తరతప్యత.

6

దానపుల ప్రభువగు నముచి దేవతలతోటి యెల్లపుడు యుద్ధమొనర్చుచు, వివిధాచార
విచారతత్పరుడై యున్నను, అంతఃకరణమున భిన్నుడు గాక యే యుండెను.

వాసవాజౌ తనుత్యాగీ వృత్రో వితతమానసః
అస్త్రశాస్త్రమనా మానీ చకార సురసంగరమ్.

7

ఇంద్రునితో గావించబడిన యుద్ధమున శరీరమును త్యజించినవాడును, ఉదారచిత్తుడును,
మానసియుడునునగు వృత్రాసురుడు అంతఃకరణమున ప్రశాంతుడై దేవతలతోటి యుద్ధమొనర్చెను.

కుర్వన్దానవకార్యాణి పాతాలతలపాలకః
అనపాయం నిరాక్రోశం ప్రహ్లాదో హ్లాదమాగతః.

8

పాతాళాధీశుడగు ప్రహ్లాదుడు దానవకార్యములఁ జేయుచున్నను, వాగగోచరమైన
అత్యంత సుఖమును పొందెను.

శమ్భురైకపరోఽప్యస్త్రః శమ్భురైకతయోదితః
సంసారశమ్భరం రామ శమ్భురస్యైకవానిదమ్.

9

అసక్తబుద్ధిర్నిరీణా కుర్వన్దానవసంగరమ్
పరాం సంహితాద్వైకైకైలస్యైకవానిదమ్.

10

ఓ రామా! ఎల్లపుడు మాయాతత్పరుడైయున్నను, అసక్తబుద్ధిగల్గి, కుశలుడై, ఉత్తమ
జ్ఞానమునొంది, దానపులకొలకై విష్ణువుతోటి యుద్ధమొనర్చుచు శంఖరాసురుడు పరమచిదా
కాళముతోటి యేకత్వరూపమున నావిర్భవించిన యీ సాంసారికమాయను పరిత్యజించెను.

సర్వామరముఖో వహ్నిః క్రియాజాలపరో హృషి

యజ్జలక్ష్మీశ్చిరం భుజ్జే- ముక్త ఏవేహ తిష్ఠతి.

11

సర్వదేవతాముఖరూపమైన అగ్ని క్రియాజాలకర్తృవుడై, యజ్జలములందలి హవిస్సును
చిరకాల మనుభవించుచు, ముక్తుడై యీశ్వరసంపదమున వెలయుచున్నాడు.

ప్రీయమానః సురైః సర్వైః సోమః సమరసాశయః

క్వచిదేతి న సంసర్గమాక్రాంతావమ్భరం యథా.

12

పాదముల యాక్రమణముచే ఆకాశము సంగములేకయుండునట్లు, దేవతలందరిచేత్రాగ
బడునదియు, పునరుజ్జీవింపజేయునదియునగు అమృతము తనయందుగల చంద్రుడు దేనితోడను
సంగములేకయున్నాడు.

బృహస్పతిర్దేవగురుర్దారార్థం చన్ద్రయోధ్యపి

ఆచరన్ది చిత్రేహం ముక్త ఏవ హ్యవస్థితః.

13

దేవతలకు గురువును, భార్యకొలకై చంద్రునితోటి యుద్ధమొనర్చినవాడునునగు బృహ
స్పతి స్వర్గమున దేవతాపౌరోహిత్యాది క్రియలఁ జేయుచున్నను ముక్తుడై యైయున్నాడు.

శుక్రోఽమృతలద్యోతీ బుధః సర్వార్థపాలకః

నిర్వికారమతిః కాలం నయత్యసురదేశికః.

14

ఆకాశతలమును ప్రకాశింపజేయువాడును, జ్ఞానియు, నీతిశాస్త్రగ్రంథవేద సర్వవి యభి
మతముల బాలించువాడును, అనురుల గురువునునగు శుక్రాచార్యుడు నిర్వికారబుద్ధిగల్గి కాలము
గడపుచున్నాడు.

జగద్భూతగణాజ్ఞాని చిరం సంచారయన్నపి

సర్వదా సర్వసంచారీ ముక్త ఏవ సమీరణః.

15

ఊర్ధ్వాఘోలోకములను, ప్రాణులన్నింటియొక్క అవయవములను చరింపజేయుచు,
సదా సర్వప్రదేశములందును సంచరించుచున్నను వాయువు ముక్తుడై యును.

లోకాజవం జవీభావప్రోద్వేగజ్ఞోఽప్యఖన్నధీః

బ్రహ్మ సమమనా రామ తీవయత్యాయురాతతమ్.

16

ఓ రామా! లోకంబులన్నింటియొక్క ఊర్ధ్వాఘోమధ్యగతిపరసర్వసంబుల నెఱింగిన
బ్రహ్మదేవుడు సమచిత్తుగల్గి ద్విపదార్థమువలన దీర్ఘమగు తన ఆయువును గడపుచున్నాడు.

జరామరణాయుధాది ద్వస్త్రస్సంగరలీలయా

చరతీహాచిరం కాలం ముక్తోఽపి భగవాన్వరిః

17

ముక్తఁడైనను విష్ణుభగవానుడు జరామరణాయుధ్వాది ద్వంద్వలీలచే తన కాలమును గడపుచున్నాడు.

ముక్తేనాపి త్రినేత్రేణ సౌందర్యతరుమజ్జరి
దేహార్థే ధార్యతే గౌరీ కాముకేనేవ కామినీ. 18

కాముకుడు కామినిని వహించునట్లు, త్రినేత్రుడగు మహేశ్వరుడున్న ముక్తఁడైనప్పటికి సౌందర్యవృక్షమునకు లతవంటి పార్వతీదేవిని తన శరీరార్థభాగమున ధరించెను.

ముక్తయాపి గలే బద్ధో గౌర్యా గౌరస్త్రిలోచనః
సంశుద్ధ ఇవ ముక్తానాం హఃః శశికలామలః. 19

ముక్తయైనను పార్వతీదేవి త్రినేత్రుడగు పరమశివుని, చంద్రశశవల నిర్మలమై శుద్ధమైనట్టి ముక్త్యాలవారమునవలె తన కంఠభాగమున బంధించుకొనెను.

గుహలో గహనధీర్విరస్తారకాదిరణక్రియామ్
ముక్తోఽపి కృతవాస్సర్వం జ్ఞానరత్నైకసాగరః. 20

మహాధీశాలియు, పీరుడును, జ్ఞానమును రత్నములకు సముద్రుడునునగు కార్తికేయుడు (కుమారస్వామి) ముక్తఁడైనను తారకాసుర యుద్ధము మున్నగు సర్వక్రియలహీనఁడైను.

భృగ్వేదో రక్తమాంసం స్వం స్వమాత్రే ప్రవితీర్ణవాన్
ముక్తయైవ ధియా రామ ధీరయా ధ్యానథౌతయా. 21

ఓ రామా! ధైర్యముక్తమై, ధ్యానముచే విశుద్ధమైనట్టి ముక్తబుద్ధిచే భృంగిరిటుడు తల్లియగు పార్వతీదేవికి తన రక్తమాంసముల నర్పించెను.

మునిర్ముక్తస్వభావోఽపి జగజ్జలభిక్షాకమ్
నారదో విజహారేమం శీతయా కార్యశీలయా. 22

ముక్తస్వభావుఁడైనను నారదుడు శాంత, కార్యశీల బుద్ధిగలి యీ జగత్తన యత్యంత భాగమున సంపరించుచున్నాడు.

జీవన్ముక్తమనా మాన్యో విశ్వామిత్రోఽవ్యయం ప్రభుః
వేదోక్తాం మఖనిర్మాణక్రియాం సమధిత్థతి. 23

సర్వమాన్యుడగు నీ విశ్వామిత్రమహాముని ముక్తఁడైనను వేదోక్తముగు యజ్ఞక్రియ నాచరించుచున్నాడు.

ధారయత్ప్రవసీం శేషః కరోత్యర్కో దినావలీమ్
యమో యమత్వం కురుతే జీవన్ముక్తయైవ హి. 24

జీవన్ముక్తఁడైనను శేషభగవానుడు భూమిని ధరించుచున్నాడు. నూత్యుడు దినముల నిర్మించుచున్నాడు. యముడు దుష్టుల దండించుచున్నాడు.

అన్యేఽవ్యస్థింస్త్రిభువనే యత్యోగురనరాః గురూః
శతశో ముక్తతాం యాతాః సప్తస్తిష్ఠన్తి సంస్మృతౌ. 25

ఇంకను యీ ముల్లోకములందును యెందఱో శతసంఖ్యాకములగు యక్షులు, అసురులు, మనుష్యులు, దేవతలు ముక్తులైరి. మఱియు ముక్తులగు మహాత్ము లెల్లడున్న లోకమున గలరు.

సంస్థితా వ్యవహారేషు విచిత్రాచారధారిషు
అస్తరాశీతలాః కేచిత్కేచిన్ముఖాః శీలాసమాః. 26

కొందఱు జీవన్ముక్తులు శోకమోహదాయకములును, పుత్ర ధనదారాదిగ్రహణహాపములును, యుద్ధ వద బంధనాది విచిత్రాచారసహితములునగు వ్యవహారములందు తగులొనియున్నను, అంతఃకరణమున ప్రకాంతులైయున్నారు. మఱికొందఱు శిలవలె జడస్వభావయుతులైయున్నారు.

పరమం బోధమాసాద్య కేచిత్కాననమాగతాః
యథా భృగుభరద్వాజవిశ్వామిత్రశుకాదయః. 27

కేచిద్రాజ్యేషు తిష్ఠన్తి చ్చత్రచామరపాలితాః
యథా జనకశర్యాతిమాన్ధాత్మసగరాదయః. 28

కేచిద్వ్యోమని తిష్ఠన్తి ధిష్ఠ్యచక్రాస్తరస్థితాః
యథా బృహస్పత్యశనశ్చన్ద్రసూర్యమునీశ్వరాః. 29

కేచిత్సురపదే యాతా విమానవలిమాస్థితాః
యథాగ్నినాయువరుణయమతుమ్బురునారదాః. 30

కేచిత్పాతాలకుహరే జీవన్ముక్తావ్యవస్థితాః
యథా బలికుహలోత్రాన్ధప్రహ్లాదాహ్లాదపూర్వకాః. 31

భృగు, భరద్వాజ, విశ్వామిత్ర, శుకాదులను కొందఱు త్తమజ్ఞానమును బడసి యత్యంతముల నాశ్రయించిరి. చత్రచామరదియుతులై జనక, శర్యాతి, మాంధాత, సగరాది మఱికొందఱు రాజ్యకార్యములందు పాల్గొనిరి. బృహస్పతి, శుక్ర, చంద్ర, సూర్య, చంద్రులదిగాగల వారాకాశ మందలి జ్యోతిశ్చక్రమున నెలకొనియున్నారు. అగ్ని, వాయు, వరుణ, యమ, తుంబురు, నారదాదులు స్వర్గమునకేగి విమానముల నాశ్రయించియున్నారు. బలి, కుహరోత్ర, అంధ, ప్రహ్లాద, అహ్లాదాది మఱికొందఱు జీవన్ముక్తులై పాతాలమును గుహయందు వసించియున్నారు.

తిర్యగ్యోనిష్ఠాపి సదా విద్యన్తే కృతబుద్ధయః
దేవయోనిష్ఠాపి ప్రాజ్ఞా విద్యన్తే మూర్ఖబుద్ధయః. 32

తిర్యగ్యోనులందును సదా జ్ఞానులు గలరు. ప్రాజ్ఞులైనను దేవయోనులందును మూర్ఖులు గలరు.

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర సర్వథా సర్వదైవ హి
సంభవత్యేవ సర్వాత్మన్యాత్మన్యాతతరూపిణి. 33

సర్వరూపమై, సర్వవ్యాపకమైనట్టి ఆత్మయందును సర్వము, సర్వవిధముల, సర్వలై సర్వదా సంభవమగును.

విభేదిచిత్రా నియతిరనస్తారమ్భమన్తరా
సంనివేశాగతై చిత్రాత్సర్వం సర్వత్ర దృశ్యతే.

34

అనంతకార్యతత్పరమగు పరమాత్మునియతి కడువిచిత్రమైనది. కాన, రచనా వైది
త్ర్యముచేతనే ఆంతయు నెల్లడల గన్పట్టచున్నది.

విధిరైవం విధిధాతా సర్వేశః శివ ఈశ్వరః

ఇతి నామభిరాత్మానః ప్రత్యక్షేతన ఉచ్యతే.

35

బ్రహ్మ, వైష్ణవ, విష్ణువు, ధాత, సర్వేశ్వరుడు, శివుడు, ఈశ్వరుడు మున్నగు నామము
లచే మనయందలి ఆత్మయును ప్రత్యక్షచైతన్యమీ చేపుబడుచున్నది.

అస్త్యవస్తుని వస్త్యస్తః కాఞ్చనం సికతాస్వివ

అస్తి వస్తున్యవస్త్యస్తర్గలం హేమకణేష్వివ.

36

ఇసుకయందు బంగారువలె ఆవస్తుపండు వస్తువుగలదు. మఱియు, బంగారుకణములందు
మాలిన్యమువలె వస్తువునం దవస్తువున్న గలదు.

అయుక్తే యక్తతా యుక్త్యా ప్రేక్ష్యమాణా ప్రదృశ్యతే

సాపస్య హి భయాల్లోకో రామ భర్తే ప్రవర్తతే.

37

మిక్కిలి ఆయుక్తమైనదానియందును యుక్తిచేజూచిన యుక్తత్యము గాన్పించును.
ఆయుక్తమగు పాపముయొక్క భీతిచే లోకము భద్రమున బ్రవృత్తునగుచున్నదిగాదా!

అసత్యే సత్యతా సాధో శాశ్వతీ పరిలక్ష్యతే

హృన్యేన ధ్యానయోగేన శాశ్వతం పదమాప్యతే.

38

అసత్యమునను, శాశ్వతమగు సత్యము ప్రతీతియగుచున్నది. హృన్యధ్యానయోగము
చేతను హృన్యసాక్షియగు నిత్యాత్మపదము సంప్రాప్తించుచున్నది గదా!

యన్నాస్తి తదుదేత్యాశు దేశకాలవిలాసతః

శకతాః శృణ్వంతో హి దృశ్యస్తే శమ్భరస్థితౌ.

39

ఇంద్రజాలమందు శుంకేళ్లున్న కొమ్ములుగలవిగ గన్పట్టనట్లు, లేనివస్తువునూడ దేశకాల
విలాసముచే నుత్పన్నమగుచున్నది.

యే వజ్రసారాః సుదృఢా దృశ్యస్తే తే త్తయం గతాః

కల్పస్యాస్తే యభేన్యస్కంధరాభినిబుధాదయః.

40

కల్పంతమున ఇంద్ర, మాత్య, పృథివీ, సముద్ర, దేవతాదులున్న సంక్షయమొందునట్లు
వజ్రమువలె మిగుల దృఢముగ గన్పట్టనవిగూడ నశించుచున్నవి.

ఇతి పశ్యన్నహబాహో భావాభావాభవక్రమమ్

హర్షామర్షవిహదేహః సంత్యజ్య సమతాం వ్రజ.

41

మహాభావమండమగు నోరాహు! ఇట్లెఱింగి, నాశోత్పత్తివాపముగ యీ సంసార
క్రమమును, హర్షామర్షవిహదేచ్ఛలను బహిష్కరించి సమత్యము నొందుము.

అసత్పదేవ భాతీహ సదసచ్ఛాపి దృశ్యతే

అస్థానాస్థే పరిత్యజ్య తేనాశు సమతాం వ్రజ.

42

ఓరాహు! ఈప్రపంచమున అసత్తు సత్తువలెను, సత్తు (బ్రహ్మము) అసత్తువలెను గన్పించు
చున్నది. కాన నీవు-యిచ్చానిచ్చులఁ ద్యజించి శీఘ్రముగ సమత్యము నొందుము.

ముక్తౌ రాఘవ లోకేఽస్మిన్న ప్రాప్తిః సంభవత్యలమ్

అప్రవృత్తౌ వివేకస్య మగ్నా హి జనకోటయః.

43

ఓరాఘవా! వివేకములేనిచో యీ ప్రపంచమున ముక్తియొస్తుటికిని లభించదు.
వివేకమును పొందనివారై కోట్లకొలది మనుజు లజ్ఞానదశయందు మునుంగుచున్నారు.

ముక్తౌ రాఘవ లోకేఽస్మిన్నాప్తిరస్తి సదై వ హి

ప్రవృత్త్యా హి వివేకస్య విముక్తౌ భూతకోటయః.

44

ఓరాహు! వివేకము గల్గినచో మోక్షప్రాప్తి సదా చేపూరును. వివేకమును పొంది కోట్ల
కొలది మనుజులు ముక్తులైరి.

ప్రవివేకావివేకాభ్యాం సులభా లభ్యతాం గతా

ముక్తిర్గుణఃక్షయప్రాప్త్యా వివేకం తేన దీపయ.

45

ఓరాహు! ముక్తి వివేకముచే సులభ్యమును, అవివేకముచే అలభ్యమునగును. కాన
మనోనాశముద్వారా నీవు వివేకము నభివృద్ధిపఱచుకొనుము.

ఆత్మావలోకనే యత్నః కర్తవ్యో భూతిమిచ్ఛతా

సర్వదుఃఖశిరశ్చేద ఆత్మాలోకేన జాయతే.

46

మోక్షము నిచ్చగించువారు ఆత్మదర్శనము కొఱకై వివేకమును యత్నమాచరింపవలెను.
ఏలన, ఆత్మసందర్శనముచే సర్వదుఃఖములున్న సమూలముగ నశించును.

నీరాగా నిరుపాసక్తౌ జీవన్ముక్తౌ మహాధియః

సంభ న్నీహ బహుశః సుహృత్ప్రజనకా ఇవ.

47

రాగ నష్టతులను, సంగరహితులును, మహాధీమంతులును, మహాత్ములునగు మహాత్మై,
జనకాదియనేక జీవన్ముక్తు లివుడును యుండియున్నారు.

తస్మాత్త్వమపి వైరాగ్యవివేకేదితధీరధీః

జీవన్ముక్తో విహర భో సమలోష్ఠాశ్మకాఞ్చనః.

48

ఓరాహు! కాన నీవును వివేక, వైరాగ్యములచే నుదయించిన ధీరబుద్ధిగల్గి, నువ్వన,
లోష్ఠములందు సమబుద్ధిగలవాడవై యీ ప్రపంచమున జరింపుము.

ద్వివిధా ముక్తతా లోకే విద్యతే దేహధారిణామ్

సదేహైకా విదేహన్యా విభాగోఽయం తయోః శృణు.

49

ఓరాహు! ఈ ప్రపంచమున జీవులకు ముక్తి యిరులెఱుగులు. ఒకటి సదేహముక్తి,
రెండవది విదేహముక్తి. వాటికిఁగల భేదమును వినుము.

అసంసక్తాత్మదార్ధానాం మనఃశాన్తిర్విముక్తతా
సత్యసత్యపి దేహే సా సంభవత్యనఘాకృతే.

50

పాపరహితుడనగు నోరామా! పదార్థములందలి యసంగముచే గల్గు మనశ్శాంతిరూప
మగు ముక్తి దేహమున్నను, లేకున్ననుగూడ సంభవమగును.

స్నేహసంక్షయమేవాజ్ఞ విదుః కైవల్యముత్తమమ్
తత్సంభవతి దేహస్య భావే చాభావ ఏవ చ.

51

దేహీదులం దాత్మభ్రాంతిచే గల్గు ప్రీతి నివారించుటయే ఉత్తమకైవల్యమని మహాత్ము
లెరింగిరి. అట్టిది దేహమున్నను, లేకున్ననుగూడ సంభవమగును.

యో జీవతి గతస్నేహః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే
సస్నేహజీవితో బద్ధో ముక్త ఏవ తృతీయకః.

52

దేహీదులందాసక్తి లేక జీవించువాడు జీవన్ముక్తుడనబడును. దేహీదులందాసక్తి గల్గి
జీవించువాడు బుద్ధుడు, రాగ, ద్వేషములు రెండును లేనివాడు ముక్తుడు.

యతోఽన్యత్సేన కర్తవ్యో మోక్షార్థం యుక్తిపూర్వకమ్
యత్సయ్యుక్తివిహీనస్య గోష్పదం దుష్కరం భవేత్.

53

మోక్షముకోసకై సాధనచతుష్టయమను యత్నముచేతను, బ్రహ్మతత్వనిశ్చయమను
యుక్తిచేతను మఱల మఱల ప్రయత్నమాచరింపవలెను. ఏలన యుక్తి, యత్నములులేని మరుణ
నకు గోష్పదమున్ను తరింపజల్యముగానిదై యుండును.

సత్యసత్యవసాయస్య దుఃఖాయ విపులాత్మనే
ఆత్మా పరవశః కారోఽమోహమాశ్రిత్య కేవలమ్.

54

ప్రయత్నము ననాదరించి, కేవలము మోహమున జిక్కుకొని, మహాదుఃఖమనుభవిం
చుచు, ఆత్మను పరవశమొనర్చరాదు.

సుమహద్దైర్యమాలమ్భ్య మనసా వ్యవసాయినా
విచారయాత్మనాత్మానమాత్మనశ్చిరసిద్ధయే
వితతాధ్యవసాయస్య జగద్భవతి గోష్పదమ్.

55

ఓ రామా! మహద్దైర్య మవలంబించి ఫలప్రాప్తిపర్యంతము దృఢ, యత్నశీలమనంబు
తో స్వయముగ నాత్మవిచారణ గావించుము. దృఢప్రయత్నముగలవానికి ప్రపంచము గోష్పద
తుల్యమే యగును.

యదుపగతః సుగతః పదం ప్రధానం
యదుపగతోఽధ్రువతాం నృపశ్చ కశ్చిత్,
యదుపగతాః పదముత్తమం మహాంతః
ప్రయతనకల్పతరోర్గోహఃఫలం తత్.

56

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే ముక్తాముక్తవిచారో నామ పంచసప్తతితమః
సర్గః || 75 ||

బుద్ధ, కపిల, ఆర్జునాదులు స్వయంప్రకాశమగు ఆత్మపదమునుండి మృతులై, ప్రధా
నము మున్నగు అస్థిరపదములనొందిరి. కాని, వేదరహస్యమెరింగిన మహాత్ములు సత్యజ్ఞానానంద
స్వరూపమగు ఆత్మపదమునే పొందిరి. అట్లు పొందుట ప్రయత్నమను కల్పవృక్షముయొక్క
మహాఫలమే యగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
ముక్తాముక్తవిచారమను పంచసప్తతితమ
సర్గము || 75 ||

షట్ సప్తతితమః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

బ్రహ్మణః సముపాయాన్తి జగన్తమాని రాఘవ
స్థైర్యంయాన్త్య వివేకేన శామ్యన్త్యేన వివేకతః.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు, — ఓ రామా! అవిద్యాప్రభావమున నీ జగత్తులనియు బ్రహ్మమునుండియే
యద్భుతించి, అవివేకముచే స్థితిబొందినవై మఱల వివేకముచే నశించుచున్నవి.

జగజ్జాలజలావర్తవృత్తయో బ్రహ్మవారిధౌ
సంఖ్యాతుం కేన శక్యస్తే భాసాం చ త్రసరేణవః.

2

బ్రహ్మమను సముద్రమందున్న జగత్సముపామను తరంగజాలము నెవడు లెక్కింపగలడు?
సూర్యకిరణములందలి త్రసరేణువుల లెక్కించ నేరికి తరము?

అసమ్యక్ప్రేక్షణం విద్ధి కారణం జగతః స్థితౌ
సంసారశాస్త్రయే కాస్త కారణం సమ్యగీక్షణమ్.

3

ఓ రామా! అసమ్యక్ దర్శనమే యీ జగత్స్థితికి హేతుననియు, సమ్యక్ దర్శనమే
దాని విశాళమునకు కారణమనియు యెఱుంగుము.

అయం హి పరదుస్సారో మోరః సంసారసాగరః
వినా యుక్తిప్రయత్నాభ్యామస్మాద్రామ న తీర్యతే.

4

ఓ రామా! మిగుల దుష్కరమును, భయంకరమునగు యీ సంసార సముద్రము యుక్తి
ప్రయత్నాదులులేక దాటుటకు శక్యము కాదు.

యస్యాయం సాగరః పూర్ణో మోహముబ్బధరపూరితః
అగాధమరణావర్తకల్లోలాకులకోటరః.

5

ప్రభుమత్పుణ్యక్షేత్రో జ్వలన్నరకవాడవః

తృష్ణావిలోలహరిర్మనోజలమతజ్జజః.

ఆలీనజీవితసరిద్భగరత్నసముద్గతః

క్షుభరోగోరగాక్షిర్ణ ఇన్ద్రియగ్రాహఘర్షరః.

ఈ సంసార సముద్రము మోహమును జలముచే నిండినదియు, మగజనును భయంకరమైన నుమలును విశాలమును తరంగములును గలదియు, పుణ్యమును చలించు నురుగు గలదియు, నరకమును జ్వలించు బడబాగ్నితో గూడినదియు, తృష్ణయును చంచల తరంగములు గల్గియున్నదియు, మనస్సును నీటియేనుగు గలదియు, జీవితమును నదులు కలయు తావును, భోగములను రత్నములకు పేటికయు, రోగములను క్రూరసర్పములచే వ్యాప్తమును, ఘర్షరనాదంబొనర్చు ఇంద్రియములను మొనఁగ్లు గలదియునై యున్నది.

పశ్యాస్మిన్ప్రసృతా రామ విచయశ్చారుచచ్ఛలూః

ఇమా ముగ్ధాన్గనానామ్న్యః శిఖరాకర్షణక్షమాః.

ఛదశ్రీపద్మరాగాఢ్యా నేత్రనీలోత్పలాకులాః

దస్తపుష్పఫలాకీర్ణాః స్మితఘనోపశోభితాః.

కేశేన్ద్రనీలవలయా భూవిలాసతర్జితాః

నితమ్బపులినస్ఫీతాః కణ్ఠకమ్బువిభూషితాః.

లలాటమణిపట్టాఢ్యా విలాసగ్రాహసంకులాః

కటాక్షలోలగహనా వర్ణకాఞ్చనవాలుకాః.

ఓ రామా! దీనిఁగాంచుము: ఇందు పర్వతశిఖరములవలె ధీరులైన పురుషులను కూడ యాకర్షించునట్టి ఉత్తమ, చపల, మనోహర, శ్రీయాప తరంగములు గలవు. అయ్యవి పెదపులను పద్మరాగములు గలవియు, నేత్రములను నీల కమలములచే వ్యాప్తములును, దంతములను ఫల, పుష్పములచే యాకర్షణములును, చిరునగవను నురుగుచే శోభితములును, కేశములను యింద్రనీలములులచే పూర్ణములును, కనుబొమ్మల విలాసమును తరంగపంక్తి గలవియు, నితంబములను పద్మమైన యిసుక తిన్నెలు గలవియు, కంఠమును శంఖములచే నలంకరింపబడినవియు, లలాటమును మణులు గలవియు, విలాసమును మొనఁగ్లతో గూడినవియు, క్రేకంటిమాపులను చాపల్యము గలవియు, దేహకాంతియును బంగారుపన్నెగల యిసుక గల్గియున్నవియునై యలరుచున్నవి.

ఏవం విలోలహరీ భీమాత్సంసారసాగరాత్

ఉత్తీర్యతే చేన్ద్రగ్నేన తత్పరం పౌరుషం భవేత్.

ఇట్టి చంచల తరంగములు గల్గి భయంకరమైనట్టి యాసంసారసముద్రమున మగ్నుడైన హడద్దానిని చాలగల్గిన నదియే పరమ పౌరుషమును.

సత్యాం ప్రజ్ఞామహానావి వివేకే సతి నావికే

సంసారసాగరాదస్మాద్యో న తీగ్తో ధిగస్తు తమ్.

బుద్ధియును విశాలమౌకయు, వివేకమును నావికుడును నుండ, యిక నీ సంసారసముద్రమును చాటని నావికే ధిక్కారముగదా!

అపారావారమాక్రమ్య ప్రమేయీకృత్య సర్వతః

సంసారాభిం గామాతే యః స ఏవ పురుషః స్మృతః.

అపారమగు సంసారసముద్రమును బ్రహ్మజ్ఞానముచే బాధితమొనర్చి, జగత్తునంతయు బ్రహ్మను నుముగజేసి యాపిదప సంసారసాగరమున బ్రవేశించువాడే పురుషుడనబడును.

విచార్యార్యైః సహలోక్య ధియా సంసారసాగరమ్

ఏతస్మిన్స్తదమక్రీడా శోభతే రామ నాన్యథా.

ఓ రామా! క్రేష్టులగు ఆత్మజ్ఞులతోగూడి యీ సంసారసాగరమును చాటి, బుద్ధిచే దానినంతయు బ్రహ్మమయముగ నెఱింగి, తదుపరి యద్దానియందు క్రీడించుటయే శోభించునుగాని అన్యముగదా.

ఇహ భవ్యో భవాన్నాథో విచారపరయా ధియా

త్వయాధునైవ తేనాయం సంసారఃప్రవిచార్యతే.

సాధునగు నోరామా! ఈ యల్పవయస్సుననే విచారతత్పరమగు బుద్ధిచే నీవీ సంసారమునుగూర్చి చింతనజేయుచున్నావుగాన నీవు భవ్యుడవు.

భవానివ విచార్యాచౌ సంసారమతికాసన్తయా

మత్యా యో గామాతే లోకో నేహాసౌ పరిమజ్జతి.

నీవలె ప్రారంభముననే యీ సంసారమునత్తుత్తమ బుద్ధితో విచారింపి యా పిదప బ్రహ్మమునఁ బ్రవిష్టుడగువాడు మఱల యెన్నటికిని మోహమున్నడు కానేరడు.

పూర్వం ధియా విచార్యైతే భోగా భోగిభయప్రదాః

భోక్తవ్యాశ్చరమం రామ గరుడేనేవ పన్నగాః.

ఓ రామా! మొమ్ముదట విచారణగావించి సర్వములవలె భయంకరమైనట్టి విషయ భోగముల నుపేక్షించి యాపిదప గరుత్మంతుడు సర్పముల భక్షించునట్లు చాటిననుభవించవలెను.

విచార్య తత్త్వమాలోక్య సేవ్యస్తే యా విభూతయః

తా ఉత్కరోదయా జన్తో శేషా దుఃఖాయ కేవలమ్.

ఈ ప్రపంచమునగూడ, బాగుగవిచారింపి తత్త్వమెఱింగి సేవించబడునట్టి విభూతులే జీవులకు. భావికాలమున ఉత్తమ ఫలోదయము గల్గజేయుచున్నవిగాని, తదితరములు దుఃఖప్రదములే యగుచున్నవి.

బలం బుద్ధిశ్చ తేజశ్చ దృఢతత్త్వస్య వర్ధతే

సవసన్తస్య వృక్షస్య సాన్దర్యాద్యా గుణా ఇవ.

వసంతకాలమున వృక్షముయొక్క సాందర్యాది గుణములు వృద్ధినించునట్లు ఆత్మతత్త్వ దర్శనమొనర్చినవాని బలము, బుద్ధి, తేజము వృద్ధియగును.

ఘనరసాయనపూర్ణసుశీతయా

విమలయా సమయా సతతం శ్రియా,

శిశిరశ్శిరివాతివిరాజసే

విదితవేద్య సుఖం రఘునందన.

21

ఇత్యాప్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
ఘాపశమప్రకరణే సంసారసాగరసామ్యప్రతిపాదనం నామ

షట్ సప్తతితమః సర్గః || 76 ||

ఓ రాఘవా! తెలియఁదగిన అత్యవస్తువును నీవు కులభముగ తెలిసికొంటివి. ఇక్కారణ
మున, ఆనందామృతపూర్ణమును, అతిశీతలము (తాపత్రయనివారకము)ను, స్వచ్ఛమును నగు శోభ
తోగూడి పూర్ణచంద్రునివలె విరాజిల్లుచున్నావు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సంసారసాగరసామ్యప్రతిపాదనమును షట్ సప్తతితమ

సర్గము || 76 ||

సప్త సప్తతితమః సర్గః

శ్రీరామ ఉవాచ:—

సమాసేన మునే భూయో దృష్టతత్త్వచమత్కృతేః

కథయోదారవృత్తాంతం కస్తే వచసి తృప్యతి.

1

శ్రీరామడు:—ఓమునీంద్రా! అత్యంతచమత్కృతః గాంచిన జీవన్ముక్తుని యుదార
చారిత్రమును సంక్షేపముగ మఱల వచింపజేడెద. ఏలన, తమ వాక్యములవలన నెవరు తృప్తిబొంద
గలరు?

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ:—

జీవన్ముక్తస్య బహుధా కథితం లక్షణం మయా

భూయోఽపి త్వం మహాబాహుః కథ్యమానమిదం శృణు.

2

శ్రీవాసిష్ఠడు:—మహాబాహుఁడవగు నోరామా! జీవన్ముక్తుని లక్షణములను నెక్కువిధ
ముల వర్ణించియుంటివి. అయినను మఱల వచించుచున్నాను, వినుము.

సుముప్తవదిదం నిత్యం పశ్యత్యవగతైషణః

అసద్రూపమివాసక్తం సర్వత్రాఖిలమాత్మవాన్.

3

సర్వచార్పరహితుఁడగు అత్యున్నాని యీ ప్రపంచమును వ్యవహారదృష్టియందు సుఖమైన
వలెను, పరమార్థదృష్టియందు అసద్రూపముగను యంతటను గాంచును.

తైవల్యమివ సంప్రాప్తః పరిసుప్తమనా ఇవ
ఘూర్ణమాన ఇవానన్ది తిష్ఠత్యధిగతాత్మదృక్.

4

మక్తివోదినవానివలెను, లయించిన మనఃబుగలవానివలెను, ఆనందోన్మత్తునివలెను
అత్యున్నాడీ జగత్తున మెలంగును.

నాదత్త మపుష్పపాదత్రేగృహీతమపి పాణినా

అస్తర్మఖిలయోదాత్తరూపయా సమయాధియా.

5

అంతర్మఖమై, సమరూపమైనట్టి యుదారబుద్ధిచే జ్ఞాని భవప్రాప్తిలంకారాదులను హస్తాది
యింద్రియములచే గ్రహించినను గ్రహింపనివాడే యగును.

యస్తృపుత్రకసంచార ఇతీమం జనతాక్రమమ్

అస్తఃసంలీనయా దృష్ట్యా పశ్యన్తసతి శాస్తధీః.

6

అంతర్మఖదృష్టి గల్గి జనుల వ్యవహారములను కాష్ఠవిగ్రహమువలె ప్రశాంతబుద్ధితో నవ
లోకించుచు నవ్యవహరించును.

నాపేక్షతే భవిష్యం చ వర్తమానే న తిష్ఠతి

న సంస్కరత్యతీతం చ సర్వమేవ కరోతి చ.

7

అత్యున్నాడు భవిష్యదార్థముల నభిలషించడు. వర్తమాన పదార్థములయందు శ్రీతిలేక
యొందును. గడచినవస్తువులఁ జింతించడు. కాని సర్వము నాచరించుచునే యుండును.

సుప్తః ప్రబుద్ధో భవతి ప్రబుద్ధోఽపి చ సుప్తవాన్

సర్వం కర్మ కరోత్యస్తర్మకరోతి చ కించన.

8

వ్యవహారములందు సుప్తప్రాయముగనున్నను అత్యున్నయమున జాగరూకుడై యుండును.
వ్యవహారమున కుత్సలఁడైనను ముక్తుని చందముననే నుండును. బాహ్యమనంబుచే సర్వకర్మలఁ
జేయుచున్నను, యంతరంగమున నేమియు జేయక యేయుండును.

అస్తః సర్వపరిత్యాగీ నిత్యమస్తరనేషణః

కుర్వన్నపి బహిః కార్యం సమమేవావతిష్ఠతే.

9

అంతఃకరణముచే సర్వమును పరిత్యజించి, శోక్తాశ్రయియు లేక, బాహ్యమున సర్వ
కార్యములఁ జేయుచున్నను యంతరంగమున నదా సమరూపముగనే నుండును.

బహిః ప్రకృతసేర్వహణో యథాప్రాప్తక్రియోన్ముఖః

స్వకర్మక్రమసంప్రాప్త బద్ధకార్యానువృత్తిమాన్.

10

బాహ్యమున యథాప్రాప్తములగు క్రియలన్నిటిని జేయుచుండును. స్వవర్ణాశ్రమోచిత
కార్యములను, పితృపితామహాక్రమమున ప్రాప్తించిన రాజ్యాదికార్యములను, బంధుమిత్రాదుల
కార్యములను నెరవేర్చుచుండును.

సమగ్రసుఖభోగాత్మా సర్వాశాస్త్రివ సంస్థితః

కరోత్యఖిలకర్మాణి త్యక్తకర్తృత్వవిభ్రమాః.

11

ఆతడు సుఖభోగలన్నిటిని ఆత్మయాపముగనే యెఱుంగును. సర్వవిషయములందును వర్తిండునున్నట్లు గాన్పించినను కర్మత్వాభిమానము లేకయే యెల్లకార్యములఁ జేయుచుండును.

ఉదాసీనవదాసీనః ప్రకృతః క్రమకర్మగు

నాభివాఙ్మతి న ద్వేష్టి న శోచతి న హృష్యతి.

12

ఉదాసీనునివలె నుండి, క్రియల ఇష్టానిష్టఫలములందు సమరూపుడై, దేనిని వాంఛింపకయు, ద్వేషింపకయు, శోకింపకయు, హర్షింపకయు నుండును.

అనుబంధపరే జన్మావసంసక్తేన చేతసా

భక్తే భక్తసమాచారః శతే శత ఇవ స్థితః.

13

బాలో బాలేషు వృద్ధేషు వృద్ధో ధీరేషు ధైర్యవాన్

యువా యౌవనవృత్తేషు దుఃఖతేష్వను దుఃఖతః.

14

అనుకూల, ప్రతికూల కర్మాచరణత్వముడై, అనాసక్తిచిత్తముతో వ్యవహరించును. భక్తులందు భక్తునివలెను, శతలయందు శతనివలెను, బాలులందు బాలునివలెను, ధీరులందు ధీరునివలెను, యౌవనవృత్తాంతములందు యువకునివలెను, దుఃఖులందు దుఃఖిగాను వర్తిండుచుండును.

ప్రవృత్తవాక్కుణ్యకథో దైన్యాద్యవగతాశయః

ధీరధీరుదితానన్దః చేతలః పుణ్యకీర్తనః.

15

ప్రాజ్ఞః ప్రసన్నమధురః పూర్ణః స్వప్రతిభోదయే

నిరస్తభేదచార్గత్యః సర్వస్థిన్నిగ్ధబాన్ధవః.

16

ఉదారచరితాకారః సమః సౌమ్యకుఘోదధిః

కుస్నిగః శీతలస్పర్శః పూర్ణచన్ద్ర ఇవోదితః.

17

పుణ్యవాక్కులనే యాతడుచ్చరించును. దైన్యకారణమున అభిమానరహితుడును, ధీరబుద్ధియు, ఆనందోదయాన్నియును, కోమలస్వభావయుతుడును. ప్రసవమున పుణ్యకీర్తి గలవాడును, ధీమంతుడును, ప్రసన్నముఖుడును, పూర్ణప్రజ్ఞాసహితుడును, భేద, దుర్లభకారహితుడును, సర్వప్రాణులందును స్నేహముగల్గి లోకబాంధవుడై వెలయువాడును, ఉదారచరితుడును, సర్వావస్థలందును సమరూపుడును, సౌమ్యుడును, సుఖసాగరుడును, అధికస్నేహయుక్తుడును, నిఃకీర్తియుచే నుద్వల దుఃఖమును హరింపజేయువాడునునై, పూర్ణచంద్రునివలె నుదితుడై ఆత్మజ్ఞుడు బరాజిల్లును.

న తస్య కుక్కుతేనార్థో న భోగైర్న చ కర్మభిః

న దుష్కృతైర్న భోగానాం సంత్యాగేన న బంధభిః.

18

న కార్యకారణార్థమైర్న నిష్కృతతయా తథా

న బంధేన న మోక్షేణ న పాతాలేన నో దివా.

19

అతనికి కుక్కుతముచేగాని, దుష్కృతముచేగాని భోగములచేగాని, భోగత్యాగముచేగాని, బంధువులచేగాని, కర్మాచరణచేగాని, నైష్కర్మ్యముచేగాని, బంధమోక్షములచేగాని, స్వర్గపాతాలములచేగాని ప్రయోజనమేమియును లేదు.

యథా వస్తు యథా దృష్టం జగదేకమయాత్మకమ్

తదా బంధవిమోక్షాణాం న క్వచిత్ప్రపణం మనః.

20

అనుభూతమైన ఆత్మతత్వమువలెనే జగత్తంతటినిగూడ యేకమగు పరబ్రహ్మమయముగ గాలచువారికి బంధమోక్షములందు మనస్సుమొన్నటికిని దీనత్వము నొందదు.

సమ్యగ్జ్ఞానాగ్నినా యస్య దగ్ధాః సందేహజాలికాః

నిఃశబ్దమలముడ్డిన స్తస్య చిత్తవిహజ్జమః.

21

శ్చక్ష్ణానమును అగ్నిచే సంశయమును చంజరము దగ్ధమైనవానికి చిత్తమును పక్షినిఁ గ యెగిరిపోయినదే యగును.

యస్య భ్రాన్తివినిర్మూక్తం మనః సమరసం స్థితమ్

నాస్తమేతి న చోదేతి వ్యోమవత్సర్వదృష్టిమ.

22

ఆత్మజ్ఞాని మనస్సు భ్రమవిముక్తమై, బ్రహ్మరూపమై, నశింపకయు, ఉదయింపకయు నుండి సర్వావస్థలందును ఆకాశమువలె సమరూపమున వెలయుచుండును.

మజ్జూపాయాం నిష్కణ్డస్య యథా బాలస్య చేష్టతే

అజ్ఞానల్యనుసంధానవర్జితం యస్య వై తథా.

23

ఉయెలయందు పరుండిన బాలకుని అవయవములవలెనే అనుసంధానములేకయే ఆత్మజ్ఞాని అవయవములు చేష్టల సల్పుచుండును.

ఘూర్ణస్థి బ ఇవానస్తీ మస్తీభూత పునర్భవః

అనుపాదేయ బుద్ధ్యా తు న స్మరత్యకృతం కృతమ్.

24

మదిరోష్ణత్తునివలె బ్రహ్మనందమునందోలలాడుచు, పునర్జన్మభయరహితుడై, తన యగ్రాహ్యబుద్ధిచే చేసినకర్మనుగాని చేయనికర్మనుగాని జ్ఞాని స్మరింపకయే యుండును.

సర్వం సర్వప్రకారేణ గృహ్యతి చ జహాతి చ

అనుపాదేయ సర్వార్థో బాలవచ్ఛ విచేష్టతే.

25

సర్వము సర్వవిధముల గ్రహించుచును, త్యజించుచును యుండును. పదార్థములన్నియు వానికి అనుపాదేయ (అగ్రాహ్య)ములే యగును. బాలునివలె యాతడు చేష్టల సల్పును.

న తిష్ఠన్నపి కార్యేషు దేశకాలక్రియాక్రమైః

న కార్యకుఘదుఃఖాభ్యాం మనాగపి హి గృహ్యతే.

26

దేశకాలక్రియాక్రమము ననుసరించి కార్యములందు ప్రవృత్తుడైనను, తత్తత్క్రియాజనిత సుఖదుఃఖములకు పశిభూతుడుగాకయుండును.

బహిః ప్రకృతసర్వార్థోఽవ్యవైః పునరసీహయా

న సత్తాం యోజయత్సర్థే న ఫలాన్యనుధావతి.

27

బాహ్యమనంబుచే నాతడు, ప్రాప్తించిన సర్వకార్యములఁ జేయును. కాని యంతరంగ మనక్రియావర్జితుడై యుండును. బాహ్యపదార్థము లనర్తన యుండెఱుంగును. కాననే వాటి ఫలములై పరువివేదకుండును.

నోపేక్షతే దుఃఖదశాం న సుఖాశామపేక్షతే
కార్యోదయే నైతి ముదం కార్యనాశే న ఖద్యతే. 28

అతడు దుఃఖదశను గాంచడు. సుఖస్థితి నపేక్షింపడు. కార్యసాఫల్యముచే సంతోషమునుగాని, కార్యవిఫలత్వముచే దుఃఖమునుగాని బొందడు.

అపి శీతరుచావర్కే- సుతప్తేపీన్దుమణ్ణలే
అప్యథాప్రసరత్వగ్నా విస్యయోఽన్య న జాయతే. 29

సూర్యుడు చల్లబడినను, చంద్రుండల ముష్ణత్వముఁజెందినను, అగ్ని క్రిందికి జ్వలించినను, అత్యుష్ణానికి ఆశ్చర్యము కలుగదు.

చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురన్తీహ శక్తయః
ఇత్తస్యాశ్చర్యజాలేషు సాభ్యుదేతి కుతూహలమ్. 30

ఈ వివిధశక్తులన్నియు చిదాత్మనుండియే యివివిధమున స్ఫురించుచున్నవను నిశ్చయముచే విస్మయజాలమగుచును గూడ జ్ఞాని ఆశ్చర్యములేకయే యుండును.

న దయాదైన్యమాదత్తే న క్రోధ్యమనుధావతి
న లజ్జామనునంధత్తే నాలజ్జత్సం చ గచ్ఛతి. 31

దయచే నాతడు దీనత్వము వహింపడు; కాని, క్రోధ్యమున్న యాక్రయింపడు, అవమానాదులందు లజ్జితుడుకాడు; దుష్కార్యములందు నిర్లజ్జయు నొందడు.

న కదాచన దీనాత్మా నోద్ధతాత్మా కదాచన
చ ప్రమత్తో న ఖన్నాత్మా నోద్విగ్నో న చ హర్షవాన్. 32

అతడెప్పుడును దీనుడుగాని, గర్విగాని, ప్రమత్తుడుగాని, ఖిన్నుడుగాని, హర్షితుడుగాని, భయశోకాదియుతుడుగాని గాకయుండును.

నాస్య చేతసి సుస్థానే శరదమ్మరసిర్భలే
కోపాదయః ప్రజాయన్తే నభసేవ నవాఙ్మరః. 33

ఆకాశమున సూర్యునివలె ముద్భవింపనట్లు వికాలకదాకాశమునంటి జ్ఞానిచిత్తమున కోపాదులు జనింపవు.

అనారతపత్రజ్ఞాతభూతాయాం జగతః స్థితే
త్వ్యకథం కిల కాసా స్యాత్సుఖతాఽసుఖతాథవా. 34

నిరంతరము జననమరణములతో గూడియున్న యీ జగత్స్థితియందు సుఖముగాని, దుఃఖముగాని యేది యెట్లుండగలదు?

ఫేనా జవం జనీభావే జలే భూతక్రమే తథా
త్వ్యకిలేదం కుతః కోఽన్తః ప్రసజ్జః సుఖదుఃఖయోః. 35

కొంగములచే చలింపఁచుదుగువలె చవలమైనట్టి యీ సంబంధాతః (ప్రాణిసముదాయః) క్రమమున సుఖదుఃఖముల ప్రసవంబు చెందుచుండగలదు?

భావాభావైరపర్యన్తరజస్రం జన్తుసంభవైః
న విశీర్యన్తి నోద్యన్తి దృష్టిస్పృష్టితమా నరాః. 36

నిరంతరముగల్లు ప్రాణికోట్లయొక్క జననమరణాదులచే జగద్భ్రష్టి, జగత్స్పృష్టిసమర్థులగు నీదమ్ముక్తులు ఉత్పత్తినివాళములనుగాని, హర్షశోకములనుగాని బొందకుండురు.

నిమేషం ప్రతియామిన్యాం యథాన్యః స్వప్నదృష్టయః
క్షణోత్పత్తినివాళిన్యస్తథైతా లోకదృష్టయః. 37

అయినచో నిమిషకాలముననే స్వప్నదృష్టులన్నియు సంభవముగునట్లు, క్షణక్షణమున ఊహములతో గూడినట్టి యీ జగద్భ్రష్టులున్న సంభవముగును.

అనారతసముత్పత్తావనారతనివాళిని
కః క్రమో దగ్ధసంసారే కారుణ్యానన్తయోరిహ. 38

నిరంతర ముత్పత్తినివాళములతో గూడిన యీ తుచ్ఛప్రపంచమున హర్షశోకములఁ గూర్చిన ప్రసంగమేమి?

శుభాభావాత్సుఖాభావే స్థితిం యాతే విలక్షణః
కీదృశ్యః కథమాయాతాః క్వవాతా దుఃఖసంవిదః. 39

శీదమ్ముత్తనకు శుభకర్మాభావముచే సుఖాభావమే స్థితింప నిక శుభఫలమునకు విలక్షణమైనట్టి దుఃఖానుభవమెట్లు యెచట యేదిగల్గును?

సుఖసంవేదనాన్తోత్థా స్వబీజం వితనోతి యా
శాన్తా దుఃఖదశా సేయం కథమన్తర్హితేసుఖే. 40

శుభకర్మాభావముచే సుఖమే స్వయముగ నశింప, నిక స్వకార్యముగు శోకమోహములను విస్తరింపజేయునదై, సుఖానుభవముయొక్క అంతమున గలచైనట్టి దుఃఖదశ జ్ఞానికెట్లు సంభవించును?

క్షీణాభ్యాం సుఖదుఃఖాభ్యాం హేయోపాదేయయోః క్షయే
ఈప్సితానీప్సి తేక్వస్తా గలితేఽథ శుభాశుభే. 41

జ్ఞానికి సుఖదుఃఖసంక్షయముచే త్యాజ్యగ్రాహ్యములు నశింప, దానిచే శుభాశుభములు తొలగ నిక యిష్టానిష్టము లెవటుండును?

రమ్యారమ్యదృశోర్నా శాద్యాతే భోగాభివాఙ్మనే
నైరాశ్యే సంతతం ప్రాధే హిమవద్విగలేన్ననః. 42

శుభాశుభదృష్టి శమింప, భోగచ్ఛ నాశ మొంద, నైరాశ్యము నిరంతరము ప్రబలముకాగా, మంచువలె మనస్సు విలయమొందును.

అమూలాన్యనసి క్షీణే సంకల్పస్య కథా చ కా
తిలేప్వీవాతిదగ్ధేషు తైలస్య కలనా కుతః. 43

మనస్సు సమూలముగ నశింప నిక సంకల్పకల్పన యెచట? నువ్వులు కాలిపోవ, యిక నూనెనూ గూర్చిన ప్రసంగమేమి?

భావేష్వభావఘనభావనయా మహాత్మా

నిర్ముక్త సంకలనమమృతవత్త్వేషు

చిత్తం ప్రతి స్వముదితో వితతైకరూపీ

జ్ఞప్తివృత్తి స్వపితి జీవతి నిత్యతృప్తః.

44

ఇత్యాస్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతాక్షే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే జీవన్ముక్తస్వరూపవర్ణనం నామ సప్తసప్తతితమః

సర్గః || 77 ||

స్వాత్మకస్యముగ యెద్దియులేదను నీ దృఢభావనచే సంకల్పవికల్పములు నశించి,
శరద్బల్యవదార్థములును ఆకాశమువలె స్థితిజౌండు, పరిచ్ఛిన్నత్వములేదు, అత్మజ్ఞానియగు మహా
త్ముడు ఆనందముచే ప్రమోదితుడై, జాగత్స్వప్నములందు యథాప్రాప్తములగు పదార్థములను
చిత్తముచే నవలోకించుచు, చిత్తము విలయమొంద యాపై నిదురించుచు, ప్రారబ్ధక్షయపర్యంతము
జీవితమును గడపుచు నిత్యతృప్తుడైయుండును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

జీవన్ముక్తస్వరూపవర్ణనమును సప్తసప్తతితమ

సర్గము || 77 ||

అష్ట సప్త తి త మః సర్గః

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

యథాలాతపరిస్పృహాదగ్ని చక్రం ప్రదృశ్యతే

అసదేవ సదాభాసం చిత్తస్పృహాత్రథా జగత్.

1

శ్రీ వసిష్ఠః—ఓ రామా! కొఱచిని తిష్ఠుటచే చక్రాకారముగ అగ్ని గవ్వట్టునట్లు
చిత్తసంచలనముచే మిథ్యారూపముగ నీ జగత్తున్న భాసించుచున్నది.

యథా జలపరిస్పృహాదవ్యతిరక్త ఇవామృతః

దృశ్యతే వర్తులావర్తశ్చిత్తస్పృహాత్రథా జగత్.

2

చలనముచే నీటియందు వర్తులాకారముగ యావర్తము జలమునకు భిన్నముగ గోచరించు
నట్లు, చిత్తస్పృహముచే నీ జగత్తున్న గాన్పించుచున్నది.

యథా వ్యోమిన్మాక్షణస్పృహాత్పిచ్ఛమాక్షిమన్దలమ్

దృశ్యతే సదివాసత్యం చిత్తస్పృహాత్రథా జగత్.

3

సూర్యరశ్మయం దాకనమును బరికించిన త్షణములో నెమలి కన్నులువంటివియు, ముతై
ములవంటివియునగు పదార్థములు గన్పించునట్లు, చిత్తస్పృహముచే మిథ్యయగు నీ జగత్తున్న సత్య
ముగ గవ్వట్టుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచః—

యేన ప్రస్పృహతే చిత్తం యేన న స్పృహతే తథా

తద్భ్రహ్మాన్రూపిహి మే యేన చికిత్సేయం తదేవ హి.

4

శ్రీరామః—ఓ మహాత్మా! చిత్తము దేనిచే చలించుచున్నది? దేనిచే నయ్యది
తరించును? మనోదమన మత్యావశ్యకముగాన యద్దానిని నాకు వచింప చేడెద.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

యథా శౌక్ల్యహిమే రామ తిలతైలలవో యథా

యథా కుసుమసౌగంధ్యే తథావ్యధమానో యథా.

5

తథా రాఘవ సంశ్లిష్టో చిత్తస్పృహ తక్రైవ హి

అభిన్నో కేవలం మిథ్యా భేదః కల్పిత ఏతయోః.

6

శ్రీ వసిష్ఠః—ఓ రామా! మంచ తెలుపుదనము, నువ్వులు నూనెకణములు,
పుష్పము సుగంధము, అగ్ని ఉష్ణత్వము యభిన్నములగునట్లు చిత్తము దానిస్పృహమున్న
యభిన్నములే యగును. వీటిభేదము మిథ్యారూపముననే కల్పింపబడినది.

చిత్తచిత్తపరిస్పృహపక్షయోరేకసంక్షయే

స్వయం గుణగుణీ స్థిత్యా నశ్యతో ద్వా స సంశయః.

7

గుణగుణీరూపముననున్నందున చిత్త, చిత్తస్పృహములం వొకటి నశించుటచే రెండును
నశించుచున్నవి.

ద్వా క్రమా చిత్తనాశస్య యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ

యోగస్తద్వృత్తిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణమ్.

8

ఓ రామా! చిత్తనాశమునకై యోగమనియు, జ్ఞానమనియు యిరు తెఱఁగులగు ఉపా
యములు చెప్పబడినవి. అందు యోగము చిత్తవృత్తినిరోధమున్ను, జ్ఞానము సమ్యక్ దర్శనమున్ను
నగును.

శ్రీరామ ఉవాచః—

కదా కీదృక్-యా యుక్త్యా ప్రాణాపాననిబంధయా

యోగనామ్న్యా మనః శాంతిమేత్యనస్తగుభుప్రదామ్.

9

శ్రీరామః—ఓ మునీంద్రా! ప్రాణాపాననిరోధరూపముగ ఏ యోగయుక్తిచే
జీవుడెపుడు యెట్లు అసంతకగుభుదాయకమగు మనశ్శాంతిని పొందగల్గునో వచింపుము?

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

దేహేఽస్మిన్దేహనాడిషు వాతః స్ఫురతి యోఽభిరః

స్పృహేష్వివ భువో వారి స ప్రాణ ఇతి కీర్తితః.

10

శ్రీ వసిష్ఠః—ఓ రామా! ఈ దేహమున ప్రతిశాఖయందును 72 వాడీసమూహములు
గలవు. భూకంధ్రములందు జలమునలె యాచేలకొలది వాడులంకటను వాయువు స్ఫురించు
చున్నది. భూనినే ప్రాణమందురు.

తస్య స్మృతవశాదస్తః క్రియావైచిత్ర్యమియుషః

అపానాదీని నామాని కల్పితాని కృతాత్మభిః.

11

సంచలనముచే యభోగమునాది విచిత్రక్రియలనుబట్టిచే యాప్రాణమునకే అపానము మున్నగు పేర్లను విజ్ఞులు కల్పించిరి.

అమోదస్య యథా పుష్పం శౌక్ల్యస్య తుహినం యథా

తథైవ రస ఆధారశ్చిత్తస్యాభిన్నతాం గతః.

12

గుండమునకు పుష్పమున్ను, తెలుపుదనమునకు మంచున్ను ఆధారమగునట్లు, చిత్తము నకు వేటుగానున్నట్టి యా ప్రాణమున్ను చిత్తమున కాధారమగును.

అస్తఃప్రాణ పరిస్పృష్టాత్సంకల్పకలనోన్ముఖే

సంవిత్సంజాయతే యైషా తచ్చిత్తం విద్ధి రాఘవ.

13

ఓ రాఘవా ! లోన ప్రాణచలనమగుటచే సంకల్పమున్నుకల్పమై జనించునట్టి సంవిత్తు (జ్ఞానస్వత్తి) చిత్తమని యెఱుంగుము.

ప్రాణస్పృష్టాచ్చితఃస్పృష్టస్తత్స్పృష్టాదేవ సంవిదః

చక్రావర్త విధాయినోఽజలస్పృష్టాదివోర్మయః.

14

ప్రాణస్పృష్టముచే చిదాభాసునిచే వ్యాప్తమగు వృత్తులయొక్క స్పృష్టమున్ను కలుగు చున్నది. మఱియు జలస్పృష్టముచే చక్రాకారమగు యావర్తము ననుసంఘటించి తరంగమువలె యా వృత్తుల స్పృష్టముచే విషయానుభవమున్ను గలుగుచున్నది.

చిత్తం ప్రాణపరిస్పృష్టమాహురాగమభూషణాః

తస్మిన్సంరోధితే నూనముపశాంతం భవేన్నరః.

15

వేదరహస్యమెఱిగినవారు ప్రాణస్పృష్టమునే చిత్తమని పేర్కొనిరి. కాన, ప్రాణ నిరోధముచే చిత్తమున్ను తప్పుక యుపశమించును.

మనఃస్పృష్టోపశాంత్యాద్యం సంసారః ప్రవిలియతే

సూర్యాలోకపరిస్పృష్టశాంతా వ్యవహృతిర్యథా.

16

సూర్యప్రకాశ ముపశమింప, వైదిక వ్యవహారములున్ను యుపశమించునట్లు మనఃస్పృష్టము నశించి యీ జగత్తున్ను విలయమొందును.

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

అనిశం చరతాం దేహగేహే గగనగామినామ్

ప్రాణాదీనాం పరిస్పృష్టో వాయూనాం రోధ్యతే కథమ్.

17

శ్రీ రామడు:—ఓ మునీంద్రా ! ఈ దేహగృహమునగల 72 వేల వాడులలో వాసి కాదిరంధ్రములందు గల యాకాశమున నిరంతరము గమనమొనర్చునట్టి ప్రాణాదినాయువుల చలన మెట్లు నిరోధింపబడును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

శాస్త్రసజ్జనసంపర్కవైరాగ్యాభ్యాసయోగతః

అనానాయాం కృతానాయాం పూర్వసంసారవృత్తిమ్.

18

యథాభివాఙ్మతధ్యానాచ్చిరమేకతయోదితాత్

ఏకతత్త్వమనాభ్యాసాత్ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

19

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓ రామా ! శాస్త్ర, సజ్జన సంపర్కముచేతను, వైరాగ్యాభ్యాసముల చేతను, పూర్వాభ్యసములకు సాంసారికవృత్తులం దవిశ్వాసము దృఢపడ, ఏకాగ్రతచే మేడ యించిన యభివృత్త ధ్యానముచేతను, యేకతత్త్వముయొక్క దృఢాభ్యాసముచేతను ప్రాణచలనము నిరోధింపబడును.

పూరకాదినిజాయామాద్యుపాదభేదజాతే

ఏకాంతధ్యానసంయోగాత్ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

20

దృఢాభ్యాసముచేతను, ముఖపూర్వకముగ సిద్ధించిన పూరకాది నిజప్రాణాయామము చేతను, ఏకాంతధ్యానయోగముచేతను ప్రాణస్పృష్టము నిరోధింపబడును.

ఓంకారోచ్చారణప్రాప్తశబ్దతత్త్వానుభావనాత్

గుముష్టే సంవిదో జాతే ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

21

ఓంకారమును దీర్ఘముగ నుచ్చరించి, యద్దాని చతుర్థహస్త్ర నవలంబించి, శబ్దార్థమును భావనచేయుటచే బాహ్యవిషయజ్ఞానము పూర్ణముగ నుపశమింప, యత్రైతీ ప్రాణస్పృష్టము నిరుద్ధమగును.

రేచుకే నూనమభ్యస్తే ప్రాణే స్థారే ఖమాగతే

న స్పృశత్యజ్గరప్రాణే ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

22

రేచకముయొక్క దృఢాభ్యాసముచే వికలమగు ప్రాణము విచ్చిన్నమేఘమువలె ఆకాశ భావముఁజెంద, వాసికారంధ్రాదుల నయ్యది స్పృశింపకుండుటచే ప్రాణచలనము నిరోధింపబడును.

పూరకే నూనమభ్యస్తే పూరాద్ధిఘనస్థితే

ప్రాణే ప్రశాంతసంచారే ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

23

పూరకము దృఢముగ నభ్యసించబడ యాభ్యంతర పూరణముచే, పర్యరమునై మేఘము వలె ప్రాణసంచారము నిశ్చలమై యుపశమింప నంత ప్రాణస్పృష్టము నిరుద్ధమగును.

కుమ్భ్య కేకుమ్భ్యవత్కలమనస్తం పరితిష్ఠతి

అభ్యాసాత్తమ్భ్యతే ప్రాణే ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

24

పూరకమైన పిదప, పూర్ణమటమువలె కుంభక ప్రాణాయామము దీర్ఘకాలమునకు వర్ధింపడ, అభ్యాసముచే ప్రాణము స్తంభితమన, ప్రాణస్పృష్టదినిరోధము గలుగును.

తాలుమూలగతాం యత్పాజ్జహ్వాయాకృత్యః ఘట్టికామ్

ఉర్ధ్వరస్థగతే ప్రాణే ప్రాణస్పృష్టో నిరుద్ధ్యతే.

25

తాల్పపుయొక్క మొదటిభాగమున వ్రేలాడుచున్న ఘంటికను జిహ్వచే యణచి ప్రాణమును బ్రహ్మరంధ్రమునఁ బ్రవేశింపజేసి ధారణ యొనర్చుటచే ప్రాణస్పందము నిరోధింపబడును.

సమస్తకలనోన్ముక్తే న కించిన్నామ సూక్ష్మభే
ధ్యానాత్సంవిది లీనాయాం ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 26

సర్వకల్పనావికారవర్జితమై నామరహితమైనట్టి సూక్ష్మహృదయాకాశమున బాహ్యభ్యంతర సంవేదనవృత్తి నిర్వికల్పసమాధిచే విలయమునొంద ప్రాణచలము నిరోధింపబడును.

ద్వాదశాణ్దులపర్యంతే నాసాగ్రే విమలామ్బురే
సంవిద్యతే పత్రామ్యన్త్యాం ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 27

నాసికాగ్రభాగమున నిర్మలాకాశమునందు పండ్రెండంగుళములవఱకు మనోదృష్టుల నిరోధించుటచే ప్రాణస్పందనిరోధము గల్గును.

అభ్యాసాదూర్వ్యరస్థేణ తాలూర్ధ్వం ద్వాదశాంతగే
ప్రాణే గలితసంవృత్తే ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే 28

అభ్యాసముచే తాల్పపువై పండ్రెండంగుళముల మేరనున్న బ్రహ్మరంధ్రమునందు ప్రాణవృత్తి లయింప ప్రాణస్పందము నిరోధింపబడును.

భూమధ్యే తారకాలోకశాంతాపస్తముపాగతే
చేతనే కేతనే బుద్ధే ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 29

భూమధ్యభాగమున నేత్రేంద్రియము చిరకాలము నిరోధింపబడి కాంతిసొంద, మైత్రీ ప్రాణమును బ్రహ్మరంధ్రమునఁ బ్రవేశింపజేయుటచే చిన్మాత్రస్వభావుడగు పరమాత్మను స్వాత్మరూపమున యెఱుంగ సంక ప్రాణస్పందము నిరుద్ధమగును.

రుటితేవ యదుగ్భూతం జ్ఞానం తస్మిన్ప్రధాశ్రితే
అసంశ్లిష్టవికల్పాం శే ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 30

గురు, ఈశ్వరానుగ్రహములచే కాకతాళీయముగ ఆత్మజ్ఞానము శీఘ్రముగ జనింప, నయ్యది వికల్పాంశరహితమై దృఢపడ, ప్రాణచలనము నిరుద్ధమగును.

చిరం కాలం హృతే కాస్తవ్యోమసంవేదనాన్మునే
అవాసనాన్మనోధ్యానాత్ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 31

మనసశీలుఁడవగు నోరామా! హృదయాకాశమున చిరకాలము చిత్తమును సంలగ్న మొనర్చుటచేతను, వాసనారహితుడై ఆత్మధ్యానము చేయుటచేతను ప్రాణస్పందము నిరోధింపబడును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బ్రహ్మన్ జగతి భూతానాం హృదయం తత్త్విముచ్యతే
ఇదం సర్వం మహాదర్శే యస్మిన్ ప్రత్యుభివివృతి. 32

శ్రీరామడు:—ఓమహాత్మా! ఈ ప్రపంచమున యే వికాలహృదయదర్శనమున నీదృశ్యమంతయు స్ఫురించుచున్నదో యట్టి ప్రాణులయొక్క హృదయ మెయ్యది?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సాధో జగతి భూతానాం హృదయం ద్వివిధం స్మృతమ్
ఉపాదేయం చ హేయంచ విభాగోఽయం తయోః శృణు. 33

శ్రీవసిష్ఠుడు:—సాధువగు నోరామా! ఈ ప్రపంచమున ప్రాణుల హృదయ మిరు తెఱఁగులు. ఒకటి గ్రాహ్యము. రెండవది త్యాజ్యము. వాటి భేదమును వచించెద వినుము.

ఇయత్తయా పరిచ్ఛిన్నే దేహే యద్వక్ష్యసోఽన్తరమ్
హేయం తద్ధృదయం విద్ధి తనావేకతతే స్థితమ్. 34

పరిచ్ఛిన్నమైనట్టి దేహముందు, వక్ష్యస్థలమున యేక దేశమున గల మాంసపిండమును 'త్యాజ్య' హృదయమని నీ వెఱుంగుము.

సంవిన్యాత్రం తు హృదయముపాదేయం స్థితం స్మృతమ్
తదన్తరే చ బాహ్యేచ న చ బాహ్యే న చాన్తరే. 35

జ్ఞానమాత్రముగ హృదయము 'గ్రాహ్య'మని యెన్నబడినది. అది సర్వల బాహ్యభంతరము లందును గలదు. కాని, యథార్థముగ నయ్యది బాహ్యమునగాని, అంతరంగమునగాని లేనిదేయగును.

తత్తు ప్రధానం హృదయం తతేదం సమవస్థితమ్.
తదాదర్యః పదార్థానాం తత్తోశః సర్వసంవిదామ్. 36

అదియే ప్రధానముగ హృదయము. దానియందే యీ జగత్తంతయు స్థితిసొందియున్నది. అదియే సర్వపదార్థములకు యధారమును, సర్వసంపదలకు విలయమును వగును.

సర్వేషామేవ జన్తూనాం సంవిద్ధృదయముచ్యతే
న దేహోచయవై కాంశో జడజీర్ణోపలోపమః. 37

జీవులందఱి హృదయము సంవిత్తని (జ్ఞానమని)యే వచింపబడెనుగాని జడమై, శిథిలమై శిలాసదృశమైన మాంసపిండమును శరీరావయవముకాదు.

తస్మిన్సం విన్మయే శుద్ధే హృదయే హృతవాసనః
బలాన్ని యోజితే చిత్తే ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 38

కాన సంవిదూషముగ శుద్ధహృదయమున వాసనాత్మాగభూర్వకముగ చిత్తమును ప్రబలముగ నియోగింప ప్రాణచలనము నిరుద్ధమగును.

ఏభిః క్రమైస్తథావైశ్చ నానాసంకల్పకల్పితైః
నానాదేశికవక్తృస్థైః ప్రాణస్పన్దో నిరుద్ధ్యతే. 39

ఇట్టిమార్గములచేతను, ఇంకను పలువిధ యాచార్యులచే ప్రకల్పితములగు తదితరక్రమములచేతను ప్రాణస్పందము నిరోధమొనర్పబడును.

అభ్యాసేన నిరాబాధమేతాన్తా యోగయుక్తయః
ఉపాధౌతాముపాయాన్చి భవ్యస్య భవభేదనే. 40

మోక్షాధికారికి సంసారవివాళమున యీ చెప్పబడిన యోగయుక్తులన్నియు అభ్యాసముచే తద్భుక నుపాయత్వముజేందును.

అభ్యాసాద్భుతతాం యతో వై రాగ్యపరిలాభోత్తః
యథావాసనమాయామః ప్రాణానాం సఫలః స్ఫుటః. 41

అభ్యాసముచే దృఢపడినదియు, వైరాగ్యయుతమైనదియునగు ప్రాణాయామము వాసనానిరోధమున సాఫల్యము గలుగజేయునని వచించబడినది.

భూనాసాతానుసంస్థాగు ద్వాదశాజ్ఞులికోటిషు
అభ్యాసాచ్ఛామ్యులి ప్రాణో దూరే గిరినదీ యథా. 42

దూరదేశమున కేగుటచే నెలయేరు అగిలీపునట్లు, భూ, వానీకా, కంఠభాగములనుండి పరిడండుగుళముల వలనగల ప్రదేశమున చిత్తమును స్థిరమొనర్చునట్టి అభ్యాసముచే ప్రాణమున్నయుపకమించును.

భూయోభూయశ్చిరాభ్యాసాజ్ఞాహ్వప్రానేన తాలుని
ఘట్టికా స్ఫుటశ్చ తే ప్రాణో యేనోచైచ్చర్షి వహత్యలమ్. 43

దిరకాలాభ్యాసముచే తాలువునందు వ్రేలాడు ఘంటికను జహ్వగ్రభాగముచే పలు మారులు స్ఫురింప, ప్రాణమధికముగ వలంపకుండును.

వికల్పబహులాస్త్వే తే స్వాభ్యాసేన సమాధయః
పరమోపశమామాయాశు సంప్రయాన్త్యవికల్పతామ్. 44

ఈ సమాధిచేదములు తత్తత్ఫలసిద్ధియందనేక వికల్పములతో గూడుకొనినవైనను, నిష్కామన కవన్నియు పరమోపశమఫలమున వికల్పరహితములే యగును.

ఆత్మారామో వీతతోకో భవత్య ప్రాణః పుష్కాన్
అభ్యాసాదేవ నాన్యస్మాత్తస్మాదభ్యాసవాన్మనః. 45

ఓ రామా ! అభ్యాసముచేతనే మనుజుడు ఆత్మారాముడును, శోకరహితుడును, ఆంతఃకరణమున సుఖయు నగునుగాని మఱియే యితర ఉపాయముచేతను గాదు.

అభ్యాసేన పరిస్పృన్దే ప్రాణానాం త్మయమాగతే
మనః ప్రశమమాయాతి నిర్వాణమవశిష్యతే. 46

అభ్యాసముచే ప్రాణస్పందము నశింప, మనస్సు శాంతిపొందును. మఱియు కేవలము నిర్వాణ (బ్రహ్మ, లేక మోక్ష) పదము కేషించును.

వాసనావలితం జన్మ మోక్షం నిర్వాసనం మనః
ప్రాణం చ రామ గృహ్లాతి యథేచ్ఛసి తథా కురు. 47

ఓ రామా ! వాసనాయుక్తమగు చిత్తము జన్మమును, శరీరమును, ప్రాణమును గ్రహించును. వాసనారహితమగునది మోక్షమునే గ్రహించును. ఇట్లెట్లొక యిక నీయిచ్ఛవచ్చినట్లూ నిర్విఘ్నము,

ప్రాణస్పృన్దో మనోరూపం తస్మాత్సంస్పృతివిభ్రమః
తస్మిన్నేవ శమం యాతే దీయతే సంస్పృతిజ్వరః. 48

ప్రాణస్పందమే మనస్సు. ఆ మనస్సువలననే యీ సంసారభ్రమయంతయు కలుగుచున్నది. కాన ప్రాణస్పందమునకమింప సంసారదుఃఖమున్ను నశించును.

వికల్పాంశ్చక్షుర్జ్ఞానోః పదం తదవశిష్యతే
యతో వాచో నివర్తన్తే సమస్తకలనాన్వితాః. 49

కల్పనాయుక్తమగు వాక్యముదాయమంతయు తనినుండి నివృత్తిబొందునో, అట్టి బ్రహ్మపదము జీవుని వికల్పాంశము నశించుటచే కేషించును.

యత్ర సర్వం యతః సర్వం యత్సర్వం సర్వతశ్చ యత్
యత్ర నేదం యతో నేదం యన్నేదం నేద్యశం జగత్. 50

బ్రహ్మముననే యీ జగత్తంతయును గలదు. దానినుండియే నిది యావిర్భవించినది. ఇదంతయు నాబ్రహ్మరూపమే. ఆ బ్రహ్మమే యంతటను వ్యాపించియున్నది. కాని యథార్థముగ బ్రహ్మమునని జగత్తులేదు. దానినుండి యావిర్భవించును లేదు. ఇది యద్వానిరూపమున్నగాదు. ఏ యంశమునను నిది యాబ్రహ్మముతోటి సామ్యముకలదియును గాదు.

వివాశిత్యాద్వికల్పత్యాద్భుకత్వాన్నిర్గుణాత్మనః
యస్య నో సదృశో దృష్టో దృష్టాన్తః కశ్చిదేవ హి. 51

ఈ జగత్తు నాశవంతమును, వికల్పముయమునగుటచే యిది నిర్గుణవరమాత్మకు సదృశమైన దృష్టాంతమెద్దియును గాంచబడలేదు.

స్వాదిశీ సర్వశీలానాం దీపికా సర్వతేజసామ్
కలనా సర్వకామానామ స్తశ్చిచ్ఛస్త్రికోదితాః. 52

ఆంతఃకరణమున నుద్భవమైన చిద్రూప చంద్రిక, సర్వయాపరసాదాబాహ్యవృత్తు (ప్రతిభు) లను సాక్షిరూపమునననుభవించునదియు, శేషోపశమములగు పదార్థములన్నింటికని గూడ ప్రకాశకమైనదియు, కామాది యాధ్యంతర వృత్తులగూడ ప్రకాశింపజేయునదియునై యున్నది.

యస్మాత్కల్పతరోర్భూయః సంసారఫలప జ్ఞు-యః
అనాగతం బహురసా జాయన్తే చ పతన్తి చ. 53

తత్పదం సర్వసీమా స్తమవలమ్యు మహామతిః
యః స్థితః స్థిరధీ స్తజ్ఞః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే. 54

ఏ చైతన్యమును కల్పవృక్షమునుండి వివిధరసయుక్తములగునీ బగద్రూప ఫలములు నిరంతరముత్పన్నమై నశించుచున్నవో, సర్వసీమాంతముగు యట్టి బ్రహ్మపదము నవలంబించియుండునట్టి మహామతియు, ధీరుడును, బ్రహ్మజ్ఞుడును నగు యత్తముచే జీవన్ముక్తుడనబడును.

విగత సర్వసమీహితకౌతుకః
సముపశాన్తహితాహితకల్పనః,

సకల సంవ్యవహారసమాశయో
భవతి ముక్తమనాః పురుషోత్తమః.

55

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే యోగవర్ణనం నామ అష్టసప్తతితమః

సర్గః || 78 ||

అన్ని కామభోగాదుల యభిలాషయు నశించినవాడును, హితాహిత కల్పనయంతయు నుచకమిందినవాడును, వ్యవహారములన్నిటియందును హర్షశోకములఁ జొందనివాడును నగు వాతడే ముక్తమానఁడును, పురుషోత్తమఁడును నగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
యోగవర్ణనమను అష్టసప్తతితమ
సర్గము || 78 ||

ఏకో నా శీ తి త మః సర్గః

శ్రీ రామ ఉవాచ :-

యోగయుక్తస్య చిత్తస్య శమ ఏవ నిరూపితః
సమ్యక్జ్ఞానమిదాసీం మే కథయానుగ్రహత్రైభో.

1

శ్రీ రామఁడు:- ఓ మహాత్మా! యోగయుక్తనకు చిత్తనాశమునకై మొదటియూపాయమును తాము వచించితిరి. ఇపుడు నాయందనుగ్రహముంచి సమ్యక్జ్ఞానమును వచించెదను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అనాద్యనైవభాసాత్మా పరమాత్మేహ విద్యతే
ఇత్యేకో నిశ్చయః స్ఫూరః సమ్యక్జ్ఞానం విదుర్బుధాః.

2

శ్రీ వసిష్ఠఁడు:- ఓ రామా! 'అద్యంతరహితుడును, అసాధారణుడునగు భరమాత్మ యొకడే యీ జగత్తున కలడు. ఆతనికిన్య మెద్దియును లేద'ననీ మహత్తర నిశ్చయమునే విజ్ఞులు సమ్యక్జ్ఞానమందురు.

ఇమా ఘటపటాకారాః పదార్థ శతప జ్ఞయః
ఆత్మైవ నాన్యదస్తీతి నిశ్చయః సమ్యగీక్షణమ్.

3

ఘటపటాద్యాకారముల స్ఫూరించు యీ వివిధపదార్థములన్నియు ఆత్మయేగాని యన్యముగాదను నిశ్చయమే సమ్యక్జ్ఞానము.

అసమ్యగేవదనాజ్ఞన్త మోక్షః సమ్యగేవేక్షణాత్
అసమ్యగేవదనాద్రజ్ఞః సర్వానో సమ్యగీక్షణాత్.

4

మిథ్యాజ్ఞానముచే జన్మాదులున్న సమ్యక్జ్ఞానముచే మోక్షమున్న గలుగును. ఏలన, మిథ్యాజ్ఞానమువలననే రజ్జువు సర్పమగుచున్నదిగాని సమ్యక్జ్ఞానముచే గాదు.

సంకల్పాంతశ్చవినిర్ముక్తా సంవిత్సంవేద్యవర్జితా
సంవిత్త్వాభిసమాఖ్యాతా ముక్తావస్తీహ నేతరత్.

5

సంకల్పాంతశ్చవినిర్ముక్తమును, విషయవర్జితమును నగు సంవిత్తే తన స్వప్రకాశస్వభావముచే మోక్షార్థమంతటను విఖ్యాతమైయున్నది గాని యన్యముగాదు.

సా శుద్ధరూపా విజ్ఞాతా పరమాత్మేతి కథ్యతే
శుద్ధా త్వశుద్ధరూపా నైవవిద్యేత్సృచ్యతే బుధైః

6

శుద్ధరూపమున నెఱుంగబడిన యా సంవిత్తే పరమాత్మయని వచింపబడినది శుద్ధరూప మైనప్పటికి, ఆశుద్ధరూపకల్పనచే ననియే అవిద్య యగునని విజ్ఞులచే యెఱుఁగబడినది.

సంవిత్తిరేవ సంవేద్యం నానయోర్ద్విత్వకల్పనా
చిన్తోత్యాత్మానమాత్మైవం రామైవం నాన్యదస్తీహి.

7

ఓ రామా! సంవిత్తే (జ్ఞానమే) సంవేద్యము (జ్ఞేయము). ఈ రెంటియందును ద్వైత కల్పనయే లేదు. ఆజ్ఞానవశముననే ఆత్మ తన్ను తాను జగదుపముగ సంఘయమొనర్చుకొను చున్నది గాని యథార్థముగయిట ఆత్మకన్యముగ యేమియును లేదు.

యథా భూతాత్మదర్శితృమేతావద్భువనత్రయే
యదాత్మైవ జగత్సర్వమితి నిశ్చిత్య పూర్ణతా.

8

ఈ మల్లోకములందును సత్యమగు ఆత్మయే దృష్టోచరమగుచున్నది. ఈ జగత్తంతయు ఆత్మయేయను నిశ్చయముచే పూర్ణకామత్వము సిద్ధించును.

సర్వమాత్మైవం కౌ దిష్టో భావాభావౌ క్వ చ స్థితౌ
క్వ బద్ధమోక్షకలనే కిమన్యద్రామ శోచ్యతే.

9

ఓ రామా! ప్రపంచమంతయు ఆత్మయేయైయుండ నిక భావాభావము లాత్మకంఠే వేఱుగ యెచట యెట్లు గలవు? బంధమోక్షముల కల్పనయే యెచట? అట్టివో నిక ఆత్మేతరమగు యెద్దానికై ఆజ్ఞలు శోకించుచున్నార?

న చేత్యమన్యన్నో చిత్తం బ్రహ్మైవేదం విజృమ్భతే
సర్వమేకం పరం వోయమ కో మోక్షః కస్య బద్ధతా.

10

ఆత్మకన్యముగ విషయముగాని చిత్తముగాని లేవు. బ్రహ్మమే యీద్వైత్యరూపమున శోధించుచున్నది. ఈ జగత్తంతయు చిదాకాశమేయైయుండ నిక మోక్షమేమి? బంధమేమి?

బ్రహ్మేదం బృంహితాకారం బృహద్బృహదవస్థితమ్
జ్ఞానాద స్మితద్యోత్యం భావాత్మైవ త్వమాత్మనా.

11

మహత్తునకున్న మహత్తైవస్థి బ్రహ్మమే వికాలమగు యీద్వైత్యరూపముననున్నది. ఇక్కారణమున జ్ఞానముచే ద్వైతమును రహితమొనర్చి, యత్నముచే నాత్మస్వరూపుడవు గమ్ము.

సమ్యగాలోకితే రూపే కాష్టపామాణవాససామ్
 మనాగపి న భేదోఽస్తి కావసి సంకల్పనోన్ముఖః. 12

ఓరామా! కాష్ట, కిలా, పత్రములయొక్క తత్వమును అధిష్టానమును పశ్చాత్తదృష్టిచే
 తస్యగ విచారింపి జూచిన వాటియందు లేకమైనను భేదము గానింపదు. అట్టివో నీవిక జేసికై
 సంకల్పాన్ముఖునుచుంటివి?

ఆదావస్తే చ సంశాస్తం స్వరూపమవినాశి యత్
 వస్తు నామాత్మనశ్చైవ తస్యయో భవ రాఘవ. 13

అద్యంతములందును నాశరహితమైన స్వరూపమెట్టి గలదో అదియే 'వస్తువని' ప్రసిద్ధి
 కల్గినది. అదియే అత్మయొక్క స్వరూపమున్న యగును. కాన నోరామా! నీవాత్మచయఃడవు
 గమ్ము.

పరరావ్యోమేధమఖలం జగత్త్వావరజజ్ఞమమ్ త్రేడం
 సుఖదుఃఖక్రమః కుత్ర విజ్వరో భవ రాఘవ. 14

ఓరాఘవా! పారమజంగమాత్మకమును యీజగత్తంతయును పరబ్రహ్మరూపమును చిదా
 కాశమే. ఇకనింను సుఖదుఃఖకమమెడదా? కాన నీవు సంతాపరహితుడవు గమ్ము.

ద్వైతాద్వైతసముద్యాతైర్జరామరణవిభ్రమైః
 స్ఫురత్యాత్మభిరాత్మైవ చిత్రైర్విష్టవ వీచిభిః. 15

విచిత్ర తరంగములతోగూడి జలము స్ఫురించునట్లు, ద్వైతాద్వైతములచే నతన్ను
 మును జరామరణభ్రమలతోగూడిన విచిత్రతనమునామలతోగూడి అత్మయే స్ఫురించుచున్నది.

శుద్ధమాత్మానమాలిజ్యై నిత్యమన్తస్థయా ధియా
 యః స్థితస్తం క ఆత్మేహం భోగా బంధయతుర త్తమాః. 16

నిత్యమంతర్ముఖును బుద్ధిచే శుద్ధాత్మ వలంబించియుండు ఆత్మాభిషియగు తత్వజ్ఞుని
 విషయభోగములు బంధించుటకు సమర్థములు కావు.

కృతస్ఫారవిచారస్య మనో భోగాదయోఽరయః
 మనాగపి న భిన్న ని కైలం మన్దానిలా ఇవ. 17

పరతత్వమును పిల్లనాయువులు భరింపజేయజాలనట్లు మహాత్మకమును అత్మనుగూర్చి
 విచారణనల్పిన్ద్రిక్తాని మనస్సును భోగాది కరువులు లేకమైనను భిన్న మున్నరూపాలవు.

అవిచారిణమజ్ఞానం మూఢమాశాపరాయణమ్
 నిగిరస్తిహ దుఃఖాని బకా మత్స్యమివాజలమ్. 18

అల్పజలముననున్న మత్స్యమును కొంగలు తినివేయునట్లు విచారిణుని హృదును, అజ్ఞానియు
 మూఢును, ఆశాపరాయణునునగు జీవుని దుఃఖములు మ్రంగివేయును.

జగదాత్మైవ సకలమవిద్యా నాస్తి కుత్రచిత్
 ఇతి వృష్టిమవప్తభ్య సమ్యగ్రూపః స్థిరో భవ. 19

జగదాత్మైవ సకలమవిద్యా నాస్తి కుత్రచిత్ ఇతి వృష్టిమవప్తభ్య సమ్యగ్రూపః స్థిరో భవ.

ఓరామా! 'ఈ జగత్తంతయును అత్మయే. అవిద్య యెచటను లేదను నీ దృష్టి యవలం
 బించి అత్మస్వరూపమున స్థిరఃడవు గమ్ము.

నానాత్వమస్తి కలనాను న వస్తుతోఽస్త
 రానావిధాను సరసీషు జలాది నాన్యత్,
 ఇత్యేకనిశ్చయమయః పురుషో విముక్త
 ఇత్యుచ్యతే సమవలోకితసమ్యగర్థః. 20

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
 ఘోషకమప్రకరణే సమ్యగ్జ్ఞానలక్షణనిరూపణం నామైకోనాశీతితమః

సర్గః ॥ 79 ॥

వివిధ జలాలయములందలి తరంగ, శేన, బుద్బుదాదులు జలమునకు వేటుగ లేవట్లు,
 వివిధ కల్పనలందును అత్మ రూపు నాస్తవముగ మతద్వియును లేదని, విచారింపి ఇట్లాత్మను
 గూర్చిన ముఖ్యవిశ్వయము గల్గియుండునట్టి సమ్యక్ అత్మదృష్టియే ముక్తఃడనబడును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశిక యందు ఉపశమప్రకరణమున
 సమ్యగ్జ్ఞానలక్షణనిరూపణమును ఏకోనాశీతితమః

సర్గము ॥ 79 ॥

అశీతితమః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః

ఇదమస్తః కలయతో భోగాన్ప్రతి వినేకినః
 పురఃస్థితానపి సదా స్పృహేవాఙ్గ న జాయతే. 1

శ్రీ వసిష్ఠః—ఓరామా! ఈ చెప్పబోవు విచారణ గావించిన, యెదుటనున్నవృత్తికిని
 భోగములయెడ విచేకవంతునకు శ్రీతి యెన్నటికిని కలుగ నేరదు.

చక్షురాలోకనాయైవ జీవన్తు సుఖదుఃఖయోః
 భారాయైవ బలీవర్ధో భోక్తా ద్రవ్యస్య నాయకః. 2

ఎట్లు బయలుపలు లాగును. కాని యా పదార్థము సమభివించునది వాటి యజమానుడు, అట్లునే
 సేత్రములు కేవలము రూపమును జూచును. కాని సుఖదుఃఖముల ననుభవించునది జీవుడేయగును.

నయనే రూప నిర్మగ్నే త్తోభః క ఇవ దేహినః
 గర్భణే పల్వలే మగ్నే కైవ సేనాపతేః తుతిః. 3

సేత్రేంద్రియము రూపమున మగ్నమైన, అత్మకు త్తోభయే? గార్భణము మడుగున
 దిగబడ సేనాపతికి హనియేమి?

రూపకర్తమమేతన్నాయనాస్వాదయాధమ
నశ్యత్యేతన్నిమేషేణ భవంతమపి హింసతి. 4

ఓ నీవశేత్రమా! శ్రీపుత్రాదుల సౌందర్యమును పంకము నాస్వాదించుటయు. ఏలన,
అదియొక క్షణములో నశించి నిన్నును నశింపజేయును.

యేనైవ సంఖ్యా క్రియతే యేనైవాన్యస్వాదనుగమ్యతే.
తద్దీప్యే: కర్మభిః క్షీప్రం ప్రాజ్ఞః క్రూరో నిబధ్యతే. 5

అంతఃకర్తమగు యే చిదాత్మచే బాహ్యభ్యంతర పదార్థములు ప్రకాశించుచున్నవో,
దేనిచే అనాత్మభూతములగు పంచకోశములు ఆత్మలోఁ జేరి యభిన్నరూపమున ననుగమించబడు
చున్నవో, అట్టి ఆత్మసంబంధములగు కర్మలచేతన, బాహ్యస్వముచే యథాప్రాప్తములగు పదార్థ
ముల ననుభవించుట మున్నగు క్రియలచేతన, తీక్షణబుద్ధిగల ప్రాజ్ఞుడు సంబంధితుడగునే గాని
మాధులవలె రూపపంకము నాస్వాదించు కర్మలచే గాదు.

ఉత్పన్నధ్వంసి చాపాతమాత్రహృద్యమసన్తయమ్.
రూపమాశ్రయ మా నేత్ర వినాశాయావినాశినే. 6

ఓ నేత్రమా! ఉత్పత్తిని నాశములు గలదియు, అవిచారముచే రమణీయుగ దోమ
నదియు, మిథ్యయునగు రూపము నాశ్రయించి అనివార్యమగు మృత్యుముఖమున బ్రవేశింపకుము.

సాక్షీవత్త్వం సితం నేత్ర రూపమాత్మని తిష్ఠతి
ఆలోకం కాలవశత స్వమేకం కిం ప్రతప్యసే. 7

ఓ నేత్రమా! అన్యాయములేక సదా సర్వసదాత్మములను ప్రకాశింపజేయుటయును
సమర్థమైనను పంచాత్మ రూపాది విషయములం దుదాసీపడై సాక్షిరూపమున నున్నాడు. కాన
నీవున్న సాక్షీవలెనుండి సదా సద్రూపమగు ఆత్మను విక్షించుచుండుము. ఏల యేకాకియై సంతాప
ఁబొందుచుంటివి?

సలిలస్పృశ్యవద్యప్తేః పిచ్ఛికేవామృతోత్థితా
సుజాతిబద్ధా స్ఫురతి తవ చిత్త కిమాగతమ్. 8

ఓ చిత్తమా! గో, అశ్వ శ్రీపుత్రులపాది సుజాతి దుర్జాతిసంబంధములతో ప్రాణము స్ఫురిం
చుచున్నట్టి రూపము, నదిజలముయొక్కగతివలె అనిత్యమును, ఆకాశమున గన్నట్టి నెమలికన్నుల
వలె మిథ్యాభూతమును నగును. అట్టిదానిచే నీకేమి లాభము?

కల్పామృతీనీవ శఫరీ చిత్తే స్ఫురణధర్మిణి
స్వయం స్ఫురత్యహంకార స్వమయం ప్రోత్థితః కుతః. 9

ఓ యహంకారమా! ప్రళయకాలజలమున మత్స్యమువలె, చిత్తమున నీజగత్తు స్ఫురించు
చున్నది. స్ఫురించుగాక; కాని నీవెటునుండి వచ్చితివి?

ఆలోకరూపయోగ్నిత్యం జడయోః స్ఫురతోర్భిధః
అథావాధేయయోశ్చైత్యం వ్యర్థమాకులతా తవ. 10

ఓ చిత్తమా! పదార్థములు సూర్యాదుల ప్రకాశము నాశ్రయించుటచేతను, సూర్యాదుల
ప్రకాశము పదార్థముల నాశ్రయించుటచేతను వ్యక్తమగుచున్నవి. ఇవిభిన్నమున జడమగు ఆధారా
ధేయములు స్ఫురించుచున్నవి. ఇట్లుండ నిక యావస్తువుల సౌందర్యభ్రాంతిచే కామాదుల బాధకు
లోనై సంబంధములేకయే నీవేల వ్యర్థముగ వ్యాపింపబడుచుంటివి?

రూపాలోకమనస్కారాః పరస్పరమసజ్జినః
సంపన్నా ఇవ లక్ష్మ్యస్తే వదనాదర్శవివృవత్. 11

జీవము, నేత్రాదులచేగల్గు బాహ్యపదార్థదర్శనము, మనస్సంకల్పము ఈ మూడును
పరస్పరము సంబంధము లేనివైనను, ముఖ, దర్పణ, ప్రతిబింబములవలె కలసియున్నట్లే గన్పించు
చున్నవి.

అజ్ఞానజన్మనా హ్యేతే శ్లిష్టా బాతా నిరస్తరాః
అజ్ఞానే జ్ఞానగిలితే పృథక్తీప్తస్త్వసన్తయాః. 12

అజ్ఞానికల్లు కలసియున్నట్లే గానుపించును కాని జ్ఞానముచే అజ్ఞానము తొలగునపుడు
అయ్యది వేరుగావించుటడ నంత యసద్రూపములై అభిష్టానమాత్రముననే శేషించును.

మనః కల్పనయా హ్యేతే సుసంబద్ధాః పరస్పరమ్
రూపాలోకమనస్కారా దాదుణీ జతునా యథా. 13

స్వమనో మనసం తన్మర్తనోభ్యాసేన యత్నతః
విచారాచ్ఛేదమాయాతి చ్ఛిన్నైవాజ్ఞానభావనా. 14

రూపము, ప్రకాశము, మనస్సంకల్పము—ఇవన్నియు మనస్సుయొక్క కల్పనచేతనే,
లక్కచే కొయ్యవలె పరస్పరము కూడియున్నవి.

అజ్ఞానసంక్షయ్యాత్మినే మనసీమే పునర్భిధః
రూపాలోకమనస్కారాః సంఘట్టస్తే న కేచన. 15

అజ్ఞానసంక్షయముచే మనస్సు నశించ రూప, ప్రకాశ, సంకల్పములిక యెన్నటికిని కలి
యజాలవు.

సర్వేషాం చిత్త మేవాన్తరిన్ధ్రయాణాం ప్రబోధకమ్
తదేవ తస్మాద్దుచ్ఛేద్యం పితాచ ఇవ మన్దిరాత్. 16

చిత్తముకంటెయే ఇంద్రియములన్నిటిని ప్రేరణజేయునదిగాన, యింటినుండి పితాచ
మునువలె దానినే పారద్రోలవలెను.

చిత్త వల్లసి మిథ్యైవ దృష్టోన్తో భవతో మయా
అద్యస్తయోః సుతుచ్ఛం త్వం వర్తమానే వివశ్యసి. 17

ఓ చిత్తమా! మిథ్యాభూతముననే నీవు విజృంభించుచుంటివి, కాని యిప్పుడు నీ యింక
కనుగొంటివి. అద్యంతములందును నీవు సర్వదా యసద్రూపుడవగుచో వర్తమానునగుడ వివస్థ
ప్రాయుడవే యగుదువు.

ముఖా పజ్జుభిరాకారైః కిమంతః పరివల్లసి
యస్తాన్వో స్వమితి జానాతి తస్యైవ పరివల్లసి.

18

పంచేంద్రియములద్వారా కలుగు శబ్దస్పర్శాదులరూపమున లోన వ్యర్థముగ నీచెందుట విజృంభించుచుంటివి? నిన్ను తనవానినిగ యెఱుంగుచున్న జీవుని యుపకరణార్థమే నీవు విజృంభించుచున్నావు కాని అసంగముగ చైతన్యము కొరకు గాదు.

త్వద్వల్లనం మే కుమనో న మనాగపి తుష్టయే
మాయూ మనఃస్పృష్ట ఇవ వ్యర్థం వృత్తిషు దహ్యానే.

19

ఓ మనసా! ఈ నీవిజృంభణము నాకు లేకమైనను సంతోష మొనగూర్చుదు. ఇంద్ర జాలికుని మాయచే ప్రేరితమగు మనస్సునరె, వివిధ విషయాకారపుత్తులందు తగుల్కొని యేల వ్యర్థముగ దగ్ధమగుచుంటి?

త్వం వా గచ్ఛ వా చిత్త నాసి మే న చ జీవసి
ప్రకృత్యాసి మృతం నిత్యం విచారాత్సుమృతం స్మృతమ్.

20

ఓ చిత్తనా! నీవిక ఉండుము లేక పొమ్ము, నీతో నాకెట్టి సంబంధమున లేదు. మిథ్యా స్వరూపుడవుగాన నీవు మృతుడవే యగుదువు. చుట్టియు విచారదృష్టిచే బరికింప నీవేకాలమునను లేనివాడవేయై యున్నావు.

నిస్తత్త్వం త్వం జడం భ్రాంతం శతం నిత్యమృతాకృతే
మూఢ ఏవ త్వయాజ్ఞేన బాధ్యో న ప్రవిచారవాన్.

21

నిత్యమృతుడవగు నోచిత్తనా! నీవు తత్వరహితుడవు, జడమవు, భ్రాంతియుతుడవు, శతమవు, అజ్ఞానసహితుడవు. కాన అజ్ఞానకే నీవు దుఃఖము కలిగింపగలవుగాని విచార పంతునకుగాదు.

నయమజ్ఞాతవ స్తస్మాం మాఘ్రేణాశు మృతం భవత్
మృతమస్మాకమద్యాసి దీపానాం తిమిరం యథా.

22

అజ్ఞానకారణమున మేము నిన్ను మృతునిగ కీఘమెఱుంగకుంటిమి. కాని యిపుడాత్మ దర్శనముచే, దీపముచే యంధకారమునరె నిన్ను మృతునిగ యెఱింగితివి.

శతేన భవతా దీర్ఘ కాలం దేహగృహం మమ
ఉపరుద్ధమభూత్సర్వం సాధుసంసర్గవర్జితమ్.

23

జ్ఞానము కలుగకమునుపు శమదమూదిరహితమును, సాధుసంసర్గవర్జితమును నగు మా దేహ గృహమును దుష్టుడవగు నీవు చాలకాలము నిరోధించియుంటివి.

జడే ప్రేతసమాకారే గతే త్వయి మనఃశతే
సర్వసజ్జనసంసేవ్యమిదం దేహగృహం మమ.

24

పిశాచమువంటి యాకృతిగల నీమడవగు నీవు వెడలుటచే మా దేహగృహము శమదమూది సర్వసజ్జనలకును సేవనీయమయ్యెను.

పూర్వమేవాసి నాస్తీ స్త్వం సంప్రత్యేన శతం జగత్
న భవిష్యసి చేదానీం వేతాల కిం న లజ్జసే.

25

జగద్రూపధారివియు, శతమవునగు నో చిత్తచేతాశమ! నీవు పూర్వమున్ను లేవు. ఇత్రుడును లేకుంటివి. ముందును యుండబోవు. అట్లయియున్నను నీవింక లజ్జకుడవుకావేల?

సహ తృష్టాపిశాచీభిః సహ కోపాదిగుహ్యతైః
నిర్గచ్ఛ చిత్తవేతాల శరీరసదనాన్ద్రుమ్.

26

ఓ చిత్తపిశాచమా! లజ్జకుడవగునో, నా దేహగృహమునుండి తృష్టాపిశాచముల తో ను, క్రోధాది గుహ్యములతోటిన్ని గూడి వెడలి పొమ్ము.

దిష్ట్యా వివేకమాత్రేణ నిర్గతో దేహమద్దిరాత్
ప్రమత్తశ్చిత్తవేతాలః కువృకః కన్దరాదివ.

27

అహ! సౌభాగ్యవశమున వివేకమును మంత్రముచే చిత్తమును ముదించిన చేతాశమ, గుహనుండి రోచేటివరె నా దేహగృహమునుండి యిపుడు పారిపోయినది.

అవశోను చిత్రం సుమహజ్జడేన త్తేణభగ్గేనా
మనఃశతేన సర్వోఽయం నీతో వివశతాం జనః.

28

అహ! ఎట్టి యాశ్చర్యకరమగు విషయము! మిగుల జడమై, త్తేణభంగమై, శతరూప మైనట్టి యీ మనస్సు జనులందఱును తన వశమొనర్చుకొనెను గదా!

కస్తే పరాక్రమః కిం తే బలం కస్తే సమాశ్రయః
యది వల్లసి మామేకం జనానాం బాధసే మృతమ్.

29

ఓ నుష్ట మానసమా! ప్రాణులలో దేహాత్మబుద్ధిచే స్వయముగ మృతమొందిన వారి నే నీవు బంధించుచున్నావు. ఇందు నీ పరాక్రమమేమి? బలమేమి? ఆశ్రయమేమి? అద్వితీయమైన అత్మస్వరూపుడవగు నన్ను బాధింప సమర్థమైనచో, అపుడుగదా నీ పరాక్రమము!

సర్వతైవాసి న మయా దీనచిత్తక మార్యసే
మృతమిత్యవబుద్ధం త్వమద్య కేవలమజ్ఞ హే.

30

దీనుడవగు నో చిత్తనా! ఇక యెన్నడు నిన్ను నే వధింపను. ఏలన, అత్మసందర్శనముచే నీవు పూర్వమే మృతుడవైతివని నేనిపుడెఱింగితిని.

ఏతావ స్తమహం కాలం తాన్వం జ్ఞాత్వా జీవదాస్థితి
శ్లిష్టః ప్రభూతసగ్గ్లాను చిరం సంస్మృతిరాత్రిషు.

31

ఇంతకాలము నడకు నిన్ను నే జీవితునిగ యెఱింగి యీ సంసారరాత్రులందు చిరకాల మభేదబుద్ధిచే నీతో గూడియుంటిని.

చిత్తం మృతం హి నాస్తీదమిత్యద్యాధికతం మయా
తేన త్వదాశాం సంత్యజ్య తిస్మామ్యాత్మని కేవలమ్.

32

చిత్తములేదు, అది పూర్వమే పుటించినదను విషయమును నేనిపుడెఱింగితిని. కాననే
నిన్నగుర్చిన యాశను పదలివేసి కేవలమాత్మయందే నేనిపుడు స్థిరబొందితిని.

దిష్ట్యా చిత్తం మృతమితి జ్ఞాతమద్య మయా స్వయమ్
న శతేన సమం నేయం సమగ్రం జీవితం నిజమ్. 33

నేనిపుడు చిత్తమును మృతునిగ గనుగొంటిని. అహ! ఇది నా పరమసౌభాగ్యము.
జీవన్ముక్తుడనగు నేను దుష్టమగు యా చిత్తముతోగూడి నా జీవితమంతయు వ్యర్థముగ గడుపరాదు.

ఉత్సార్య దేహసదనాన్మనశతమహం క్షణాత్
అహం స్వస్థః స్థితోఽస్మై నైవైతాలపరివర్జితః. 34

కాదుక్రోధాదిరూపముగ యీ దుష్టమనస్సును దేహగృహమునుండి వెడలగొట్టి, పిశా
చము తొలగిన జీవునివలె నేనిపుడు నా యంతఃకరణమున స్వస్థుడనై యున్నాను.

చిత్తవేతాలలభేన చిరం కాలం మయాత్మనా
కృతా వికారా వివిధాః స్వయం స్మృత్వా హసామ్యహమ్. 35

చిత్తమను పిశాచముచే పంచించబడి, దానితో యశేదముపడసి మొమ్మెదట నేనానిం
చిన యనేక దుష్కర్మల నిపుడు స్మరించి నవ్వుచుంటిని.

చిరాన్ని పాతితో దిష్ట్యా విచారాసిపరార్ధితః
హృద్దేహః చ్చిత్తవేతాలస్తాలోత్తాలసమున్నతిః. 36

విచారమును భిడ్దముచే, తాటివృక్షమువలె దీర్ఘకారము గల్గియున్న యీ చిత్తమును శేతా
లమును భేదించి చిరకాలమున కిత్తుడదానిని నా హృదయగేహమునుండి త్రోసివైచి నిర్మూ
లించితిని. అహ! ఇది నా పరమ సౌభాగ్యము.

ప్రశాన్తే చిత్తవేతాలే పవిత్రాం పదవీం గతే
దిష్ట్యా శరీరనగరే శుఖం తిష్ఠామి కేవలమ్. 37

సౌభాగ్యవశమున చిత్తమును పిశాచము తొలగగ పవిత్రతను గాంచినట్టి యీ నా దేహ
మున నేనిపుడు శుఖముగనున్నాను.

మృతం మనో మృతా చింతా మృతోఽహంకారరాక్షసః
విచారమస్త్రేణ సమః స్వస్థస్తిషామి కేవలమ్. 38

విచారమును మంత్రముచే మనస్సు నశించినది. చింత యడుగంటినది. అహంకారమును
దుష్టరాక్షసుడు మరణించెను. కాన నేనిపుడు విషయ వైషమ్యమేమియులేక స్వస్థుడనై
యున్నాను.

కిం మనో మే మమాశా కాకో మేఽహంకారకో భవేత్
దిష్ట్యా వ్యర్థం కలత్రం మే నప్తమేతదశేషతః. 39

నాకు మనస్సేమి? ఆశయేమి? కుచ్చమును అహంకారమేమి? సౌభాగ్యవశమున

యిపుడు శ్రీప్రతాదులన్నియు వ్యర్థములని నాకు తోచినది. మఱియు మనస్సు, ఆశ మున్నగు
నవన్నియు నాకమొందినవి.

ఏకస్మై కృతకృత్యాయ నిత్యాయ విమలాత్మనే
నిర్వికల్పచిదాఖ్యాయ మహ్యమేవ నమోనమః. 40

అద్వితీయుడును, కృతార్థుడును, నిత్యుడును, నిర్మలుడును, నిర్వికల్పుడును, చిత్స్వ
రూపుడునునగు నాయాత్మకు పలుమారులు వందనములు.

న శోకోఽస్తి న మోహోఽస్తి న వైవాహమహం స్వయమ్
న చ నాహం నచాన్యోఽహం మహ్యమేవ నమోనమః. 41

నాయందు శోకముగాని మోహముగాని లేవు. నేనభిమానప్రధానమైన జడరూపుడను
గాను. అహంకారమునకు సాక్షియగు చిత్స్వరూపుడనే నేను. తద్భిన్నమగు యేదియును గాను.
కాన నట్టి సాక్షిచైతన్యమును నాకు పెక్కువందనములు.

న మమాశా న కర్మాణి న సంసారో న కర్తృతా
న భోక్తృతా న దేహో మే మహ్యమేవ నమోనమః. 42

నాయందాశగాని, కర్మగాని, సంసారముగాని, కర్తృత్వభోక్తృత్వములుగాని, దేహ
ముగాని లేవు. అట్టి నాకు పలుమారులు వందనములు.

నాహమాత్మా నవా కోఽన్యో నాహమస్మి న చేతరః
సర్వమేవాహమేతస్మై మహ్యమేవ నమోనమః. 43

నేనాత్మశబ్దవాచ్యుడను గాను. మఱియు అహంప్రత్యయభిన్నుడను గాను. నాకన్య
ముగ యేది గలదు? కాన వంతయు నేనే అయియున్నాను. అట్టి సర్వరూపుడనగు నాకనేక
వమస్కారములు.

అహమాదిరహం ధాతా చిదహం భువనాన్యహమ్
మమ నాస్తి వ్యవచ్ఛేదో మహ్యమేవ నమోనమః. 44

సర్వలోకములకును అదికారణుడను నేనే. ఆ లోకముల పరిపాలకునిదియు నేనే. నేనే
వైతన్యమును. లోకములున్న నేనే. దేశకాలపక్షపులచే నేను పరిచ్ఛిన్నుడను గాను.

నిర్వికారాయ నిత్యాయ నిరంశాయ మహాత్మనే
సర్వస్మై సర్వకాలాయ మహ్యమేవ నమోనమః. 45

నీరూపాయ నిరాఖ్యాయ ప్రకాశాయ మహాత్మనే
స్వయమూత్తైకసంస్థాయ మహ్యమేవ నమోనమః. 46

నిర్వికారమై, నిత్యమై, అంశరహితమై, సర్వరూపమై, సర్వకాలస్వరూపమై, రూప
రహితమై, నామవర్జితమై, ప్రకాశస్వరూపమై, మహత్తరమై యేకమైనట్టి అత్యస్వరూపముగు
మాత్మకనేక వమస్కారములు.

సమాం సర్వగతాం సూత్రాం జగదేకప్రకాశినీమ్

సత్తాముపగతోఽస్య స్తర్మహ్యమేవ నమోనమః. 47

సమరూపమై, సర్వవ్యాపకమై, సూక్ష్మమై, యేకమై, జగత్తును ప్రకాశించేయనట్టి చైతన్యసత్తను నేను బొందితిని. అట్టి యాత్మస్వరూపుడనగు నాకేకే వందనములు.

సాద్ర్యబ్యుర్వీ నదీ సేయం నాహమేవాహమేవ వా

జగత్సర్వం పదార్థాధ్యం మహ్యమేవ నమోనమః. 48

పర్వత, సముద్ర, పృథివీ, నదీసహితముగ యీ జగత్తుయొక్క శోభయు, సర్వవస్తు పరిపూర్ణముగ యీ ప్రపంచమున్న నేను గాను. లేక, అంతయును నేనే. అట్టి యాత్మరూపుడనగు నాకు పెక్కువందనములు.

వ్యపకతమననం సమాభిరామం

ప్రకటితవిశ్వమవిశ్వమప్యన స్తమ్

స్వయమజమజరం గుణాదతీతం

వపురహమచ్యుతమిశ్వరం నమామి. 49

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్తే మోక్షోపాయే ఘోషశమపకరణే దృశ్యదర్శనసంబంధో నామాశీతితమః

సర్గ : || 80 ||

మనోవికల్పరహితుడును, సమత్వముచే శోభితుడును, విశ్వమును ప్రకటితమొనర్చువాడును, జగద్రహితుడును, అనంతుడును, జరాజన్మరహితుడును, అచ్యుతుడును, గుణాతీతుడును చిత్స్వరూపుడును నగు యీశ్వరనకు నమస్కరించుచున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున

దృశ్యదర్శనసంబంధమను అశీతితమ

సర్గము || 80 ||

ఏ కా శీ తి త మః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

ఏవం విచార్య బుద్ధావస్థః పునరితం విచార్యతే

తత్త్వవిద్భిర్మహాబాహుః జ్ఞేయ ఆత్మా మహాత్మభిః. 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—మహాబాహుడనగు నోరామా ! ఇట్లంతఃకరణమున విచారణచే నిశ్చయము గావించుకొని అవశ్యమెఱుంగదగిన అత్మనుగూర్చి మఱువ నీ చెప్పుబోవురీతి తత్త్వతత్త్వనిచారణ గల్గుదును.

ఆత్మైవేదం జగదితి సత్యం చిత్తేన మార్జితమ్

ఉత్థితం స్యాత్తు-తశ్చిత్తమహో చిత్తమవస్తు యత్ 2

‘ఈ ప్రపంచమంతయు అత్మయే’ దృశ్యములేదని యివిధమున జగన్నిరాకరణ మొనర్చుకొని చిత్తము తానుకూడ దృశ్యమున యంతర్భూతమగుటచేసి మిథ్యమైనందున, అద్వానికే గుఱులగుతానమెట్లు సంభవించును?

అవిద్యత్వాదచిత్తత్వాన్నామాత్వాచ్ఛాసదేవ హి

ధ్రువం నా స్త్యేవ వా చిత్తం భ్రమాదన్యత్భవృక్షవత్. 3

అవిద్యయొక్కయు మాయయొక్కయు కార్యమగుటచేతను, అన్యచిత్తదృష్టియందు గూన్యుమగుటచేతను, నిక్కముగ యీ జగత్తు లేనిదేయగును. ఆకాశవృక్షభ్రాంతివంటి యీజగత్తు అత్మకంటే వేఱుగ ప్రతీతియగుచున్నదిగాని యథార్థముగ నిది శుద్ధాత్మస్వరూపమే యగును.

సిద్ధః స్థాణుపరిస్పృష్టో నౌగతస్య యథా శిశోః

అబుద్ధస్య న బుద్ధస్య తథా చిత్తమసన్యయమ్. 4

నాకాయందున్న బాలునకు భ్రాంతిచే తీచునది కృత్తుయొక్క చలనము సత్యముగ బోచునట్లు అజ్ఞానికి యీ చిత్తము సత్యముగ గన్పించునుగాని జ్ఞానికి మిథ్యయేయగును.

మార్భ్యమోహభ్రమే శాస్తే చిత్తం నోపలభామపే

చక్రారోహభ్రమన్యాస్తే పరవ్రస్పస్తనం యథా. 5

(మీరే లేక చెఱుకు) యంత్రములమైవున్నవానికి గన్నట్లు పర్యవలసము తద్రూపినివారణనయమున లేకుండుచందమున, అజ్ఞానజనితమగు మోహభ్రాంతి యుపశమించ చిత్తమున్న లేనిదేయగును.

ఏవం హి చిత్తం నాస్త్యేవ బ్రహ్మైవాస్తి తథాత్మకమ్

పదార్థభావనాశ్చిత్తాత్తేనాసత్యా మయోఽస్మితాః. 6

ఇవిధమున వాస్తవముగ చిత్తము లేనిదై యున్నది. బ్రహ్మమే చిత్తరూపమున గన్పించుచున్నది. భావోద్భవంతర పదార్థభావనలు అసత్తుగు చిత్తమునండియే నావిర్భవించుటచే అసమ్రాపములే మైనందున వానిని నేను త్యజించినై చితిని.

జాతోఽస్మి శాస్తసన్దేహః స్థితోఽస్మి విగతజ్వరః

తథా తిష్ఠామి తిష్ఠామి తథైవ విగతైషణమ్. 7

నేనివును సంశయరహితుడనై, సంశాపవర్జితుడనైయున్నాను. ఈవణారహితమగు పారమార్థికస్వభావమునందులె స్వానుభవమునగూడ యివునునే విరాజిల్లుచున్నాను.

చిత్తాభావే పరిక్షిణా బాల్యత్పష్టాదయో గుణాః

ఆలోకోపరమే చిత్రా వర్ణాభ్యా ఇవ సంవిదః. 8

ప్రకాశభావముచే నేత్రజ్ఞానము నశించునట్లు, చిత్తాభావముచే తృప్తాచాపల్యాగులున్న నశించినవి.

మృతం చిత్తం గతా తృష్ణా ప్రక్షీణో మోహపజ్జరః
నిరహంకారతా జాతా జాగ్రత్స్వప్నబుద్ధవాన్.

9

చిత్తము నశించినది. తృష్ణ పలాయనమైనది. మోహపంజరము విచ్ఛిన్నమైనది. నిరహంకారము ప్రవేశించినది. అజ్ఞాననిద్ర పటావంచలైనది. కాన నేనిపుడు ప్రబుద్ధుడనైతి.

ఏకమేవ జగచ్ఛాస్తం నానాత్వం న సదిత్యపి

కిమన్యద్విమృశామస్తః కథయైవాలమేతయా.

10

ఈ జగత్తు శాంతమై, యేకమైనట్టి బ్రహ్మమేయగును. ఇటు యనేకత్వముగాని, అత్మకంటె భిన్నముగాను గాని సంభవింపవలెనని నేష్టతఃకరణమున దేనిని గూర్చి విచారించెదను? అసద్విషయకమైనదానితో నా కేవలయోజనమున్న లేదు.

నిరాభాసమనాద్యంతం పదం పావనమాగతః

సౌమ్యః సర్వగతః సూక్ష్మః స్థిత ఆత్మాస్థి శాశ్వతః.

11

జీవదశావర్జితమై, అద్యంతరహితమైనట్టి పరమ పవిత్రపదము వ్రాప్తినొంది, సౌమ్యమై సర్వవ్యాపకమై, సూక్ష్మమై, నిత్యమైనట్టి ఆత్మస్వరూపము నేనిపుడు గర్భియమైనాను.

యదస్తి యచ్చ నాస్తీహ చిత్తాద్యాత్మాద్యవస్తు చ

తత్తాదచ్చతరం శాస్తమనన్తాగ్రాహ్యమాతతమ్.

12

చిత్తం భవతు మా వాస్తర్మియతాం స్థితిమేతు వా

కో విచారణయాథో మే చిరం సామ్యాదితాత్మనః.

13

లోన చిత్తముండుగాక, లేకుండుగాక, నశించుగాక, స్థితిబొందుగాక, నాశిపుడు విచారణచే నేను ప్రయోజనము? ఏన, అత్మయొక్క సమత్వము చిరకాలమునుండియే యుదయించియున్నది గదా!

విచారాకారకో మహారాధమామాసం మితస్థితిః

విచారేణామితాకారః క్వ నామాహం విచారకః.

14

ఇంతకాలమునఱకు నేను విచారణయొనర్చక అజ్ఞానవశమున పశిచ్ఛిన్నరూపమున నుంటిని. కాని యిపుడు విచారణచే అపరిచ్ఛిన్నుడనై నందున, అహంకారమిపుడెటుకేగినో చెప్పవలసిగా కున్నది.

మృతోఽపి మనసీయం మే వికల్పశ్రీర్నిరర్థికా

మనోవేతాలవృత్త్యర్థం కిమర్థముపజాయతే.

15

మనస్సు నశించిన పిదప, యిక విచారకుడు కలదా లేదా యనునీ వికల్పనగూడ నిరర్థకమే యగును. కాని మనస్సును పితాచమును మఱల నుజ్జీవింపజేయుటకై యేల నాకెట్టి వికల్పము మఱల గలుగుచున్నది?

తామిమాం ప్రజహామ్యస్తః సంకల్పకలనామితి

నిర్ణయోమితి శాన్తాత్మా తిష్ఠామ్యాత్మని మానవత్.

16

ప్రజహామ్యస్తః సంకల్పకలనామితి నిర్ణయోమితి శాన్తాత్మా తిష్ఠామ్యాత్మని మానవత్.

కాన నేనిపుడీ సంకల్పకల్పనను యంతఃకరణమునుండి తొలగించి ఓంకారముయొక్క లక్ష్యమును కురీయాశ్మయందు ప్రకాంతముగ స్థిరీకరించుచున్నాను.

అశ్వనగ్నచృన్వస్వపంస్త్యిన్నితి రాఘవ చేతసా

సర్వత్ర ప్రజ్ఞయా తజ్ఞః ప్రత్యహం ప్రవిచారయేత్.

17

ఓ రామా! నడచుచున్నను, కదలచున్నను, తినుచున్నను, త్రాగుచున్నను, నిద్రించుచున్నను, అత్మజ్ఞానైర్లడల ప్రజ్ఞతోగూడియుండి స్వచిత్తముచే ప్రతిదిన మాత్మవిచారణగావించుచుండవలెను.

ప్రవిచార్య స్వసంస్థేన స్వస్థేన స్వేన చేతసా

తిష్ఠన్తి విగతోఽప్యేగం సస్తః ప్రకృతకర్మసు.

18

సాధువులగు మహాత్ములు తమ యాంతర్యముననున్న స్వస్థచిత్తముచే నాత్మవిచారణ గావించి, భయాదిహితులై, స్వస్వసర్వైశ్చమోచిత కార్యములఁ జేయుచుండురు.

విగతమానమదా ముదితాశయాః

శరదుపోఢశ శాఙ్గసమత్విషః,

ప్రకృతసంవ్యవహారవిహారిణా

స్త్విహ కుఖం విహరన్తి మహాధియః.

19

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే నాల్గికియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే ఘోషశమప్రకరణే చిత్తాసత్తాప్రతిపాదనం నామైకాశీతితమః

సర్గః || 81 ||

మానమదరహితులును, ప్రసన్నచిత్తులును, శరచ్చంద్రునివలె ప్రసన్నమైన ముఖాంతి గలవారును, తమతమ వర్ణాశ్రమములకుఁ జెందిన కృతకారముల నావరించువారును, మహాధీమంతులునై విశేషరీత్రపంచమున వెలయుచున్నారు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

చిత్తసత్తాప్రతిపాదనమును ఏకాశీతితమః

సర్గము || 81 ||

ద్వ్య శీ తి త మః సర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

విచార ఏవం విదుషా సంవర్తేన కృతః పురా

కథితో మమ విన్ధ్యాద్రా తేనైవ విదితాత్మనా.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:—ఓ రామా! ఇట్టి విచారణచే బృహస్పతి సోదరుడగు సంవర్తరుడు పూర్వము పల్కియుండెను. అత్మజ్ఞుడగు నాకడే నాకథానిని వింధ్యపర్వతముపై జెప్పియుండెను,

ఏతాం దృష్టిమవప్త్యభ్య విచారపరయా ధియా
సంసారసాగరాదస్మాత్తారతమ్యేన సంతర.

కాన నో రామా ! విచారనిష్ఠమగు బుద్ధిచే నీవీ (యాత్మ) దృష్టి వలంబించి, ఉత్త
కోత్తరభూమికారోహణక్రమమున యీ సంసారసాగరము నవశ్యము దాటుము.

అథేమానుపరాం రామ శృణు దృష్టిం పదప్రదామ్.

మునినా వీతహవ్యేన యథా స్థితమశేషీతమ్.

ఓ రామా ! ఇక, దేనిచే వీతహవ్యముని యాత్మపదమున దృఢముగ నారూఢుండయ్యె
నో, అట్టి ఇంద్రియప్రబోధరూపమై బ్రహ్మపదప్రదమైనట్టి యుత్తమదృష్టినిగూర్చి యివుడు
వినుము.

వీతహవ్యో మహాతేజా విబ్రభ్రామ వనే పురా

విన్యతైలదరీరీరా రవిర్భేరుదరీరివ.

పూర్వకాలమున మహాతేజస్వియగు వీతహవ్యముని సమాధినిమిత్రము వింధ్యపర్వత
గుహలందు, నుమేరుపర్వతకందరములను నూర్చుడు వెదకునట్లు తగిన ప్రదేశమును వెదకికొనుచు
యరణ్యమున సంచరించుచుండె.

అస్మాత్క్రియాక్రమాద్ధోరాత్సంసారభ్రమదాయినః

అధివ్యాధిమయాకారాత్కాలేనోద్వేగమాయచూః.

కారీరిక, మానసికవ్యథాపూర్ణమగు యీ సంసారమున భ్రమదాయకమైనట్టి భయంకర
క్రియాక్రమమునంతటినుండియు కాలక్రమమున నాతడు విరక్షుండయ్యె.

నిర్వికల్పసమాధ్యంతలభ్యోదారపరేచ్ఛయా

స జహారి జగజ్జీరాం స్వవ్యాపారపరమ్పరామ్.

నిర్వికల్పసమాధిచే పరబ్రహ్మప్రాప్తినిందనలెనను తీవ్రేచ్ఛచే అసారములగు ప్రాపం
చిక వ్యాపారములన్నింటిని యాతడు విడచిపెట్టెను.

విశేష రమ్యారచితం నిజం పరోక్షటజాన్తరమ్

కృతకారం సుసాగన్ధ్యమలిసీలమివోత్పలమ్.

కడలిదళనిర్మితమై, శ్వేత పీత పుష్పములచేతను, కర్పూర పరాగములచేతను తెల్లమై,
సుగంధితమై నీలకమలమువలె కోకిలచు తన పర్వకాలయందాతడు ప్రవేశించెను.

తత్రాసనే సమే శుద్ధే స్వాస్తీర్ణహరిణాజినే

విశ్రామాచలే శాన్తే వీతవర్ష ఇవామ్బుదః.

పుష్పవనంతరము కాంతపర్వతముపై మేఘము విశ్రమించునట్లు, సమమై శుద్ధమై పృథా
జినయుక్తమైనట్టి తనయాసనమున నాతడు విశ్రమించెను.

బద్ధపద్మాసనస్తథా పాన్ద్యోరధికరాజులిః

శృంగవచ్చాన్తచలనమతివృత్తు ప్తకస్థరమ్.

9

పాదతలముపై (వేళ్లనుంచి, పద్యాసనాసీనుడై, కంఠము పైకెత్తి, చలనరహితమగు
సర్వతలమువోలె యాతడుండెను.

స జహారాలమూలోకాద్విగ్నికీర్ణం మనః శన్తైః

విశే శ్శేరుదరీం సాయం భానుర్భాస ఇవోత్కరమ్.

సాయంసమయమున మేరుపర్వతకందరమున బ్రవేశించుచు నూర్చుడు తన కిరణజాల
మును పశీకరించుకొనునట్లు, ఇంద్రియప్రవేశముచే సర్వదిశల వ్యాపించునట్టి మనస్సును యాతడు
మిల్ల మెల్లగ నిరోధించి ఉపాయముచే నిగ్రహించెను.

బాహ్యనాభ్యస్తరాంత్రైవ స్పృశ్యాన్పరిజహత్క్రమాత్

ఇదమాకలయామాస మనసా విగతైనసా.

క్రమముగ నాతడు బాహ్యంభ్యంతర విషయములఁ దృఙ్ఢించునట్టి తన శుద్ధమనస్సుచే
నిట్లు విచారణ గావించెను.

అహో ను చక్షులమిదం ప్రత్యాహృతమపి క్షణాత్

న మనః స్థైర్యమాయాతి తరజ్ఞప్రాధపర్ణవత్.

అహా ! ఈ చిత్తమెంత చపలమైనది ! నిగ్రహించుచున్నను మహాతరంగములందు గొట్టు
కొనిపోవు అనువలె క్షణమైనను స్థిరత్వము నొందకున్నదే !

చక్షురాదిభిరుద్దామై యాపైరాహితసంభ్రమైః

అజప్రముత్తత త్యేవ వీశేవ తలతాడితా.

భ్రమణయుక్తమై పలవిభ విషయములందు దిగుగుసుచే ప్రబలమైనట్టి శేత్రాదియంద్రి
యములచే మనస్సును కాలిచే కొట్టబడిన బలివలె, నాట్యము నప్పుచున్నది.

త్యజదేవానగృహాంతి వృత్తిరిన్ద్రియవర్ధితాః

యస్మాన్నివార్యతే తస్మిన్వోన్నత ఇవ ధావతి.

చిత్తము, ఇంద్రియములచే ప్రవర్ధితములగు పూర్వకాలిక వృత్తులఁదృఙ్ఢించుచు, మఱి
తదనుకూలములగు మాత్రసృక్తులఁ బరిగ్రహించుచున్నది. మఱియు దేనినుండి నిగ్రహించిన, దాని
వైపునకే ప్రవక్తునివలె పయిగిడుచున్నది.

ఘటాత్పటముపాయాతి పటాచ్ఛకటముత్కటమ్

చిత్తమర్థేషు చరతి పాదపేష్వివ మర్కటః.

ఘటమునుండి పట (పత్ర)మునకును, పటమునుండి శకటమునకును నతివేగముగ
బయిగిడుచున్నది. పృథ్వియుపై వానరమువలె యీ చిత్తము పదార్థములందు జరించుచున్నది.

పఞ్చద్వారాశి మనసశ్చేక్షురాదీన్యమూన్యలమ్

దగ్ధేన్ద్రియాభిధానాని తావదాలోకయామ్యహమ్.

ఇక, మిగుల నిందితములై మనస్సునకు ద్వారభూతములైనట్టి శేత్రాది యింద్రియ
ములనుగూర్చి యివుడు విచారించెను.

హేహే హతేన్ద్రియగణాః కిం మే బోధాయ నేహ వః

వేలావిలులితామ్బూనామబీనామివ చక్షులాః. 17

సమద్రతరంగములవలె చంచలములైనట్టి మోయింద్రియములారా! నిర్వికల్పసూధి యందు చిరకాలనూత్మదర్శనము చేయుటకు మీకు సమయములేదా?

మా కురుధ్వమనర్థాయ చాపలం చపలాశయాః

స్వరతాతీతవృత్తిని దుఃఖజాలాని భూరిశః. 18

ఆకాయ క్రములును, చపలములునగు నోయింద్రియములారా! అనర్థకారకముగ మీ చపలత్వమును నీడి, దుఃఖజాలములగు మీ పూర్వకర్మలను స్మరింపుము.

రూపాణి మనసో యూయం జడా ఏవ కిలాధమాః

జడే తూత్తి క్తతా వ్యర్థం మృగత్వక్షేవ వల్లరి. 19

మీరందఱును మనస్సునకు ద్వారభూతులై, కల్పితులును, అధములును, జడరూపులునై యున్నారు. జడ (జల) నూపములే యగు తరంగములకు జలముపోయుట వ్యర్థమునగునట్లు వ్యర్థముగ యేల మృగత్వవ్వలె మీర విజృంభించుచున్నారు?

అసారాత్మస్వరూపాణామనాలోకవలీ సదా

అన్ధానాముదతిర్యేయం సాదృశ్యాయైవ జాయతే. 20

మిథ్యాభూతులును, ఆత్మజ్ఞానరహితులునునగు మీయొక్క దుర్వివక్షణముచే గల్గిన కుమార్తప్రవృత్తి అంధులగతి చందమున పతనముకొలకే యగును.

చిదాత్మా భగవాన్సర్వం సాక్షి త్వేన కరోమ్యహమ్

హతేన్ద్రియగణా యూయం కిం నిరర్థకమాకులాః. 21

ఓ యింద్రియములారా! భగవంతుడగు చిదాత్మయైన నేనే సమస్తమును సాక్షిరూపమున నెఱవేర్చుచుండ ఆల్పులగు మీరేల వ్యర్థముగ వ్యాకులపడుచుంటిరి?

మిత్రైవ మే వివల్గంబి నీరూపా నయనాదయః

అలాలచక్రప్రతిమాః సర్వరజ్జుభ్రమోపమాః. 22

కొలదిచక్రమునలెను, రజ్జుసర్పభ్రమనలెను యనద్రూపముననే యీ నేత్రాదులు నాయందు విజృంభించుచున్నవి.

తేనాత్మనా బహుజ్ఞేన నిర్ణాతాత్మకృతరాదయః

మనాగపి న సంబద్ధో ద్యుపాతాలతలాద్రివత్. 23

స్వర్ణమునకును, సాతాళలోకసర్వకములకును సంబంధములేనట్లు, బహుజ్ఞుడును, సర్వప్రకాశకుడును, సాక్షియునగు నీ యాత్మచే నేత్రాదులెఱుగబడుచున్నవో, అట్టి ఆత్మతో నేత్రాదులకు సంబంధమేమియును లేదు.

భీతః పాన్థ ఇవాహిభ్యః పుక్తసేభ్య ఇవ ద్విభః

దూరే తివ్రతి చిన్మాత్ర మిన్ద్రియేభ్య స్వనామయమ్. 24

సర్పములయొడ భీతిల్లిన బాటసారి సర్పములనుండియు, చండాలయొడ భీతిల్లిన బ్రాహ్మణుడు చండాలులనుండియు దూరముగానుండునట్లు, నిర్వికారమై చిన్మాత్రమైన పరమాత్మనుండి ఇంద్రియాదులున్న యతిదూరమున నుండును.

చిత్తత్రామాత్రకేణాలం సంక్షోభో భవతాం మిథః

తివ్రతి సైస్విరమాదిత్యే దినకార్యవతామివ. 25

ఓ యింద్రియములారా! నూర్చుడు నిజేచ్ఛచే యాకసమున స్థితినిొందియుండ శ్రాద్ధ, కృష్ణాదిదైనికవ్యవహారములు జరుగునట్లు, చైతన్యవత్తయొక్క సామీప్యమాత్రముననే మీచేష్ట తన్నియు లెస్సగ కొనసాగుచున్నవి.

చిత్తచారణ చార్వాక చతుర్దిక్కుక్షీ భిక్షుక

శ్వేవ వ్యర్థమనర్థాయ మైవం విహర హే జగత్. 26

ఓ చిత్తమా! ఇంద్రియములను మోసగించుటచే చారణుడవును, దేహభిమాని యగుటచే చార్వాకుడవును, దిక్కులందు జరించుటచే భిక్షుకుడవునునగు నీవు కునకమునగిది వ్యర్థముగ యీజగత్తున సంచరించుచు యనగ్గముల గల్గజేయుచుము.

అహం చిద్యదితి వ్యర్థమసత్యా తవ వాసనా

అత్యవభిన్నయోరైక్యం నాస్తి చిన్మనసోః శత. 27

‘నేను చేతనుడన’ను యీనీవాసన అసత్యమును, వ్యర్థమునగును. ఓరీ దుష్టా! మిగుల భిన్నములై జడ, చేగనరూపములైనట్టి మనశ్చిత్తులకు యేకత్వమెన్నటికిని కలుగదు.

జీవామ్యేవాహమి త్యేనా తవాహంకారదుర్మతిః

మిత్రైవ జాతా దుఃఖాయ న సత్యా సత్యవర్జితా. 28

‘నేను జీవించుచున్నాన’నునీ దుష్ట యహంకారభావన సత్యసర్వత్రమై, మిథ్యాభూపము ననే యుదయించినదై దుఃఖమును గల్గజేయుచున్నది.

అహంకారోదయే సోఽస్మి త్యేతాం సంరభతాం త్యజ

న కించిదపి మూర్ఖ త్వం కిం వ్యర్థం తరలాయసే. 29

‘అహంకారోదయమున నేనుండున’నునీ గర్వమును వడలుము. ఓ మూర్ఖ చిత్తమా! నీవు యథార్థముగ లేనేలేవు. వ్యర్థముగ యేల చపలత్వము గల్గియున్నావు.

సంవిచ్ఛిత్తమనాద్యస్తం సంవిదోఽన్యన్న విద్యతే

దేహేస్థింస్తన్మహామూర్ఖ కిం త్వం స్యాశ్చి త్రనామకమ్. 30

సంవిత్తగు చైతన్యము ఆపాదియు, అసంతమునైయున్నది సంవిత్తు (జ్ఞానము)న కన్యముగ యేదియునులేదు. కాన కుహమాఘోషుడగు నో చిత్తమా! చిత్తమునుచేరిట నీదేహమున యెడడవు?

విషపర్యవసానేయం రసాయనవదుత్థితా

భోక్తృతాకర్తృతాశజ్జా బల చిత్త ముద్ధైవ హి. 31

అనుభవకాలమున యమృతరూపముగను, తుదకు విషరూపముగను నావిర్భవించు యీ కర్మత్వభోక్తృత్వములందు నీకుగల యాక వ్యర్థమే యగును.

మోషహాసపదం గచ్ఛ మూఢేన్ద్రియగణాశ్రయమ్

న కర్తృత్వం న భోక్తృత్వం జడోఽస్యన్యేన బోధ్యతే. 32

ఓ మూర్ఖచిత్తమా! ఇంద్రియముల నాశ్రయించి హాస్యాస్పదుడవు గాకుము. నీవుకర్తృ గావు, భోక్తృవును గావు; జడుడవును, సాక్షిచే బోధితుడవు నగుదువు.

కస్యం భవసి భోగానాం కే వా భోగా భవన్తి తే

జడస్యాత్మైవ తే నాస్తి బన్ధుమిత్రాది తత్కుతః 33

భోగానుభవశక్తిలేని జడుడవగు నీకు భోగములతోగాని, భోగములతో నీకుగాని సం బంధమేమి గలదు? జడుడవగుటచే యథార్థముగ నీకు స్వరూపమే లేనపుడు యిక బంధుమిత్రాదులు నీకటనుండి వత్తురు?

యజ్జడం తద్ధి నాస్త్వేవ సదేవాసత్తయాన్వితమ్

జ్ఞత్వకర్మత్వభోక్తృత్వమన్యత్వానామసంభవాత్. 34

ఏది జడమో, అది లేనిదేయగును. స్ఫటికమణియొక్క యెఱుఁపుదనమునలే మతియొక దాని సత్తచే సత్తుగ భాసించుచున్నది గాన యథార్థముగనది అసలే యగును. ఏలన, ఆత్మయందు జ్ఞత్వ, కర్మత్వ, భోక్తృత్వ, అన్యత్వములెవ్వియను సంభవించవు.

ప్రత్యక్షేతనరూపశ్చేత్త్వం తదాత్మైవ తే వపుః

భావాభావామయీ చిత్తసత్తా తే కేవ దుఃఖదా. 35

నీవు సాక్షియగు చైతన్యమే యగుచో యిక నిర్వికల్పముగు ఆత్మయే నీయొక్క స్వరూప మగును. అప్పుడు భావాభావమయమును, దుఃఖప్రదమునునగు యాచిత్తసత్త నీకట్లు సంభవించును?

యథా కర్మత్వభోక్తృత్వే మిత్యైవాధిగతే త్వయా

మయా తే హి ప్రమాద్యేతే శృణు యుక్త్యా కథం శ నైః. 36

మథ్యాహుపమున నీవు పొందిన కర్మత్వభోక్తృత్వములను యిట్లుకాని శక్తిచే నేనట్లు క్రమముగ నివారించెదనో, యారీతిని వినుము.

స్వయం తావద్భవానేష జడో నాస్యత్ర సంశయః

జడస్య కీదృశకర్మత్వం నృత్యస్తీహ కథం శిలాః. 37

చైతన్యప్రతిబింబములేనో నీవు స్వయముగ జడుడవే యగుదువు. ఇందు సంశయమేమి యను లేదు. జడవస్తువునకు కర్మత్వభోక్తృత్వము లేట్లు సంభవించును? శిలాప్రతిబింబ యెవడు నైన నాట్లము సల్పునా?

ఉపజీవ చిరం తస్మాద్భృద్ధం తద్భాగమైశ్వరమ్

జీవసీచ్ఛసి హంసి త్వం వృథా యాసి వివల్లసి. 38

కాన, నీవు జీవింపదలంచుచో శుద్ధమగు ఈశ్వరసంబంధమైన చితాభిక్షుని యాశ్రయించి నీ రూపమును ధరింపుము. ఏల వ్యర్థముగ మృతినొందుదు, వచ్చుదు, పోవుదు, విజృంభించుదున్నావు.

క్రియతే యత్తు యచ్ఛక్త్యా తత్తేనైవకృతం భవేత్

లునాతి దాత్రం పుంశక్త్యా లావకః ప్రోచ్యతే పుమాన్. 39

హన్యతే యస్తు యచ్ఛక్త్యా స తేనైవ హతో భవేత్

నిహన్తి ఖడ్గః పుంశక్త్యా హన్తైవ ప్రోచ్యతే పుమాన్. 40

పీయతే యస్తు యచ్ఛక్త్యా పీతం తేనైవ తద్యవేత్

పాత్రేణ పీయతే పానం పాతా యస్తూచ్యతే నరః. 41

ఎవనిశక్తిచే నేది చేయబడునో, అది వానిచేతనే చేయబడనని చెప్పబడును. ఎట్లన, మనుజుని శక్తిచే కొడవలి కోయుచున్నదిగాన మనుజుడే కోయువాడనబడును. అట్లునే యెవని శక్తిచే నేది హతమౌనర్పబడునో, అది వానిచేతనే హతమైనదనబడును. ఎట్లన, మనుజునిశక్తిచే ఖడ్గము ఛేదించుచున్నది గాన మనుజుడే ఛేదకుడనబడుచున్నాడు. అన్నియుననే, యెవనిశక్తిచే నేది త్రాగబడనో, అది వానిచేతనే త్రాగబడనని చెప్పబడును. ఎట్లన, పాత్రము మున్నగువానిచే జలములు త్రాగబడినను, త్రాగువాడు మనుజుడనియే వచించబడును.

ప్రకృత్యైవాశే నుజడః సమస్తజ్ఞేన బోధ్యతే

తేనాత్మైవాత్మనాత్మానం చిన్తోతీదం హి నో భవత్. 42

ఓ చిత్తమా! నీవు స్వభావముగనే జడుడవు. సర్వజ్ఞుడగు పరమాత్మునిచే నీవు బోధితుడవగుచున్నావు. ఏలన నా యాత్మయే స్వయముగ భోక్తృభోగ్య కరిణోపకరిణియాలచే యీ సమస్త జగత్తున్ను స్వప్నమునలే సంభవమొనర్పినది.

అనారతం బోధయతి తావమాత్మా పరమేశ్వరః

బోధనీయా బుధైర్మాణాః కిలావృత్తికతైరపి. 43

ఆత్మయగు పరమేశ్వరుడు నిన్ను నిరంతరము ప్రబోధితమొనర్చుచు నేయున్నాడు. విజ్ఞులు మూఢులకు వివిధరీతుల బోధింపవలెనుగదా!

ఆత్మసత్తైవ బోధైకరూపిణీ స్ఫురతీహ హి

తయైవ చిత్తకబ్ధార్థావగ్రీకృత్య త్వయా స్థితమ్. 44

బోధస్వరూపముగు ఆత్మయొక్క సత్తలవనే నీయొక్క. సత్తయున్న స్ఫురించుచున్నది. ఆయాత్మనుండియే చిత్తకబ్ధార్థసత్తల సంగీకరించి నీవు స్థితిబొందియున్నావు.

ఏవం చిత్తత్వమజ్ఞానాదాత్మకే క్షేరుపాకతమ్

జ్ఞానే త్వయా విగలితం తీవ్రే హిమమివాతనే. 45

ఇవిధమున ఆత్మకక్షితుండియే అజ్ఞానకారణమున చిత్తత్వము సంప్రాప్తించినది. కాని, తీక్ష్ణమగు యెండయందు మంచు కరగునట్లు జ్ఞానముచే నీవు నశించుచున్నావు.

తస్మాన్మృతం త్వం మూఢం త్వం నాసి త్వం పరమార్థతః

తదేవాహమితి వ్యర్థమహో మా స్త్వసుఖాయ తే. 46

కాననోచిత్రమా! నీవు మృతుడవు; మాఢుడవు; పరమార్థమున యేమియు కానివాడవు; కాన 'ఆత్మయే నేన'ను తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే జన్మాదిదుఃఖములఁ గల్గింపటము.

అసత్యా చిత్తకలనా ఇన్ద్రజాలలతా ఇవ

విజ్ఞానమాత్రమేవేహ బ్రాహ్మమగ్ధం విజృంభితమ్. 47

ఇంద్రజాలలతవలె చిత్తకలన వ్యర్థమే యగును. విజ్ఞానమాత్రమగు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమే యీ జగత్తంతటను వికాసమొందుచున్నది.

నరామరణగద్రూపైర్భ్రాహ్మీ శక్తిరుదేత్యలమ్

సాముద్రకణకల్లో లజాలై ర్వేలేవ వల్లతి. 48

సముద్రతరంగములచే తీరము గల్గింపనట్లు, బ్రహ్మముయొక్క చిత్ శక్తితోగూడిన మాయయు మనుష్యు, దేవతాది జగద్రూపములచే భ్రాష్టమగు విజృంభించుచున్నది.

చిన్మయశ్చేద్యవేర్మాఢ తత్తస్మాత్పరమాత్మదాత్

నిత్యమవ్యతిరిక్తం త్వం కిమవ్యత్పరిశోచసి. 49

ఓ మాఢచిత్తమా! నీవు చిన్మయుఁడవగునో యీ పరమపదముతోటి నిత్యమభిన్న రూపుఁడవే యగుదువు. అట్లైన నిక యవ్యమగు దేనికై నీవు ఘేదమొందుచుంటివి?

సర్వగం సర్వభావసం సర్వరూపం హి తత్పదమ్

తత్రాప్తౌ సర్వమేవాజ్ఞ ప్రాప్తం భవతి సర్వదా. 50

అజ్ఞాఁడవగు నోచిత్తమా! ఆ పరమపదము సర్వవ్యాపకమును, భూతభవిష్యద్వర్తమాన పదార్థములన్నింటియందున్నదియు నగును. అద్వైతి ప్రాప్తిచే సర్వమున్ను సంప్రాప్తించినదే యగును.

న త్వమస్తి న దేహోస్తి బ్రహ్మస్తీహ మహత్సుఖరత్

అహంత్యమితి నిఃస్పృహ స్ఫురత్యాద్దిక్లి కస్య కా. 51

వాస్తవముగ నీవుగాని, యీ దేహముగాని లేవు. మహద్వస్తువగు బ్రహ్మమే యీ జగద్రూపమున స్ఫురించుచున్నది. 'నేను' 'నీవు'ను ఆభాసము నిష్క్రియమగు ఆత్మయందే స్ఫురించుచుండ నిక యెవనికేవిధమగు దుఃఖముగలదు?

ఆత్మాచేత్వం తదాత్మైవ సర్వగోఽస్తీహ నేతరః

ఆత్మనోఽన్యజ్ఞడత్వం చేత్తత్త్వం నాస్త్వస్తి తద్వపుః. 52

నీవు చిదాత్మవగునో, ఆత్మమను యెల్లెడల సర్వవ్యాపకమగు ఆత్మయే కలదగునుగాని, అన్యముకాదు. ఏలన, ఆత్మకన్యమైనది జడమున్ను, అసద్రూపమున్ను యగునుగాదా!

ఆత్మైవ సర్వం త్రిజగత్తదన్యత్తు న కించన

తత్త్వం కిం చిత్తమాత్మాన్యద్యది తత్త్వం న కించన. 53

ఆత్మైవ సర్వం త్రిజగత్తదన్యత్తు న కించన తత్త్వం కిం చిత్తమాత్మాన్యద్యది తత్త్వం న కించన.

ముల్లోకములున్న ఆత్మయే. ఆత్మకన్యముగ యేమియునులేదు. కాన, నీవొక్కటే నేలగునో పరమార్థమున లేనివాడవే యగుదువు.

అహం త్విదమహం తన్న ఇతి వ్యర్థం కిమీహాసే

అసద్వపుః కిం స్ఫురతి శశశృంగేణ కో హతః. 54

'ఈ బాలశరీరము నేను, ఈ పృథ్వీశరీరము నేను, ఈ బాలశరీరసంబంధమగు క్రిడాదులు నాకే. ఈ పృథ్వీశరీరసంబంధమగు పుత్రపౌత్రాదులు నాయవి' అని యిట్లేల వ్యర్థముగ జేరించుచు 'నికే ఆత్మకు దేహములేదు. కాన యసత్తైన నయ్యది యెట్లు స్ఫురింపగలదు? పండేటి కోతి దే యెవరైన చంపబడుదురా?

తృతీయా కలనా నాస్తి చిజ్జడాం శేతరాశత

ఛాయాతపనయోర్ధృగ్ధ్యే తృతీయేవానురజ్జనా. 55

ఓ మాఢచిత్తమా! ఛాయాతపములనుధ్య పదార్థముల యనురక్తిమొనర్చు మతోక పస్తునెయ్యదియు లేనట్లు చేతన, జడాంశములకు వేటుగ మతోకదాని కల్పనయేలేదు.

సత్యావలోకనాజ్ఞా తే చిత్తజాడ్యద్యశోః శుయో

సంపద్యతే యత్తు తజ్జం స్వసం వేదనమాత్రకమ్. 56

సత్యవస్తుజ్ఞానముచే చిత్త, జడత్వవృద్ధులు పరమింప, అంతిమసాక్షాత్కారవృత్తిచే నావిద్యులమగు స్వప్రకాశ చిన్మాత్రరూపమై శేషించునట్టి స్వానుభవమునైన ఆత్మయే నీవు.

తేన మూఢ న కర్మత్వం న భోక్తృత్వం తవాపి హి

తదేవాసి పరం బ్రహ్మ త్వజ మార్ఖ్యం భవాత్మవాన్. 57

కాననో మాఢచిత్తమా! నీకు కర్మత్వముగాని భోక్తృత్వముగాని లేవు. నీవాహం బృహత్. అందుచేమాఢ్యమును వదలి ఆత్మజ్ఞానివి కమ్ము.

కేవలం జ్ఞత్వవిషయముపదేశార్థసిద్ధయే

త్వయా కరణభూతేన కరోత్యాత్మేతి కథ్యతే 58

'మననైవానుద్రవ్యవ్యం మననైవేదమాపస్యమితి' (మనముచేతనే ఆత్మను వర్ణించలేము, మనస్సుచేతనే ఆత్మ సంప్రాప్తించుచున్నది) — ఈ మున్నగు ప్రతులాత్మప్రాప్తియందు నన్ను కరణముగ యొనర్చినవనెదవేమో, స్వముఖమును గాందులకై మనుజుడు దర్శనము కరణము పవలంబించునట్లు, అజ్ఞానకాయందు కాస్తాచార్యకృతములగు తత్త్వమసీత్యాది ఉపదేశముల ప్రయోజన సిద్ధికొఱకే ప్రతు కల్పితుఁడవగు నీకాత్మసాక్షాత్కారమును విషయముగ నొనర్చుచున్నది.

అసత్స్వరూపం కరణం జడం నిరవలంబునమ్

నిఃస్పృహనం న స్పృహతే కర్మసంబోధనం వినా. 59

స్వయముగ స్పృహక క్రిందినదై, అసమాప్రమై, జడమై, అశ్రయరహితమైనది చిత్తము చేతస్వప్రకాశములేక యెట్లు చేట్టల నల్పగలదు?

అకర్మః కరణస్యాస్య శక్తిః కాచిన్న విద్యతే
దాత్రస్య లావకాభావే కర్తుం కిమివ శక్తతా.

60

ఏలన, కర్తలేమన్న కరణశక్తి లేనిదేయగును. కోయవాదులేమన్న కొడవలికి కోయశక్తి యెచట?

ఖడ్గప్రహారవిచ్ఛేదక్రియాయాం పుంసి శక్తతా
న ఖడ్గే సుజడే చిత్త సర్వాజ్ఞేష్వసి శక్తతా.

61

ఓచిత్తమా! ఖడ్గముయొక్క ప్రహారశక్తి, ఛేదనక్రియాశక్తి మనుజునియందే కలదు గాని జడమైన ఖడ్గముండేకోశమునను లేదు.

తస్మాన్నాసి సఖే కర్తృ మా వ్యర్థం దుఃఖభాగ్భవ
పరార్థం క్లేశితా మూర్ఖ ప్రాకృతేషు న శోభతే.

62

కాన సఖుడవగు నోచిత్తమా! నీవు కర్తృవుకావు. వ్యర్థముగ దుఃఖభాజుడవు కావలదు. ఓ మూర్ఖా! నీచములగు ప్రకృతికార్యములందు మఱొకని కై క్లేశపడుట శోభించదు.

ఈశ్వరో నేదృశః శోచ్యో య స్త్వయా సదృశో భవేత్
నచ తస్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన.

63

నీవలె జడమైనదానికొఱకే నీవు శోకింపవలెను. కాని ఈశ్వరుడట్టివాడు కాదు. వానికి జగత్తున చేయబడినదానిచేగాని, చేయబడనిదానిచేగాని ప్రయోజనమేమియును లేదు.

గర్వాత్తూపకరోమ్యేనమితి కేవలమబ్ధిః
క్లిశ్యతేవ సతాం త్వర్థో న కించిదుపయుజ్యతే.

64

కార్యకారణసంఘాతమందలి యభిమానముచే 'నేనీయాత్మ కుపకారమొనర్చుచున్నాన'ను భ్రాంతిచే నీవు పరిచ్ఛిన్నముగు బుద్ధిని పీడించుచున్నావు. కాని సంఘాతముననున్న పంచప్రాణమనోబుద్ధిదేశేంద్రియములన్నియు జడములగుటచే భోగములచే వాని కేప్రయోజనమున్ను లేదు. కనుక దేనికిని యేవిధముగను నీవు యుపకారివి కానేరవు.

కర్తురోగేశ్వర స్వైవమథే చేదనువర్తసే
తదస్య కాచిన్నేచ్ఛేహ తృప్తత్వాస్పర్శవైవ హి.

65

'భోగానుభవమునొందునట్టి కర్తయుగు ఈశ్వరునికొఱకే నేను వర్తించుచున్నాన'ందు చేమా, నిత్యతృప్తుడగుటచే వానికే కోర్కెయు లేదనియే యెఱుంగును.

అకృత్రిమావభాసేన సత్వగేన చిదాత్మనా
ఏకేనైవేదమాపూర్ణం కల్పనైవాస్తి నేతరా.

66

స్వాభావిక ప్రకాశయుక్తుడును, సర్వవ్యాపియు, యేకరూపుడునుగు చిదాత్మచే యీ జగత్తంతయు వ్యాపింపబడియున్నది. వానికన్యముగ యే కల్పనయులేదు.

ఏకానేకావభాసేన సమస్తేన తదాత్మనా
అతృప్తేవావభాసాన్యైః కిం కిమిన్యతే.

67

ఏకావభాసచేతనమున సమస్తమున తదాత్మనా అతృప్తేవావభాసాన్యైః కిం కిమిన్యతే.

ఏకమును, అనేకమునుగూడ ప్రకాశింపజేయు నాయాత్మ తనయందే యీ జగత్తు సంపత్తయై రచించెను. సమస్తము వానియందు సిద్ధింపుటచే నిక వానికలభ్యమగు వస్తువెయ్యిది? ఇక దేనినాతడిచ్చగించవలెను?

తావదృశస్య తు దృష్టైవ తుభ్యతా జాయతే ముఖా

అలోక్య రాజమహిషీం యూనో మదమయీం తథా.

68

ఓ చిత్తమా! రాజమహిషిని గాంతుటచే మూర్ఖుడగు యువకునకు మన్మథవికారము నూ. మనస్సు, ప్రపంచమందలి సర్వవస్తువులను ఈశ్వరస్వరూపములైనను నీనంటి మూర్ఖునకే వాని? తుటచే తోభ జనించుచున్నది.

ఆత్మనా సహ సంబంధం చేతః కర్తృసి సుందర

కింతు నాస్యాసి సంబంధి కుసుమస్య యథా ఫలమ్.

69

ఓ సుందరచిత్తమా! ఆత్మతోటి సంబంధము గల్గియుండవలం చెదనేమా, ఫలించు కాలమున పుష్పముండమిచే ఫలము పుష్పసంబంధమున కయోగ్యముగునట్లు నీవాత్మసంబంధనకున్న అయోగ్యుడవగుదువు.

ద్వితీయేన సమం యైమా తత్తావద్భవనైకతా

సా సంబంధగతిః ప్రోక్తా ప్రాగ్ద్విత్యావదధునైకతా.

70

ఒకటి మఱియొకదానితో ఒకదానిక్రియతోగాని లేక రెంటిక్రియలతోగాని గూడి కలయుటచే, ఒకదానియొక్క మఱియొక దానియందలి యంతర్యాపనముగాని, లేక రెంటియొక్క యేకత్వముగాని 'సంబంధగతి' యని పేర్కొనబడినది. ఎట్లన, పూర్వము ద్వైతముండెను. ఇపు డేకత్వము సిద్ధించినది.

నానాప్రకారరచనా నానారూపక్రియోన్ముఖి

సుఖదుఃఖదశాహేతుర్భవాన్నైకవిధా స్మృతా.

71

కాని నీవా యేకత్వసంబంధమునకును కారణము గానేనవు. ఏలన, కార్యములందు విభిన్న రచనలను గల్గి, వివిధక్రియోన్ముఖిమై, సుఖదుఃఖములతోగూడి యుండుటచే నీవ యేకప్రకారత్వము లేదనియే వచించబడినది.

సంబంధః సమయోగ్యప్రసక్తాఽర్థసమయోరపి

న విలక్షణయోశ్చాన్యస్త్వస్మిన్సతి జగత్ప్రేమే.

72

మఱియు, (పాలతోపాలకువలె) సంబంధము సమానరూపములకు గాని, (నీటితో పాళకు వలె) అగ్రసమానరూపములకుగాని సంభించును. కాని అగ్ని జలములవలె కేవలము విలక్షణమై, సర్వథా విరుద్ధములైనవాటియొక్క సంబంధమీ ముఖ్యములందెచటను యుండదు. అట్లుండవో వానిలో నొకదాని వాళమవశ్యము సంభవించును.

ద్రీవ్యావృతగుణా ద్రీవ్యాణ్యశ్చేయన్తి బహూన్యలమ్

సంవిదశ్చ్యవనం దుఃఖం సంవిదో మా చ్యుతో భవ.

73

ద్రీవ్యావృతగుణా ద్రీవ్యాణ్యశ్చేయన్తి బహూన్యలమ్ సంవిదశ్చ్యవనం దుఃఖం సంవిదో మా చ్యుతో భవ.

రూపరసాది పదార్థముల గుణము లాపదార్థమునే యాక్రమించుకొని యుండునుగాని అన్యమగు విరుద్ధమైనదానిగాదు. ఓచిత్తమా ! నీవు సంవిత్తునకు వేరై పరమమకొందుట కొరకు నీయమే యగును. కాన యట్లు సంవిత్తుమండి మృతుడవు గావుము.

ఏతావత్తైకధ్యానేన నిత్యధ్యానోఽథవాత్మదృక్
అభావే దుఃఖదస్యాస్తర్మశా దృశ్యస్య వస్తునః. 74

లేక, అంతర్బుష్టిరూపజ్ఞానముచే దృశ్యసముదాయముంతయు లేనిదికాగా, దుఃఖరహితమై అనందరూపమైనట్టి ఆత్మయే కేవలము. దీనిచే నీవు సంతృప్తుడవగుచో యిక నిరంతరధ్యానముచే సమాధినిష్ఠుడవై ఆత్మదర్శివి గమ్ము.

సంకల్పోన్ముఖతాం విద్ధి దుఃఖదాం సంవిదశ్చుత్తిమ్
జడేషూపలభూతేషు మనోదేహేస్త్రియాదిషు. 75

ఓచిత్తమా ! జడమగు కలవంటి మనోదేహాంధ్రియాదులందు, సంకల్పోన్ముఖమగునట్టి చైతన్యముయొక్క చ్యుతి దుఃఖప్రపంచమేయని నీచెలుంగుము.

కీదృశీ కర్తృతా చిత్తపుష్పం వ్యోమ్ని కథం భవేత్
నిరస్తకలనా పశ్యే మననధ్వంసరూపిణి. 76

కల్పనాపంకరహితమై, సంకల్పవికల్పవిధ్వంసకమైనట్టి ఆత్మయందు కర్తృత్వమెట్లు సంభవించును? ఆకాశమున పుష్పముండునా?

నచైవాత్మని కర్తృత్వం సంభవత్యమ్పరాజ్ఞవత్
అయం కేవలమాత్మైవ నానానానాతయాత్మని. 77

ఆకాశమునకు పాస్తసాదాద్యంగము బండకాలనట్లు ఆత్మయందు కర్తృత్వమున్న సంభవించనేరదు. ఈ యాత్మయే తనయందేకరూపముగను, అనేకరూపములుగను స్ఫురించుచున్నది.

స్ఫురత్యభిరివామ్భాభిః ఘనబుద్ధ్యదపిచిభిః
ఆభాసమాత్రే సర్వస్థిన్నుసర్వస్థింశ్చిదాత్మని. 78

ఘన, బుద్ధుడ, తరంగరూపములగు జలములచే నముద్రము తనయందు స్ఫురించునట్లు ఆభాసమాత్రమైన చిదాత్మయందు ఆత్మయే జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

ద్వితీయా నాస్తి కలనా తప్తాజ్ఞార ఇవామ్బుధౌ
కలనారహితే దేవే దేహే మనసి వా జడే. 79

సంవిత్సంవేద్యనిర్మలతా సారం సుందర నేతరత్
ఇదమన్యదిదం నాన్యచ్ఛుభం వాఽశుభమేవ చ. 80

సముద్రమున మంచుచున్న నిష్కళశిక యుండవట్లు, ఆత్మయందు రెండవ కల్పనయే లేదు. ఓ సుందరచిత్తమా ! ఇట్లాత్మజేవుడు కల్పనారహితమైయున్న, మనస్సు జడమైయున్న నుండ, ఇది వేయి, ఇది వేయిగాదు, ఇది వేయిగాదు, ఇది అశుభమైనదనునీ యసత్కల్పన కల్పమని

యభావంబున లేనిదేమగును. ఈమస్తమున్న, కలయవర్జితమై, సారభూతమైనట్టి చైతన్యమే యగునుగాని అన్యమేమియునుగాదు.

ఇత్యసత్కల్పనా నాస్తి యథా నభసి కాననమ్
సంవేద్యరహితం సంవిన్యాత్రిమేవేదమాతతమ్. 81

ఆకాశమున యరణ్యము లేనట్లు, పూర్వోక్తకల్పన ఆత్మయందు లేనిదేమగును. కాన కలయవర్జితమగు సంవిత్తుమాత్రమే సర్వజగద్రూపమునను వ్యాపించియున్నది.

తత్రాయమహమన్యోఽయమిత్యసత్కల్పనాకథమ్.
అనాదిమతి నీరూపే సర్వకే వితతాత్మని
ఆరోపయేత్కః కలనామృగ్వేదం వ్యోమ్ని కో లిఖేత్. 82

‘నేను వేయి, ఇది వేయి’మనీ యసత్కల్పన యెట్లుండనేరును? అనాదిమై, రూపరహితమై సర్వాంశకమైనట్టి ఆత్మయందు కల్పనాకళంకము నెవరూపించగలరు? ఆకాశమున ఋగ్వేద మెవరైన వ్రాయగలరా?

నిత్యోదితే సకలవస్తుపదార్థసారే
సంవిత్త్వితే భరితనిర్భరభూరిదిక్కిమ్,
ఆత్మన్యసత్కమివ సాధుగతే మలత్వాత్
క్షీణౌ గుభాగుభలవా మమవై సమాహః. 83

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూత్యోక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే ఇన్ద్రియానుశాసనయోగోపదేశో నామ ద్వ్యశీతితమః
సర్గః || 82 ||

నిత్యోదయ మొందినదియు, సర్వదస్తులంబును సారభూతమైనదియు, దిక్కులందం తలవ్యాపించి పరిపూర్ణమైనదియు, సంవిన్యాత్రమున స్థితిగల్గియున్నదియనగు ఆత్మను ప్రత్యక్షముగా తెలిసికొనినమాడట మిథ్యాభాసములగు మృగత్పిష్టజలమువలెను, రజ్జుసర్పమువలెను నానుభవదుఃఖములున్న నశించినవి. కాన యానాపూర్వపు సుఖదుఃఖప్రతీతియను మోహమున్న భ్రాంతియేగాని యథార్థముగాదు

ఇది శ్రీవాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
ఇంద్రియానుశాసనయోగోపదేశమను ద్వ్యశీతితమ
సర్గము || 82 ||

త్ర్య శీ తి త మః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచః—

భూయో మునివరో ధీరో ధియా ధవలమేధయా
స్వమిద్ద్రియగణం గుప్తో బోధయామాస సాద్విదమ్.

శ్రీ వసిష్ఠః - ఓరామా ! ధీరుడును, మునిశ్రేష్ఠుడును నగు నా వీరహవ్యుఁడేకాంతమున నుండుచుండి పుష్కలముతో గూడుకొనిన బుద్ధిచే తన యింద్రియముల మఱల నున్నానించెను.

తచ్చేష్టియగణస్యాన్తే శృణు వత్సోమి తే స్ఫుటమ్

సృత్యా తద్భావనామేత్య పరాం సిద్ధుఃఖతాం వ్రజ.

2

ఓరామా ! ఆ క్రమమును విన్నవముగ నీ కఠింగించెద, స్వేంద్రియనిరోధమునకై యద్దానిని నీవాలకింపుము. దాని నాకర్షించి తదనురూపమును భావమేగి దుఃఖరాహిత్యము నొందుము.

భవతామాత్యసత్తైషా దుఃఖాయైవా న్తదాయినీ

అనత్యామాత్యనః సత్తాం తద్భవన్తస్త్వజ స్వీతి.

3

ఓ యింద్రియములారా ! అవిద్యాకారణమున ఆత్మకు వేటుగ మీకు గల్గియున్న సత్త జీవితకాలమున పెక్కుదుఃఖముల గల్గజేయునదియు, యాపదప మఱలమఱల పృక్కు, నర కాదులఁబొందించునదియుగాన మిథ్యయగు యద్దానిని మీరు త్యజింపుడు.

మదీయేనోపదేశేన సత్తైషా భవతాం త్షయమ్

గతైవేతి స్ఫుటం మన్యే యూయం హ్యజ్ఞానసంభవాః.

4

నేను పూర్వము గావించిన యాత్మోపదేశముచే మీ సత్త పూర్ణముగ నశించియుండును. మీయుత్పత్తి అజ్ఞానముచే సంభవించుచున్నదిగాన నయ్యజ్ఞానము త్షయమొంద మీరే సత్తయొండనేరదు.

స్వసత్తా స్ఫుటతాం యాతి దుఃఖాయ తవ చిత్తక

తప్తకాఞ్చనరుల్లాసో దాహయైవ స్వపార్శ్వయోః.

5

ఓ సత్తా ! అగ్నితో క్రిడించుటచే యిరు పార్శ్వములు దహించబడునటుల మీ సత్త మీకు దుఃఖముచే గల్గించును.

వశ్యతస్యై సతి భ్రాన్త జలకల్లోలసంకులః

విశన్తి కాలజలధిం సంసారసరితాం గణాః.

6

చూడుడు, మీరుండుటచేతనే భ్రాంత జీవులను తరంగములతోగూడిన సంసార చక్ర సమూహములు కాలసాగరమున నిరంతరము ప్రవేశించుచున్నవి.

వత స్త్వహమహమికా విహితాన్యోన్యచిన్తితాః

కుతోఽపి దుఃఖావలయో ధారా ఆసారగా ఇవ.

7

పరస్పరాహంకారములచే నుమ్మారమును వధ, పరాజయ, బాధలఁ గూర్చిన చింతలుగల్గి గుఱుపడంపకలు వల్ల ధారలవలె గురియుచున్నవి.

పరిస్ఫురత్యపర్యన్తా హృదయోన్ములనోద్యతా

అక్రన్తకాదిణీ క్రూరా భావాభావవిహించికా.

8

కాలమై, హృదయవిఘ్నవత్కర్తవై, దుఃఖకరమై, క్రూరమై, సంపద్యపదహాసమైనట్టి భావములు స్ఫురించుచున్నవి.

కానశ్వాసరణద్భృష్టా కలేవరజరద్భ్రమే

వికసత్యమలోద్యోతా జరామరణమజ్ఞరీ.

9

ఈ దేహమును పురాతన వృక్షమునకాస (దస్త) శ్వాసమును తుమ్మదల శబ్దముగలదియు, నిగ్గులమై ప్రకాశయుతమైనదియునగు జరామరణహాస లత వికసించుచున్నది.

కల్లోలవ్యాలవలితే శరీరశ్వభ్రాకోటరే

ఘననీహరభే స్వాస్త్యజ్ఞైవాచపలమర్కటి.

10

మనోరథతరంగములను స్వర్ణములతోగూడినదియు, మిగుల జడరూపములైన యింద్రి యచ్ఛిద్రములను ద్వారములు గలదియు నగు శరీరాంతగత కోటరమున (హృదయమున), చపల మైనట్టి చింతయును సారీకు తిరుగాడుచున్నది.

లోభనాట్యా రటత్పక్షీ తీక్ష్ణయా ద్వన్వత్తుణ్డయా

కాయజీర్ణదుగ్ధమాదస్యాద్ధుణ్డఖణ్డం సిక్తస్తతి.

11

లోభమును స్వవిలాసములతోగూడి, శబ్దమొనర్చుచు చిత్తమును పక్షి మఖిదుఃఖాది ద్వంద్వములను వాడిమైన ముక్కుతో శమ, దమ, భగ్నాది గుణసమూహమును ఫలపుష్పములను దేహమును పురాతనవృక్షమునండి పెరికిజేయుచున్నది.

హృదయావకరం కీర్ణమితశ్చేతశ్చ కర్కశః

అపవిశో దురాచారః కురుతే కామకుక్కుటః

12

అపవిత్రమై, దురాచారసంయుతమై, కర్కశమైనట్టి కామమును కోడి రాగాది వాసనలచే బరితేష్టితమగు హృదయమును తన పాదములచే విస్తరింపజేయుచున్నది.

మహత్యాం మోహయామిన్యముల్బణోఽజ్ఞానకౌశికః

శ్లశాన ఇవ వేతాలః పరివల్లితే హృద్భ్రమే.

13

మహామోహమును రాత్రియందు అజ్ఞానమును భయంకరమైన గుడ్డగూబ, శ్మశానమందు వేతాలమువలె హృదయవృక్షమున విజృంభించుచున్నది.

ఏతాశ్చాన్యాశ్చ బహోఽపి త్వయీన్ప్రియగణే సతి

పిశాచ్య ఇవ శరవ్యాం పవనస్త్వశుభ్రాయాః.

14

ఓ యింద్రియములారా ! మీరుండుటచేతనే యీపై యనగ్ధములును, ఇంకను అనేకము లైన పాపములును రాత్రియందు పిశాచమువలె విజృంభించుచున్నవి.

త్వయి త్వసతి హే సాధో సర్వా ఏవ శుభక్రియః

ప్రభాత ఇవ పద్మిన్యః సాలోకం విలసన్త్యలమ్.

15

సాధునకు నో చిత్తమా ! నీవు తేకున్నచో, ఉత్తముగణసమూహమంతయు విజేతమును ప్రకాశముతోగూడి ప్రాతఃకాలమున పద్మమొనర్చుచో వికాసమొందును.

ప్రశాన్తమోహమిహికం రాజతే హృదయామ్బరమ్

నిర్మలాలోకవలీతం నీరసస్కతరా న్ధరమ్.

16

మఱియు, మోహమును మందులేనిదై, రజోగుణమును దుమ్ముచే గప్పబడఁదై, నిర్మల ప్రకాశముతో గూడి హృదయాకాశము శోభించును.

అశశ్చిత్తనభావోపతితాకులపూరవత్

నాపతన్తి వికల్పాపూర్ణిరం వైకల్యకారిణః.

17

వాయువుచే వ్యాప్తమై యకస్మాత్తుగ నాకసమున పక్షధార గురియునట్లు, విక్షేపము గల్గితేయు వికల్పసమాహము తెవ్వియు వైబడకుండును.

సర్వస్వాహ్లాదనీ శాంతా మైత్రీ పరమపావనీ

అభ్యుదేతి హృదో హృద్యా సుతరోరీవ మజ్జరీ.

18

నుంచి వృక్షమునుండి రమణీయములగు చిగుళ్లుద్భవించునట్లు, సద్వలకు నావందము గొల్పునదియు, పరమపవిత్రమునునైన మైత్రీ హృదయమున జనించును.

అన్తశ్చిద్రవతీ భాద్యయుక్తాయుక్తగుణా స్వయమ్

చిన్తా శోషముపాయాతి హిమదగ్ధేవ పద్మినీ.

19

అపూర్ణమై జడలగు మూర్ఖులందే తన కాశల్మమును జూపునదై పట్టి చింత, మందుచే కమలసరస్సునలె కుప్పించిపోవును.

ఆలోకః స్ఫుటతామ స్తరాయాత్మజ్ఞానసంక్షయే

ప్రశామ్యత్యమ్బుదే వ్యోమ్ని శరదీవార్కమణ్డలమ్.

20

శరత్కాలమున, మేఘము త్రియింప నాకసమున మూర్ఖమండలము గన్పట్టునట్లు, అజ్ఞానము నశింప యంతఃకరణమున జ్ఞానప్రకాశము ప్రత్యక్షమగును.

ప్రసన్నం స్ఫూరగామీభ్యర్థమత్సుభమపరాహతమ్

హృదయం సమతామేతి శాస్త్రవాత ఇవార్ణవః.

21

ప్రసన్నమై, వికాలమై, గంభీరమై, జ్ఞోభావర్జితమై, వైషమ్యాదులచే పరాజితము గానట్టి హృదయము శమించిన వాయువుగల సముద్రమువలె ప్రశాంతమగును.

అమృతాపూరపూర్ణేన నిత్యానందమయేన చ

నీయతే పురుషేణాస్తః శీతేన శశినా యథా

22

ఆత్మతే మనుషుడు ఆత్మానందామృతముచే పరిపూర్ణుడై, నిత్యానందమయుడై శీతల చంద్రునివలె విరాజిల్లును.

సంవిదః స్ఫుటతామ స్తరాయా స్త్యజ్ఞానసంక్షయే

సంవిదంతైకవిశ్రాంతం సమగ్రం సచరాచరమ్.

23

అజ్ఞానము నశింప, యంతఃకరణమున ఆత్మాకారవృత్తి సుస్పృష్టమగును. మఱియు, చరాచరదృశ్యప్రపంచము బాధితమై కేవలము సంవిత్తున చైతన్యముమాత్రము స్థిరమగును.

భావ్యతే భరితాకారం వపురానందమథరమ్

న భవత్యనుస్థానామాశాపాశవిధానినామ్.

24

అనందముచే పరివ్యాప్తమైన ఆత్మయొక్క పూర్ణస్వరూప మపుడనుభూతమగును. కాని ఆకాశాలమున బంధింపబడి, కేవలము ప్రాణసంయుతులై యున్నట్టి దేహసంగులకు మాత్ర మియ్యనుభవము కలుగజాలదు.

దగ్ధానామివ షర్ణానాం రసానాం పునరాగతిః

పుంసాం తుషితసంసారజరాజన్మమహాభవనామ్.

25

గ్రీన్మర్దువందు సంతప్తములైన పత్రములుగల పృక్షములందు, వర్షాకాలమున మఱల రససంచారము ప్రాదుర్భవించునట్లు, జ్ఞానాగ్నిచే, జరాజన్మాది యంతముగు సంసారమహామార్గము సంక్షయించు, మనుజులకు ఆరోగ్యము, కుష్టి, పుష్టి, కాంతిమన్నుగు గుణము బుద్ధ్యాశ్రమగును.

అపునర్భమణామాత్మద్రుమే విశ్రమ్యతే చిరమ్

ఏవంప్రాయూస్తథాన్యాశ్చ భవన్తి గుణసంపదః.

26

మఱల యెన్నటికి సంస్కరింతుండు బడకుండు నిమిత్తమై వివేకి ఆత్మయను పృక్షముపై చిరకాలము విశ్రమించును. ఓ చిత్తమా! నీవు త్రియించుటచే పైనజల్పినవియు యింకను అన్యములైనవియునగు గుణసంపదలు గల్గును.

ఆసతి త్వయి సర్వాశిస్సర్వాశాతుయసంక్షయే

పక్షయోరేతయోశ్చిత్తసత్తాసత్తాస్వరూపయోః.

27

యే నైవ పశ్యసి శ్రేయస్తమేవాక్సీమరు త్తేణమ్

స్వాత్మభావస్తవ సుఖం మన్యే మానవతాం వర.

28

పశ్యవాశకుడవగు నోచిత్తమా! సర్వాకావధకుడవగు నీవు లేకున్నచో గుణసంపద యంతయు చేకూరును. ఆత్మయొక్క సత్తాసత్తలలో నీవేది శ్రేయఃప్రదమని తలంచెదవో, దానినే త్తేణకాలమంగీకరింపును. మాన్యగుడవగు నోచిత్తమా! ఆత్మసత్తయే నీకు సుఖదాయకమని నేనెంచెద.

తమేవ భావయాభావం సుఖత్యాగో హి మూఢతా

యది త్వస్తి భవేత్సత్యమస్తర్భావిలేచేతనమ్.

29

జీవతస్తత్తవాత్మస్తమభావం క ఇవేచ్ఛతి

కింతు నాప్యసి సత్యేన వదామి తవ సున్దర.

30

అన్యపదార్థముల సత్తయేమియులేని అయ్యాత్మనే నీవు భావింపుము. సుఖమును త్యజిం చుట మూఢత్వమేమును. నీయందే సత్యమైనట్టి ప్రసిద్ధముగు చైతన్యముగలదో, తద్రూపముగల్గి జీవించుచో నీసుభావ మపుడెవరిచ్చగించెదరు? కాని నీవట్టి రూపము గల్గియుండలేదు. అస ద్రూపమే గల్గియున్నావు. ఓ సుందరా! నేను శ్రుతికాస్త్రానుభవాదులచే లెస్సగు విచారించి సత్యమును బల్కుచున్నాను.

తేన మిత్యైవ జీవామిత్యాశయా మా సుఖ భవ

పూర్వమేవాసి నాస్త్యైవ యానద్రాస్త్యా త్వదస్తితా.

31

కాన 'నేను జీవితబంధమున నున్నాను' అను భావమును యాశచే ముఖమునొందకుము. నీవు కల్పిత రూపుడవై యున్నావు. యథార్థముగ నీవు లేవు. నీవు స్థితియు భ్రాంతిస్థితి మై యున్నది.

నైవేదాసిం విచారేణ భృశం క్షయముపాగతా
ఏతావదేవ తే రూపం సాధో యదవిచారణమ్. 32

ఆ భ్రాంతి యిట్లు విచారణచే పూర్ణముగ నశించినది. ఓ సాహు! నీ స్వరూప మార్మ యొక్క అవిచారమత్రమే యగును.

విచారే విహితే సమ్యక్సమస్థం సమం స్థితమ్
అవిచారాత్ప్రభాతం త్వమనాలోకాత్తమో యథా. 33

విచారణచే నీయొక్క స్వరూపము విశేషాది వైచిర్యరహితమైన సమ్యక్రమముగనే యుండును. ప్రకాశభావముచే యంధకారమువలె అవిచారముచే నీ పుత్పన్నమగుదువు.

విచారేణోపశాంతం త్వమాలోకేన తమో యథా
ఏతావంతం సఖే కాలం బభూవాల్పవివేకేతా. 34

తవానేనాభిషేనత్వమభూద్భూతైక కారణమ్
మోహసంకల్పమాత్రేణ బాలవేతాలవద్భవేత్. 35

ద్వంద్వం చాద్వంద్వసంకల్పక్షీణం క్షయి భవ స్థితమ్

కాని, ప్రకాశముచే యంధకారమువలె విచారముచే నీవు నశించెదవు. ఓమిత్రమా! ఇంతకాలము నేనల్పవివేకము గల్గియుంటిని. సంకల్పమాత్రమున బాలువకు వేతాలముద్భవముగనట్లు, ఆ యల్పవివేకముచే, దుఃఖకారణమున నీవు మూలాకృతిఁజెందితివి. కాని సృష్టికర్తయొక్క ఆద్యంత సంకల్పముచే సంకల్పకాలమున నే నీవు క్షయించి ముఖదుఃఖాది ద్వంద్వరహితుడవైతి.

ఇదానీముదితం నిత్యం స్వప్రాగ్రూపే క్షయం గతే. 36

వివేకస్య ప్రసాదేన వివేకాయ నమోనమః

ఏ వివేకానుగ్రహముచే యా జ్ఞానోదయకాలమున పూర్వపు అవిద్య నశించి అశ్మిన్ స్వరూప ముదయమయ్యెనో, అట్టి వివేకమునకు నమస్కారము.

బహుధాపి ప్రబుద్ధస్త్వం చిత్తకాప్యనుభోధితః. 37

చిత్తతాయాం ప్రసప్తాయాం స్థితస్త్వం పరమేశ్వరః

ప్రాకస్వరూపవిలాసస్తే శ్రేయసే స్థితిమాగతః. 38

సమస్తవాసనోన్ముక్తః సంప్రత్యసి మహేశ్వరః

యస్యావివేకాదుత్పత్తిః స వివేకాద్విసృజతి. 39

ప్రకాశేన ప్రయాత్యస్తమనాలోకోఽభవత్తమః

ఓ చిత్తమా! నీవు స్వయముగ ప్రబుద్ధుడవై యొయున్నావు. మఱియు, చిత్తత్వము నశించ పరమేశ్వరుడవై యగుదునని శాస్త్రములచే నీవు భోధింపబడితివి. పూర్వమున్ను నీవు పరమేశ్వరుడవై యొంటివి. ఇప్పుడును ప్రబుద్ధత్వకారణమున స్వరూపస్థితి సంభవించినందున, సర్వాకా

వినిర్ముక్తుడగు మహేశ్వరుడవై యొయున్నావు. ఏలన, అవివేకముచే జనించినది వివేకముచే నశించును. ప్రకాశముచే యంధకారము నశించునుగాదా!

అనిచ్చతోఽపి తే సాధో విచారే స్థితిమాగతే. 40

సర్వతోఽయముపాయాతో వినాశః సుఖసిద్ధయే

తస్మాన్నాస్త్యసి నిర్గతమితి సిద్ధాంతయ్యక్తిభిః. 41

సాధువగు నో చిత్తమా! అత్మవిచారమున్నచో, నీవు కోరకున్నను సుఖసిద్ధిఁబడె నీ వినాశమే యెల్లెడల సంప్రాప్తించును. కాన, శాస్త్రసిద్ధాంత, యుక్తులచే నీవులేవనియే నిర్ణయించబడినది.

చిత్తేన్ద్రియేశ్వర స్వస్థి భవతే త్వస్తమాగతః

నిత్యం పూర్వమభూతాయ నాస్తిరూపాయ సంప్రతి. 42

ఓ చిత్తమా! ఇంద్రియములకు ప్రభువగు నీచిత్తుడు సంసారమును వాటివవాడవైతివి. నీవు పూర్వమున్ను లేవు. ఇప్పుడున్ను లేనివాడవై యగుదువు. అట్టి నీకు శుభమగుగాక!

భవిష్యతే చ నోదర్కం స్వమనః స్వస్థి తే స్థితి

పరినిర్వామి శాన్తోఽస్మి దిష్ట్యాస్మి విగతశ్చరః. 43

స్వోదయమగు నో చిత్తమా! భవిష్యత్కాలమునను నీవుండనేరవు. నీకు శుభమగుగాక! సాభాగ్యవశమున నేచిత్తుడు దుఃఖరహితుడవై పూర్ణత్వప్రదవై కాంతుడవై యున్నాను.

స్వాత్మన్యేవావతిష్ఠేహం తుర్యరూపవదే స్థితః

అతో నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ సంసారే చిత్తమస్థితి. 44

తురీయవదమున స్వాత్మయందు నేను స్థితిఁగల్గియున్నాను. కాన, స్థితిలేని కాగణమున చిత్తమా ప్రపంచమున లేనిదేయగును.

ఆత్మాత్వస్త్యేవ చాస్త్యేవ యస్మాదన్యత్ర విద్యతే

అయమాత్మాహమేవాసా నాస్త్యన్యన్యదృతే క్వచిత్. 45

అత్మయే అవశ్యము గలదు. ఈ యాత్మయే నేను. నాకన్యముగ యెచటను యేమియును లేను.

స్ఫురద్భిదేన బోధాత్మా సర్వత్రాహం స్థితః సదా

అయమాత్మేతి కలనా మన్యే నో నిర్మలాంతరే. 46

అనుభవరూమున స్ఫురించునట్టి బోధస్వరూపమైన అత్మయగు నేనే సదా యంతటను వెలయుచున్నాను. శుద్ధదిద్రూపమున అత్మయందు 'ఈ యాత్మనేన' ను కల్పనగూడ యుండనేరదని యెంచెద. అట్టివోనిక యితరకల్పనలగున్చి వేఱుచెప్పునెనా?

ప్రతియోగివ్యవచ్చేదకలనైకస్య నై కుతః

అహం తేనాయమాత్మేతి కలనామనుదాహరణ

మహానీ స్వాత్మని తిష్ఠామి తరజ్ఞ ఇవ నారణే. 47

ఏమై, అద్వితీయమైనట్టి పరమాత్మయందు 'అత్మ' పేరుగయ్యెడియు లేదు'ను కల్పన గూడ యెట్లు సంభవించును? ఇక్కారణమున 'ఈ అత్మ' నేనను కల్పననుగూడ జరింపక, జల మందు తరంగమునలె నేనిపుడాత్మయందు మానముగ నుండుచున్నాను.

సంశాస్తవాసనమనాశ్రితచేతనాంశ
మప్రాణసతిచరణమస్తమితాంశదోషమ్,
సంవేద్యవర్జితముపేత్య సుసంవిదంశం
శామ్యామి మానమహమేవ నిరీహమస్తః.

48

ఇత్యాన్వే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే చిత్తాస్తత్తావిచారయోగోపదేశో నామ త్ర్యశీతితమః

సర్గ : || 83 ||

వాసనారహితుడనై, ప్రాణసంచారవర్జితుడనై, సర్వదోషవిముక్తుడనై, చిదాభా సాశ్రయము లేనివాడనై చిన్మాత్రమగు అత్మను పొంది, మనశ్శబ్దలెవ్వియు లేక నేను మానముగ విశ్రాంతి నొందుచున్నాను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
చిత్తసత్తావిచారయోగోపదేశమను త్ర్యశీతితమ

సర్గము || 83 ||

చ తు ర శీ తి త మః స ర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇతి నిర్ణీయ స మునిర్వీరహవ్యో వివాసనః
ఆసీత్సమాధావచలో విద్యకస్తరకోటరే.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామా! వాసనారహితుడగు వీరహవ్యముని విద్యవర్జిత గుహ యందిట్లు సమాధియందు నిశ్చలుడయ్యెను.

అపరిస్పృతాశేష సంవిదానద్దసుద్దరః
బభావస్తంగతమనాః స్తిమితామ్భాధిశోభనః.

2

ఏచేష్టును లేక, స్వప్రకాశమును, పూర్ణమునునగు అత్మానందముచే నుండబడె యుష్టును, మనోరహితుడై నిశ్చల సముద్రమువలె యాతడు శోభించెను.

అస్తరేవ శశామాస్య క్రమేణ ప్రాణసంతటిః
జ్వాలాజాలపరిస్పృహద్ధేనన ఇవానలే.

3

కట్టెలన్నియు కాలిపోన అగ్నిజ్వాలయొక్క గతియు నుపశమించునట్లు, క్రమముగ వానియందు ప్రాణసంచారముడిగెను.

అనన్తర్నివృత్తాం యాతే బాహ్యార్థే చాప్యసంస్థితే
శేషేనన్తర్లబ్ధ సంస్థానే తస్మాన్సుఖితపశ్యుణీ.

4

బాహ్యపదార్థములందు జరింపకయున్న వాని శేత్రముల యర్థభాగము నిమిలితమైయున్న తక్కిన యర్థభాగము అంతర్బుద్ధమైయున్న నుండెను.

ప్రాణప్రాస్తగతాల్పల్పసమూలోకే ఇవేక్షణే
అర్థకుడ్మలితైః పద్మైః శ్రియమాయయతుః సమామ్.

5

వాసాగ్రమువలకు వ్యాపించి సమప్రకాశముగల్గియున్నట్టి వాని శేత్రములు అర్థవికసిత కమలములవలె నుండెను.

సమతాయ శిరోగ్రీవస్థానకః స మహామతిః
ఆసీచ్ఛైలాదివోత్తిర్గచ్ఛిత్రార్పిత ఇవాభవా.

6

శిరస్సు, కంఠము, శరీరము సముముగ నుంచినట్టి మహాధీశలియగు నాముని యత్రతీ వర్తకముపై చెక్కుబడిన విగ్రహమువలెను, లేక, లిఖిత చిత్రమువలెను గన్పట్టుచుండెను.

తథాభివృత్తస్తస్య సంవత్సరశతత్రయమ్
కోటరే విద్యతచ్ఛస్య యయావర్థముపూర్తవత్.

7

విద్యవర్జితముపై నెలయేటిచెంత వర్షిధముగ సమాధియందున్న యామునికి నూడు వందల సంవత్సరములు అర్థముపూర్తమువలె గడచెను.

ఏతావస్తమసా కాలం నా బుద్ధ్యత కిలాత్మవాన్
జీవన్ముక్తయూ ధ్యానీ న చ తత్యాజ తాం తనమ్.

8

జీవన్ముక్తత్వకారణమున జ్ఞానియను, ధ్యానియనునగు నా ముని యంతకాలమువలకు సమాధినుండి లేవకయు, దేహమును త్యజింపకయు నుండెను.

తావత్కాలం స శుభగో న ప్రాబుద్ధ్యత యోగవిత్
ఉదారైరమ్బుదారావై రాసారభరఘ్నరైః

9

పర్యస్తమణ్డలాధీశ మృగయాగతబృంహితైః
పక్షీవానరనిర్దాదై ర్గాతక్షాస్ఫటినిఃస్వదైః.

10

సింహసంరమ్భరటితైర్నిర్దారావనీతృతైః
విషమాశనిసంపాతైర్జనకోలాహలైర్జనైః

11

ప్రమత్తశరభాస్ఫుటైర్భూకమ్మతటఘట్టవైః
వనదాహధమధ్వానైర్జలఘాహతివల్లవైః.

12

మహాపలతటాఘాతైర్జరణీతలమృజైః
జలఘాన్దోలనాయూతైస్తామైరనలకర్కశైః.

13

సౌభాగ్యశీలుడగు నా యోగి యంతకాలము వలకును, గొప్పగొప్ప మేఘగర్జనలచే గాని, వర్షధారల ఘర్జరధ్వజులచేగాని, సమీపస్థ సామంతరాజుల వేటుయందలి కోలాహలముచే

గాని, వానరముల యుత్తరముచేగాని, ఏనుగుల ఘోరముచేగాని, కృష్ణసింహముల గర్జనలచేగాని, సెలయెల్ల సీతాద్వీపములచేగాని, భయంకరమైన పిడుగులచేగాని, మనుజుల సంపదలచేగాని, మడించిన శరభమృగముల శబ్దములచేగాని, భూకంపముచే పగిలిన పర్వతములయొక్క శిలాసంఘటనలచే గాని, దావాగ్ని ద్వ్వలచేగాని, జలప్రవాహ శబ్దములచేగాని, గొప్పగొప్ప పర్వతముల శిలాఘాతములచే గాని, భూమిమండి బయల్పడలిన పృథ్వికాజలముల శబ్దములచేగాని, అగ్నిసమానములగు తాపములచే గాని, సమాధిమండి తపనండెను.

కేవలం వహతి స్వైరం కాలే గలితకారణమ్
పరియాస్తీమ వర్షాను లహరిష్యివ వారిణి. 14

స్వల్పేనైవ హి కాలేన తస్మిన్నర్వతకస్తరే
ప్రావృణోఘవినున్నేన పక్ష్యోన్వీతలే కృతః. 15

తత్రాసావసమ్భూమా కోటరే సంకటోదరే
పక్ష్యసంపీడితస్సన్ధః పర్వతేషు శిలాయథా. 16

కాలము కేవలము స్వతంత్రముగను, నిష్కారణముగను గడచుచుండ, జలమందలి తరంగములవలె పెక్కుచురులు వర్షకాలము గతించి, కొలదికాలములో నాపర్వతసహాయందు వర్షకాలమువాటి బుగడచే పితృహవ్యం దేహము భూమికిండి కూడకొనిపోయెను. అట్లా సంకట స్థలమున పంకమయముగు భుజములగల్గి భూమియందున్నను, యాతడు వ్యథారహితుడై పర్వత శిలవలె నిశ్చలముగనుండెను.

శతత్రయే స వర్షాణామథ తాతే స్వయంప్రభుః
వ్యబుధ్యతాత్మహాసాత్మా ధరాకోటరపీడితః. 17

మాఘమందల సంవత్సరములు గడచినవెనుక, భూదిలమున పీడితమై వాని యాత్మ ప్రభుత్వ స్వయముగనే సమాధిమండి మేల్కొనెను.

సంవిదేవాస్య తం దేహం జగ్రాహకోర్వీసిపీడితమ్
తనుః ప్రాణమయస్సప్తః ప్రాణసంసరణం వినా. 18

భూపీడితమగు వాని దేహమును చైతన్యమే రక్షించెనుగాని ప్రాణసంసరణము కాదు. ఏలన, వానిదేహము ప్రాణవలనములేనిదై నూత్నమై యుండెనుగదా.

ఉత్పత్తిప్రాణిమాసాద్య కలనా హృదయాస్తరే
స్వమనోరూపిణీ తస్య హృద్యేవానుబభూవ సా. 19

ఆ మున్నురు వత్సరములు గడచిన తదుపరి, కేపించిన ప్రార్థనము వసుభవించుటకై వాని జీవచైతన్యము హృదయమున ప్రబలముగ నావిర్భవించి స్వమనోరూపము ధరించి యీ క్రింది విషయముల నచటనే యనుభూత మొనర్చుకొనెను.

కైలాసకాననే కాస్తే కదమ్మస్య తరోస్తరే
మునిత్వేన శతమబ్దానాం జీవన్ముక్త్యాత్మ నిర్మలమ్. 20

విద్యాధరత్వం వర్షాణాం శతమాధివివరితమ్
యుగపఞ్చకమిన్ద్రోత్వం ప్రణతం సురచారణైః. 21

జీవన్ముక్తుడగుటచే నిర్మలాత్మకడై మనోహరమగు కైలాసపర్వత కాననమున కదంబ భృతీయుక్రింద నూలువత్సరములకాలము మునిత్వ మనుభవించెను. మనోవ్యథారహితుడై నూలు వత్సరములు విద్యాధరత్వ మనుభవించె. దేవ, చారణవందితుడై విద్యయుగముల వలన యండ్రత్వ మనుభవించె.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

శక్రత్వాదిషు తేవ్యస్య ప్రతిభాసేషు భో మునే
నియమోఽనియమశ్చైవ దిక్పాలనియతేః కథమ్. 22

శ్రీరాముడు:- ఓ మునీంద్రా! పంచయుగాదుల కాలమున్ను, కైలాసకాననాదుల వికార ప్రదేశమున్ను, అల్పకాలమున అల్పమగు వానిహృదయదేశమున యెట్లు సంభవించెను? అట్లు సంభవించుటచే దేశకాలముల అనియమమేర్పడినదిగదా? దేశకాలముల కొకపుడు నియమమున్ను మఱియొకపుడు అనియమమున్ను యెట్లు సంభవించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

సర్వాత్మికైమా చిచ్ఛక్తి ర్యత్రోదేతి యథా యథా
తథా తత్రాశు భవతి తథాత్మైకస్వభావతః. 23

యథా యత్ర యదా బుద్ధా నియమః స తదా స్థితః
దేశ కాలాది నియమక్రమాణాం తస్మయాత్మతా. 24

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓరామా! సర్వరూపముగు చైతన్యశక్తి యెచట నేయేరూపమున నుదయించునో అచట యనుభవముకొందు చేతనముయొక్క స్వభావముననుసరించి శీఘ్రముగ నాయరూప మగుచుండును. ఎపుడెచట బుద్ధియందెట్టి యనుభవము కలుగునో అపుడెట్టి నియమమే యుద్భవించును. ఏలన, దేశకాలాదుల నియమక్రమములన్నియు బుద్ధిమయమగు చిదాత్మయందధ్యక్షుడై యున్నవిగదా! అనగా అసర్వరూపమున నెఱుంగబడిన చైతన్యమున, అల్పదేశకాలములందు వికారదేశకాలములు సంభవించవుగాని సర్వరూపమున నెఱుంగబడిన చైతన్యమున సంభవించును.

తేన నానావిధాన్యేష జగన్తి పరిదృష్టవాన్
హృది సంవేదనాకాశే వీరహాన్యో వివాసనః. 25

ఇక్ష్వారమున వాసవారహితుడగు పితృహవ్యముని స్వస్థావయస్థ చిదాకాశమున వివిధజగంబుల గాంచెను.

సమ్యగ్భీధవతామేషా వాసనైవ న వాసనా
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధా దగ్ధస్య కైవ బీజస్య బీజతా. 26

ఉత్తమజ్ఞానుల (ఆత్మజ్ఞుల) వాసన వాసన కాదు. వేయించిన విత్తనమువలె జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమై చూచుటకు మాత్రము దగ్ధముగాకయున్నట్టి యద్వానికి బీజత్వము (జన్మాంతర ముత్పన్న మొనర్చు శక్తి) యెచట?

కల్పమేకం గణత్యం స చస్త్రహితేశ్వకారహ
సమస్తవిద్యానిపుణం త్రికాలామలదర్శనమ్. 27

అపిమృతం వీరహస్తం, సర్వవిద్యలందును నిపుణుడై, త్రికాలములందును నిర్మల
జ్ఞానము గలవాడై త్రిమహేశ్వరుని గాణపత్య ముకతల్పమువలనకుసుభవించెను.

యో యాద్యగృహసంస్కారః స తం పశ్యతి తాదృశమ్
జీవన్ముక్తమైవై తద్వీతహస్యోఽను భూతవాన్. 28

ఏవఁడెట్టి దృఢసంస్కారము గల్గెయుండునో యాతడట్లునే గాంచును. ఎట్లన,
జీవన్ముక్తడైనను అనభవము గల్గినయునవగు ప్రార్థకర్తయొక్క దృఢసంస్కార పూరికృపించుటచే
వీరహస్తముని వైయసుభవము లన్నింటిని బొందెను.

శ్రీ రామ ఉవాచ:-

ఏనం స్థితే మునిశ్రేష్ఠ జీవన్ముక్తమతేరపి
బంధమోక్షదృశః స స్తి వీరహస్తాత్మనో యథా. 29

శ్రీరాముడు:- ఓ మునిందా! అట్లేననో, వీరహస్తవలనతే జీవన్ముక్తనకుగూడ
బంధమోక్షముల దృష్టయందునా?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

యథాస్థితమిదం విశ్వం శాస్త్రమాకాశనిర్మలమ్
బ్రహ్మైవ జీవన్ముక్తానాం బంధమోక్షదృశః కుతః. 30

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామా! ప్రత్యక్షమగునీ జగత్తంతయు జీవన్ముక్తలదృష్టియందు
శాంతమై నిర్మలాకాశస్వరూపమైనట్టి బ్రహ్మమేయందు నికవారలకు బంధమోక్షముల
దృష్టియెవట?

ఏతత్సంవిన్నభో భాతి యత్రయత్ర యథాయథా
తత్రతత్ర తథా తావత్తావత్తద్విద్యతే తతమ్. 31

సంవిదూషమగునీ చిదాకాశమెవట నేయేవిధముగ భాించునో, అవని యావిధ
ముగ సంతత వ్యాప్తిబొందినదైయుండును.

తేనానుభూతాని బహులన్యనుభూయంత ఏవ చ
జగత్తి సర్వాత్మతయా బ్రహ్మరూపేణ రాఘవ. 32

ఓ రాఘవా! సర్వస్వరూపుడగుటచే బ్రహ్మరూపుడైన నావీరహస్తం అనేక
జగత్తుల ననుభవించెను. ఇంకను మనుభవించుచునేయున్నాడు.

ధరకోటరనిర్మగ్న వీరహస్తచిదాత్మగు
జగత్సు తేవ్యసంఖ్యేషు సీరూపేషు మహాత్మను. 33

యః శక్రోఽనవబుధాత్మా సోఽద్య దీనేషు పార్థివః
కిర్తుం ప్రవృత్తో మృగయాం క్షేణోఽస్మిన్నపి కాననే. 34

యోఽహం సోఽనవబుధాత్మా పాద్యే వై తామహేఽభవత్
స్థితః స ఏవ దాశేన్ద్రః కైలాస వనకుంజకే. 35

యో రాజానవబుధాత్మా భూమేః సారాప్త్యమణితే
స ఏవోఽద్య స్థితోఽస్థాణాం గ్రామే బహులపాదపే. 36

వీరహస్తం హృదయమందలి వైరస్యము అస్మదాది సర్వజీవుల వైరస్యమే యగుటచే
అందు లిట్టివిధమున జీవులందరి యనుభవమున్న వానిదేయగును అందుచే, భూమియందు జొచ్చియున్న
నిలితజీవులందరి అనంభాగములైన రూపరహితములును లేక ప్రతిభాసముచే వికారరూపములును
బ్రహ్మాండములందు పూర్వమింద్రుడైయున్నవాడివుడు దీనమను దేశమున రాజైయుండి
క్షుణ్ణులలో వనమందు వేటాడుటకై ప్రవృత్తుడయ్యెను. బ్రహ్మదేవుని పద్మకల్పమున వీరహస్తం
గణపతియైయున్న కాలమున కైలాసమునగల వాని క్రిదాహంసయే యివుడు నిమదరాజైయున్నది.
అట్లనే యియ్యవనితలమున సారాప్త్యదేశమున పూర్వము రాజైయున్నవాడివుడు అంధదేశమున
పలుపుక్షములు గల నొక గ్రామమున వసించుచున్నాడు.

శ్రీ రామ ఉవాచ:-

మానసః కిల సగ్లోఽసౌ వీరహస్తస్య తత్ర యే
దేహినో భ్రాన్తిపాత్రం చేత్ర ద్దేహకారిణః కథమ్. 37

శ్రీరాముడు:- ఓ ప్రభూ! వీరహస్తం శుష్టి మానసికమైయున్నదిగాదా! దానియందలి
జీవులును విధ్యామాత్రులేగదా! అట్టివో, ఇంద్రుడు, హంస దేహకారముగల్గి సచేతనముగ
యెట్లుండగలెను?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

యది భ్రాన్త్యేకమాత్రాత్మ వీరహస్తస్య తజ్జగత్
తదిదం నామ తే రామ కిం భూయః పరిభాసతే 38

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామా! వీరహస్తం మానసికజగత్తు భ్రాంతిమాత్రమగుటచే నందలి
జీవులు సచేతనులై యెట్లుండిరిని శంకించుచుంటివిగదా. అట్లైన నీయీపసిద్ధమగు జగత్తు
సచేతనముగ యేల భాించుచున్నది? (అనగా, మనఃకార్యమగుటచే నిదియు భ్రాంతిమాత్రమేయని
అర్థము.)

ఇదమప్యజ్ఞ చిన్మాత్రం మనోమాత్రభ్రమోపమమ్
తదపి వోఽమ చిన్మాత్రం మనోమాత్రం భ్రమోపమమ్. 39

నీయాజగత్తు చిన్మాత్రంగమగు మనస్సుయొక్క భ్రమయైయున్నట్లే, వీరహస్తం
జగత్తున్న చిదాకాశమాత్రమగు మనస్సుచే కల్పితమగు భ్రమయైయున్నది.

వస్తుతస్తు న తద్రామ జగన్నైవం న చేతరత్
తవాపి న జగత్సత్తా బ్రహ్మాదం భాతి కేవలమ్. 40

ఓ రామా! యథాగముగ వానియాజగత్తు దీనికి సదృశముకాదు, విలక్షణమున్న కాదు.
నీయా జగత్తున్న లేనిదేయగును. కేవలము బ్రహ్మమే యీ జగద్రూపముగ భాించుచున్నది.

భావి భూతం భవిష్యచ్చ యథేదం చ తథేతరత్
జగత్సర్వమిదం దృశ్యం సంవిన్యాత్రమనోమయమ్. 41

భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములందలి యా దృశ్యమాత్రముగ జగత్తంతయు చిన్మాత్రా
వశిష్టముగ మనోమయమైయున్నది.

ఏవంరూపమిదం యావన్న పరిజ్ఞాతమీదృశ్యమ్
వజ్రసారదృఢం తావజ్ఞాతం సత్త్వరమామ్బరమ్. 42

ఎంతవఱకట్టి జగత్తు యెఱుంగబడలేదో, అంతవఱకు సద్రూపముగ చిదాకాశము వజ్ర
మువలె దృఢముగ నెఱుంగబడియుండును.

అజ్ఞానాన్లన ఏవేద మిత్థం సంప్రవిజృమ్భతే
ప్రత్యుల్లాసవిలాసాభ్యాం జలమమ్బునిధావన. 43

సముద్రమున తరంగరూపమున జలము విస్తరించునట్లు, మనోమాత్రమేముగ నీజగత్తు అజ్ఞా
నము ఉత్పత్తి, వృద్ధియున్నగు పరిణామములతోగూడి వికాలమగుచున్నది.

యథాస్థితేనైవ చిదమ్బరేణ
స్వచిత్తమేవైతి మనోభిధానమ్,
స్ఫారం కృతం తేన జగచ్చదృశ్య
మేవం తతం నైవ తతం చ కించిత్. 44

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోపాఖ్యాయే
మూపశమప్రకరణే వీతహవ్యమనోజగద్వర్ణనం నామ చతురశీతితమః

సర్గః || 84 ||

నిర్వికారమై, చిదాకాశస్వభావముననున్న బ్రహ్మమే స్వమాయచే యల్పముగ చేపిరితమై,
తన్న చిత్తరూపముగ కల్పించుకొనుచు, చిత్తముకాగా, యద్దాని మననశక్తియే మనోరూపత్యము
నొందుచున్నది ఆ మనస్సుచే నయ్యది యావికాలజగత్తును నిర్మించెను. దానిచేతనే యాదృశ్యమంత
యు వ్యాపించబడియున్నది. కాని యథార్థముగ బ్రహ్మమునకు భిన్నముగ నిది దేనిచేతనున్న
వ్యాపించబడియుండలేదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
వీతహవ్యమనోజగద్వర్ణనమను చతురశీతితమ

సర్గము || 84 ||

ప ఞ్చ శీ త త మః స ర్గః

శ్రీ రామ ఉవాచ :-

అథ కిం వీతహవ్యః స్వంస్థితం తస్మిన్దరోదరే
కథముద్భుతవానైహం ససంపన్నశ్చకిం కథమ్.

శ్రీరామడు:— ఓ మనీంద్రా! వీతహవ్యమున భూగర్భమందున్నట్టి తనదేహము నెట్లు
పైకిదిసెను? ఆతడవట యెట్లుండెను? ఏమిచేసెను?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అనస్తరమనస్తాత్మ వీతహవ్యాభిధం మనః
స్వమేవాత్మచమత్కారమాత్రం సమవబుధవాన్. 2

వసిష్ఠడు:— ఓ రామా! ఆపిదప అనంతాత్మస్వరూపమైన వీతహవ్యాభిధముగ వాని
మనము తన్నాత్మచమత్కారమాత్రమున నెఱింగెను.

శార్వస్యాస్య గణస్యాభూత్ప్రాగ్జ్యోతిఃస్థగణే స్వయమ్
ఇచ్ఛా కదాచిత్సకలప్రాగ్జ్ఞానోకనోన్ముఖి. 3

ఆ వీతహవ్యుని మనంబీశ్వరుని గణమైయున్నచు దొకతటి యాత్మధ్యానకాలమున
నదానికి తన పూర్వకాలిక దేహములన్నిటిని బరికింప నిచ్చుపాదమెను.

అశేషాన్న దదర్శాథ నష్టానష్టాన్స్వదేహకాన్
అనష్టానాం తతో మధ్యాత్తతతోఽటరసంస్థితమ్. 4

యదృచ్ఛయైవ ప్రోద్ధర్తుం దేహం తస్యాభవన్మతిః
అపశ్యత్తతథా తత్ర పశ్యే కీటమివ సితమ్. 5

పిట్టుటనది నశించినవియు, నశించినవియునగు తన దేహములనన్నిటిని గాంచెను.
నశించినవాటిలో భూగర్భమున కీటమువలెనున్న తన యాదేహమును జూచెను.

శరీరం వీతహవ్యాభ్యం ధరాకోటరపీడితమ్
ప్రావృడోఽఘోషసీతం తత్ప్రృష్ఠస్థపజ్జ-మణ్డలమ్. 6

తృణజాలావకీర్ణత్వగ్దేహపృష్ఠమృదం తథా
ఏతద్దృష్ట్వా మహాతేజా ధరావివరయన్ప్రీతమ్. 7

వర్షాకాల జలప్రవాహముచే దూరముగ నీడ్వబడినదియు, పీఠుననుకభాగము బురదతో
గూడుకొనినదియు, తృణములచే గప్పబడిన చర్మముగలదియు, భూగర్భమున పంకముచే బరిచేపిరితమై
నదియునగు తన యాదేహమును మహాతేజస్వియుగ నాబుషి గాంచెను.

భూయోఽపి చిన్తయామాస ధియా పరమబోధయా
సర్వసంపీడితాన్లత్యాత్మాత్మాయో మే ప్రాణవాయుభిః. 8

ముక్తశ్చలితుమాకర్తుం శక్నోతి న మనాగపి
తజ్ఞాత్వా ప్రవిశామ్యాశు దేహమేవం వివస్వతః. 9

తదీయః పిఞ్గలో దేహముద్ధరివ్యతి మే తతః
అథవా కిం మమైతేన శామ్యామ్యహమవిఘ్నతః. 10

నిర్వాణి స్వపదం యామి కోఽర్థో మే దేహాలీలయా

అంత నుత్తమజ్ఞానయుక్తమగు తనబుద్ధిచే యాతడిట్లు చింతనజేసెను. ఈదేహము సర్వాం
గముల సంపీడితమగుటచే ప్రాణసంహారహితమైయున్నది. కొంచెమైనను నడచుటకుగాని, పని
చేయుటకుగాని కత్తిలేనిదైయున్నది. కాన, దీనినుద్ధరించుట కుపాయమెట్టిది? శిష్యులుగ సూర్యదే
హమున బ్రవేశించెద. అట్లునర్చుటచే పింగళుడను సూర్యునిగణము నాదేహమునుద్ధరించును. అయి
నను, ఈప్రపంచముతో నాకిక యేమిపని? ఈదేహమునువదిలి, విదేహమువైడ్యై, స్వాత్మపదమొంది
నిర్విఘ్నముగ నేను శాంతిసొందెదను. నాకీదేహాలచే నిక యేమిప్రయోజనము?

- 11 ఇతి సంచిన్త్య మనసా వీతహవ్యో మహమతే.
- 12 తూష్ణీం స్థిత్యా తేజల భూయశ్చిన్తయామాస భూతలే
- 13 ఉపాదేయో హి దేహస్య న మే త్యాగో న సంశ్రయః.
- 14 యాదృశో దేహసంత్యాగస్తాదృశో దేహసంశ్రయః
- 15 తద్యావదస్తి దేహోఽయం న యావదణుతాం గతః.
- 16 తావదేనముపారుహ్య కించిత్ప్రవిహరామ్యహమ్
- 17 పిగ్గలేన శరీరం స్వముద్ధృతం తాపనం వపుః.
- 18 ప్రవిశామి నభఃసంస్థం ముకురం ప్రతిబిమ్బవత్
- 19 ఇత్యసా మునిరాదిత్యం వివేశానిలరూపధృక్.
- 20 పుర్యష్టకవపుర్యుత్వా భస్మాఖిమివ చానలః
- 21 భగవాన్సునిరప్యేనం హృద్గతం మునినాయకమ్.
- 22 దృష్ట్వాసా చిన్తయన్కార్యం పౌర్వాపర్యముదారధీః
- 23 విన్యభూధరభూకోశమస్తర్గునిక లేవరమ్.
- 24 తృణోపలపరిచ్ఛన్నం దదర్శ గతసంవిదమ్
- 25 ఋషేశ్చిక్లిష్టతం జ్ఞాత్వా భానుర్గగనమధ్యగః.
- 26 ధరాతో మునిముద్ధర్తుమాదిదేశాగ్రగం గణమ్
- 27 వీతహవ్యమునేః సంవిత్సా పుర్యష్టకరూపిణీ.
- 28 రవిం నాతమయీ పూజ్యం ప్రణనామాశు చేతసా
- 29 భానునాప్యభ్యనుజ్ఞాతో మానపూర్వకమగ్రగమ్.
- 30 వివేశ పిగ్గలాకారం విన్యకస్తరగామినమ్
- 31 పిగ్గలోఽసా నభస్త్వక్త్వా కుజ్జకుజ్జరసున్దరమ్.
- 32 ప్రాప విన్యవనం ప్రావృణ్మత్తాభ్రామ్యురభాసురమ్
- 33 ఉద్దధార ధగాకోశాన్నఖ నిష్క్రృష్టభూతలః
- 34 కలేవరం మునేః పక్షాన్మృణాలమివ సారసః
- 35 మానం పుర్యష్టకమథ స్వం వివేశ కలేవరమ్.
- 36 నభస్తలపరిభ్రాన్తో విహజ్జమ ఇవాలయమ్
- 37 ప్రవేశాన్ముని మూర్తితనూవ్యనభశ్చరా.

- 25 బభూవతుః స్వకార్యైకతత్పరా తేజసాం నిధీ
- 26 జగామ పిగ్గలో వ్యోమ మునిశ్చ విమలం సరః.
- 27 తారకాగారకుముదం సూర్యాంశుకవదాకృతి
- 28 వీతహవ్యో మమజ్ఞాశు సరస్సుద్భిన్నపజ్జ-జే.
- 29 పజ్జ-పల్వలలీలాన్తే వనే కలభకో యథా
- 30 తత్ర స్నాత్వా జపం కృత్వా పూజయత్వా దివాకరమ్
- 31 మనోభూషితయా తన్వా పూర్వవత్పునరాబభా.

మహామతివగు శోరామా! ఇట్లుచింతనజేసి వీతహవ్యముని తేజకాలము మానము
వహించి మలల యిట్లు విచారించదొడగెను. - 'నాకీదేహమునుగూర్చిన గ్రహణముగాని,
త్యాగముగాని, ఆశ్రయముగానిలేదు. దేహత్యాగమెట్లో, దేహాశ్రయమున్ను నాకట్లే.
కాన నీదేహము పరమాణురూపము నొందనంతవఱకు, దీనిని ధరించి విహరించెద. పింగ
ళునిచే యీ దేహము నుద్ధరింపజేయుటకై, దర్శణమున ప్రతిబింబము ప్రవేశించునట్లు
నేనాకాశముననున్న సూర్యునియందు ప్రవేశించెదనని యిట్లు నిశ్చయించుకొని, వాయువునలెను,
కొలిమిశిల్పియందలి యాకాశమునలెను, నూత్నమైనట్టి తనలింగదేహముతో నాముని సూర్యునిండల
మున బ్రవిష్టుడయ్యె. అత్రతే మననశీలుడను, ఉదారబుద్ధియునగు సూర్యభగవానుడు తన
హృదయమున బ్రవేశించిన వీతహవ్యమునీంద్రునిగాంచి, కార్యమును యోచించి, వాని పూర్వా
పరదేహములఁ బరికించి, చింతన జేయుచు, వింధ్యపర్వతభూప్రదేశమున తృణజాలదులచే గప్పబడి
చేష్టారహితమైయున్నట్టి వాని దేహమును గాంచెను. ఆకాశమధ్యమందున్న సూర్యుడంతనా
ఋషియొక్క కర్తవ్యమెట్టిది భూమియందుండి వాని శరీరమును లేవనెత్తుటకై ఆగ్రగామియగు
పింగళుడను తనగణమున కాజ్ఞయొసంగెను. అప్పుడు వాయురూపముగు వీతహవ్యముని నూత్నశరీర
సంవిత్తు పూజ్యాడగు సూర్యభగవానునకు శిష్యులుగ ప్రణామమాచరించెను. సూర్యునిచే సమాప్తన
పూర్వకముగ నాజ్ఞాపించబడి స్వకార్యనిర్వహణమునకై సంసిద్ధుడై, వింధ్యపర్వతగుహకుఁ
బోవనున్న పింగళుని దేహమున నంత యాముని ప్రవేశించెను. అప్పుడా పింగళుడున్న ఆకాశ
మును వీడి లతాగృహ, గజాదులతోటి రమణీయమై, పర్వాకాలమేఘములచే చెక్కిండుచున్నట్టి
వింధ్యపర్వతవనముఁ బ్రవేశించి, సారసపక్షి బురదనుండి కమలమును దీయునట్లు గోళ్లతో క్రవ్వి,
భూమినుండి యామునిశరీరమును బయటకు దీసెను. ఆకాశమున జరించుచు పక్షి తన గూటియందు
ప్రవేశించునట్లు యామునీంద్రుని నూత్నదేహమంత నా శరీరమునఁ బ్రవేశించెను. తదనంతరము
మూర్తరూపమును ధరించిన వీతహవ్యమును, ఆకాశచారియగు పింగళుడును పరస్పరము వందన
మొనర్చుకొనిరి. అత్రతే తేజోనముద్రులగు వారిరువురును వారివారి కార్యములందు మగ్నులైరి.
పింగళుఁడాకాశమునకుఁబోయెను. మునీంద్రుడు స్నానార్థము నిశ్చల సరోవరమునకుఁజనెను.
కలువలను నక్షత్రములు గలదియు, ప్రాతఃకాల సూర్యకిరణములతోఁగూడి రక్త, పీత వర్ణవస్త్రముల
ధరించినట్లున్నదియునగు యాకమలసరంబున వీతహవ్యముని స్నానమొనర్చెను. అడవియందు
యేనుగునగువలె, బురదతోఁగూడిన యా సరోవరమున క్రిడించి, అనంతరము స్నానమొనర్చి

జపమాచరించి, నూర్చుని బూజించి, మనోభూషితమగు తన శరీరముతోగూడి యాతడు పూర్వము వలనే ప్రకాశించునోడగను.

మైత్ర్యా తయా సమతయా పరయా చ శాన్త్యా
సత్ప్రజ్ఞాయా ముదితయా కృపయా శ్రియా చ,
యుక్తో మునిః సకలసజ్జవిముక్తచేతా
విధ్యే సరిత్రుగతో దినమేవ రేమే.

28

ఇత్యాస్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
పూపశమప్రకరణే వీరహవ్యసమాధియోగోపదేశోనామ
పంచాశీతమః సర్గః || 85 ||

జీవన్ముక్తులందు ప్రసిద్ధములగు సమత్వము, పరమశాంతి, ఉత్తమబుద్ధి, (సమానులయెడ) మైత్రి, (ఉత్తములయెడ) ప్రసన్నత్వము, దీనులయెడ (కరుణ) మున్నగు గుణములచే శోభించుచు నర్వసంగవివిక్తమైన మనస్సుగల యాముని వింధ్యపర్వతసవీరతులమున నొకదినమంతయు లీలచే గడపెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
వీరహవ్యసమాధియోగోపదేశమను పంచాశీతమ
సర్గము || 85 ||

ప డ శీ తి త మః స ర్గః

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

దినాస్తే స సమాధాతుం పునరేవ మనో మునిః

వినీశ కాంచిద్వితతాం విజ్ఞాతాం విన్ధ్యకన్దరామ్.

1

శ్రీ. వసిష్ఠః— ఓ రామా! దినంతమున మఱల నా మునికి సమాధియొనర్ప శోక్యజనించెను. అప్పుడు తా నెఱింగియున్నట్టి యొక వికాలమైన వింధ్యపర్వతగుహయందాతడు ప్రవేశించెను.

తదేవాత్మానుసంధానమత్యజన్మమిబ్ధియైః

చేలసా కలయామాస దృష్టలోకపరావరః.

2

పూర్వమేవేబ్ధియగణో మయా పరిహృతః స్ఫుటమ్

ఇదానిం చిన్తయా నార్థః పునర్వితతయా మమ.

3

(ప్రపంచమున సారాసారములను గుఱైఱింగిన యాముని ఆత్మానుసంధానమున వలకయే పూర్వమువలె యిట్టింద్రియములతోటి విచారణనల్పము. - పూర్వమే సేనింద్రియములను లెప్పగ విడచివైచితిని. ఇప్పుడు మఱల నాదీర్ఘచింతతోటి నాకేప్రయోజనమున్న లేదు.

అస్మినాస్తీతి కలనాం భక్త్యాన్వ మృద్ధీం లతామివ
శేషం తు బద్ధసంస్థాన స్తిష్ఠామ్యచలశృజవత్.

4

'కలకు, శేష'నునీకల్పనను మృదువైన వలీగనువలె త్రుంచివైచి, శేషించిన సాక్షియగు చిన్మాత్రము నాశ్రయించి, శంతశరీరముల సమముగనుంచి, దృఢముగ యాసనముపైచికొని, పర్వతశిఖరమువలె ఆచంచలుడనై యుండెద.

ఉదితోఽస్తంగత ఇవ స్వస్తం గత ఇవోదితః

సమః సమరసాభాస స్తిష్ఠామి స్వచ్ఛతాం గతః.

5

జీవించియున్నను, అజ్ఞానిదృష్టియందు మృతించినవానివలెను, జ్ఞానిదృష్టియందు తద్వి పరీతముగను నున్నవాడనై, నిర్మలత్వముంది, ఏకమగు చిన్మాత్రస్వరూపుడనై యుండెద.

ప్రబుద్ధోఽపి కుముప్తస్థః కుముప్తస్థః ప్రబుద్ధవత్

తుర్యమాలమ్యై కాయా న్న స్తిష్ఠామి స్తద్విత్తసితిః.

6

జాగ్రద్దయందున్నను, ద్వైతజాలమును బరికింపదు నుభయైత్యుడనై, ముఖ్యమైయున్నను స్వాత్మరూపముఁ గాంచుటచే జాగ్రతుడనై, తురియపదము నవలంబించి దేహపరసపర్యంత భేదబుడనైయుండెద.

స్థితః స్థాణురిపై కాన్తే స్వాన్తాన్తే సర్వతః స్థితే

సత్వసామాన్యసామ్యే హి తిష్ఠామ్యపగతామయః.

7

మనస్సునకలితమై, సత్తాసామాన్యరూపమున నంతటను వ్యాపించి, యేకమైయున్నట్టి పరమాత్మయందు, వికారరహితుడనై స్థాణువువలె స్థితిఁబొందెద.

ఇతి సంచిన్త్య స ధ్యానే పునస్తస్థా దినాని షట్

తతః ప్రబోధమాపన్నః క్షణగుప్త ఇవాధ్వగః.

8

ఇట్లునిశ్చయించుకొని మఱల యాతఃకాటుదినములవఱకును. ధ్యానకరతర్కురడై తదనంతరము, బాటసారి క్షణమునేపు విశ్రమించి లేచుచంపమున యాతడు సమాధినుండి మేల్కొంచెను.

తతః సిద్ధః స భగవాన్స్వీతహవ్యో మహాతపః

విజహార చిరం కాలం జీవన్ముక్తతయా తదా.

9

పిదప, మహాతపస్వియగు నావీరహవ్యుడు సిద్ధుడై జీవన్ముక్తరూపమున బహుకాల మీ యవనిపై సంధరించెను.

వస్తు నాభిననన్దాసౌ నినిన్త న కదాచన

న జగామ తథోద్వేగం న చ హర్ష మవాప సః.

10

ఆతడే వస్తువును ప్రశంసింపకయు, దేనిని నిందింపకయు, నదా హర్షకోకభయ రహితుడయ్యు నుండెను.

గచ్ఛతస్త్రివ్యతస్త్రివ తస్త్రివమ భవద్భుది
విన్దాయ విచిత్ర స్య కథా స్వమనసా సహ.

11

నడచుచున్నను, కదలుచున్నను, కూర్చునుచున్నను, లీలామాత్రమున వానిహృదయమున
మనస్సుతోటి చిత్రమున కీరింది విచారణయెల్లపుడు జరుగుచుండెడిది.

అవ్యయేన్ద్రియవరేశ మనః శమవతా త్వయా
పశ్యానన్ద కుఖం కీదృగ్విధమాసాదితం తతమ్.

12

చపలశ్రేష్ఠుడగు నోమనసా! మున్ముందును నీది రాగరహితస్థితి నే యవలంబించి నీ
చాపల్యమును విడనాడవలసియుండును.

ఏషైవావీరతం తస్మాన్నీరాగైవ దశా త్వయా
అవలమ్బ్యా పరిత్యాజ్యం చాపలం చలతాం వర.

13

భోభో ఇన్ద్రియచారా హే హతాశా హతనామకాః
యుష్మాకం నాయమాత్మాస్తి న భవన్తస్తథాత్మనః.

14

వ్రజతాం వో వినాశాంశమాశా వో విఫలీకృతాః
న సమర్థాః సమాక్రాంతా భవన్తో భజురాశ్రయాః.

15

ఓ యింద్రియచారలారా! హతుడవగు నోయాశా! ఈ యాత్మ మీదికాదు. మీ
రాత్మకును జెందదు. ఆత్మతోటి సంబంధము లేకయున్నందుననే మీరు వినాశంబొందిరి.
మీయాశలన్నియు వ్యర్థములైనవి. అట్టి విఫలములగు మీరు నాపై యాక్రమణమునల్ప సమర్థులు
కారు.

వయమాత్మేతి యైషా వో బభూవ కిల వాసనా
తత్త్వవిస్మృతిజాతా హి దృష్టరజ్జభుజ్జవల్.

16

‘మేమాత్మ’యనునట్టి మీయీవాసన, తాగితియందు సర్పమువలె ఆత్మతత్వవిస్మృ
రణముచేతనే గల్గినది.

అనాత్మన్యాత్మతా నైషా నైషా వస్తువ్యవస్తుతా
అవిచారేణ వై జాతా విచారేణ త్షయం గతా.

17

ఇదియే అనాత్మయందలి ఆత్మత్వము; వస్తువునందలి అవస్తుత్వము; అవిచారముచే నది
జనించినది, విచారముచే నశించినది.

భవన్తోన్యే వయం చాన్యే బ్రహ్మన్యత్రార్థతా పరా
అన్యో భోక్తాన్య ఆదత్తే కో దోషః కస్య కీదృశః.

18

ఓ యింద్రియములారా! కరణభూతులగు మీరు వేఱు, అభిమానించునట్టి మేము వేఱు.
ఆత్మత్వముగ బ్రహ్మము వేఱు, ప్రాణప్రేతముగ క్రియాకారణత్వము వేఱు. భోక్తయగు చిదా
భానుడు వేఱు, గ్రహించునట్టి మనస్సు వేఱు అట్టివో దేనికేదోష మెవ్విధమున గలదు?

వనేభ్యో దారు సంజాతం రజ్జవో వేణుచర్మణః
వాసీ చాయఃఫలాన్యేవ తత్తో గ్రాసార్థముద్యతః.

19

ఇత్థం యథేహ సామగ్ర్యా స్వత క్తిపదార్థయా
సంపన్నా కాకతాలీయా దృఢా వరగృహాకృతిః.

20

సంపన్నాః కాక తాలీయాత్స్వత క్తినియతేన్ద్రియాః
తథైవ కలికాలోలం కేవ కస్యాత్ర ఖణ్డనా.

21

అరణ్యములందు కాత్మము లుద్భవించుచున్నవి. నెడుచరమముతో వానిగట్టుటకు
తాగిడు యల్లబడుచున్నది. గొడ్డలి, బాడిస మున్నగు పనిముట్లు యినుమునుండి యేర్పడుచున్నవి.
వడ్రంగి తన యుదరపోషణార్థమే కార్యమందు ప్రవృత్తుడగుచున్నాడుగాని గృహనిర్మాణసిద్ధి
కోరికగారు. ఇట్లు తమతమకర్తవ్యమనరించి వేఱువేఱు ప్రయోజనములుగల క్రియాకారక
సామగ్రిచే కాకతాలీయముగ దృఢమైన యుదరణగల గృహమేర్పడుచున్నది. అట్లనే యీ
శరీరమునను, కార్యకారణసంఘాతమున దర్శన, శ్రవణ, వచన, ఆదానాది ఫలరూపములగు
ఆయా తమతమకర్తవ్యచే జ్ఞాన, కర్మేంద్రియములు నియమించబడ కాకతాలీయముగ వ్యవహార
కార్యము సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లుండనిక దీనియందెవని కేవలస్వము గలదు?

విస్మృతిర్విస్మృతా దూరం స్మృతిః స్ఫుటమనుస్మృతా
సత్సజ్జాతమసచ్ఛాసత్తతం క్షీణం స్థితం స్థితమ్.

22

ఇత్తుడవిద్య పూర్ణముగ విస్మరింపబడినది. ఆత్మవిద్య స్పష్టముగ స్మృతికి వచ్చినది. సత్తు
సజ్జనది అసత్తు అసజ్జనది. విఘ్నములు నశించినవి ఉండదగినదేదియో, అదిగోయున్నది.

ఏవంవిధేన భగవాన్విచారేణ మహాతపాః

సోఽతివృన్మునిశార్దూలో బహూన్వర్షగణానిహ.

23

ఓ రామా! మునిశ్రేష్ఠుడగును, మహాతపస్వియగును వీతహవ్యుడిట్టి విచారణతోగూడి
పెక్కువర్షముల ప్రపంచమున కాలముగడపెను.

అపునిర్భవనాయైవ యత్ర చిన్తాన్తమాంగతా

మూఢతా చ సుదూరస్థా తత్రాసావవసత్సదా.

24

అపిమృదు మజల పునరాగమనము లేకుండుటకై యాతడు చిన్తారహితమై, అజ్ఞానవర్జిత
మైనట్టి బ్రహ్మచవమున సదా స్థితిబొందెను.

యథా భూతపదార్థాఘదర్శనోత్థమసర్గకమ్

ధ్యానాశాస్వసనమాలమ్భ్య సోఽవసత్సుఖః సదా.

25

అయా సహజరూపములనున్న సహజములనుండి గల్గు యనర్థములను వారించుటకై ధ్యాన
యోగము నవలంబించి సదా యాత్మస్థులును నే నాతడు పొందుచునుండెను.

హేయా దేయసమాసజ్ఞత్వాగాదానదృశోః క్షయే
వీతహవ్యము నేరానీదిచ్ఛానిచ్ఛాతిగం మనః

26

త్యాజ్యగ్రాహ్య పదార్థములు సంప్రాప్తించినను, గ్రహణత్యాగద్వయి నశించినందున యా
వీరగోప్యని మనంబు యిచ్చానిచ్చుల కతీతమైయుండెను.

విదేహకేవలీభావే నీమాన్తే జన్మకర్మణామ్
సంసారసజ్జసంత్యాగరసాసవనవేచ్ఛయా. 27

వివేక స తయైవాన్తే సహ్యద్రౌ పేమకస్తరమ్
అపునః సజ్జమాయాగు జగజ్జాలమవేత్స్య సః. 28

బద్ధపద్మాసనః స్థిత్యా తత్తోవాచాత్మనాత్మని

విదేహకేవలీభావసముపమును, జన్మకర్మవివర్జితమును, సంసారసంగపరిత్యాగముచే కవ
శిష్టమునగు బ్రహ్మసందరసాత్మకమునందు మాత్రవేచ్ఛగల్గి చూడడు పహ్యపర్వతకందరమునఁ బ్రవే
శించెను. మఱియునీ జగజ్జాలమును వీక్షించి, యద్వానితో సంగము లేకుండుటకై, సహ్యపనమున
గూర్చుని తనలో తానెట్లు ప్రసంగించుకొనెను.

రాగ నీరాగతాం గచ్ఛ ద్వేష నిర్ద్వేషతాం వ్రజ.
భవద్భ్యాం సుచిరం కాలమిహ ప్రక్షీడితం మయా. 29

ఓ రాగమా! నీవిపుడు నీరాగత్వమును బొందుమా. ఓ ద్వేషమా! నీవిపుడు నిర్ద
వత్వము జెందుము మీరిరువురతోటి నేను బహుకాలము క్షీడించియుంటిని.

భోగా నమోస్తు యుష్మభ్యం జన్మకోటిశతాన్యహమ్.
భవద్భిర్బాలితో లోకే లాలక్సైరివ బాలకః. 30

ఓ భోగములారా! మీకు నమస్కారము. లాలసచేయు మాతాపితరులచే బాలకునివలె,
కోట్లకొలది జన్మలవలకును నేను మీచే బాలింపబడితిని.

ఇమామపి పరాం పుణ్యాం నిర్వాణపదవీమహమ్.
యేన విస్మరితస్తస్మై సుఖాయాస్తు నమోనమః. 31

పరమపరిత్రమగు యీ నిర్వాణపదమును మఱిపింపజేసినట్టి విషయముఖమునకు నమస్కా
రము.

త్వదుత్తప్తేన హే దుఃఖ మయాత్మాన్విష్ట ఆదరాత్.
తస్మాత్త్వదుపదిభ్రేఽయం మార్గో మమ నమోస్తు తే. 32

త్వత్ప్రసాదేన లభ్యేయం శీతలా పదవీ మయా.
దుఃఖనామ్నే దుఃఖతత్త్వ సుఖదాత్మన్న మోస్తు తే. 33

ఓ దుఃఖమా! నీచే సంతృప్తికరమైన నేనాదరమున యాత్మనశ్వేషించితిని. ఈ యాత్మచా
గ్గోచరదేశమును నీచే నాకొనంగలిగితి. కాన నీకున్న నమస్కృతులు. నీ కృపచేతనే యీ శాంతమగు
ఆత్మసదమును నాకు లభించినది. దుఃఖనామంబున బగగు సుఖప్రదుఁడవగు నోదుఃఖతత్త్వమా! నీకు
పదనములు.

కల్యాణమస్తు తే మిత్ర సంసారాసార జీవిత. 34

దేహస్థితిరియం యామో వయమాత్మీయమాస్పదమ్
ప్రయోజనానాం జన్మానామహో ను విషమా గతిః. 35

దేహేనాపి వియుజ్యేహం భూత్వా జన్మశతాన్యపి
మిత్రకాయ మయా యత్త్వం త్యజ్యసే చిరబాన్ధవః. 36

త్వయైవాత్మన్యుపాసితా సాత్మజ్ఞానవశాత్క్షతిః
అధిగమ్యాత్మవిజ్ఞానమాత్మనాశః కృతస్త్వయా. 37

దేహ నాన్యేన భగ్నోఽసి త్వయైవైతదుపాసితమ్

ప్రపంచమున ఆసారమగు జీవితముగల నోదేహమిత్రమా! నీకృపలననే ఆత్మజ్ఞానము
లభించుదున్నదిగాన నీకు శుభమగుగాక! ఓ దేహమా! నేనిపుడు బ్రహ్మసదమున కేలేంచుచున్నాను.
నీయొక్కయు, నాయొక్కయు ఈవియోగస్థితి అనాదియగు నియతియొక్క స్వభావమైయున్నది.
జీవుల స్వార్థగతి అభివిషమమైనది. ఏలన, అనేకవందలజన్మలందు నీతోగూడియుండి యిపుడు
నేను వేఱగుచున్నాను. మిత్రుడవగు నోదేహమా! చిరకాలబంధునగు నిన్ను నే ద్యజించుట స్వార్థలేమయే
యగును. ఆత్మజ్ఞానవశమున నీచే నీకు చోనియైనద్యుకొంటివి. ఆత్మభావమునొంది నిన్ను నీవు నశింప
జేసికొనినావు. నీ వెవనిచేతను నశింపబడలేదు. నీచే నిన్ను నాశమొనర్చుకొంటివి.

ఏకాకిన్యాపి శుష్యన్త్యా ప్రశాన్తే మయి దీనయా.
త్వయా దుఃఖం న కర్తవ్యం మాతత్వమ్ ప్రజామ్యహమ్. 38

తల్లీ! తృప్త! నేను కాంతిసొంద, నీవొంటరిదానవై, శుష్కించుదు, దీనత్వముచే దుఃఖింప
వలదు. నేనిపుడు చెడలుచున్నాను.

క్షుప్తవ్యాః కామ భగవన్విపరీతాపరాధజాః.
దోషా ఉపశమైకాస్తం వ్రజామ్యాదిశ మజ్గలమ్. 39

దేవా! కామమా! నీవివాశమునకై నేను వైరాగ్యాదుల నవలంబించితిని. అయ్యపరాధ
మువలన గల్గిన దోషములను మన్నింపవలెను.

చిరాచ్ఛిరాయ చేదానీమన్బు తృప్తే కిలావయోః.
వియోగో యోగదోషేణ ప్రణామోఽయం స పశ్యిమః. 40

తల్లీ! తృప్త! నీవోషకారణమున యిపుడు మన యిర్వురకును శాశ్వతవియోగము సంభ
వించినది. ఇదిగో నీకు నా యంతిమప్రణామము.

నమః సుకృతదేవాయ భవతేఽస్తు త్వయా పురా.
నరకేభ్యః సముత్తర్య స్వర్గేహమిభియోజితః. 41

దేవా! సుకృతమా! నీకు నమస్కారము. పూర్వము నీవు నరకములనుండి లేవనెత్తి నన్ను
స్వర్గమునకు బంపియుంటివి.

కుకార్యక్షేత్రమాదాయ నరకస్కంధవాహినే. 42

శాసనాపుష్పభారాయ నమో దుష్కృతశాఖినే

యేన సార్థం చిరం బహోవ్యో భుక్తాః ప్రాకృతయోనయః. 43

దుష్క్రియలను క్షేత్రమున బసించి, నరకములను విశాలశాఖలుగల్గి, నరకయాతనలను పుష్పభారమును వహించునట్టి 'పాప' వృక్షమునకు నమస్కారము. దీనితోగూడి చిరకాలము నేన నేక నీచజన్మల ననుభవించితిని.

అద్యప్రభృత్యదృశ్యాయ తస్యై మోహాత్మనే నమః
ప్రథ్వనద్యంశమధురవచసే పత్రవాససే. 44

నమో గుహంతపస్వివ్యై వయస్యామై సమాధిము

సంసారధ్వని భస్మస్య త్వం మమాశ్వాసకారణమ్. 45

అనీర్వయస్యా కుస్మిన్గా సర్వలోభాపహరిణీ

సర్వసంకటభన్నేన దోషేభ్యో ద్రవతామయా. 46

త్వమేకా శోకనాశార్థమాశ్రితా పరమా సఖీ

నేటినుండి యదృశ్యమైనట్టి మోహమునకు నమస్కారము. వేరువాదమును మధురవాక్కులు గలదియు, వ్రాలిన యాకులను వస్త్రములుగలదియు, సమాధియందు సఖివలె బుగినదియునగు గుహయును తపస్వినికి నమస్కారము. పూర్ణానందస్వరూపమును ఆత్మయందు విక్రాంతి కలుగజేయుటద్వారా లోభమంతయు హరించజేసినట్టి నీవు నాయుం దతస్మిహము గల్గినసఖివి. సంకటముల చే భిన్నుడనై, సమాధిభిక్షుములచే ద్రవీభూతుడనై నేను తపోభక్తివివాకార్యము పరమసఖివగు నిన్ను శ్రయించితిని.

సంకటావటకుష్టేషు హస్తాలమ్బనదాయినే. 47

వార్ధకై కాన్తగుహృదే దణ్డాకాస్థాయ తే నమః

గోతులందును, అరణ్యకుంజములందును చేతికాలంబన మొనగునదియు, వార్ధక్యమున పరమ విక్రమి పంటిదియునగు దండమునకు నమస్కారము.

అస్థిపజ్జరమాత్మీయం తథా రక్తాన్తృతస్తుకమ్. 48

ఏతావన్నాత్రసారైకం గృహీత్వా గచ్ఛదేహక

పయఃకోభప్రకారేభ్యః స్నానేభ్యోఽపి నమోస్తు తే. 49

నమోస్తు వ్యవహారేభ్యః సంస్మృతిభ్యో నమోస్తు తే

ఓదేహమా! అస్థిపంజరము, రక్తము, దారములవంటి శరీరము. ఇవియే ముఖ్యరత్నము గాగల నీవు వాటిని గ్రహించి నీప్రకృతియొద్దకు బాహ్యు నీనుండి వెడలు మల, దుర్గంధ, స్వేదాది జలప్రకోపముల వారింది నిన్ను పవిత్రసంతముగ జేయునట్టి స్నానములకు నమస్కారము. మఱియు భోజన, శయన, వ్యవహారములకును, వారికొకటగు గమనాదిక్రియలకునుగూడ నానమస్కారము.

ఏతే భవంతః సహజాః ప్రాక్షనాః సుహృదో మనూ. 50

క్రమేణాద్యోత్కృతాః ప్రాణాః స్వస్తి హోఽస్తు వ్రజామ్యహమ్
భవద్భిః సహ చిత్రాగ్ని మయా బహ్వీషు యోనిషు. 51

విశ్రాంతం గిరికుఞ్జేషు శాస్త్రం లోకాన్తరేషు చ
క్రీడితం పురపీతాన్తరుషితం పర్యతేషు చ. 52

స్థితం కార్యవిలాసేషు ప్రస్థితం వివిధాధ్వసు
న తదస్తి జగతోశ్చే భవద్భిః సహ యన్మయా. 53

న కృతం న హృతం యాతం న దత్తం నావలమ్బితమ్
ఇదాసిం స్వాం దిశం యాన్తు భవంతో యామ్యహం ప్రియా. 54

ఓప్రాణములారా! మీరు నాపూర్వకాలిక సహజవిక్రలు. ఇప్పుడు నేగావించు యీ విక్రలవందనక్రమమున మీరున్ను లెస్సగ సత్కరింపబడితిరి. మీకు శుభమగుగాక! నేనిప్పుడు వెడలుచున్నాను. మీతోగూడి నేన నేక విచిత్రయోనులందు విశ్రమించితిని. పర్యతకుంజములందును, లోకాంతరములందును విహరించితిని. సిద్ధుల క్షేత్రములందు క్రీడించితిని, పర్యతములందు వసించి తిని. కార్యవిలాసముల బాల్గొంటిని. వివిధవార్తములందు జరించితిని. వెయ్యేల, ఈ ప్రపంచమున మీతోగూడి నేనొర్పిన కార్యమేలేదు మీతోగూడి హరింపనిదియు, విహరింపనిదియు, గ్రహింప నిదియు, త్యజింపనిదియు లేదు. ప్రియులగు నోప్రాణములారా! ఇప్పుడు మీరు మీ ప్రకృతియొద్దకు జనుడు. నేను బ్రహ్మపదమున కేగుచున్నాను.

సర్వే క్షయాన్తా నిచయః పతనాన్తాః సముచ్చయాః
సంయోగా విప్రయోగాన్తాః సర్వే సంసారవర్తనాని. 55

సమస్తమైన యోప్రాణములారా! ఈ ప్రపంచమున యెవ్వోటనున్న సంచయమైనర్ప బడినవశ్యము నాశమొందును. ఉన్నతములైనవి తప్పుక నిమ్నస్థానముజెందును. సంయోగము గలవి తప్పుక వియోగము నొందును.

అయం చాక్షుష ఆలోకో విశత్వాదిత్యమణ్డలమ్
విశన్తు వనపుష్పాని సాగన్ధ్యానస్ససంవిదః. 56

ప్రాణానిలస్తథా స్వప్నం విశేత్యద్య పృథజ్జనమ్
విశన్త్వాకాశకుహరం శబ్దశ్రవణశక్తయః 57

ఇన్ద్రమణ్డలమాయాన్తు రససార సశక్తయః

ఈనా నేత్రప్రకాశము మూర్త్యుమండలమున బ్రవేశించుగాక! ఘ్రాణేంద్రియము భూమిని జొచ్చుగాక! ప్రాణవాయు, స్పృహములు మహాకాశమున బ్రవేశించుగాక! కర్ణేంద్రియము ఆకాశ విలమును జేరుగాక! జిహ్వేంద్రియముయొక్క రసనశక్తి జలమయముగు చంద్రమండలమున (బ్రహ్మ) మునుగుగాక! (అనగా పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచప్రాణములు వాటి వాటి ప్రకృతులందు లీనమైపోవుగాక యని యర్థము.)

నిర్మలైత ఇవామృతాధిరతార్క ఇవ వాసరః. 58

సరదీవ ఘనః సైవీరం ప్రాప్తః కల్పాంత సర్గవత్

ఓంకారాస్తే స్వమననం ప్రశామ్యామ్యాత్మనాత్మని

దగ్ధేన ఇవార్చిష్టాన్నిఃస్నేహ ఇవ దీపకః. 59

అత్యయను సేను మందరపర్యతములేని సముద్రమువలెను, సూర్యుడులేని పగలువలెను, శరత్కాలమున తన యుపాదానకారణమున లయించిన మేఘమువలెను, కల్పాంతమందలి స్పృహవలెను, కట్టెలులేని అగ్నివలెను, తైలములేని దీపమువలెను, ఓంకారార్థమత్రయొక్క లక్ష్యభూతమైన బ్రహ్మ రూపమగు ఆత్మయందు శాంతినిొందుచున్నాను.

వ్యపగతాఖిలకార్యపరమృతః

సకలదృశ్యదశాతిగతస్థితిః,

ప్రణవశాస్త్యనుసంసృతిశాస్త్రధీ

ర్విగతమోహమలోఽయమహం స్థితః. 60

ఇత్యాస్తే శ్రీవాసిష్ఠమహారాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయ మూపశమప్రకరణే ఇంద్రియవర్గనిరాకరణోపదేశోనామ షడశీతితమః

సర్గః || 86 ||

సర్వకార్యపరంపరావర్జితః, సర్వదృశ్యావర్జితః, ఉచ్చస్వరమున ప్రణవము నుచ్చరించుచు, బ్రహ్మరంధ్రమున శాంత్యనుసరణము గావించుటచే బ్రహ్మకారిత్యమునొంద, శాంతుడనై, మోహరహితుడనై, నేనాత్మయందు పూర్ణరీతి స్థితిగల్గియున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున

ఇంద్రియవర్గనిరాకరణోపదేశమను షడశీతితమ

సర్గము || 86 ||

స ప్తా శీ తి త మః స ర్గః

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏవం కలితవానంతః ప్రశాంతమననైషణః

శనైరుచ్చారయంతారం ప్రణవం ప్రాప్తభూమికః. 1

శ్రీ వసిష్ఠః.—ఓ రామా! ఇట్లు మననపర్జితుడై, సర్వేచ్ఛార్పహితుడై యా మనీంద్రుడు ప్రణవము నుచ్చస్వరమున మెల్లమెల్లగ నుచ్చరించుచు అతన, లేక దేడవభూమికను పొంది, స్వహృదయమున బ్రహ్మమును ప్రాప్తినిొందెను.

మాత్రాదిపాదభేదేన ప్రణవం సంస్కరస్యతిః

అభ్యారోసాపవాదేన స్వరూపం సుద్ధమవ్యయమ్. 2

సభావ్యభ్యంతరాన్భాగాన్భూత్థాన్భూత్క్మతరానపి
త్రైలోక్యసంభవాంస్త్యక్త్యా సంకల్పకల్పకల్పితాన్. 3

తిష్ఠన్మణుభితాకారశ్చిన్తామణిరివాత్మని

సంపూర్ణ ఇవ శీతాంశుర్విశ్రాంత ఇవ మన్దరః. 4

కుమ్భకారగృహే చక్రం సంరోధిత ఇవ భ్రమాత్

అమృతాధిరవ సంపూర్ణస్తిమితస్ఫారనిర్మలః. 5

శాస్త్రతేజస్తమః పుష్కం విగతాచ్ఛేదస్తూతారకమ్

అఘమాభ్రరజః స్వచ్ఛమనంతం శరదీవ ఖమ్. 6

సహప్రణవపర్యస్తదీర్ఘనిఃస్వనతన్తనా

జహః విన్దియతన్మాత్రజాలం గన్ధమివానిలః. 7

అకార, ఉకార, మకార, అర్థమాత్రలచే కల్పితములైన స్థూల, సూక్ష్మ, అవ్యాకృత, తురీయ పాదభేదములచే ప్రణవమును స్మరించుచు, విరాట్, హిరణ్యగర్భ, అవ్యాకృత లక్షణములు గల పాదములందు తురీయమున మొమ్మెదట జాగరతస్థానమగు బహిఃప్రజ్ఞగలడు, అని యిట్లు సేదోక్తప్రకారము అధ్యారోపముచేతను, విదప 'అంతఃప్రజ్ఞగాని, బహిఃప్రజ్ఞగాని లేదని' యిట్లు అవవాదముచేతను, మల్లోకములకుత్పత్తిస్థానములును, సంకల్పముచే కల్పాంతములకు కల్పించ బడినవియునగు స్థూలసూక్ష్మకారణములయొక్క బాహ్యభ్యంతర భాగములఁ ద్యజించి కుద్ధమై, ఆవ్యయమై, ప్రకాశాంధకారరహితమై, సూర్య చంద్రవత్ప్రకర్షితమై, ధూమ, ధూళి, మేఘరహితమై, నిర్మలమై, అసంకేతమైనట్టి శరదాకాళమునలెనున్న తనయాత్మను విక్షించి, స్వయముగ నాతడు జ్ఞోభాహితుడై, చింతామణివలెను, పూర్ణచంద్రునివలెను, విశ్రాంత మందరపర్వతమువలెను, చలనముదీన చక్రమువలెను, బ్రహ్మకారగృహమున, శాంత, నిర్మల, పూర్ణసమద్రవలై, పైసెల్లివై తురీయాత్మయందు స్థితిగల్గియుండుచు, గంధమును వాయువు త్యజించునట్లు, దీర్ఘప్రణవ నాదమను మాత్రమతోసహా ఇంద్రియతన్మాత్రజాలమును పరిత్యజించెను.

తతో జహా తమోమాత్రం ప్రతిభాతమివాన్భురే

ఉత్తిష్ఠత్ప్రీస్ఫురద్రూపం ప్రాజ్ఞః కోపలవం యథా. 8

అకాళమున ప్రకాళము సంత్రిక్తమగునట్లును, బుద్ధిమంతుడు కోపమును త్యజించునట్లును, సాక్షిచే స్ఫురించునట్టిరూపముగల తమోమాత్రము నాతడత్యుధు త్యజించెను.

ప్రతిభాతం తతస్తేజో నిమేషార్థం విచార్య సః

జహా బభూవ చ తదా న తమో న ప్రకాళకమ్. 9

అపిమ్మల ప్రకాళమావిర్భవించెను. కాని, విచారణచే నిమేషార్థభాగములో యాతడద్రా నివిహడ త్యజించినై చెను. అత్తతీతమస్సుగాని ప్రకాళముగాని లేకుండెను.

తామవస్థామథాసాద్య మనసా తన్యనస్త్యణమ్

మనాగపి ప్రస్ఫురితం నిమిషార్థా దశాతయత్. 10

అట్లు తమవ్రతాశరహితమును స్థితిఁబొంది, కల్పనాహేతునై కొంచెముఘ్నరించినట్టి మనస్సును తృణము నాతడు నిమేషార్థమున ఛేదించినై చెను.

తతోఽబ్జ సంవిదం స్వస్థాం ప్రతిభాసముపాగతామ్
సద్యో జాతశిశుజ్ఞానసమానకలనామలమ్. 11
నిమేషార్థార్థభాగేన కాలేన కలనాం ప్రభుః
జహూ చితశ్చేత్యదశాం స్పృశ్య క్తిమివానిలః. 12

తదుపరి గాలిలేనిచీటనున్న దీపమువలె మృతప్రకాశరూపమొందిన సంవిత్తు నాలంబన ముగ్ధకొని తత్కాలజరితమును బాలకపరిజ్ఞానమువంటి యా కల్పనను నిమేషార్థభాగమున నాతడు త్యజించినై చెను. ఇదియే చైతన్యముయొక్క విరయదశను పరిత్యజించుటయగును.

పశ్య స్తపదమాసాద్య సత్తామాత్రాత్మకం తతః
ప్రస్తు ప్తపదమాలమ్భ్య తస్మా గిరిరివాచలః. 13

ఇవిగమున సాక్షిమాత్రమున శేషించిన 'పశ్యంతి' పదమునొంది, యాపిదప సత్తామాత్ర పదముఁ జెందెను. పిదప సుఖప్రపదమవలంబించి పర్యతమువలె నిశ్చలముగ నుండెను.

తతః సముత్తసంస్థానం స్థిత్యా స్థిత్యా విభుర్భూనాక్
సుముప్తే స్థైర్యమాసాద్య తుర్యరూపముపాయయా. 14

అపిన్ముట సముత్తదగు నాము? కొంచెముకొంచెమునేపు సుముప్త పదమందుండుచు, యవిధమున నటస్థిత్యమునడసి యాపిదప తుర్యపద మొందెను.

నిరానన్దోఽపి సానన్దః సచ్చాసచ్చాపి తత్ర సః
అసీన్న కేంచిత్ర్రించిత్రప్రకాశ స్తిమిరం యథా. 15

ఆతురీయస్థితియందాతడు విషయానందరహితుడైయున్న స్వస్వరూపానందరహితుడును, అన్యసత్తారహితుడైనను అత్మసత్తాసహితుడును, అన్యరూపరహితుడైనను, స్వస్వరూపయుతుడును నై యుండెను.

అచిన్మయం చిన్మయం చ నేతినేతి యదుచ్యతే
తత్ర స్తత్సంబభూవాసౌ యద్గిరామప్యగోచరః. 16

ఓరామా! ప్రకాశ్యవిషయములేనందున అచిన్మయమును, కాని స్వయముగ చిన్మయ మును, 'ఇదికాదు, ఇదికాదు'ని వచింపబడునదియునగు వాగగోచరమును స్థితి నాతడు పొందెను.

తదసౌ సుసమం స్ఫారం పదం పరమపావనమ్
సర్వభావాన్తరగతమభూత్సర్వవివర్జితమ్. 17

అతడు మిగుల శమమును, విశాలమును, పరమపవిత్రమును, సర్వపదార్థాంతర్గతమును, సర్వపక్షవివర్జితమునునగు బ్రహ్మరూపుడయ్యెను.

యచ్చాన్యవాదినాం శూన్యం బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాం షరమ్
విజ్ఞానమాత్రం విజ్ఞానవిదాం యదమలం పదమ్. 18

పురుషః సాంఖ్యదృష్టినామీశ్వరో యోగవాదినామ్.
శివః శశికలాజ్ఞానాం కాలః కాలైకవాదినామ్. 19

అత్మాత్మన స్తద్విదుషాం నై రాత్మ్యం తాదృశాత్మనామ్
మధ్యం మాధ్యమికానాం చ సర్వం సుసమచేతసామ్. 20

ఏది శూన్యవాదులకు శూన్యమో, బ్రహ్మవేత్తలకు బ్రహ్మమో, విజ్ఞానవాదులకు నిజమో, శశికలాజ్ఞాన, సాంఖ్యవాదులకు పురుషుడో, యోగవాదుల కీశ్వరుడో, శైవులకు శివుడో, అత్మైకైకాత్మ్యమో, సౌతాంత్రిక వైభాషికులకు వైరాత్మ్యమో, మాధ్యమికులకు చిదచిన్మధ్య మునో! శూన్యాత్రమో, శీపమృత్తులకు సర్వరూపమో, అట్టి సద్రూపమై యాతడు చెన్నిందెను.

యత్సర్వశాస్త్రసిద్ధాంతో యత్సర్వహృదయానుగమ్
యత్సర్వం సర్వగం సార్వం యత్తత్తత్సదసౌ స్థితః. 21

మతీయమ, షట్సాస్త్రసిద్ధాంతమును, సర్వహృదయస్థమును, సర్వస్వరూపమును, సర్వ వ్యాపకమును, సర్వతత్వమునునగు సద్రూపమై యాతడు విరాజిల్లుచుండెను.

యదను త్రమనిఃస్పృహం దీప్యతే తేజసామపి
సాన్వనుభూత్యైకమాత్రం యద్యత్తత్తత్సదసౌ స్థితః. 22

సర్వథా నిష్క్రియమై, సూర్యాదిప్రకాశవస్తువులఁగూడ ప్రకాశింపజేయునదై, నికాను భవరూపమైనట్టి సద్రూపమై యాతడుండెను.

యదేకం చాప్యనేకం చసాజ్ఞానం చ నిరజ్ఞానమ్.
యత్సర్వం చాప్యసర్వం చ యత్తత్తత్సదసౌ స్థితః. 23

స్వయముగ యేకమును, ఉపాధిభేదముచే యనేకమును, మాయాభేదముచే రాగయృక్త మును, శుద్ధరూపమున రాగరహితమును, సర్వరూపమును, సర్వమునకు భిన్నమునునగు సద్రూపమై యాతడుండెను.

అజమజరమనాద్యనేకమేకం
పదమమలం సకలం చ నిష్కలం చ,
స్థిత ఇతి స తదా నభఃస్వరూపా
దపి విమలసితిరీకస్వరః క్షణేన. 24

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవమాతోక్తే
మోక్షోపాయేషామప్రకరణే వీరహవ్యనిర్వాణో నామ
సప్తశీతితమః సర్గః || 87 ||

ఆ వీరహవ్యుడు ముత్తలదృష్టియందు ప్రేక్షింపవరీతి జన్మజరావర్జితమై, అనాదియై, ఏకమై, విమలమై, నిష్కలమైనట్టి అత్మపదస్థుడై యుండెను. బద్ధలదృష్టియందు క్షణములో నీశ్వరుడై కార్యవిభేదములచే యనేకరూపుడై, కళాసహితుడై యుండెను.

నేత్రాదీంద్రియములయొక్క యీ దృశ్యమున్ను, వీరహవ్యధున్ను, సమస్తము మన మనోమాత్రమేయైయున్నది. ఈ గానుపించు నీవున్ను, నేనున్ను మన మనముకంటె వేరుగాము. ఈ ప్రపంచమంతయు మనోమాత్రమే. అట్టివానికి దానియందు స్వకీయమేమి? పరకీయమేమి?

అధిగతపరమార్థః శ్రీణరాగాదిదోషః
సకలమలవికారోపాధిసన్న్యాద్యపేతః,
చిరమనుస్మృతమస్తః స్వం స్వభావం వివేకీ
పదమమలమనస్తం ప్రాప్తవాన్మానశోకః.

16

ఇత్యాస్తే శ్రీ వాసిష్ఠమహా రామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతాక్షే
మోక్షోపాయేషూపశమప్రకరణే వీరహవ్యవిశ్రాంతిర్నామాప్తాశీతితమః

సర్గః ॥ 88 ॥

పరమార్థమును పొంది, రాగాదిదోషములులేక, అవిద్యాకామకర్మాది యే మాలిన్యము గాని, వాటివ్యారాగలు ఇంద్రియవికారములు గాని, స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరములుగాని, తజ్జనిత సంగములుగానిలేని శోకరహితుడును, వివేకియైన వీరహవ్యధు చిరకాల శ్రమణమనవాడులచే వ్యహృదయమున సాక్షాత్కరించుకొనిన స్వస్వభావరూపభుగు నిర్మలయాత్మతత్వము నొందెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
వీరహవ్యవిశ్రాంతియను అప్తాశీతితమ

సర్గము ॥ 88 ॥

ఏకో న న వ తి త మః సర్గః.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

వీరహవ్యవదాత్మానం నీత్వా విదితవేద్యతామ్
వీరరాగభయోద్వేగస్తిష్ఠ రాఘవ సర్వదా.

1

శ్రీ వసిష్ఠః—ఓ రామా! వీరహవ్యనివరే నీవాత్మజ్ఞుడవై, రాగభయభయ శోభాధి పర్జితుడవై, ఈ ప్రపంచమున నదా విహరింపుము.

త్రింశద్వర్షసహస్రాణి విజహార యథానుఖమ్
వీరహవ్యో వీరశోకస్తథా విహర రాఘవ.

2

ఓ రాఘవా! శోకరహితుడగు వీరహవ్యుడీ ప్రపంచమున ముప్పుచేల సంవత్సరములు సుఖపూర్వకముగ విహరించిన చందనమున నీవును విహరింపుము.

అన్యే చ రాజన్యునయో జ్ఞాతజ్ఞేయా మహాధియః
యథావసన్స్వరాషే తస్య తథైవాస్వ మహామతే.

3

మహామతివగు సోరామా! మహాధీమంతులైన ఆత్మజ్ఞులగు యితర మునులున్ను తమతమ రాజ్యములందు మెలగిన విధముననే నీవును మెలంగుము.

సుఖదుఃఖక్రిమైరాత్మా న కదాచన గృహ్యతే
సర్వగోఽపి మహాబాహూ కిం ముధా పరిశోచసి.

4

మహాబాహుడవగు సోరామా! సుఖదుఃఖక్రమములచే ఆత్మయెన్నటికిని వశిభూతము కాదు. అట్టి సర్వవ్యాపియగు ఆత్మ నీవైయుండియు వ్యర్థముగ యేల దుఃఖమొందుచుంటివి?

బహవో విదితాత్మానో విహర నీహ భూతలే
న కేచన వశం యాస్తి దుఃఖస్యాజ్ఞ భవానివ.

5

ఓ రామా! ఆ నేకులగు ఆత్మజ్ఞులీ ప్రపంచమునఁ జరించుచున్నారు. కాని నీవలె యెవరును దుఃఖములకు వశిభూతులగుటలేదు.

స్వస్థో భవ భవోదారః సమో భవ క్షుభభవ
సర్వగ స్వం త్వమాత్మైవ తవ నాస్తి పునర్భవః.

6

ఓ రామా! నీవు స్వస్థుడవు గమ్ము. అంతఃకరణముచే సర్వత్యాగివి గమ్ము. సముడవై, సుఖపంతుడవై యుండుము. ఏలన, నీవు సర్వవ్యాపియగు ఆత్మవు. నీకు పునర్జన్మము లేదు.

హర్షామర్షవికారణాం జీవన్ముక్తా భవాదృశాః
న కేచన వశం యాస్తి మృగేన్ద్రాః శిఖనామివ.

7

సింహములు మొల్లకు వశముగానట్లు జీవన్ముక్తులగు మహాత్ములెవరును నీవలె హర్షక్రోధాదివికారములకు వశులుగారు.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

అనేనైవ ప్రిసజ్జేన సంశయోఽయం మమోదితః
శరత్కాల ఇవామృద్భదం తం మే త్వం తనుతాం నయ.

8

శ్రీరాముడు:- ఓ మహాత్మా! ఈసందర్భమున నాకొక సంశయము జనించినది. శరత్కాలము మేఘమును మాతృమొనర్చునట్లు, తాపదానిని విచ్చిన్న మొనర్చినదను.

జీవన్ముక్తశరీరాణాం కథమాత్మవిదాం వర
శక్తయో నేహ దృశ్యస్తే ఆకాశగమనాదికాః.

9

ఓ యాత్మవిద్యురా! జీవన్ముక్తులయం దాకాశగమనాది శక్తులేల గన్పట్టుటలేదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:-

ఆకాశగమనాదీని యాన్యేతాని రఘూద్వహ
ప్రమాణితాః పదార్థానాం సహజాః ఖలు శక్తయః.

10

శ్రీవసిష్ఠః— రఘుకులప్రదీపకుండవగు సోరామా! ఆకాశగమనాది సిద్ధులు అగ్ని యొక్క ఉజ్వలములవలె పదార్థముల స్వాభావికశక్తులై యున్నవి.

యద్విచిత్రం క్రియాజాలం దృశ్యతే గమ్యతే పునః
రామ వస్తుస్వభావోఽసౌ న తదాత్మవిదాం మతమ్.

11

ఓ రామా! ఈ గన్నటునవియు, అనుభూతమగునవియునగు ఆకాశగమనాది విచిత్రక్రియా
జాలములన్నియు పక్షి, మృశకాదుల యాకాశగమనాదులవలె, ఆయాశీవుల దేహస్వభావములై
యున్నవి. ఇవి ఆత్మజ్ఞానుల కిష్టముగావు.

అనాత్మవిదముక్తోఽపి నభోవిహరణాదికరమ్

దృశ్యకర్మక్రియాకాలశక్త్యా ప్రాప్నోతి రాఘవ.

12

ఆత్మజ్ఞానరహితుడైనను, ముత్తుడుకానివాడైనను, మణి, బౌద్ధధాతులను ద్రవ్యశక్తిచేతను,
మంత్రశక్తిచేతను, యోగాభ్యాసాదులను క్రియాశక్తిచేతను, వాటి పరిపాకమును కాలశక్తులచే
తను, ఆకాశగమనాది సిద్ధులను పొందగలుగును.

నాత్మజన్యైష విషయ ఆత్మజ్ఞో హ్యత్మవాన్స్వయన్

ఆత్మనాత్మని సంతృప్తో నావిద్యామనుభావతి.

13

ఆకాశగమనాది సిద్ధులు ఆత్మజ్ఞు లభింపింపదగినవి కావు. ఏలన, ఆత్మజ్ఞుడు స్వయముగ
తన ఆత్మయందే సంతృప్తిపొందును. ఆతడవిద్యనైపునకు బయవిడడు.

యే కేచన జగద్భావాస్తానవిద్యామయాన్విదుః

కథం తేషు కిలాత్మజ్ఞస్త్యక్తావిద్యో నిమజ్జతి.

14

ఈ ప్రపంచమునగుల పదార్థములన్నియు అవిద్యామయములై యున్నవి. అట్టివో,
అవిద్యదృశించిన ఆత్మజ్ఞుని వాటినినంటేల మునుంగును.

అవిద్యామనీ యే యుక్త్యా సాధయన్తి సుఖాత్మికామ్

తే హ్యవిద్యామయా ఏవ న త్యాత్మజ్ఞాస్తథాకృమాః.

15

యోగాభ్యాసము మున్నగు పరిశ్రమలద్వారాలబ్ధమై, విషయసుఖముకొఱకేయగు ఆకాశ
గమనాదులు. అవిద్యామయములేగాన ఆత్మజ్ఞానులు వాటి క్రమమునకు గడంగరు.

తత్త్వజ్ఞోవాప్యతత్త్వజ్ఞో యః కాలదృవ్యకర్మభిః

యథాకృమం ప్రాయతతే తస్యార్థత్వాద్విది సిద్ధ్యతి.

16

ఆత్మజ్ఞునియైనను, అజ్ఞునియైనను, ద్రవ్య, కాల, క్రియాదులచే కాస్తోక్తక్రమమున
యర్పించువానికి ఆకాశగమనాది సిద్ధులు కలుగును.

ఆత్మవానిహ సర్వస్మాదతీతో విగతైషణః

ఆత్మ న్యేవ హి సంతృప్తో న కరోతి న చేహతే.

17

ఆత్మజ్ఞుని సమస్తమున కతీతుడై, ఇచ్చారహితుడై, స్వాత్మయందే నిత్యము సంతృప్తుడై
యుండును. ఆతడు దేనిని వాంఛింపడు, దేనిని గావించడు.

న తస్యాఞ్ఞో నభోగత్యా న సిద్ధ్యా న చ భోగకైః

న ప్రాభావేణ నో మానైర్నాశామరణజీవితైః.

18

ఆతనికి ఆకాశగమనములచేగాని, సిద్ధులచేగాని, కుచ్ఛములగు భోగములచేగాని, ప్రభా
వముచేగాని, మానముచేగాని, జీవనదురణములచేగాని యేమయోజనములేదు.

నిత్యతృప్తః పృశాన్తాత్మా వీతరాగో వివాసనః

ఆకాశసదృశాకారస్తజ్ఞ ఆత్మని తిష్ఠతి.

19

ఆత్మజ్ఞుడు నిత్యతృప్తుడై, శాంతితుడై, రాగరహితుడై, వాసనావర్జితుడై, ఆకాశము
పరిమళమదాకారముగల్గి ఆత్మయందే నెలకొనియుండును.

అశక్కితోపయాతేన దుఃఖేన చ సుఖేన చ

తృప్త్యత్యపగతాసక్తో జీవేన మరణేన చ.

20

జీవనమరణములయందసంగుడైనట్టి ఆత్మజ్ఞుని ఆకస్మాత్తుగ సంప్రాప్తించు సుఖదుః
ఖములచేనైనను తన స్వాభావికశృప్తిని వీడకయుండును.

సముద్రోః సరితేవాన్తః కృమసంప్రాప్తవస్తునా

సమేన విషమేణాపి తిష్ఠ త్యాత్మామవర్చయన్.

21

ప్రతిజలం, అనుజలం ప్రారబ్ధముచే సంప్రాప్తించు భోగ్యవస్తులచేగూడ యెప్పుడీయట్లు
యాతడఖండాకారవృత్తిరూప తుష్టములచే ఆత్మను పూజించుచు, నదులచే సముద్రమువలె
స్వాత్మయందే పరిపూర్ణుడై యుండును.

నైవ తస్య కృతేనార్థో నా కృతేనహ కశ్చన

న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిద్ధర్మవ్యపాశ్చర్యః.

22

ఆతనికి చేసినదానిచే ప్రయోజనముగాని, చేయనిదానిచే ప్రత్యేకాయముగాని లేదు.
మఱియు వానికి సర్వభూతములందును ప్రయోజనమునిమిత్త మాశ్రయింపవలసిన దేమి
యునులేదు.

యస్తు వా భావితాత్మాపి సిద్ధిజాలాని వాఙ్మతి

స సిద్ధి సాధకైర్ద్రవ్యైస్తాని సాధయతి కృమాత్

23

సదా యాత్మజ్ఞానరహితుడైనను, సాధకద్రవ్యములచే సిద్ధుల నశేషించువాడు క్రమ
ముగ వాటివశ్యము పొందును.

సిద్ధ్యతీర్థ మిదం యుక్త్యైవేత్యయం నియతేః కృమః

త్యక్తాదిభిః కురవరైర్వ్యక్తికర్తుం న శక్యతే.

24

మణిమంత్రాదియత్తులచేతనే ఆకాశగమనాది సిద్ధులు గలుగుననుట ఆయాశాస్త్రముల
యొక్క ప్రసిద్ధమైన నియతిక్రమమైయున్నది. ఈ నియతిక్రమము నుత్తమదేశముగాని, మహా
శ్వరాదులుగాని మఱియొకవిధముగ చేయజాలరు.

స్వభావ ఏష వస్తూనాం స్వతఃసిద్ధిర్ని నాన్యతః

నియతిం న జహత్యేవ శశాఙ్గ ఇవ శీతతామ్.

25

దేవ, పశ్యదుల్యసః స్వయముగ గల యాకాశగమనాది సిద్ధులు వస్తుస్వభావములై యున్నవి. చంద్రుడు తనశీతలత్వమును త్యజించనట్లు, అయ్యవి వాటివాటి నియతిన త్యజించకుండును.

సస్వజ్ఞోఽపి బహుజ్ఞోఽపి మాధవోఽపి హరోఽపి చ
అన్యథా నియతిన కర్తుం న శక్తః కశ్చిదేవ హి. 26

సర్వజ్ఞుడైనను, బహుజ్ఞుడైనను, విజ్ఞువైనను, మహేశ్వరుడైనను, యెవరును నియతిన మఱియొకవిధముగ చేయజాలరు.

ద్రవ్యకాలక్రియామస్తప్రయోగానాం స్వభావజాః
ఏతాస్తాః శక్తయో రామ యదోవ్యమగమనాదికమ్. 27

ఓ రామా! ఈ ఆకాశగమనాదులు ద్రవ్య, కాల, క్రియా, మంత్రప్రయోగముల స్వాభావిక శక్తులై యున్నవి.

యథా విషాణి నిఘ్నన్తి మదయన్తి మధూని చ
వమయన్తి చ కుక్తాని మదనాని ఫలాని చ. 28

తథా స్వభావవశతో ద్రవ్యకాలక్రియాకృమీః
నియతం సాధయన్త్యాశు ప్రయోగం యుక్తియోజితాః. 29

విషములు ప్రాణుల జంతునట్లును, మద్యము మత్తర గల్గజేయునట్లును, తేనెయు, ఉమ్మెత్తఫలమున్ను వమనముగలుగజేయునట్లును, వస్తుస్వభావముచే ద్రవ్య, కాల, క్రియాక్రమములు యోగాదులందు మళలరగువారిచే నియతములైనట్టి సిద్ధులను గల్గజేయుచున్నవి.

ఏతస్మాత్సమతీతస్య త్యక్తావిద్యస్య రాఘవ
ఆత్మజ్ఞానస్య నాస్త్యత్రో కర్తృతాకర్తృతానఘ. 30

పాపరహితుడవగు నోరామా! ద్రవ్యకాలక్రియాక్రమరూపమును అవిద్యను పరమై, అవిద్యను త్యజించునట్టి ఆత్మజ్ఞానికి సిద్ధులవిషయమున కర్తృత్వముగాని, అకర్తృత్వముగాని యుండదు.

ద్రవ్యదేశక్రియాకాలయుక్తయఃసాధుసంవిదః
పరమాత్మపదప్రాప్తౌ నోపకుర్వన్తి కాశ్చన. 31

ద్రవ్య, దేశ, కాల, క్రియారులు తత్వజ్ఞానజనితముగు పరమాత్మపదప్రాప్తియం దేమియు నుపకరింపవు.

యస్యేచ్ఛా విద్యతే కాచిత్స సిద్ధిం సాధయత్యలమ్
ఆత్మజ్ఞస్యతు పూర్ణస్య నేచ్ఛా సంభవతి క్వచిత్. 32

ఎవనికి కోర్కెయిందునో, యాతడే సిద్ధులను లెస్సగ సంపాదించును. కాని, ఎల్లప్పుడు పరిపూర్ణుడైయున్న ఆత్మజ్ఞానికేకోర్కెయు యుండనేరదు.

సర్వేచ్ఛాజాలసంశాంతావాత్మలాభోదయో హి యః
తద్విరుద్ధా కథం కస్మాదిచ్ఛా సంజాయతేఽనఘ. 33

పాపరహితుడవగు నోరామా! కోర్కెలన్నియు శమించినవానికిని, ఆత్మలాభోదయ మైనవానికిని, తద్విరుద్ధముగు అల్పలాభముఁగూర్చిన కోర్కె యేల జనించును?

యథోదేతి చ యస్యేచ్ఛా స తయా యతలే తథా
యథాకాలం తదాప్నోతి జ్ఞో వాప్యజ్ఞతరోఽపి వా. 34

జ్ఞానియైనను, అజ్ఞానియైనను, యెవనికట్టి యిచ్ఛజనించునో యాతడట్లునే ప్రయత్నించుచు కాలక్రమమున యదానిని పొందుచున్నాడు.

వీతహవ్యేన యతితం నో జ్ఞానేచ్ఛేన కించన
జ్ఞానేచ్ఛేనాశు యతితం ప్రోత్థితోఽసౌ యథా వనే. 35

జ్ఞానాభిలాషియగు వీతహవ్యుడు జ్ఞానముకొనుటకప్పు మఱిదేనికొనుటను యత్నింపలేదు. కనుకనే జ్ఞానాభ్యాసమునకై యాతడు వనమునకేగెను.

ఏవం కాలక్రియాకర్మద్రవ్యయుక్తిస్వభావజాః
యథేచ్ఛమేవ సిద్ధ్యన్తి సిద్ధయః సావ్యః క్రమార్జితాః. 36

ఇన్నిధమున, దేశ, కాల, క్రియా, ద్రవ్య, కర్మాది యంత్రులచే నుత్పన్నములై, క్రమముగ నుపార్జించబడి సిద్ధులు వారివారి కోర్కెలనుసరించి సిద్ధించుచున్నవి.

యాః ఫలాఫలయో యేన సంప్రాప్తాః సిద్ధినామికాః
తాస్తేనాధికతా రామ నిజాత్మయతనద్రుమాత్. 37

ఓ రామా! సిద్ధులనుకేరీటు ప్రసిద్ధముగు యే ఫలప్రాప్తి గలనో అది వాటి వాటి ప్రయత్న రూప వృక్షముయొక్క ఫలరూపములుగనే గనబడుచున్నది.

మహతాం నిత్యతృప్తానాం తజ్ఞానాం భావితాత్మనామ్
ఈహితం సంప్రయంతానాం నోపకుర్వన్తి సిద్ధయః. 38

నిత్యతృప్తులను, భావితాత్ములను, అభిలషితముగు ఆత్మనుభుమును పొందినవారునునగు ఆత్మజ్ఞులైన మహాత్ములకు సిద్ధులేమియు నుపకరింపవు.

శ్రీ రామ ఉవాచ:-
అయం మే సంశయో బ్రహ్మస్వీతహవ్యస్య సా తనుః
క్రవ్యాదైర్న కథం భుక్తా కథం క్లిన్నా న భూతలే. 39

శ్రీరాముడు:-ఓ మహాత్మా! వీతహవ్యుని యాదేహమును హింస్రశీవులేల భక్షించలేడు? మఱియు చంకాదులచేనది శిథిలముకాలేదేల? యెవని సంశయము నాకు గలదు.

తదైవ వీతహవ్యోఽసౌ కథం వనగతః ప్రభో
విదేహముక్తతాం శీఘ్రం యథావదితిమే వద. 40

ఓ ప్రభూ! వీతహవ్యుడు వనమునకేగ, యాతని శరీరము చంకాదులచే గప్పబడియుండ, అట్టి తరణముననే యాతడు విదేహముక్తి నేల పొందక యుండెనో వచింపుము?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యా సంవిద్యలితా సాధో వాసనామలతన్ననా
గుఖదుఃఖదశాదాహభాగినీ భవతీహ సా.

41

శ్రీ వసిష్ఠః—సాధువగునో రామా! అజ్ఞానియొక్క సంవిద్య రాగద్వేషాది వాసనలచే మలినమైనట్టి తాడుచే దృఢముగ పరివేష్టించబడియుండును. అదియే గుఖ, దుఃఖ, దహనాది క్రియల ననుభవించును.

నిర్గుక్తవాసనా శుద్ధసంవిన్యాత్రమయీ తు సా
తనుస్తిష్ఠతి తచ్చేదే శక్తా నేహ హి కేచన.

42

జ్ఞానముచే అవిద్యాంశము పశించుటచే వాసనారహితమగు శుద్ధసంవిన్యాత్రమైన జీవన్ముక్తిని శరీరము నికయెవరున్ను ఛేదింప శక్యులుగారు.

శృణు యుక్త్యా కయా యోగీ తనుచ్ఛేదాది విభ్రమైః
నాక్రమ్యతే మహాబాహో బహువర్షత తైరపి.

43

మహాబాహుఁడవగునో రామా! ఇంక నేయుక్తిచే యోగి శరీరచ్ఛేదనాది సంభ్రమాలచే పెక్కువర్షములైనను వ్యాఖలుడుగాకయుండునో యద్దాని నెరింగించెద వినుము.

చేతః పదార్థే పతతి యస్మిన్యస్మిన్యదా యదా
తన్మయం తద్భవత్యాశు తస్మిన్ స్తస్తి స్తదా తదా.

44

చిత్త మెపుడెపుడేయే పదార్థములందు సంతగ్నుచునునో, అప్పుడెపుడు శిష్యుడుగయ్యానా పదార్థరూపముఁ జెందును.

తథా దృష్టారి హి మనో వికారముపగచ్ఛతి
దృష్టమిత్రం గుహ్యద్యత్వం స్వయమిత్యనుభూయతే.

45

ఈ మనస్సు తన శత్రువును గాంచునపుడు వికారమునొందుటయు, మిత్రునిగాంచు నపుడు అనందమునొందుటయు సర్వల ప్రత్యక్షానుభవమైయుండును.

రాగద్వేషవిహినే తు పథికే పాదపే గిరౌ

భవత్యరాగద్వేషం చ స్వయమిత్యనుభూయతే.

46

రాగద్వేషరహితమగు బాటసారి పృథువునుగాని, పర్వతమునుగాని జూచునపుడు వాటియందు గాగముగాని, ద్వేషముగాని లేకుండుటయు సర్వల అనుభవైకవేద్యమే యైయున్నది.

మృష్టే తాల్యముపాదతై దుర్భోజ్యే యాతి నిఃస్పృహమ్
వైరస్యం యాతి కటుని స్వయమిత్యనుభూయతే.

47

రుచిగల పదార్థమునందీ మనస్సు చలించునుటయు, నీరసపక్షువునందు కోర్కెలేకుండు టయు, కటుపదార్థమందయిష్టము గల్గియుండుటయు స్వయముగ నందఱకును అనుభూతమైన విషయమేయగును.

సమసంవిద్విలాసాభ్యే యద్యదా యతిదేహకే
హింసచేతః పతత్యాశు సమతామేతి తత్తదా.

48

రాగద్వేషవైషమ్యరహితమగు సంవిద్విలాసముచే పూర్వమును యోగి శరీరముపై హింస జేవుల చిత్తము పడునపుడది వాని సమరూపమగు సంవిత్తుయొక్క ప్రతిబింబముచే సమత్వము నొందును. అందుచే నట హింస సంభవించకుండును.

సమసజ్జవిముక్తత్వాచ్ఛేదాదా న ప్రవర్తతే
పాన్థో వ్యర్థం పథి గ్రామే యథా గ్రామీణకర్మణి.

49

యాత్రికుడు హర్షమందలి గ్రామసమీపముననున్న వృక్షముయొక్క ఛేదనాదిక్రియలందు ప్రవృత్తుడుగానట్లు సమదర్శియగు యోగిసంసర్గముచే వాహింసజేవులు రాగద్వేషాదులనుండి విడి పడుటఁ జేసి ఛేదనాదులందలి ప్రవృత్తులుగాకయుండును.

యోగిదేహసమీపాత్తు గత్వా ప్రాప్నోతి హింసతామ్
యద్యద్భవతి తత్రాశు తథారూపం న సంశయః.

50

మఱియునా, యోగిశరీరమునీడి మఱొక తావునకేగునపుడు, అచ్చోట దోషాదియుక్తముగు యే జంతుజాలముండునో తదనురూపముగు హింసస్వభావముచే యది శిష్యుడుగ నవశ్యము నొందును.

ఇతి హింసైర్వ్యగవ్యాఘ్రసింహాకీటసరీసృపైః
న చ్చిన్నా వీతహవ్యస్య తనుర్భూతలశాలినీ.

51

ఈపైఠెందు కారణములచేతను, భూమియందు బడియున్న యా వీరహవ్యుని శరీరము సింహ, వ్యాఘ్ర, సరపి, వృశ్చికాదులచే ఛేదించబడకుండెను.

సర్వత్ర విద్యతే సంవిత్కాష్ఠలోఽష్టోపలాదికే
సత్తాసామాన్యరూపేణ సంస్థితా మూకబాలవత్

52

మూకబాలునివలె కాష్ఠ, లోఠ, కిలాడులన్నిటియందును సత్తాసామాన్యరూపమున చిత్త శక్తి యుండియున్నది.

పోష్టాయమానా తరలా కేవలం పరిదృశ్యతే
తస్యే పుర్యష్టకేష్వేవ ప్రతిబిమ్బజలేష్వేవ.

53

కేవలము పంచ జ్ఞానేంద్రియ, పంచ కర్మేంద్రియ, పంచప్రాణ, మనోబుద్ధియుక్తములగు నూత్నశరీరములందే ఆ చిత్త శక్తి జలప్రతిబింబములవలె చందలమై, పరిచ్ఛిన్నమై గన్పట్టుచున్నది.

తేన భూజలవాయుగ్నిసంవిత్త్వా సమరూపయా
నిర్వికారం తనుర్నీతా వీతహవ్యస్య రాఘవ.

54

ఓ రాఘవా! ఇక్కారణమున నిర్వికారస్థితి (బ్రహ్మభావము) నొందిన యా వీరహవ్యుని శరీరముసమరూపముననున్న భూజలాదుల సంవిత్తుచే వికారము నొందకయుండెను.

అన్యచ్ఛ శృణు మే రామ స్మన్తో నాశస్య కారణమ్
వికారః సచ చిత్తోత్థో వాతజో వా జగత్ప్రీతౌ. 55

ఓ రామా ! ఇంకొకయుక్తిని గూడ వినుము; నాశమునకు కారణము స్పందమై (శరీరము, లేక అంతఃకరణముయొక్క... చేష్టయై) యున్నది. అట్టి స్పందరూపమగు వికారము చిత్త, (ప్రాణ) వాయుజనితములగు జగద్వ్యవహారములందు ప్రవర్తమయ్యున్నది.

ప్రాణానాం ప్రాణనం స్పందస్తచ్చాన్తో తే దృషత్సమాః
యతఃస్థితా ధారణయా తేనానస్తాస్య సా తనుః. 56

(ప్రాణముల చలనమే స్పందము. అట్టిచలన ముగిసోపుటచే యా ప్రాణములు శిలవలె దృఢీభూతములైయుండును. కాననే వీరహవ్యుని యాశరీరము నశించుచుండెను.

స బాహ్యభ్యంతరం స్పందశ్చిత్తజో వాతజోఽథవా
న యస్య విద్యతే తస్య దూరస్థా ప్రకృతిక్షయతా. 57

అభ్యంతరప్రాణములతోను, బాహ్యబాహ్యదాడులతోను గూడిన దేహమున చిత్తముచే గాని, లేక ప్రాణవాయువులచే గాని నుత్పన్నమగు స్పందమెవనికి లేదో, యట్టివానికి పృథ్విక్షయమగుచుండును.

స బాహ్యభ్యంతరే శాన్తే స్పందే తత్త్వవిదాం వర
ధాతవః సంస్థితం దేహే న త్యజన్తి కదాచన. 58

తత్త్వజ్ఞేత్తలలో శ్రేష్ఠుడవగు నోరామా ! బాహ్యభంతరస్పంద ముపశమింప, దేహమున త్యజ్ఞాంసాది ధాతువులు తమ స్థితి నెన్నటికిని వీడకుండును.

సంశాన్తే దేహప్రస్పందే చిత్త వాతమయే తథా
ధాతవో మైరవం స్థైర్యం యాన్తి సంస్తమ్భితాత్మకాః. 59

చిత్తముయొక్కగాని, లేక ప్రాణవాయువుయొక్కగాని చలనముడుగ, యోగముచే స్తంభితములైనట్టి ధాతువులు మేరువువలె స్థిరత్వము నొందును.

తథా చ దృశ్యతే లోకే స్పందశాన్తా దృఢా స్థితిః
దారూణామివ ధీరాణాం శవాణ్ణానామచోపతా. 60

కాష్ఠములపిది స్థిరమైనట్టి ధీరులగు యోగులయొక్క అచంచలస్థితియు, మృతక దేహముయొక్క అవయవముల అచంచలత్వమున్న లోకమున గన్పట్టుచున్నవి.

ఇతి వర్షసహస్రాణి దేహా జగతి యోగినామ్
న క్లిద్యన్తే న భిద్యన్తే మగ్నవజ్జలదా ఇవ. 61

ఇక్కరణమున, వేలకొలది సంవత్సరములకు గూడ యోగుల శరీరము మేఘమువలె తడువకయు, భూమియందలి శిలవలె విదిగ్ధముగాకయు నుండును.

తదైవ వీరహవ్యోఽసౌ శృణు కిం నోపశాస్తవాన్
దేహముత్సృజ్య తత్త్వజ్ఞో జ్ఞాతజ్ఞేయవతాం వరః 62

ఇక, జ్ఞానులలో శ్రేష్ఠుడగు వీరహవ్యుడతటి తన దేహమును త్యజించి విదేహముత్తడల కాకుండెనో, దానికి కారణమును వినుము.

యే హి విజ్ఞాతవిజ్ఞేయౌ వీరరాగా మహాధియః
విచ్ఛిన్నగ్రంథయః సర్వే తే స్వతంత్రాస్తనా స్థితాః. 63

అత్మజ్ఞానులును, వీరరాగులును, మహాధీమంతులును, చిన్నగ్రంథులునునగు మహాత్ములు తమ దేహవిషయములందు స్వతంత్రులై యుండును.

దైవం వాపి చ కర్మాణి ప్రాక్తనాన్వైహికాని చ
వాసనా వా న తేషాం తచ్ఛేతో నియమయన్త్యలమ్. 64

దైవము (ప్రారబ్ధకర్మఫలమునగు ఈశ్వరుడు) గాని, వర్తమాన, పూర్వజన్మల కర్మగాని, ప్రారబ్ధకేవలమనుభవించుటకై ప్రవృత్తులైన యోగుల చిత్తమును అన్యథా గావించుటలేదు.

తేన తత్త్వవిదాం తాత కాకతాలీయవన్దనః
యద్యద్భావయతి క్షిప్రం తత్తదాశు కరోత్యలమ్. 65

కాన ప్రియుడవగు నోరామా ! కాకతాలీయముగ ప్రారబ్ధముచే సంప్రాప్తించు ఏ యే కార్యములను తత్త్వజ్ఞులమనస్సు భావనచేయునో వాటివే తన్నగు నది శీఘ్రము గావించుచుండును.

కాకతాలీయయోగేన వీరహవ్యస్య సంవిదా
సాంప్రేతం జీవితం బుద్ధం తదేవాశు స్థిరీకృతమ్. 66

కాకతాలీయముగ వీరహవ్యుని సంవిత్తు యిత్తుడు జీవితమును గూర్చిన భావన చేసెను. కాన నదియే వానికి శీఘ్రముగ స్థిరపడెను.

యదా తు తస్య పృతిభా విదేహోన్ముక్తతాం గతా
తదా విదేహముక్తోఽభూదసా స్వాతన్త్ర్యసంస్థితః. 67

మఱియు వానిప్రతిభ యిత్తుడు విదేహముక్తికై యున్ముఖమయ్యెనో, అప్పుడాతడు విదేహముత్తడయ్యెను. ఏలన, తన శరీరముయొక్క త్యాగాదులందాతడు స్వతంత్రుడై యుండెను.

విగతవాసనమాశు విపాశతా
ముపగతం మన ఆత్మతయోదితమ్,
యదభివాఞ్ఘ్రతి తద్భవతి క్షణా

త్సకలశక్తిమయో హి మహేశ్వరః. 68

ఇత్యావే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
మాహాశమప్రకరణే సద్విలాసవిచారయోగోపదేశో నామైకోనవవతితమః

పాసవారహితుడును, శీఘ్రముగ బంధమునుండి విడివడినవాడునునగు అంతఃకరణోపాధి యుక్తుడగు వీరహవ్యుని జీవుడు ఆత్మరూపమున వావిర్భవించుటచే నకలశక్తిమయ్యుండగు మహేశ్వరుడేమైయుండెను. కాననే, ఎయ్యది వాంఛించెనో యది వానికి శీఘ్రముగ కలుగించెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సద్విలాస విచారయోగోపదేశమను ఏకోననవతితమ

సర్గము || 89 ||

న వ తి త మ : స ర్గ :

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యదా హ్యప్తం గతప్రాయం జాతం చిత్తం విచారతః

తదా హి వీతహవ్యస్య జాతా మైత్ర్యాదయోగుణాః. 1

శ్రీ వసిష్ఠుః—ఓ రామా! విచారణచే చిత్తమెపుడు ప్రాయః నశించినో, అపుడు
వీతహవ్యవకు మైత్రి, కరుణ మున్నగు గుణములుద్భవించెను.

శ్రీ రామ ఉవాచ:—

విచారాభ్యుదయాచ్చిత్త స్వరూపేనైవ హితే మునేః

మైత్ర్యాదయో గుణా జాతా ఇత్యుక్తం కిం త్వయా ప్రభో. 2

శ్రీ రామః—ఓ మహాత్మా! స్వవిచారణచే చిత్తమాత్మయందు లయించుటల, మైత్ర్యాది
గుణములుత్పన్నమైనవని తామేల వచించిరి?

బ్రహ్మస్యం గతే చిత్తే కస్య మైత్ర్యాదయో గుణాః

క్వ వా పరిస్ఫురన్తితి వదమే వదతాం వర. 3

వ కలలో శ్రేష్ఠుడగు నోముసీంద్రా:—చిత్తము బ్రహ్మమున లయించు, అపుడు
మైత్ర్యాది గుణము లెద్దానికి కలుగును? లయించిన చిత్తమునకా? లేక, ఆధిష్ఠానమునకా? మఱియు
నవి దేనియందు స్ఫురించును? చిదాభాసునియందా, లేక బింబరూపమున చైతన్యమందా?
ఇవిషయమును నాకు వచింపజేడెద (ఏలన, బాధితమగు మృగకృష్ణానదికి శైత్యాది గుణము
లుండవు కదా!)

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ద్వివిధశ్చిత్తనాశోన్తి స్వరూపోరూప ఏవ చ

జీవన్ముక్తః సరూపః స్వాధరూపో దేహముక్తి జః. 4

శ్రీ వసిష్ఠుః—ఓ రామా! సరూపమనియు, అరూపమనియు, చిత్తనాశ మిరువిధ
ములు అందు జీవన్ముక్తునిది సరూపమును విదేహముక్తినిది అరూపమును నగును.

చిత్తసత్తేహ దుఃఖాయ చిత్తనాశః సుఖాయ తు

చిత్త సత్తాం త్వియా నీత్వా చిత్తం నాశము కానయేత్. 5

ఈ ప్రపంచమున చిత్తసత్తయే దుఃఖమును కలిగించును చిత్తనాశమే సుఖమును కలిగిం
చును. కాన, చిత్తసత్తను నశింపజేసి చిత్తనాశ మొనగూర్చవలెను.

తామనైర్వాసనాజాలైర్వాప్తం యజ్ఞస్మకారణమ్

విద్యమానం మనో విద్ధి తద్దుఃఖాయైవ కేవలమ్. 6

మలిన వాసనాజాలముచే వ్యాప్తమై జన్మగుహాహమునకుఁ గారణమైనట్టి మనస్సేయు
నికి గలదనియు, అదియే దుఃఖమును కలుగజేయుననియు యెఱుంగుము.

ప్రాక్తనం గుణసంభారం మమేతి బహు మన్యతే

యత్తు చిత్తమతత్త్వజ్ఞం దుఃఖతం జీవ ఉచ్యతే. 7

అనాదియైన అశేదాధ్యాసముచే సిద్ధమగు జీవోద్దియ వివయాదుల భర్తృములను 'ఇవి
నావి' అని యెంచి దుఃఖమొందెనట్టి యజ్ఞచిత్తమునే జీవుడందును.

విద్యమానం మనో యావత్తావద్దుఃఖత్యయః కుతః

మనస్యస్తంగతే జన్తో సంసారోన్తస్తుముపాగతః. 8

ఎంతవఱకు మనస్సుండునో అంతవఱకు దుఃఖత్యయమెవట? మనస్సు త్తయించుటతో
డనే జీవునకు సంసారవిశాళము సంభవించినదే యగును.

దుఃఖమూలమవప్తబ్రహ్మస్మిన్నేవ వినిశ్చలమ్

విద్యమానం మనో విద్ధి దుఃఖవృత్తవనాజురమ్. 9

అజ్ఞానియగు యీ జీవునియందు వాసనాజాలములచే దృఢముగ ప్రతిబింబింపఁడినట్టి మన
స్సును దుఃఖవృత్తమునకు మూలమని యెఱుంగుము. దుఃఖారణ్యవృత్తముల కంతురము లద్దానినుండి
యే ప్రాదుర్భవించును.

శ్రీ రామ ఉవాచ:—

నష్టం కస్య మనో బ్రహ్మన్నష్టం వా కీదృశం భవేత్

కీదృశశ్చస్య నాశః స్వాత్సత్తానాశస్య కీదృశీ. 10

శ్రీ రామః—ఓ మహాత్మా! నశించిన మనస్సేది? నశించినదేది? ఆ మనస్సెట్లు
నశించును? నశించినదానికి మఱు సత్త (వ్యవహార సామర్థ్యము) యెట్లు సంభవించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

చేతనః కథితా సత్తా మయా రఘుకులోద్భవా

అస్య నాశమిదానీం త్వం శృణు ప్రశ్నవిదానర. 11

శ్రీ వసిష్ఠుః—ప్రశ్న జేతలలో శ్రేష్ఠుడవును, రఘుకులోత్తముడవునను నో
రామా! ఇంతదనుక చిత్తసత్తమగూర్చి చెప్పితిని. ఇక చిత్తనాశము నెఱింగించెద వినుము.

సుఖదుఃఖదతా ధీగం సామ్యాన్న పోద్ధరన్తి యమ్

నిఃశ్వాస ఇవ నైతేన్ద్రం చిత్తం తస్య మృతం విదుః. 12

శ్వాసనాయావు మేరుపర్వతమును చలించజేయుజాలట్లు, యే ధీమని సుఖదుఃఖవలన
సమస్వరూపమగు ఆత్మనుండి చలించజేయుజాలవో, అట్టివాని చిత్తము నశించినదని చెప్పుదురు.

అయం సోహమయం నాహమితి చింతా సరోత్తమమ్

ఖర్వీకరోతి యం నాస్తర్నప్తం తస్య మనో విదుః. 13

‘ఈ యల్పదేహమే నేను, తదస్యముగ యేదియను కానోననీ చింత, యే శ్రేష్ఠ మానవుని పరిచ్ఛిన్న మొనర్పజాలదో, యట్టివాని చిత్తము నశించినదని బల్కుదురు.

ఆపత్కార్మణ్యముత్సాహో మదో మాన్ద్యం మహోత్సవః

యం నయన్తి న వైరూప్యం తస్య నప్తం విదుర్మనః. 14

ఆపద, దీనత్వము, ఉత్సాహము, మదము, మహత్తే, మహోత్సవము మొదలైనవి యెవని ముఖమున వైవర్ణ్యము కలుగచేయజాలవో, యట్టివాని చిత్తము నశించినదని యెంచుదురు.

ఏష సాధో మనోనాశో నప్తం చేహ మనో భవేత్

చిత్తనాశదశా చైషా జీవన్ముక్తస్య విద్యతే. 15

సాధువగునోరామా! ఇదియే మనోనాశము. ఇవిధముగనున్న మనస్సునే నశించిన మనస్సందురు. ఇట్టి చిత్తనాశస్థితియే జీవన్ముక్తవస్తువును.

మనస్తాం మూఢతాం విద్ధి యదా సత్యతి సానఘ

చిత్తనాశాభిధానం హి తదా సత్యముదేత్యలమ్. 16

పాపరహితుడవగునో రామా! పరమార్థమును వదలి దృశ్యమును మననము చేయుటయే మూఢత్వమని యెఱుంగుము. అట్టి మూఢత్వమెపుడు నశించునో, అప్పుడే చిత్తనాశయనుగు సత్స్వభావము పూర్ణముగ నుదయించును.

తస్య సత్వవిలాసస్య చిత్తనాశస్య రాఘవ

జీవన్ముక్తస్వభావస్య తైశ్చిత్రాభిధా కృతా. 17

ఓ రాఘవా! శుద్ధ సత్స్వభావమునకును, జీవన్ముక్తుని స్వభావరూపముగు యా చిత్త నాశమునకును (తద్వ్యవహారాభావ దర్శకులగు) కొందరు చిత్తమని పేరిడిరి.

మైత్రాదిభిర్గుణైర్మృతం భవత్పుత్రమవాసనమ్

భూయో జన్మనిర్మృతం జీవన్ముక్తమనోనసఘ. 18

పాపరహితుడవగునో రామా! జీవన్ముక్తుని మనస్సు మైత్ర్యాది గుణసంపన్నమై, ఉత్తమవాసనాయమై, పునర్జన్మవర్జితమై యుండును.

వ్యాప్తం వాసనయా యత్స్యాద్భూయో జననముక్తయా

జీవన్ముక్తమనఃసత్తా రామ తత్సత్త్వముచ్యతే. 19

బ్రహ్మకారవాసనచే పరివ్యాప్తమై, పునర్జన్మరహితమైనట్టి జీవన్ముక్తుని మనస్సుతయే సత్త్వమని చెప్పబడును.

సప్రత్యేవానుభూతత్వాత్సత్త్వాప్త్యా తస్యసంయుతః

సరూపోఽసౌ మనోనాశో జీవన్ముక్తస్య విద్యతే. 20

వృత్తానకాలమున ననుభూతమగుటచే నరూపమును, సన్మాత్రస్వభావప్రాప్తిచే దేహది పరిచ్ఛేదము స్ఫురింపనిదియనగు యీ మనోనాశము జీవన్ముక్తుల కుండును.

మైత్ర్యాదయోఽథ ముదితాః శశాఙ్క ఇవ దీప్తయః

జీవన్ముక్తమనోనాశే సర్వదా సర్వథా స్థితాః. 21

చంద్రియండు కాంతి సముదాయమునలె, జీవన్ముక్తుని మనోనాశమున మైత్ర్యాది గుణ మున్న ముఖము ప్రభుత్వములై యుండును.

జీవన్ముక్తమనోనాశే సత్త్వనామ్ని హిమాలయే

వసన్త ఇవ మజ్జర్యః స్ఫురన్తి గుణసంపదః. 22

జీవన్ముక్తుల కిలత్వమునకు (సంకుప్తికి) స్థానభూతమగు జీవన్ముక్తుని మనోనాశమున, పసంతకాలమున చిగుళ్లవలె గుణసంపదయంతయు స్ఫురించును.

అరూపస్తు మనోనాశో యో మయోక్తో రఘూద్వహ

విదేహముక్త ఏవాసౌ విద్యతే నిష్కలాత్మకః. 23

రఘుకులలోత్తముడవగు నో రామా! మున్ను నేను తెలివైన అరూప మనోనాశము నిష్కలాత్మ్యుడగు విదేహముక్తునకే గల్గును.

సమగ్రాగ్ర్యగుణాధారమపి సత్త్వం ప్రలీయతే

విదేహముక్తే విమలే పదే పరమసావనే. 24

ఉత్తమగుణములకన్నిటికి నాధారభూతమైన సత్త్వము (ప్రాతిభాసిక మనంబు) గూడ, పరమసావనమై నిర్మలమైనట్టి విదేహముక్తవదమున విలీనమై పోవును.

విదేహ ముక్తవిషయే తస్మిన్సత్త్వక్షయాత్మకే

చిత్తనాశే విరూపాఖ్యే న కించిదపి విద్యతే. 25

జీవన్ముక్తుని విదేహముక్తునకు విషయమైనదియు, సత్త్వక్షయాత్మకమును, రూపరహితమునగు యాచిత్తనాశస్థితియందు దృశ్య మేమాత్రమునుండదు.

న గుణా నాగుణాస్తత్రీ న శ్రీరాస్త్రీర్న లోలతా

న చోదయే నాస్తమయో న హర్షామర్షసంవిదః. 26

న తేజో న తమః కించిన్న సంధ్యా దినరాత్రయః

న దిశో న చ వాకాశో నాధో నానర్థరూపతా. 27

న వాసనా న రచనా నేహానీహే న రజ్జనా

న సత్తా నాపి వాఽసత్తా నచ సాధ్యం హి తత్పదమ్. 28

అయ్యరూప చిత్తనాశపదము గుణముగాని, అగుణముగాని, లక్ష్మీగాని, దారిద్ర్యముగాని, దంపలత్వముగాని, ఉదయముగాని, అస్తమయముగాని, హర్షముగాని, శోకముగాని, తేజముగాని అంధకారముగాని, సంధ్యాకాలముగాని, పగలుగాని, రాత్రిగాని, దిక్కులుగాని, ఆకాశముగాని

అథోభాగముగాని, అన్యరూపముగాని. వాసనగాని, రచనగాని, ఇచ్ఛగాని, అనిచ్ఛగాని, రాగముగాని, శత్రుగాని, అసత్రుగాని, ఆరంభి సంధిరూపముగాని కానిదై యున్నది.

అతమస్తేజసా వ్యోమ్నా వితారేన్ద్రవర్కవాయునా
తత్సమం శరదచ్చేన నిఃసంధ్యేనారజస్త్విషా. 29

అది, అంధకారతేజోరహితమై, సూర్యచంద్రనక్షత్రవాయువర్షితమై, సూర్యప్రభావిరహితమై శరదాకాళమువలె నిర్మలమైనట్టి పదమై యలరుచున్నది.

యే హి పారం గతా బుద్ధేః సంసారాచరణస్య చ
తేషాం తదాస్పదం స్ఫారం పవనానామివామృతమ్. 30

ఆకాశము వాయువునకు స్థానమగునట్లు, బుద్ధిని, సంసారాదంబరమును దాటినట్టి మహాత్ములకా నిర్మలమగు విదేహము క్షదమను స్థానభూతమై యున్నదున్నది.

సంశాన్తదుఃఖమజడాత్మకమేవ సుప్త
మానస్తమస్తరమచేతరజస్తమో యత్,
ఆకాశకోశతనవో తనవో మహాన్త
స్తస్మిన్నదే గలితచిత్తలవా వసన్తి 31

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
మూవశమప్రకరణే చిత్తోపదేశవిచారయోగోపదేశో నామ నవతితమః

సర్గః ॥ 99 ॥

జడత్వ, దుఃఖరహితమై, ఉన్నేమిది క్రియావర్జితమై, పరమానందసంయుతమై ఆజ్ఞాన, రజోగుణ శూన్యమైనట్టి యా నిర్మలక్షదమను, ఆకాశమువలె వికాలమైన రూపులును, విదేహము ముక్తులును, చిత్తము లేకమైనను లేనివారునుగు మహాత్ములు పునరావృత్తిరహితులై వసించుచుండురు.

ఇది శ్రీవాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశకాయందు ఉపశమప్రకరణమున
చిత్తోపదేశవిచారయోగోపదేశమును నవతితమ

సర్గము ॥ 90 ॥

ఏ క న వ తి త మ : స ర్గ : .

శ్రీరామ ఉవాచ:—

పరమాకాశకోశాద్విరూఢలోకాన్తరద్రుమమ్
తారకాపుష్పజలం దేవాసురవిహంగమనుమ్. 1
విద్యున్మృజ్జరితోపాన్త నీలనీరదపల్లవమ్
సర్వర్తురమృతచిత్కగళారమృతదమృతమ్. 2

సప్తాబ్ధివాపీవలితం సరిచ్ఛతమనోహరమ్
చతుర్దశవిధానస్తభూతజాతోపజీవితమ్. 3

జగత్కాననమాక్రమ్య స్థితాయాః కృతజాలకమ్
బ్రహ్మస్సంస్పృతిమృద్వీకాలతాయా వితతాకృతేః. 4

జరామరణపర్వాయాః కుఖదుఃఖఫలావలేః
ఆరూఢమూలమాలాయా మోహనేకజలాజ్ఞలేః. 5

కిం బీజమథ బీజస్య తస్య కిం బీజముచ్యతే
అథ తస్యాపి కిం బీజం బీజం తస్యాపి కిం భవేత్. 6

సర్వమేత్సనూసేన పునర్భోధవివృద్ధయే
సిద్ధయే జ్ఞానసారస్య వద మే వదతాంవర. 7

శ్రీరామఉవాచ:— ఓ మహాత్మా! నిర్విశేషమగు బ్రహ్మమును యద్యపి ముట్టయందు పర్యతమవంటివగు అవ్యాకృతమున, అనేక బ్రహ్మాండములను సృష్టయలుగలదియు వక్షత్రములను పుష్పములతోగూడి విచిత్రమైనదియు, దేవాసురులను కత్తులు గలదియు, మేఘపులను లీగలు గలదియు, దిక్కులను కొమ్ముల చివర నీలవర్ణమేఘములను చిగుళ్లచే శోభించునదియు, ఋతువులన్నింటియందును మనోహరముగ నుండునదియు చంద్రసూర్యనక్షత్రములను వికసితపుష్పములచే యున్నట్లై మందహాసమొనర్చుచున్నదియు, సప్తసమద్రములను దిగుడుబావులచే పరివేష్టించబడి నదియు, పెక్కునదులచే నుండరమైనదియు, పదునాల్గు లోకములయొక్కయు, అందలి అనంత ప్రాణికోట్లయొక్కయు జీవసహేతువైయున్నదియునగు యీ జగత్తను వనమునుజాటి, జాలమువలె నున్నదై, వికలాకృతిగల్గి జరామరణగ్రంథిసహితమై, కుఖదుఃఖఫలములచే పరిపూర్ణమై, దృఢమైన మూలముగల్గి, మోహమను జలసేవనము గలదైనట్టి సంసారమును ద్రాక్షులతకు బీజమేది? ఆ బీజమునకు బీజమేది? దానికి మఱి బీజమేది? వక్తలలో క్రేష్టుడవగు నోప్రభూ! బోధాభివృద్ధికి మఱియు జ్ఞానసారసిద్ధికి యిద్దాని సంతయు నాకు వదంపవేడెద.

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ:—

అస్తర్లీనిఘనారమ్భశుభాశుభమహాజురమ్
సంస్పృతివ్రతతేర్షీజం శరీరం విద్ధి రాఘవ. 8

(శివసిప్తడు:— ఓ రామా! అంతఃకరణమున దాగియున్నదియు, అనేక విచిత్రకార్యముల జేయునదియు, శుభాశుభములను గొప్ప యంతరము గలదియునగు యీ శరీరమే సంసారలతకు బీజమని యెఱుంగుము.

శాఖావ్రతానగహనా ఫలపల్లవశాలినీ
తేనేయం భవతి స్థితా శరదీవ వసున్ధరా. 9

శాఖావిస్తారముచే చట్టమైనదియు, ఫలపల్లవాడులచే శోభించునదియునగు యీ సంసారలత శరత్కాలమున సస్యసంపత్తిచే భూమి వృద్ధి నొందునట్లు, శరీరమును బీజము నుండియే వృద్ధి యగుచున్నది.

భావాభావదశాకోశం దుఃఖరత్నసముద్భవమ్
బీజమస్య శరీరస్య చిత్తమాకావశానుగమ్.

10

ఓరామా! పదార్థముల అభివృద్ధి విశాకదశలకు నిలయమును, దుఃఖములను రత్నములకు
కేటికయు, ఆశలకు వశమై వాటినునునరించునదియునగు చిత్తమే యాశరీరమునకు బీజమగును.

చిత్తాదిదముదేత్యువైపుః సదసచ్చాజ్ఞజాలకమ్

తథా చైతత్స్వయం స్వప్నసంభ్రమేష్వనుభూయతే.

11

చిత్తమువలననే భూతభవిష్యద్వర్తమాన దేహసముదాయములన్నియు నుత్పన్నమగుచున్నవి.
స్వప్న, సంభ్రమాదులం దివ్యుషయమందలకు ననుభూతమైయున్నది.

యథా గర్భస్వసంకల్పాత్పురమేవం హి చేతసః

సవాతాయనమాకారభాసురం జాయతే వపుః.

12

ప్రకాశయితమై, వాతాయనములతో గూడినట్టి గంధర్వనగరము సంకల్పముచే నుద్భూత
మగునట్లు చిత్తముచే నీశరీరమున్ను యుత్పన్నమగుచున్నది.

యదిదం కించిదాభోగి జాగతం దృశ్యతాం గతమ్

రూపం తచ్ఛేతసః స్ఫారం ఘటాదిత్వం మృదో యథా.

13

ఘటాదులు మృత్రికకుఁ జెందినట్లు, కృత్రిమాకారమును ధరించి, దృశ్యత్వము నొందినట్టి
యీ జగద్రూపమంతయు వికాలమగు చిత్తమునకుఁ జెందినదేయైయున్నది.

ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య వృత్తివ్రతతిధారిణః

ఏకం ప్రాణపరిస్పన్దో ద్వితీయం దృఢభావనా.

14

వృత్తిమను తీగల చిత్తమను యీ వృక్షమునకు బీజములురెండు; ఒకటిప్రాణస్పందము,
రెండవది దృఢభావన.

యదా ప్రస్పన్దతే ప్రాణో నాడిసంస్పర్శనోద్యతః

తదా సంవేదనమయం చిత్తమాశు ప్రజాయతే.

15

వాడుల స్పృశించ నుద్యుక్తుడుగు ప్రాణముయొక్క చలనము కలుగుటతోడనే చిద్వి
కారమయమగు నీచిత్తమున్ను కీఘ్రముగ జనించుచున్నది.

యదా న స్పన్దతే ప్రాణః శిరాసరణికోటరే

అసంవిత్తివశాత్తేన చిత్తమస్తర్ష జాయతే.

16

నాడీమార్గరంధ్రములందు ప్రాణము చలించినచో యత్తటి బాహ్యమభవములేమి చిత్త
మున్ను యుత్పన్నము కానేరదు.

ప్రాణస్పన్దనమేవేదం చిత్తద్వారేణ దృశ్యతే

జగన్నామాగతం వ్యోమ్ని నీలత్వాదివదీదృశమ్.

17

ఈ ప్రాణస్పందమే చిత్తముద్వారా జగత్తనుకేరిట ప్రసిద్ధికెక్కి ఆకాశమందు నీల
త్వాదులవలె గన్పట్టుచున్నది.

ప్రాణస్పన్దనసుప్తా చ తచ్చావృత్తిః శాన్తిరుచ్యతే

ప్రాణసంస్పన్దనాత్సంవిద్యాతిపీటేవ చోడితా.

18

సమప్తప్రాణస్పందోపశమనమను చైతన్యముయొక్క నిష్క్రిత్యయాప కాంతిస్థితియే
జగత్త్వీయమనియు, లేక మోక్షమనియు వచింపబడినది. కాని ప్రాణస్పందము కలుగుటతోడనే,
చేతితో కొట్టబడిన బంతినలె చిత్తవృత్తి విజృంభించును.

సంవిత్సురతి దేహేషు ప్రాణస్పన్దప్రబోధితా

చక్రావరైశ్చజ్ఞేషు పీటేవ కరతాడితా.

19

చేతితో కొట్టబడిన బంతి ప్రాంగణమున గంతులిడునట్లు, ప్రాణస్పందముచే ప్రబోధిత
మగు సంవిత్సురత్తి దేహములందు స్ఫురించును.

సతీ సర్వగతా సంవిత్ప్రాణస్పన్దేన బోధ్యతే

సూక్ష్మాత్సూక్ష్మాతరాకారా గన్ధలేఖేవ వాయునా.

20

అతినూత్నమగు గంధము వాయువుచే ప్రబోధితమగునట్లు, సర్వత్రవ్యాపించియున్న
సంవిత్తు ప్రాణచలనముచేతనే ప్రబోధితమగుచున్నది.

సంవిత్సంరోధనే శ్రేయః పరమం విద్ధి రాఘవ

కారణాక్రమణం యత్ర త్తోభస్తత్ర న విద్యతే.

21

ఓరామా! చిత్తవృత్తిని నిరోధించుటచే పరమశ్రేయము (మోక్షము) సంభవించును.
కాన, ప్రాణాయామాభ్యాసముద్వారా, త్తోభకారణమగు ప్రాణస్పందమును నిరోధించిన నిక యే
త్తోభయునందనేరదు.

సంవిత్సముదితైవాశు యాతి సంవేద్యమాగరాల్

సంవేదనాదనస్తాని తతో దుఃఖాని చేతసః.

22

చిత్తవృత్తి యందయించుటతోడనే బాహ్యవిషయములం దనురాగము జనించును.
బాహ్యసన్తాపభోగముచే చిత్తమున కనంతదుఃఖము సంప్రాప్తించును.

సంకుప్తాస్తరబోధాయ సంవిత్సంతిష్ఠతే యదా

లబ్ధం భవతి లబ్ధవ్యం తదా తదమలం పదమ్.

23

బాహ్యవిషయములందు నుత్తప్రాయమై, అభ్యంతరస్థ ఆత్మజ్ఞానవిషయమున చిత్తవృత్తి
మీల్కానుచో నిక పొందదగిన విమలపదము పొందబడినట్లేయగును.

తస్మాత్ప్రాణపరిస్పన్దైర్వాసనాచోదనైస్తథా

నోచేత్సంవిదముచ్చానాం కరోషి తదజో భవాన్.

24

కాన, ప్రాణవలనములచేతను, వాసనల యుత్తేజనముచేతను అజ్ఞులవలె నీవు సంవిత్తును వృద్ధి నొందిపడుచున్నవో జన్మాదివికారము లెవ్వియులేక ముక్తుడవగుదువు.

సంవిదుచ్చూనతాం చిత్తం విద్ధి తేనేదమాతతమ్
అనర్థజాలమాలూనవిశ్రేణజనజీవకమ్. 25

ఓరామా! సంవిత్తు వృద్ధి నొందుటయే చిత్తమని యెఱుంగుము. దానిచే యనేకుల జీవితములు ఖండింపబడి నశించినవి. అట్టి చిత్తరూప యనర్థజాలముచే నీ ప్రపంచమంతయు వ్యాపృతమైయున్నది.

యోగినశ్చిత్తశాస్త్ర్యర్థం కుర్వన్తి ప్రాణిరోధనమ్
ప్రాణాయామైస్తథా ధ్యానైః ప్రయోగైర్వ్యక్తికల్పితైః. 26

ప్రాణాయామములచేతను, ధ్యానములచేతను, యోగశాస్త్రోక్త, సద్గురు సాంప్రదాయ సిద్ధములగు యుక్తులచేతను, కల్పితప్రయోగములచేతను, చిత్తశాంత్యర్థము యోగులు ప్రాణిరోధమును సమర్థులున్నారు.

చిత్తోపశాన్తిఫలదం పరమం సామ్యకారణమ్
గుభగం సంవిదః స్వాస్థ్యం ప్రాణసంరోధనం విదుః. 27

ప్రాణిరోధము చిత్తశాంతియును ఫలమును గలుగజేయుననియు, సమత్వమునకు పరమ కారణమనియు, సౌఖ్యదాయకమనియు, సంవిత్ స్వాస్థ్యమునకు హేతుమనియు వచింపబడినది.

జ్ఞానవద్భిః ప్రకటితామనుభూతాం చ రాఘవ
చిత్తస్యాత్మత్వత్రిమపరాం వాసనాజీవితాం శృణు 28

ఓరామా! జ్ఞానులగు మహాత్ములచే నుపదిష్టమును, స్వయముగ ననుభూతమును, వాసనలచే నుజ్జీవింపబడునగు ఆనందవిధుగు చిత్తోత్పత్తిని గూర్చి వినుము.

దృఢభావనయా త్యక్తపూర్వార్థపర విచారణమ్
యదాదానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా. 29

పూర్వకారిక దృఢభావనావశమున, పూర్వార్థపర విచారణను వదిలి దేహాది పదార్థములను 'నేను' 'నాది' మున్నగు సంస్కారములచే గ్రహించుటయే వాసనయని చెప్పబడినది.

భావితస్తీవ్రసంవేగాదాత్మనా యత్తదేవ సః
భవత్యాశు మహాబహో విగతేతరసంస్మృతిః. 30

ఆత్మ శ్రీహంసేగమున నెట్టిభావన యొనర్చునో, అద్దాని యాకృతి నే అది యితరభావములఁ ద్యజించి శీఘ్రముగ పొందును.

తాదృగ్రూపః స పురుషో వాసనావివశీకృతః
యత్పశ్యతి తదేత తత్పద్య స్త్వీతి విముహ్యతి. 31

వాసనలకు వశిభూతుడగువాడు తద్వాసనారూపముచే యెద్దానిని జూచునో, అదియే సద్బ్రహ్మమనియెంచి దానిచే విమోహితుడగును.

వాసనావేగవైవశ్యాత్స్వరూపం ప్రజహాతి తత్
బ్రాహ్మం వశ్యతి దుర్లభిః సర్వం మదవశాదివ. 32

వాసనావేగవైవశ్యమున తీవుడు తన సత్యస్వరూపమును వీడును. మఱియు మద్యము త్రాగినవాడు మదవశమున దోచబట్టి కల్గి పదార్థములన్నియు తిరుగుచున్నట్లు గాంచువిధమున, వాసనలచే సంస్థాపితమైన జగద్రూపమునంతయు వాతడు వీక్షించును.

అసమ్యక్జ్ఞానవాసేన భవత్యాధిపతిపుత్రః
అన్తస్థయా వాసనయా విషేషేవ వశీకృతః. 33

విషమునకు వశిభూతులైన జనులు దుఃఖము నొందునట్లు, తన యంతఃకరణముననున్న వాసనచే మిథ్యాజ్ఞానయుతుడైన మనుజుడు మానసికవ్యథలచే బూర్ణుడై యుండును.

అసమ్యగ్దర్శనం యస్మాదనాత్మ న్యాత్మ భావనమ్
యదవస్తుని వస్తుత్వం తచ్చిత్తం విద్ధి రాఘవ. 34

ఓ రామా! దేనిచే మిథ్యాజ్ఞానము, ఆనాత్మయందాత్మబుద్ధి, ఆనస్తువందు (దేహాదు లందు) వస్తుత్వ (ఆత్మ) బుద్ధి కలుగునో దానిచే చిత్తమని యెఱుంగుము.

దృఢాభ్యాసపదార్థైక వాసనాదతిచక్షులమ్
చిత్తం సంజాయతే జన్మజరామరణకారణమ్. 35

దృఢాభ్యాసముచే నేహాదిపదార్థములతోటి యభేదవాసన జనించుటచే జన్మజరా మృత్యుకారణముగు ఆశిచపలమైన చిత్త ముద్భూతమగుచున్నది.

యదా న వాస్యతే కించిదేయోపాదేయరూపి యత్
స్థీయతే సకలం త్యక్త్యా తదా చిత్తం న జాయతే. 36

చైతన్యమెపుడు త్యాజ్యగ్రాహ్యభృష్టి నవలంబించక సమస్తమును వదిలి వాసనాగ్రహితమై యుండునో, అపుడు చిత్తము జనింపకుండును.

అవాసనత్యాత్మతతం యదా న మనుతే మనః
అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా. 37

వాసనాభావముచే మనస్సెపుడు లేకమైనను మననముచేయక యుండునో, అపుడు పరమశాంతిదాయకమగు అమనస్కమువయించును.

యదా కించిన్న సంవిత్తై స్ఫురత్యభ్రమివామ్భురే
తదా పద్మ ఇవాకాశే చిత్తమన్తర్న జాయతే. 38

ఆకాశమున మేఘము స్ఫురించునట్లు సంవిత్తునంగేమియు నెపుడు స్ఫురింపకుండునో, అపుడాకాశమున కనులము జనింపనట్లు చైతన్యమున చిత్త ముదయింపకుండును.

యదా న భావ్యతే భావః క్వచిజ్జగతి వస్తుని
తదా హృదమ్భురే శూన్యే కథం చిత్తం ప్రజాయతే. 39

యదా న భావ్యతే భావః క్వచిజ్జగతి వస్తుని తదా హృదమ్భురే శూన్యే కథం చిత్తం ప్రజాయతే.

జగత్తునందలి పదార్థములెన్నియు నెఱుఁగు భావించుటకుండునో అత్తం శూన్యమును నాహుదయాకాశమున చిత్తమెట్లు ప్రాదుర్భవించును?

ఏతావన్నాత్రకం మన్యే రూపం చిత్తస్య రాఘవ
యద్భావనం వస్తునోఽన్తర్వస్తు త్యేన రసేన చ. 40

ఓరాఘవా! రాగవశమున వస్తువును సత్యముగ భావించునదే చిత్తము. చిత్తరూప మింతియేయని నీ నెంచెద.

న కించిత్కల్పనాయోగ్యం దృశ్యం భావయత్ సతః
ఆకాశకోశస్వచ్ఛస్య కుతశ్చిత్తోదయో భవేత్. 41

దృశ్యపదార్థము కల్పనాయత్తులచే నమర్శింపయోగ్యముకాదని భావించునదియు, ఆకాశ మువలె స్వచ్ఛమైనదియనగు ఆత్మయందు చిత్తోదయ మెట్లుగల్గును?

యదభావనమాస్థాయ యదభావస్య భావనమ్
యద్యథావస్తుదర్శిత్యం తదచిత్తత్వముచ్యతే. 42

భావ్యవస్తువిస్మరణరూపమును నిరోధయోగ మవలంబించి గావించుటకు సర్వదృశ్య మార్జనము అభావసంపాదక మైనట్టి ఆత్మవస్తుదర్శనమే అచిత్తత్వమనఁబడును.

సర్వమస్తః పరిత్యజ్య శీతలాశయవర్తి యత్
వృత్తిసమపి తచ్చిత్తమసద్రూపముదాహృతమ్. 43

అంతఃకరణముచే సర్వమును త్యజించినట్టి శీతలాశయవర్తియగు చిత్తము వృత్తితోఁగూడి యున్నను దగ్ధవస్త్రాభాసమువలె అసద్రూపమనియే చెప్పబడును.

వాసనాయా రసాఢ్యానాద్రాగో యస్య న విద్యతే
తస్య చిత్తమచిత్తత్వం గతం సత్త్వం తదుచ్యతే. 44

వాసనావశమున విషయములఁ ద్యానింపక, వాటియందనురాగము లేకయుండువాని చిత్తము అచిత్తదశనొందినదనియు, అదియే సత్త్వమనియు వచింపబడును.

ఘనా న వాసనా యస్య పునర్జననకారిణీ
జీవన్ముక్తిః స సత్త్వసత్కృతభ్రమవదాస్థితః. 45

మఱల జననమరణములఁ గలుగజేయునట్టి ఘనవాసనలేని జీవన్ముక్తుడు చక్రభ్రమణము వలె ప్రపంచకార్యములఁ జేయుచున్నను సదా సత్త్వముననే యుండియుండును.

భ్రష్టబీజోపమా దే హం పునర్జననవరితా
వాసనారసన్నిహితా జీవన్ముక్తా హి తే స్థితాః. 46

జేయించిన విత్తన ముంకురింపనట్లు పునర్జన్మాంకురములేని, రాగరహితమైనట్టి వాసన గలవారీ ప్రపంచమున జీవన్ముక్తులై యే యున్నారు.

సత్వరూపపరిప్రాప్తచిత్తాస్తే జ్ఞానపారగాః
అచిత్తా ఇతి కథ్యంతే దేహాస్తే వ్యోమరూపిణః. 47

సత్వరూపము నొందిన చిత్తముగలవాడును, జ్ఞానపారంగతులునునగు మహాత్ములు చిత్త రహితులనియే వచింపబడిరి. అట్టివారి దేహాంతమున చిదకాశరూపమే యగుదురు.

ద్వే బీజే రామ చిత్తస్య ప్రాణస్పందనవాసనే
ఏకస్మింశ్చ తయోః ఓజే ఓక్రం ద్వే అపి నశ్యతః. 48

ఓరామా! చిత్తమునకు రామ బీజములు గలవు. ఒకటి ప్రాణస్పందము, రెండవది వాసన. వీటిలో యొకటి నశించిన రెండును నాశమైయుండును.

మిథః కారణమేతే హి బీజే జన్మని చేతనః
జలాక్రకరణే రామ జలాశయఘటావివ. 49

ఘటజలమునకు ఘటము, జలాశయము కారణమైనట్లు చిత్తోత్పత్తిః ప్రాణస్పంద, వాసనలు రెండును కలిసి కారణమగును.

ఘనా న వాసనా యస్య పునర్జననకారిణీ
బీజాఙ్కురవదేతే హి సంస్థితే తిలతైలవత్. 50

పునర్జన్మకు కారణభూతమైన ఘనవాసనలేనివానికీ ప్రాణస్పందవాసనలు రెండును తిలతైలములవలె పరస్పర మొకదానియందు మఱొకటియుండి బీజాంకురన్యాయముచే కాలక్రమ మున యొకదానికొకటి కారణమై యున్నను.

అవినాభావినీ నిత్యం కాలాకాక్షీక్రమే తథా
సర్వముత్పాదయత్యేతచ్చిత్తకః సంవిదాత్మకః. 51

అట్లానే కాలక్రమమున చిత్తముకూడ ఆరెంటికిని కారణమై ఇంద్రియ, కుశుదుఃఖాదుల మత్సన్నమైనట్లు.

యథా ప్రాణేర్నిరూపస్తమం నస్తపవనాపుభా
చిత్తస్యోత్పాదికే సార్థం యదైతే వాసనే తదా. 52

యథాక్రమముననీ చిత్తము మొదట ప్రాణమును, పిదప ఇంద్రియములను, అపిదప విషయానందమును, ఇవిధమున సమస్తమును యుత్పన్నమొనర్చుచున్నది. అట్లే ప్రాణవాయు, విషయానందములు రెండును పరస్పరముకూడి వాసనారూపమై చిత్తమును జనింపజేయుచున్నవి.

ఆమోదపుష్పవత్తైలతిలవచ్చ వ్యవస్థితే
వాసనావశతః ప్రాణస్పందస్తేన చ వాసనా. 53

ప్రాణస్పంద, వాసనలు రెండును పుష్పముగంధ, తిలతైలములవలె పరస్పరము కూడియు న్నువిశ్లేషావసరే ప్రాణస్పందమును, ప్రాణస్పందముచే వాసనయున్ను గలుగుచున్నవి.

వాయతే చిత్తబీజస్య తేన బీజాఙ్కురక్రమః
వాసనోత్పన్నమూనత్వాత్సంవిత్ప్రతోభకర్మాణా. 54

ప్రాణస్పందం బోధయతి తేన చిత్తం పృజాయతే
ప్రాణః స్పందనధర్మిత్యాత్సందతే స్ఫుప్తహృద్గుణః. 55

సంవిదం బోధయంతేన చిత్తబాలః పృజాయతే

ఏనం హి వాసనాప్రాణస్పందో ద్వా తస్య కారణమ్. 56

అందుచే చిత్తబీజక్రమమున్న బీజాంకురక్రమవంటిది యున్నది. ఇందు వాసన యార్థ్యగతి గలదగుటచే సంవిత్ ప్రక్షోభము క్రియద్వారా ప్రాణస్పందము నుద్బోధించును. దానిచే చిత్తము జనించును. మఱియు హృదయగుణములగు రాగాదులు ప్రేరణయొనర్చు ప్రాణధ గృములగుటచే సంవిత్తు నుద్బోధించును. దానిచే చిత్తమును బాలకుడుదృవించును. ఇవిభమున ప్రాణస్పంద, వాసనలురెండును చిత్తమునను కారణములై యున్నవి.

తయోరేకక్షయే నాశో ద్వయోశ్చిత్తస్య రాఘవ

కుఖదుఃఖమనఃస్పందం శారీరకబృహత్ఫలమ్. 57

కార్యఫలవితాకారం కృతివృత్తివేష్టితమ్

తృప్తాకృష్టాహివలితం రాగరోగబకాలయమమ్. 58

అజ్ఞానమూలం కుదృఢం లీనేన్ద్రీయవిహంగమ్

వాసనా త్తయమానీతా చిత్తవృక్షం త్తేన హి. 59

ప్రపాతయతి వాతేఘః కాలకర్షణం యథా

ఓ రామా! ప్రాణస్పంద, వాసనలను నీరెంటిలో యొకటి నశించినను చిత్తము తప్పుక నశించును. మఱియు కాలక్రమమున పరిపక్వఫలమును వాయువేగము పడగొట్టునట్లు సుఖదుఃఖ ములచే వ్యాకులమును మననమును చలనము గలదియు, శరీరమను గొప్పఫలముగల్గి యున్నదియు, క్రియలను పల్లవములతోగూడిన యాకృతి గలదియు, తృప్తయను నల్లని సర్పముచే జుట్టబడినదియు, రాగ, రోగములను కొంగలకు నిలయమును. అజ్ఞానమును మిగుల దృఢమైన మూలముగలదియు ఇంద్రి యములను పక్షులకు నెలవుమనగు చిత్తమును వృక్షమును, నశించిన వాసన త్తణములో బడదోయు చున్నది.

పాణురీకృత సర్వాంశం స్థగితాఖిలదర్శనమ్. 60

విలోలజలదాకారమజ్ఞానావకరోత్థితమ్

తృప్తాతృణాలవవ్యాప్తం స్తమ్భాకృతి శరీరకమ్. 61

స్ఫురత్తను తనుక్షుబ్ధం కుఖముత్సవనం ప్రతి

అస్తాస్థితమహలోకమపశ్యత్ప్రవిలియతే. 62

పవనస్పందరోధాచ్ఛ రామ చిత్తరజః త్తణాత్

మఱియు సోరామా! దిక్కులనన్నింటిని మలిన మొనర్చునదియు సర్వప్రాణలకు శత్రుమై యొప్పు చిద్రూపము నాచ్ఛాదించునదియు, చంచలమేఘాకృతి గలదియు, అజ్ఞానమును మార్చనిచే జనించినదియు, తృప్తయను తృణఖండములచే వ్యాప్తమును, స్తంభాకారమగు దేహమును నెలవుగ లదియు, అత్యల్పస్థితియను వాయువుచే తుభితమును, దిక్కులందంతట సులభముగ నెగురుట యందు ప్రవీణమైనదియు, అంతఃకరణముననున్న బ్రహ్మప్రకాశమును (లేక, మహాసూర్యప్రకాశము ను) బాడ ననమర్థమునగు చిత్తమును ధూళి ప్రాణస్పందనిరోధముచే త్తణములో లయ మొందును.

వాసనాప్రాణపవనస్పందయోరనయోర్ద్వయోః.

63

సంవేద్యం బీజమిత్యుక్తం స్ఫురత్స్తా యతస్తతః

హృది సంవేద్య మాప్త్యైవ ప్రాణస్పందోఽథ వాసనా. 64

(ప్రాణస్పంద, వాసనల రెంటిని శబ్దస్వరూపి విషయములుగూడ బీజమగును. ఏలన నా శబ్దాదివిషయముల బొందియే ప్రాణస్పంద, వాసనల రెండును హృదయమున నటునిటు స్ఫురించు చున్నవి.

ఉదేతి తస్మాత్సంవేద్యం కథితం బీజమేతయోః

సంవేద్యసంపరిత్యాగాత్ప్రాణస్పందనవాసనే. 65

సమూలం నశ్యతః క్షీప్రం మూలచ్ఛేదాదివ ద్రుమః

సంవిదం విద్ధి సంవేద్యం బీజం ధీరతయా వినా. 66

శబ్దాదివిషయప్రాప్తిచేతనే ప్రాణస్పంద, వాసనలుదయించుచున్నవి. కాన సంవేద్యమే (శబ్దాదులే) ప్రాణస్పంద, వాసనలకు బీజమని చెప్పబడినది. సంవేద్యమును త్యజించుటచే ప్రాణస్పంద వాసనలురెండును మూలము నజిన వృక్షమువలె సమూలముగ క్షీణము నశించును. మఱియు సంవిత్తును తన స్వాభావిక ధీరత్వమును వీడి సంవేద్యరూపమై చిత్తమునకు బీజముగ నందును.

న సంభవతి సంవేద్యం తైలహీనస్తిలో యథా

న బహిర్నాస్తతే కించిత్సంవేద్యం విద్యతే పృథక్. 67

నవ్వులులేకున్న నూనె గలుగనట్లు సంవిత్తు (వృత్తిజ్ఞానము) లేనిచో సంవేద్యము (శబ్దాది విషయములు) సంభవించవు. మఱియు బాహ్యభ్యంతర విషయములు సంవిత్తుకంటె నేలుకావు.

సంవిత్స్ఫురన్తీ సంకల్పాత్సంవేద్యం పశ్యతి స్వతః

స్వప్నే యథాత్మమరణం తథా దేశాన్తరస్థితిః. 68

స్వచమత్కారయోగేన సంవేద్యం సంవిదస్తథా

స్వవేదనం స్వసంకల్పాత్సంవిదో యత్ర వర్తతే. 69

ఈ సంవిత్తు స్ఫురించుచు స్వప్నమున స్వమరణ, దేశాంతరస్థితులను తన చమత్కార యోగముచే గాంచునట్లు జాగ్రత్తనందును స్వసంకల్పముచేతనే పదార్థములఁ గాంచుచున్నది. మఱియు నేవివేకస్థితియందు స్వసంకల్పముచేనది తన్ను తా నెఱుంగుచున్నచో, అట్టివివేకమున్న స్వప్నకుల్యమే యగును. ఏలన అద్వైతబ్రహ్మమున స్వసంవేదన వివేకవిచారాదులు సంభ వించనేరవు!

జగజ్జాలమతో భాతి తదిదం రఘునందన

యథా బాలస్య వేతాలః ససంకల్పోద్భవాద్భవేత్. 70

ఓ రఘునందనా! స్వసంకల్పశ్రమచే బాలునకు వేతాలము గన్పించునట్లు సంవిత్తువలన నే యీ జగజ్జాలమంతయు స్ఫురించుచున్నది.

పురుషత్వం యథా స్థాణోః సంవేద్యం సంవిదస్తథా
యథా చంద్రార్కరశ్మినాం దణ్డతా రేణుతా తథా. 71
యథా నౌస్థాచలపుష్పః సంవేద్యం సంవిదస్తథా

స్థాణువు పురుషరూపమున భాసించునట్లు సంవిత్తు విషయరూపమున స్ఫురించుచున్నది. చంద్రుడు, చంద్రార్కరశ్మిని గృహించుచున్నట్లుగా ప్రసరించి దండకారమై, పరిభ్రమించు త్రసరేణువులయొక్కరిని గన్నట్లునట్లును, వానరుండున్నవానికి అచలములైన వృక్షాదులు కలించు నట్లు గన్నడువిధమునను, సంవిత్తున్న సంవేద్య (విషయ) రూపమున భాసించుచున్నది.

ఏతన్నిభ్యా హి దుష్టానం సమ్యక్జ్ఞానాద్విలీయతే. 72

రజ్జావమివ భుజజత్వం ద్వీపద్వీపం స్వీషీతాదిన
శుద్ధైవ సంవిత్త్రిజగత్సంవేద్యం నాన్యదస్యలమ్. 73

రజ్జువునందలి సర్పత్వమున్ను, ద్విచంద్రభ్రాంతియు సమ్యక్జ్ఞానమే నశించునట్లు, ఈ మిథ్యాజ్ఞానమున్ను సమ్యక్జ్ఞానముచే నశించును. ఈ మల్లోకములును శుద్ధసంవిత్వాత్రమే యగును కాని అన్యమగు సంవేద్యమిటు యేమియునులేదు.

ఇత్యస్తర్నిశ్చయో రూఢః సమ్యక్జ్ఞానం విదుర్బుధాః
పూర్వం దృష్టమదృష్టం వా యదస్యాః ప్రతిభాసతే. 74
సంవిదస్తత్ప్రియత్నై న మార్జనీయం విభానతా
తదమార్జనమాత్రం హి మహాసంసారసంగతమ్. 75

అంతఃకరణమున నిట్టి దృఢనిశ్చయము గల్గియుండుటయే సమ్యక్జ్ఞానమని విజ్ఞులు బల్కుదురు. పూర్వము గాంచినదియు, గాంచనదియునగు యేదేది చిత్తమునకు స్ఫురించునో, దానిసంతయు జ్ఞాని ప్రయత్నపూర్వకముగ తొలగింపవలెను. (మిథ్యాభూతముగ నిశ్చయించు వలెను). అట్లుతొలగింపకుండుటయే ఆత్మకు మహాసంసారముతోటి సంబంధముగను.

తత్ప్రేమార్జనమాత్రం తు మోక్ష ఇత్యనుభూయతే
సంవేదనమనన్తాయ దుఃఖాయ జననాత్మనే. 76

చిత్తముచే నిదృశ్యమును తొలగించుటయే మోక్షమను విషయ మనుభవసిద్ధమైనది. దృశ్యమును సత్యముగ యెందుటయే జననమరణాది అసంతోషాదులను కారణమగుచున్నది.

అసంవిత్తిరజాద్యస్థా గుభాయూజననాత్మనే
అజడో గలితానన్దస్యక్తసంవేదనో భవ
అసంవేద్యప్రబుద్ధాత్మా యస్త సత్వం రఘూద్వహ. 77

ఓ రామా! విషయాదర్శనమే చిదేకరసమై, జడత్వరహితమైనట్టి ఆత్మస్వభావమున పరిణతమగును. కాన నీవు విషయదర్శనమును వదిలి పూర్ణానంద స్వయావృణ్డవు గమ్ము. ఏలన, విషయరహితమగు స్వయంప్రబుద్ధమైన ఆత్మయే నీవై యున్నావు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అజడశ్చాప్యసంవిత్తిః కీదృశో భవతి ప్రభో
అసంవిత్తే చ జాడ్యం తత్కథం వా వినివర్తతే. 78

శ్రీరామడు:—ఓ ప్రభూ! జడత్వత్వాగముచే సంవేదన (జ్ఞాన)మున్ను, సంవేదనత్వాగముచే జడత్వమున్ను కేసించును. కాని ఓ కేవలమై అజడమై, అసంవేదనమై (ఇట్లు వివిధస్వభావము గల్గి) యెట్లుండగల్గును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యః సర్వత్రానవస్థాస్థో విశ్రాంతాస్థో న కుత్రచిత్
జీవో న విన్దతే కించిదసంవిదజడో హి సః. 79

శ్రీవసిష్ఠడు:—ఓ రామా! బాహ్యపదార్థములు సత్యములని నమ్ముటయే సంవిత్తినఁ బడును. జీవన్ముక్తుఁడు భూతభవిష్యద్వర్తమానవిషయములం దెడలును సత్యత్వబుద్ధి గల్గియుండడు. అట్లు సత్యభూతమున నెఱుంగకుండుటచే నాతడు కాంత్యోగిడవలె సంవేదనరహితుడను, స్వయంప్రకాశకుడగుటచే జడత్వరహితుడను గుగును.

సంవిద్యస్తుదృశాలమ్బుః స యస్యేహ న విద్యతే
సోసంవిదజడః ప్రోక్తః కుర్వన్మార్గశ్చ తాన్యపి. 80

పదార్థము అసత్యములని యెఱుంగుటనే సంవిత్తందును. అట్టి సంవిత్తు నాశ్రయించు యుండువాడీ ప్రపంచమున సర్వకార్యములఁ జేయుచున్నను అసంవిదుడనియు, అజడుడనియు చెప్పుటకును.

సంవేద్యేన హృదాకాశో మనాగపి న లిప్యతే
యస్యాసావజడా సంవిజ్ఞవన్ముక్తశ్చ కథ్యతే. 81

విషయములందలి సత్యత్వబుద్ధిచే యెవని చిత్తము వాటియందు లేకమైనను తగుల్కొనకయుండునో యాతడు అజడుడనియు, అసంవిదుడనియు, జీవన్ముక్తుడనియు వదించబడును.

యదా న భావ్యతే కించిన్నిర్వాసనతయాత్మని
బాలమూకాదివిజ్ఞానమివ చ స్థీయతే స్థిరమ్. 82

తదా జాడ్యవినిర్ముక్తమచ్యవేదనమాలతమ్
అశ్రితం భవతి ప్రాజ్ఞో యస్మాద్భూయో న లిప్యతే. 83

వానవారహితమగుటచే ఆత్మయందు పదార్థమలెవ్వయు నెఱుఁగు భావించబడకుండునో, బాలునినలెను, మూగవానిచందమునను విజ్ఞానమెఱుఁగుండునో, అతడు జడత్వరహితమై, వ్యాపకమైనట్టి స్వచ్ఛజ్ఞానమే బుద్ధిమంతున కాశ్రయమగును. అద్వానిచే నాతడు శుభల విషయములందు తగుల్కొనకయుండును.

సమస్తవాసనాత్మాగీ నిర్వికల్పసమాధితః
నీలత్వమివ ఖాతౌర్పుర ఆనందః సంప్రవర్తతే. 84

అకాశమునుండి నీలత్వ ముద్భవముగునట్లు వాసనలన్నింటిని త్యజించినవానికి నిర్వికల్ప సమాధిచే అనంతానందము ప్రవృత్తమగును.

యోగినస్తత్ర తిష్ఠన్తి సంవేదనమసంవిదః

తన్మయత్వాదనాద్యస్తం తదప్యన్తర్నిలీయతే.

85

చిత్తరహితులగు యోగు లాపరమానందస్వరూపముననే స్థితిగల్గియుండును. అద్వాని యందు తన్మయులగుటచే అనాదియై, అనంతమైనట్టి వారి బ్రహ్మకారసంవేదనమున్న బ్రహ్మ ప్రకాశమధ్యమన విలీనమగును.

గచ్ఛంస్త్రిష్ఠన్మన్మథోఽఘ్రస్పి తేన స ఉచ్యతే

అజహో గలితానస్తస్యైకసంవేదనః సుఖః.

86

నడచుచున్నను, కూర్చుచున్నను, చూచుచున్నను, సంవేదనము (మృత్తిజ్ఞానము) త్యజించువాడెల్లవేళలందును ముఖనంతుడనియు, అజమడనియు, పరమానందరూపుడనియు వచింప బడును.

ఏతాం దృష్టిమవప్తభ్య కష్టయా యత్నచేష్టయా

తర దుఃఖామ్బుధేః పారమపారగుణసాగర.

87

అపారగుణసాగరంజడమగు నోరామా! ఇట్టి దృష్టివలంబించి శ్రమసాధ్యమగు ప్రాణా యామాది యత్నములచే దుఃఖసముద్రమును దాటుము.

యథా బీజాద్భూహస్వప్తో వ్యోమ వ్యాప్నోతి కాలతః

తత్తైవేదం స్వసంకల్పాత్సంవేద్యమసదుతితమ్.

88

కాలక్రమమున బీజమునుండి యావిర్భవించి అకాశమును వ్యాప్తమొనర్చునట్టి మహా పృథ్వీమహోరే స్వసంకల్పముచే నావిర్భూతమైన యీ విషయప్రపంచము విభ్యయైనది.

యదా సంకల్ప్య సంకల్ప్య సంవిత్సంవిదతే వపుః

తదాస్య జన్మబాలస్య నైవ గచ్ఛతి బీజతామ్.

89

మఱల మఱల సంకల్పించుచు సంవితైవుడు స్వసంకల్పరూపముఁ జెందిన, అతృణుడయి తన జన్మసమూహముయొక్క బీజభావమును పొందును.

జనయిత్వాత్సనాత్కానం మోహయిత్వా పునఃపునః

స్వయం మోక్షం నయత్యస్తః సంవిత్స్వం విద్ధి రాఘవ.

90

ఓ రామా! ఈ సంవిత్తు తన్నుతానే జనింపజేసికొని, మఱల మఱల మోహబలవి రుదకు పృథ్వీయస్థమగు ఆత్మతత్వముఁ గాంచునపుడు స్వయముగనే తన్ను ముక్తికొందింప జేసికొనును.

యదేవ భావయత్యేషా తదేవ భవతి క్షణాత్

న భవద్భూమికాముక్తా సమాయాతి చిరాద్వపుః.

91

ఈ సంవిత్తు యెటుల భావించునో క్షణములో నటులే యగును. రాగాదులనుండి విముక్తిఁ బొందనినో నది చిరకాలమునకైనను యథార్థమగు తన స్వస్థిద్రూపమును పొందకుండును.

దేహో నాసౌ సురో రక్షో యక్షః కిం కిన్నరో జనః

ఆత్మైవాద్య విలాసిన్యా జగన్నాట్యం ప్రసృత్యతి.

92

ఈ గానించు దేహురయక్షరక్షకిన్నరాదులు కల్పితలేగాని సత్యస్వరూపులుగారు. ఆత్మయే అనాదిసిద్ధయై విలాసవతియైన మాయతోగూడి యివ్వధమున జగన్నాటక మాడుచున్నది.

బద్ధ్యాత్మానం రుదిత్వా చ కోశ కారకమిర్యథా

చిరాత్కేవలతామేతి స్వయం సంవిత్స్వభావతః.

93

పట్టువురుగునలె తన్నుతాన బంధించుకొని దుఃఖించుచు యీ సంవిత్తు స్వభావముగనే చిరకాలమునకు స్వయముగ కేవలత్వమును (ముక్తిని) పొందుచున్నది.

జగజ్జలధిబాలానాం సంవిజ్జలమలం గతా

ఏషైవాపూర్వదిక్పక్రం స్ఫురత్ప్రద్యాదితాం గతా.

94

ఈ సంవిత్తే జగత్తులను సముద్రములకు జలరూపమై అంతయు పూర్ణముగ వ్యాపించి యున్నది. అపూర్వదిక్పృండలమంతయు నిదియే. ఘర్వతాదుల రూపమునను నిదియే స్ఫురించు చున్నది.

ద్యౌః క్షిమా వాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దిశః

ఇత్యస్యా ఏచయః ప్రోక్తాః సంవిత్సలిలసంతతేః.

95

అంతరిక్షము, భూమి, వాయువు, అకాశము, పర్వతములు, నదులు, దిక్కులు మున్నగు నన్నియు సంవిత్ సముద్రముయొక్క తరంగములనియే వచింపబడినవి.

సంవిన్మాత్రం జగత్సర్వం ద్వితీయా నాస్తి కల్పనా

ఇత్యేవ సమ్యగ్జ్ఞానేన సంవిద్గచ్ఛతి నాన్యతామ్.

96

ఈప్రపంచమంతయు సంవిన్మాత్రమే. ఇటు రెండవ కల్పనయే లేదనునీ సత్యజ్ఞానముచే సంవిత్తు ఆర్చితబ్రహ్మరూపత్వము నొందుచున్నది.

యదా న విదతే కించిత్సన్దతే న న వేపతే

స్వాత్మనేవ స్థితిం యాతి సంవిన్నో లిప్యతే తదా.

97

ఈ సంవిత్తు యెప్పుడు స్వనాధికచలమున లేక స్వాత్మయందు స్థిరత్వముకొంచునో, అపుడది దేనియందును తగుల్కానక స్వస్వరూపముయొక్క సమ్యక్ జ్ఞానము గలిగియుండును.

అథాస్యాః సంవిదో రామ సన్మాత్రం బీజముచ్యతే

సంవిన్మాత్రాదుడేత్యేషా ప్రాకాశ్యమివ తేజసః.

98

ఓ రామా! ఇకనీసంవిత్తుయొక్క సన్మాత్రబీజమును వచింపుచున్నాను వినుము. సంవిన్మాత్రమగు బ్రహ్మమునుండి యీ (వలదింబిత) సంవిత్తు సూర్యాదులనుండి ప్రకాశమునలె నుదయించుచున్నది.

ద్వే రూపే తత్ర సత్తాయా ఏకం నానాకృతి స్థితమ్

ద్వితియమేకరూపం తు విభాగోఽయం తయోః శృణు.

99

ఓరామా! ఈ సర్వము రెండు రూపములు గలవు. ఒకటి పలువిధ యాకారములగులది. రెండవది ఏకమగు సన్మాత్రరూపమైనది. వాటి యా విభాగములగుల్ని వినుము.

ఘటతా పటతా చైవ త్వత్తా మత్తేతి కథ్యతే
సత్తారూపవిభాగేన యత్తన్నానాకృతి స్థితమ్. 100

ఘటము, పటము; సీవు, నేను మున్నగు విభాగములచే జెప్పబడు సర్వ వివిధరూపములు గలది.

విభాగం తు పరిత్యజ్య సత్తైకాత్మతయా తతమ్
సామాన్యేనైవ సత్తయా రూపమేకముదాహృతమ్. 101

ఘటపటాది విభాగములఁ ద్యజించి సర్వల యాత్మరూపముననున్నట్టి సత్త, సర్వప్రమాదమున కధిష్ఠానమునను సత్తాసామాన్యస్వభావముచే యేకరూపముని వచింపబడినది.

విశేషం సంపరిత్యజ్య సన్మాత్రం యదలేపకమ్
ఏకరూపం మహారూపం సత్తాయా సత్త్వదం విదుః. 102

ఘటపటాది విశేషములఁ ద్యజించి, సర్వత్రవ్యాపించి, నిర్దిష్టముగనున్న సన్మాత్రసర్వ యొక్క యేకమగు మహాద్రూపమునే వస్తుతత్వ (బ్రహ్మత్వ) మందును.

రూపం నానాకృతిత్వేన సత్తయా న కదాచన
అసంవేద్యం సంభవతి తస్మాదేతదవస్తుకమ్. 103

ఘటపటాది వివిధరూపములనున్న సత్త అయా ఘటాదుల చూర్ణాద్యనశ్శలండు యన వృత్తిరూపమున వ్యాప్తముగాకయున్నది. కాని సన్మాత్రమంతటను వ్యాపించియే యున్నది. అందుచే ఘటాదు లవస్తువనియు, సన్మాత్రమే సద్యస్తువనియు చెప్పబడుచున్నది.

ఏకరూపం తు యద్రూపం సత్తాయా విమలాత్మకమ్
న కదాచన తద్యాతి నాశం నాపి చ విస్మృతిమ్. 104

సత్తయొక్క యేకమైన నిర్మల సన్మాత్రరూపము యెఱుఁగును విస్మృతిఃకానినై, నశించకయుండును.

కాలసత్తా కలాసత్తా వస్తుసత్తేయమిత్యపి
విభాగకలనాం త్వత్త్వా సన్మాత్రైకవరో భవ. 105

కాలసత్త, కలాసత్త, వస్తుసత్త యనునీ విభాగకల్పనయంతయు త్యజించి సన్మాత్రైకవరామణుడవుగన్ము.

కాలసత్తా స్వసత్తా చ ప్రోక్తృకలనా సతీ
యద్యత్ప్రస్తుమసద్రూపా తథాప్యేమా స వాస్తవి. 106

కాలసత్తయు సర్వజగత్సత్తవలె అధ్యక్షభేదకల్పనాత్మాగముచే సన్మాత్రమున శేషించుటచే ఉత్తమోత్తమమునను. కాని విభక్తరూపమున బాధితమగుటచే వాస్తవముగానిదైయున్నది.

విభాగకలనా యత్ర విభిన్న పదదాయినీ
నానాతాకారణం దృష్టా తత్కథం పాపనం భవేత్. 107

భిన్నపదముల నొసంగ విభాగకల్పనగలదియు, అనేకత్వమునకు కారణమునగునది పరమపాపనమెట్లగును?

సత్తాసామాన్యమేవైకం భావయత్సకలం వపుః
పరిపూర్ణపరానస్తీ తిష్ఠాభరితదిగ్భరః. 108

ఓరామా! సత్తాసామాన్యరూపమున శరీరమంతటిని యేకరూపముగ భావించుచు, పరిపూర్ణపరానందము గల్గి, సర్వదిశలను, తదంతర్గత సర్వవస్తుసమాహమును పూర్ణమొనర్చి యుండుము.

సత్తాసామాన్యమాత్రస్య యా కోటిః కోవిదేశ్వర
నైవాస్య బీజతాం యాతా తత ఏవ ప్రవర్తతే. 109

జ్ఞాతలలో నుత్తముఁడవగు నోరామా! సత్తాసామాన్యముయొక్క పరమావధిభూతమైన సత్తయే యీ జగత్తుయొక్కయు, ప్రతిబింబితచైతన్యము యొక్కయు బీజత్వము (కారణత్వము) నొందినది. ఏలన, దానినుండియే యిదంతయు ప్రవృత్తమైనది.

సత్తాసామాన్యపర్యస్తే యత్తత్కలనయోజితమ్
పదమాద్యమనాద్యస్తం తస్య బీజం న విద్యతే. 110

సత్తాలయం యాతి యత్ర నిర్వికారం చ తిష్ఠతి
భూయో నావర్తతే దుఃఖే తత్ర లభ్యపదః పుమాన్. 111

ధర్మధర్మవిభాగకల్పన లయ మొందుటఁజేసి యెవట సత్-ధర్మమున్న విలయమొందునో, అట్టినిర్వికారమగు (యాత్మ) పదమున స్థితి నొందువాడిక మఱిల నీ దుఃఖమునుసంసారమునకు తిరిగి రాకుండును. మఱియు మోక్షమను పురుషార్థమును సాధించుటయందు సమర్థుడగుటచే నాతడే పురుషుఁడనబడును.

తద్దేతుః సర్వహేతునాం తస్య హేతుర్న విద్యతే
సంసారః సర్వసారాణాం తస్మాత్సారం న విద్యతే. 112

అట్టిపదము సర్వకారణములకును కారణమైనది. దానికి మఱొక కారణమేదియును లేదు. సర్వవస్తువుల సారమదియే. దానికి మఱొక సారమేదియును లేదు.

తస్మింశ్చిద్దర్శనే స్ఫూరే సమస్తా వస్తుదృష్టయః
ఇమాస్తాః ప్రతిబింబస్తి సరసీన తటద్రుమాః. 113

చెలువునందు శరీరమందలి పృథ్వీములు ప్రతిబింబించునట్లు, అట్టి చైతన్యదర్శనమున యీ సర్వవస్తువులున్న ప్రతిబింబించుచున్నవి.

సర్వేభావా ఇమే తత్ర స్వదస్తే సాధువారిభేః
షడ్రసా ఇవ జిహ్వయాః ప్రకటత్వం ప్రయాన్తి చ. 114

అత్ర్యక్ - చైతన్యమున నభ్యస్తమగుటచేతనే సర్వసద్భావములును ప్రతివంతములగుచు
న్నవి. జిహ్వాకు షడ్రసములు స్పృశ్యమగునట్లు, ఆ యానందరముద్రమునుండియే సర్వానందములును
స్పృశ్యమగుచున్నవి.

తస్మాదచ్చతరస్యాపి చిదాకాశస్య వై పదమ్
సర్వేసాం స్వాదుజాతీనామలమాస్వాదనం చ తత్. 115

స్వాదురహితములైనను విషయము లద్దాని సంయోగముచే స్వాదుత్వము నొందుచున్నవి.
ఇక్కారణముననాచిదాకాశ స్వరూపము లున్నస్వాదుజాతీయ ఆనందములందును, ప్రియవస్తువు
లందును అతిస్వాదుభావం, అతిప్రియతమమైనా

జాయతే వర్తతే చైవ వర్తతే స్పృశ్యతేఽథవా
తిష్ఠన్తి చ గలస్తీహ తత్రాజ్ఞ జగతాం గణాః. 116

ఆనందమునుగు నాపరమాత్మనుండియే సమస్తప్రవృత్తిండసమూహములు నుత్పన్నమగు
చున్నవి. దానియందే శీతిగర్భియున్నవి. దానియందే వృద్ధినిొందుచున్నవి. దానినే స్పృశ్యంబు
చున్నవి. తుదకు దానియందే లయించుచున్నవి.

తత్తద్గురు గరిష్ఠానాం తత్తల్లఘ్న లఘీయసామ్
తత్తస్మాన్లం స్థవిష్ఠానామణీయస్తదణీయసామ్. 117

దవీయసాం దవిష్ఠం తదన్తికానాం తదన్తికమ్
కనీయసాం కనీయస్తత్తజ్జ్యేష్ఠం జ్యాయసామపి. 118

ప్రసిద్ధమగు నాపరమాత్మ గురుతరవస్తువులన్నిటికంటెను గురుతమమును, లఘుతరవస్తువు
లన్నిటికంటె లఘుతమమును, స్థూలతరవస్తువులన్నిటికంటె స్థూలతమమును, అణుతరవస్తువులన్నిటి
కంటె అణుతమమునైయున్నది. మఱియునది దూరతర వస్తువులన్నిటికంటెను దూరమై, సమీప
తరవస్తువులన్నిటికంటెను సమీపమై, కనిష్ఠవస్తువులన్నిటికంటెను కనిష్ఠమై, జ్యేష్ఠవస్తువులన్ని
టికంటెను జ్యేష్ఠమైయున్నది.

తేజసామపి తత్రేజస్తమసామపి తత్తమః.
వస్తూనామపి తద్వస్తు దిశామప్యజ్ఞ దిక్పరా. 119

అదియే (సూర్యాది) తేజములకు తేజమును, అంధకారములకు అంధకారమును, వస్తు
వులకు వస్తువును (ఆత్మయు), దిక్కులకు దిక్కును (అపకాశప్రకారయు) నైయున్నది.

తన్న కించిచ్చ కించిచ్చ తత్తదస్తీవ నాస్తి చ
తత్తద్భృత్సమదృశ్యం చ తత్తదస్మి న చాస్మి చ. 120

అది లోకప్రసిద్ధముకాదు; కాని అల్పతరప్రసిద్ధమున్న అదియేయైయున్నది. భావాభావ
యావమున్ను, ఏకాదృశ్యరూపమున్ను, ప్రత్యక్-చైతన్య, అహంకారరూపములున్న అదియే.

రామ సర్వప్రయత్నేన తస్మిన్నరమసావనే
పదే సతిముసాయూసి యథా కురు తథానఘ. 121

పాపరహితుడవగు నోరామా! ఏ యుపాయముచే నీవాద్యమపవిత్రమగు యాత్మపద
మున స్థితినిొంగలనో దానినే సర్వప్రయత్నములచేతను యాచరింపుము.

తదమలమజరం తదాత్మతత్త్వం
తదవగతాపుపశాన్తిమేతి చేతః,
అవగతవితతైకతత్త్వరూపా
భవభయము క్తపదోఽసి తచ్చిరాయ. 122

ఇత్యాశ్నే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయే
మూపశమప్రకరణే సంస్మృతిబీజవిచారయోగోపదేశో నామైకవవతితమః

సర్గ : || 91 ||

ఓ రామా! ఆ యాత్మపదము పవిత్రమును, జరావృత్తిమునగును. అద్దాని సాక్షాత్కా
రానుభవముచేతనే చిత్తము శాంతినిొందును. ఎపుడు నీవాద్యపశస్వరూపము నెఱుంగుదునో,
అపుడే మఱల పునరావృత్తిలేక సంసారభయమునుండి విముక్తుడవగుదువు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సంస్మృతిబీజవిచారయోగోపదేశమను ఏకవవతితమ

సర్గము || 91 ||

ద్వి న వ తి త మ : స ర్గ :

శ్రీరామ ఉవాచ:—

ఏతాని తాని ప్రోక్తాని త్వయా బీజాని మానద
కథమస్య ప్రయోగేణ శీఘ్రం తత్రాప్యతే పదమ్. 1

శ్రీరాముడు:—రూపనీయుడవగు నోమనీంద్రా! సంసారలతకు బీజముల తాము వచించి
యుండిరి. వానిలో యెద్దాని ప్రయోగము (విప్పితి) చే పరమపదము సంప్రాప్తించును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏతేసాం దుఃఖబీజానాం ప్రోక్తం యద్యన్యయో త్తరమ్
తస్య తస్య ప్రయోగేణ శీఘ్రమాసాద్యతే పదమ్. 2

శ్రీవసిష్ఠుడు:—ఓ రామా! దుఃఖబీజముల గూర్చి నేనేయే యుత్తరముల నొసంగితి
వాటివాటి ప్రయోగముచే శీఘ్రముగ పరమపదము సంప్రాప్తించును.

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన బలాత్ససంత్యజ్య వానామ్.
స్థితిం బధ్నాసి తత్త్వజ్ఞ త్తేజమవ్యతయూర్త్వికామ్
క్షణేఽస్మిన్నేవ తత్సాధు పదమాసాదయస్యలమ్. 3

4

ఓరామా! పురుషప్రయత్నముచే వాసనను బలపూర్వకముగ త్యజించి సత్తాసామాన్యము (శోధిత తత్వదాగ్ధము) యొక్క పరాకాష్ఠయందున్న చిదూపము (శోధిత 'త్వం' పదార్థము) యొక్క ధైర్యముచే అఖండపదమున త్విణమైనను నిత్యలక్ష్మి గల్గియుండుచో, తత్త్వముననే నీవా యుత్తమపదమును పూర్ణరీతి పొందగలవు.

సత్తాసామాన్యరూపే వా కరోసి స్థితిమజ్జ చేత్
తత్త్వంచితధికేనా యత్నేనాప్నోసి తద్వదమ్. 5

శోధితజగత్కారణముగ సత్తాసామాన్యరూపమున నీవు స్థితిగల్గియుండుచో, బోధరూప ము అల్పయత్నముచేతనే నీవాత్మపదమును పొందగలవు.

సంవిత్తత్వే కృతధ్యానో యది తిష్ఠసి చానఘ
తద్యత్నేనాదికేనోచ్చైరాసాదయసి తద్వదమ్. 6

పాపరహితుడవగు నోరామా! శోధిత 'త్వం' పదార్థరూపముగు సంవిత్ - తత్త్వమున ధ్యాననిష్ఠుడవైయుండుచో అధికయత్నముచే నాయున్నతపదమును పొందుదువు.

సంవేద్యే కేవలే ధ్యానం న సంభవతి రాఘవ
సర్వత్ర సంభవాదస్యాః సంవిత్తేరేవ సర్వదా. 7

ఓరామా! కేవలము సంవేద్య (విషయ)మున ధ్యానము సంభవింపదు. ఏలన, విషయ ములకు పూర్వమే సదా యంతటను సంవిత్ - స్ఫూర్తియే వ్యాప్తమైయున్నది. అందుచే సంవిత్తును సంవేద్యము కప్పటకు శక్యముకాదు. అట్లు సంవిత్తు కప్పబడినచో విషయములే స్ఫురింప కుండునుగదా.

యచ్చిస్తయసి యద్యాసి యత్తిష్ఠసి కరోసి చ
తత్ర తత్ర స్థితా సంవిత్సంపదేవ తదేవ సా. 8

ఓరామా! నీవేది చింతనజేసినచో, ఎచట నడచెదవో, ఎచట యుండెదవో, ఎచట క్రియలజేసెదవో, అచటచట సంవిత్తున్న యుండును. కాన చింతన, చింతనీయము మున్నగు నవన్నియు సంవిత్తేయగును.

వాసనాసంపరిత్యాగే యది యత్నం కరోసి చ
తత్తై శిథిలతాం యాప్తి సర్వాధివ్యాధయః త్విణాత్. 9

ఓరామా! వాసనాత్యాగమునకై యత్న మొనర్చుచో త్విణములో నీ శారీరక, మానసిక దుఃఖములన్నియు నశించును.

పూర్వేభ్యస్తు ప్రయత్నేభ్యో విషమోఽయం హి సంస్మృతః
దుఃసాధ్యో వాసనాత్యాగః సుమేరూన్మూలనాదపి. 10

పై ప్రయత్నములన్నిటికంటెను యీ వాసనాత్యాగమే మిగుల భయంకరమైనదని వచింప బడినది. ఏలన, సుమేరుపర్వతమును పెకలించుటకంటెను వాసనాత్యాగము మిగుల దుస్సాధ్యమైన దగును.

యావద్విలీనం న మనో న తావద్వాసనాక్షయః

న త్విణా వాసనా యావచ్చిత్తం తావన్న శామ్యతి. 11

ఎంతదనుక మనోలయము కాదో, అంతదనుక వాసనాక్షయమున్ను కాదు. వాసనలెంత పటికు త్తయింపవో, అంతపటికు చిత్తమున్ను శమింపదు.

యావన్న తత్త్వవిజ్ఞానం తావచ్చిత్తశమః కుతః

యావన్న చిత్తోపశమో న తావత్తత్త్వవేదనమ్. 12

(ఆత్మ) తత్త్వజ్ఞానము గలుగనంతవఱకు చిత్తశమన మెచట? చిత్తము శమింపనంతవఱకు వాసనాక్షయ మెచట?

యావన్న వాసనానాశస్తావ తత్త్వాగమః కుతః

యావన్న తత్త్వసంప్రాప్తిర్న తావద్వాసనాక్షయః. 13

వాసనలు నశింపనంతవఱకు తత్త్వజ్ఞానమెచట? (ఆత్మ) తత్త్వప్రాప్తి కలుగనంతవఱకు వాసనాక్షయ మెచట?

తత్త్వజ్ఞానం మనోనాశ్చో వాసనాక్షయ ఏవ చ

మిథః కారణతాం గత్వా దుఃసాధ్యాని స్థితాన్యతః. 14

తత్త్వజ్ఞాన, మనోనాశ, వాసనాక్షయములు మూడున్న పరస్పరము కారణత్వమును బొందియున్నవిగాన దుస్సాధ్యములైనవి.

తస్మాద్రాఘవ యత్నేన పూరుషేణ వివేకినా

భోగేచ్ఛాం దూరత స్త్యక్త్వా త్రయమేతత్సమాశ్రయేత్. 15

ఓరామా! ఇక్కారణమున జీవుడు వివేకయుక్తమగు పురుషప్రయత్న మొనర్చి, భోగేచ్ఛను దూరీకరించి వాసనాక్షయ, మనోనాశ, తత్త్వజ్ఞానములను నీమూఁటిని లెస్సగ వాశ్రయింప వలెను.

సర్వథా తే సమం యావన్న స్వభ్యస్తా ముపూర్ణహూః

తావన్న పదసంప్రాప్తిర్భవత్యపి సమాశ్రయే. 16

ఈ మూఁటిని యేకకాలము మఱి మఱి నభ్యసించనంతవఱకు యెన్ని వత్సరములైనను వాబ్రహ్మపదము లభింపదు.

వాసనాక్షయవిజ్ఞానమనోనాశా మహామతే

సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవన్తి ఫలదా మునే. 17

మనవశిలుడవగునో మహామతి! వాసనాక్షయ, మనోనాశ, తత్త్వజ్ఞానములు మూడును చిరకాల మభ్యసించబడిననే ఫలప్రదములగును.

ఏతైకశో నిషేవ్యస్తే యద్యేతే చిరమప్యలమ్

తన్న సిద్ధిం ప్రయచ్ఛన్తి మన్త్రాః సంకీర్తితా ఇవ. 18

వాటిలో నొక్కటి వేటువేటుగ చిరకాలము పరిపూర్ణముగ నభ్యసించబడినను దోష,
ప్రతిబద్ధములగు మంత్రములవలె నిద్రించి కలగజేయబాలవు.

చిరకాలోపరచితా అప్యేతే సుధియాపి చ

ఏకశః పరమభ్యేతుం న శక్తాః సైనికా ఇవ.

19

ఒక్కొక్క యోధుడు విడివిడిగ శత్రునైవ్యమును జయింపజాలనట్లు, ఒక్కొక్కటిగ
మహాబుద్ధిమంతునిచే చిరకాలము నేవించబడినను యావాసనాక్షయదులు పరమాత్మను పొందింప
నశక్తులుకావు.

సనుముద్యోగమానీతాః సస్త ఏతే హి ధీమతా

సంసారాద్ధిం నికృస్తన్తి జలాన్యదితటానివ.

20

జలప్రవాహము పర్వతతటముల వేడించునట్లు, బుద్ధిమంతునిచే సమకాలమభ్యసించబడిన
యామూఁడును సంసారసాగరమును విడిచి మొనరవును.

వాసనాక్షయవిజ్ఞానమనోనాశాః ప్రయత్నతః

నమం సేవ్యాస్తవ చిరం తేన తాత న లిప్యన్.

21

ఓ రామా! వాసనాక్షయ, మనోనాశ, తత్త్వజ్ఞానములను నీమూఁటిని సమకాలముననే
చిరము నేవించిన, నిస్సంగభావముగల్గి బ్రహ్మచదమున నీవు స్థితుఁడవగుదువు.

త్రిభిరేతైశ్చిరాభ్యస్తైర్మృదయగ్రంథయో దృఢాః

నిఃశేషమేవ త్రుట్యన్తి బిసచ్చేదాద్గుణా ఇవ.

22

కమలనాళమును త్రుంచిన యందలి చారమున్ను తునిగిపోవునట్లు, ఈమూఁటిని చిరకాం
మభ్యసించిన వృత్తయగ్రంథులు విడిచిపోవును.

జన్మాస్తరతతాభ్యస్తా రామ సంసారసంస్థితిః

సా చిరాభ్యాసయోగేన విना న క్షీయతే క్వచిత్.

23

ఓ రామా! ఈ సంసారస్థితి అనేక జన్మలందభ్యసించబడియున్నది. కాన చిరకాలాభ్యా
సములేనినో నయ్యది క్షయింపదు.

గచ్ఛన్మృణ్వన్మృశజ్ఞాన్ముం స్తిష్ఠజ్ఞాగ్రత్సవంస్తథా

శ్రేయసే పరమాయాస్య త్రయస్యాభ్యాసవాన్భవ.

24

ఓ రామా! నడచుచున్నను, కదలుచున్నను, తిరుగుచున్నను, వినుచున్నను, తాకుచున్నను
వాసనజూచుచున్నను, మేల్కొనుచున్నను, నిద్రించుచున్నను, పరమశ్రేయమగు మోక్షముకొనుట
యీమూఁటిని (వాసనాక్షయదులను) సదా యభ్యసించుమెండును.

వాసనాసంపరిత్యాగసమం ప్రాణనిరోధనమ్

విదుస్తత్త్వవిదస్తస్మాత్తదాప్యేవం సమాహరేత్.

25

వాసనాత్యాగముతోబాటు ప్రాణాయామముగూడ చేయవలెనని తత్త్వజ్ఞులు బల్కు
చును. కాన యద్దానినిగూడ నభ్యసించవలెను.

వాసనాసంపరిత్యాగాచ్చిత్తం గచ్ఛత్వచిత్తతామ్

ప్రాణస్పందనిరోధాచ్చ యథేచ్ఛసి తథా కురు.

26

వాసనాత్యాగ, ప్రాణనిరోధములచే చిత్తము ఆచిత్తత్వము నొందును. ఇట్లేటింగి యి
నీ యిచ్చచొప్పున యాచరింపుము.

ప్రాణాయామచిరాభ్యాసైర్మృత్యా చ గురుదత్తయా

అసనాశనయోగేన ప్రాణస్పంద్ నిరుద్ధ్యతే.

27

ప్రాణాయామభ్యాసముచేతను, యోగాభ్యాసముకలుగున గురువులాపంగిన యుక్తి
చేతను, అసనజముచేతను, హిత, విత, పవిత్రభోజనముచేతను, యమనియమాది రూపమగు
యోగముచేతను ప్రాణవలనము నిరుద్ధమగును.

యథాభూతార్థదర్శిత్యావృద్ధావసనా న ప్రవర్తతే

అదావస్తే చ వస్త్రానామవిసంవాది యత్ప్రీతమ్.

28

నిర్వివాదమగు సన్మాత్రమైన ఆత్మయే స్వవస్తువుల యాద్యంతములందును గలదను నీ
యథార్థదర్శనముచే వాసన ప్రవర్తించును.

రూపం తద్దర్శనం జ్ఞానం క్షీయతే తేన వాసనా

నిఃసర్గవ్యవహారిత్యావృద్ధావసనవర్జనాత్.

29

బహిర్ముఖులగు జనుల సాంగత్యము లేకుండుటచేతను, సాంసారిక మనోరథముల విడుట
చేతను, ఆత్మదర్శనము, జ్ఞానము కలుగును. వానిచే వాసన క్షయించును.

శరీరనాశదర్శిత్యావృద్ధావసనా న ప్రవర్తతే

వాసనావిభవే నప్యే న చిత్తం సంప్రవర్తతే.

30

శరీరనాశమును బరికించుటచే వాసన యుదయింపదు. వాసనావిభవనాశముచే చిత్తము
ప్రవర్తించదు.

సంశాస్తే పవనస్పంద్నై యథా పాంకుర్మభస్తరే

యః ప్రాణపవనస్పంద్నై శ్చిత్తస్పంద్నః స ఏవ హి.

31

వాయువు శమింప వాకసమున ధూళియు శమించునట్లు, ప్రాణస్పందము శమించ చిత్త
స్పందమున్ను శమన మొందును. ఏన, ప్రాణస్పందమే చిత్తస్పందమైయున్నది.

తస్మాజ్జగతి జాయస్తే పాంసవోఽవకరాదివ

ప్రాణస్పందజయే యత్తుః కర్తవ్యో ధీమతోచ్చతైః.

32

ఉపవిశ్యోపవిశ్యైకచిత్తకేన ముహూర్ముహాః

ధూళి సమాహమనుండి ధూళిలేచునట్లు, యీ ప్రాణసంపలనకారణమున ప్రపంచమున
ననేక యనర్థములు జనించుచున్నవి. కాన ప్రాణస్పందనిరోధమునకై యేకాంతమున గూరుచుండి
ఫలమారులు మిగుల గొప్పయత్న ముచరింపవలెను.

అథవై నం క్రమం త్యక్త్వా చిత్రాక్రమణమేవ చేత్. 33
రోచతే తత్తదాబ్ధిషి కాలేన బహునా పదమ్

ఓ రామా! ఇట్టి క్రమమందిష్టములేక చిత్రాక్రమణముననే యిష్టముగల్గియున్నచో చిర
కాలమునకా యాత్మపదమును నీవు పొందెదవు.

న శక్యతే మనో జేతుం వినా యుక్తిమనిన్దితామ్. 34
అజ్ఞుశేన వినా మత్తం యథా దుష్టం మత్యజమ్

ఏలన, అంకుశములేక దుష్టమదగజము జయించ శక్యముగానట్లు, అధ్యాత్మకాస్త్రాక్ష
మగు సుత్తమ యత్నములేనిచో చిత్తమున్న జయించ శక్యముకాదు.

అధ్యాత్మవిద్యాధిగమః సాధుసజ్జమ ఏవ చ. 35
వాసనాసంపరిత్యాగః ప్రాణస్థస్థనిరోధనమ్
ఏతాస్తా యుక్తయః పుష్టాః సన్తి చిత్తజయే కిల. 36

అధ్యాత్మవిద్యాప్రాప్తి, సాధుమహాత్ముల సాంగత్యము, వాసనాత్యాగము, ప్రాణస్థంద
నిరోధమును నివియే చిత్తజయమునకు ప్రబలపాపాయములగును.

యాభి సజ్జయతే క్షీప్రం ధారాభిరవ భారజః
సతీషు యుక్తిష్యేతాసు హతాన్నియమయన్తి యే. 37
చేతస్తే దీపముత్సృజ్య వినిష్ఠున్తి తమోజ్ఞానైః
విమూఢాః కర్తముద్యుక్తా యే హతాచ్ఛేతసో జయమ్. 38
తే నిబద్ధున్తి నాగేన్ద్రమున్నతం చింతనృభిః

జలధారలచే దుమ్ముయొనగనట్లు, యీ పైయంతులచే చిత్తము కిక్కిరియగ జయించబడును.
ఇట్టి యంతులండ, గురూక్రమార్గమును వదిలి శరీరకోషణముచేతను మంత్ర, యంత్రాదులచేతను
హతముగ చిత్తమును విశీరించజూచువారు, దీపమును వదిలి కాటుకచే యంధకారమును నశించ
జేయువారును, కమలంపుదారములచే గొప్పమదపుటనుగను బంధించువారును నగుదురు.

చిత్తం చిత్తస్య వాఽదూరం సంస్థితం స్వశరీరకమ్. 39
సాధయన్తి సముత్సృజ్య యుక్తింఽయే తాన్తతాబ్ధిః
భయాద్భయముపాయాన్తి క్షేతాత్క్షేతం ప్రజన్తి యే. 40

చిత్తమును, చిత్తసమీపముననున్న తన దేహమును స్థిరమునర్పింపక యుక్తివిధవి
యే మూఢులు ప్రయత్నించుదురో వారిని చుచోతులు శత్రులందురు. అట్టివారొక భయమునుండి
మఱొక భయమునకును, ఒకక్షేతమునుండి మఱొకక్షేతమునకును జనుచుందురు.

నిర్భయం నాధిగచ్ఛన్తి దుర్భగా ఇవ జన్తవః
భ్రమన్తి గిరికూటేషు ఫలపల్లవభోజనాః. 41

మఱియు వారు భాగదీవులవలె ఉత్తమదైర్ఘ్యవీక్రాంతిని పొందక, ఫలపల్లవములఁదెంచు
నర్భకములై జరిగియున్నారని.

ముగముగధియో భీతా వరకా హరిణా ఇవ
మతిరాలూనశీర్ణాన్తే తదీయా పేలవాన్తేకా. 42

న క్వచిద్యాతి విశ్వాసం మృగి గ్రామగతా యథా
కల్లోలకలితం చేతస్తేషాం జల ఇవాహితే. 43

ప్రోవ్యాతే ప్రపతద్దూరం తృణం గిరినదీప్వీవ

కారు మిగుల మూఢులై, బుద్ధిహీనులై, దీనులై, హరిణములవలె భీతిల్లుచున్నారు
శిశు శై, యల్పమైనట్టి వారి బుద్ధి, గ్రామమును వొచ్చినరేడి చందమున యెచటను విశ్వాసము
నొనరులేదు. జలమందు తరంగములవలె భయస్థానమున చింతలచే వ్యాప్తమై విషయములబడునట్టి
వారి చిత్తము నదులందు తృణమువలె రాగాదులచే గొట్టుకొనిపోబడుచున్నది.

కాలం యజ్ఞతపోదానతీగ్రదేవార్చనభ్రమైః. 44

చిరమాధిశతోపేతాః క్షుద్రయన్తి మృగా ఇవ
ఆత్మతత్త్వం విధివశాత్కదాచిత్కేచిదేవ తే. 45

దుఃఖదోషతాదగ్ధా విదన్తి న విదన్తి వా
అగమాపాయనోఽనిత్యా నరకస్వర్గమానుషైః. 46

పాత్రోత్పాతకరాకారాః క్షీయన్తే కన్తుకా ఇవ
ఇతో గచ్ఛన్తి నరకం తతః స్వర్గమిహైవ చ. 47

ఆవృత్తిభిర్నివర్తన్తే సరసీవ తరజ్జకాః

మఱియు వారు యజ్ఞ, దాన, తప, శీర్ష, దేవార్చనాది భ్రమలతోగూడి, పెక్కు మానసిక
వృత్తులగల్గి హరిణములవలె యడలములందు చిరకాలము కాలముగడపుచుచున్నారు. చలవిధదుఃఖ
ములచేతను, రాగాది దోషములచేతను నలువైపుల పీడితులై, ఆత్మతత్త్వమును తెలిసికొనక
యున్నారు. కొండబడికయత్నముచే తెలిసికొనుచును యున్నారు. ఉత్పత్తివివాళములుగల్గి
అనిత్యమై, స్వర్గ, నరక, మనుష్య, భోగభేదవిచిత్రములచే పతనోత్పన్నములతో గూడినట్టి దేహ
ములు గలవారై వారు కందుకములవలె సదా పీడితులగుచున్నారు. వారొకప్పుడు నరకమునకును,
ఒకప్పుడు స్వర్గమునకు బోవుచుందురు. ఇవిభయమున కటాక్షమందలి జలమువలె వారా వృత్తులు
గల్గియే యుందురు.

తస్యాన్వైతం పరిత్యజ్య దుర్బుష్టిం రఘునన్దన. 48

శుద్ధాం సంవిదమాత్రిత్య ఏతరాగః సిరో భవ

కాన నోరామా! ఇట్టి దోషయుక్తమగు దుర్బుష్టిని వదిలి, శుద్ధసంవిత్తు నాక్రమించి, వీతరా
గుడవై స్థిరముగనుండుము.

జ్ఞానవానేవ సుఖవాన్జానవానేవ జీవతి

జ్ఞానవానేవ జలవాంప్తస్సజ్ఞానమయో భవ. 49

ఈ ప్రపంచమున జ్ఞానవంతుడే ముఖ్యుడును. జ్ఞానవంతుని జీవితమే సఫలమైనది. జ్ఞానవంతుడే బలయుతుడు. కాన నీవు జ్ఞానివే గమ్ము.

సంవేద్యవర్జితమను త్తమమాద్యమేకం
సంవిత్పదం వికలనం కలయన్మహాత్మన్,
హృద్యేవ తిష్ఠ కలనారహితః క్రియాం తు
కుర్వన్నకర్తృపదమేత్యశమోదితశ్రీః.

50

ఇతాశ్చే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతాక్షే మోక్షోపాయే
పూపశమప్రకరణే సంస్మృతినిరాకరణక్రమయోగోపదేశో నామ ద్వివవతితమః
సర్గః || 92 ||

మహాత్ముడవగు నోరామా! విషయవర్జితమై. సర్వోత్తమమై అనాదియై, కల్పనా
రహితమై, నిర్వికారమైనట్టి సంవిత్-పదమును భావించుచు కల్పనావర్జితమైన హృదయాకాశము
(బ్రహ్మము) ననే స్థితుడవు గమ్ము. పుష్కలాకాలమున యథోచితములగు క్రియల నాచరించు
చున్నను శమముచే నుదితమగు, జీనుస్మృత్తుల గుణసంపదగల్గి ఆకర్మపదమునే పొందియుండుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు ఉపశమప్రకరణమున
సంస్మృతినిరాకరణక్రమయోగోపదేశమును ద్వివవతితమ
సర్గము || 92 ||

త్రివవతితమః సర్గః

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

మనాగపి విచారేణ చేతనః స్వస్య నిగ్రహః
మనాగపి కృతో యేన తేనాప్తం జన్మనః ఫలమ్.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— ఓ రామా! అల్పవిచారణచేసినను యెవడు తన చిత్తమును కొంచెమైన
నిగ్రహించుకొనునో యాతడే తన జీవితఫలమును పొందినవాడగును.

విచారకణికా యోమా హృది స్ఫురతి పేలవా
ఏమైవాభ్యాసయోగేన ప్రయాతి శతశాఖతామ్.

2

విచారణయను కల్పవృక్షముయొక్క కొమలంకురమైనను హృదయమున స్ఫురించునో
వదియే అభ్యాసయోగముచే క్రమముగ అనంతశాఖాయుతమగును.

కించిత్ప్రేషవిచారం తు నరం వైరాగ్యపూర్వకమ్
సంశ్రయన్తి గుణాః శుద్ధాః సరః పూర్ణమివాణ్ణాః

3

నిండునరమును పక్షులు, చేపలు ఆశ్రయించునట్లు, కొంచెము ప్రాణవిచారముగల
వైరాగ్యయుతుడగు మానవుని కనుదమాది కుద్ధగుణములన్నియు ఆశ్రయించును.

సమ్యగ్విచారణం ప్రాజ్ఞం యథాభూతావలోకినమ్
అసాదయన్స్తపి స్సారా నావిద్యావిభవా భృశమ్.

4

ఉత్తమవిచారయత్తుడును, యథార్థముగు ఆత్మతత్వమును గాంచువాడును, బుద్ధిసంతు
డునగు జ్ఞానిని బ్రహ్మదేవునిపలుకుల అనంతైశ్వర్యముగూడ ప్రలోభితమొనర్పజాలడు.

కిం కుర్వస్తమా విషయా మానసోఽపృత్యయస్తథా
అథయో వ్యాధయో వాపి సమ్యగ్దర్శనసన్మతేః.

అత్యుపాదేశాత్కరమను సమ్యక్ దర్శనముగల ఉత్తమబుద్ధిమంతుని విషయములుగాని
మానసికవృత్తులుగాని, కారీరికమానసికవృత్తులుగాని యేమి చేయగలవు?

కస్య భ్రమత్తవనాపూరా స్తడిత్పటలపాటలాః
పుష్కరావర్తజలదా గృహీతా బాలముష్టిభిః.

6

భ్రమణశీలమై, వాయువేగసహితమై, మెఱుపులతోగూడి పీతవర్ణయుతమైనట్టి ప్రళతు
కాలిక పుష్కరావర్తమేఘములు బాలర పిడికిళ్లచే గ్రహించబడునా?

కస్య నభోమధ్యసంస్థేనుర్ముగైర్మణిసముద్రతః
ముగ్ధయాఽన్గనయా బద్ధో ముగ్ధేస్తవరశజ్జయా.

7

వికాసముచే మనోహరమైన రాత్రికమలములచే తన సేత్రపరాభవమును గూర్చిన యాతం
కచే ముగ్ధశ్రీ ఆకాశమధ్యమందున్న చంద్రుని రత్నపేటికయందెరుగైన బంధించినదా?

కస్య కటప్రోచ్చలద్భృజమణ్డలోత్పలశేఖరాః
ముగ్ధశ్రీశ్వాసమధురైర్మళైర్మధితా గజాః.

8

గండఫలములనుండి యెగురుచున్న తుమ్మెదలచే నీలకమలములవలె శోభించునట్టి
శిరోభాగములగు గజములను, ముగ్ధశ్రీశ్వాసకంటె శోమలమును నోడు లెరుగైన వధించినదా?

కేవలముక్తాఫలోల్లాసలసత్సన్నఖపజ్జరాః
సింహాః సమరసంరభా హరిణైః ప్రవిమర్శితాః.

9

తనచే వధించబడిన యెగురులయొక్క గండఫలములవలె ముత్తములచే శోభించు గోళ్లు
గలవియు, యుద్ధమున గర్భయుగ్ధయుండునవియుగల సింహములను లేల్లెపుడైన చంపినదా?

కస్య విహోల్లాసనిర్వాసదగ్ధోన్నతవనద్రుమాః
శుభితాజగరాః శుబ్దైర్నిగ్ధా బాలదర్దురైః.

10

విహాశితకృతచే ప్రవించినట్టి విహించువులచే మిగుల యెత్తైన వనవృక్షముల గూడ దగ్ధ
మొనర్చునవియు, మిగుల యాకలిగొనినవియువగు కొండచిలువలను చిన్నకప్పలెరుగైన మింగి
నదా?

కస్య ప్రాప్తభూమికో ధీరో జ్ఞాతజ్ఞేయో వివేకవాన్
ఆక్రాంతః కిల విక్రాంతో విషయేస్త్రియదస్యభిః.

11

కస్య ప్రాప్తభూమికో ధీరో జ్ఞాతజ్ఞేయో వివేకవాన్
ఆక్రాంతః కిల విక్రాంతో విషయేస్త్రియదస్యభిః.

నాల్గవ లేక, అయిదవ భూమికను పొందినవాడును, ధీరుడును, జ్ఞేయము నెఱిగిన వాడును, వివేకియునగు బ్రహ్మజ్ఞుని విషయేంద్రియములను శక్తువులచే యెఱుఁగెనె జయించబడెనా?

విచారధియునుప్రౌఢాం హరస్తి విషయాంరయః

ప్రచక్షపవనామృద్ధీం కృతవృన్తాం లతామివ. 12

యూలమునరుకబడిన మృదువైన తీగను యుంఝూహరుతమీడ్చుకొనిపోవునట్లు, దుర్బల విచారయుక్తగురు బుద్ధిని విషయములను శక్తువులు హరించివైతురు.

న వివేకలవం ప్రౌఢం భజ్ముం శక్తౌ దురాశయాః

కల్మషోభమహాధీరం శైలం మందానిలా ఇవ. 13

మహాత్మ్యముగల్గి కల్మషోభముఁడును చలింపనట్టి మేర్పాది పర్యవసాయము పిల్లవాయువులు చలింపజేయబాలనట్లు, ప్రౌఢుడు వివేకమును రాగాదివృత్తులు లేకమాత్రమైనను నాశమొనర్చబాలవు.

అగృహీతమహిషీతం విచారకుసుమద్రుమమ్

చిన్తావాత్యావిధున్వన్తి నాస్థిస్థితిస్థితిమ్. 14

ఘోషితమునాశ్రయించని (అదృఢమైన) విచారమును పుష్పవృక్షమునే చింతయును కుపాను కదలింపగలదుగాని దృఢముగ నాటుకొనిన విచారవృక్షమును గాదు.

గచ్ఛత స్త్రిష్ఠతో వాపి జాగ్రతః స్వపతోఽపి వా

న విచారమయం చేతో యస్యాసా మృత ఉచ్యతే. 15

నడచుచున్నను, కూర్చొనుచున్నను, మేల్కొనియున్నను నిదురించుచున్నను, యెవరి చిత్తము (తత్వ) విచారమయమైయుండవో యాతడు మృతుఁడనియే చెప్పబడును.

కిమిదం స్యాజ్జగత్కిం స్యాద్దేహమిత్యనిశం శనైః

విచారయాధ్యాత్మదృశా స్వయం వా సజ్జనైః సహ. 16

ఓ రామా! ఈ ప్రపంచమేమి? ఈ దేహమేమి? అని నిరంతరము అధ్యాత్మదృష్టితో స్వయముగనో, లేక సజ్జనులతోగూడియో విచారణ నల్పుము.

అన్తకారహరేణాశు విచారేణ పరం పదమ్

దృశ్యతే విమలం వస్తు ప్రదిపేనేవ భాస్వతా. 17

ప్రకాశవంతమగు దీపముచే వస్తువులు గన్పట్టునట్లు, ప్రమాదమును చీకటిని నశింపజేయు విచారముచే విమలమగు పరమపదము గానుపించును.

జ్ఞానేన సర్వదుఃఖానాం వినాశ ఉపజాయతే

కృతాలోకమిలాసేన తమసామివ భానునా. 18

ప్రకాశముచే విలాసమొనర్చు సూర్యునిచే యంధకారము నశించునట్లు, జ్ఞానముచే పర్యదుఃఖములున్న సంత్యయించును.

జ్ఞానే ప్రకటతాం యాతే జ్ఞేయం వ్యయముదేత్యలమ్

రవావభ్యుదితే భూమావాలోక ఇవ నిర్మలః. 19

సూర్యుడుదయించు, భూకలమున నిర్మలప్రకాశము వ్యాపించునట్లు, భూమము వ్యక్తము కాగా జ్ఞేయము స్వయముగనే భూగర్భితి యుదయించును.

యేన శాస్త్రవిచారేణ బ్రహ్మతత్త్వం ప్రబుద్ధ్యతే

తద్భావనముచ్యతే జ్ఞేయాదభిన్నమివ సంస్థితమ్. 20

బ్రహ్మతత్త్వమెఱింగించునదియైనదియే, జ్ఞేయముతోటి యభిన్నరూపమున నున్నదియునగు శాస్త్రవిచారమే జ్ఞానమనఁబడును.

విచారోత్థాత్మవిజ్ఞానం జ్ఞానమజ్ఞ విదుర్భుధాః

జ్ఞేయం తస్యాస్తరేవాస్తి మాధుర్యం నయసో యథా. 21

విచారముచే జనించిన యాత్మజ్ఞానమునే విజ్ఞానం జ్ఞానమందురు. తీరమున మాధుర్యమున్నట్లు అట్టిజ్ఞానముననే జ్ఞేయమున్నగలదు.

సమగ్నానసమాలోకః పునూన్వయముయః స్వయమ్

భవత్యావీతమైరేయః సదా మదమయో యథా. 22

మద్యముత్రాపువాడెల్లపుడు మదయునుద్రెయుండునట్లు, సమ్యక్జ్ఞానముచే సమప్రకాశ యుక్తుడగు మనూడెల్లపుడు స్వయముగ జ్ఞేయమయ్యుడై యుండును.

సమం స్వరూపమమలం జ్ఞేయం బ్రహ్మ పరం విదుః

జ్ఞానాభిగమమాత్రేణ తత్స్వయం సంప్రసీదతి. 23

సమమై, నిర్మలమై, పరమైనట్టి బ్రహ్మమునే జ్ఞేయమందురు. జ్ఞానప్రాప్తిమాత్రముచే నది స్వయముగ అవిద్యా, కర్తార్థగర్భితమైనదగును.

జ్ఞానవానుదితానన్తో న క్వచిత్పరిమజ్జతి

దేవన్ముక్తో గతానన్దః సమాదాత్మేవ తిష్ఠతి. 24

జ్ఞానవంశుఁడానందయుతుడై యెందును సంలగ్నముగాకయుండును. అతడు దేవన్ముక్తుడై, సంగదోపరహితుడై, సమాదాత్మవలె పూర్ణమనోరఘుడైయుండును.

జ్ఞానవాన్ప్రద్యతేజ్ఞేషు వీణావంశరవాదిషు

కామిన్యాః కాన్తగీతేషు సంభోగమలినేషు చ. 25

వసన్తమదమత్తానాం వట్పదానాం స్వనేషు చ

ప్రావృట్ప్రసరపుష్పేషు జలదస్తనితేషు చ. 26

ఉత్తాల్లవశిఖిణ్దేషు కేశాకలరపేషు చ

రణితామ్బూరభిరేషు సారసక్వశితేషు చ. 27

కర్తర్యాదికరాస్తేషు గర్భిరమురతేషు చ

తతావనద్ధసుపిర చిత్రవాద్యస్వనేషు చ. 28

కేముచిన్న నిబధ్నాతి రూక్షేము మధురేము చ
రణి కేము రతిం రామ పద్మేష్వివ నిశాకరః.

29

హి, వేలుపు మున్నునువాని మధురధ్వనులందును, విషయాభోగములచే మలిమలగు వనితల
ప్రియగీతములందును, వసంతకాలమదముచే మదిందినట్టి శుమ్మెదల శబ్దములందును, వర్షాకాలిక
పుష్పములందును, మేఘధ్వనులందును, వెనుక నృత్య, మధురగీతములందును, శబ్దించు మేఘఖండము
లందును, సారసపక్షుల మధురనాదములందును, మురళిపితామృదంగాది విచిత్రవాద్య విశేషము
లందును, దేనియందునుగూడ జ్ఞానవంతుడు తనచిత్తమును లగ్న మొనర్చుడు. పద్మములందుచంద్రుడు
ప్రీతిలేకయుండునట్లు, కర్కశ మధురశబ్దముల వాతదాసక్తి లేకయుండును.

జ్ఞానవాన్మూలకదలీ ప్రమృషల్లవపాలిషు
సురగన్ధర్వకన్యాజలతానన్దన కేలిషు.

30

కేము కవ్విచిన్న బధ్నాతి సావ్యయత్రేవ్యవ్యస క్తధిః
రామ స్ఫుర్పరతిం ధీరో హంసో మరుమహీష్వివ.

31

మూతనకదలీ ప్రభవల్లవసమూహముచే శోభించునదియు, దేవగన్ధర్వకన్యల అవయవములను
లతలచే మనోహరమైనదియునగు నందనవనక్రీడలందును, వేటియందునుగూడ జ్ఞాని ప్రీతిగల్గియుం
డుడు. మఱియు మరుభూమిమారు హంస ప్రీతిలేక యుండునట్లు తన స్వాధీనముననున్న విషయ
ములందుగూడ యాతదాసక్తి లేకయుండును.

జ్ఞానవాన్మిష్టభిర్హారకదమ్బుపనసాదిషు
మృద్వీకార్వారు కాక్షోటబిమ్బుజమిర్బరజాతిషు.

32

మదిరామధుమైరేయమాధ్వీకాసవభూమిషు
దధిక్షీరఘృతామితానవనీతౌదనాదిషు.

33

షడ్రసేషు విచిత్రేషు లేహ్యాపేయవిలాసిషు
ఫలేష్వస్తేషు మూలేషు శాకేష్వప్యామిషేషు చ.

34

కేముచిన్నానుబధ్నాతి తృప్తమూర్తిరస క్తధిః
ఆస్వాదనరతిర్వి ప్రః స్వశరీరలవేష్వివ.

35

స్వశరీరమానఖండములందు బ్రాహ్మణుడు ప్రీతిలేకయుండునట్లు, అసక్తబుద్ధియు,
పరిశ్రుప్తుడునగు జ్ఞాని భిర్హార, కదంబ, పనస, ద్రాక్షాది ఫలములందును, మద్య, మధు, మైరేయ
మాధ్వీక, ఆనవాది మద్యభేదములందును, దధి, తీర, ఘృత, నవనీతాన్నాది పదార్థములందును,
భక్ష్య, భోజ్య, లేహ్య, పేయాదులతోగూడిన విచిత్రముగ షడ్రసములందును, ఇంకను వివిధ
ములగు ఫల, మూల, శాక, మాంసాదులందును ప్రీతిలేకయుండును.

జ్ఞానవాన్యమచన్ద్రేన్ద్రుద్రాగ్నిలసద్గగు
మేరుమందరకైలాససహస్యదర్పరసానుషు.

36

కౌశేయదలజాతేషు చన్ద్రబిమ్బకలాదిషు
కల్పపాదపకుష్ఠేషు దేహశోభావిలాసిషు.

37

రత్నకాఞ్చనకుడ్యేషు ముక్తామణిమయేషు చ
తిలోత్తమార్వశీరమ్భామేనకాజలతాను చ.

38

కేముచిద్దర్శనం శ్రీమాన్నాభివాఞ్చిత్యస క్తధిః
పరిపూర్ణమనా మానీ మానీ శత్రుషు చాచలః.

39

యమ, చంద్ర, కుద్ర, సూర్య, వాయుది స్థానములందును, మేరు, మంధర, శైలాన,
సహ్యా, దద్దరాన పర్వతసానువులందును, పట్టువలె మృదువైన పల్లవసమూహములందును, చంద్రబింబ
కళాదులందును, దివ్యకరీరసంతతిచే విలాసముగనున్న కల్పవృక్షకుంజరములందును, ముక్తామణికన్య
జటికములగు మవర్గ, రత్న మవ్యములందును, తిలోత్తమ, ఊర్వశి, రంభ, మేనక మున్నగు
దేవతాస్త్రీల అవయవములను లతలందును, జ్ఞాని అసక్తిలేక వాటిదర్శనమైన యశేషింపక, పరి
పూర్ణచిత్తుడై, మానయుతుడై, మానియై, శత్రువులందఱుడైయుండును.

జ్ఞానవాన్మన్మందారకష్టరకమలాదిషు
కుముదోత్పలపున్నాగ కేతక్యగురుజాతిషు.

40

కదమ్బచూతజమ్బూమిప్రమకింశుకాశోకశాఖిషు
జపాతిముక్తసా వీరబిమ్బపాటలజాతిషు.

41

చన్దనాగురుకర్పూరలాక్షామృగమదేషు చ
కాశ్మీరజలవజ్రైలాకజ్జోలతగరాదిషు.

42

కేముచిన్న నిబధ్నాతి సాగన్ధర్వరతిమేకధిః
సమబుద్ధిరవిత్తోభో మద్యామోదేష్వివ ద్విజః.

43

మద్యపుగంధమున విశ్రుదాసక్తిలేకుండునట్లు ప్రియాప్రియములందు సమబుద్ధిగలవాడును,
బ్రహ్మనిష్ఠుడునగు జ్ఞాని కుండ, మందార, రక్తకమల, నీలకమల, కుముద, పున్నాగ, కేతక్యాది
పుష్పజాతులందును, కదంబ, చూత, జంబూ, ఆమ్ర, కింశుక, అశోకాది వృక్షములందును, జప,
అతిముక్త, సావీర, బింబ, పాటలాది లతాజాతులందును, చందన, అగరు, కర్పూర, లాక్షా,
కస్తూరి, శేనర, లవంగ, కంకోల, తగరాది గంధములందును ప్రీతిలేకయుండును.

అబ్ధా గుడగుడారావే ప్రతిమ్రుత్తస్యసే గిరా
నినాదే చ మృగేన్ద్రాణాం స ఘోభ్యతి మనాగపి.

44

ద్విషధ్యేరీనినాదేన పటహారణితేన చ
కటుకోదగ్ధాఘోషేణ స విభేతి మనాగపి.

45

శముద్రపు గుడగుడారావములవలనను, అకాశజనిత ప్రతిధ్వనులవలనను, సింహధ్వనుల
వలనను, శత్రువుల భేద్యాది నాదములవలనను, ఉపశుకశబ్దములవలనను, కర్ణకటువగు ధనుష్టంకార
మువలనను జ్ఞాని కొంచెమైనను భీతిగల్గయుండును.

మత్తవారణబృంహాను వేతాలకలనాను చ
పితాచరక్షఃశ్వేదాను మనాగపి న కమ్మతే.

46

మదగజముల ఘోరములచేతను, వేతాలముల కలహములచేతను, పితాచరక్షసాదుల
యణపులచేతను, జ్ఞాని లేకమైనను చలింపకయుండును.

అశనిస్వనఘోషేణ నగస్ఫోటరవేణచ
విరావణనినాదేన సమగ్ధానీ న కమ్మతే.

47

సమ్యక్ జ్ఞానయుక్తుడు పిడుగుల శబ్దములచేగాని, పర్వతముల యాస్ఫోటనములచేగాని,
విరావతముల ఘోరములచేగాని చలింపకయేయుండును.

వహత్రక్రచకాషేణ సితాసిదలనేన చ
శరాశనినిపాతేన కమ్మతే న స్వయాపతః.

48

కదలుచుండు అంబముయొక్క ఘర్జణచేగాని, తీక్షణమైన ఖడ్గముయొక్క ఛేదనముచే
గాని, బాణ, వజ్రపాతములచేగాని జ్ఞాని స్వస్వరూపమునుండి చలింపకయుండును.

నానందమేత్యుపవనే న ఘేదముపగచ్ఛతి
న ఘేదమేతి మరుషు నానందముపగచ్ఛతి.

49

వనవాటికయందును, మరుభూమియందునుగూడ యతలాదానందుగాని, దుఃఖముగాని
పొందకుండును.

పూతాక్షారసమాకల్పసైక తేవ్యపి ధన్వసు
పుష్పప్రకరసంఘన్నమృదుశాద్వలభూమిషు.

50

క్షురధారాను తీక్షణాను శయ్యాను చ నవోత్పలైః
ఉన్నతాచలదేశేషు కూపకోశలతేషు చ.

51

శిలాస్వర్కాంశురూక్షాను మృద్వీషు లలనాను చ
సంపత్స్వాపత్సు చోగ్రాను రమణేహూత్సవేషు చ.

52

విహరన్నపి నోద్వేగీ నానందముపగచ్ఛతి
అస్తర్గుక్తమనా నిత్యం కర్మకర్తేవ తిష్ఠతి.

53

భస్మముచే గప్పబడిన నిష్కళణికవలె సహింసరానివేడిమిగల యిసుకతోగూడిన మరు
భూములందును, పుష్పసమాహములచే గప్పబడిన మృదువైన లేచచ్చికములయందును, తీక్షణమైన
ఖడ్గముయొక్క ప్రహరములందును, నూతన కమలములచే నాచ్ఛాతితమగు శయ్యలపైనును, ఎత్తైన
పర్వతములందును, బావుల యడుగుభాగములందును, నూర్యకరణములచే సంతప్తమగు శిలలపైనును,
మృదువైన తీగెలందును, సంపదలందును, గొప్పయాపదలందును విహరించుచున్నను తత్కష్టాదు
భయమునుగాని, అనందమునుగాని పొందక, భారమును మోయునాండలయుటచే భారమును ద్రింపి
విక్రాంతినుభవముననుభవించునట్లు, సదా యంతర్ముఖచేతమృదుడై విక్రాంతిని, అనందమును పొందు
చుండును.

అయఃసంకుచితాక్షాను నరకారణ్యభూమిషు
పరస్పరేరితానస్తకుస్తతోమరవృష్టిషు.

54

న విభేతి న వాదతే వైవశ్యం నచ దీనతామ్
సమః స్వస్థమనా మానీ ధీర స్తిష్ఠతి శైలవత్.

55

లోహమయంత్రములచే అపయవములను సంపీడితమొనర్చు నరకారణ్యభూములం
దును, కుంత, శోమరాది అస్త్రములవృష్టిగరియు తావులందును, జ్ఞాని భీతిగాని, వ్యాకులత్వము
గాని, నైర్వృముగాని జెందక, సముదై, స్వస్థునిట్లుడై, మానియై, ధీనుడై, పర్వతమునాడ్కి ధీర
ముగనుండును.

అపవిత్రమపథ్యం చ విషసిక్తం మలాద్యపి
భుక్త్వా జరయతి క్షీప్రం క్లిన్నం నప్యం చ మృష్టవత్.

56

జ్ఞాని అపవిత్రములును, అపథ్యములును, విషసమ్మిళితములునునగు గోమయాదులును, రోదచి,
రసహీనమైనట్టి ఆహారమునుగూడ భక్షించి కుద్ధాన్నమునువలె వాటిని వెంటనే పవనమొనర్చుకొనును.

విమృప్రతివిపాకల్పక్షీ రేక్షుసలిలాన్ధసామ్
అసక్తబుద్ధిస్తత్వజ్ఞో భవత్యాస్వాదనే సమః.

57

అసక్తబుద్ధియుగటచే తత్వజ్ఞాని వింబభలముల యొక్కయు, అతికలుషితమై, విషకుల్య
మైనట్టి క్షీరముయొక్కయు, చెఱకురసముయొక్కయు, అన్నముయొక్కయు యాస్వాదనమున
సమదిగ్గుడై యుండును.

మైరేయమదిరాక్షీరరక్తమేవోరసానవైః
యాక్షాస్థితృణకేశాన్తైర్న హృష్యతి న కువ్యతి.

58

మైరేయ, మధ్య క్షీర, రక్తాది మాదకరసములయెడలను, ఎండిన యెముకలు, తృణ
ములు, కేశములు, ప్రేవులు, మున్నగువానియెడలను జ్ఞాని సంకుష్టుడుగాని, కృన్ధుడుగాని
గాకయుండును.

జీవితస్యాపి హర్తారం దాతారం చైకరూపయా
దృశా ప్రసాదమాధుర్యశాలిన్యా పరిపత్తితి.

59

జీవనహర్తను, జీవనదాతనుగూడ ప్రసన్నత్వ, మాధుర్యములచే శోభించు యేక
దృష్టిచేతనే జ్ఞాని వీక్షించును.

స్థిరాస్థిరశరీరేషు రన్యూరమ్యేషు వస్తుషు
న హృష్యతి గ్లాయతి వా సదా సమతయేద్ధయా.

60

చిరకాలస్థలములగు దేవాది శరీరములందును, అల్పకాలస్థలములగు మానుషాది దేహములం
దును, వాటి భోగ్యములైన రమణీయ, అరమణీయ విషయములందును సదా ప్రదిప్తమగు సజ్జత్వ
ముగల్గి, జ్ఞాని వాటిచే సంతోషమునుగాని దుఃఖమునుగాని పొందకుండును.

ముక్తాస్తత్వాదనాస్తేయరూపత్వాజ్జగతః స్థితౌ
నూనం విదితవేద్యత్వాన్నీరాగత్వాత్పచేతనః.

61

న కస్యచిన్నీ కదాచిదత్స్య విషయస్థితౌ
దవాతి ప్రసరం సాధురాధిప్రోజ్ఞితయా ధియా.

62

చిత్తము రాగరహితమగుటచేతను, వేద్యమగు ఆత్మనెఱుంగుటచేతను, జగత్స్థితియం దానంత్రితేమందుటచేతను, విషయములు మిథ్యయని నిశ్చయించుటచేతను, జ్ఞాని తన నిశ్చింతబుద్ధితో ఇంద్రియములను విషయస్థితియందెప్పుడును యవనమీయకయేయుండును.

అత త్వజ్ఞమవిశ్రాంతమలభాత్మానమస్థితమ్
నిగిర స్థిన్ద్రియాణ్యాశు హరిణా ఇవ పల్లవమ్.

63

తేల్గు చిగుళ్లును భక్షించునట్లు, తత్త్వజ్ఞుడుకానివానిని, ఆత్మయందు విశ్రాంతిహొందని వానిని, స్వరూపస్థితినేనానిని ఇంద్రియములు కబళించినైచుచున్నవి.

ఉహ్యమానం భవామ్భోధౌ వాసనావీచితేల్లితమ్
నిగిర స్థిన్ద్రియగ్రాహీ మహాక్రస్థపరాయణమ్.

64

సంసారసముద్రమున కొట్టుకొనిపోవుచు, వాసనాతరంగములచే జుట్టుబడి మహారోదన మొనర్చుచున్నట్టి తీవుని, ఇంద్రియములను మొనర్లు మ్రింగివేయుచున్నవి.

విచారిణం భవ్యపదం విశ్రాంతధియమాత్మని
న హరన్తి వికల్పాఘా జలౌఘా ఇవ పర్వతమ్.

65

పర్వతమును జలప్రవాహము తొలగింపజాలనట్లు విచారయుతుడై, భవ్యపదమున స్థిగిగి, ఆత్మయందు విశ్రాంతిహొందిన బుద్ధిగల తీవుని వికల్పసమాహము లెద్దియు హరింపజాల వుండును.

సర్వసంకల్పసీమానే విశ్రాంతాయే పరే పదే
తేహం లభ్యస్వరూపాణాం మేరుదేవ తృణాయతే.

66

పర్వసంకల్ప సీమాంతమున పరమపదమున విశ్రమించువారికిని, ఆత్మస్వరూపమున ప్రాప్తిహొందినవారికిని మేరుపర్వతముగూడ తృణప్రాయమేయగును.

జగజ్జరత్ప్రణలనో విషం చామృతమేవ చ
క్షణః కల్పసహస్రం చ సమమాతతచేతసామ్.

67

పూర్ణమై, ఆత్మాకారముఁజెంది, విస్తృతమైనట్టి చిత్తము గలవారలకు జగత్తు కిథిలమైన తృణభండమువంటిదిగును. మతీయు విషము అమృతమగును. క్షణకాలమున్ను, అనంతకల్పములున్ను సమముగ నే యుండును.

సంవిన్యాత్రం జగదితి మత్వా ముదితబుద్ధయః
సంవిన్యాయత్వాదస్తస్థ జగత్కా విహగ స్త్యమి.

68

ప్రపంచమంతయు సంవిన్యాత్రమేయని యెందుటచే ప్రపన్నుచిత్తులై జగత్తునంతయు పాక్షియగు ఆత్మమాత్రముగ జూచుటచే సర్వజగన్మధ్యముననున్నవారై జ్ఞానులు విహరింతురు.

సంవిన్యాత్రపరిష్పదే జాగతే వస్తుపజ్ఞతే
కిం హేయం కిముసాదేయమిహ తత్త్వవిదాం మతమ్.

69

జగద్వస్తుపంచరమంతయు సంవిత్తుయొక్క స్పందమాత్రమేయగుటచే తత్వతేర్తల కిటు గ్రహింపదగినదే? తృణంపదగినదే?

సంవిదేవేదమఖిలం భ్రాన్తిమన్యాం త్యజానఘ
సంవిన్యాయవపుః స్ఫారం కిం జహాతి కిమిహ తే.

70

పాపరహితుడవగు శోరామా! ఈ జగత్తంతయు సంవిన్యాత్రమే. కాన నీవస్యభ్రమభయ వీడుము. సంవిన్యాత్రమగు వికారదేహము దీనిని త్యజించును? దీనిని గ్రహించును?

యదేతజ్జేయతే భూమేర్భవిష్యత్ఫలవాఙ్మరమ్
తత్సంవిదేవ ప్రథతే తథా తత్త్వాఙ్మరస్థితమ్.

71

అజ్ఞానమును హరించున కలిపితములై యుద్ధవినిమ వర్తమాన భవిష్యద్విషయజాతమును పల్లవాంకురములన్నియు తత్త్వజ్ఞుని దృష్టియందు, సంవిత్తు యెవ్విధమున ప్రసిద్ధమైయుండునో అవిభమున ఆకాశాదితత్వములుగను, వాటినుండి యుండురెంచిన శబ్దవర్షాది విషయరూపములు గనునున్న వగును.

ఆదావస్తే చ యన్నాస్తి పర్తమానేషి తస్య చ
కంచిత్కాలలవం దృష్టా సత్తాసా సంవిదో భ్రమః.

72

అద్యంతములందు లేని వస్తువు వర్తమానమందును లేనిదేమగును, వర్తమానసమయమున యల్పకాలమునఁజూ గోచరించుదాని సత్త కేవలము సంవిత్తుయొక్క భ్రమమాత్రమేయైయున్నది.

ఇతి మత్వా ధియం త్యక్త్వా భావాభావానుపాతీనీమ్
నిస్సజ్గసంవిద్యారూపో భవ భావాస్తమాగతః.

73

ఇట్టి దృఢనిశ్చయము గల్గి భావాభావములఁ గూల బుద్ధిని పరిత్యజించి నిస్సంగమై ప్రళయతమైనట్టి సంవిన్యాత్రుఁడవై భావతీరుఁడవుగమ్ము.

కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైర్బ్రహ్మైరపి
కర్మ కుర్వన్న కుర్వన్వా నిఃసజ్గః సన్న లిప్యతే.

74

శరీరముచేతను, మనస్సుచేతను బుద్ధిచేతను సంగదోషరహితములగు యింద్రియములచేతను (తృణావకాలమున) కర్మలఁజేసినను, (సమాధికాలమున) చేయకున్నను, నిస్సంగుడవగుటచే వాటిచే నీకుంటబడకుండువు.

గతసజ్గేన మనసా కుర్వన్నపి న లిప్యతే
గుఖదుఃఖైర్భావాభావో మనోరథదశాస్త్వివ.

75

మహాబాహుఁడవగు నోరామా! అసంగమగు మనస్సుచే కర్మలఁజేసినను, మనోరథ
దళిందువలె కుఱిదుఃఖములచే నంటబడకయేయుండువు.

గతసజ్జాం మతిం కుర్వన్ముర్ఖస్య పృథ్వియస్థిభిః.

న లిప్యతే కుభైర్దుఃఖైర్మనోరథదశాన్విత.

76

సంగములేని బుద్ధి స్వయముగ క్రియలఁబరించినను, లేక అనయవములను యువకరణముల
ద్వారా న్యవహరించినను మనోరథదళిందువలె కుఱిదుఃఖములచే నంటబడకయేయుండును.

గతసజ్జమనా దృష్ట్యా పశ్యన్నపి న పశ్యతి

ఏతదన్యథచ త్రత్వాద్భావేనాప్యనుభూయతే.

77

సంగములేని మనస్సుగలవాడు కంటిచేచూచుచున్నను చూడకయేయుండును. అన్య
దస్తువువందు చిత్తము సంలగ్నమైనపు డివ్యిషయము బాలనకుగూడ యనుభూతమగుచునే
యున్నది.

గతసజ్జమనా జన్తుః పశ్యన్నేవ న పశ్యతి

న శృణోత్యపి శృణ్వంశ్చ న స్మృత్యపి చ స్మృతన్.

78

న జిఘ్రిత్యపి సంజిఘ్రిన్నున్నిషన్నిమిషన్నపి

పదార్థే చ పతత్యేవ బలాత్పతతి నాప్యాయమ్.

79

అసంగచేతస్కుడగు జీవుడు చూచుచున్నను, చూడకయేయుండును; వినుచున్నను వివక
యేయుండును; తాకుచున్నను తాకకుండును; వాసనజూచున్నను వాసనజూడకుండును; కనులు
దెఱయుచున్నను తెఱయకుండును. ఇట్లు కర్మేంద్రియములు సంస్కారబలమున వాటి వాటి
విషయములందు బడినను ఆత్మ పడకయేయుండును.

దేశాన్తరస్థితోభిరేతదాత్మగృహస్థితైః

అప్రాధమతిభిః సాధుమూరైరప్యనుభూయతే.

80

స్వగృహముననున్నను మనస్సు ఆన్యస్థానముననున్నచో, చూచుచున్నను చూడకయే
యేయుండునను నీవిషయమును అప్రాధబుద్ధులగు మూర్ఖులకుగూడ యనుభూతమగుచునేయున్నది.

సజ్జః కారణమథానాం సజ్జః సంసారకారణమ్

సజ్జః కారణమూశానాం సజ్జః కారణమాపదామ్.

81

సంగమే సర్వపదార్థములకును కారణము. సంసారమునకున్న పాతకునదియే. ఆశలన్నిటి
కిని నదియే మూలకారణము. అపదలకును పాతకునదియే.

సజ్జత్యాగం విదుర్భృతం సజ్జత్యాగాదజన్మతా

సజ్జం త్యజ త్వం భావానాం జీవన్ముక్తో భవానఘ.

82

సంగమును వదిలుటయే మోక్షమని వదించబడినది సంగత్యాగముచే జన్మాభావమున్న
కలుగును. కాన నోరామా! నీవు పదార్థములందు సంగమును వదిలి జీవన్ముక్తుడవుగవచ్చు.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

సర్వసంశయనీహరశరన్నాదుత హే మునే

సజ్జః కిముచ్యతే బ్రూహి సమాసేన మమ ప్రభో.

83

శ్రీరామడు:- సర్వసంశయములను నీహర ముపశమించజేయుటయందు శరత్కాల
నాయువువంటి యోమనీంద్రా! ప్రభూ! సంగమన నేమియో సంక్షేపముగ వచింపుము?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

భావాభావే పదార్థానాం హర్షామర్షవికారతా

మలినా వాసనా యైవా సా సజ్గ ఇతి కథ్యతే.

84

శ్రీవసిష్ఠడు:- ఓ రామా! పదార్థముల సంయోగవియోగములందు హర్షశోకాది
వికారములఁ గల్గజేయు మలినవాసనయే సంగమనఁబడును.

జీవన్ముక్తశ్చరీరాణామపునర్జన్మకారిణీ

ముక్తా హర్షవిషాదాభ్యాం శుద్ధా భవతీ వాసనా.

85

జీవన్ముక్తుల శరీరములందుండునదియు, పునర్జన్మను కలుగజేయునదియు, హర్షశోకవర్జిత
మైనదియైనను వాసనయే శుద్ధవాసన యనఁబడును.

తామసజ్గాభిధాం విద్ధి యావద్దేహం చ భావినీ

తయా యత్క్రియతే కర్మ న తద్భవాయ వై పునః.

86

ప్రాకృత్యయసర్వంకమందునట్టి యాశుద్ధవాసననే అసంగమను పేరిట నీ వెఱుంగుము.
దానిచే యొనర్చబడు కర్మ ముల బంధమును గలుగజేయును.

అజీవన్ముక్తరూపాణాం దీనానాం మూఢచేతసామ్

యుక్తా హర్షవిషాదాభ్యాం బధ్నసి వాసనా భవేత్.

87

జీవన్ముక్తులుకానట్టి దీనులును, మూఢచిత్తులవగువారి వాసన హర్షశోకములతో గూడి
నదై బంధమునే గల్గించును.

పైవోక్తా సజ్గజ్ఞేన న పునర్జన్మకారిణీ

తయా యత్క్రియతే కర్మ తద్భవాయైవ కేవలమ్.

88

పునర్జన్మ గల్గజేయు వాసనయే సంగమనఁబడును, అట్టివాసనచే జేయబడు కర్మయంతయు
కేవలము బంధముకాకే యగును.

ఏవం రూపం పరిత్యజ్య సజ్గం స్వాత్మావికారదమ్

యది తిష్ఠసి నిర్వ్యగ్రః కుర్వన్నపి న లిప్యతే.

89

ఓ రామా! ఆత్మకు వికారము గల్గజేయునదియు, వాసనారూపమునగు యట్టిసంగమును
త్యజించి, స్వఘ్నఁడైన యున్నచో నిక కర్మలఁ జేసినను వాటిచే యంటబడకయే యుండువు.

హర్షామర్షవిషాదాభ్యాం యది గచ్ఛసి నాన్యతామ్

వీతరాగభయక్రోధస్తదసజ్గోఽసి రాఘవ.

90

ఓరామా! హర్షామర్షవిషాదములచే వైరూప్యమును బొందక రాగభజుక్రోధములులేని నాడవై యుండుచో నీవసంగుడవే యగుదువు.

దుఃఖైర్న గ్లానిమాయాసి యది హృవ్యసి నో గుభైః

అశావై వశ్యముత్సృజ్య తదసజ్గోఽసి రాఘవ.

91

ఓరాఘవా! దుఃఖములచే గ్లానిగాని గుభములచే ప్రసన్నత్వముగాని బొందకయున్నచో అశాపారవశ్యమును త్యజించి యపుడు నీవసంగుడవే యగుదువు.

విహరన్వ్యవహారేషు గుభదుఃఖదశాసు చ

న విముఞ్చసి సత్సామ్యం తదసజ్గోఽసి రాఘవ.

92

ఓరామా! లోకవ్యవహారములందును, సుఖదుఃఖాదిదశలందును, నీవు బ్రహ్మముతోటి యేకత్వమును త్యజింపకున్నచో అసంగుడవే యగుదువు.

సంవేద్యో యది చైవాత్మా వేదితే లక్ష్యతే సమః

యథా ప్రాప్తానువర్తీ చ తదసజ్గోఽసి రాఘవ.

93

ఓరాఘవా! ఎపుడు నీచిత్తము సంవేద్యమైయుండునో, మఱియు నెఱుంగబడినవిదప గమ (బ్రహ్మ) స్వరూపముగ గాన్పించునో, అపుడు నీవు యథాప్రాప్తములగు క్రియలనాచరించుచు అసంగుడవై యుండువు.

అసజ్గతామనాయాసాజ్జీవన్ముక్తస్థితిం సిరామ్

అవలమభ్య సమః స్వస్థో వీతరాగో భవానఘ.

94

అనాయాసముగ చేహుచు యసంగత్వమే జీవన్ముక్తిని స్థిరస్థితియగును. పాపరహితుడవగు నోరామా! నీవద్దాని నాక్రయించి స్వస్థుడవును, వీతరాగుడవును గమ్ము.

జీవన్ముక్తమతిర్మానీ నిగృహీతేన్ద్రియగ్రహః

అమానమదమాత్సర్యమార్య స్థితి విజ్వరమ్.

95

జీవున్ముక్తుల స్వభావముగల్గి, మానియై, ఇంద్రియపాశముల నిగ్రహించి, అబ్ధుడు (ఉత్తమజ్ఞుని) మానమదమాత్సర్యరహితుడై, సంతాపపర్తితుడై యుండును.

సదా సమగ్రేఽపి హి వస్తుజాలే

సమాశ యోఽప్యన్తరదీనసత్త్వః,

వ్యాపారమాత్రాత్సహజాత్క్రమస్థా

న్న కించిదప్యన్యదసా కరోతి.

96

భోగవిశ్లేషాదులకు కారణమును వస్తుసమాహారమునకు సదా యధికముగనున్ననుగూడ జ్ఞాని సమచిత్తుడై, అదీనస్వభావుడై, స్వసర్వామోచిత సహజక్రమసంప్రాప్త్యలైన క్రియలచేద్య అన్యమేమియు నాచరింపకయుండును.

యదేవ కించిత్ప్రకృతం క్రమస్థం

కర్తవ్యమాత్మీయమసౌ తదేవ,

సంసర్గసంబంధవిహీనయైవ

కుర్వన్న భేదం రమతే ధియాన్తః.

97

ప్రకృతక్రమము ననుసరించి తన కర్తవ్యమును క్రియాభినివేశ, ఫలాభిలాషారహితముగ బుద్ధితో నొనర్చుచు జ్ఞాని సదా స్వాత్మయందే క్రిడించుచుండును.

అథావదం ప్రాప్య సుసంపదం వా

మహామతిః స్వప్రకృతం స్వభావమ్

జహాతి నో మన్దరవేల్లితోఽపి

కౌక్ల్యం యథా క్షీరమయామ్బురాశిః.

98

మందరపర్వతముచే చిలుకబడినను క్షీరసముద్రము సహజముగ తన తెలుపుదనమును వీడనట్లు, సంపద్విపక్తులం బొందినను మహామతియగు జ్ఞాని శమదమసంతోష సమదర్శనాది యంతముగ తన పూర్వసిద్ధ స్వభావము నెన్నటికిని వీడకుండును.

సంప్రాప్య సామ్రాజ్యమథావదం వా

సరీస్రపత్వం సురనాథతాం వా

తిష్ఠత్యభేదోదయమస్తహర్షం

శ్చయోదయేష్విన్దురివై కరూషః.

99

సామ్రాజ్యపదము లభించినను, లేక కృమికీటత్వము సంభవించినను, ఇంద్ర పదము సంప్రాప్తించినను జ్ఞాని సంతోషముగాని దుఃఖముగాని బొందక, ఉదయాస్తమయములం దేకరూప ముననుండు చంద్రునివలె భాసించును.

నిరస్తసంరమ్భమపాస్తభేదం

ప్రశాన్త నానాఫలవల్లువేషమ్

విచారయాత్మానమదీనసత్త్వో

యథా భవస్త్వత్తమకార్యనిష్ఠః.

100

ఓరామా! క్రోధ, భేదములఁ ద్యజించి, వివిధ కుచ్ఛాకారములఁ బారద్రోలి, అదీన స్వభావుడవై, అంతిమపురుషార్థమును మోక్షమును ఉత్తమకార్యమున ప్రతిష్ఠితుడవగుటకై నీవాత్మ విచారణ యొనర్చుము.

తయోదితప్రసరవిలాసశుద్ధయా

గతజ్వరం పదమవలమ్బయామలమ్

ధియేద్ధయా పునరిహ జన్మబద్ధవై

ర్న బద్ధ్యనే సమధిగతాత్మదృశ్యయా.

101

ఇత్యాన్తే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవనూతోక్తే.
 ద్వాత్రింశత్సహస్రాయాం సంహితాయాం మోక్షోపాయేషామప్రకరణే
 సమదర్శనం నామ త్రినవతితమః సర్గః || 93 ||
 ఉ ప శ మ ప్ర క రణం సం పూ ర్ణ మ్.

ఓరామా ! అట్టి యాత్మవిచారముచే నుదితమగు సమాధిచే వాసనలన్నియు క్షయింప,
 శుద్ధమై, అత్యంత సుఖమగు పొందింపజేయునదై, అవిద్యా తత్కార్యముల ద్విమొనరుట
 యందు సమర్థమగుటచే ప్రవీర్ణమైబుద్ధి బుద్ధిచే నిరతిశయవరమానందపవనున స్థితుడవు గమ్ము.
 అత్తటి జననమరణాది బంధనములచే నీవిక ముల భాధింపబడనందువు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికాయందు ఉపశమప్రకరణమున
 సమదర్శనమను త్రినవతితమ
 సర్గము || 93 ||

ఉ ప శ మ ప్ర క రణము సం పూ ర్ణ ము.

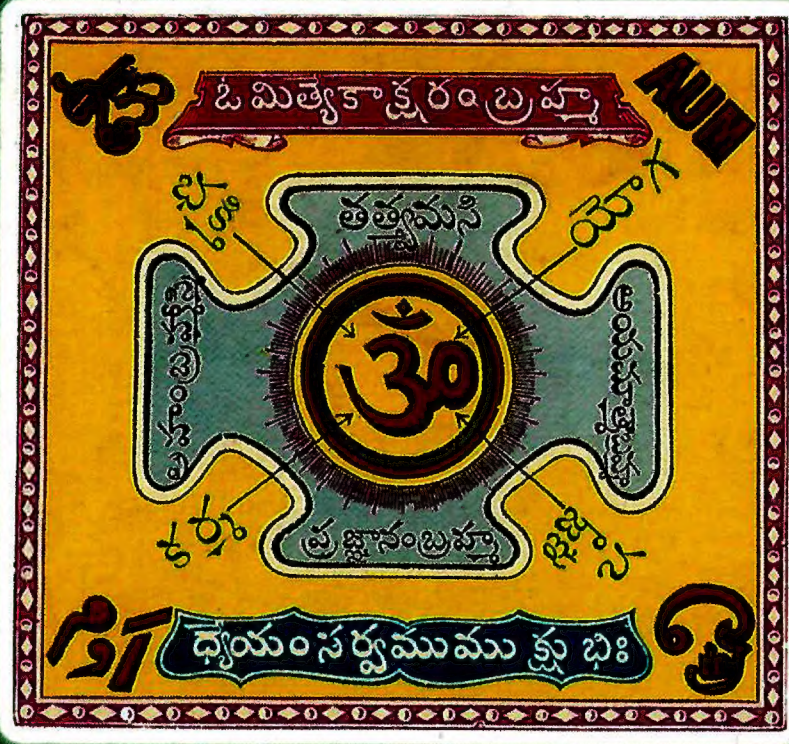
పూర్వార్థము సమాప్తము.

ఓం తత్ సత్.

మహర్షి సద్గురు శ్రీమలయాళ స్యాములవారు

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

విరేడు, చిత్తూరు జిల్లా - 517 621,
ఫోన్: 08578-287528, ఫ్యాక్స్: 287647